Coordonator: Prof. dr. docent GRIGORE POSEA

Autori:

GR. POSEA (geomorfologie, geografie generală, alte discipline tangente geografiei, topografie şi cartografie — literele F—Z).
N. BARBU (biogeografie, pedogeografie).
S. CIULACHE (climatologie).
AURORA POSEA (hidrologie).
I. NICOLAE (geografie economică, geografia populaţiei).
IOANA ŞTEFĂNESCU (geografie economică, geografia populaţiei).
E. VESPREMEANU (mediu înconjurător).
M. GIURESCU (topografie şi cartografie — literele A—E).

GEOGRAFIA DE LA A LA Z

Dicţionar de termeni geografici

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
1986

Coperta: GHEORGHE GH. MARINESCU

Coordonare redacțională și lexicografică:
CONSTANTIN ROMANCIUC

CUVÎNT ÎNAINTE

Dicționarul de termeni geografici conține aproape 3 000 de articole cuprinzînd toate disciplinele geografice (geomorfologie, hidrologie, climatologie, pedologie, geografie economică, geografia populației) precum și un număr de termeni din alte discipline folosiți des în geografie. De asemenea este de subliniat că au fost reținuți aproape toți termenii din nomenclatura geografică românească, foarte mulți dintre ei de factură populară regională sau chiar locală (ex.: bărăgan, măgură, cioacă etc.). Faptul este important pentru generalizarea unor astfel de termeni în limbajul geografic românesc, dar și pentru posibilitatea ca unii dintre ei să fie preluați în limbajul clasic al geografiei mondiale. Pentru termenii principali sau pentru cei cu mare varietate au fost indicate tipuri și subtipuri, s-au dat clasificările cele mai uzuale, s-a indicat aria de repartiție sau au fost date exemple concrete dintre cele mai reprezentative de pe glob sau din România.

Dacă un cuvînt titlu are mai multe sensuri, acestea sînt numerotate cu cifre arabe. Atunci cînd în cadrul unui articol sînt definite unele noțiuni, care se raportează la noțiunea desemnată de cuvîntul titlu, denumirea acestora este scrisă cu caractere cursive.

După fiecare termen titlu urmează o paranteză care indică abreviat disciplina de care aparține.

Publicarea dicționarului de termeni geografici răspunde necesității de a pune la îndemîna elevilor, studenților, profesorilor din învățămîntul liceal și universitar, precum și tuturor celor interesați de acest domeniu o sursă de informații utilă.

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ

LISTĂ DE ABREVIERI

gg = geografie generală
g = geomorfologie
ge = geografie economică
gp = geografia populației
b = biogeografie
c = climatologie
h = hidrologie
p = pedogeografie
t = topografie și cartografie
m = mediu înconjurător
a = alte discipline tangente geografiei
ar. = arabă
engl. = engleză
fr. = franceză
gr. = greacă
it. = italiană
germ. = germană
norv. = norvegiană
sp. = spaniolă
sued. = suedeză
V. (v) = Vezi
Ant. = Antonim
Sin. = Sinonim
pp = pro parte
M. = Munții

A

Aa (g) Lavă răcită spartă în blocuri haotice (Hawaii).

Abacă (t) Diagramă elementară, pentru determinarea unor mărimi în funcție de alte două, folosită și în topografie.

Aber (h) v. **Estuar.**

Abis (g) Deschizătură adîncă într-un platou sau versant muntos, în special în calcare, căreia de obicei nu i se vede fundul. Termenul se folosește și pentru apă adîncă.

Abisală, Regiune ~ (h) Zonă de mare adîncime a fundului mărilor și oceanelor situată sub taluzul continental, aproximativ sub 2 000 m (ocupă 76% din domeniul oceanic). Se subdivide în: cîmpiile sau platourile abisale (între 2 000 și 6 000 m) și gropile abisale sau fosele oceanice (între 6 000 și 10 924 m, ocupînd 1,2%). Este caracterizată prin condiții de temperatură și salinitate relativ constante, lipsa curenților și a luminii solare, presiune mare și animale adaptate la aceste condiții (crustacee, pești, cefalopode, echinoderme etc.).

Ablație (g) **1.** Îndepărtarea materialelor fine de la suprafața solului sau a rocilor prin procesul de spălare. **2.** Reducerea masei unui ghețar sau a zăpezii prin topire și evaporare, uneori prin deflație; se măsoară în centimetri de apă. Morenă de **a.** — care acoperă suprafața unui ghețar pe cale de topire.

Abluțiune (g) Eroziune exercitată de curenții marini asupra fundului bazinelor marine și oceanice.

Abluvial, efect ~ (g) Eroziunea agregatelor și particulelor mici de sub bolovanii situați pe pante reduse care provoacă deplasarea bolovanilor.

Abordare sistemică (m) Mod de gîndire bazat pe analiza de sistem. Originalitatea abordării sistemice constă în tratarea relațiilor dintre elemente, atît în timp cît și în spațiu, cu aceeași atenție ca și elementele înseși. V. **Sistem.**

Aborigen (b) v. **Autohton, Indigen.**

Aborigeni (gp) Locuitori ai unei regiuni, întîlniți de europeni în expedițiile lor pe alte continente (ex., **a.** australieni).

Abraziune (g) Eroziunea exercitată de apele mării în fîșia litorală; rezultă platforma de abraziune și faleza. Mai rar se folosește termenul de abraziune glaciară în sens de „polizare" a fundului și pereților văii glaciare.

Abrupt (g) Porțiune de teren, verticală sau cu înclinare foarte mare, ce domină o pantă mai lină, sau un loc neted. Este rezultatul eroziunii diferențiale sau a tectonicii. **A.** *de desprindere*, este atunci cînd a fost realizat prin desprinderea din versant a unei mase de roci prăbușite sau alunecate. **A.** *continental.* V. **Margine continentală.**

Absorbant, puț ~ (g) v. **Puț.**

Absorbția radiației (c) Reținerea de către vaporii de apă, dioxidul de carbon, ozonul, oxigenul, picăturile de apă, cristalele de gheață, particulele de impurificare etc., a unei părți din energia radiantă care străbate atmosfera și transformarea ei în energie calorică, mecanică, chimică sau electrică. Ea poate fi **a.** *selectivă*, cînd radiațiile sînt reținute diferențiat, în funcție de lungimile lor de undă și **a.** *globală*, cînd reținerea are loc indiferent de lungimile de undă ale radiațiilor.

Ac (g) Stîncă înaltă, cu aspect de stîlp ascuțit, formată prin dezagregări datorate înghețului (ex., Acul Cleopatrei din Munții Făgăraș). **A.** *de loess*, coloană verticală, mult efilată, care se formează prin detașarea sa din pereții de loess datorită proceselor de sufoziune și spălare. **A.** *pelean*, stîlp de lavă răcită în coșul unui vulcan de tip Mont Pélé (Martinica) și împins afară sub presiunea gazelor sau a magmei. Sin. *obelisc vulcanic* sau *dom pelean*.

Acalmie (c) v. **Calm.**

Ace de gheață (c) Fenomen hidrometeorologic reprezentat prin cristale de gheață alungite și neramificate, care iau naștere și plutesc în atmosferă la temperaturi negative foarte coborîte. Vizibile cînd reflectă razele solare, ele pot da naștere unor fenomene fotometeorologice cum sînt coloana luminoasă și haloul.

Aciditate (p) Stare dată de conținutul de acid al soluției solului și care este determinată de predominarea ionilor de hidrogen (H^+).

Acizi humici (p) Intră în alcătuirea humusului din sol, constituind partea esențială și cea mai valoroasă a acesteia. Sînt compuși macromoleculari, rezultați din sinteza produselor de descompunere a resturilor organice din sol. Sînt reprezentați prin **a. h.**, de culoare închisă și **a.** fulvici, de culoare deschisă.

Aclimatizare (b) Adaptarea plantelor, animalelor și oamenilor la condiții climatice noi. Proces de adaptare a unei specii, prin intervenția omului, la un climat sau mediu diferit de cel în care a trăit anterior. V. **Adaptare.**

Acomodare (b) v. **Adaptare.**

Acreție, zonă de ~ (g) Zonă unde are loc formarea de crustă oceanică, respectiv zonele de extensiune ale crustei terestre și mai ales rifturile.

Acric (p) Termen care, în sistemul de clasificare FAO, indică feralsolurile cu o capacitate de schimb cationic foarte redusă și cu aciditate ridicată.

Actinograf (c) Aparat destinat măsurării radiației solare directe, prin înregistrare. Printre principalele tipuri se numără **a.** *Crova-Savinov*, **a.** *Gorczinski*.

Actinogramă (c) Diagramă pe care actinograful înregistrează continuu variațiile intensității radiației solare directe.

Actinometru (c) Instrument pentru măsurarea intensității radiației solare directe pe unitatea de suprafață perpendiculară față de raze. Printre principalele tipuri se numără **a.** *Arago-Davy-Kalitin*, **a.** *Michelson*, **a.** *Savinov-Ianișevski*.

Activitate ciclonică (c) Formă a circulației generale a atmosferei în regiunile extratropicale, reprezentată prin dezvoltarea și deplasarea ciclonilor și anticiclonilor.

Activitate solară (c) Ansamblul fenomenelor fizice care au loc la suprafața Soarelui (pete solare, facule, flocule, protuberanțe etc.) ca reflex al proceselor din interiorul acestuia. Intensificarea **a. s.** determină creșterea intensității „vîntului solar" și a radiației ultraviolete, care influențează sensibil atmosfera terestră.

Actual (g) Proces geomorfologic sau formă de relief care se dezvoltă în perioada actuală. V. **Modelarea reliefului, Procese geomorfologice.**

Actualism (a) Principiul explicării

unor fenomene din trecut prin cauze observabile în prezent.

Acumulare (g) Procesul de depunere a materialelor transportate de agenții geomorfologici. Sub lac sau mare, dacă **a.** nu creează o formă de relief subaeriană, se numește *sedimentare*. După agenții de depunere, există: **a.** *fluviatilă* (aluviuni), **a.** *eoliană* (dune), **a.** *glaciară* (morene), **a.** *fluvio-glaciară* (sandre etc.), **a.** *torențială* (conuri de dejecție), **a.** *gravitațională* (grohotișuri, deluvii de alunecare), **a.** *nivală* (morene nivale), **a.** *de lavă*, **a.** *marină* (cordoane, plajă), **a.** *lacustră* (cordoane, plaje sau cîmpii).

Acvacultură (a) Activitate economică ce constă în creșterea animalelor marine (inclusiv moluște) și cultivarea algelor marine.

Acvifer (h) Pînză sau nivel de apă subterană. V. **Pînză de apă.**

Adaptare (b) Capacitate a organismelor vii de a-și modifica funcțiile și organele spre a se pune în echilibru cu schimbările intervenite în mediul înconjurător sau cu condițiile unui nou mediu în care ajung. Acest proces se desfășoară în trei faze mai importante: acomodare (care constă în supraviețuirea dar nu și reducerea individului la condițiile schimbate de existență — adaptare individuală); aclimatizare (respectiv supraviețuirea și reproducerea unei specii, de regulă prin îngrijirea omului, în condiții schimbate de mediu — adaptare specifică); naturalizare (formă superioară a adaptării specifice, prin care întreaga populație a unei specii se adaptează perfect la noile condiții de mediu, integrîndu-se în flora sau fauna autohtonă și reproducîndu-se fără îngrijirea omului).

Adaptarea (reliefului sau hidrografiei) (g, h) Calitatea unor forme de relief de a-și adapta direcțiile de dezvoltare la cele ale structurii geologice, sau un curs de apă ce-și adaptează mersul pe liniile pantelor de relief etc. Se pot deosebi: **1. a.** *reliefului la structură* (de ex., în structura monoclinală — V. **Cuestă**; în structura cutată — V. **Cutare** etc.), numit și *relief structural*; cînd e vorba de văi pot exista și *inadaptări* vizibile, ce pot fi: epigeneze sau antecedențe; **2. a.** *rețelei hidrografice la relief*, cînd urmează liniile și pantele direcționale ale acestuia, fenomen ce constituie o regulă; excepțional apar și inadaptări, în cazul *suprapunerilor* (epigenie, sau antecedență — V. **Epigeneză**); **3. a.** *morfoclimatică* (morfogeneza este sub directa comandă a climei — V. **Modelarea reliefului**); **4. a.** *rîului la vale*, se referă la raportul dintre debite și lărgimea luncii sau a albiei, pentru mediul climatic dat; după unele schimbări climatice debitul lichid și solid se pot schimba și atunci rîul încearcă *readaptări* prin lărgire sau micșorare (chiar reducerea) meandrelor, fenomen numit *subadaptare* (cînd debitele sînt mai mici), situație existentă și în aval de punctul unei captări.

Adaptare la structură (g) Reliefuri sau forme adaptate sau specifice diferitelor tipuri de structuri geologice (monoclinală, orizontală etc.), formate prin eroziune diferențială.

Adăpost (a) Loc protejat de agresiunea unor elemente nocive din mediu (vînt etc.). Poate fi: **a.** *orografic* (relieful adăpostește împotriva curenților — ex., *climat de adăpost*); **a.** *sub stîncă* (cornișă sub care se poate sta de ploaie etc.).

Adăpost meteorologic (c) Construcție specială, care asigură instrumentelor pentru măsurarea temperaturii și umezelii aerului, atît protecția împotriva radiațiilor solare, cît și libera circulație a aerului.

Adîncime (g) Distanța pe verticală a bazei unei forme negative (vale, lac, mare etc.) față de un plan superior de referință (nivelul mării, nivelul unui podiș etc.).

Adîncimea ciclonului (c) Valoarea presiunii atmosferice în partea centrală a ciclonului.

Adîncimea fragmentării (g) Distanţa pe verticală între două puncte extreme ca altitudine, situate unul pe fundul văii, altul pe interfluviu. Sin. *amplitudinea reliefului*, *fragmentarea verticală*, *energia reliefului*, *altitudinea relativă a reliefului*.

Adîncimea medie (g) Valoarea medie a tuturor altitudinilor de pe suprafaţa unei forme negative.

Adsorbţie (p) Proces fizico-chimic de reţinere a unui component (adsorbit) la suprafaţa unui alt component (adsorbant).

Advecţie (c) Deplasarea orizontală a aerului. Ea poate fi: **a.** *caldă*, **a.** *rece*, **a.** *umedă*, **a.** *uscată*, **a.** *turbulentă* etc.

Adventiv, con ~ (g) Con vulcanic secundar ridicat pe unul principal.

Afînarea rocilor (a) Proprietatea rocilor sfărîmate de a ocupa un volum mai mare decît în stare masivă, dînd posibilitatea eroziunii să le atace mai uşor.

Aer (c) Amestec fizic de gaze, care constituie atmosfera Pămîntului. La nivelul mării **a.** uscat are următoarea compoziţie: azot (78,09%), oxigen (20,95%), argon (0,93%), dioxid de carbon (0,03%), kripton ($1{,}0 \cdot 10^{-4}$), xenon ($0{,}8 \cdot 10^{-5}$), neon ($1{,}8 \cdot 10^{-3}$), heliu ($5{,}24 \cdot 10^{-4}$), ozon ($1{,}0 \cdot 10^{-6}$), iod ($3{,}5 \cdot 10^{-9}$), radon ($6{,}0 \cdot 10^{-18}$), hidrogen ($5{,}0 \cdot 10^{-5}$).

Aerarea reliefului (g) v. **Golire.**

Aer ceţos (c) Fenomen hidrometeorologic reprezentat prin picături mici de apă sau cristale fine de gheaţă în suspensie în atmosferă, avînd drept consecinţă reducerea vizibilităţii orizontale între 1 şi 10 km.

Aerocartografie (t) Disciplina care se ocupă cu întocmirea planurilor şi hărţilor topografice după aerofotograme.

Aerofotogramă (t) Fotograma care se obţine în urma fotografierii unei părţi a pămîntului din avion cu ajutorul unei camere speciale numită *cameră aerofotogrammetrică*.

Aerofotogrammetrie (t) Fotografierea suprafeţei terestre din avion cu ajutorul unei camere speciale numită *cameră aerofotogrammetrică*, folosindu-se procedee diferite în funcţie de scopul urmărit (cum ar fi, de pildă, fotografierea cu raze infraroşii) — în vederea, fie a întocmirii planurilor şi hărţilor topografice (aerocartografia, aerotopografia), fie în alte scopuri. Datorită faptului că în cea mai mare parte aerofotogramele sînt folosite pentru întocmirea planurilor şi hărţilor topografice, aerofotogrammetria a fost considerată, unilateral, ştiinţa care se ocupă cu întocmirea planurilor şi hărţilor topografice pe baza prelucrării aerofotogramelor.

Aerogramă (c) Diagramă aerologică pe care se reprezintă, în scară logaritmică, curbele repartiţiei verticale în atmosferă a presiunii, temperaturii, umezelii şi a altor mărimi.

Aerologie (c) Ramură a meteorologiei care studiază fenomenele meteorologice din atmosfera liberă.

Aerometeorograf (c) Aparat meteorologic montat pe aeronave, pentru înregistrarea neîntreruptă a variaţiilor presiunii, temperaturii şi umezelii aerului.

Aeroplancton (b) Totalitatea microorganismelor şi formelor de rezistenţă (spori, polen etc.) care plutesc în aerul atmosferic.

Aerosoli (m) Dispersii de particule lichide şi solide într-un mediu gazos. **A.** pot fi toxici, cînd conţin anumite concentraţii de noxe, sau netoxici, care poluează totuşi atmosfera producînd omului efecte alergice şi iritaţii.

Aerostat (c) Balon umplut cu hidrogen, în nacela căruia se instalează instrumente şi aparate necesare sondajelor aerologice.

Aerul solului (p) Volumul de aer existent în porii neocupaţi de apă din masa solului.

Afeliu (gg) Punctul cel mai depărtat de Soare de pe orbita unei planete.

Afluent (h) Curs de apă ce se varsă în altul mai important, punctul de joncţiune numindu-se *confluenţă*.

Aftut (g) v. **Dună.**

Afuiere (g) Eroziune laterală în malul friabil al unui rîu, urmată de o prăbuşire; eroziune accentuată în jurul unui obstacol din albia unui rîu, la creşterea vitezei apei.

Agenţi geomorfologici (g) Forţele tectonice, fizice, chimice, mecanice sau biotice ce acţionează asupra scoarţei terestre, modificîndu-i suprafaţa şi creînd forme de relief.

Agenţi endogeni (g) Forţe care acţionează din interiorul Pămîntului asupra scoarţei, creind mişcări orogenetice, epirogenetice etc.

Agenţi exogeni (g) Forţe care atacă scoarţa din exterior şi au ca sursă primară de energie căldura solară sau chiar gravitaţia (rîurile, gheţarii, vîntul etc.). Sin. *agenţi de eroziune*.

Agestru (g) v. **Con de dejecţie.**

Aglomerat vulcanic (g) Rocă formată prin cimentarea unor fragmente de dimensiuni variate, şi nesortate, colţuroase şi rotunjite (bombe, lapili, cenuşe), rezultate din exploziile vulcanice.

Aglomeraţie (g p) Grup de clădiri, construcţii care s-au unit printr-o extindere, de regulă, neplanificată. **A.** *urbană* — arie urbanizată ce cuprinde oraşul şi împrejurimile sale mai mult sau mai puţin urbanizate, care depind de serviciile centrale ale oraşului (care are cel puţin 50 000 loc.) cît şi de aparatul său de gestiune economică. O problemă dificilă este stabilirea limitelor **a.** *u.*; între criteriile mai frecvent folosite se află densitatea populaţiei, continuitatea mai mare sau mai mică a spaţiului construit, amploarea migraţiilor diurne ale populaţiei active. Ex.: aglomeraţia pariziană (Marele Paris) cuprinde pe lîngă oraşul Paris (cca 2,8 mil. loc.) peste 330 localităţi urbane şi rurale cu peste 5,6 mil. loc. avînd în total 8,4 mil. loc.

Agradare (g) Suprafaţă plană de acumulare sau sedimentare (termen introdus de Salisbury în 1905). **A.** *progresivă* — termen folosit în literatura americană pentru *acumulare regresivă*. V. **Suprafaţă.**

Agrestă (b) Tip de savană împădurită, xerofitică, în partea mai umedă a caatingăi (Brazilia).

Agregat structural (p) Component al masei solului format prin alipirea mai multor particule texturale sub influenţa coloizilor (argilă, humus, hidroxizi de fier) şi a cationilor coagulatori (Ca, Mg).

Agrobiocenoză (b) Biocenoză specifică terenurilor cultivate.

Agroclimatologie (c) Ramură a climatologiei, care studiază clima ca factor al producţiei agricole.

Agroterasă (g) v. **Terasă.**

Aisberg (g) Bloc de gheaţă de mari dimensiuni şi cu forme neregulate ce pluteşte pe apa oceanului, desprins din gheţarii continentali ajunşi la ţărm.

Aistrom (g) v. **Iceström.**

Akle (g) v. **Dună.**

Albedo (c) Mărime (A), exprimată în procente, care defineşte capacitatea de reflexie a diferitelor suprafeţe, reprezentată prin raportul dintre radiaţia reflectată (R) şi cea incidentă (Q): $A = \frac{R}{Q} \cdot 100$.

Albedometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară valoarea albedo-ului.

Albic (p) Termen care, conform definiţiei F.A.O., indică fie un orizont E albic, de culoare deschisă prin eluviere accentuată (ex. la luvisoluri albice), fie materiale nisipoase albice (ex. arenosoluri).

Albie majoră (g) Suprafaţa netedă din exteriorul malurilor unui rîu, în care apele sale debordează numai la nivele maxime. Sin. *luncă*.

Albie minoră (g) Canalul de scurgere al unui rîu la debite medii. Sin. *matca rîului*.

Albie părăsită (g) Porțiune de **a.** ce și-a păstrat forma dar pe care nu mai curge rîul.

Alcalinitate (p) Stare care indică conținutul în baze al soluției solului și care este determinată de predominarea ionilor de hidroxil (OH^-).

Alcătuire granulometrică (p) Conținut procentual al diverselor fracțiuni granulometrice (categorii de particule texturale, elementare) ce intră în compoziția masei minerale a solului. Sin. *compoziție granulometrică*, *c. mecanică*, *granulometrie*, *granulozitate*.

Alcătuire structurală (p) Conținut procentual al diferitelor categorii de agregate structurale ce intră în componența unui sol. Sin. *compoziția solului*.

Alidadă (t) Instrument simplu pentru măsurarea unghiurilor, format dintr-o riglă de lemn sau metal, prevăzută cu un sistem de vizare cu pinule. A fost folosită înainte de apariția lunetei în ridicările cu planșeta. Uneori este montată la un cadran divizat și formează un goniometru. Acesta a fost considerat strămoșul teodolitului. Termenul de **a.** se păstrează și astăzi la teodolit (cercul orizontal care susține furcile pe care se sprijină luneta se mai numește și cercul alidad).

Aliniament (t) Materializarea pe teren a unei distanțe în linie dreaptă cu ajutorul jaloanelor, fie pentru a fi măsurată, fie pentru a servi ca direcție de bază (axa x) pentru determinarea coordonatelor unor puncte cu ajutorul echerului topografic.

Alit (a) Rocă sedimentară afînată, de culoare roșie, în care domină alumina liberă, specifică regiunilor ecuatoriale și tropicale umede.

Alizee (c) Vînturi stabile generate de diferența de presiune dintre anticiclonii subtropicali ai ambelor emisfere și zona minimelor ecuatoriale. Ele bat dinspre NE spre SV în emisfera nordică și dinspre SE spre NV în cea sudică. În regiunile unde **a.** unei emisfere pătrund în emisfera cealaltă, direcția lor se schimbă de la un sezon la altul. Aceste **a.** sînt cunoscute și sub denumirea de *musoni ecuatoriali*.

Alkali-flats (h, g) Termen australian pentru Sebkha (V).

Allitizare (p) v. **Lateritizare.**

Alochore (b) Organisme care se răspîndesc cu ajutorul agenților externi, nu prin mijloace proprii. V. **Autochore.**

Alogen, curs de apă ~ (h) Curs de apă ce străbate o regiune aridă, fără scurgere, datorită debitului mare adus dintr-o zonă situată în amonte.

Alohton (a) Element (rocă, rîu, specie etc.) născut în altă parte decît locul în care se află în prezent. V. **Pînză de șariaj.** Ant. *autohton*, *indigen*.

Alpin (gg) **1.** Fenomen din etajul cel mai înalt al munților (glaciar sau periglaciar). **2.** Prin extensiune de la Munții Alpi, tot ce se aseamănă cu ei, sau este sincron cu orogeneza ce le-a dat naștere: *ghețari* **a.**, *etaj* **a.**, *soluri* **a.**, *vegetație* **a.** etc.

Alterare (g) Transformarea chimică totală sau parțială a mineralelor ce constituie o rocă. Concomitent se modifică și proprietățile fizice și mecanice. Se mai numește și *descompunere*, sau *eroziune chimică* (în sensul că majoritatea alterărilor sînt trasportate în soluții și nu rămîn pe loc), sau *procese de eroziune chimică* (uneori, biochimică). Produsele de alterare ale unei roci, rămase pe loc, se numesc *alterite* și nu se găsesc decît pe roci cristaline (ex., arena granitică). **A.** se realizează deasupra nivelului hidrostatic. Ea contribuie, alături de dezagregare, la formarea scoarței de alterare și, la suprafața acesteia, a solului. V. **Dezagregare.**

Alterite (g) v. **Alterare.**

Altimetrie (t) v. **Nivelment.**

Altimetru (t) Instrument care se bazează pe principiul barometrului și servește la măsurarea altitudinii. **A.** sînt de fapt barometre care, alături de scara presiunilor, au și o scară pentru altitudini, ce crește și descrește în raport invers cu scara presiunilor. Dintre barometrele utilizate ca **a.** cel mai folosit este barometrul aneroid (cameră de vid).

Altiplanație (g) Procesul de nivelare, în mici trepte, a reliefului pe versanții montani, sub acțiunea alterării și dezagregării ciclice a înghețului și dezghețului (H. Eackin, 1916). Se realizează *trepte*, *terase* și *umeri* de **a.**

Altitudine (g) Înălțimea unui punct de pe suprafața Pămîntului față de nivelul Oceanului, sau față de un alt reper. **A.** *absolută*, **a.** față de nivelul Oceanului Planetar. **A.** *relativă*, cînd se ia ca reper fundul unei văi sau alte repere în afară de cel oceanic. De asemenea, noțiunea de **a.** se poate referi la o serie/sumă de condiții specifice marilor înălțimi: climat de **a.**, stațiuni de **a.** etc.

Altocumulus (c) Gen de nori albi ori (și) cenușii în formă de bancuri, straturi sau pături, care au, de regulă, umbre proprii. Dispuse regulat, elementele lor componente îmbracă aspectul unor lamele, pietre ovoide, rulouri etc. sudate sau separate. Uneori au aspect parțial fibros sau difuz.

Altostratus (c) Gen de nori cenușii ori albăstrii, sub formă de pături sau straturi cu aspect striat, fibros sau uniform, care acoperă bolta cerească în diferite proporții, prezentînd părți destul de subțiri pentru ca Soarele să fie vizibil, mai mult sau mai puțin vag.

Alunecare de teren (g) Deplasarea unei mase de roci pe o suprafață înclinată care este umectată puternic și plastică, formată obișnuit din argile sau marne. **A.** se numește atît procesul de glisare cît și forma de relief rezultată și care are următoarele elemente: abruptul sau *ripa de desprindere*, *corpul* **a.**, *fruntea* **a.**, *patul de* **a.** Sin. *glimee*, *goarțe*, *borșituri* etc. Clasificările sînt variate; după adîncimea stratului afectat: **a.** *în sol* (solifluxiunea); **a.** *în pătura de alterări* (superficiale), **a.** *în roca vie* (adînci); după structura rocilor afectate: **a.** *consecvente* (alunecă pe suprafața de strat), **a.** *obsecvente* (invers înclinării straturilor), **a.** *asecvente* (fără legătură cu structura). Alte tipuri: **a.** *activă* (în curs de deplasare, sau cu reluări periodice), **a.** *curgătoare* (cu porțiuni ce curg ca torentul noroios), **a.** *stabilizată* (fixată), **a.** *potențială* (posibil a se produce), **a.** *delapsivă* (declanșarea se face la baza versantului și antrenează apoi treptat mase de roci situate spre partea superioară a acestuia), **a.** *detrusivă* sau împingătoare (se declanșează în partea superioară a versantului, împingînd masele spre aval); **a.** *lenticulară* (superficială, redusă ca areal și sub forma de lentilă); **a.** *lineară*, sau sub formă de *limbă* (foarte alungită și cu lățimi reduse); **a.** *rotațională* (suprafața de alunecare are formă de semicerc, partea din aval a **a.** în bloc se ridică, iar cea din amonte coboară); **a.** *submarină* (sub ape marine); **a.** *în valuri* (se produce în valuri succesive, paralele cu abruptul de desprindere, dar la mari distanțe în timp).

Aluvionare (g) Procesul de depunere a materialelor transportate de rîuri, în cadrul albiei, al luncii sau în porțiunea de vărsare. Sin. *acumulare fluviatilă*.

Aluviu (a) v. **Holocen.**

Aluviuni (g) Materialele provenite de pe versanți, din maluri și din albie, transportate de apele curgătoare, rotunjite și depuse în albie, luncă sau la gura de vărsare. După mărimea particulelor predominante se deosebesc: *mîluri fine* (sub 0,01 mm), *mîluri grosiere*

0,01—0,1 mm), *nisip* (0,1—2 mm), *pietriș* (2—70 mm), *bolovăniș* (70—120 mm), *bolovani* (peste 120 mm). Cînd depozitul este subțire dar extins pe o suprafață mare se vorbește de o *pînză aluvială*.

Alveolă (g) Scobitură rotundă, cu diametru de cîțiva cm, creată prin dizolvare (în calcare, sare, gips), descompunere (în granite), dezagregare (în conglomerate), sau eroziune eoliană (în roci neomogene). Sin. *taffoni, cuiburi de viespi, faguri*. Termenul a fost folosit și pentru o depresiune locală săpată în masive cristaline, cauzată de îndepărtarea alteritelor sau de o scufundare, avînd cîteva zeci de hectometri (A. Cholley, 1933).

Ameliorarea solului (p) Ansamblu de măsuri tehnice, chimice și biologice folosite pentru mărirea fertilității solului.

Amendament (p) Substanță care se încorporează în sol pentru a-i corecta unele însușiri fizice, chimice și biologice.

Amfidromic, Punct, Regiune ~ (h) Punctul unde amplitudinea (marnajul) mareei este nulă datorită liniilor cotidale dispuse radiar ce se întîlnesc în acest loc. **R. a.,** ce se extinde în jurul **p. a.** apare în timpul unui ciclu de maree. În mările mărginașe, undele mareice se complică și **p. a.** devin virtuale.

Amfiteatru (g) Formă de relief cu aspect de amfiteatru. **1. A.** *de alunecare* — partea semicirculară situată la partea superioară a unei alunecări, dispusă în trepte ce s-au format prin lăsări verticale. **2. A.** *morenaic*, cu formă de val, dispus în arc cu convexitatea spre aval și format dintr-un ansamblu de arcuri mai mici, construit la extremitatea unei limbi glaciare sau a unui lob de calotă. Cele mai mari **a.m.** aparțin ghețarilor cuaternari de piemont. **3.** *Circ în* **a.,** circ cu fundul plat, cu pereți relativ mici, specific pentru granite.

Amonte (g, h) Porțiunea situată în susul unei văi în raport cu un punct dat de pe același traseu; cursul dinspre izvor al unui rîu.

Amorf (p) Necristalizat.

Ampenaj de vînt (c) Dispozitiv al giruetei, care indică direcția din care bate vîntul.

Amplitudine (a) Variație a unei stări fizice sau a unei posibilități de viață între doi termeni limită sau între două extreme: **a.** *termică*, **a.** *de maree* (marnaj), **a.** *ecologică*, **a.** *reliefului*. V. **Energia reliefului.**

Amplitudine climatică (c) Diferența dintre valorile maximă și minimă înregistrate de un element meteorologic în evoluțiile sale periodice. Ea poate fi: **a.** *anuală medie* (diferența între cea mai mare și cea mai mică medie lunară din cursul unui an), **a.** *anuală absolută* (diferența între valoarea cea mai mare și cea mai mică din cursul unui an), **a.** *diurnă* (diferența între cea mai ridicată și cea mai scăzută valoare din cursul unei zile) etc.

Amplitudine ecologică (b) Interval de variație a unui complex de factori ecologici în limitele căruia poate viețui o specie sau o comunitate.

Amunte (g, h) v. **Amonte.**

An (gg) Perioada de timp scursă între două treceri consecutive ale Soarelui prin același punct echinocțial; sau, perioada de timp în care o planetă execută o rotație completă în jurul Soarelui. **A.** *astronomic* al Terrei este de 365 zile, 5 ore, 48 minute și 46 secunde. **A.** *calendaristic* — 365 zile, iar în anii bisecți 366 zile. **A.** *lumină* este distanța străbătută de raza de lumină într-un an.

Anabioză (b) Procesul de revenire la viața normală a unui organism după ce, datorită unor condiții nefavorabile (uscăciune, îngheț etc.) funcțiile lui vitale s-au desfășurat foarte lent sau chiar au fost întrerupte (moarte aparentă). Sin. *criptobioză*.

Anabolism (b) v. **Asimilație.**

Anaclinal (g) Înclinarea unei pante de teren, sau a unei văi, în sens contrar stratelor geologice.

Anaforă (h) Ochi de apă de tipul turbioanelor, pe brațele deltaice ale Dunării, unde patul atinge adîncimi mari (ex., minus 39 m pe brațul Chilia).

Anafront (c) Front atmosferic deasupra căruia aerul cald are o mișcare ascendentă.

Anaglaciar (g) Interval climatic care marchează trecerea de la un interglaciar la o fază glaciară; prima jumătate a perioadei de creștere a unei glaciațiuni. V. **Glaciațiune.**

Analiză geomorfologică (g) Metodă folosită de W. Penck, prin care, studiind evoluția versanților, deducea mersul mișcărilor pe verticală. În prezent are un sens mai general, de cercetare analitică a reliefului.

Analiză granulometrică (g) Determinarea, prin măsurători, a tipurilor de granule ce compun aluviunile (sau alt sediment) și a procentului acestora după dimensiuni.

Analiză sinoptică (c) Operație premergătoare elaborării prognozei meteorologice, care constă în cercetarea, cu ajutorul hărților sinoptice succesive dintr-un anumit interval de timp, a cîmpului baric, maselor de aer și fronturilor de pe teritorii întinse, în scopul cunoașterii evoluției viitoare a condițiilor meteorologice.

Analobară (c) Linie care unește pe hartă, punctele cu aceeași variație pozitivă a presiunii atmosferice.

Anastomozat (h) Curs de apă cu numeroase brațe care se separă și se reunesc frecvent. Procesul de astupare a gurii de vărsare sau a canalului de scurgere de către o apă curgătoare cu propriile aluviuni și ramificarea în mai multe brațe, ce comunică între ele prin tronsoane intermediare *(anastomozare)*.

Andezit (a) Rocă vulcanică de suprafață, cafeniu-cenușie pînă la negru. Apare sub formă de curgeri, pînze, neck-uri, domuri; este cea mai răspîndită rocă vulcanică neogenă. Folosit în pavaje.

Andosol (p) Tip de sol din clasa umbrisolurilor, format pe materiale vulcanice în a căror fracțiune fină domină materialul amorf. Prezintă un Au, Ao (rar Am) urmat sau nu de un B cambic. Simbol: AN

Anemocinemograf (c) Aparat care înregistrează viteza vîntului, raportînd automat distanța parcursă de aerul în mișcare, la timp.

Anemoclinograf (c) Aparat care înregistrează componenta verticală a vîntului sau înclinarea acestuia față de planul orizontal.

Anemograf (c) Aparat care înregistrează variațiile vitezei și direcției vîntului. Printre principalele tipuri se numără **a.** *mecanic Dynes*, **a.** *electric*, **a.** *electromagnetic Papillon*, **a.** *universal Stevens-Gaede* etc.

Anemofile (b) Grup de plante la care polenizarea se face cu ajutorul vîntului (gimnosperme, graminee etc.). Sin. *anemogame*.

Anemogramă (c) Diagramă pe care anemograful înregistrează viteza și direcția vîntului.

Anemometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară viteza curenților slabi de aer. Printre principalele tipuri se numără: **a.** *mecanic* (cu cupe, morișcă cu palete), **a.** *magnetic*, **a.** *termic* etc.

Anmoor (p) Formă de humus realizată în condiții de exces prelungit de umiditate freatică, cu perioade scurte de zvîntare în partea superioară. Este constituit dintr-un amestec intim de materie minerală cu materie organică (pînă la 30%) bine humificată. Caracterizează unele soluri gleice, lăcoviști semimlăștinoase etc.

Anemolit (g) Coloană concreționară de calcar deviată de la verticală datorită unui curent de aer (care a impus depunerea calcarului pe o direcție oblică).

Anotimp (g g) Una dintre cele două (în zonele calde) sau patru (în

zonele temperate şi reci) părţi ale anului cu caractere specifice de climă şi lumină.

Anotimp climatic (c) Parte a anului, formată din cîteva luni şi caracterizată printr-o oarecare omogenitate a condiţiilor climatice. După valorile termice caracteristice se disting: **a.** *cald*, **a.** *rece*, **a.** *de tranziţie*, iar după cele pluviometrice: **a.** *ploios*, **a.** *secetos* etc.

Anotimp sinoptic natural (c) Parte a anului în care o anumită regiune sinoptică naturală este dominată de perioade sinoptice naturale cu însuşiri relativ omogene.

Ansă (g) Golf mic, rotunjit, format pe un sinclinal perpendicular cu ţărmul.

Antagonism (b) Contradicţie în interiorul unui organism, între indivizii aceleiaşi specii sau între specii, în interiorul sau între comunităţile de organisme. Lupta pentru existenţă, parazitismul etc. sînt exemple de relaţii antagonice.

Antecambrian (a) Ansamblul formaţiunilor geologice care încep odată cu formarea primei scoarţe a Pămîntului şi ţin pînă în Paleozoic (care începe cu cambrianul). Acestui interval de timp i se atribuie circa 4 miliarde de ani.

Antecedenţă (g) Menţinerea traseului unui rîu şi adîncirea văii sale pe un curs preexistent mişcărilor tectonice care au afectat regiunea respectivă pe direcţie transversală.

Anteclíză (a) Zonă larg bombată a unei platforme geologice, cu aspect anticlinal, cu flancurile puţin înclinate şi cu tendinţă tectonică pozitivă.

Antestepă (b) v. **Silvostepă.**

Anticiclogeneză (c) Proces prin intermediul căruia ia naştere un anticiclon.

Anticicloliză (c) Proces prin mijlocirea căruia este slăbit sau distrus un anticiclon.

Anticiclon (c) Formă pozitivă (de obicei circulară sau elipsoidală) a reliefului cîmpului baric, avînd valori ale presiunii, mai ridicate în centru şi din ce în ce mai coborîte către periferii. Circulaţia aerului în **a.** este predominant descendentă pe verticală şi divergentă (în sensul acelor de ceas pentru emisfera nordică şi în sens invers acelor de ceas pentru emisfera sudică) pe orizontală. Vînturile sînt slabe, în centrul **a.** predominînd calmul atmosferic. Descendenţa aerului face ca în **a.** să predomine timpul senin, călduros vara şi geros iarna. După temperatura aerului se disting: **a.** *cald* şi **a.** *rece*; după altitudine: **a.** *jos (la sol)* şi **a.** *înalt*; după origine: **a.** *dinamic* şi **a.** *termic*; după locul unde se formează: **a.** *arctic*, **a.** *azoric*, **a.** *Bermuda*, **a.** *Hawaii* etc.

Anticlinal (a) Partea ridicată, ca o boltă, a unei cute de strate. Se compune din *flancurile* anticlinalului şi *creasta* (axa sau şarniera) anticlinalului (axa mediană a bolţii).

Anticlinorium (a) Grupare de mai multe anticlinale, avînd zona centrală mai ridicată. **A.** are aspectul unui anticlinal de mari proporţii.

Anticrepuscul (c) Strălucire a bolţii cereşti, în partea opusă Soarelui, la apusul şi răsăritul acestuia.

Antidună (g) Denumire propusă de H. Gilbert, oarecum improprie, pentru ridurile simetrice de pe suprafeţele nisipoase submarine de mică adîncime, cauzate de trecerea unor curenţi. Sînt dispuse perpendicular pe curent şi se deplasează în contra acestuia prin depuneri în amunte şi eroziune în avale.

Antipod (a) Loc sau punct de pe Pămînt diametral opus ca aşezare faţă de un altul.

Antracit (a) Cărbunele de pămînt cu cel mai mare grad de incarbonizare; conţine 89,5—96,5 C.

Antropică (g) **1.** Formă de relief creată de om. **2.** *Eroziune* **a.** — declanşată de om în urma distrugerii covorului vegetal sau a altor acţiuni de exploatare neraţională a mediului. Omul este factorul esenţial al

dezechilibrului actual al mediului geografic.

Antropobiocenoză (b) Biocenoză asociată aşezărilor omeneşti.

Antropochore (b) Organisme răspîndite de către om.

Antropogen (a) Era în care a apărut omul. V. **Cuaternar.**

Antropogeneză (b) Procesul apariţiei şi dezvoltării omului (ontogenia şi filogenia omului). Sin. *antropogenie.*

Antropogeografie (g g) Termen folosit în literatura germană, în special, pentru a desemna ramura geografiei ce se ocupă cu studiul populaţiei şi al aşezărilor omeneşti. Fr. Ratzel (1844—1902), creatorul acestei noţiuni, înţelege prin **a.** studiul oamenilor, grupurilor umane al societăţii omeneşti, în funcţie de mediul geografic.

Aparat vulcanic (g) Totalitatea elementelor de la suprafaţa şi din interiorul scoarţei, prin intermediul cărora are loc o erupţie sau explozie vulcanică. Se compune din: *coş* vulcanic, *con* (sau muntele vulcanic) şi *crater*.

Apa solului (p) Apa existentă la un moment dat în porii solului.

Apa atmosferică (c) Apa aflată în atmosferă sub toate cele trei forme de agregare (vapori, picături, cristale).

Apă accesibilă (p) Acea parte din apa solului care, fiind în plus faţă de coeficientul de ofilire, poate fi folosită de către plante. Include apa peliculară legată cu o forţă sub 25 atmosfere (corespunzătoare forţei de sucţiune a rădăcinilor) şi apa liberă (capilară şi gravitaţională). Sin. *apă utilă, apă disponibilă.*

Apă absorbită (p) Parte din apa legată a solului, aproximativ corespunzătoare *apei higroscopice.*

Apă capilară (p) Formă de apă din sol reţinută în spaţiile capilare de către forţa de capilaritate. Este forma de apă cea mai uşor utilizabilă de către plante.

Apă continentală (h) Acea parte a hidrosferei care, pe parcursul ciclului apei, se deplasează sau stagnează pe continente. După poziţia sa şi modul de a circula se pot deosebi: **1.** *ape stătătoare* (lacuri, bălţi, mlaştini), **2.** *ape de şiroire* (la ploi), **3.** *ape curgătoare* (pîraie, rîuri, fluvii), **4.** *ape de infiltraţie* (care pot fi reţinute de porii capilari şi dau *apa de reţenţie*, sau coboară gravitaţional prin goluri şi pori, dînd *apa de percolaţie* sau *gravifică*, mergînd pînă la pînza freatică), **5.** *ape subterane*, care la rîndul lor pot fi situate: a) deasupra talvegurilor pe care le alimentează şi se cheamă *ape subterane active* şi b) sub talveguri, numite *ape subterane* profunde, care nu apar la zi decît prin foraje artezian sau prin pompare. **A. c.** poate fi *dulce* (are sub 0,6 g/l), sau *dură* şi *sărată.*

Apă juvenilă (h) Provenită din degazeificarea magmelor (origine endogenă).

Apă marină (h) Apa oceanelor şi mărilor care este sărată (35‰ în medie) şi mai densă decît apa dulce. În cadrul apelor marine se separă aşa-numitele *mase de apă* caracterizate prin combinarea temperaturii şi salinităţii, exprimate în *diagrama T.S.* În mare, se pot deosebi: ape de adîncime, intermediare, de suprafaţă şi mixte. Repartiţia acestora este materializată prin *izopicne* (egală densitate). **A. m.** are, obişnuit, culoarea bleu, dar ea poate fi modificată de alge şi diatomee (roşie, verde), sau de prezenţa particulelor solide în suspensie (galbenă etc.); acestea din urmă îi modifică şi transparenţa. Are un volum total de 361 milioane km³.

Apă moartă (p) Acea parte din apa solului care nu poate fi utilizată de plante, fiind puternic reţinută de sol. Include apa legată chimic, apa de higroscopicitate şi parte din apa peliculară legată cu o

forță > 25 atm. Sin. **a.** *fiziologic moartă*, **a.** *inaccesibilă*.

Apă precipitabilă (c) Înălțimea în cm a stratului de apă care ar rezulta dacă întreaga cantitate de vapori conținută într-o coloană atmosferică cu secțiune de 1 cm², s-ar condensa pe o suprafață plană de 1 cm².

Apă uzată (m) Apă încărcată cu substanțe rezultate din activități menajere, industriale, agricole, sau din transporturi, evacuată în mediul înconjurător. Sin **a.** *reziduală*, **a.** *poluată*.

Apă vadoasă (h) Apă subterană provenită din precipitații sau din rîuri.

Apă de zăcămînt (h) Apă care saturează total rocile din zona acviferă a unui zăcămînt de țiței și numai parțial rocile din zona gazeiferă și petrolieră; puternic mineralizată (50—260 g săruri/l). Sin. **a.** *fosilă*, **a.** *veterică*.

Ape moarte (h) v. **Maree.**

Ape vii (h) v. **Maree.**

Aplatizare (g) Procesul prin care prundișurile de rîu capătă formă plată; idem pentru o formă de relief pozitivă (movilă, deal, munte).

Apalașian, relief (9) Relief de munți vechi, peneplenizați, afectat de mișcări de ridicare, în urma cărora eroziunea acționează selectiv. Sectoarele constituite din roci mai dure se transformă în culmi, iar cele formate din roci mai friabile permit scupltarea văilor și a depresiunilor. Pe alocuri, în sectoarele cu roci dure, se mai păstrează unele mărturii din vechea suprafață peneplenizată. Se folosesc și termeni ca: *para-apalașian* (cînd nivelarea nu a fost totală) și *pseudo-apalașian* (cînd nu a existat o nivelare prealabilă dar apar *nivele de creste* de tipul *gipfelflur*). Acest relief este caracteristic pentru Munții Apalași din estul Americii de Nord, de unde își trage și numele.

Apus (gg) Trecerea Soarelui sub orizont. Punct cardinal situat în partea de apunere a Soarelui și la 90° față de axa polilor geografici. Se mai numește și *Vest*.

Aragonit (a) Carbonat natural de calciu (CO_3Ca) de culoare albă, alb-gălbuie, sau chiar verde deschis, violet, cenușiu, cu luciu sticlos și spărtură concoidală. S-a depus prin precipitare, în golurile unor roci magmatice bazice, de către izvoarele termale bogate în CO_3Ca (ex., Turia-Covasna, Herculane).

Arbust (b) Arbore de talie redusă, de regulă sub 7 m înălțime.

Arc (g) Forma curbată a unui tip de relief : **a.** muntos, **a.** insular (arhipelag), **a.** morenaic etc.

Arcadă (g) v. **Portal litoral.**

Arc anticrepuscular (c) Fenomen fotometeorologic constînd dintr-o colorație roz-violetă, care apare pe bolta cerească în partea opusă Soarelui, separînd umbra Pămîntului de o lucire purpurie.

Arc circumorizontal (c) Fenomen fotometeorologic din familia halourilor, reprezentat printr-un arc (avînd uneori toate culorile spectrului), tangent la baza haloului mare.

Arc circumzenital inferior (c) Fotometeor reprezentat printr-un arc luminos cu deschidere largă, situat aproape de orizont.

Arc circumzenital superior (c) Fotometeor avînd forma unui arc situat aproape de zenit, în plan aparent orizontal. Uneori este viu colorat în culorile spectrului, cu roșul spre exterior și violetul spre interior.

Arc crepuscular (c) Fenomen fotometeorologic reprezentat printr-un arc purpuriu ce se formează în apropierea Soarelui cînd acesta se află la 3—4 grade sub orizont, după apus.

Arc insular (g) Asociații de insule cu dimensiuni foarte variabile, dispuse în ghirlande arcuite ce se extind pe mii de km, compuse obișnuit din roci magmatice. Se formează în zonele de subducție ale oceanelor. Forma arcuită pare a rezulta din intersecția, obligatoriu curbată, dintre placa semisferică ce se subduce și suprafața globului. Au o mare instabilitate tectonică. Ex., insulele Kurile, insulele Japoniei etc.

Arc muntos (g) v. **Lanț muntos.**

Arcoză (a) Gresie feldspatică; se folosește uneori ca piatră de moară.

Arcuri de aurora (c) Benzi luminoase întinse de-a curmezișul bolții cerești și avînd înălțimea cea mai mare în direcția meridianului magnetic.

Arcul lui Kern (c) Fenomen fotometeorologic reprezentat printr-un halo, care înconjoară complet zenitul.

Ardezie (a) Șist argilos cu aspect foios, format la presiuni și temperaturi mari în timpul mișcărilor orogenice ale scoarței Pămîntului; culoare variată: negru, cenușiu, galben, verde, roșu. Se folosește local la acoperitul caselor, la confecționarea de plăci izolante, a tăbliței de scris etc. (ex., zăcămîntul de la Deva).

Areal (gg) Suprafața pe care este răspîndit un fenomen, un proces, o specie.

Areal biogeografic (b) Spațiu de răspîndire a unei specii, gen etc. sau a unei comunități de plante sau animale. El poate fi continuu, cînd specia sau o grupare sistematică este răspîndită fără întreruperi pe un întreg teritoriu, discontinuu (disjunct) cînd răspîndirea este insulară. Speciile care au un areal limitat numai în anumite regiuni ale globului sînt endemice, pe cînd cele răspîndite pe aproape întreaga suprafață a globului sînt cosmopolite.

Areic (h) Teritoriu pe care lipsește scurgerea fluvială permanentă: teritoriu fără rîuri; secetos. Cel mai tipic *areism* se întîlnește pe suprafețele secetoase formate din roci permeabile.

Areism (g, h) v. **Areic.**

Arenă (g) Nisipuri grosiere provenite prin descompunerea rocilor granitice și gnaisice (chiar și cristalofiliene), în care se mai observă mineralele constituente, depuse circular la poala unei înălțimi sau a unui bloc.

Arenizare (g) Procese de transformare direct în nisip a rocilor granulare. Se realizează prin descompunere pe calea hidratării și alterării micelor, feldspaților și silicaților fero-magnezieni dintr-o rocă cristalină sau cristalofiliană, rămînînd celelalte minerale constituente, sub formă de nisip granular. **A.** înaintează pe diaclaze și fisuri desfăcînd roca în *blocuri rotunjite* (sfere de granit) și în *arenă*. Cînd blocurile cad neorînduit formează *haos de blocuri*; cînd rămîn pe loc sub forma unor lespezi și blocuri clădite se numesc *tor*.

Arenosol (p) Categorie de soluri care, în sistemul FAO de clasificare, include solurile formate pe sedimente predominant nisipoase (cu excepția depozitelor aluviale recente). Sin. *psamosol*.

Areolară (g) v. **Eroziune.**

Argilă (a) Rocă sedimentară pelitică în care predomină silicații de aluminiu hidratați. Impermeabilă; îmbibată cu apă devine plastică și favorizează alunecări de teren.

Argilă cu blocuri (a) Amestec de argile sau marne cu pietrișuri și blocuri mari din roci dure, reprezentînd vechi morene glaciare.

Argilizare (p) Proces pedogenetic caracterizat prin îmbogățirea în argilă formată pe loc și nu prin translocarea ei dintr-un orizont în altul.

Argiloiluviere (p) Proces pedogenetic caracterizat prin translocarea mecanică a particulelor argiloase dintr-un orizont superior (eluvial) într-un orizont inferior (iluvial).

Argiluvisol (p) Clasă de soluri la care orizontul diagnostic este B argiloiluvial. Sin. *sol argiloiluvial*.

Arhipelag (g) Ansamblu de insule aflate în mări și oceane, dispuse în grup, de obicei la distanțe mici unele de altele.

Ariditate (c) Însușire a climei constînd în insuficiența precipita-

ţiilor pentru dezvoltarea şi menţinerea vegetaţiei.

Armătură urbană (gp) Ansamblu de oraşe ierarhizate sau nu, care coordonează viaţa unei regiuni.

Arpentaj (t) Veche măsură agrară a Galilor, de cca 50 ari. Metodă de măsurare a suprafeţelor, sau de ridicare a terenurilor mici (parcele cadastrale) cu ajutorul unor instrumente simple, măsurarea distanţelor făcîndu-se uneori cu pasul. Unii includ în cadrul termenului de **a.** şi măsurarea suprafeţelor pe planurile şi hărţile topografice.

Arroyo (h) Termen spaniol pentru un curs de apă temporar, de tip *ued*, folosit în America Latină.

Arsură (b) Termen popular pentru suprafeţele cu arbori sau arbuşti care au fost arse accidental sau, mai ales, intenţionat de către om pentru extinderea păşunatului ori alte folosinţe.

Artezian (h) Izvor care ţîşneşte deasupra suprafeţei solului, în mod natural sau prin foraj, dintr-o pînză sub presiune.

Ăs (g) (pl. äsas) v. **Esker** (islandeză); **Os** (pl. oesar; finlandeză).

Asanare (p) Ansamblu de lucrări ce au ca obiectiv eliminarea excesului de apă din sol. Sin. *desecare*.

Asimetrie (g) v. **Disimetrie.**

Asociaţie vegetală (b) Unitate de bază a învelişului vegetal, caracterizată printr-o anumită fizionomie şi compoziţie floristică, consecinţă a unor condiţii ecologice şi istorice specifice. Ea poate fi: primară (fundamentală, climax), principală, secundară, derivată, pioneră, vicariantă etc. Este concepută ca parte a fitocenozei.

Asolament (p) Rotaţia culturilor pe sole diferite.

Astenosfera (a) Strat vîscos al Pămîntului situat imediat sub litosferă şi în care viteza de transmitere a undelor seismice diminuiază. V. **Structura Pămîntului.**

Aşezare (g p) Orice formă de locuire umană, de obicei cu mai mult de o gospodărie. Pot fi **a.** rurale şi **a.** urbane.

Atlantică, perioada ~ (g) Diviziune a Cuaternarului post-glaciar. V. **Cuaternar.**

Atlas (t) Denumire dată în a doua jumătate a sec. XVI de către renumitul cartograf Gerhard Kremer (cunoscut sub numele latinizat Gerard Mercator), unei grupări (culegeri, colecţii) sistematice de hărţi. Termenul i-a fost inspirat de sculptura antică ce îl reprezenta pe *Atlas*, regele mitologic al Mauritaniei, purtînd pe umeri un glob uriaş. Mercator nu a publicat nici un **a.** în timpul vieţii sale însă l-a îndemnat pe prietenul său Abraham Ortelius să pregătească unul şi, ca urmare, în 1570 a apărut celebrul *Theatrum Orbis Terrarum*. Astfel **a.** pe care îl pregătea Mercator a fost publicat de fiul său Rumbold în 1595, la puţin timp după moartea sa (1594). În sec. 17 urmaşii lui Mercator şi Ortelius (Hondius, Janszoan şi Blaeu) au publicat numeroase **a.**, iar termenul de **a.** *geografic* se impune pentru lucrările care conţin toate hărţile lumii sau numai hărţi care se referă la un teritoriu naţional. După mărimea teritoriului, **a.** pot cuprinde: hărţi ale întregii suprafeţe a globului (**a.** *mondiale* sau *universale*), hărţi care se referă la teritoriul unui stat (**a.** *naţionale*), sau la teritoriul unei regiuni mai restrînse (**a.** *pe regiuni administrative, economice*). După conţinut **a.** pot fi: **a.** *fizico-geografice*, **a.** *economico-geografice* etc. După format, pot fi: **a.** *de buzunar* sau **a.** *de birou*. După destinaţie **a.** pot fi: **a.** *şcolare*, **a.** *ştiinţifice*, **a.** *militare* etc. Pentru nevoile unor anumite domenii de activitate sau discipline, au apărut atlase speciale, cum sînt: **a.** *climatologice*, **a.** *istorice*, **a.** *geologice*. În ţara noastră primul **a.** a fost întocmit de Gheorghe Răducanu Golescu, tipărit la Viena în 1800 cu caractere greceşti. Gheorghe Asachi, a început la Iaşi în 1838 tipărirea unui **a.** în româ-

neşte, iar D. Pappasoglu a editat, la Bucureşti, în 1866 *Atlasu geograficu allu Romaniei*. Astăzi prin **a.** se înţelege şi orice colecţie de planşe, cu un conţinut legat de o anumită temă, independente de hărţile, atlasele geografice (**a.** botanic, **a.** zoologic, **a.** lingvistic etc.).

Atmosfera (c) Învelişul de aer menţinut în jurul Pămîntului de forţa gravitaţiei. *Limita superioară a atmosferei* este considerată a fi la înălţimea de circa 3 000 km, unde forţa de gravitaţie a Pămîntului se egalizează cu forţa centrifugă, sau la circa 20 000 km, unde se mai resimte încă magnetismul terestru. *Forma atmosferei* este elipsoidală pentru stratele inferioare (ca efect al forţei centrifuge şi mişcărilor convective care o fac să fie mai bombată la poli şi mai aplatizată la ecuator) şi de „pară“ sau de „cometă“ pentru stratele superioare (din cauza „vîntului solar“ care o turteşte în partea expusă spre Soare, determinînd totodată alungirea ei sub forma unei trene, în partea opusă). *Densitatea atmosferei* uscate la temperatura de 0°C şi presiunea de 760 mm este de 1,293 kg/m^3, ea scăzînd paralel cu creşterea înălţimii, datorită scăderii corespunzătoare a presiunii. *Masa atmosferei* este de $5{,}147 \cdot 10^{15}$t (adică 1/1 000 000 din masa litosferei şi 1/250 din masa hidrosferei), 50% aflîndu-se pînă la înălţimea de 5 km, 60% pînă la 8 km, 75% pînă la 10 km, 90% pînă la 18,4 km şi 99% pînă la 36 km. *Structura atmosferei* prezintă următoarele straturi, diferenţiate între ele după însuşirile lor termice şi dinamice: troposfera (între 0 şi 8—17 km); tropopauza (între 17 şi 18 km); stratosfera (între 8—18 şi 35—45 km); stratopauza; mezosfera (între 35—45 şi 80—100 km); mezopauza; termosfera (între 80—100 km şi 1 000—1 200 km); termopauza; exosfera (între 1 000—1 200 şi 3 000 sau 20 000 km). În meteorologie se utilizează şi noţiunile teoretice de **a.** *ideală* (lipsită de aerosoli şi de vapori de apă); **a.** *izotermă* (cu temperatura constantă pe verticală); **a.** *omogenă* (cu densitatea constantă la toate nivelurile); **a.** *standard* (uscată, compoziţie constantă la toate nivelurile, temperatură de 15°C, presiune de 760 mm la nivelul mării, acceleraţie a gravitaţiei de 9,8062 m/s, indiferent de altitudine şi latitudine) etc. precum şi noţiunea de **a.** *liberă* (straturile superioare ale atmosferei, considerate ca nefiind influenţate direct de suprafaţa terestră).

Atol (g) Insulă de forma unui inel, cu unele întreruperi, construită prin depunerea scheletelor de corali, avînd la mijloc un lac de tip lagună (lagoon), care comunică sau nu cu marea prin mici canale.

Atrio (g) Depresiune inelară situată între pereţii unei caldeire vulcanice şi conul central (după Atrio del Cavallo de la Vezuviu).

Aurora polară (c) Fenomen electrooptic, care ia naştere prin ionizarea straturilor superioare ale atmosferei sub influenţa radiaţiilor ultraviolete emise de Soare. Apare de regulă la înălţimi cuprinse între 100 şi 400 km (uneori pînă la 600, dar şi pînă la 1 000 km) şi la latitudini polare (mai rar în zonele temperate). Îmbracă forme foarte diferite, dintre care cele mai importante sînt: **a.** *sub formă de luminiscenţă difuză* (se aseamănă cu aurora care precede răsăritul Soarelui, dar apare la periferia nordică a bolţii cereşti în intervalul de la începutul nopţii); **a.** *sub formă de arc* (semicerc luminos cu capetele sprijinite pe orizont, din el pornind în sus benzi luminoase de culoare verzuie sau roşie-portocalie); **a.** *sub formă de panglici sau draperii* (de culoare galben-verzuie, tivite cu roşu pe marginea inferioară); **a.** *cu structură radiară* (sub forma unor raze pornind în toate direcţiile, dintr-un punct al bolţii cereşti) etc. După emisfera în care

se produc pot fi distinse: **a.** *boreală* și **a.** *australă*.
Austrică, faza ~ (a) Fază a mișcărilor tectonice orogenice cu care începe cutarea sistemului muntos alpin.
Austral (gg) Dinspre polul sud; *emisfera australă* — situată la sud de ecuator.
Autocaptare (g) Proces prin care un rîu își captează propriile ape prin îndreptarea unei albii meandrate (captare de meandru), sau în carst, dezvoltînd un curs situat mai jos.
Autocataliză de calotă (h, g) Creșterea în altitudine a calotei glaciare prin acumulări de zăpadă și gheață în prima jumătate a anaglaciarului, ceea ce are ca efect o extindere mai rapidă a calotei în raport cu mersul răcirii climatice al perioadei care i-a dat naștere.
Autochore (b) Organisme ce se răspîndesc prin mijloace proprii. Ant. *alochore*.
Autoepurare (m) Refacere naturală a echilibrului distrus datorită poluării. **A.** constă într-o bogată gamă de procese care descompun poluanții și neutralizează noxele.
Autohton (a) Fenomen, ființă sau element care s-a format și s-a dezvoltat pe teritoriul (unitate, regiune, provincie, țară etc.) pe care ființează; care este originar din aceste locuri. Sin. *băștinaș, aborigen*. **1.** Partea peste care încalecă o *pînză de șariaj*. **2.** Rîu cu izvoarele în aceeași unitate morfologică sau regiune climatică în care își are și gura de vărsare.
Autohtone (b) Specii originare din regiunea dată. Sin. *indigene*. Ant. *alohtone*.
Aval (g, h) Punct sau unitate de teren situată mai jos, în lungul unei văi, în raport cu un reper; parte a unui curs de apă spre care coboară curentul.
Avalanșă (g) Masă mare de zăpadă desprinsă de pe un versant de munte, care alunecă, se prăbușește sau se rostogolește spre o vale. **A.** *umedă*, cînd masa de zăpadă este înmuiată prin ploaie sau încălzire. **A.** *uscată*, din zăpadă făinoasă dispusă peste un strat inferior mai compact. **A.** *de pietre*, în care domină rostogolirea unei mase de pietre, pe versanți foarte înclinați.
Avandună (g) Dune embrionare unite între ele sub formă de cordon, dispuse în imediata apropiere a plajei înalte. Sin. *dună de țărm*.
Avanfosă (a) Depresiune tectonică alungită formată la contactul dintre un lanț muntos și o platformă. În faza ultimă a orogenezei **a.** se transformă în dealuri (ex., Subcarpații).
Avanport (ge) Port subsidiar, la gura unui estuar, creat sau dezvoltat atunci cînd portul principal a rămas la o distanță neconvenabilă datorită evoluției traficului maritim (mărirea tonajului navelor, îndeosebi) sau, mai rar, a fost înnisipat (cazul portului belgian Bruges, **a.** fiind Zeebrugge).
Avantplajă (h, g) v. **Plajă**.
Aven (g) Puț natural dezvoltat în calcare, prin procese de dizolvare, prăbușire etc. Comunică sau nu, la partea sa inferioară, cu o peșteră sau cu o galerie. **A.** *glaciar*, în ghețari, realizat de apele de topire. **A.** *de sufoziune*, în roci afînate, prin circulația pe verticală a apei de infiltrație.
Aversă (c) Precipitație de scurtă durată, cu început și sfîrșit brusc, care prezintă în intervalul producerii ei schimbări de intensitate foarte rapide. În general cantitatea de apă căzută în timpul **a.** este mare, deși uneori poate fi neînsemnată. Cel mai adesea **a.** cade din nori Cumulonimbus (mai rar din nor Cumulus puternic dezvoltați pe verticală) fiind formată din picături de apă sau fulgi de zăpadă cu dimensiuni mari. După felul precipitației se disting: **a.** *de ploaie* (însoțită frecvent de descărcări electrice, vijelii și mai rar de grindină); **a.** *de ninsoare* și **a.** *de lapoviță*.
Avertisment meteorologic (c) Mesaj meteorologic anunțînd producerea

în intervalul următor a unor fenomene sau condiții atmosferice care pot influența negativ desfășurarea diferitelor activități, securitatea bunurilor și a vieții oamenilor și animalelor.
Avulzie (g) Procesul de schimbare a traseului albiei unui rîu în cîmpia aluvială, prin mecanismul de formare a grindurilor aluviale submerse care apoi, la ape mai mici, devin emerse barînd direcția anterioară de curgere (Fisk, 1944, pentru Mississippi).
Axa anticiclonului (c) Linia care ar rezulta din unirea punctelor cu presiune maximă de la diferite înălțimi ale anticiclonului.
Axa ciclonului (c) Linia care ar rezulta din unirea punctelor cu presiune minimă de la diferite înălțimi ale ciclonului.
Axa dorsalei (c) Linia de mare presiune în lungul căreia izobarele sînt puternic curbate, iar vînturile diverg către periferiile cu presiuni din ce în ce mai mici.
Axa Pămîntului (t) Dreapta imaginară ce se presupune că trece prin cei doi poli și în jurul căreia se efectuează mișcarea de rotație a Pămîntului.
Azimut geografic (t) Unghiul format de o direcție de pe teren cu direcția meridianului geografic.
Azimut magnetic (t) Unghiul format de o direcție de pe teren cu direcția meridianului magnetic.
Azonal (gg) Component sau fenomen al mediului fizico-geografic ce nu se supune legii zonalității climatice, el apărînd indiferent față de zona geografică dată, în condiții specifice locale. V. **Zonă**.

B

Babă (g) Stîncă izolată, sub formă de ciupercă, modelată prin degradarea periglaciară diferențială a unor strate dispuse orizontal, șlefuită ulterior de vîntul încărcat cu firicele de gheață (ex., Babele din Bucegi).

Badland (g) Teren cu nenumărate ravene și ogașe dispuse unele lîngă altele, care degradează puternic solul, roca de tip argilos apărînd în general la zi. Termen de origine engleză, folosit prima dată în S.U.A. (statele North Dakota și Nebraska) unde există o regiune cu relief intens degradat care poartă acest nume. În țara noastră se întîlnește dezvoltat în zona vulcanilor noroioși de la Berca. Sin. *Calanchi* (it.), *Barrancos* (sp.), *Huaycos* (America Latină).

Baër, Legea lui ~ (g, h) Teorie care atribuie abaterea apelor curgătoare — spre malul drept în emisfera nordică și spre cel stîng în cea sudică — datorită mișcării de rotire a Pămîntului (forța Coriolis).

Bahada sau **Bajada** (g) Glacis aluvial de piemont, situat la poala unui munte, în regiunile aride, continuat sau nu cu o cîmpie de împrăștiere (playa) unde aluviunile sînt răspîndite peste fundul unei depresiuni aride sau semi-aride care în general rămîne zvîntată, neacoperită de lacuri temporare (specifică pentru semideșerturile din S.U.A.).

Bahnă (h) Loc mlăștinos, acoperit cu iarbă sau stuf.

Baie (g) Golf mic, în lungul țărmurilor lacustre și marine.

Baliză (t) **1.** Construcție din lemn sau din metal ce se ridică deasupra unui punct geodezic sau topografic, care servește la semnalizarea poziției punctului respectiv în timpul operațiunilor de ridicare. **2.** Semnal fix, de diferite forme și culori, luminat sau neluminat, instalat pe apă *(***b.** *marină)* sau pe uscat pentru a marca zone navigabile, locuri de aterizare, piste de concurs etc.

Balon pilot (c) Balon liber, umplut cu hidrogen, care se lansează în atmosferă și se urmărește cu unul sau două teodolite, în scopul măsurării vîntului la diferite altitudini.

Balon sondă (c) Balon liber, umplut cu hidrogen, care transportă spre înălțimi aparatura necesară măsurării presiunii, temperaturii și umezelii relative (uneori și radiației solare și vîntului).

Baltac (h) Termen vechi românesc pentru o baltă mică în care domină stuful.

Baltă (h) Porțiune largă din luncă în care apa de inundare stagnează (bălțește) mult, uneori tot anul, cu lacuri temporare, sau permanente, cu gîrle, japșe (ex. Balta Ialomiței). Alteori, **b.** semnifică un lac puțin adînc, relativ temporar, cu vegetație specifică.

Bamburral (b) Pădure luminoasă pe soluri lateritice (Brazilia).

Bañada (h) Mlaștină în cîmpiile de loess din Pampa, dezvoltată pe suprafețe în general endoreice (termen sp.).

Banc (g) Relief ușor înălțat pe un fund marin sau pe o albie largă, format din depuneri de nisip, pietriș sau cochilii sub formă elipsoidală. Se clasifică divers: **b.** *submerse* (sub apă), **b.** *emerse*; **b.** *călătoare* (care se deplasează în aval pe rîu); **b.** *fluviatile, lacustre marine*; **b.** *de nisip, de pietriș, de cochilii*; **b.** *de nămol* (în estuare).

Banc de ceață (c) Ceață dezvoltată pe suprafețe restrînse sub influența condițiilor locale (lacuri, mlaștini, văi etc.).

Banchetă litorală (g) Platformă de abraziune foarte îngustă săpată la baza unei faleze stîncoase în timpul fluxului sau al furtunilor.

Banchiză (h) Cîmp de gheață marină (apa mării înghețată la —2,5°C) cu aspect de blocuri lipite, ce se formează în mările polare (pînă la 74° lat. nordică și 55—60° lat. sudică), cu grosimi de la cîțiva m pînă la 200— 1 000 m.

Banlieue (gp) Cuvînt francez ce semnifică spațiul înconjurător al unui oraș (centru urban), avînd autonomie administrativă și independență morfologică, și care participă la viața economică, socială, culturală a acestuia. Sin. *zonă suburbană, zonă periurbană, umland.*

Bar (c) Unitate de măsură a presiunii (1 bar = 10^6 dyne/cm^2 = 10^6 barii).

Baraj (g) Obstacol transversal pe firul unei văi, natural sau executat de om. **B.** *naturale* sînt: de alunecare, de prăbușire, vulcanice (revărsare de lave), morenaice, glaciare (o limbă de gheață ce barează o vale de rîu). **B.** *antropice*, pot fi din lemn, zid etc.

Bară (g) Depunere de nisip și mîl sub formă de val sau de prag submers, în mare, dispus la gura de vărsare a unui rîu (**b.** fluviomarină), sau în fața golfurilor (**b.** marină). Cu timpul unele **b.** se pot transforma în cordoane litorale. **B.** poate fi și o creastă de rocă dură în strate sedimentare (ex. **b.** de calcar), de obicei în structuri cutate, stratul dur avînd înclinări de peste 70° (hogback).

Barcană (g) Dună de nisip în formă de semilună, asimetrică, cu partea convexă expusă vînturilor dominante (mai ales musoni și alizee). Sînt tipice în Turkestan, Sahara, Gobi etc. Ating 20—40 m înălțime și 200—800 m lățime și lungime.

Barieră coraligenă (g) v. **Recif.**

Barieră de gheață (g) Abrupt al banchizei orientat spre marea liberă, cu înălțimi obișnuite de 200—1 000 m (ex. Marea barieră de gheață din Marea Ross), din care se desprind aisberguri.

Barisferă (a) Nucleul greu al globului terestru. V. **Structura Pămîntului.**

Barograf (c) Aparat care înregistrează continuu variațiile presiunii avînd drept piesă sensibilă (receptoare) o coloană de capsule Vidi.

Barogramă (c) Diagrama pe care barograful înscrie neîncetat variațiile presiunii.

Barometru (c) Instrument pentru măsurarea presiunii atmosferice. După principiul de funcționare există: **b.** *cu mercur* (presiunea este indicată de înălțimea coloanei de mercur din interiorul tubului barometric) și **b.** *aneroid sau metalic* (variația presiunii este pusă în evidență prin deformarea unei capsule Vidi). În prima categorie se includ: **b.** *balanță*, **b.** *cu sifon*, **b.** *de marină*, **b.** *de inspecție*, **b.** *de munte*, **b.** *de stație*, **b.** *etalon*, **b.** *etalon național*, **b.** *Fortin*, **b.** *normal* etc.

Barranco (g) Ravenă sau vale adîncită în flancurile unui con vulcanic ca urmare a scurgerii mai rapide a lavei, cu traseu rectilin, dispusă radiar și adîncită ulterior de scurgerea torențială a apei. (Se pot vedea pe conurile din Căliman etc.) Termen sp. pentru ravenă sau badland, folosit uneori și în Oltenia pentru o rîpă stîncoasă.

Batială, regiune ~ (h) Porțiune din mare sau ocean care corespunde cu taluzul continental (aproximativ între 200 și 2 500 m).

Batimetrie (h) Parte a hidrometriei care se ocupă cu măsurarea adînci-

mii apei din oceane, mări, lacuri, rîuri. Hărțile batimetrice redau relieful fundului oceanic prin curbe batimetrice, sau curbe hipsometrice.

Batolit (a) Corp intrusiv (granite, granodiorite etc.) de mari dimensiuni (peste 1 000 km²) format prin pătrunderea și răcirea magmei în scoarța terestră; acoperișul are de obicei formă de cupolă și poate fi scos la zi prin eroziune. Cînd batolitele au sub 100 km² se numesc *stokuri*. Cînd are formă de lentilă pătrunsă între strate și menține legătura cu vatra magmatică, stokul se numește *lacolit*.

Bauxită (a) Rocă sedimentară reziduală, alcătuită în mare parte (40—80%) din compuși de aluminiu, conținînd și limonit (10—20%), caolinit ș.a. Se formează în regiunile cu climă tropicală și subtropicală prin descompunerea unor roci primare, sau ca produs rezidual din dizolvarea calcarului aluminos.

Bayou (g) v. **Belciug.**

Bazalt (a) (gr. basanites = piatră din localitatea Bassan — Siria). Rocă vulcanică bazică, de culoare închisă, mai rar roșietică, cu structură prismatică (ex., Detunatele).

Bazar (ge) **1.** Piață publică acoperită, în lumea islamică. Cel din Istanbul este un adevărat oraș comercial: 61 străzi, 18 intrări (porți), 5 moschei, 4 000 prăvălii. Sin. *souk* (în Africa de Nord). **2.** Magazin comercial nespecializat unde se vinde cîte puțin din toate.

Bază de eroziune, de denudare, nivel de ~ (g) v. **Nivel de bază.**

Bază de triangulație (t) O lungime dreaptă de pe un teren cît mai plat situată între două puncte materializate prin borne de beton armat, care se măsoară cu multă precizie și constituie latura unui triunghi din rețeaua de triangulație cu care începe măsurarea și calculul triangulației geodezice.

Bazifile (b) Organisme care preferă substrate bogate în componente bazice. Ant. *acidifile.*

Bazin (g) Excavațiune a scoarței terestre, caracterizată printr-o anumită structură geologică, morfologică și tectonică. Se deosebesc: **b.** *de acumulare*, unitate depresionară, cu sau fără apă în care se acumulează depozite detritice, de precipitare sau organice; **b.** *geologic*, fost bazin de acumulare cu aceeași structură geologică, tectonică și morfologică; **b.** *hidrografic*, suprafața de pe care își adună apele un rîu; **b.** *lacustru*, excavațiune ocupată de apele unui lac; **b.** *marin*, excavațiune de mari dimensiuni ocupată de apele unei mări; **b.** *oceanic*, cele mai mari excavațiuni din scoarța terestră ocupate de ape oceanice. **B.** *de recepție*, suprafața de pe care își adună apele un torent. **B.** *terminal*, depresiunea din partea inferioară a unei văi glaciare, barată de morena frontală, realizată prin înaintarea limbii de gheață în timpul iernii și prin retragerile de vară; este ocupat de obicei de lacuri de mari dimensiuni.

Bazinet depresionar (g) Depresiune de mici dimensiuni axată pe bazinul superior al unui rîu, sau pe suprafața de convergență a unor pîraie.

Bărăgan (gg) Șes întins cu caracter de stepă, secetos vara și cu viscole iarna.

Belciug (g) Lac în formă de semicerc format pe bucla unui meandru părăsit.

Belonit (a) Dop de lavă care se întărește la suprafață și nu permite scurgerea lavei din coș, dar nu este expulzat ca la vulcanul pelean (ex., vf. Murgu Mare, 1 015 m, în SE Munților Harghita).

Belt 1. (ge) Zonă economico-geografică cu caractere distincte și formă diferită, uneori alungită, alteori concentrică (ex.: în jurul unui oraș). Folosit mai ales în geografia anglo-saxonă: *commuter* **b.** — zonă de pendulare diurnă a populației; *corn* **b.**— zonă de cultură a porumbului; *manufacturing* **b.**— zonă de intensă concentrare industrială ș.a. **2.** (h) Fișie îngustă de apă marină (strîmtoare): Beltu Mare, Beltu Mic.

Benton (b) Totalitatea organismelor, plante și animale, fixate sau libere, adaptate vieții de pe fundul mărilor, oceanelor și lacurilor (bacterii, ciuperci, alge, viermi, melci, scoici, pești etc.).

Bergstrich (t) Semn convențional format dintr-o liniuță scurtă ce se aplică perpendicular pe unele curbe de nivel pentru a scoate în evidență sensul înclinării și a evita confuzia între diferite forme de relief asemănătoare dar de sens contrar.

Bidonville (g p) Zone rezidențiale apărute spontan în spațiile improprii urbanizării (zone inundabile, versanți degradați ș.a.) din jurul marilor orașe din țările în curs de dezvoltare, mai ales, și locuite de populație săracă, migrată din mediul rural. Termen utilizat inițial în literatura franceză, azi avînd o largă circulație. Sin. *favella* (Brazilia), *barriada* (Perú), *callampa* (Chile), *shanty town* (în țările anglofone). **B.** apar și în jurul unor orașe din Europa Occidentală fiind locuite de muncitorii străini (africani, sudeuropeni etc.).

Bief (h) Sector al unui curs de apă cuprins între două praguri sau cascade succesive.

Bifurcare fluviatilă (h) Locul de despărțire a unui rîu în două brațe principale. Sin. *ceatal*, *diffluență*.

Bilanț (a) Termen general folosit în geografie indicînd o sumă, o diferență sau un inventar de factori într-o anume situație. **B.** *glaciar*, diferența dintre acumularea și ablația de la suprafața unui ghețar. **B.** *morfogenetic*, raportul dintre cantitatea materialelor deplasate de pe o suprafață și a celor formate pe loc prin alterare. **B.** *hidrologic*, raportul dintre cantitatea de apă căzută pe o suprafață sau într-un bazin hidrografic pe o unitate de timp (de obicei un an) și diferitele forme de transfer a acestei ape — prin scurgere, evaporare, infiltrare.

Bilanț caloric (c) Diferența dintre aporturile și pierderile de energie calorică dintr-un punct oarecare sau suma algebrică a acestora. Pentru o perioadă multianuală **b.** este egal cu zero; motiv pentru care Pămîntul și atmosfera prezintă un echilibru termic.

Bilanț radiativ (c) Diferența dintre suma fluxurilor radiative de undă scurtă și lungă primite și a celor de undă scurtă și lungă cedate, într-un punct sau pe o suprafață oarecare.

Biocenologie (b) Știința care se ocupă cu studiul biocenozelor. Sin. *biosociologie*.

Biocenoză (b) Comunitate de organisme vegetale (fitocenoză) și animale (zoocenoză) care conviețuiesc într-un anumit mediu sau sector din biosferă *(biotop)*; ex. **b.** unei păduri, mlaștini, stepe etc. **B.** și mediul ei de viață (biotopul) formează un tot unitar: *ecosistemul*, în cadrul căruia ele sînt strîns corelate și intercondiționate dialectic, încît **b.** poate fi definită ca populația biotopului, iar biotopul ca locul (mediul) ocupat de biocenoză. **B.** reprezintă un nivel supraindividual de organizare a materiei vii, constituit din totalitatea speciilor și comunităților care populează un anumit biotop. **B.** se caracterizează printr-o anumită structură și funcționare dată de modelul circulației materiei, energiei și informației.

Bioclimatică, eroziune ~ (h) v. **Eroziune.**

Bioclimatologie (c) Ramură a climatologiei, care studiază influența condițiilor climatice asupra organismelor vii.

Bioclimatologie umană (c) Ramură a climatologiei, care studiază influența condițiilor climatice asupra omului.

Biofond (b) Totalitatea speciilor și comunităților dintr-un spațiu dat sau biotop.

Biogeocenoză (b, m) Complex natural unitar, format din biocenoză și biotop, respectiv *porțiune din*

suprafața pămîntului în care biocenoza (fitocenoza, zoocenoza, microbiocenoza) și părțile corespunzătoare din litosferă, pedosferă, atmosferă și hidrosferă rămîn omogene, alcătuind în ansamblu un complex unitar (Sukacev). Asociație de elemente vii și de mediu (plante, animale, litologie, condiții climatice, acvatice și edafice) pe o anumită suprafață omogenă a Pămîntului, cu un anumit tip de interrelație între toate componentele sale. Sin. *ecosistem, geosistem.*

Biogenosferă (b) Învelișul de la suprafața planetei noastre în care există condiții pentru apariția și dezvoltarea vieții.

Biogeografie (b) Disciplină geografică care se ocupă cu studiul geografic al biosferei, respectiv cu descrierea și explicarea repartiției organismelor vegetale și animale pe suprafața Pămîntului și, în special, a biocenozelor și biotopurilor (deci a ecosistemelor). Ea cuprinde ca ramuri de bază: *fitogeografia* (geografia plantelor) și *zoogeografia* (geografia animalelor), la care se adaugă: *ecologia*, care studiază raporturile ființelor vii cu mediul, și *chorologia*, care delimitează ariile de repartiție a unităților taxonometrice de plante și animale sau biocenozele.

Biomasă (b) Cantitatea totală de masă organică de pe o unitate de suprafață.

Biom (m) Formațiune biotică majoră alcătuită din mai multe ecosisteme cu structură generală asemănătoare și ocupînd un spațiu geografic cu anumite trăsături climatice și de relief.

Biosferă (m) Totalitatea viețuitoarelor de pe Pămînt care împreună cu toate elementele necesare vieții formează un înveliș specific, alături de hidrosferă, litosferă și atmosferă. Masa totală a **b.** este de cca 10^{15} tone. Limitele sale sînt cuprinse între cele mai mari adîncimi ale Oceanului Planetar și marginea superioară a atmosferei. **B.** este un suprasistem alcătuit din numeroase sisteme, între care ecosistemele sînt unitățile funcționale elementare. **B.** este unicul suprasistem al Pămîntului în care se produce substanță organică prin procese specifice de transformare a energiei solare, apei și materiei anorganice.

Biostazie (g) v. **Eroziunea solului.**

Biotop 1. (b) Loc (stațiune, areal, porțiune din mediul natural) cu caracteristici fizico-geografice (ecologice) relativ omogene pe care se dezvoltă o anumită comunitate de plante și animale (biocenoză) adaptată la condițiile mediului respectiv. Locul pe care își duce viața o comunitate de organisme. **2.** (m) Partea anorganică dintr-un ecosistem care asigură suportul vieții și o parte din resursele necesare desfășurării proceselor biologice. **B.** este alcătuit din substrat (litologie, relief) și din factorii climatici, hidrologici și edafici. Sin. *habitat, ecotop.*

Bîtcă (g) Vîrf sau proeminență rotunjită, de dimensiuni mici, dispus pe o culme sau chiar pe un versant. Sin. *gîlmă.*

Bloc continental (g) Părți din crusta continentală separate de fracturi ce merg pînă la baza ei, și care au de obicei densități diferite.

Bloc de argilă (a) Bulgăre argilos rostogolit în albiile de rîu sau pe conurile de dejecție în timpul unor viituri; sînt specifice climatelor periglaciare (blocuri înghețate).

Bloc de rocă (g) Masă compactă de rocă, de obicei dură, care depășește 20—30 cm, în general nerulată.

Blocdiagramă (g) Reprezentarea în relief, la scară mică, a unui teritoriu, care redă atît suprafața terenului cît și structura geologică. Suitele de blocdiagrame indică etapele de evoluție a unei forme de relief. **B.** a fost introdusă ca metodă în geomorfologie de către W. M. Davis, iar primele indicații precise privind construirea **b.** le-a dat A. Lobeck (1924).

Bloc eratic (g) Bloc uriaș de rocă dură, transportat de ghețarii de calotă în regiuni cu altă constituție petrografică (ex. blocurile de granit aduse din Pen. Scandinavă în Cîmpia germano-poloneză).

Bloc glisant (g) Stîncă masivă care se deplasează lent într-o matrice argiloasă pe pantele montane ale etajului periglaciar, în perioadele cu îngheț-dezgheț frecvent (se pot vedea în număr mare pe Muntele Mic).

Bloc oscilant (g) v. **Piatră oscilantă.**

Bloc sferoidal (g) Bloc de peste 1 m^3, rotunjit prin alterare superficială și descuamare. Sînt specifice pentru granite și rocile similare, uneori găsindu-se și în gresii.

Bobovină (p) Concrețiune ferimanganică.

Bocage (gp) Peisaj rural în Europa Occidentală (Marea Britanie, NV Franței, NV Spaniei) caracterizat prin parcele de formă neregulată separate prin gard viu sau de piatră. Gospodăriile sînt izolate sau grupate în cătune. În contrast — *openfield.*

Bold (g) Creastă sau vîrf calcaros (valea Cernei).

Bolometru (c) Instrument meteorologic destinat măsurării energiei radiante după efectul ei termic.

Bolovan (g) Fragment mare de rocă sau bloc, rotunjit prin rularea sa în lungul rîului sau pe calea valurilor.

Bolson (g) Depresiune tectonică endoreică intramuntoasă de mari dimensiuni (mai mulți km^2), specifică mai ales regiunilor deșertice din S.U.A. și Mexic. Pereții sînt stîncoși, marginile ocupate de pedimente, iar fundul e acoperit cu acumulări detritico-aluviale.

Bombă vulcanică (g) Bolovan fusiform rezultat din consolidarea în atmosferă a bucăților de lavă, proiectate în diferite direcții, în timpul exploziilor vulcanice.

Bonitare (b) Evaluarea cantitativă și calitativă a capacităților de producție a factorilor mediului natural (**b.** *naturală* sau *ecologică*), alături de care pot fi cuantificate și investițiile umane de muncă, știință, tehnică, financiare etc. (**b.** *economică*), în vederea valorificării raționale și cu maximă eficiență economică a unui teritoriu considerat. În funcție de pretabilitatea naturală sau de necesitățile sociale, **b.** poate fi economică (de ansamblu), agricolă, silvică, zootehnică etc. putîndu-se merge pînă la **b.** fiecărui factor (edafic, climatic, geomorfologic, geologic, biotic etc.) sau a fiecărei folosințe speciale.

Bonitare economică (p) Evaluarea capacității de producție a unui teren pentru diferite folosințe, luîndu-se în considerație și condițiile de amplasare, de organizare a teritoriului și de nivelul agrotehnicii aplicate Sin. *apreciere economică.*

Bonitarea solului (p) Estimarea favorabilității unui sol pentru anumite folosințe.

Bonitarea terenului (p) Estimarea favorabilității unui teren, luîndu-se în considerație bonitarea solului și a celorlalți factori principali ai mediului natural (climă, relief, apă freatică). Sin. *evaluarea terenului.*

Bora (c) Vînt catabatic rece și adesea uscat, care suflă în rafale violente dinspre culmile montane orientate în lungul țărmurilor, către marea mai caldă. Bate iarna dinspre NE în lungul coastei răsăritene a M. Adriatice și în Italia nordică. Corespunde cu *Mistralul* din Franța meridională. V. **Maree.**

Borchiș (a) Nisipuri fine amestecate cu praf argilos, de obicei afînate, care, saturate în apă, dau curgeri. Cînd este foarte fluid (în exploatările miniere de cărbuni) se numește și *nisip curgător* sau *nisip flotant.*

Boreal (gg) Zonă sau punct situat spre Polul Nord: *emisfera boreală* — cea situată la nord de Ecuator. Sin. *septentrional.*

Bornă (t) Mijlocul material prin care se marchează punctele geodezice și topografice în sol. Mate-

rialul cel mai folosit este betonul armat sau piatra.

Bornhardt (g) Sinonim cu *inselberg* (după W. Bornhardt, care a propus termenul); alteori **b.** se numesc numai cioturile stîncoase ce se ridică peste pedimente.

Borşitură (g) Alunecare de teren cu o parte internă ajunsă în faza de noroi şi care ţîşneşte în exterior pe anumite crăpături (borşeşte).

Brae (g) v. **Icest.öm.**

Brahianticlinal (a) Anticlinal elipsoidal, scurt, cu axul scufundat la ambele capete. În relief poate da o colină, un deal, o butonieră.

Brahisinclinal (g) Sinclinal scurt, cu contur elipsoidal, cu axul ridicat la ambele capete. În relief poate conduce la **b.** suspendat.

Branciog (p) **1.** Termen popular românesc folosit pentru solurile formate pe pietrişuri calcaroase sau predominant calcaroase. **2.** Caracter diagnostic la nivel inferior determinat de prezenţa orizontului R rendzinic constituit din pietrişuri calcaroase sau predominant calcaroase.

Braţ de rîu (h) Albie secundară desprinsă din cea principală. **B.** *anastomozat*, cînd revine în albia principală sau în alta vecină (v); **b.** *mort*, care şi-a pierdut legătura cu rîul, rămînînd izolat; **b.** *de deltă*, unul din braţele difluente din deltă.

Brazde de alunecare (g) Fîşii înguste dispuse perpendicular pe pantă, înalte de 0,5—5 m, rezultate prin alunecări plastice individuale, sau solifluxiune (cînd sînt mai puţin înalte).

Brazde de pietre (g) Fîşii de pietre colţuroase, dispuse paralel în lungul pantei, ordonate prin procese periglaciare.

Brecie (a) Conglomerat compus din cimentarea unor fragmente colţuroase de roci de natură sedimentară, piroclastică sau eruptivă: **b.** *monogenetică* (dintr-un singur tip de rocă); **b.** *poligenetică*, **b.** *vulcanică* (din cimentarea elementelor proiectate de vulcani—bombe, lapili etc.), **b.** *tectonică* sau de fricţiune (sfărîmarea rocilor s-a făcut pe o zonă de falii şi s-au cimentat ulterior); *microbrecie* (din elemente mici).

Brizã (c) Circulaţie locală a aerului, cu periodicitate diurnă, determinată de diferenţele termobarice, care iau naştere în stratele inferioare ale troposferei, sub influenţa deosebirilor de structură şi caracter dintre două suprafeţe active învecinate. După locul unde se formează **b.** pot fi: *marine*, *montane*, *de pădure* etc. **B.** marine bat ziua dinspre marea mai rece către uscatul mai cald *(***b.** *de mare, sau de zi)*, iar noaptea dinspre uscatul mai rece către marea mai caldă *(***b.** *de coastă sau de noapte)*. **B.** *montane* bat ziua dinspre vale spre versante *(***b.** *de zi)*, iar noaptea în sens invers *(***b.** *de noapte)*.

Brizant (h, g) Perete sau colţ de stîncă, ieşit sau nu la suprafaţa apei, de care valurile se sparg cu putere şi deferlează (se rup cu zgomot).

Brînă (g) Treaptă îngustă, ca o potecă, formată pe un strat dur prin eroziune diferenţială, în versantul unui munte (brînele de sub Caraiman — Bucegi).

Brumă (c) Fenomen hidrometeorologic constînd din depunerea pe suprafaţa solului sau a obiectelor de pe sol, a unor cristale fine de gheaţă albicioasă avînd adesea forme de solzi, ace, pene sau evantaie. Se produce în nopţile senine, calme şi reci (— 2 . . . — 3°C) de primăvară, toamnă şi iarnă, prin sublimarea vaporilor de apă din aer, pe obiectele a căror temperatură scade sub 0°C, ca urmare a răcirilor radiative nocturne. Depozitul de gheaţă astfel format poate atinge grosimi de 1—3 mm (uneori peste 5 mm), el dispărînd de regulă prin evaporare şi mai rar prin topire.

Bulboane (h) Ochiuri de izvoare ascendente, izolate, sau pe fundul unui lac sau rîu. Sin. *obane*, *ochiuri*.

Buletin de prevedere (c) Informare privind evoluţia probabilă a condiţiilor meteorologice în diferite intervale de timp viitoare (de regulă 24 ore). Este difuzată cu regularitate prin presă, radio şi televiziune.

Bulguniak (g) Movilă de gonflare periglaciară plurianuală; o varietate de *pingo*.

Bură marină (c) Picături fine de apă smulse de la crestele valurilor marine şi purtate la înălţimi şi distanţe orizontale mici în atmosferă.

Burguingnon (h) v. **Gheaţă de mare.**

Burniţă (c) Fenomen hidrometeorologic constituit exclusiv din picături fine şi dense de apă, care cad din nori Stratus (mai rar din nori Stratocumulus), atît de lent încît par a fi suspendate în aer. Cînd picăturile sînt suprarăcite (cu temperaturi negative) poartă numele de **b.** *care îngheaţă*.

Bushland (b) Teritoriu cu arbuşti (Australia).

Busolă (t) Instrument care se bazează pe proprietatea acului magnetic de a se îndrepta pe direcţia N-S şi foloseşte la orientarea pe teren şi la măsurători de unghiuri. **B.** care folosesc la măsurarea unghiurilor au şi un sistem de vizare (cu pinule sau cu lunetă). **B.** care serveşte la măsurarea unghiului de declinaţie magnetică şi la orientarea planşetei topografice are formă dreptunghiulară şi se numeşte *declinator*. Unele **b.** sînt înzestrate şi cu clinometru pentru măsurarea unghiului de pantă *(***b.** *geologică)*.

Butonieră (g) Depresiune excavată prin eroziune diferenţială pe axul unui anticlinal, branhianticlinal sau dom (ex.: butoniera de la Leghia — Cluj). Cînd sîmburele axului e dur apare o **b.** *dublă*.

C

Caatinga (b) Pădure rară de esenţe tropicale xerofite în estul Podişului Braziliei.

Cadastru (t) **1.** Ansamblul lucrărilor tehnice de măsurători şi calcule, pentru stabilirea precisă a suprafeţelor funciare. **2.** Totalitatea documentelor privind fondul funciar, inclusiv reprezentarea lui pe planuri (cadastrale).

Calanco (g) Golf mic format prin înecarea dolinelor şi poliilor din calcare (termen sp.). Prin extindere s-a dat denumirea de *ţărmuri cu calanco*.

Calcar (a) Rocă sedimentară alcătuită din carbonat de calciu. Uneori este în amestec cu argilă, oxizi de fier, bioxid de siliciu etc. Se dizolvă în contact cu apa încărcată cu CO_2 şi dă relief *carstic*.

Calcifile (b) Plante care trăiesc pe soluri calcaroase sau calcare. Sin. *calcicole*. Ant. *acidifile, calcifuge*.

Caldeiră (g) Crater uriaş, format prin explozie vulcanică şi lărgită prin prăbuşiri ulterioare. Uneori, rezervorul magmatic din con este golit în timpul exploziei, iar partea centrală a vulcanului se prăbuşeşte, rămînînd în exterior un perete circular abrupt; în interiorul acestei căldări poate apare apoi un con vulcanic mic. După formă şi geneză există mai multe tipuri: **c.** *monogenă* — rezultată dintr-o singură explozie uriaşă; **c.** *poligenă* — mai multe explozii urmate de prăbuşiri care distrug conul aproape complet, **c.** principală fiind festonată, pe margini, de **c.** mai mici; **c.** *inelară* — în **c.** mare, mai apare o erupţie ce formează unul sau mai multe conuri mici, creînd în jur o depresiune circulară denumită *atrium* (după Atrio del Cavallo de la Vezuviu); creasta ce închide cercul se numeşte *somma* (tot după Somma Vezuviului). Atriumul poate fi ocupat de un lac circular sau de o vale.

Calefacţia apei (m) Transformarea apei datorită poluării termice.

Calendar (a) Indicator sistematic al succesiunii lunilor şi zilelor unui an, bazat pe periodicitatea fenomenelor din natură.

Caliche (a) v. **Crustă.**

Calitatea apei (m) Starea fizică, chimică, biologică şi bacteriologică a apei la un moment dat, în funcţie de care se determină categoria de folosinţă. Conform STAS 4706 sînt stabilite limitele de calitate pentru cele trei categorii: ape de categoria I (ape potabile), de categoria a II-a (ape piscicole, de irigaţie, industriale, de agrement) şi de categoria a III-a (ape de irigaţie şi industriale).

Calitatea estetică a mediului înconjurător (m) Totalitatea trăsăturilor mediului înconjurător care îi conferă caracterul plăcut, armonios, asigurînd dezvoltarea sănătoasă a omului şi oferindu-i condiţii optime de odihnă şi recreere. Evaluarea calităţii estetice se face prin mai multe metode, toate bazîndu-se pe factori fizici, biologici, igienici, ekistici, din analiza cărora rezultă şase clase de calitate: respingător, neînsemnat, plăcut şi armonios, distins, superb, spectacular.

Calitatea mediului înconjurător (m) Starea mediului înconjurător la un moment dat, rezultată din integrarea tuturor elementelor sale structurale şi funcţionale, capabilă să asigure o ambianţă satisfăcătoare multiplelor necesităţi ale vieţii omului.

Calitatea solului (m) Totalitatea trăsăturilor solului de a fi productiv, asigurînd obţinerea celor mai mari producţii vegetale şi animale, în condiţii naturale sau în cultură. În funcţie de calitatea lor solurile sînt clasificate în patru categorii: permanent cultivabile, incidental cultivabile, cu vegetaţie permanentă, inaccesibile cultivării, păscutului sau silviculturii. Fiecare categorie prezintă mai multe clase de calitate; astfel, prima categorie cuprinde clasele: soluri continuu cultivabile fără măsuri speciale de amenajare, cu măsuri minore de amenajare şi cu măsuri complexe de amenajare.

Calitatea vieţii (m) Ansamblul tuturor condiţiilor din mediul înconjurător care sînt agreabile vieţii omului, asigurîndu-i integritatea biologică şi mentală, condiţiile de muncă şi locuit, activitatea spirituală etc. **C.** este strîns legată de nivelul de trai ecologic.

Callampa (gp) v. **Bidonville.**

Calm (c) Lipsa vîntului.

Calm ecuatorial (c) Zonă de presiune atmosferică scăzută, situată între limitele dinspre ecuator ale alizeelor din cele două emisfere, caracterizată prin lipsa vîntului şi intense mişcări termoconvective ascendente, care generează în fiecare zi, nori de mare dezvoltare verticală şi precipitaţii sub formă de averse.

Calm tropical (c) Zonă lipsită de vînturi sau cu vînturi slabe, situată în partea centrală a brîurilor anticiclonice subtropicale din ambele emisfere. Se caracterizează prin descendenţa aerului, predominarea timpului senin şi precipitaţii reduse.

Calorimetru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară căldura.

Calotă (t) Porţiune din sfera terestră rezultată în urma intersectării cu un plan. În cazul cînd axa polilor trece prin centrul **c.** se numeşte *polară*.

Calotă glaciară (g) Masă enormă de gheaţă, cu grosimi de 1 000—4 000 m, care acoperă ca o saltea unele regiuni de uscat din regiunile polare. **C.** principală actuală este situată în regiunea antarctică şi acoperă o suprafaţă de 13 900 000 km². În regiunea arctică cea mai mare **c.** se află în Groenlanda şi acoperă o suprafaţă de 1 800 000 km². Sînt şi alte **c.** mai mici (islandeză, cea din Spitzberg), iar în timpul glaciaţiilor pleistocene **c.** au acoperit jumătatea nordică a continentelor Europa, Asia şi America de Nord, în urma cărora a rămas un relief specific. Uneori se numesc tot **c.** şi platoşele de gheaţă de pe munţii înalţi (Alpi, Caucaz etc.), mai ales pentru perioada pleistocenului, cînd acestea erau mult mai mari. Sin. *ghețar continental, inlandsis*.

Cambisol (p) Clasă de soluri care include solurile cu orizont B cambic. Sin. *sol cambic*.

Cameră aerofotogrammetrică (t) Cameră specială de fotografiat din avion, cu ajutorul căreia se obţin aerofotogramele.

Campina (b) Formaţiune de tip savană împădurită, pe nisipuri aluviale (Amazonia).

Campinara (b) Formaţiune asemănătoare cu gariga, din ierburi şi esenţe lemnoase secunde (America de Sud).

Campos (b) Savană cu arbori sau arbuşti în Podişul Braziliei. V. **Savană.**

Canal (g) Formă de relief negativă, îngustă şi lungă, ca un şanţ, de obicei săpat de om. **C.** *de aducţie* — conduce apa la o uzină; **c.** *de derivaţie* — preia surplusul de apă la viituri pentru a evita inundaţiile; **c.** *colector* — adună apele mai multor

pîraie sau rîuri (ex. în Cîmpia Crișurilor); **c.** *de irigație* — transportă apă pentru irigat; **c.** *intercontinental* sau *maritim* — tăiat într-un istm pentru a scurta comunicația între două mări sau oceane (**C.** Suez, **C.** Corint, **C.** Panama ș.a.), sau între două fluvii (**C.** Volga-Don); **c.** *de maree* — modelat sub acțiunea mareelor; **c.** *de valuri* — prin care se scurg apele rezultate din spargerea valurilor.

Canal de etiaj (h) Parte din albia minoră în care curge rîul la cele mai mici ape.

Canal de scurgere (g) Partea mijlocie a unui torent, ca un jghiab, pe care se scurg apele sale cu mare viteză. V. **Torent.**

Canara (g) Abrupt stîncos apărut de sub loess; stîncă în mare (regionalism în Dobrogea).

Canevas (t) **1. C.** *geodezic* — rețeaua de triunghiuri cu care se acoperă o suprafață de teren pentru a fi ridicată (în vederea unor ridicări topo.). **2. C.** *geografic* — rețeaua de meridiane și paralele trasate în vederea întocmirii unei hărți. **3. C.** *geometric* — rețeaua de linii drepte paralele trasate pe suprafața unei hărți topografice care servește la determinarea coordonatelor rectangulare.

Canion (g) Vale adîncă și îngustă, cu versanții foarte puternic înclinați, de obicei verticali și în trepte, cu puține confluențe, care ia naștere în podișurile cu structuri orizontale din roci dure și cu climat arid. Se întîlnește și în regiunile constituite din loessuri cu grosimi mari. Cel mai mare **c.** este Marele Canion al fluviului Colorado, adînc de peste 1 500 m. **C.** *submarin*, vale submarină care începe de pe platforma continentală și secționează apoi taluzul (abruptul) continental, avînd adesea aspect de canion (ex., cele care se găsesc în continuarea fluviilor: Ind, Gange, Lena, Congo, Sf. Laurențiu etc.).

Cantitate de precipitații (c) Grosimea, în mm, a stratului de apă (provenită din precipitații de orice fel), care se acumulează pe suprafața orizontală în lipsa scurgerii, infiltrației și evaporării.

Cap (g) Porțiune de uscat, în general stîncoasă, care înaintează în mare, pornind din continent sau dintr-o insulă (ex. **C.** Midia, **C.** Bunei Speranțe). Promontoriile muntoase sau de podiș, ca și peninsulele, se termină cu **c.**

Capacitate de absorbție (c) Raportul (A) dintre energia radiantă absorbită (Ia) și cea incidentă (Io) pe o suprafață oarecare $\left(A = \frac{Ia}{Io}\right)$.

Capacitate calorică (c) v. **Căldură specifică.**

Capacitatea cîmpului (h) Volumul de apă reținut de sol prin capilaritate (retență capilară) după scurgerea prin gravitație a apei din porii necapilari (după resuaj).

Capacitate de difuzie (m) Mărime care indică puterea de difuzie a unei noxe. **C. d. d.** depinde de greutatea moleculară în sensul că viteza moleculelor este invers proporțională cu rădăcina pătrată a maselor moleculelor. Aceasta explică de ce noxele cu greutate moleculară mică sînt difuzate foarte ușor, atît pe orizontală, cît și la cele mai mari înălțimi (oxidul de carbon, fluorocarbonul, acidul cianhidric).

Capacitate de emisie (c) Raportul dintre radiația emisă de un corp oarecare și radiația corpului absolut negru la aceeași temperatură.

Capacitatea rîului (h) Cantitatea totală de aluviuni ce poate fi transportată de un rîu în unitatea de timp, exprimată prin greutate (a nu se confunda cu *competență*). Sin. *capacitate de transport.*

Capillatus (c) Specie a genului de nori Cumulonimbus, avînd frecvent formă de nicovală, penaj sau masă păroasă, cu partea superioară cirriformă, vizibil fibroasă ori striată. Din această specie de nori cad de obicei averse de precipitații, însoțite adesea de vijelii, fenomene orajoase și uneori de grindină.

Captare fluviatilă (g) Fenomenul de deturnare naturală a părții din amonte a cursului unui rîu prin acapararea sa de către un altul vecin. **C.** *laterală* — cînd rîul captator pătrunde oblic sau perpendicular în albia celui vecin, prin eroziune regresivă, schimbîndu-i brusc scurgerea (ex. captarea Drăganului de către Crișul Repede); **c.** *frontală* — între două rîuri cu izvoarele pe aceeași cumpănă și care curg în direcții opuse (ex. captarea izvoarelor Prahovei de către valea Timișului); **c.** *prin alipire* — **c.** laterală între două rîuri ce curg meandrat și care-și alipesc la un moment dat meandrele; **c.** *prin deversare* — cînd un rîu, ce cară aluviuni multe, își ridică albia pînă deasupra cîmpiei din jur, iar la viituri o părăsește, instalîndu-se pe alta mai joasă, a unui rîu mic vecin, pe care și-o adaptează (sînt specifice în cîmpiile piemontane: ex. Buzăul, care curgea pe albia Călmățuiului și a părăsit-o pentru o altă albie mai estică); tot **c.** prin deversare se numește și *captarea* unui lac de către un rîu (ex. *captarea* unor lacuri de crater); **c.** *subterană* — în carst, cînd un rîu subteran captează un rîu de suprafață (sorb), sau *captarea* se produce asupra unui rîu dintr-o peșteră superioară; **c.** *iminentă* — pe cale de a fi produsă (ex. *captarea* izvorului Crișului Repede, la Huedin, de către Almaș); *autocaptare* — cînd un meandru de rîu se gîtuie și rîul își îndreaptă cursul pe locul respectiv.

Caracter diagnostic (p) Însușire sau grup de însușiri care servește la identificarea și definirea unui sol, precum și la includerea lui în una din categoriile sistemului de clasificare.

Caracter erubazic (p) Caracter diagnostic la nivel inferior de clasificare a solurilor, determinat de prezența orizontului R rendzinic constituit din roci eruptive bazice și ultrabazice sau din fragmente ale acestor roci, care, prin alterare, nu conduc la formarea de material amorf în complexul adsorbtiv, sau din roci metamorfice bazice și ultrabazice, ori fragmente ale acestora (cu excepția calcarelor metamorfice).

Caracteristica tendinței barice (c) Componentă a codului sinoptic internațional, indicînd creșterea, descreșterea sau staționarea presiunii atmosferice în intervalul de trei ore dintre două observații sinoptice.

Caracter lamelar (p) Caracter diagnostic pentru varietățile de psamosoluri și alte tipuri de sol cu textură grosieră în profilul cărora apar benzi (lame) de minimum 1 cm grosime cu material mai fin.

Caracter melanic (p) Caracter diagnostic pentru varietățile unor argiluvisoluri în al căror orizont Bt există un suborizont de culori închise.

Caracter relict (p) Caracter diagnostic la nivel de varietate pentru solurile care posedă o însușire determinată de condiții ce nu se mai manifestă în prezent (ex., gleizare relictă).

Carapace calcaroasă (g) v. **Crustă.**

Carbonatare (p) Proces de formare și acumulare a carbonaților într-un sol sau într-o rocă.

Carbonatic (p) Sol sau rocă care conține o cantitate suficientă de carbonați pentru a face efervescență vizibilă la tratarea cu acid clorhidric diluat.

Carenă (g) Proeminență foarte alungită în roca galeriilor și peșterilor calcaroase, dispusă între două aliniamente de fisuri sau diaclaze corodate de apă. Are dimensiuni mici: lățime de cîțiva cm, lungime de 1—1,5 m, lățime de 0,5—1 m.

Carieră (g) Formă de relief antropic, cu aspect de perete abrupt sau de excavațiune, creată prin exploatarea la zi a unor substanțe minerale sau roci.

Caroiaj (t) Reţea de linii paralele la egală distanţă, care se trasează pe planurile şi hărţile topografice, pentru a împărţi suprafaţa planului sau a hărţii în suprafeţe egale de regulă de 1 km² şi a uşura determinarea coordonatelor rectangulare x şi y. Se mai numeşte şi **c.** *geometric* sau *canevas geometric*.

Carrascal (**Carrasco**) (b) Desiş spinos, impenetrabil în regiunile aride ale Braziliei.

Carpatic, tip ~ (g) Tip de relief montan caracterizat prin combinarea formelor rezultate din structuri cutate complexe, din înălţări şi scufundări ale unor blocuri hercinice, din vulcanism şi suprafeţe de nivelare. V. **Cutare.**

Carst (g) Totalitatea formelor de relief create în rocile uşor dizolvabile (calcar, sare, gips), atît la suprafaţă *(exocarst)* cît şi în interior *(endocarst)*, prin procese de dizolvare, de precipitare, cît şi prin eroziune. Termenul s-a generalizat de la podişul Karst din R. S. F. Iugoslavia. Tipuri de carst: *merocarst* — incipient, limitat mai ales la unele forme de adîncime, din cauza stratelor subţiri şi a calcarelor cu facies marnos sau cretos; *holocarst* — integral, foarte dezvoltate pe verticală, în calcarele groase şi pure din climatele umede sau temperate; se mai numeşte şi **c.** *dinaric*; **c.** *fosil* — îngropat sub sedimente mai noi; *Kegel-carst* — cîmpuri carstice în climatul intertropical cu martori deşi sub formă de turnuri (kegel); *clastocarst* sau *pseudocarst* — format în loess, tufuri, aglomerate vulcanice; *vulcanocarst* — în roci vulcanice.

Carstificare (g) Totalitatea proceselor ce conduc la formarea reliefului carstic: dizolvare, precipitare, transport, surpări, prăbuşiri, dezagregări.

Carstologie (g) Ramură ştiinţifică ce se ocupă cu studiul complex al carstului.

Cartare (gg) Totalitatea operaţiunilor de urmărire şi delimitare în teren şi de transpunere pe harta topografică sau pe aerofotograme (cu ajutorul semnelor convenţionale sau al culorilor) a unor fenomene geografice *(***c.** *geomorfologică, hidrogeologică, biogeografică* etc.*)*.

Cartare geomorfologică (g) Urmărirea şi delimitarea în teren a formelor şi proceselor geomorfologice şi transpunerea lor pe harta topografică cu ajutorul arealelor (colorate sau haşurate) şi al semnelor convenţionale. **C.** a devenit metoda de bază a cercetării geomorfologice, cu ajutorul căreia se reface şi evoluţia reală a morfologiei unui teritoriu, înlocuind metoda subiectivă a suitelor de blocdiagrame preconizată de Davis.

Cartare pedologică (p) Operaţie de delimitare a unităţilor de soluri diferite de pe un anumit teritoriu. Sin. **c.** *solurilor*.

Cartodiagramă (t) Hartă care prin intermediul diagramelor reprezintă mărimea diferiţilor indicatori statistici, raportaţi la unităţi teritorial-administrative.

Cartografie (t) Ştiinţă care studiază metodele şi tehnica de întocmire a hărţilor şi a planurilor topografice.

Cartografie geomorfologică (g) Ramură a geomorfologiei care se ocupă cu practica şi teoria reprezentării reliefului sub formă de hărţi (ţinînd cont şi de principiile cartografiei în general).

Cartografiere (t) Acţiunea prin care se reprezintă pe o hartă simplă (bază topografică) anumite elemente sau fenomene.

Cartografiere geomorfologică (g) Întocmirea de hărţi geomorfologice după cartările efectuate în teren, sau după analiza hărţilor topografice, geologice, aerofotogramelor etc.

Cartogramă (t) Reprezentarea grafică pe o hartă a unor mărimi referitoare la răspîndirea, la gradul de intensitate etc. al unor fenomene statistice, prin haşuri, tente de culori etc. dispuse pe locul înregistrării fenomenelor.

Cartologie (t) Ştiinţa (după unii ramură a cartografiei) care se ocupă cu studiul analitic şi istoric al hărţilor.

Cartoreproducere (t) Ramură a cartografiei care se ocupă cu studiul metodelor şi mijloacelor de reproducere (multiplicare) a planurilor şi hărţilor.

Cascadă (g) Cădere verticală, sau aproape verticală de apă, determinată de o ruptură puternică de pantă a talvegului unui rîu sau fluviu. Se întîlnesc des în regiunile calde şi umede (unde rîurile nu cară aluviuni grosiere), peste fostele praguri glaciare, în unităţile înalte de relief cu bancuri de roci dure ce alternează cu altele mai moi. Prin analogie se spune şi **c.** *de lavă* — acolo unde lava se revarsă peste o pantă abruptă, sau **c.** *de gheaţă* — acolo unde gheaţa se rupe şi cade dintr-un gheţar suspendat. Cele mai mari cascade: Angel (Venezuela), 972 m; Tughela (Africa de Sud), 948 m; Belbe (Norvegia), 866 m; ... Victoria (Zambia), 122 m; în România: Bîlea, Şerbota, Capra (în Făgăraş), Urlătoarea (Bucegi), Duruitoarea (Ceahlău) etc.

Castanoziom (p) Categorie de soluri care, în sistemul FAO, include solurile cu orizont A molic de culoare brun deschisă sau castanie. Corespunde aproximativ cu solurile de stepă uscată *(soluri bălane, soluri castanii, soluri brun-cenuşii)*.

Catafront (c) Front deasupra căruia aerul se deplasează descendent.

Cataglaciar (g) Interval climatic care marchează trecerea de la o fază glaciară la una interglaciară (partea descrescîndă a glaciarului), inclusiv fenomenele contemporane lui. Unii autori folosesc această noţiune şi pentru a indica coborîrea unui gheţar pe valea ce o ocupă, concomitent cu aşa-zisa *desfundare periglaciară* şi cu construirea de terase fluvio-glaciare. V. **Glaciaţiune.**

Cataractă (g) Prag transversal în albia unui rîu sau fluviu ce impresionează prin lăţime, cauzat de falii sau de duritatea rocilor, unde apa cade în cascadă sau cu repezişuri. Termenul se foloseşte mai ales la plural, pentru o succesiune de praguri ce împiedică navigaţia pe un fluviu: ex. cataractele Nilului (6 la număr, între Khartoum şi Assuan).

Catazonă (a) Zonă a scoarţei terestre, situată la 10—30 km adîncime, unde temperaturile mari şi presiunile puternice produc maximum de metamorfism rocilor sedimentare.

Catena caledonică (g) Lanţ muntos cutat şi înălţat în Paleozoicul inferior (aproximativ în Silurian) şi care a fost apoi erodat pînă la peneplenare. Unele blocuri nivelate au fost reînălţate de mişcări ulterioare, mai ales alpine (ex., Alpii Scandinavi).

Catenă (g) Sensul general este acela de lanţ muntos. De obicei, acest sens se foloseşte mai ales pentru lanţurile muntoase prealpine *(***c.** *paleozoice)*, care au fost transformate în peneplene sau masive izolate. Pentru munţii alpini se foloseşte termenul de **c.** *orogenice tinere*. De asemenea, **c.** are şi un sens restrîns, de ramură muntoasă, cu culmi paralele, care urmăreşte pe mari distanţe o direcţie axială determinată (ex. Carpaţii Orientali; Carpaţii de Curbură etc.). **C.** sînt delimitate lateral şi transversal de depresiuni intermontane mari (ex., Transilvania), sau intramontane (ex., Braşovul).

Cationi schimbabili (p) Cationi reţinuţi în complexul adsorbativ al solului, capabili de a fi înlocuiţi de alţi cationi ce ajung în exces în soluţia solului. Sînt reprezentaţi în cea mai mare parte de cationi bazici: Na^+, K^+, Ca^{2+}, Mg^{2+} şi de cationi acizi: H^+ şi Al^{3+}. Sin. **c.** *de schimb*.

Cavernă (p) v. **Peşteră.**

Cazane (g) Excavaţiuni de tipul marmitelor, de mari dimensiuni, existente pe fundul Dunării, în defileu, mai ales la cheile denumite Cazanele Mari şi Mici.

Cădere de apă (h) v. **Cascadă.**

Căldare glaciară (g) v. **Circ glaciar.**
Căpăţînă de zahăr (g) Formă simplă de relief, cu aspect conic, din granit, care se ridică brusc, cu cîteva sute de m deasupra unui relief neted sau uşor ondulat în condiţii de climă tropicală, cu alternanţă de anotimpuri umede şi uscate (sînt cunoscute cele din jurul lui Rio de Janeiro: Corcovado, de 700 m; Pão de Assucar ş.a.).
Cătun (g p) Aşezare rurală permanentă, formată dintr-un grup de gospodării a căror mărime demografică este modestă.
Ceatal (g) Porţiune joasă de uscat de forma unui triunghi, construită în mod obişnuit din aluviuni, care provoacă difluenţa fluviului (ex., Ceatalul Dunării în amonte de Tulcea).
Ceaţă (c) Ansamblu de picături mici de apă sau de cristale fine de gheaţă (sau ambele), aflate în suspensie în stratul de aer din imediata apropiere a suprafeţei terestre şi avînd ca efect principal reducerea vizibilităţii orizontale la mai puţin de 1 km. După geneză, loc de formare şi alte criterii se deosebesc: **c.** *de radiaţie* (punctul de rouă este atins prin răcirea radiativă a suprafeţei active şi aerului de deasupra); **c.** *de advecţie* (condensarea are loc datorită advecţiei aerului rece peste o suprafaţă mai caldă); **c.** *de versant* (suprasaturaţia se datorează răcirii adiabatice a aerului în mişcare ascendentă); **c.** *de evaporare* (punctul de rouă este atins, nu prin scăderea temperaturii, ci prin creşterea umezelii aerului, datorată evaporaţiei intense); **c.** *prefrontală*; **c.** *legată de linia frontului*; **c.** *postfrontală*; **c.** *industrială şi urbană* (condensarea se realizează în condiţii de subsaturaţie, datorită concentraţiei mari a nucleelor de condensare) etc.
Ceilometru (c) Aparat cu ajutorul căruia se determină plafonul norilor.
Cenoză (b) v. **Biocenoză.**
Centralitate (g p) Importanţa relativă a unui loc în raport cu regiunea ce îl înconjoară, sau gradul în care un asemenea loc exercită funcţii centrale.
Centru de acţiune atmosferică (c) Regiune întinsă (evidenţiată pe hărţile medii ale presiunii atmosferice) în care presiunea scăzută sau ridicată este dominantă tot anul sau într-o parte a acestuia, ea influenţînd mersul vremii pe teritorii mult mai vaste. După durata predominării presiunilor ridicate sau coborîte există **c.** *cu caracter permanent* (anticiclonii subtropicali, Depresiunea Islandeză, Depresiunea Aleutinelor etc.) şi **c.** *cu caracter sezonier* (Anticiclonul Siberian, Depresiunea Mediteraneeană etc.).
Centru comercial (g e) **1.** Oraş sau localitate în care funcţia comercială este suficient marcată. **2.** Locul precis în cadrul unei aşezări, în care se exercită funcţia comercială (stradă, ansamblu de străzi, pieţe ş.a.). Adesea, coincide cu centrul tradiţional al oraşului.
Centru de prevedere (c) Unitate meteorologică teritorială, în care, pe baza datelor colectate de la un mare număr de staţii, se întocmesc hărţi sinoptice şi se elaborează prevederi de timp.
Centru industrial (ge) Element al structurii industriale dintr-o ţară; se suprapune cel mai adesea unei localităţi urbane (uneori şi rurale) în activitatea căreia industria deţine un rol important.
Centru istoric (g p) Partea cea mai veche a unui oraş; locul de plecare, de la care s-a efectuat dezvoltarea teritorială a acestuia. În limbaj curent este desemnat prin *oraşul vechi*.
Centru meteorologic aeronautic (c) Unitate meteorologică de aeroport care întocmeşte hărţi sinoptice şi elaborează prevederi de timp pentru uzul navelor aeriene.

Cenuşă vulcanică (a) Material fin, cu aspect de praf sau nisip, expulzat în timpul exploziilor vulcanice. Se depune în zona de explozie sau poate ajunge, prin transport eolian sau fluviatil, la mari distanţe. Prin cimentare iau naştere *tufurile vulcanice*.
Cer acoperit (c) Categorie convenţională de nebulozitate, incluzînd valorile individuale sau medii care indică acoperirea bolţii cereşti, în proporţie de 8—10 zecimi.
Cer noros (c) Categorie convenţională de nebulozitate, incluzînd valorile individuale sau medii, care indică acoperirea bolţii cereşti în proporţie de 3—7 zecimi.
Cer senin (c) Categorie convenţională de nebulozitate, incluzînd valorile individuale sau medii, care indică acoperirea bolţii cereşti în proporţie de 0—2 zecimi.
Cerc de pietre (g) Acumulări circulare de blocuri colţuroase luînd naştere prin sortare, în raport cu materialul fin, datorită îngheţului şi dezgheţului repetat din zonele periglaciare cu pergelisol.
Cerc ecuatorial (t) v. **Ecuator.**
Cerc meridian (t) v. **Meridian.**
Cerc paralel (t) Cerc imaginar ce ar rezulta din intersecţia suprafeţei Pămîntului cu un plan paralel cu planul Ecuatorului.
Cerc paraselenic (c) Fenomen fotometeorologic din familia halourilor, constînd dintr-un cerc alb care apare în jurul Lunii.
Cerc parhelic (c) Fenomen fotometeorologic din familia halourilor, constînd dintr-un cerc alb, orizontal, ce se formează în jurul Soarelui.
Cerc polar (t) Cerc paralel situat la latitudinea de 66°33′, unde razele Soarelui ating tangent suprafaţa globului pămîntesc, la solstiţiul de iarnă, iar la solstiţiul de vară Soarele rămîne 24 de ore deasupra orizontului. Există **c.** *polar de N* sau *arctic* şi *polar de S* sau *antarctic*, care limitează, spre N şi respectiv spre S, cele două zone reci ale Pămîntului. În timpul solstiţiului de iarnă, la N de **c. p.** arctic domneşte noaptea polară, iar la solstiţiul de vară ziua polară. În emisfera sudică, la S de **c. p.** antarctic situaţia este inversă.
Cercul tropical de nord (t) Cercul paralel la 23°30′ nord de ecuator (Tropicul Racului).
Cercul tropical de sud (t) Cercul paralel la 23°30′ sud de ecuator (Tropicul Capricornului).
Ceret (b) Pădure de cer *(Quercus cerris)*.
Cernoziom (p) **1.** Termen popular rus introdus în ştiinţa solului de V. V. Dokuceaev, prin care sînt denumite solurile negre de stepă tipică, caracterizate printr-o acumulare apreciabilă de humus în orizontul superior (A) şi de carbonaţi în orizontul inferior (C). Fără orizont B. **2.** Tip de sol inclus în clasa molisolurilor. Se caracterizează prin prezenţa unui orizont A molic închis la culoare şi absenţa orizontului B. Succesiune tipică de orizonturi: Am-AC-C sau Cca. Simbol: CZ.
Cernoziom argiloiluvial (p) Tip de sol din clasa molisolurilor cu orizont B argiloiluvial. Succesiune tipică de orizonturi: Am-Bt-C sau Cca. Simbol: CL. Sin. **c.** *degradat*, **c.** *levigat cu degradare texturală*, **c.** *levigat diferenţiat textural*, **c.** *luvic*.
Cernoziom cambic (p) v. **Cernoziom levigat.**
Cernoziom carbonatic (p) Veche denumire pentru cernoziomul cu carbonaţi de la suprafaţă sau de la mică adîncime.
Cernoziom castaniu (p) Veche denumire (introdusă de G. Murgoci *sol castaniu*), atribuită unor cernoziomuri mai deschise la culoare şi cu carbonaţi începînd din partea superioară a orizontului A.
Cernoziom ciocolatiu (p) Veche denumire (introdusă de G. Murgoci) pentru unele cernoziomuri, atribuită unor cernoziomuri de culoare mai închisă şi cu carbonaţi în a

doua jumătate sau spre baza orizontului A.

Cernoziom levigat (p) Tip de sol din clasa molisolurilor, caracterizat prin prezenţa orizonturilor A molic şi B cambic. Succesiune tipică de orizonturi; Am-Bv-C sau Cca. Simbol: CC. Sin. **c.** *cambic.*

Chaco (b) Teritoriu cu aspect de pădure-parc, specific tranziţiei între pădurea deasă tropicală şi campos (America de Sud).

Chaparral (b) Formaţiune arbustică subtropicală de stejari sempervirenţi şi alte specii (California, Mexic)

Chapada (g) v. **Hamadă.**

Chei (g) Sector de vale îngustă şi adîncă cu versanţi prăpăstioşi, tăiat în roci dure. Tipice sînt în calcare (**C.** Turzii, Bicazului), dar se întîlnesc şi în alte roci dure cînd acestea apar ca o bară între roci mai moi (**C.** Călatei, lîngă Huedin). **C.** pot exista şi în interiorul defileelor (ex.: **C.** de la Cazane, în defileul Dunării).

Chelitură (p) Termen popular românesc ce indică o suprafaţă de teren lipsită sau foarte săracă în vegetaţie datorită concentrării sărurilor la suprafaţa solului, îndeosebi de tip solonceac.

Chemosfera (c) Strat al atmosferei, cu înălţimea oscilînd între 40 şi 80 km, în care are loc atît disocierea (ziua), cît şi recombinarea (noaptea) moleculelor diferitelor gaze, sub influenţa radiaţiilor ultraviolete.

Chiceră (g) Vîrf de deal conic; deal mic stîncos cu pante repezi.

Chiciură moale cristalină (c) Fenomen hidrometeorologic, constînd dintr-o depunere de granule de gheaţă albicioasă, formate prin sublimarea vaporilor de apă, pe obiecte subţiri (ramurile arborilor, conductori aerieni, fibre etc.) din natură, în condiţii de timp calm sau cu vînt slab, cu ceaţă sau aer ceţos şi cu temperaturi foarte coborîte (sub —15°C). De forma unor ghirlande uşoare, se scutură la cea mai mică atingere sau la viteze ale vîntului care depăşesc 5 m/s.

Chiciură tare granulară (c) Fenomen hidrometeorologic, constînd dintr-o depunere de gheaţă granulară, albă-mată, care prezintă iniţial aspect de zăpadă sau măzăriche, devenind apoi compactă şi sticloasă. Se formează de obicei la temperaturi între —2 şi —7°C sau chiar mai coborîte, pe timp ceţos şi cu vînt tare, prin îngheţarea bruscă a picăturilor suprarăcite de ceaţă, pe conductorii aerieni, pe arbori etc., mai ales în partea expusă vîntului. Pe timp favorabil producerii ei, **c.** depusă în jurul conductorilor aerieni poate avea diametrul de 20—30 cm, ceea ce duce la sporirea cu 4—6 kg a greutăţii fiecărui metru liniar de conductor.

Chionosfera (c) Strat al atmosferei în care precipitaţiile sînt întotdeauna solide (gheaţă şi zăpadă).

Chola (b) Pădure sempervirescentă de munte (India meridională).

Chott (g) v. **Şot.**

Ciair (gg) Păşune îngrădită, sau ţarc; coastă.

Ciclogeneză (c) Proces prin intermediul căruia ia naştere un ciclon.

Cicloliză (c) Proces prin mijlocirea căruia este slăbit sau distrus (umplut) cu ciclon.

Ciclon (c) Formă negativă (cel mai adesea circulară sau elipsoidală) a reliefului cîmpului baric, cu valori ale presiunii mai scăzute în centru şi din ce în ce mai ridicate către periferii. Pe verticală, circulaţia aerului în **c.** este predominant ascendentă, iar pe orizontală, convergentă (în sens invers acelor de ceas pentru emisfera nordică şi în sensul acelor de ceas pentru emisfera sudică). Structura **c.** este asimetrică, deosebindu-se un sector cald, mai îngust (în partea sudică pentru emisfera nordică şi în partea nordică pentru emisfera sudică), un sector rece, mai dezvoltat (în partea nordică pentru emisfera nordică şi în partea sudică pentru emisfera sudică), un front cald (în partea anterioară) şi un front rece (în partea posterioară). Activitatea frontală caracteristică face ca în ciclon să predomine timpul, în general închis, cu precipitaţii şi vînturi puternice. După temperatura aerului se disting: **c.** *cald* şi **c.** *rece*; după altitudine: **c.** *înalt* şi **c.** *jos (la sol)*; după dinamică: **c.** *mobil*, **c.** *staţionar* şi **c.** *retrograd*; după stadiul de dezvoltare: **c.** *tînăr* şi **c.** *oclus*; după regiunea unde se formează: **c.** *extratropical* şi **c.** *tropical* etc.

Ciclu apei (h) Transferul permanent de apă între ocean, atmosferă şi continent. V. **Circuitul apei în natură.**

Ciclu biogeochimic (m) Succesiune de procese specifice biosferei în care elementele chimice din sursele anorganice sînt preluate de vieţuitoare, transferate şi stocate din nou. Procesele de transfer sînt asigurate de biosferă, iar energia principală provine de la soare.

Ciclu Bruckner (c) Oscilaţie cu perioada de circa 35 de ani a principalelor caracteristici ale climei.

Ciclu de eroziune (g) Lanţul de procese şi forme de relief care se succed legic în timp, de la apariţia unui lanţ muntos (sau altă formă) şi pînă la erodarea lui aproape totală, cînd este transformat într-o cîmpie de eroziune uşor ondulată *(peneplenă)*. Noţiunea de **c. de. e.** a fost introdusă de W. M. Davis (1899) şi în cadrul lui a deosebit trei stadii principale: *tinereţe* (altitudinile şi adîncimea fragmentării sînt mari şi în continuă creştere), *maturitate* (profilele rîurilor încep să se echilibreze, altitudinile absolute şi relative descresc, văile se lărgesc), *bătrîneţe* (interfluviile s-au redus aproape total, s-a creat o cîmpie de eroziune, denumită peneplenă). Iniţial se credea că eroziunea principală care contribuie la evoluţia ciclică a unui teritoriu de uscat este cea a apelor curgătoare, denumită şi *eroziune normală*, de aici şi **c.** *eroziunii normale.* Ulterior au fost concepute atîtea cicluri cîte zone climatice există, plus cel subteran, precum şi cicluri specifice fiecărui agent extern; **c.** *carstic*, **c.** *deşertic* (**c.** eolian), **c.** *glaciar*, **c.** *marin*, **c.** *periglaciar*. Sin. **c.** *geografic*, **c.** *morfologic*, **c.** *lui Davis.* **C.** este declanşat fie printr-o ridicare orogenetică sau epirogenetică a unui continent (sau o parte din el), fie printr-o coborîre a nivelului oceanic. În primul caz se dezlănţuie un **c.** localizat, în al doilea unul generalizat pentru toate continentele. Cînd un **c.** a fost întrerupt înainte ca efectele sale finale să se fi înregistrat pe toată regiunea afectată de mişcări, se vorbeşte de un *epiciclu.* Îmbucarea unor forme de relief elaborate de mai multe **c.** realizează un *relief policiclic*; în acest context există şi reliefuri *monociclice* şi *biciclice.* Înălţarea şi disecarea unui relief peneplenizat (stadiul de bătrîneţe) se numeşte, în concepţia ciclului, *reîntinerire.* Noţiunea de **c.** a fost ridicată de Davis şi urmaşii săi (mai ales H. Baulig, 1928) la rang de teorie a geomorfologiei, avînd drept metodă de bază blocdiagramele. În prezent această teorie este înlocuită tot mai mult cu *concepţia evoluţiei paleogeomorfologice*, avînd ca metodă principală *cartarea şi cartografierea geomorfologică.* **C. de e.** este azi subînţeles şi într-un sens mult mai îngust: cele trei faze, deosebite teoretic, ruperea din loc a rocii (eroziunea), transportul şi depunerea (acumularea). V. **Evoluţie stadială.**

Ciclu de sedimentare (a) Perioadă de sedimentare marină dintr-o anume regiune, desfăşurată între două regresiuni principale.

Ciclu orogenetic (a) Suite de faze tectonice care conduc la plămădirea şi ridicarea unui lanţ muntos.

Cioacă (g) Vîrf de munte bine conturat.

Circ de alunecare (g) Formă semicirculară delimitată de abrupturi de alunecare, în interiorul căreia se găsesc mai multe alunecări ce converg spre un punct comun de evacuare. Sînt specifice mai ales pentru obîrşia torenţilor.

Circ glaciar (g) Depresiune semisferică în etajul muntos, formată prin eroziunea de subsăpare a gheţarilor situaţi pe versanţi sau la obîrşia văilor glaciare, de obicei în preajma limitei zăpezilor persistente. În partea din aval, **c.** este străjuit de *pragul glaciar*. În regiunile cu gheţari actuali, **c.** desemnează un ansamblu de névé, circumscris de creste, care alimentează gheţarul. În regiunile unde gheaţa a dispărut, la **c.** se observă două elemente: *fundul circului* şi *pereţii*. Se disting mai multe tipuri: **c.** *suspendat (pirinean)*, mic şi fără limbă glaciară importantă; **c.** *căldare*, mare şi cu fund plat; **c.** *complex*, compus din mai multe circuri secundare; **c.** *în trepte*, cu umeri bine marcaţi pe pereţi încît dă impresia de circuri îmbucate; *vale-***c.** (circ culoar), cu formă foarte alungită. După poziţia faţă de vale pot fi **c.** *de obîrşie* (la izvoarele văii), **c.** *lateral*, **c.** *de versant* (suspendat). După geneză: **c.** *glaciar*; **c.** *nival* (semipîlnii nivale). Forme asociate circului: *lac de circ* (lac glaciar), *gheţar de circ*, *pragul circului*, *morene de circ*, *umeri de circ*. Sin. *căldare glaciară*, *kar (karren)*.

Circuitul apei în natură (h) Drumul parcurs de apa evaporată din ocean sau de pe alte spaţii, prin atmosferă, apoi precipitarea şi scurgerea acesteia prin rîuri şi reajungerea ei în ocean. Există un *circuit mare* sau *universal*, care parcurge drumul de la ocean, prin atmosferă, pe continente şi din nou în ocean, şi *circuite mici* (regionale, sau locale), care vehiculează apa fie numai deasupra oceanului, fie numai deasupra continentului, dar care, pe total şi în timp, se încadrează circuitului mare.

Circulaţie anticiclonică (c) Totalitatea mişcărilor orizontale ale aerului într-un anticiclon. Datorită gradientului baric orizontal îndreptat de la centru spre periferia anticiclonului, forţei Coriolis şi forţei de frecare, **c. a.** este divergentă şi în sensul acelor de ceas pentru emisfera nordică şi în sens invers acelor de ceas pentru emisfera sudică.

Circulaţie ciclonică (c) Totalitatea mişcărilor orizontale ale aerului într-un ciclon. Interacţiunea forţei gradientului baric orizontal, îndreptată dinspre periferia spre centrul ciclonului, cu forţa Coriolis şi forţa de frecare, face ca **c.** să se desfăşoare în sens invers acelor de ceas pentru emisfera nordică şi în sensul acelor de ceas pentru emisfera sudică.

Circulaţia generală a atmosferei (c) Totalitatea mişcărilor atmosferice la scară mare, determinate de deosebirile termobarice înregistrate pe suprafaţa uscatului şi oceanului planetar la diferite latitudini. Cuprinde vînturile estice din regiunile polare, vînturile de vest şi activitatea ciclonică din zonele temperate, alizeele zonelor tropicale şi vînturile estice din regiunile ecuatoriale. Datorită ciclonilor şi anticiclonilor **c.** înregistrează ample schimbări periodice şi neperiodice, mecanismul ei fiind complicat de forţa Coriolis şi forţa de frecare.

Circulaţie zonală (c) Parte a circulaţiei generale a atmosferei, care se desfăşoară predominant în lungul paralelelor. Este caracteristică mai ales zonelor temperate, fiind cunoscută sub denumirea de *vînturi de vest*.

Cirrocumulus (c) Gen de nori sub formă de bancuri, straturi sau pături subţiri, albicioase, fără umbre proprii, compuse din cristale fine de gheaţă, care se asociază în elemente cu înfăţişare de granule, riduri, încreţituri etc., sudate ori

separate şi dispuse mai mult sau mai puţin regulat.

Cirrostratus (c) Gen de nori cu aspect de văl transparent albicios, neted sau fibros, care acoperă parţial sau total cerul, dînd posibilitatea producerii fenomenului fotometeorologic *halo*.

Cirrus (c) Gen de nori în formă de filamente subţiri, de bancuri sau benzi înguste, albe, cu aspect fibros sau luciu mătăsos sau ambele. Particulele constitutive sînt exclusiv solide.

Ciucă (g) Vîrf rotund.

Ciucea (g) Movilă.

Ciuciavă (**ciuceve**) (g) Creastă calcaroasă structurală, retezată din loc în loc de văi transversale, în spatele căreia apare un uluc de înşeuări.

Ciung (g) Creastă de deal scurtă fără piscuri.

Ciupercă (g) Formă mică de relief r ealizată prin eroziune eoliană semănînd cu o ciupercă. V. **Babe.**

Ciuroaie (g) Ravene dese, aproape verticale, dezvoltate pe abrupturi de nisip dezgolite pe care, la ploi şi imediat cînd se usucă, nisipul curge făcînd un zgomot ca şi cum ar fi cernut (regionalism în Vîlcea, de la cuvîntul ciur).

Cîmp (g) Porţiune de cîmpie, nefragmentată, situată între două văi principale (ex., Cîmpul Colentinei între Dîmboviţa şi Colentina).

Cîmp baric (c) Distribuţia în spaţiu a presiunii atmosferice la un moment dat. Pe hărţile sinoptice de la *sol* se reprezintă prin izobare, iar pe cele de la înălţime, prin izohipse.

Cîmp de blocuri (g) v. **Mare de pietre.**

Cîmp de dune (g) Suprafaţă de teren slab fragmentată acoperită cu dune. Cînd teritoriul cu dune este vast, formele foarte variate, iar nisipul foarte gros, dînd impresia unor masive deluroase, se numeşte *erg* sau *kum*.

Cîmp de firn (g) Teritoriu cu zăpadă persistentă, tasată (firn, névé), pe cale de a se transforma în gheaţă.

Cîmp de înaltă presiune (c) v. **Anticiclon.**

Cîmp de joasă presiune (c) v. **Ciclon.**

Cîmp de lapiezuri (g) Suprafaţă calcaroasă cu pante mici, lipsită aproape total de vegetaţie, pe care s-a dezvoltat o reţea deasă de lapiezuri.

Cîmp de lavă (g) Suprafaţă netedă de teren ce păstrează la suprafaţă o pînză de lavă.

Cîmp de noroi (g) Întindere argiloasă, fără vegetaţie, în zonele reci, care se transformă în noroi în timpul dezgheţului.

Cîmp de pietre (g) v. **Mare de pietre.**

Cîmpie (g) **1.** Formă majoră de relief, cu suprafaţă dominant netedă, cu altitudini între 0 şi 200 m (cînd sînt foarte extinse pot depăşi această altitudine, sau cînd sînt intramuntoase, ca de ex. Dep. Braşovului). Există două mari tipuri genetice de **c.** *continentale*: **c.** *de acumulare* şi **c.** *de eroziune*. a) **C.** *de acumulare* au şi ele numeroase subtipuri: **c.** *piemontane*, formate prin îngemănarea unor mari conuri de dejecţie (**C.** Tîrgoviştei şi **C.** Ploieştiului); **c.** *piemontane terminale* (poalele unor conuri de dejecţie foarte plate şi extinse, care se terminau cu forme deltaice (**C.** Vlăsiei); **c.** *de glacis*, formate prin spălare areală şi acumulări în pînze la poala unor dealuri (Glacisul Buzău-Trotuş, **C.** Vingăi etc.); **c.** *lacustre* (fluvio-lacustre) realizate prin colmatarea unui lac; cînd se păstrează foarte netede pe mari întinderi, iar rîurile s-au adîncit în ele relativ mult se mai numesc **c.** *tabulare* (Bărăganul central); **c.** *de subsidenţă*, situate pe o zonă în curs de scufundare, compensată cu aluviuni (**C.** Titu, **C.** Covasnei); **c.** *de divagare*, peste care rîurile se revarsă periodic în tendinţa de a le înălţa la nivelul profilului de scurgere necesar albiilor; uneori se

suprapun peste zone de subsidență (ex., Cîmpia joasă a Crișurilor); **c.** *de nivel de bază*, realizate prin acumulări fluviatile, la marginea unei mări, la altitudini apropiate de zero m, unde rîurile își schimbă periodic gurile de vărsare (**C.** Chinei de E); **c.** *deltaice*, formate prin acumulări fluviatile în golfuri puțin adînci, sau pe litoralul unei mări fără maree, compuse din nenumărate grinduri, ce alternează cu unități lacustre (Delta Dunării, Balta Brăilei); **c.** *eoliene*, care au fost realizate prin umplerea cu nisip, cărat în cea mai mare parte de vînt; **c.** *glaciare* rămase de sub fostele calote glaciare și netezite prin eroziune și acumulare glaciară; **c.** *fluvio-glaciare*, extinse la marginea fostelor calote glaciare, construite din aluviuni cărate de torenții rezultați din topirea ghețarilor (se numesc și *sandre*); **c.** *de loess*, unde umplerea este realizată pe mari grosimi din loess. b) **C.** *de eroziune* sînt și ele de mai multe categorii: **c.** *fluviatile* sau *peneplene*, realizate prin eroziunea îndelungată a apelor curgătoare; *pediplene*, formate prin îngemănarea pedimentelor; **c.** *de terase*, realizate prin eroziunea laterală a rîurilor, sub formă de terase, în detrimentul unui podiș jos (**C.** Olteniei); **c.** *colinară*, cu aspect deluros, dar obișnuit folosită pentru agricultură (**C.** Transilvaniei). **C.** *maritimă*, situată la marginea mării și creată prin procese de eroziune (**c.** *de abraziune*), cît și prin procese de acumulare, care adesea se mai numește și **c.** *litorală*. **2. C.** *submarine*, sau suboceanice, sînt de două feluri: **c.** *de șelf* sau *platformă continentală*, situate pînă la —200 m, uneori chiar —400 m și **c.** *abisale*, întîlnite între minus 3 000 și 7 000 m.

Cîmpie abisală (g) Fundul deosebit de plat al oceanelor, situat sub cca 3—4 000 m. Cuprinde 29,7% din suprafața globului și 41,8% din relieful submers. Netezimea este dată de sedimentele depuse peste neregularitățile crustei magmatice primare. **C. a.** sînt brăzdate de șanțuri abisale, iar deasupra lor se ridică unele forme pozitive ca: coline abisale (100—1 000 m), lanțuri înguste de munți (a nu se confunda cu dorsalele) ce urcă pînă la 3—4 000 m, insule vulcanice (ex.: *Mauna Loa*, care are 6 000 m sub apă și 4 000 m peste nivelul oceanului) și platouri, ce se înalță cu pînă la 4 000 m peste cîmpii (ex.: Platoul Bermudelor). Sin. *fundul oceanic*.

Cîrligătură (g) Culme de munte sau de deal curbată (situată de obicei pe o cumpănă principală de ape).

Clasă de sol (p) Unitatea taxonomică cea mai superioară. Înglobează tipurile de sol cu același orizont diagnostic specific (ex., molisoluri, argiluvisoluri, spodosoluri etc.).

Clasificarea climatelor (c) Identificarea și gruparea tipurilor de climat, după caracteristicile lor comune, cu scopul facilitării descrierii și cartografierii zonelor și regiunilor climatice. Ea realizează sistematizarea volumului mare de informații, asigură răspîndirea acestora, și facilitează comunicațiile în domeniul respectiv. Prin **c.** datele climatice se ordonează astfel încît și generalizarea analitică și cea descriptivă se pot realiza într-o manieră sintetică, sistematică și expresivă, informațiile stocate putînd fi comunicate ușor, uneori sub forma hărților. După criteriile care stau la baza lor, **c.** pot fi: *empirice* (bazate pe caracteristicile principale, observabile, ale climei, cum sînt temperatura, precipitațiile etc.); *genetice* (avînd la bază cauzele care determină condițiile climatice specifice dintr-o regiune sau alta, cum sînt deplasările maselor de aer, efectele oceanelor și continentelor, ale barierelor montane etc.) și *aplicate*, *tehnice* sau *funcționale* (bazate pe una sau mai multe caracteristici ale climei și punînd în evidență relațiile dintre acestea și diferite fenomene naturale sau aspecte ale activității antropice). Printre **c.** cele mai importante, folosite și astăzi se numără cele elaborate de G. W. Köppen, Emm. de Martonne, C. W. Thornthwaite, L. S. Berg, B. P. Alisov, H. Critchfield, W. Böer etc.

Clasificarea maselor de aer (c) Grupare a maselor de aer după caracteristicile lor comune, în funcție de anumite criterii, cum sînt: zona geografică în care se formează (mase de aer ecuatorial, tropical, polar temperat, arctic, antarctic); tipul de suprafață activă pe care iau naștere (mase de aer continental, oceanic sau marin); distribuția verticală a temperaturii (mase de aer instabil sau stabil); diferența termică dintre masele de aer învecinate (mase de aer cald sau rece).

Clăbucet (g) Munte mic (800—1400 m alt.), rotunjit, format obișnuit din fliș (ex. Clăbucetelor Predealului, sau Întorsurii Buzăului; muntele Clăbucu din Vrancea).

Clădărie (g) Îngrămădire haotică de stînci.

Cleanț (g) **1.** Creastă zimțată, obișnuit glaciară sau periglaciară, uneori cu aspect de ace sau colți. **2.** Stîncă prăpăstioasă, sau colț de stîncă.

Climă (climat) (c) Regimul multianual al vremii, care ia naștere în urma interacțiunii dintre factorii radiativi, circulația generală a atmosferei și complexul condițiilor fizico-geografice, sub influența tot mai accentuată a activității societății omenești. **C.** reprezintă unul dintre componenții mediului geografic și se caracterizează printr-o relativă stabilitate. Frecvent se utilizează expresiile: **c.** *solară*, **c.** *de radiație* sau **c.** *matematică* (clima pe care ar avea-o Pămîntul dacă suprafața lui ar fi uniformă și omogenă, iar radiația solară ar fi singurul factor climatogen); **c.** *artificială* (creată prin acțiune antropică în spații închise); **c.** *condiționată* (**c.** artificială obținută prin ventilare sau răcire); **c.** *ecuatorială*; **c.** *subecuatorială*; **c.** *tropicală*; **c.** *subtropicală*; **c.** *temperată* sau *mezotermă*; **c.** *subpolară*; **c.** *polară* (zone climatice în a căror individualizare, latitudinea joacă un rol important); **c.** *continentală* și **c.** *oceanică* sau *marină* (tipuri climatice în a căror formare, suprafața activă joacă rolul hotărîtor); **c.** *de munte*, **c.** *de dealuri* și **c.** *de cîmpie* (etaje climatice în a căror individualizare, altitudinea are rolul determinant); **c.** *locală* (condițiile climatice ale unor teritorii nu prea întinse, cu însușiri relativ omogene) etc.

Climat calmant sau **de cruțare** (c) Climat cu efecte binefăcătoare asupra organismului omenesc, indiferent de afecțiunile acestuia. În România este propriu regiunilor deluroase.

Climatologie (c) Știința care se ocupă cu studiul genezei climatelor și răspîndirii acestora pe suprafața Pămîntului. Printre principalele ei ramuri se numără: **c.** *generală sau genetică*; **c.** *maselor de aer*; **c.** *dinamică sau sinoptică*; *climatografia*; *topoclimatologia*; *microclimatologia*; *paleoclimatologia*; *bioclimatologia*; *agroclimatologia*; **c.** *aeronautică*; **c.** *tehnică*; **c.** *medicală*; **c.** *silvică* etc.

Climatologie dinamică sau **sinoptică** (c) Ramură a climatologiei, care studiază rolul proceselor circulației generale a atmosferei asupra climei.

Climax (m) Stare finală a succesiunii vegetației dintr-o anumită regiune la care se ajunge prin realizarea unui echilibru între comunitatea vegetală și climat, în condiții naturale. În starea de **c.** vegetația atinge optimul dezvoltării sale, depinzînd în primul rînd de climat, celelalte elemente ale mediului avînd valoare secundară. *Disclimax*: climax perturbat de om. *Policlimax*: mai multe variante de **c.** impuse de variațiile solului în cadrul aceluiași **c.** *Paraclimax*: **c.** la care apare o stare de sta-

bilitate relativă după intervenţia umană.

Clinografică, curbă ~ (g) Curbă ce reprezintă pantele medii ale unei regiuni în funcţie de altitudine.

Clinometru (t) Dispozitiv pentru măsurarea înclinării (unghiurilor verticale sau de pantă). Se întîlneşte la unele busole.

Clisură (g) Sector de vale îngustă de tip cheie în Defileul Dunării.

Clivaj (a) v. **Şistuozitate**.

Clizimetru (t) Instrument simplu pentru măsurarea unghiurilor verticale sau de pantă.

Coabitare (b) Convieţuire, coexistenţă de organisme diferite.

Coagulare (p) Fenomen de unire a particulelor elementare în agregate. Sin. *floculare*. Ant. *peptizare*.

Coamă (g) Spinarea îngustă şi uşor boltită a unui deal sau munte.

Coastă (g) **1.** Ţărm de mare. **2.** Panta abruptă a unui deal sau munte dar posibil a fi urcată. Sin. *frunte de cuestă*.

Cocioc (b, h) Mici insule plutitoare, formate din rădăcini de stuf şi papură, pe zone lacustre sau de baltă. Are şi sens de baltă mică, izolată, aproape rotundă, săpată sub formă de meandru sub malul înalt al unui rîu, situată în zona inundabilă, unde apa nu se împrospătează.

Cod meteorologic (c) Sistem de simboluri adoptat prin convenţie internaţională, pentru transmiterea concisă, rapidă, dar completă a mesajelor meteorologice. Printre cele mai utilizate se numără: **c.** *sinoptic* (pentru transmiterea datelor necesare elaborării hărţilor sinoptice la staţiile de uscat); **c.** *Q.* (pentru transmiterea mesajelor meteorologice în navigaţia aeriană şi maritimă); **c.** *SHIP* (pentru transmiterea datelor meteorologice de pe nave); **c.** *AERO* (pentru transmiterea datelor meteorologice de pe aeroporturi); **c.** *TAF* (folosit în transmiterea prognozelor meteorologice pentru aeroporturi); **c.** *CLIMAT* (pentru transmiterea datelor climatologice lunare) etc.

Coeficient de aplatizare (g) v. **Indice de aplatizare.**

Coeficient hidrotermic (c) Corelaţie între temperatură şi precipitaţii, caracterizînd indirect gradul de umezeală sau de uscăciune al unei regiuni. Printre cei mai importanţi se numără: **c. h.** *de Martonne*, **c. h.** *Seleaninov*, **c. h.** *Thornthwaite* etc.

Coeficient de iregularitate (h) Raportul între debitele maxime şi cele minime anuale luate pe o perioadă lungă de timp.

Coeficient de maree (h) Raportul dintre amplitudinea (marnajul) unei maree date şi amplitudinea medie din staţia de observaţie.

Coeficient de opacitate (c) Fracţiune a coeficientului de absorbţie, reprezentînd absorbţia radiaţiei solare de către aerosoli.

Coeficient pluviometric (c) Raport între cantitatea medie zilnică de precipitaţii dintr-o lună oarecare şi cantitatea medie zilnică de precipitaţii din anul respectiv, care face posibilă cunoaşterea mai exactă a regimului anual al precipitaţiilor, deoarece elimină influenţa inegalităţii lunilor.

Coeficient de rotunjire (g) v. **Indice de rotunjire.**

Coeficient de scurgere (h) Raportul dintre apa scursă pe un rîu şi cea primită de bazinul său, într-o unitate de timp.

Cold wall (h) Zonă oceanică cu schimbare bruscă de temperatură, la întîlnirea unui curent rece cu unul cald.

Colină (g) Tip de deal scund (200—500 m), de formă elipsoidală, neted în partea superioară, cu versanţii puternic înclinaţi, culmea fiind slab ondulată şi înclinată în sensul de curgere a rîurilor ce o încadrează (ex., Colinele Transilvaniei sau Coinele Tutovei); cînd este izolată

c. are alt. redusă, poate fi şi o popină ruptă din cîmp. Sensul general este: o formă de relief mai mică decît dealul.

Colmatare (g) Proces de umplere cu aluviuni, aduse de apele curgătoare, a unei depresiuni, zone lacustre, lac antropic, baltă, luncă, sau chiar albia unui rîu.

Colnic (g) Deluşor de tip colină; are sens şi de drum îngust ce trece peste un deal, sau un luminiş în pădure.

Coloană carstică (g) Formă de relief, ca un stîlp, ce uneşte tavanul şi podeaua unei peşteri, care ia naştere prin unirea unei stalactite cu o stalagmită.

Coloană de bazalt (g) Coloană prismatică realizată prin dezagregarea bazaltului pe planurile sale componente (ex. coloanele din Detunate).

Coloană de loess (g) Stîlp desprins din feliile de loess prăbuşite la marginea unui podiş, a unui mal de rîu, sau la ţărmul mării. Sin. *stîlp de loess*.

Coloană luminoasă (c) Trenă verticală, de culoare albă, observabilă deasupra ori dedesubtul Soarelui sau Lunii.

Coloană stratigrafică (a) Profilul tuturor formaţiunilor geologice dintr-o regiune, realizat grafic şi la scară după deschiderile din văi, sau după foraje.

Coloid (p) Particulă fină, macromoleculară sau plurimoleculară, cu diametrul sub 2 microni, cu proprietăţi de adsorbţie şi coagulare.

Colonie 1. (b) Grup de indivizi (îndeosebi de animale) dintr-o anumită specie organizat într-o asociaţie temporară sau permanentă (albine, furnici etc.). **2.** (g p) a) Grup compact de persoane (de aceeaşi origine) aşezat într-o regiune a unei ţări sau într-un oraş şi care provine din imigrare sau strămutare. b) Teritoriu lipsit de suveranitate de stat, ocupat şi administrat de o naţiune din afara graniţelor sale.

Colţi (g) Vîrfuri ascuţite de stîncă, întîlnite în serie pe unele creste alpine dominînd un munte (ex.: Colţii Morarului din Bucegi).

Columelă carstică (g) Stîlp mic de calcar (0,5—1 m) situat în mijlocul unei marmite largi de podea, realizat printr-un vîrtej local puternic al unui rîu subteran; apa din centrul vîrtejului aproape că nu se mişcă şi eroziunea aici e minimă.

Coluvisol (p) Tip de sol slab evoluat pe materiale coluviale recente de pe versanţi sau la baza acestora. Succesiune tipică de orizonturi: Ao (sau Am) — C. Simbol: CO. Sin. *sol coluvial*.

Coluviu (g) Materiale fine spălate de pe versanţii cu pătură de alterare şi depuse sub formă de pînze subţiri, uşor înclinate, la baza versantului. Ca formă de relief se realizează un *glacis coluvial*, iar cînd se reuneşte şi cu conuri de dejecţie plate se numeşte *glacis coluvio-proluvial*. Într-o accepţiune mai largă, **c.** cuprinde orice material acumulat la baza versantului, sau a oricărui abrupt, inclusiv prin dezagregări şi gravitaţie.

Combe (g) Vale sau văiugă de tip butonieră, dezvoltată larg pe axul unui anticlinal, specifică regiunilor cu cute simple şi rare, de tip jurasian (termen de origine celtică atribuit reliefului de tip jurasian).

Cometă (a) Corp ceresc alcătuit dintr-un nucleu solid şi luminos înconjurat de gaze şi praf cosmic şi dintr-o coadă luminoasă compusă din gaze şi praf, opusă sensului de deplasare.

Compensare (t) Operaţiunea de a aduce rezultatele unor măsurători cît mai aproape de valorile reale.

Compensare izostatică (g) Mişcare de ridicare sau coborîre a unor blocuri ale scoarţei pentru a se echilibra izostatic (pe discontinuitatea Moho) — ex.: ridicarea blocului scandinav în urma dispariţiei calotei glaciare). V. **Discontinuitate de suprafaţă.**

Competență (g, h) Forța de care poate dispune un agent morfologic (rîu, valuri, ghețar, vînt) exprimată prin diametrul și greutatea maximă a unui fragment de rocă dură pe care îl poate rula pe fund la un moment dat. Depinde de pantă și de viteza curentului pe fundul albiei. Denumirea cere următoarea precizare: *competență de a lua în transport.*

Complex (gg) Grupare teritorială de fenomene, elemente și date legate între ele prin relații reciproce și care funcționează în sistem.

Complex adsorbtiv (p) Complex de particule fine, îndeosebi coloidale, capabile de adsorbție. **C. a.** al solului este alcătuit în cea mai mare parte din coloizi de argilă și humus. Sin. **c.** *argilohumic.*

Complex fizico-geografic (gg) Totalitatea elementelor și fenomenelor fizico-geografice de pe un teritoriu (o unitate) legate între ele prin relații reciproce și care dau specificul peisajului geografic al unității respective.

Complex industrial (ge) Grupare geografică (teritorială) a industriei caracterizată prin grad de concentrare, extensiune spațială limitată, mare densitate de întreprinderi (cu o anumită diversitate de ramuri) și de muncitori industriali și o anumită structură geografică dată de existența unuia sau mai multor centre industriale. Asimilată uneori *concentrării industriale* sau *regiunii industriale* în taxonomia geografiei industriei.

Comprimare adiabatică (c) Scăderea volumului unui gaz, datorită creșterii presiunii și avînd ca efect încălzirea lui fără aport de căldură dinspre mediul înconjurător.

Comună (gp) Cea mai mică unitate administrativă din R. S. România. În prezent sînt 2 705 comune din care 135 **c.** *suburbane* (dependente administrativ de un anumit oraș, lîngă care se situează).

Comună dormitor (gp) **C.** al cărei rol esențial este de a adăposti o populație a cărei parte activă nu este în majoritate folosită pe loc.

Comunitate (b) Ansamblu de organisme vegetale, animale sau din ambele regnuri, între care se stabilesc relații de existență și interacțiune.

Concentrare industrială (ge) **1.** Densitate ridicată de activitatea industrială pe un spațiu considerat. **2.** Regiune de întindere variabilă (maximum cîteva zeci de mii de km^2) în care activitatea industrială este puternică.

Con adventiv (g) v. **Adventiv.**

Con de avalanșă (g) Formă triunghiulară ușor bombată, sub care se împrăștie și se stabilizează, pe o pantă lină, zăpada și rocile transportate de o avalanșă.

Con de dejecție (g) Partea terminală a unui organism torențial, avînd forma unei secțiuni de con, construită prin depunerea aluviunilor la viituri, sub forma unei împrăștieri, acolo unde un torent sau un pîrîu întîlnește o pantă netedă (depresiune, cîmpie, terasă, luncă). La un **c. de d.** se conturează trei elemente: *vîrful*, situat la gura torentului, *poala*, linia periferică ce are formă de semicerc, și *corpul*. Modul de dispunere al aluviunilor în **c.** are aspect de lentile cu granulometrie variată, iar în sens longitudinal materialele grosiere sînt depuse la vîrful conului, pe cînd cele mai fine la poala sa; se numește *structură torențială*. Se pot deosebi: **c.** *torențiale* (formate de torenți), **c.** *aluviale* (formate de pîraie sau rîuri la intrarea într-o depresiune sau în cîmpie); **c.** *proluviale*, plate și mici, formate la poala unui versant cu profil de echilibru; **c.** *îngemănate*, care își suprapun poalele laterale învecinate (creînd glacisuri aluviale); **c.** *suspendat*, în care rîul sau pîrîul s-a adîncit, prin coborîrea nivelului de bază, creînd un nou con, mai jos, cel vechi rămînînd suspendat și neinundabil; **c.** *de albie*, depuse de rîurile din depresiunile deluroase, în propria albie. Sin. *agestru*, **c.** *de împrăștiere.*

Con de eroziune (g) Suprafață sub formă de semipînlnie ușor bombată ce pătrunde adînc în marginea unui munte, în podiș, sau în orice abrupt, și care s-a realizat prin eroziunea laterală a rîurilor în timpul viiturilor, în regiunile cu climat semiarid și arid. **C. de e.** are deasupra și o peliculă subțire de aluviuni, depusă la sfîrșit de viitură, iar în exterior se continuă cu conuri aluviale.

Con de gheață (g) Formă de ablație pe suprafața unei limbi glaciare, a cărei topire se face mai lent fiind protejată de o peliculă de morene.

Con de gheizer (g) Con similar vulcanilor noroioși format prin precipitarea unor substanțe, mai ales silicea, pe locul unde izbucnește apa gheizerului.

Con de grohotiș (g) Grohotișul dispus sub formă de evantai la baza unui abrupt, rostogolit în lungul unui jghiab sau văiugă. Sortarea materialului este inversă decît la **c.** *de dejecție*, respectiv bolovanii sînt la poala conului, iar materialele cele mai mărunte la vîrful **c.**

Con de lavă (g) Porțiunea superioară a unor conuri vulcanice constituită numai din lavă acidă consolidată (ex.: conurile de deasupra platourilor de aglomerate vulcanice din Harghita); conurile formate în întregime din lave bazice au pantă mică și aspect de platou (vulcan de tip hawaian).

Con de noroi (g) Conul de dejecție al unui torent noroios. Uneori i se spune și **c.** *de alunecare.* Termenul se folosește și pentru vulcanul noroios.

Condensare (c) Trecerea apei din starea gazoasă în cea lichidă.

Con fluvio-glaciar (g) Con aluvial situat imediat în aval de locul de topire al unui ghețar. Se mai numește: *con de spălare proglaciar* sau *con de tranziție fluvio-glaciar* (tranziție către cîmpiile fluvio-glaciare).

Con vulcanic (g) Partea exterioară a unui aparat vulcanic, ce îmbracă formă de con, avînd dimensiuni care merg pînă la un munte. Este constituit din lave, cenușe și materiale rupte din coșul vulcanic în timpul exploziei. Se deosebesc: **c.** *de lavă*; **c.** *de sfărîmături*, format din îngrămădiri de piroclastite, cu un taluz interior de surpare; **c.** *de cenușe*; **c.** *mixte* (stratovulcani), formate din alternanțe de lave, piroclastite și cenușe; **c.** *adventive*, conuri secundare concrescute pe un con principal de tip stratovulcan; *conul-pinten* (cumulo-dom, dom endogen, dom de protuziune), un dop enorm de lavă consolidată, ce apare ca un stîlp uriaș, la vulcanii de tip pelean.

Concordanță (g) Termen folosit în expresiile *relief concordant* sau *relief concordant cu structura*, semnificînd că suprafețele topografice care definesc anumite forme de relief au aceeași direcție de înclinare ca și stratele geologice subiacente. În geologie se folosește termenul de *structură concordantă*, pentru o structură în care toate stratele, în special cele care apar la zi, au sens comun de înclinare.

Concrețiune (p) Neoformații sub formă de nodule de diferite configurații și mărimi. Cele mai frecvente în sol sînt **c.** *de carbonați*, **c.** *de gips*, **c.** *ferimanganice (bobovine).*

Concrețiuni calcaroase (g) Forme realizate prin acumularea calcarului dizolvat în apă, fixate pe diferite suprafețe topografice sau în interiorul unor strate afînate (ex.: concrețiuni de perete la peșteri; concrețiuni în loess; cruste).

Condiții biologice (b) Totalitatea factorilor abiotici, biotici și antropici care asigură dezvoltarea plantelor și animalelor.

Condiții climatice (c) v. **Climă (Climat).**

Condiții naturale (b) Totalitatea elementelor fizico-geografice, repre-

zentate prin poziție geografică, substrat litologic, sol, relief, climă, hidrografie, vegetație, faună etc. Sin. **c.** *fizico-geografice*, **c.** *de mediu*, **c.** *ecologice*.

Confluență (h) Locul unde se unesc două ape curgătoare sau limbile a doi ghețari. Se deosebesc: **c.** *în unghi ascuțit*; **c.** *în unghi drept*; **c.** *inverse* (cînd afluentul vine din sens contrar curgerii colectorului); **c.** *suspendate* (discordante), cînd gura afluentului este suspendată față de albia colectorului, specifice cu precădere văilor glaciare.

Congelifluxiune (g) v. **Solifluxiune.**

Congelifracție (g) v. **Gelifracție.**

Congeliturbație (g) v. **Crioturbație.**

Conglomerat (a) Rocă sedimentară formată prin cimentarea prundișurilor. Cimentul este din silice, calcit, argilă, marnă etc.

Congestus (c) Specie a genului de nori Cumulus, cu dezvoltare verticală mare, cu protuberanțe puternic dezvoltate și cu partea superioară în formă de conopidă.

Conimetru (c) Instrument destinat măsurării cantității de pulberi aflate în suspensie în atmosferă.

Consecventă (g) Formă de relief ce se dezvoltă în consens cu modul de înclinare al stratelor (mai ales în structurile monoclinale). Ex.: vale **c.**; alunecări **c.**; suprafață (topografică) **c.**; spinare de cuestă **c.**

Conservarea mediului înconjurător (m) Activitate în domeniul protecției mediului care preconizează utilizarea resurselor la eficiența maximă, cu respectarea pretabilității, capacității de suport și plasticității mediului înconjurător. **C.** presupune și adaptarea celor mai potrivite forme și procese tehnologice, agrozootehnice sau silvice, asigurarea depoluării, realizarea unor lucrări pentru limitarea și prevenirea efectelor dăunătoare ale fenomenelor naturale cum sînt inundațiile, alunecările de teren, eroziunea accelerată, furtuni, viscole, cutremure etc.

Conservarea solului (p) Ansamblu de măsuri pentru prevenirea degradării stării de fertilitate a solului prin eroziune și alte procese.

Constanta Atterberg (g) v. **Limită de lichiditate.**

Contact (gg) Raporturile ce apar la limita dintre două unități geografice, sau două suprafețe topografice diferite. În teritoriu, **c.** apare linear sau sub forma unor fîșii (ex.: contactul deal-cîmpie, sau *glacisuri* de contact etc.).

Continent (g) Părțile cele mai extinse ale uscatului terestru înconjurate total, sau aproape total, de oceane și mări. Sub aspect geologic, **c.** reprezintă bucățile cele mai groase, dar mai puțin dense, ale scoarței terestre, compuse din trei pături: sedimentară, granitică (dominantă) și bazaltică. Există patru mari continente: Eurasia, Africa, America de N și America de S, la care se adaugă obișnuit, Australia și Antarctica. Europa și Oceania formează două din ceea ce se cheamă cele *cinci părți ale lumii* (Europa, Asia, Africa, America, Oceania). Există și o a treia împărțire, pe două emisfere continentale: Emisfera Orientală (Eurasia și Africa) și Emisfera Occidentală (cele două Americi).

Continentalism (c) Totalitatea însușirilor climatice determinate de influența suprafeței uscatului asupra proceselor atmosferice.

Contor de pulberi (c) Aparat pentru numărarea particulelor de praf conținute într-o unitate de volum de aer.

Contraalizeu (c) Curent aerian care suflă deasupra alizeului avînd direcție contrară față de acesta. Concepția actuală, privitoare la circulația generală a atmosferei, îi contestă existența.

Contracției, teoria ~ (a) Teorie emisă de Elie de Beaumont, în 1852, prin care explica formarea munților, pornind de la răcirea Terrei, contractarea interiorului său și cutarea scoarței.

Contrapantă (g) Porțiunea din lungul unei albii care înclină invers decît cursul apei sau ghețarului. Se întîlnește des în văile glaciare (în spatele pragurilor, fiind realizată de subsăparea glaciară), în talvegul torenților (formată prin eroziunea turbionară sau de tip „marmitaj"), ca și la văile oarbe din carst.

Conurbație (gp) Ansamblu format din contopirea mai multor unități urbane spațial apropiate, legate prin zonele lor suburbane și care, inițial independente, sînt funcțional asociate. Cazuri speciale de **c.** sînt *megalopolisul* și *orașele dublete*.

Convecție (c) Mișcarea verticală (ascendentă și descendentă) a aerului, determinată de încălzirea inegală a straturilor inferioare ale atmosferei (**c.** *termică*) sau de obstacolele aflate în calea aerului în mișcare (**c.** *dinamică*). Aceasta din urmă poate fi *orografică*, în cazul cînd obstacolul este un lanț montan, și *frontală*, cînd este o masă de aer mai rece.

Convecție, curent de ~ (a) Curent creat datorită diferenței de densitate din interiorul Mantalei Pămîntului (Teoria orogenetică a curenților de convecție, emisă de Griggs, în 1939).

Convergență (gg) Mișcare de mase (de apă, aer etc.) unele către altele, sau deplasarea unor fenomene sau elemente geografice către un același loc (**c.** de curenți de aer, **c.** de rîuri, **c.** de curenți oceanici, **c.** de drumuri etc.).

Convergență geografică (gg) Locul sau suprafața pe care se întretaie mai multe elemente sau fenomene geografice venind din direcții diferite. Exemplu, locurile unde rîurile și drumurile ce le însoțesc întretaie contactul deal-cîmpie și căile de comunicație ce urmează acest contact.

Convergență hidrografică (h) Teritoriu restrîns pe care confluiază mai multe rîuri venind din direcții diferite, pînă la opuse.

Convexitate (g) Porțiune din versant, meandru, profil de rîu etc. curbată spre exterior.

Coordonate (t) Valori cu ajutorul cărora se determină poziția unui punct fie în spațiu fie în plan, față de un sistem de referință convențional. Ele se exprimă unghiular (grade, minute și secunde), metric (metri, kilometri etc.), sau mixt (unghi și o distanță). În topografie se folosesc: *coordonatele geografice* (longitudinea și latitudinea), care se pot exprima atît prin valori unghiulare (unghiul de longitudine și unghiul de latitudine), cît și prin valori metrice (lungimile arcelor de meridian și paralelă α și β corespunzătoare unghiurilor λ și Φ), *coordonatele rectangulare* x, y și z (H) care se exprimă în valori metrice, precum și *coordonatele polare* care se exprimă printr-un unghi și o distanță.

Copîrșeu (g) Formă de teren cu aspect de sicriu, rezultată prin secționarea de către șiroire a unui val de alunecare (termen popular din Transilvania).

Coprolit (p) Excrement al animalelor din sol.

Coraziune (g) Acțiunea mecanică a vîntului de șlefuire a rocilor în mod diferențiat, prin intermediul particulelor de nisip, praf, sau ace de gheață. Realizează următoarele forme de relief: *ciuperci*, *babe*, *saltele*, *tigăi*, *sfere*, *dreikantere* etc.

Cordilieră (g) Complex de lanțuri muntoase desfășurate pe lungimi foarte mari și compus din mai multe șiruri paralele (ex.: Anzii din America de Sud). **C.** are și un sens geologic, acela de creasta longitudinală din interiorul unui geosinclinal, în etapa de inversiune a mișcărilor tectonice. V. **Lanț muntos.**

Cordon litoral (g) Formă de acumulare marină foarte alungită (grind), construită de curenții care circulă în apropierea țărmului, în regiunile fără maree, în apele puțin adînci,

emerse pe timp calm. Tipuri de cordoane litorale: **c. l.** *liber* (cînd nu este legat de ţărm), **c. l.** *sprijinit* (cînd este legat de ţărm), *lido* (termen italian pentru un cordon foarte alungit şi legat din loc în loc de ţărm); *săgeată* (cordon alungit, subţire şi ascuţit), *perisip* (cînd închide un golf sau un liman); *tombolo* (cînd leagă ţărmul de o insulă).

Coridor carstic (g) Galerie îngustă ce leagă două porţiuni largi ale unei peşteri.

Coriolis, forţa~ (a) Forţa ce se naşte ca urmare a mişcării de rotaţie a Pămîntului şi care deviază orice corp în mişcare spre dreapta în emisfera nordică şi spre stînga în cea sudică. Se aplică la viituri, curenţi şi rîuri. Este în funcţie de viteza corpului şi de sinusul latitudinii.

Cornăţel (g) Deal conic.

Cornet (g) Martor de eroziune ce se înalţă peste o suprafaţă de eroziune (originar din Pod. Mehedinţi). Sin. *monadnock*.

Cornevină (p) Canal rămas în urma descompunerii rădăcinilor lemnoase din sol.

Cornişă (g) Muchia uşor ieşită în exterior, la partea superioară a unui versant abrupt, sub formă de coronament, formată de obicei dintr-un strat orizontal sau uşor înclinat, mai dur decît cele de dedesubt.

Coroană (c) Fenomen fotometeorologic format de regulă din 1—3 inele colorate, cu rază nu prea mare, care înconjoară Soarele (**c.** *solară*) sau Luna (**c.** *lunară*).

Corologie (b) Ştiinţa despre arealul speciilor. V. **Biogeografie.**

Coroziune (g) Ansamblul de acţiuni fizico-chimice şi biochimice superficiale, prin care se îndepărtează, în mod diferenţiat, materie de la suprafaţa rocilor.

Corpul alunecării (g) Totalitatea masei de pămînt antrenată într-o alunecare.

Cosse (g) Termen francez indicînd un tip de platou carstic, caracterizat prin bogăţia formelor carstice, lipsa aproape totală a scurgerii superficiale şi absenţa poliilor tipice.

Coş vulcanic (g, a) Canalul vertical pe care lava iese din vatra magmatică la suprafaţă.

Coşcovă (g) **1.** Excavaţiune mică realizată prin subsăpare în malurile rîurilor, mai ales sub rădăcinile arborilor, unde se ascund peştii şi racii. **2.** Excavaţiuni de mărimea medie a unei palme, care ia naştere prin uscarea nămolului pe suprafeţe plane, în timp de secetă, din care se desprind foiţe ondulate ce pot fi spulberate de vînt (seamănă cu un perete coşcovit).

Cot de captare (g) Modificarea bruscă a direcţiei de curgere a unui rîu realizată printr-o captare laterală.

Cotă (g) Număr ce exprimă altitudinea unui punct sau a unei curbe de nivel, în raport cu un nivel de referinţă care este de obicei zero marin. **C.** poate fi pozitivă sau negativă faţă de nivelul de referinţă.

Cotidală, linie~ (h) Linia care uneşte toate punctele de pe suprafaţa mărilor şi oceanelor unde fluxul se produce la aceeaşi oră. Undele de maree sînt modificate în larg de forţa Coriolis, făcînd ca liniile cotidale să se dispună radiar faţă de *punctul amfidromic*.

Crasnoziom (p) Sol roşu specific regiunilor subtropicale umede. Se caracterizează printr-o intensă alterare de tip siallito-allitic, cu slabă acumulare de humus în partea superioară şi îmbogăţire de oxizi şi hidroxizi de fier, aluminiu, mangan în tot profilul, cu deosebire în orizontul B. Sin. *sol roşu subtropical*. În sistemul F.A.O. de clasificare este inclus la *Feralsoluri*.

Crater (g) Cavitate sub formă de pîlnie ce se deschide pe vîrful sau pe flancurile unui vulcan. Poate fi de mai multe tipuri: *de explozie*, fiind bine conturat; *de scorii* (evazat); *de scufundare* (caldeira), cînd pereţii săi circulari sînt verticali

sau în trepte; **c.** *hawaian*, o simplă gaură din care iese lavă.

Cratogen (g) Cele mai vechi părţi ale scoarţei terestre, stabile şi rigide, puternic metamorfozate, granitizate şi peneplenizate. Ele păstrează urmele a multor orogeneze precambriene, după care însă nu s-au mai cutat, suferind mişcări epirogenetice şi comportîndu-se ca blocuri rigide; constituie nucleele de la care s-au extins actualele continente. Se subdivid în scuturi şi platforme, dar unii autori le echivalează numai cu scuturile. Sin. *craton*, *scut* (ex.: scutul Baltic, Canadian ş.a.). V. **Platformă.**

Crăpături (g) Discontinuităţi în suprafaţa unei roci realizate prin variaţii bruşte de volum datorate tensiunilor create de îngheţ, de o alunecare, cutremur etc., sau de variaţia umectare-secetă. După agentul sau procesul ce le-a determinat, există: **c.** *de îngheţ*, **c.** *de alunecare*, **c.** *de prăbuşire*, **c.** *seismice*, **c.** *de uscare* (de secetă).

Creastă (g) **1.** Interfluviu îngust, rezultat din întretăierea versanţilor datorită eroziunii; se formează în munte sau dealuri. Cele mai tipice **c.** apar în structurile sedimentare cutate sau monoclinale, unde stratele dure (calcare, gresii etc.) sînt erodate mai lent, rămînînd sub formă de **c.** De asemenea, se întîlnesc în munţii afectaţi de glaciaţiune, numite **c.** *alpine*; sînt străjuite de versanţi abrupţi, modelaţi de circuri sau văi glaciare, au porţiuni zimţate, cu *porţi*, *strungi* etc. (ex.: creasta Făgăraşului). **2. C.** are şi sens de partea superioară sau pragul cel mai înalt atins de un fenomen fizico-geografic; **c.** *unui munte* sau a unui lanţ muntos; **c.** *de plajă* (partea superioară a unui cordon litoral, numită şi **c.** *prelitorală*); **c.** *valului*; **c.** *viiturii* (sau **c.** undei de viitură), cînd debitul atinge maximum la o viitură; **c.** *dunei*.

Creep (g) Procesul de deplasare lentă şi individuală a particulelor ce compun scoarţa de dezagregare a unui versant în echilibru. Este cauzat de variaţia volumului de apă, variaţia temperaturilor, tensiunile create de creşterea rădăcinilor etc. Nu dă naştere la degradări ale terenurilor, ci contribuie la o evoluţie lentă, echilibrată. Sin. *reptaţie* (împingere).

Crepuscul (c) Lumină vizibilă înaintea răsăritului (*zori*) şi după apusul Soarelui (*amurg*), datorită reflectării şi difuzării razelor solare, de către straturile superioare ale atmosferei.

Creşterea naturală a populaţiei (gp) Diferenţa dintre numărul naşterilor şi cel al deceselor dintr-o anumită perioadă.

Creşterea totală a populaţiei (gp) Diferenţa absolută între efectivele de populaţie ale unui teritoriu la două momente de timp, ca rezultat al creşterii naturale şi a migraţiei nete.

Cretacic (a) Ultima perioadă a erei mezozoice.

Cretă (a) Calcar fin, granular, format din ţesuturi microscopice de foraminifere, de moluşte, corali etc., sau, mai rar, în urma unor reacţii chimice între sărurile din apa mării.

Crevasă (g) Despicătură adîncă în suprafaţa unui gheţar, rezultată din insuficienta plasticitate a gheţii cînd este supusă unei deformări extensive în mişcarea sa spre aval. Lăţimea unei **c.** poate avea mai mulţi metri, iar adîncimea pînă la zeci de m. Poate fi mascată de *poduri de zăpadă*. În raport cu direcţia de deplasare a gheţarului, **c.** pot fi: *transversale*, *în trepte*, *longitudinale*, *în evantai*, *marginale* (la marginea névéului), *în reţea*.

Criergie (g) Acţiunea de dezagregare a apei îngheţate în crăpăturile rocii, în formaţiuni friabile, în pătura de alterare, sau în sol.

Criocarst (g) v. **Termocarst.**

Crioclastie (g) v. **Gelifracţie.**

Crioconit (g) Praf depus de vînt în zonele glaciare şi concentrat

în micile escavaţiuni de topire de pe suprafaţa névé-ului sau gheţarului; dă naştere la un microrelief de ablaţie, cunoscut sub numele de *gropi cu crioconite*.

Criofite (b) Plante ce trăiesc în regiunile reci ale uscatului.

Criolitozonă (g) Zona în care solul profund este permanent îngheţat.

Criologie (g) Ştiinţa care se ocupă cu fenomenele fizico-geografice cauzate de îngheţ. Uneori termenul are sens de *glaciologie*.

Crionivală, zonă ~(g) Zonă climatică ce corespunde îngheţului veşnic (cu merzlotă, pergelisol, permafrost, tjăle).

Crioosmoză (g) Migrarea apei din sol către cristalele de gheaţă, mărindu-le astfel volumul (proces de tip segregare).

Criopedogeneză (g) Formarea şi evoluţia unor soluri şi a unor formaţiuni superficiale sub efectul apariţiei şi dispariţiei temporare a gheţii. V. **Gelisol.**

Crioplanaţie (g) Erodarea şi nivelarea reliefului sub efectul proceselor din zonele reci (gelifracţie, geliflucţie etc.).

Criosfera (g) Suprafaţa imaginară de la exteriorul Pămîntului deasupra căreia temperaturile scăzute creează condiţii pentru formarea gheţei pe orice pantă capabilă de a reţine zăpadă. La ecuator **c.** se ridică la cca 5 000 m, în zonele temperate la cca 3 000 m, iar la cercurile polare coboară la aprox. zero m.

Criosol (g) v. **Gelisol.**

Crioturbaţie (g) Ansamblul deranjamentelor şi deplasărilor materiei ce au loc în sol sau în roci mobile sub efectul îngheţ-dezgheţului, sau al altor procese de tip periglaciar. **C.** determină formarea la suprafaţa solului a unor *desene periglaciare* (poligonale, lineare etc.), săltarea unor blocuri, sau ondulări şi gonflări ale materialelor argiloase. În profunzime apar *cutări regulate de strate* (plicaţii, involuţii), *ghirlande de pietriş* sau blocuri aranjate în linii ondulate, sau apar *cutări forţate* (involuţii forţate), rupte, strîmbe, dislocate (sub presiunea îngheţului), precum şi *pene* (injecţii) sub forma unor coloane sau a unor lamele de material fin coborît din părţile mai înalte. Sin. *turbaţie periglaciară, geliturbaţie*.

Criptodepresiune (g) Depresiune în interiorul continentului, cu fundul sub nivelul oceanului, dar umplută cu apă pînă la un nivel mai ridicat decît cel al Oceanului Planetar (ex.: lacurile Ladoga, Baikal etc.).

Criptofite (b) Plante perene care îşi pierd anual partea aeriană, supravieţuind prin organele de regenerare (bulbi, rizomi, tuberculi) sub suprafaţa solului sau a apei.

Criptolapiezuri (g) Lapiezuri îngropate sub sol sau alterări.

Criptopodzolic (p) Termen care indică soluri cu orizont B spodic, dar fără orizont eluvial. Se foloseşte pentru a indica subtipurile solurilor brune acide şi humicosilicatice cu B spodic. Sin. *criptospodic*.

Criptospodic (p) v. **Criptopodzolic.**

Criş (g) Scobitură în ţărmul stîncos al unei mări ce poate adăposti cîteva bărci (termen local fr.). Sin. *golf mic*.

Cristalină, rocă ~ (a) Termen general întrebuinţat pentru rocile vulcanice compuse din cristale. Pentru rocile metamorfice se întrebuinţează termenul de roci *cristalofiliene*, sau *cristalin*. Pentru rocile sedimentare formate din cristale (gips ş.a.) se spune *roci cristalizate*.

Crivină (g) Insulă mică, alungită, construită pe centrul unui rîu, adesea cu arbori, dar care e acoperită de ape la viituri.

Crîng (g p) Aşezare rurală permanentă din zonele montane alcătuită din pîlcuri de gospodării (2—5 pînă la 20—30) dispersate pe mari suprafeţe de teren şi aflate, de obicei, la distanţe relativ mari de principalele căi de comunicaţie. **C.** are ca origine o veche grupare a *caselor de fîn* de pe suprafeţele

poienite ale pădurilor şi este legat de fenomenul de *roire* al satelor. Regiunea cu cea mai mare frecvenţă a **c.** este sectorul central şi sudic al Munţilor Apuseni.

Crofesima (a) Sfera din interiorul scoarţei Pămîntului formată din crom, fier, siliciu, magneziu situată între 1 200 şi 1 700 km adîncime (denumire dată de Ed. Suess). V. **Structura Pămîntului.**

Croşet (g) Cordon litoral sub formă de săgeată curbată.

Crotovină (p) Canal săpat de animalele rozătoare din sol şi umplut de regulă cu material diferit de cel al orizontului pe care-l străbate.

Crov (g) Depresiune mică, circulară sau elipsoidală, formată pe roci de tipul loessului, prin tasare, în regim de stepă. Lungimea şi lăţimea **c.** pot atinge zeci şi chiar sute de m, dar adîncimea numai 2—5 m. **C.** menţin uneori apă, formînd lacuri. Sînt tipice în Bărăgan, Burnas, Gărvanu-Burdea. Prin îngemănare şi extindere crovurile dau depresiuni mai mari numite *gărvane* şi *padine*. Denumiri locale: *gărvan, padină, coşcovă, rovină, strachină*.

Cruce luminoasă (c) Fenomen fotometeorologic constituit din intersectarea Soarelui sau Lunii de către o bandă luminoasă verticală şi una orizontală, aceasta din urmă fiind un fragment al cercului parahelic sau paraselenic.

Crupă (g) Colină mică, rotunjită; **c.** *de deal* — prelungirea alungită şi rotunjită a unei înălţimi deluroase.

Crustă (g) O formaţiune mai mult sau mai puţin dură, rezultată prin precipitare, intercalată în sol sau în roci friabile. După compoziţie poate fi: calcaroasă, feruginoasă, de sare, de gips. Termenul se aplică cu precădere pentru **c.** *calcaroase* întîlnite în regiunile aride şi semiaride. Aceasta poate să apară sub următoarele faciesuri: concreţiuni calcaroase, strat uniform de calcar pulverulent, crustă dură foioasă şi cu discontinuităţi, crustă continuă foarte dură. Pentru concreţiuni şi stratele cu calcar pulverulent se foloseşte şi termenul de *caliche* (caliş), iar pentru celelalte, *carapace calcaroasă*. **C.** *feruginoasă* se găseşte în solurile feralitice sau în orizontul B al podzolurilor şi se mai numeşte *cuirasă* sau *platoşă* (bogată în fier şi aluminiu). V. **Structura Pămîntului.**

Cuarţ (a) Mineral format din silice cristalizată.

Cuarţit (a) Rocă silicioasă foarte dură provenită prin metamorfozarea gresiei silicioase.

Cuaternar (g) A patra eră geologică; durează de 1,5 milioane ani (cînd se include şi villafranchianul) după *cronologia lungă*, sau 500 000 ani după *cronologia scurtă*. Se deosebeşte de terţiar prin apariţia glaciaţiunilor şi a omului; din p.d.v. tectonic este o continuare a Pliocenului. Se subdivide în moduri diferite, după următoarele criterii: glaciaţiuni, sedimente marine, faună terestră, industriile umane şi hominizi. Mai frecvent se folosesc următoarele subdiviziuni: *pleistocen* (glaciar) şi *holocen* (postglaciar), **c.** *inferior* (din villafranchian pînă la prima glaciaţiune), **c.** *mediu* (glaciaţiunile Donau, Günz şi Mindel) şi **c.** *superior* (interglaciarul Mindel-Riss, glaciaţiunile Riss şi Würm, tardiglaciarul şi postglaciarul).

Cucă (g) Vîrf izolat, de obicei despădurit; martor de eroziune. Sin. *cioacă*.

Cuestă (g) Formă de relief asimetrică realizată în structuri monoclinale, constituită dintr-un versant abrupt, cu pantă contrară înclinării stratelor şi dintr-un versant prelung, de aceeaşi direcţie cu înclinarea acestora. Se compune din: *fruntea* sau frontul **c.** (abruptul ce retează stratele în cap) şi *spinarea* **c.**, suprafaţa mai lină şi netedă suprapusă unui strat dur. Spinarea **c.** mai este cunoscută şi sub numele

de *suprafață* (platformă) *structurală*. Terminologia de amănunt a reliefului de **c.** pornește de la raporturile dintre suprafețele topografice (versanți sau văi) și înclinarea stratelor, precum și de la unele aspecte genetice (terminologia lui Davis). Astfel, văile ce curg în același sens cu înclinarea stratelor sînt *cataclinale* (*consecvente* în terminologia Davis, care le consideră ca fiind și prima generație de văi în aceste structuri), *anaclinale* (*obsecvente*) care curg în sens invers (instalate pe frontul **c.**), *văi* sau *depresiuni orthoclinale* (*subsecvente*, sau din generația a doua, la Davis), cînd se dirijează perpendicular pe căderea stratelor, și *resecvente*, sînt tot văi anaclinale ce curg însă numai pe spinarea unei singure **c.** După orientarea, fragmentarea și etajarea frontului de **c.** există de asemenea, o serie de clasificări, forme sau succesiuni: **c.** *dublă* (triplă), cînd pe frontul său apare încă un strat dur care dă un aliniament de umeri; **c.** *dedublată*, cînd spinarea **c.** este decupată de o nouă vale subsecventă care atinge stratul moale de dedesubt; **c.** *cu front masiv*, cînd acesta este puțin fragmentat și are amplitudini mari; **c.** *cu front festonat*, în fața căruia pot rămîne martori structurali (păstrînd sau nu stratul dur, primii fiind numiți și „martori cu cunună"); văile care străpung frontul **c.** creează *pîlnii structurale* (consecvente sau obsecvente), iar văile orthoclinale pot împinge frontul lateral, creînd *depresiuni subsecvente*; cînd acestea sînt la marginea unui masiv muntos (ex., Dep. Sibiului) se mai numesc și *dep. de contact* sau *periferice*. Cînd frontul **c.** înconjoară parțial un masiv muntos sau un bazin sedimentar, apar **c.** *arcuite* (cu front intern, sau front extern). Uneori se folosește și termenul de *pseudocueste* pentru abrupturile retezate în pînze aluvionare înclinate, de tipul pietrișurilor piemontane.

Culme (g) **1.** Spinarea principală a unui deal sau munte, alungită mult, ușor înclinată, sau uneori aproape orizontală. **2.** Vîrf pe spinarea unui deal sau munte (*culmiș*).

Culoar (g) Depresiune îngustă și foarte alungită. **C.** *de vale* — depresiune îngustă marcată de o vale, ce separă masive muntoase sau culmi de munte, de deal sau chiar unități de podiș. **C.** *depresionar* — depresiune îngustă, de obicei de contact, care trece peste mai multe bazinete de rîuri despărțite de înșeuări. **C.** *carstic* — depresiune alungită excavată în suprafața unui podiș carstic, cu adîncime redusă, fără scurgere, cu fundul plin de doline, lapiezuri, ponoare; se localizează pe o fractură. Există și **c.** *de versant*, formate de avalanșe sau de curgeri de pietre (**c.** *de grohotiș*). **C.** *de avalanșe* — văiugi erodate de scurgerea bruscă a zăpezii și care sînt remodelate vara de torenți și de curgeri de pietre.

Cumpăna apelor (g) Linia care delimitează bazine hidrografice vecine și de la care apele de suprafață curg în direcții opuse.

Cumulic (p) Caracter diagnostic pentru varietățile de sol cu orizont A îngroșat prin acumularea de material deluvial sau coluvial, provenit din erodarea orizonturilor superioare ale solurilor de pe versanți.

Cumulonimbus (c) Gen de nori în formă de munți sau turnuri uriașe cu densitate mare și dezvoltare verticală considerabilă. De regulă, extremitatea superioară este, cel puțin în parte, netedă sau fibroasă și aproape întotdeauna turtită, luînd aspectul unei nicovale sau al unui vast penaj. Sub baza, de obicei întunecată a norului **c.**, apar frecvent nori joși, destrămați. Din norii **c.** cad obișnuit, precipitații sub formă de averse, însoțite adesea de vijelii, descărcări electrice și uneori de grindină.

Cumulovulcan (g) Con vulcanic de obicei format prin suprapunerea

alternativă a curgerilor de lavă vîscoasă cu îngrămădiri de blocuri și de cenușă provenite din explozii ale erupțiilor vulcanice. Sin. *stratovulcan*.

Cumulus (c) Gen de nori separați, denși, cu contururi clare, amplu dezvoltați pe verticală sub forma unor mameloane, cupole sau turnuri, cu părțile superioare înmugurite, asemeni conopidei. Părțile luminate de Soare sînt, de regulă, albe-strălucitoare, iar baza întunecată și quasiorizontală. Uneori, norii **c.** sînt destrămați, densitatea lor scăzînd.

Cupolă (g) Formă pozitivă semisferică, provenită din nivelarea unui inselberg, sau apărută direct în perioada incipientă a procesului de pedimentare (ex.: **c.** de pe șisturile verzi din estul Dobrogei Centrale). **C.** *carstică* este o boltire largă spre în sus a unei porțiuni din tavanul unei peșteri.

Curătură (gg) Poiană de pe care copacii au fost scoși sau arși. Sin. *arșiță*, *pîrlitură*, *jariște*, *runc*, *seci*, *laz*.

Curbă de descreștere (h) v. **Hidrogramă.**

Curbă de nivel (t) Linia de pe un plan sau de pe o hartă topografică ale cărei puncte sînt situate la aceeași altitudine absolută și care rezultă din intersecția unui plan orizontal cu suprafața de teren respectivă.

Curbă de taraj (h) Curbă ce reprezintă evoluția debitului unui curs de apă în funcție de nivelul apei în secțiunea unei stațiuni hidrometrice. Pe ordonată se trec nivelele, iar pe abscisă debitele corespunzătoare.

Curbimetru (t) Instrument pentru măsurarea distanțelor curbe pe planurile și hărțile topografice.

Curcubeu (c) Fotometeor reprezentat prin arce concentrice dispuse cu convexitatea în sus și colorate de la partea superioară către cea inferioară în culorile spectrului (roșu, oranj, galben, verde, albastru, indigo și violet). Ia naștere datorită refracției, reflexiei și dispersiei razelor solare sau lunare ce cad pe picăturile de apă care alcătuiesc un nor de ploaie, precum și pe picăturile fine de burniță sau ceață. Este situat întotdeauna în partea opusă a astrului care-l generează și nu poate fi văzut decît dacă observatorul stă cu spatele la astrul respectiv, în vîrful conului către care converg razele luminoase. Tocmai de aceea **c.** apare sub formă de inel complet pentru observatorul aflat într-un turn înalt sau într-o aeronavă. În afara **c.** *principal* (prezentat mai sus) se disting: **c.** *alb* (**c.** *principal* ce se formează în regiuni montane sau marine, pe timp cu ceață, avînd forma unui arc alb-strălucitor, mărginit la partea superioară de o bandă roșie-portocalie, iar la cea inferioară de una albăstruie-violetă); **c.** *secundar* (situat deasupra **c.** *principal*, cu culorile dispuse invers și arcele mai late, dar mai puțin luminoase); **c.** *suplimentar* sau *supranumerar* (arce înguste, colorate alternativ în verde și violet, situate în interiorul **c.** *principal* și la exteriorul **c.** *secundar*).

Curent de aer (c) Deplasare a aerului determinată de forța gradientului baric, dinspre regiunile cu presiune mare, către cele cu presiune mică. După sensul deplasării se deosebesc: **c.** *orizontali* și **c.** *verticali*, aceștia din urmă putînd fi **c.** *ascendenți (anabatici)* și **c.** *descendenți (catabatici)*. După felul mișcării se deosebesc: **c.** *laminari* (particulele de aer se mișcă regulat și paralel cu direcția generală de curgere) și **c.** *turbulenți* (particulele descriu traiectorii neregulate).

Curent jet (c) Curent de aer tubular, aplatizat, care acționează la nivelul tropopauzei, avînd, în medie, lungimi de cîteva mii de km, lățimi de cîteva sute de km, grosimi de cîțiva km și viteze de cel puțin

108 km/oră (30 m/s) în toate punctele axei sale.

Curenți marini (h) Deplasarea individualizată a unor mase de apă în ocean sau mare, sub impulsul vîntului, mareelor sau gravitației (prin diferență de nivel, salinitate etc.). După poziția în cadrul oceanului, după cauzele deplasărilor și natura maselor de apă, se deosebesc mai multe tipuri: **1. c.** *litorali* (derivați din mișcarea valurilor peste/sau aproape de țărm); **2. c.** *de maree*; **3. c.** *de descărcare* (între două bazine din care unul are un bilanț deficitar); **4. c.** *de vînt* (de impulsiune, de fricțiune) — antrenează ape de suprafață pînă la o anumită adîncime unde mișcarea se anulează prin frecare (adîncimea frecării). Principalii **c.** de impulsiune se subdivid în **c.** *calzi* (circulă de la latitudinile joase către cele înalte) și **c.** *reci* (aduc ape de la marile latitudini spre cele mici). Prin înlocuirea maselor de apă deplasate de vînturile regulate cu ape de adînc se formează **c.** *de compensație* de suprafață și *contracurenții* (ce merg pe sub **c.** de impulsiune); **5. c.** *de derivă* (prelungiri ale curenților de suprafață sub impulsul altor cauze); **6. c.** *de densitate* (cauzați de diferența de densitate între două mase de apă, în funcție de temperatură, presiune, salinitate; aici se încadrează și **c.** *de adîncime*, care sînt foarte lenți (sub 10 cm/s), dar au un rol fundamental în ceea ce privește viața în profunzimea oceanului; **7. c.** *de turbiditate* sînt **c.** de adîncime, cu viteze foarte mari și sînt încărcați cu mari cantități de materiale în suspensie, adesea noroioși; sapă adevărate canioane pe abruptul continental și pe glacisurile submarine; **8. c.** *de hulă*, reîntoarcerea apei din lagunele recifilor coralieni în urma deferlării puternice a valurilor (sînt **c.** de *descărcare*).

Curgere de lavă (g) Ieșirea lavei la suprafață și împrăștierea ei pe pantele sau suprafețele din jur, creînd diferite forme de relief. Pot fi: **c.** *lineare* (lavele bazice), **c.** *în pînze* (lavele ies pe o despicătură). Lavele foarte acide nu dau curgeri ci *depuneri*. Pe suprafața **c. de l.**, datorită răcirii diferențiate, apar diferite forme: *aa*, *pahoehoe*, *lave cordate* etc.

Curgere de noroi (g) v. **Torent noroios.**

Curmătură (g) **1.** Locul unde se schimbă direcția unei pante, unei văi, unei culmi de munte sau deal. **2.** Vale prăpăstioasă între doi munți. **3.** Depresiune sau înșeuare pe culmea unui munte sau deal și prin care trece de obicei un drum.

Curs de apă (h) Noțiune generală pentru toate tipurile de ape curgătoare de la suprafață sau subterane concentrate pe o albie proprie, cu un traseu bine definit: pîrîu, rîu, fluviu, rîuri subterane, ueduri.

Custură (g) Creastă montană îngustă și zimțată (ca o lamă de fierăstrău) formată prin eroziune glaciară și periglaciară la întîlnirea pereților a două circuri vecine. Părțile sale cele mai joase au aspect de șei (ex.: Șaua Bîlei, netezită de curgerea transfluentă a unui ghețar), sau de *porțite* și *ferestre* cînd sînt zimțate (Portița Arpașului cu Fereastra Zmeilor din Munții Făgăraș etc.); părțile cele mai înalte au *țancuri*, *ace*, *piramide* etc.

Cutană (p) Peliculă de depuneri fine de sol care îmbracă golurile, agregatele de structură sau particulele texturale mai grosiere.

Cutare (a) **1.** Totalitatea proceselor care conduc la deformarea plastică ondulatorie a stratelor scoarței terestre, cauzată de mișcări tectonice verticale (cînd sînt expulzate mase plastice din interior către exterior), sau de cele de tip orizontal, cînd mase rigide de tip platformă, sau plăci, se apropie între ele strîngînd zonele de tip geosinclinal, cutîndu-le. Mișcările ce conduc la **c.** se numesc și *plicative*. În cronologia Pămîntului au fost recunoscute mai multe perioade principale de **c.**, denumite și *orogeneze:* laurențiană, caledoniană, hercinică, chimerică, alpină. **2.** *Cuta* este formată dintr-un anticlinal și un sinclinal, legate prin părțile laterale numite flancuri. Cutele pot fi: drepte (cu plan axial vertical) și înclinate; izocline (cu flancuri paralele) și în evantai; de tip jurasian (anticlinalele și sinclinalele sînt dezvoltate egal), ejective (anticlinale înguste și sinclinale largi) și dejective (cu sinclinale înguste); după asocierea lor cu falii se deosebesc: *cute faliate*, *cute-falii* și *cute diapire* (v. *diapir*). Modul de asociere sau de grupare al cutelor într-o regiune reprezintă *stilul de cutare* și acesta poate fi: jurasian, ejectiv, dejectiv, provensal (cute culcate, orizontale, cu creasta anticlinalelor erodată), imbricat sau în cute-solzi (asociații de cute falii), șariat (v. *pînză de șariaj*). După forma lor în plan, cutele sînt: lungi, scurte *(dom*, *cuvetă*, *brahianticlinal*, *brahisinclinal)*; tot în plan ele dau *fascicule de cute*, care pot fi: paralele, în virgație (dintr-o cută diverg apoi mai multe ce se pierd treptat), amigdaloidale (diverg și apoi se reunesc), în ghirlandă (arcuri succesive de cute cu concavitatea spre interiorul orogenului).

Cutare, relief de ~ (g) Relieful a căror aspecte exterioare sînt dictate, în mare parte, de structurile cutate ale stratelor. Este denumit și „relief cutat", sau „relieful creat în structurile cutate"; ultimul termen este cel mai real. După modul cum formele de relief se adaptează direct sau indirect unui anumit tip de cute, au fost deosebite reliefuri conforme (concordante, sau forme de concordanță directă) și reliefuri de inversiune (forme de concordanță inversă). *Reliefurile concordante* se compun mai ales din două elemente: culmea de anticlinal și valea de sinclinal; cînd axul anticlinalului are o cădere, și culmea deluroasă se întrerupe prelung, dînd o înșeuare, urmată sau nu de o vale, aceasta este denumită *clisură*. Pe flancurile anticlinalului se instalează văiugi consecvente (cataclinale) numite *ruz*. *Formele de inversiune* iau naștere numai cînd alternează strate dure cu altele moi; în rocile moi, în axul unui anticlinal se poate excava o depresiune îngustă și alungită numită *butonieră* (cînd este o cută izolată), care prin alungire și adîncire se poate transforma în *vale de anticlinal*. Rocile dure ale sinclinalului pot rămîne cu timpul la alt. mai mari ca valea de anticlinal, cînd se numește *sinclinal suspendat*, sau, cînd este distrus parțial, se păstrează *aripa de sinclinal suspendat*. Abrupturile și reversul lor, care domină o butonieră, reprezintă o cuestă (cînd înclinările au 10—30°), sau un *hogback* (30—70°). Cînd înclinarea trece de 70° (relief appalașian), stratele cele mai dure dau naștere la *bare*. După tipurile morfostructurale generale, relieful cutat se subdivide astfel: *jurasian* (cu forme concordante), *subalpin* și subcarpatic (cu variate forme de inversiune și cu forme concordante), *carpatic* (combinări de reliefuri pe cute complexe, suprafețe de nivelare și depresiuni de scufundare).

Cută (a) v. **Cutare.**

Cutremur de pămînt (a) Vibrare bruscă și de scurtă durată a unei porțiuni din scoarța terestră produsă datorită unei zguduiri care are loc într-un punct din interiorul scoarței numit *focar* sau *hipocentru*. Punctul situat la suprafața scoarței, pe verticala focarului, se cheamă *epicentru*. Cauzele **c.** sînt legate de energiile mari ce se nasc în anumite zone interne, unde au loc procese de reașezare sau de transformare a scoarței. Intensitatea **c.** variază de la epicentru spre exterior; în funcție de distrugerile produse, intensitatea **c.** se

măsoară după o scară cu 12 grade, *scara Mercalli*. Energia degajată de un **c.** se numeşte *magnitudine*, şi se măsoară după *scara Richter* (logaritmul amplitudinii maximale a mişcării solului măsurată la 100 km de epicentru) cu 9 grade. Ştiinţa ce se ocupă cu **c.** se cheamă seismologie. *Seismicitatea* unei regiuni exprimă frecvenţa mişcărilor seismice şi se redă printr-un indice calculat în funcţie de numărul anual al **c.** pe o suprafaţă de 100 000 km².

Cuvertură (a) Totalitatea terenurilor sedimentare care acopăr discordant un soclu. Ea poate fi tabulară sau deformată. Deformările mulează direct sau indirect fracturile sau deformările soclului. Foarte rar **c.** se poate deforma şi independent (atunci se vorbeşte de *tectonică de cuvertură*) datorită unor strate plastice, în special cele de tip salifer.

Cuvetă (g) Depresiune închisă ocupată permanent sau temporar cu apă, sau o depresiune care nu mai este ocupată de apă, dar păstrează sedimentele ce s-au acumulat în fostul mediu marin sau lacustru. Prin extensiune se dă acest nume, oricărei forme mari sau mai mici ce seamănă cu un bazin închis: **c.** *oceanică*, **c.** *lacustră*, **c.** *marină*, **c.** *sinclinală*, **c.** *de decantare* (fără scurgere în exterior), **c.** *de deflaţie* (hidro-eoliană), **c.** *de confluenţă* (glaciară). În sens geologic, este vorba de o structură tectonică de forma unei căldări (un sinclinal de mari dimensiuni, cu lungime şi lăţimi egale), ca de ex.: **C.** Transilvaniei.

D

Dacian (a) Al treilea etaj al pliocenului din estul Europei (din Bazinul Dacic).

Dacit (a) Rocă magmatică, neovulcanică, acidă.

Dale (a) Plăci de formă poligonală sau neregulată rezultate prin plesnirea sau coroziunea rocilor dure sedimentare, mai ales gresii, specifice deşerturilor sau zonelor periglaciare.

Dalmatic, ţărm ~ (g) v. **Ţărm.**

Danubian (gg) Fenomen hidrografic, climatic etc., specific pentru bazinul Dunării sau o parte importantă a sa.

Davisian, ciclu ~ (g) v. **Ciclu.**

Daya (**daija**) (g) **1.** Depresiuni similare crovurilor, formate în regiunile aride şi semiaride, cu fundul argilos sau argilo-nisipos, create prin dizolvare pe calcare (doline), sau prin deflaţie (chiuvete de deflaţie). Pe timp ploios pot deveni lacuri sau mlaştini. **2.** Depresiune umedă cu vegetaţie lemnoasă în Africa de Nord.

Dărîmături (g) Material desprins de pe un perete abrupt şi căzut, în virtutea gravitaţiei, în lungul versantului sau la poala acestuia; cînd este format din roci dure, colţuroase, este sinonim cu grohotiş.

Deal (g) Ridicătură a scoarţei terestre dominată de versanţi, cu altitudini de 200—800 m, cu fragmentare ce trece de 100 m adîncime, rezultată în urma unor mişcări de înălţare sau prin fragmentarea podişurilor joase.

Dealuri, unitate de ~ (g) Relief major al scoarţei terestre, înalt de cca 300—800 m, în care domină versanţii, respectiv pantele înclinate, în raport cu suprafeţele netede de pe interfluvii. Se formează prin cutarea şi înălţarea unor fîşii sedimentare ale scoarţei (ex., Subcarpaţii), prin fragmentarea unui podiş (Colinele Tutovei), prin fragmentarea unei zone piemontane în înălţare (D. Vestice), prin depuneri morenaice (D. Mecklenburgului), sau eoliene (unele dune, sau Ergul Saharian). Pot fi clasificate după origină: **d.** *tectonice* (neotectonice), *de eroziune*, *de acumulare*; după altitudine: **d.** *joase* (coline — 200—400 m), *mijlocii* (400—600 m), *înalte* (peste 600 m).

Debazificare (p) Proces de îndepărtare a bazelor din complexul adsorbitiv al solului şi de înlocuire a lor cu ioni de H^+ şi Al^{3+}. Sin. *desaturare*.

Debit (h) Volumul de apă scurs printr-o secţiune transversală din albia unui rîu în unitatea de timp (m^3/s). **D.** este în schimbare continuă, variind în lungul cursului şi în timp; el creşte în general de la izvor spre vărsare, cu excepţia zonelor aride şi semiaride. După permanenţa scurgerii, cursurile de apă pot fi: *permanente* (curg tot anul), *semipermanente* (seacă în perioadele de secete mai lungi), *temporare* (perioada de secare e mai lungă decît cea de curgere) şi *ocazionale* (curg numai la precipitaţii puternice, în regiunile aride). Variabilitatea **d.** în timp se ex-

primă cu ajutorul *hidrogramelor*, pe ele putîndu-se recunoaște **d.** extreme (maxim și minim), perioadele de creștere și descreștere ale apei. Cu ajutorul **d.** zilnice (**d.** *brute*) se calculează **d.** *medii lunare* și *anuale* (media aritmetică). Există și alte tipuri de debite: *modul* sau *normal* (**d.** mediu calculat pe cel puțin 30 de ani); **d.** *caracteristic maximal* (maxim normal, depășit numai de 10 ori pe an), *maxim anual* (cel mai mare înregistrat într-o zi pe an), **d.** *extraordinar* (cel mai mare înregistrat pe timp de 30 ani luați consecutiv), **d.** *maximum maximorum* (cel mai mare înregistrat pînă în prezent), **d.** *catastrofal* (cel mai mare care ar fi posibil în viitor într-o situație conjuncturală deosebită), **d.** *minim minimorum* (cel mai mic înregistrat vreodată), **d.** *minim anual* (cel mai mic într-una din zilele anului), **d.** *caracteristic de etiaj* (care este depășit 355 zile pe an, numai în 10 zile pe an poate fi mai mic decît etiajul. **D.** brute (zilnice) sau medii se exprimă în m^3/s, dar există și **d.** *specifice* care se exprimă în l/s pe km^2, ceea ce permite compararea cursurilor de apă de mărimi diferite. Cînd **d.** cursului de apă este superior sau inferior celui normal se folosesc termenii: *ape mari*, *ape mici*, *ape medii*.

Debit de diluție (h, m) Debit mediu de apă care se folosește în calculele de epurare a apei uzate, respectiv **d.** mediu lunar minim anual cu asigurare de 95%.

Debit solid (h) Cantitatea de materiale solide (aluviuni) transportate de un curs de apă, în suspensie, tîrîre sau rostogolire, precum și cantitatea materialelor dizolvate și transportate în soluție care trec, într-o secundă, prin secțiunea transversală a cursului de apă respectiv. Se măsoară în kg/s, g/s, sau t/zi. **D.s.** raportat la unitatea de debit lichid (kg/m^3) se numește *turbiditate* și reprezintă gradul de tulbureală al apei.

Debleu (g) Șanț construit de om pentru trecerea unei căi de comunicație (șosea, c.f.) peste o formă de relief pozitivă.

Debordare (h) Ieșirea apei din albie peste maluri, către luncă.

Decantare (h) Depunerea particulelor purtate în suspensie de către un curs de apă. **D.** se face de obicei în lacuri, pe brațele temporare sau părăsite dar inundabile, în bălțile inundabile.

Decarbonatare (p) Proces de îndepărtare parțială sau totală a carbonaților dintr-un sol sau dintr-o rocă.

Declinator (t) Busolă de formă dreptunghiulară care are la fiecare capăt cîte un sector de cerc de 10—20°, atît cît e necesar pentru măsurarea unghiului de declinație magnetică, de la care își trage și numele. **D.** este folosit pentru orientarea planșetei topografice și pentru orientarea hărților atunci cînd se ține cont de declinația magnetică.

Declivitate (g) v. **Pantă.**

Decrepitare (a) Fenomenul de rupere a cristalelor de minerale din părțile exterioare ale rocilor în urma variațiilor mari de temperatură. Este specifică pentru zonele deșertice unde se produce cu zgomot; uneori, are loc și în regiunile periglaciare, dar prin înghețul apei în fisurile sau în porii rocilor. Dă naștere la grohotișuri.

Decroșare (a) Falie în raport de care cele două compartimente vecine ale scoarței sînt deplasate numai pe orizontală. V. **falie.**

Declinație magnetică (t) Unghiul format între direcția meridianului geografic și direcția meridianului magnetic, într-un anumit punct de pe suprafața Pămîntului. De regulă declinația se notează cu δ. Cînd direcția meridianului magnetic se abate spre est față de meridianul geografic declinația se numește

estică și invers, se numește vestică.

Deferlare (h) v. **Val.**

Deficit de saturație (h) **1.** Cantitatea de apă evapotranspirată de pe suprafața unui bazin hidrografic și care nu mai participă la scurgere. **2.** Diferența între tensiunea maximă (sau de saturație) și tensiunea reală a vaporilor la temperatură și presiune date.

Deficit de scurgere (h) v. **Scurgere.**

Defileu (g) Vale adîncă și îngustă, sau porțiune de vale, care traversează un munte, un lanț muntos sau un podiș, sculptată în roci dure de o apă curgătoare. Spre deosebire de chei, **d.** este mai lung și prezintă îngustări ce alternează cu porțiuni mai largi unde se pot dezvolta chiar lunci (ex. **D.** Oltului între Turnu Roșu și Cozia, sau **D.** Dunării de la Baziaș la Gura Văii etc.).

Deflație (g) Spulberarea de către vînt a materialelor nisipoase și uscate. V. **Eolian, relief ~.**

Defluență (h) Fenomenul de subdivizare spre aval al canalelor proglaciare, încărcate puternic cu aluviuni, imediat la ieșirea lor din frontul glaciar și la intrarea pe o zonă cu pante mici, cum ar fi un piemont sau o cîmpie intramontană. V. **Difluență.**

Defluviație (h) Schimbarea și mutarea completă a albiei unui fluviu peste cîmpia sa de nivel de bază (ex., **d.** lui Huang He).

Deglacizare (g) Eliberarea unor suprafețe de sub gheața ce o acoperea. Fază de retragere a ghețarilor *(cataglaciar)*. Opus: *glacizare*.

Degradarea mediului înconjurător (m) Proces complex de alterare a calității mediului înconjurător datorită utilizării neraționale a resurselor, poluării și aglomerărilor umane.

Degradarea terenurilor (m, g) Distrugerea totală sau parțială a solului, sau chiar a unei părți din roca în loc, prin procese geomorfologice (eroziuni, acumulări, alunecări etc.).

Delnițe (g) **1.** Alunecări superficiale. **2.** Fîșie îngustă de teren diferită de zona înconjurătoare (regionalism din Transilvania).

Deltă (g) Gura de vărsare a unui rîu sau fluviu, în mare sau lac, unde aluviunile se acumulează impunînd o înaintare a uscatului în mare. Cele din lacuri sînt numite **d.** *lacustre* și au cel mai adesea forma unui con de dejecție. Cînd aluviunile depuse rămîn cu suprafața sub apă se numește **d.** *submersă* sau *bară*. **D.** se formează numai acolo unde condițiile locale fac ca acumularea să depășească procesul de spălare exercitat de mare (prin curenți, valuri, sau maree). Formarea **d.** marine este favorizată de existența unor golfuri în care se varsă fluviul, de lipsa mareelor, de adîncimea mică a apei marine, de acțiunile de decantare și floculare impuse de apa sărată asupra părților coloidale aduse de apa dulce. **D.** se compun din: *cordoane fluviatile* (grinduri), brațele fluviului, *canalele* din interiorul **d.**, *privaluri* — brațe părăsite pe care apele curg foarte lent sau sînt chiar abandonate; *bălți*, lacuri și japșe în care se decantează mîluri și sedimente organice sau eoliene; *cordoane* (grinduri) *marine*, emerse sau submerse, formate din sedimente marine sau din cele continentale redistribuite de valuri și curenții marini, în spatele cărora pot exista lagune. Partea terminală, submersă, a **d.** se numește *frontul deltei*; este mai abrupt, iar sedimentele au aici o înclinare mare. În funcție de raporturile dintre aportul fluviatil, topografia anterioară și acțiunea mării, forma și morfologia deltelor pot fi foarte variate. Cele mai mari **d.** sînt acelea unde aportul fluviatil este preponderent, cunoscute și sub numele de *delte lobate (simple* sau *compuse)*, cu unul sau mai multe brațe ce clădesc (sau

au clădit) delta; **d.** *digitală* (digitiformă), cu o sumedenie de brațe (Mississippi); **d.** *răsfirată*, cu două sau cîteva brațe principale (Ron, Volga); **d.** *triunghiulară*, ce se varsă în mare printr-un singur braț principal (Tibru); **d.** *barată*, cînd fruntea **d.** a atins un curent litoral sau adîncimi mari și aluvionarea nu mai poate înainta (Nil, Pad, în parte Dunărea); **d.** *arctică*, la care se adaugă viiturile cu sloiuri de gheață din timpul primăverii, ce divaghează peste o zonă încă înghețată (Lena, Mackenzie). Sînt și cazuri unde abraziunea poate deveni, la un moment dat, mai puternică, impunînd o **d.** cu front concav (semilună), sau rotunjită (front convex în retragere) ce poate merge pînă la atrofierea **d.**, cum pare să fi fost cazul **D.** Dunării, imediat după postglaciar (cînd, după G. Vâlsan, se extinsese pînă în Insula Șerpilor). **D.** mari ale lumii: Gange-Brahmaputra (în Bangladesh) — 80 000 km²; Lena (U.R.S.S.) — 45 000 km²; Mississippi (S.U.A.) — 30 000 km². **D.** din Asia musonică au făcut obiectul unor amenajări încă din antichitate, permițînd cîte două culturi irigate pe an, mai ales orez.

Deltă de furtună (g) Deltă mică formată prin depunerile de nisip în spatele barierelor de corali, realizate de valuri pe timpul furtunilor foarte mari.

Deltă interioară (continentală) (g) Conuri plate de dejecție, îngemănate, cu aspect deltaic, formate în partea din aval a unui rîu ce-și pierde treptat apa prin evaporare și infiltrare, în zonele semiaride.

Deltă de lavă (g) Care se naște la vărsarea unui torent de lavă într-un lac sau mare (tipică în insulele Hawaii).

Deltă mareică (g) Care se naște la capătul unui canal marin pe care se deplasează un curent mareic ce depune sedimente.

Deltă proglaciară (g) Deltă formată de torenții proveniți din ghețari, ce depun aluviuni în lacuri proglaciare sau glaciare.

Deluviu (g) Materiale provenite din dezagregări și alterări coborîte gravitațional din părțile superioare ale versanților și depuse pe pantele mijlocii sau joase. Ele sînt deci alohtone în raport cu roca subiacentă și au altă structură decît aceasta. La formarea și deplasarea lor contribuie: prăbușirile, alunecările (**d.** de alunecare), spălarea, creepingul, alterarea etc. Ele formează un strat uniform sau haotic, supus unei ușoare mișcări spre avale, numit *pătură deluvială*, componentă a păturii de alterări a versantului. Pantele cu **d.** mai fine și uniforme, în care mișcarea dominantă este cea de tip creeping, sînt în general în echilibru dinamic stabil, fiind denumite *pante deluviale*. Aceste pante sînt fragile în ce privește echilibrul de folosință al terenurilor, ele putînd fi degradate cu ușurință prin defrișare, arături, suprapășunat etc.

Demografie (a) Știința care studiază populația umană, fenomenele și procesele din cadrul acesteia sub aspectul evoluției, numărului, mișcării naturale, structurii, mobilității teritoriale, distribuției geografice și pe medii de viață (urban, rural) stabilind cauzele și tendințele în perspectivă ale acestora.

Dendroclimatologie (c) Disciplină ce se ocupă cu determinarea caracteristicilor climatice ale trecutului istoric, pe baza schimbărilor înregistrate de grosimea inelelor anuale ale arborilor.

Densitatea fragmentării reliefului (g) Raportul dintre lungimea văilor de pe un teritoriu și suprafața acestuia, exprimat de obicei în km/km². Se calculează în moduri diferite (metoda profilelor, sau raportul L/S). Sin. *fragmentare orizontală*, *ritmul fragmentării reliefului*.

Densitatea orașelor (gp) Numărul unităților urbane raportat la un

anumit teritoriu. Se exprimă în unități la 100 km². A nu se confunda cu densitatea urbană (a populației).

Densitatea populației (gp) Raport aritmetic între populația unui teritoriu și suprafața acestuia; indicator utilizat în analiza diacronică și sincronică a repartiției și intensității populației unui teritoriu dat. **D.p.** se exprimă de regulă în loc./km². În cazul **d.p.** urbane și al **d.** fiziologice se exprimă în loc./ha, suprafața de referință fiind spațiul urban, respectiv suprafața cultivabilă.

Densitatea rețelei hidrografice (h) Raportul dintre lungimea rețelei hidrografice, în totalitate sau de un anumit tip (permanentă, intermitentă etc.), de pe un teritoriu și suprafața acestuia (notă: la fragmentarea reliefului se iau în calcul văile, iar aici lungimea apelor curgătoare).

Deplasări individuale (g) Particule de rocă, mari sau mici, care se deplasează pe o pantă în virtutea gravitației, de obicei în locuri fără vegetație (stînci, blocuri).

Deplasări în masă (g) Mișcarea maselor compacte de roci sau de dezagregări, sub impulsul gravitației.

Deplasări de teren (g) Termenul are două sensuri: **1.** *Deplasări în masă* (sens larg). **2.** *Deplasări bruște* (numai alunecări, prăbușiri, torenți noroioși).

Depopulare (gp) Proces de reducere a numărului populației unei regiuni, mai rar al unei țări. Cauza — sporul migratoriu și/sau natural negativ. Tipic pentru unele regiuni agricole.

Depozit (a, g) Termen general întrebuințat pentru toate materialele transportate și, în final, depuse în anumite locuri, indiferent de originea lor și de mediul în care s-au sedimentat. În sens geomorfologic există mai multe tipuri de depozite: *aluviale* (v. **Aluviuni**), *de versant* (subdivizate în: *eluvii*, *deluvii*, *coluvii*), *fluviatile* (aluviuni), *fluvio-glaciare* (aduse de torenții glaciari și provenind în parte din morene), *glaciare* (v. **Morenă**), *loessoide* (loess adus de vînt), *niveo-eoliene* (praf depus pe zăpadă și rămas pe loc după topirea acesteia), *de terasă* (stratul aluvionar al terasei). **D.** *corelate*, care provin dintr-o formă de eroziune ce s-a excavat concomitent.

Depresiune (g) Formă de relief excavat, cu altitudini mai joase decît terenurile din jur, care poate avea dimensiuni extrem de variate, de la o dolină pînă la un bazin intermontan, sau chiar o cuvetă oceanică, dar care nu este asimilată cu o vale. Clasificarea depresiunilor se poate face variat, după origine, structură etc. În unitățile montane există: **d.** *intermontane* (închise de ramuri muntoase, ex.: Transilvania), **d.** *intramontane* (în interiorul unei ramure sau a unui masiv muntos, ex.: Dep. Petroșani), **d.** *periferice* (la marginea unui munte), **d.** *golf* (care pătrund în munte sub forma unor golfuri larg deschise spre exterior). Similare sînt și: **d.** *intracolinare* (între dealuri), *submontane* (la poala muntelui și închise de dealuri sau de podiș), *de baraj vulcanic* (ex.: Dep. Ciucului), **d.** *tectonice* (create printr-o mișcare negativă ce realizează fie un graben sau *culoar tectonic*, fie un sinclinal, sau o caldeiră). Opus **d.** tectonice sînt **d.** *de eroziune*, care se pot combina cu cele tectonice și dau **d.** *erozivo-tectonice*. Categoria de *depresiuni închise* (total) cuprinde pe cele de origine glaciară, carstică, eoliene, de tasare. În structurile monoclinale apar **d.** *subsecvente* (ortoclinale), *periferice* (la contactul cu muntele), numite, pe total, și **d.** *structurale*. **D.** *periferice* sînt adesea și **d.** *de contact* (create la contactul unor roci moi cu altele dure); cînd o rocă dură barează **d.** în aval, ea devine **d.** *suspendată* (ex.: Dep. Petrești din spatele Cheilor

Turzii). După relieful lor dominant, **d.** mai pot fi: *deluroase*, *cîmpuri* (Braşov), *cu piemonturi* (Haţeg), *podişuri interioare*; sau, după altitudine: *joase*, *medii*, *înalte* etc. **D.** *abisală* sau groapă abisală (fosă).

Depresiune barică (c) v. **Ciclon.**

Depresiunea Aleutinelor (c) Centru de acţiune atmosferică din vecinătatea Aleutinelor, evidenţiat pe hărţile barice medii, datorită frecvenţei mari a ciclonilor care se formează ori se adîncesc în această regiune a Oc. Pacific.

Depresiunea din Sahara (c) Cîmp de presiune scăzută care predomină vara în Africa de Nord, datorită încălzirii excesive a suprafeţei active şi aerului de deasupra.

Depresiunea Islandeză (c) Centru de acţiune atmosferică localizat pe hărţile barice medii în apropierea Islandei şi determinat de frecvenţa mare a ciclonilor care se formează sau se adîncesc în această regiune a Atlanticului.

Depresiunea barică ecuatorială (c) v. **Calm ecuatorial.**

Depuneri aluvionare (h) Acumulări de aluviuni pe fundul albiei rîurilor, în luncă şi conuri de dejecţie.

Derea (g) Vale, vîlcea, pîrîu mic sau gîrlă de obicei cu apă permanentă (regionalism în Dobrogea).

Deraziune (g) Acţiunea de eroziune mecanică exercitată de o masă de roci sfărîmate, sau de o parte mai groasă a păturii de alterare, ce se deplasează lent pe o pantă, asupra rocilor de dedesubt, pe care le tocește, le șlefuiește, le rupe, sau le îndoaie spre aval. Creează *văiugi de* **d.** Fenomenul a mai fost numit *coraziune* (W. Penck), precum şi *îndoirea capetelor de strat*.

Derezneak (b) Formaţiune de arbuşti cu *Prunus spinosa*, *Amygdalus nana*, *Spiraea* sp. în regiunile stepice din U.R.S.S.

Deriva continentelor (g) **1.** Deplasarea laterală, în diferite direcţii a continentelor pe un substrat vîscos. **2.** Teorie fondată de A. Wegener în 1912, potrivit căreia continentele sînt bucăţi dure de Sial, cu densitate mică, ce plutesc pe Sima, mult mai densă dar vîscoasă. În paleozoic (carbonifer) continentele actuale formau un bloc unic ce a fost denumit *Pangaea*, înconjurat de un singur ocean. Ulterior acest continent s-a fragmentat şi fiecare bloc a pornit în derivă, pe Sima, pînă la poziţiile actuale. Deplasarea ar fi impusă de mişcarea de rotaţie a Pămîntului, de la V la E, iar continentele s-ar deplasa invers, către E, fiecare însă cu viteze variate, de aceea se îndepărtează între ele. A. Wegener a pornit în elaborarea acestei teorii de la asemănarea contururilor continentelor, mergîndu-se pînă la îmbucarea lor dacă le apropii imaginar. Acceptată cu greu şi apoi aproape infirmată, această teorie a căpătat în prezent noi fundamentări şi noi confirmări prin teoria tectonicii globale (v. **Tectonica plăcilor**).

Derivat, relief ~ (g) v. **Relief.**

Derivă litorală (h, g) Curenţi în lungul ţărmului, determinaţi de valurile cu direcţie oblică pe ţărm, care transportă lateral aluviuni şi sedimente de pe plaja submersă, modificînd-o în permanenţă.

Deruralizare (gp) Etapă în dezvoltarea aşezărilor rurale, de modernizare şi diversificare a profilului lor economic, şi prin care acestea se îndepărtează de imaginea clasică (aşezări cu funcţie exclusiv agricolă).

Desalinizare (p) Proces de îndepărtare parţială sau totală a sărurilor solubile din sol sub influenţa factorilor naturali sau antropici.

Descentralizare (ge) Acţiune de transferare în afara centrelor urbane supraîncărcate a unor întreprinderi industriale (**d.** industrială), comerciale sau servicii (**d.** terţiară). În unele ţări înalt urbanizate şi industrializate **d.** este piatra unghiulară a politicii de amenajare a

teritoriului. Tot **d.** îi este asimilată şi crearea de noi centre urbane în apropierea metropolelor.

Descompunerea rocilor (g) v. **Alterare.**

Descuamare (g) Dezagregare combinată cu alterare, cu precădere în granite, prin care se îndepărtează de la suprafaţa rocii bucăţi mici de tipul solzilor sau cojilor, groase de cel mult cîţiva cm şi cu suprafeţe de cîţiva decimetri pătraţi.

Descuamare sferoidală (g) Procesul de rotunjire al unor blocuri de granit sau roci similare, ce devin sferoidale prin desprinderea unor plăci concentrice, la început prin descuamare în zonele mai colţuroase, apoi prin exfoliere, respectiv desfacerea unor plăci de tipul coajei de portocală.

Desecare (h) Procesul de reducere şi îndepărtare a apei de pe anumite suprafeţe.

Desene periglaciare (g) Apariţia unor desene sau figuri la suprafaţa solului, sub efectul proceselor de îngheţ-dezgheţ, prin gruparea variată a pietrelor sau a unui tip de vegetaţie (uneori ambele), în formă de poligoane, cercuri sau aliniamente. Există două categorii de **d.p.,** în funcţie de pantă. Pe suprafeţele orizontale apar *poligoane de pietre* de forme şi mărimi variate: *evazate* (cînd pietrele periferice sînt dispuse ca un pavaj împlîntat uşor într-un material fin), *înrădăcinate* (cînd pietrele sînt adunate şi stau de obicei pe muchie); *poligoane de tundră* (cînd sînt din cuvertură vegetală), sau *poligoane de pămînt* (fără vegetaţie); *poligoane îmbucate* (în interiorul celor mari apar desene mai mici), de obicei sub formă de *cercuri de pietre*, *roze de pietre* (cu cîte un bloc mai ridicat pe centru); *muşuroaie de pămînt* (mici ridicături de noroi, realizate printr-o împingere în sus a molisolului, cam 0,20 m); *soluri înmugurite* (microridicături izolate, acolo unde lipseşte covorul vegetal). Cînd movilele (de pînă la 1 m) apar de sub un covor vegetal care este aproape continuu, atunci ele se numesc *muşuroaie înierbate* (*thufur*, în islandeză; *marghile*, în română). A doua categorie este cea de pe pante, unde desenele se alungesc către aval şi apar: *poligoane alungite* şi mai ales *soluri striate*. Este vorba de benzi longitudinale compuse din pietre sau vegetaţie, ce alternează cu altele din materiale fine, care adesea sînt şi denudate, apărînd sub forma unor *dîre de vegetaţie* şi *dîre minerale* (de pămînt). Sin. *figuri periglaciare*, *soluri periglaciare*, *soluri poligonale*, *soluri striate*.

Destindere adiabatică (c) Creşterea volumului unui gaz, datorată scăderii presiunii şi avînd ca efect răcirea lui, fără cedare de căldură către mediul înconjurător.

Desţelenire (b) Ararea sau desfundarea unui teren de păşune sau fîneaţă spre a fi luat în cultură.

Deşert (b) Regiune cu condiţii improprii pentru viaţă (ariditate pronunţată, sau îngheţuri veşnice), lipsită de/sau cu comunităţi de organizare cu densitate mică şi adaptări speciale. După condiţiile climatice se deosebesc: **d.** *tropicale* şi *subtropicale* (**d.** Saharei, **d.** Arabiei, **d.** Thar, **d.** Australiei etc.), **d.** *temperate* şi *reci* (**d.** Turanice, **d.** Gobi, **d.** Patagoniei etc.), **d.** *litorale* (**d.** Atacama, **d.** Namibiei), **d.** *de altitudine* (**d.** Tibet, **d.** Boliviei etc.). Sin. *pustiu*.

Deşertic, relief ~ (g) Relieful regiunilor aride şi semiaride, care cuprinde atît relieful modelat în prezent cît şi pe cel format în alte condiţii morfoclimatice. Procesele morfologice actuale se dezvoltă pe fondul lipsei aproape totale de vegetaţie şi sol; domină suprafeţele stîncoase, rocile dezgolite şi nisipurile, iar ca procese: deflaţia, coraziunea, dezagregarea, alterarea, şiroirea şi torenţialitatea. V. **Dună, Eolian, Glacis, Pediment, Hamadă** etc.

Detersie (g) v. **Glaciodislocare.**

Detracţie (g) v. **Glaciodislocare.**

Detritic, orizont ~ (g) Care este compus din *detritus*. Geologie: rocă sedimentară compusă din detritus mobil sau cimentat.

Detritus (g) Material rezultat din sfărîmarea și distrugerea rocilor sub acțiunea agenților modificatori externi. Poate fi: **d.** *mineral* (din dezagregarea rocilor) și **d.** *organic* (din dezagregarea cochiliilor, a scheletelor de animale și plante). Geologii împart **d.** după mărimea particulelor în: *psefite* (pietrișuri), *psamite* (nisipuri), *pelite* (praf sau mîl); acestea, prin cimentare, dau *rocile detritice*: conglomerate (cînd pietrișul e rotund), brecii (cînd e colțuros), gresii (nisip), loessuri, argile, marne.

Deversor (h) **1.** Canal prin care se revarsă preaplinul unui curs de apă — **d.** *de viitură*. **2.** Un prag în formă de U larg, creat artificial pe cursul unei ape pentru a forța întreaga cantitate de apă să se verse pe deasupra sa fără a fi influențată de panta din aval. Forma **d.** permite calcularea debitului în orice moment prin citirea nivelului apei pe scara înălțimilor de pe **d.**

Deviația vîntului (c) Devierea direcției vîntului, către dreapta în emisfera nordică și către stînga în emisfera sudică, sub influența forței Coriolis.

Dezagregare (g) Fragmentarea rocilor, în bucăți mai mari sau mai mici, pe cale mecanică, fără schimbarea compoziției chimice, cauzată, cu precădere, de amplitudinile termice de la zi la noapte (în deșerturi variația temperaturii poate atinge 50—80°C) și prin înghețul apei pătrunsă în fisuri. Materialele grosiere și colțuroase rezultate prin **d.** se numesc *grohotișuri*. Cînd acest proces conduce la separarea mineralelor componente ale rocii, are loc o *dezagregare granulară* (specifică granitului) și se naște un nisip grosier numit *arenă*.

Dezatenuare (h) Procesul prin care apa albiei minore în perioada de creștere a undei de viitură trece în luncă și bălți și apoi este restituită în perioada de descreștere a aceleiași unde.

Dezechilibru geomorfologic (g) Situație în care relieful evoluează prin procese geomorfologice noi sau mai intense ca de obicei și care nu sînt în concordanță armonioasă cu sistemul bio-pedoclimatic, ducînd la distrugerea vegetației, solului, scoarței de alterare.

Dezechilibru regional (gg) Fenomene naturale sau influențate de om ce duc la dezechilibru în geosistemul regional (o întreagă regiune geografică) cu efecte economice negative importante, cum ar fi: înaintarea deșertului peste stepă sau silvostepă, excese de umiditate sau secete prelungite și repetate, defrișări în masă cu declanșarea de alunecări sau alte procese de eroziune a solului, salinizări ș.a.

Dezgheț (c) Topirea zăpezii și gheții, datorată creșterii temperaturii aerului și solului la și peste 0°C.

Diabaz (a) Rocă magmatică de vîrstă preterțiară, avînd compoziția granitului (se întîlnește în Maramureș, M. Drocea, M. Metaliferi și Dobrogea de N — curgeri de pillow-lava la Isaccea și Niculițel). Este folosit pentru pavaje (cel cu granulație mare), sau la plăci comemorative (cel cu bobul mai mic, care se șlefuiește).

Diaclază (a) Fisură într-o rocă dură. În rocile sedimentare **d.** sînt perpendiculare sau oblice pe planele de sedimentare, pe cînd în granite și unele roci cristaline sînt de obicei curbe (și duc la separarea de blocuri rotunde). Dispunerea și densitatea **d.** dintr-o rocă se numește *diaclazaj*.

Diageneză (p) Totalitatea transformărilor chimice, fizice și mineralogice pe care le suferă sedimentele în timpul și după depunerea lor.

Diamant (a) Varietate de carbon nativ, cristalizat în sistemul cubic.

Diagnoza solului (p) Operație de definire și denumire a solurilor.

Diagramă (a) Reprezentare grafică ce înfățișează în mod schematic și variat un obiect, un fenomen, o corelație între două sau mai multe mărimi, sau curba trasată de un aparat cu înregistrare grafică. Diagramele sînt folosite în toate disciplinele geografice.

Diapir (a) Cută anticlinală care are un sîmbure de roci plastice (sare, gips, argile saline; Mrazec, 1915) și care străbate rocile acoperitoare. Sub efectul presiunilor mari, stratele salifere alunecă în lungul unor fracturi, străpungînd stratele cuverturii, fenomen numit *diapirism*. Se vorbește însă și de un *diapirism granitic*, cînd magma respectivă străpunge strate sedimentare.

Diastrofism (g) Teorie mobilistă care atribuie geneza unor fenomene de eroziune și a formelor care rezultă, unor mișcări lente de deformare a scoarței terestre. Așa s-a explicat, de ex., etajarea teraselor sau a suprafețelor de eroziune. Această teorie este opusă atît teoriei fixiste (v. **Fixism**), cît și catastrofismului (teoria deformărilor bruște).

Diatomit (a) Rocă sedimentară organogenă, silicioasă, foarte poroasă, obișnuit de culoare albă. Se găsește la Pătîrlagele (Buzău), Filia (Covasna), Adamclisi (Constanța) ș.a. Se întrebuințează: ca izolant; ca abraziv; în industriile: petroliferă, alimentară (filtrant pentru ulei, vin, bere etc.), în cosmetică, la fabricarea lacurilor, vopselelor, chibriturilor, la albirea textilelor, la fabricarea dinamitei.

Diatremă (g) Coș vulcanic (puț) rezultat prin explozii de gaze (uneori cu puțină lavă) care se prelungește la suprafață cu un mic crater de explozie ce nu se ridică deasupra reliefului din jur și se umple cu apă, formînd un lac denumit *maar*.

Difluență (h) Desfacerea unui curs de apă în brațe, numite *difluenți*, care nu se mai reunesc între ele înainte de a se vărsa într-o apă mai mare. Sînt specifice mai ales deltelor. O **d.** aparte este la Orinoco (Venezuela), care se desparte în două brațe în amonte de localitatea Piedra Lais; brațul stîng, numit Casiquiare, se îndreaptă către Rio Negro. Și limbile glaciare se pot împărți în două printr-o creastă de tip custură (Karling) dînd o *difluență glaciară*.

Difracție (h) v. **Val.**

Difracția luminii (c) Perturbare în propagarea lineară a luminii care determină o succesiune de benzi luminoase și întunecate dispuse în jurul sursei de lumină, sub formă de inele, benzi și pete. Apare cînd lumina trece pe lîngă obstacole sau prin orificii cu dimensiuni asemănătoare lungimilor de undă ale radiațiilor respective și generează fenomene fotometeorologice cum sînt: curcubeul, gloria, inelul lui Bishop etc.

Difuză, șiroire ~ (h) v. **Șiroire.**

Difuzie (m) Pătrunderea și dispersarea unui poluant în emisar.

Difuzia radiației solare (c) Împrăștierea, prin abateri repetate, a radiației solare, de către moleculele gazelor ce compun atmosfera (**d.** *moleculară* exercitată asupra radiațiilor cu lungimi de undă mai mici decît diametrul moleculelor) și particulele solide or lichide în suspensie (**d.** *totală* exercitată asupra tuturor radiațiilor, indiferent de lungimea lor de undă).

Diluvium (a) Termen mai vechi pentru subdiviziunea inferioară a Cuaternarului (Pleistocen) cînd au avut loc glaciațiile și interglaciațiile. Sin. *glaciar*.

Disc de transparență (h) Disc vopsit în alb cu diametrul de 30 cm, folosit pentru determinarea transparenței apei.

Discontinuitate (c) Modificare rapidă a valorii unui element meteorologic pe distanțe mici.

Discontinuitate, suprafață de ~ (a) Suprafață din interiorul Pămîn-

tului care marchează o diferență bruscă a proprietăților fizice ale materiei. Sînt mai cunoscute: **d.** *Conrad* situată între pătura de granit (Sial) și cea de bazalt (Sima), **d.** *Mohorovičić* sau *Moho* (între scoarță și manta, la 30—80 km sub continente și 6—10 km sub oceane), **d.** Gutemberg (între manta și nucleu, la 2 900 km). V. **Structura Pămîntului.**

Discordanță, suprafață de ~ (a, g) Plan sau suprafață care întrerupe brusc o serie sedimentară, sau o structură geologică. Discordanțele pot fi stratigrafice sau tectonice. Cînd suprafața de discordanță reprezintă și o lacună stratigrafică, ea materializează și un *relief fosil.*

Disecarea reliefului (g) Fragmentarea unei suprafețe de relief prin văi (eroziune fluviatilă). Acțiunea este opusă nivelării.

Disimetrie (g) Caracterul evident lipsit de simetrie al unor forme de relief, sau de dispunere în plan a mai multor forme similare. Ex.: văi, cueste, dune, dispunerea asimetrică a teraselor etc. Sin. *asimetrie.*

Disiparea cetii (c) Risipirea cetii, realizată cel mai adesea pe cale naturală (vînt, încălzire), dar uneori și pe cale artificială.

Dispersia luminii (c) Descompunerea luminii în componentele sale spectrale.

Disoluție (g) Fenomen fizico-chimic care conduce la încărcarea apei de curgere sau de infiltrare cu un mineral solid (carbonat de calciu, gips, sare etc.) transformîndu-l în *soluție* (adică în lichid). **D.** este tipică în carst, unde apa preia o parte din materie prin curgere pe suprafața topografică, sau în interiorul său.

Distanță zenitală (c) Distanță unghiulară egală cu unghiul dintre linia zenitului și linia care unește punctul de observație cu Soarele ($Z = 90° — h_0$).

Divagare (h) Schimbarea canalului de curgere a unui rîu ca urmare a aluvionărilor puternice sau a unor procese de subsidență. Este specifică unităților piemontane și d.-subsidență. **D.** sînt de două feluri: *interne* (care au loc în cadrul propriei lunci) și *externe* (care părăsesc complet vechea albie și luncă, specifice zonelor subsidente și rîurilor îndiguite care-și înalță albia prin aluvionare).

Divergența teraselor (g) v. **Terasă.**

Divergență (h) v. **Difluență.**

Dizolvare (a) Proces fizico-chimic prin care moleculele unui mineral solid (carbonat de calciu, sulfat de sodiu etc.) dispersează în apă (apă curgătoare, subterană, de infiltrație, stătătoare) sub formă de soluție. Prin evaporarea apei și saturarea soluției, mineralele se depun sub formă de *neoformații* (eflorescențe, concrețiuni). În regiunile cu un anotimp umed și unul uscat, soluțiile circulă descendent (în anotimpul umed) și ascendent (în cel uscat) determinînd formarea de *cruste* (calcaroase, silicioase, bauxitice etc.).

Djebel (g) Denumirea arabă pentru un munte de formă și importanță variabilă (uneori chiar colină).

Dîlmă (g) Deal rotund, uneori izolat ca martor (cupolă).

Dîmb (g) v. **Ridicătură de teren.**

Doab (g) Coline sau interfluvii înguste ce se înșiruie pe mulți km, separate de văi, în general paralele și care au fost decupate dintr-un platou unitar (ex.: doaburile din cîmpia înaltă a Gangelui). Sînt specifice unităților piemontane. Sin. *ridel, serre.*

Dolină (g) Depresiune închisă de tipul unei pîlnii (10—200 m lățime, 5—50 m adîncime), formată prin procese de dizolvare (în calcar, gips, sare). Fundul **d.** se deschide cu un aven sau horn, sau este umplut cu materiale coluviale, mai ales de tip terra rossa. Îngemănarea **d.** conduce la formarea unor depresiuni mai mari numite *uvale*, sau chiar *polje (polii).* Există mai multe tipuri de **d.**: cu aspect de

crov, sau *evazate* (în calcare cretoase), de *tip găleată* (adînci, cu fund plat și acoperit cu terra rossa), *în pîlnie* (formate prin dizolvare și șiroire, și au în mod obișnuit un orificiu pe fund), *alungite, disimetrice* (cînd sînt pe pantă), *cîmpuri de doline* (cînd se disimineză multe pe un cîmp), **d.** *de vale* sau *vale dolinară* (înșirate pe o vale evazată, dependente de un curs subteran).

Dolină de dezgheț (g) Dolină formată prin topirea inegală a gheții sau zăpezii, sau prin dezgheț inegal în solul înghețat (procese termocarstice periglaciare).

Dolomit (a) Rocă sedimentară, dublu carbonat de calciu și magneziu. Se întrebuințează ca fondant în siderurgie, ca piatră de construcție, în industria chimică (la fabricarea acidului carbonic), în industria sticlăriei, ca îngrășămînt chimic etc.

Dom (g) **1.** Bombare circulară sau elipsoidală a stratelor geologice. Sin. *brahianticlinal.* **2.** *Relief de* **d.** sau *butonieră* de **d.**, excavațiune realizată prin eroziune pe centrul **d.** **3.** Relief vulcanic format prin acumularea unei lave vîscoase în jurul unui punct de emisie și care ia formă de cupolă — *cumulo-***d.** sau **d.** *pelean.* Cînd lava nu iese la suprafață dar bombează stratele sedimentare, este un *criptо-***d.** Cînd **d.** pelean are și un ușor sens de curgere (asimetric) se numește **d.** *de curgere*; alteori curgerea de lavă apare ca o lamă verticală sau ca un stîlp, numit *ac pelean.* **4. D.** *de sare*, format din lentile salifere între strate sedimentare care s-au depus peste ele, fără intervenția tectonicei (a nu se confunda cu cutele diapire). **5. D.** *gazeifer*, structură bombată sedimentară ce conține în interior gaz metan (ex. în Transilvania).

Domenii biogeografice (b) Principalele medii de viață ale organismelor vegetale și animale: acvatic, terestru, subteran.

Domeniu geomorfologic (g) Unitate teritorială complexă (sau treaptă taxonomică, în regionarea geomorfologică) imediat mai mică decît continentul, ce s-a născut avînd ca nucleu o ramură muntoasă, nucleu care, în procesul evoluției, și-a extins influențele și peste teritoriile din jur, determinînd apariția unei unități complexe formată din diverse trepte de relief complimentare (munte, deal, podiș, cîmpie), înglobate, pe rînd, într-o evoluție interdependentă unitară dar diversă ca tipuri de relief (munți, dealuri, podișuri, depresiuni, cîmpii). Ex.: Domeniul carpato-ponto-danubian.

Donau, glaciațiunea ~ (g) Epocă glaciară presupusă a fi existat înaintea celor patru glaciațiuni cuaternare tipice.

Dornă (h) Vîrtej, vîltoare, bulboană de apă (regionalism moldovenesc).

Dorsală anticiclonică (c) Formă pozitivă, alungită, a reliefului cîmpului baric, reprezentată pe harta sinoptică prin izobare deschise (în formă de U) legate de anticiclon. Presiunea crește dinspre periferii către o axă de divergență a vînturilor (axa dorsalei). Ca și în anticiclon, mișcările verticale ale aerului sînt descendente, ceea ce determină predominarea timpului senin și calm.

Dorsală oceanică (submarină) (h) Lanțuri muntoase submarine formate în principal din magma ieșită din astenosferă și care se situează inițial pe mediana oceanelor. Ele se înalță cu 2 000—3 000 m peste cîmpiile abisale, putînd da chiar insule, iar lățimea, la bază, atinge 1 000—2 000 km. Pe axul central, unele dorsale au văi de *rift*, late de 20—50 km și adîncite cu 1 500—2 000 m sub nivelul crestelor laterale. Dorsalele fără rift *(de tip pacific)* sînt denumite de americani *rise*, iar cele cu rift *(de tip atlantic)*, *ridge.* Lungimea tuturor dorsalelor este de cca 80 mii km, iar suprafața ocupată de ele este

mai mare decît cea a tuturor continentelor. Cea mai tipică dorsală este cea atlantică.

Dorsală orografică (g) **1.** Lanț muntos ce se desfășoară pe spații mari continentale (peste unul sau două continente). Ex.: dorsala Anzilor, a Cordilierilor, a Alpilor, Carpato-Balcanică, Himalaiană. **2.** Aliniament de relief mai înalt dar puțin accidentat, ce separă unități mai joase cu caracter depresionar. Ex.: dorsala Tunisiană, sau dorsalele Congo-Ciad, Congo-Zambezi etc.

Down (g) Termen englez pentru colinele de cretă din SE Londrei, care au versanți uniformi, de formă convexă.

Draperii carstice (g) Concrețiuni depuse sub forma unor perdele în falduri, care iau naștere prin precipitarea calciului scurs în soluție pe pereții peșterilor.

Dreikanter (g) Pietre dure (cuarțit) șlefuite de vînt prin coraziune (în regiunile aride), sau eolizație (în regiunile periglaciare — vînt încărcat cu cristale de gheață). Deoarece nu se întîlnesc numai pietre cu trei muchii sau trei fețe, ci și cu două sau patru, s-a propus înlocuirea termenului cu acela de *Windkanter* (germ. = muchii de vînt). Sin. *pietre fățuite.*

Dren (h) Canal sau jgheab, subteran sau la suprafață, pentru colectarea și evacuarea apelor subterane sau de suprafață, în vederea desecării unor terenuri cu exces de apă sau pentru spălarea solurilor irigate.

Drenaj (h) Colectarea apelor de pe un teritoriu printr-o rețea de canale ce le asigură scurgerea către aval. Totalitatea canalelor ce asigură drenarea pe un teritoriu se numește *rețea de drenaj. Drenajul natural* este executat de rețeaua hidrografică și el poate fi *exoreic* sau *endoreic. Drenajul artificial* este cel creat de om. *Densitatea drenajului* este raportul dintre lungimea canalelor și suprafață (km/km²). În agricultură se folosește atît drenajul direct (canale, țevi, olane), cît și cel indirect (tehnici speciale de lucru al pămîntului).

Drift (g) Termen englez prin care sînt desemnate aluviunile glaciare (și fluvio-glaciare) în general, dar cu precădere morenele de fund ale ghețarilor de calotă. În Anglia au fost definite **d.** *vechi* (older drifts), ce corespund primelor două glaciațiuni continentale și unei topografii evazate, și **d.** *recente* (newer drifts) cu o topografie glaciară evidentă și care în general se paralelizează, ca timp, cu würmul alpin.

Drift continental (g) v. **Deriva continentelor.**

Drumlin (g) Colină de formă elipsoidală, asimetrică longitudinal, constituită din material morenaic depus în spatele morenei frontale. Are versanții convecși. **D.** sînt alungite în sensul de curgere al vechiului ghețar. Uneori au și cîte un sîmbure de rocă în loc, plasat în marginea dinspre care venea ghețarul. Dimensiunile variază: lungimea 200—1 000 m, lățimea 100—200 m, înălțimea 5—40 m. Apar totdeauna sub forma *cîmpurilor de drumline.* Sînt răspîndite în regiunea fostelor calote glaciare din: U.R.S.S., Finlanda, Scandinavia, America de Nord etc. **D.** ghețarilor alpini sînt mai mici și apar ca niște monticoli, care se disimineză haotic în depresiunea terminală a limbii glaciare.

Drumuire (t) Metodă topografică ce contribuie, alături de triangulație și intersecție, la îndesirea rețelei de sprijin pe care se bazează metodele de ridicare a detaliilor: radierea și echerarea.

Dry farming (p ge) Sistem de cultură neirigată, specific climatelor aride și semiaride (cu deosebire în continentul american). Este bazat pe asolamente, lucrări ale solului și alte măsuri agrotehnice cu rolul de a conserva apa în sol și folosirea ei eficientă pentru plante.

Dumbravă (b) Pădure rară, dominată pînă la exclusivitate de stejari *(Quercus* sp.*)* bine dezvoltați.

Dună (g) Valuri și movile asimetrice de nisip construite de către vînt. Ele apar în condițiile abundenței de nisip din zonele aride și semiaride, unde și vînturile bat aproape continuu, dar se întîlnesc și în zonele temperate, pe litoral, unde alimentarea cu nisip și brizele le sînt favorabile, în apropierea marilor lunci fluviale, sau lîngă lanțurile morenelor glaciare care reprezintă, și ele, surse de nisip. Panta dunei are 5—12°, în partea din care bate vîntul și 25—30°, în partea opusă. Dimensiunile sînt foarte variate: înălțimi de 1—5 m pînă la zeci de m (în Sahara ating 200—300 m), iar lungimea de zeci pînă la mii de m. Dunele se clasifică după formă, poziție față de sursă, mobilitate etc. Față de direcția vîntului sînt: *longitudinale* și *transversale* (unde nisipul este mai puțin abundent). În funcție de deplasarea lor: **d.** *mobile, mișcătoare,* **d.** *vii,* iar opusul lor sînt: **d.** *fixate, stabilizate, moarte, consolidate* (cînd nisipul lor s-a cimentat dînd o *gresie dunară*). Cînd relieful de **d.** se deplasează în același sens cu nisipul, se formează **d.** *libere,* iar cînd **d.** e fixată de un obstacol (un bolovan, o plantă), iar nisipul se deplasează, se numesc: **d.** *de obstacol* — cele mai mici de acest fel poartă denumirea *nebka* sau *nebkha* (termen arab) cînd sînt sub 1 m alt., sau *rebdu* (arab), peste 1 m. După loc și zonă: **d.** *continentale* și **d.** *litorale* (uneori se folosesc și termeni ca: **d.** *marine, fluviatile, lacustre, de deșert*). **1.** *Dunele continentale* sînt cele mai variate și vocabularul folosit este de obicei de origine arabă sau berberă. *Cîmpurile de dune* sînt numite *erg* (arab) în Sahara de NV, *edeyen* în Libia, *kum* (turkmen) în Asia Centrală, *goz* (arab) în Sahara sudică (unde sînt mai mult dune fixate). Cînd cîmpul de **d.** este haotic se cheamă *aklé.* Dunele organizate în aliniamente sînt **d.** *în valuri* (longitudinale în deșert și transversale pe litoral). Valurile fixate prin vegetație se numesc *goz* în Sahara sudică și Egipt, *sandridges* în Australia. **D.** vii se numesc *sifdune* (**d.** cu traseu alungit și sinuos și cu creastă ascuțită), *elb* (cu creastă rotunjită). *Culoarele dunare* care delimitează crestele sînt numite *gassi* (arab) cînd fundul lor e fixat pe roca în loc, și *feidj* cînd este nisipos; similare sînt și denumirile berbere de *gud* și respectiv *aftut.* Există și **d.** în grupuri izolate, numite *ghurd* sau *ghord* (arab). În aceeași categorie intră *barcanele* (turc), **d.** în formă de semilună cu abruptul de formă convexă spre vînt. În marginea depresiunilor de tip *sebkha,* nisipul spulberat de vînt (care adesea este salin sau gipsos) se acumulează ca un *cordon de sebkha* sau *lunette,* în formă de semilună. **2. D.** *litorale* sînt dispuse obișnuit în valuri transversale, între care sînt *culoare interdunare (lette),* în general fixate, mai puțin cordonul dunar de lîngă plajă care este liber, numit *avant*-**d.** sau **d.** *marginală*; uneori apar și **d.** *de estran* (plajă medie); aici se întîlnesc deci forme care se remaniază continuu ca: mici depresiuni de deflație denumite *caoudeyre* (căldări), **d.** reziduale sau *crocs* (termen picard); există, de asemenea, **d.** *parabolice* (semilune cu versantul abrupt convex spre unde bate vîntul, invers ca la barcană), care se pot uni în șiruri dînd **d.** *în greblă.*

Durata strălucirii soarelui (c) Interval de timp (exprimat în ore și zecimi de oră) în care Soarele strălucește *(durata efectivă)* sau cel cuprins între răsărit și apus, în care Soarele poate străluci *(durata astronomic posibilă).*

Durata viiturii (h) Intervalul de timp dintre momentul începerii și cel al terminării viiturii (**d.** *totală*

a viiturii). Ea se subdivide în **d.** *de creștere* (durata de timp între momentul începerii și producerea debitului maxim) și **d.** *de scădere* (timpul scurs de la producerea debitului maxim și terminarea viiturii).

Duripan (p) Orizont dur sau foarte dur, datorită cimentării cu silice, secundat uneori de oxizi de fier sau carbonați.

Duritatea apei (h) Conținutul global al unei ape în săruri de calciu și de magneziu, care face ca săpunul să nu facă clăbuci, legumele să nu fiarbă și provoacă depuneri de săruri pe conducte sau în recipiente. Se măsoară în grade, după principiul 1 grad pentru 10 miligrame de materie dizolvată per litru de apă.

Duruitoare (h, g) Cascadă a unui pîrîu a cărei apă se scurge cu zgomot în special cînd cară bolovani (termen regional, mai ales pentru muntele Ceahlău).

Dust-Bowl (g) Semnifică *Bazinul Prafului* (engl.), o vastă regiune din partea central-sudică a S.U.A. (Kansas, Oklahoma, Texas), unde s-a declanșat o puternică eroziune eoliană (după 1935), datorită excesului monoculturilor mecanizate și a persistenței pîrloagelor goale într-un mediu arid. **D.-B.** a constituit punctul dramatic de pornire al unei politici pe conservare a solului.

Dyke (g) Formă de relief cu aspect de zid rezultată prin eroziune diferențială care dezvelește o intruziune lamelară de rocă vulcanică rezistentă, dintr-un con vulcanic.

E

Echidistanță (g) Distanța pe verticală a intervalului constant dintre două planuri orizontale imaginare care intersectează succesiv relieful, determinînd poziția și forma în plan a curbelor de nivel.

Echilibru adiabatic (c) Stare a atmosferei în care gradientul termic vertical (γ) este egal cu gradientul adiabatic (γ_a).

Echilibru biologic (b) Stare de adaptare avansată și relativ stabilă a speciilor sau comunităților de plante și/sau animale la ansamblul condițiilor de mediu.

Echilibru geomorfologic (g) Noțiune a geomorfologiei clasice, care indică așa-numitul stadiu de maturitate avansată a unui relief accidentat, caracterizat prin modificări lente și printr-o dinamică interdependentă și compensatorie a profilelor talvegurilor și versanților.

Echilibru glaciar (g) v. **Limita zăpezilor persistente.**

Echilibru instabil (c, g) Stare a atmosferei în care gradientul termic vertical (γ) este mai mare decît gradientul adiabatic (γ_a). Termenul se aplică și în geomorfologie indicînd un echilibru în stadiu incipient.

Echilibru morfoclimatic (g) Stadiu de evoluție lentă a unităților și formelor de relief, specific condițiilor dintr-o zonă, etaj sau unitate climatică, ce se manifestă prin pante care conduc la păstrarea intactă a tipurilor de sol și a asociațiilor vegetale naturale concordante climei respective. Toate sistemele morfoclimatice tind să stabilească forme de echilibru pe suprafețe din ce în ce mai extinse, între niște pante limită ce corespund proceselor și mecanismelor geomorfologice proprii. Se numește *pantă limită* aceea pe care, dacă intervine o modificare a climaxului biogeografic (defrișări, suprapășunat, modificări climatice), apar procese de degradare (eroziune activă, alunecări etc.) a terenurilor; în condițiile date însă, de climax, panta rămîne în echilibru.

Echilibru natural (b) Stare de echilibru relativ stabil între toți componenții mediului natural. Sin. **e.** *fizico-geografic*, **e.** *ecologic*.

Echilibru stabil (c) Stare a atmosferei în care gradientul termic vertical (γ) este mai mic decît gradientul adiabatic (γ_a).

Echiplanație (g) Nivelarea reliefului la o aceeași altitudine (v. **Altiplanație**).

Echistică (m) v. **Ekistică.**

Ecluză (h) Construcție specială care permite trecerea navelor dintr-o porțiune a traseului cu nivel de apă mai ridicat în alta cu nivel mai scăzut, precum și invers.

Ecologie (b) Știința care studiază influența factorilor mediului geografic asupra dezvoltării și răspîndirii atît a organismelor cît și a biocenozelor.

Ecologie umană (m) Știință de graniță între medicină și ecologie care studiază ecosistemele umane, respectiv aspectele privind relațiile dintre om și ambianță, folosind metode medicale, ecologice,

sociologice, psihologice. Unii autori includ la **e.u.** și ekistica.
Ecosferă (m) Suprasistem al exteriorului Pămîntului format din întrepătrunderea structurală și funcțională a tuturor învelișurilor externe (litosferă, atmosferă, hidrosferă, biosferă). Conceptul de **e.** a fost introdus recent (B. Commoner, 1972) pentru a reprezenta complex relațiile dintre organisme, inclusiv omul și mediul lor de viață.
Ecosistem (b) Sistem ecologic unitar, mai mult sau mai puțin stabil, rezultat din interacțiunile dintre organismele vii și mediul înconjurător, respectiv dintre o biocenoză și biotopul corespunzător. El reprezintă unitatea structurală și funcțională de bază în ecologie și constituie un nivel superior de organizare a materiei vii (ex.: lacul, pădurea, pajiștea etc.).
Ecosistem uman (m) Sistem format din populația umană și habitatul său, integrat în biosferă, dar diferențiindu-se față de ecosistemele tipice datorită prezenței unei singure specii, omul, cu toate consecințele ce decurg din aceasta. Sînt recunoscute două tipuri principale de **e.u.**: *rurale* și *urbane*. **E.u.** sînt organizate pe diferite niveluri: *familial*, *de grup*, *comunal*, *urban*, *regional*, *național*, *planetar*.
Ecotop (b) Tip particular de biotop în cadrul unei regiuni sau ecosistem. Sin. *habitat*, *stațiune*.
Ecran pluviometric (c) Dispozitiv circular fixat concentric la unele vase pluviometrice pentru evitarea vîrtejurilor de aer care tind să spulbere precipitațiile solide deja căzute în receptor.
Ecuator (gg) Cercul convențional care împarte Pămîntul în două emisfere egale, planul său fiind perpendicular pe axa polilor. **E.** împreună cu meridianul zero alcătuiesc *sistemul de referință* al coordonatelor geografice. Lungimea **e.** este de 40 075,704 km (după elipsoidul Krasovski). Prin extensiune se spune și: **e.** *ceresc* (cercul rezultat din intersecția planului ecuatorului terestru cu sfera cerească), **e.** *magnetic* (linia care unește punctele de pe suprafața Terrei unde înclinația magnetică este zero), **e.** *termic* (linia ce unește punctele cu cea mai ridicată temperatură medie anuală, situată obișnuit la N de ecuatorul geografic, la cca 10° lat. nordică, trecînd prin Sahara, Thar, California).
Edafic (p) Termen care se referă la potențialul solului de a întreține viața organismelor.
Edafon (p) Totalitatea organismelor care trăiesc într-un anumit sol.
Efect (a) Fenomen care rezultă în mod necesar dintr-o anumită cauză, fiind într-o legătură indestructibilă cu aceasta; în geografie desemnează consecințele unei acțiuni sau ale unui proces asupra mediului și activității influențate.
Efectul Coriolis (c) v. **Forța Coriolis.**
Efect de blocaj (c) Bararea circulației vestice și devierea ciclonilor și anticiclonilor, datorită formării la latitudini medii a unui anticiclon cald înalt.
Efect de coastă (c) Variația relativ bruscă a vitezei vîntului în dreptul litoralelor, determinată de modificarea forței de frecare.
Efect de seră (m) Proces de încălzire a aerului și solului datorită reflectării pe stratul de bioxid de carbon situat la plafonul serelor, a radiațiilor infraroșii emise de sol în urma încălzirii sale de la soare. **E. de s.,** specific serelor, dar și unor aglomerări urbane, tinde să devină global la nivelul atmosferei, dacă nu se iau măsuri pentru reducerea cantității de bioxid de carbon eliminat în aer.
Efect unghiular (c) Intensificare a curenților de aer pe părțile „din vînt" ale diferitelor obstacole (culmi montane, faleze înalte etc.) unde liniile de curent se îndesesc apreciabil.
Efectul Venturi (c) Creșterea apreciabilă a vitezei vîntului în trecători, defilee, văi înguste, străzi mărginite de edificii înalte și compacte etc., datorată canalizării aerului și îndesirii liniilor de curent.

Eflorescență (p) Depunere fină de săruri (carbonați, sulfați, cloruri etc.) în lungul traseelor de circulație a soluției solului.
Efluent 1. (m) Masă de poluant industrial sub formă lichidă sau gazoasă. Fiecare **e.** se caracterizează printr-o anumită concentrație în noxe, frecvență a evacuării și durata acesteia. Între pătrunderea **e.** în emisar și diluția lui totală se interpun trei zone: zona de jet, imediat lîngă sursa de evacuare, zona de racord, intermediară și zona de dispersie. **2.** (h) V. **Emisar.**
Efuzive, roci ~ (a) Rocile provenite din magmă eruptă la suprafață.
Ekistică (m) Știința care studiază fenomenele ce condiționează așezările umane în scopul maximizării rolului elementelor naturale, optimizării calității relațiilor dintre om și mediul său înconjurător și menținerii unei calități înalte a mediului și a vieții. **E.** este considerată de unii cercetători ca formă superioară a ecologiei umane (studiul total, global, al spațiului construit de om).
Electrometeor (c) Manifestare optică sau acustică datorată descărcărilor electrice discontinui (fulgere și tunete), sau continui (aurore polare etc.).
Element conservativ (c) Element meteorologic deosebit de constant (temperatura potențială, umezeala specifică etc.) care permite stabilirea caracteristicilor reale ale maselor de aer în mișcare.
Elemente diagnostice (p) Termen general pentru *orizonturile diagnostice* și *caracterele diagnostice*.
Element meteorologic (c) Însușire (temperatura, umezeala, presiunea etc.) sau fenomen (precipitațiile, vîntul etc.) atmosferic cu rol esențial în caracterizarea stării vremii.
Eleșteu (h) Lac mic pentru creșterea peștilor. Sin. *heleșteu*.
Elevație periglaciară (g) Procesul de ridicare a pietrelor împlîntate în solurile umede din regiunile periglaciare, prin împingere de jos în sus din cauza înghețului. De cele mai multe ori, aceste pietre se orientează cu axa mare pe verticală.
Elipsoid de referință (a) O formă geometrică elipsoidală convențională, considerată a fi cea mai apropiată de geoid, utilizată ca suprafață de referință pentru măsurătorile geodezice și topografice.
Elster, glaciațiunea ~ (g) Cea mai veche glaciațiune continentală și cea mai extinsă din Europa Centrală, atestată prin morene (după rîul Elster ce trece prin Leipzig).
Eluviere (p) Îndepărtarea, mecanică sau în soluție, a unor componenți din profilul solului, sau cel puțin din partea superioară a acestuia. Termen apropiat *levigare*. Ant. *iluviere*.
Eluviu (p, g) Material detritic rezultat în urma proceselor de dezagregare și alterare a rocilor *in situ* și de eluviere a unor componente granulometrice sau solubile. Apare sub formă de cuvertură cu grosimi diferite și stabilitate îndelungată pe suprafețele orizontale sau slab înclinate. Sin. *regolit*, *material rezidual*.
Emergență (h) Ieșirea apelor subterane la suprafață sub formă de izvor.
Emersiune (g) v. **Exondare.**
Emersiune, țărm de ~ (g) Țărm unde se resimte o mișcare negativă a nivelului mării (fie eustatism negativ, fie epirogeneză pozitivă).
Emisar (h) **1.** Curs de apă ce provine dintr-un lac. **2.** Limbă de gheață ce curge dintr-o calotă, sau dintr-un ghețar de platou și care se continuă apoi cu un rîu. Sin. *efluent*, *iceström*. **3.** Fluid lichid sau gazos receptor al poluanților.
Emisferă (gg) Jumătate din globul terestru. Există următoarele tipuri: **E.** *nordică* (boreală) și *sudică* (australă) despărțite de planul ecuatorului; **E.** *continentală* (cu polul

situat aproape de Quiberon — Franța), în care uscatul ocupă 47% și **E.** *oceanică* (cu polul situat în insulele Antipode din apropiere de Noua Zeelandă, în care uscatul ocupă numai 11,4%); **E.** *Occidentală* (cele două Americi) și **E.** *Orientală* (Eurasia și Africa).

Emisie (m) Cantitatea totală de noxe degajată de o sursă de poluare într-o anumită perioadă de timp. Se exprimă în g/s sau în kg/s. În timp, **e.** poate fi instantanee (punctuală sau liniară) sau continuă.

Enclavă (**exclavă**) (g p) Teritoriu de mici dimensiuni având o populație puțin numeroasă, aflat în apropierea graniței dintre două state, în interiorul unuia dar aparținînd celuilalt. Același teritoriu este socotit ca **e.** de statul care îl înconjoară spațial dar de care nu aparține și ca exclavă de statul sub jurisdicția căruia se află. În prezent sînt pe Terra circa 250 **e.**, mai mult de 200 aflîndu-se la granița dintre India și Bangladesh și 38 la granița dintre Belgia și Olanda. *Prin extensie* **e.** desemnează situația geografică a unui stat sau teritoriu înconjurat total sau în mare parte de spațiul altui stat. Ex.: Lesotho (**e.** în Republica Africa de Sud), San Marino (**e.** în teritoriul italian), Brunei (**e.** în Federația Malaysia), Cabinda (exclavă a Angolei).

Endemic (b) Element specific numai unui anumit teritoriu, de obicei restrîns.

Endemism (b) Specie de plante sau animale care trăiește numai într-un anumit loc, sau într-o regiune izolată cu areal restrîns (o insulă, o peșteră, un lac, un munte etc.). După vechime poate fi: *paleoendemism*, specie relictă care, datorită condițiilor puțin variate ale mediului local, a supraviețuit erelor geologice, și *neoendemism*, specie apărută recent într-un anumit loc care, datorită izolării geografice, devine leagănul de naștere a speciei respective.

Endocarst (g) Totalitatea reliefului carstic și a proceselor ce-i dau naștere dezvoltate în interiorul unor masive calcaroase.

Endogene, forțe ~ (a) Acele forțe sau procese din interiorul Pămîntului (mișcări tectonice, cutremure, vulcanism) care produc schimbări în suprafața scoarței, conducînd la formarea de munți, dealuri, podișuri, depresiuni etc.

Endoreică, regiune ~ (h) Regiune drenată de o rețea hidrografică sezonieră sau permanentă care nu are legătură cu nivelul de bază general al oceanelor. Nivelul de bază este un lac sau o mare interioară (ex.: M. Caspică, M. Moartă, L. Aral), precum și o depresiune deșertică (sebkha, cîmpie de împrăștiere — unde apa se evaporă și se infiltrează pe încetul).

Energia reliefului (g) Diferența de nivel dintre fundul unei văi și culmile învecinate (sau față de oricare punct de pe versant).

Eoglaciar (g) v. **Würm.**

Eolian, relief ~ (g) Procesele, formele de relief și sedimentele create de vînt, sau în care intervine puternic și vîntul. Acțiunile vîntului (procesele) sînt: *deflație*, *coraziune*, *transport* și *acumulare*. *Deflația* este spulberarea nisipului de către vînt; cînd deflația este selectivă, procesul se numește *vînturare* (fragmentele care depășesc competența vîntului rămîn pe loc, fiind îndepărtate numai cele fine). Cînd vîntul izbește diferite suprafețe, împreună cu grăunții duri de nisip, se produce o eroziune numită *coraziune*, iar transformările suferite de suprafețele rocilor compacte (scrijelire, polizare), se cheamă *eolizație*. Uneori prin eolizație se înțelege mai ales coraziunea periglaciară (vîntul încărcat cu cristale de gheață). *Transportul* eolian se face, ca și la rîu, în *suspensie* prin aer (nisip cu diametru sub 0,1 mm) cînd creează *furtunile de nisip*, fie prin *saltație* (grăunți de 0,1—0,5 mm), fie prin *rostogolire* pe sol. Săltarea și rostogolirea se mai numesc și *derivă eoliană* (transportul în stratele joase ale atmosferei). Formele de relief modelate de vînt sînt: *de acumulare* sau *dune* și *de eroziune*. Din ultima categorie, mai cunoscute sînt *yardanguri* (șanțuri alternînd cu creste aliniate adesea pe smocuri de iarbă), *zbîrca* (movile alungite, ce poartă cîte un arbust sau un tufiș, sculptate în argile sau gresii nisipoase), *ciuperci* (sau *babe*). Există și *depresiuni circulare*, de dimensiuni foarte variabile, cunoscute sub denumirile mai generale de *cuvete hidro-eoliene* sau *cuvete de deflație*, create prin spulberarea materialelor fine rezultate din aport fluviatil sau din dezagregările în loc. Pietrișurile eolizate prezintă suprafețe pișcate și satinate, uneori cu fațete, muchii sau noduli. Sin. *pietriș cu fațete*, *dreikanter*, *gliptolithe*.

Eolizație (g) v. **Eolian, relief** ~,

Epicentru (a) Locul de la suprafața Pămîntului situat pe verticala focarului (hipocentrului) unui cutremur. De obicei, aici intensitatea cutremurelor este maximă.

Epiciclu (g) v. **Ciclu.**

Epicontinental (h, a) **1.** Spațiile vecine cu continentele, ocupate de mări puțin adînci, cînd acestea sînt regiuni rigide și calme sub aspect tectonic (*mări epicontinentale*). **2.** Depozite neritice și zoogene depuse pe platformele continentale; au grosimi mici și cu mare variație de facies.

Epifite (b) Plante neparazite dar care folosesc ca suport alte plante (ex.: unele specii de mușchi, licheni, orhidee etc.).

Epigeneză (g). **1.** Instalarea și încătușarea unui curs de apă și a văii sale în roci dure, după traseul avut anterior în rocile moi situate deasupra. O *vale epigenetică* se poate forma pe două căi: prin *supraimpunere* (cînd valea a trecut dintr-o pătură moale discordantă, care masca pe cea dură, și s-a încătușat în cea masivă de dedesubt; sau valea curgea anterior pe o suprafață de nivelare ce reteza deopotrivă indiferent ce rocă); prin *antecedență*, cînd au intervenit mișcări tectonice ulterioare instalării rîului, care au ridicat o structură sub formă de anticlinal sau horst, sau ramură muntoasă, fără ca valea să se deplaseze, ci s-a încătușat în loc (ex.: Buzăul). Totuși, cel mai adesea, supraimpunerea și epigeneza se consideră a fi același lucru. **2.** Prin extindere, se folosește și *relief epigenetic* pentru unele forme pozitive dezvelite prin eroziune diferențială de sub o pătură mai moale de sedimente (ex.: o parte din Subcarpați scoși de sub pietrișurile villafranchiene, sau unele masive cum ar fi culmea cristalină a munților Codrului sau chiar a Mezeșului, scoase de sub pătura sedimentară).

Epirogeneză (g) Procesul de ridicare lentă a unor compartimente mari din scoarța Pămîntului care duce la exondare, respectiv la formarea de noi suprafețe continentale. **E.** poate fi totuși pozitivă cît și negativă.

Epistadiu (g) v. **Stadiu.**

Epizonă (a) Zona cea mai aproape de suprafață în care se produce metamorfozarea rocilor sedimentare (pînă la 6 km).

Epocă geologică (a) Subdiviziunea de ordinul trei în scara geologică (ex.: Eogen, Miocen), după eră și perioadă.

Epocă geomorfologică (g) Cea mai mare subdiviziune în scara evoluției paleogeomorfologice (ex. epoca carpatică), după care urmează etapă, fază, subfază.

Epocă glaciară (a) Parte a erei cuaternare, ce corespunde, în mare, cu Paleoliticul, cînd climatul s-a răcit în mai multe rînduri și a fost relativ umed, astfel că s-au putut instala, pe o parte din zonele temperate, mari calote glaciare. **E.g.** a durat peste 500 000 ani și s-a terminat acum 10 000 ani. După

studiile făcute în Alpi au fost determinate patru faze glaciare: *Günz*, *Mindel*, *Riss* și *Würm*.

Epura bazinului (h) Reprezentare grafică a creșterii suprafeței bazinului hidrografic în funcție de creșterea lungimii rîului.

Epurare (m) Procese mecanice, chimice sau biologice prin care sînt trecute apele uzate în vederea curățirii lor și evacuării în mediul înconjurător la un grad cît mai redus de poluare.

Eratic (g) v. **Bloc.**

Eră geologică (a) Diviziune de ordinul I a timpului geologic, care se caracterizează prin mari evenimente geologice. Ele se deosebesc fie după criterii stratigrafice (Arhaic, Algonkian, Primar, Secundar, Terțiar, Cuaternar), fie după criterii paleontologice (Azoic, Proterozoic, Paleozoic, Mezozoic, Neozoic), fie combinat.

Eră geotectonică (a) v. **Orogeneză.**

Erg (g) Termen arab desemnînd cîmpuri de dune foarte întinse, în regiunile deșertice și semideșertice, ocupînd sute sau mii de km². Ele se formează pe seama unor mari cantități de nisip mobil, de origini variate. În majoritatea cazurilor este nisip adus de rîuri endoreice din zone îndepărtate ergurilor și apoi prelucrat de vînt. Alteori, e vorba de nisip marin, depus în timpul unor transgresiuni marine vechi, remaniat de rîuri și de vînt. Pe ele se pot dezvolta chiar smocuri de iarbă în urma foarte rarelor ploi. Cele mai întinse **e.** sînt în Mauritania, Algeria, Libia, Pen. Arabică etc. **E.** se mai numesc și *nefud* (în unele țări arabe), sau *kum* (în Asia Centrală). V. **Dună.**

Erodisol (p) Tip de sol care, în sistemul român de clasificare, este rezultatul eroziunii accelerate sau decopertării antropice, încît orizonturile rămase (sau materialul parental expus la zi) nu permit încadrarea într-un anumit tip de sol.

Eroziune (g) Totalitatea proceselor mecanice, fizice, chimice, biologice de la exteriorul scoarței terestre (procese exogene) prin care agenții externi (atmosfera, apa, biosfera) atacă și distrug rocile de la suprafața scoarței, creînd sau modificînd relieful. Termenul de **e.** are un sens restrîns, acela de roadere și îndepărtare a materiei (sol sau rocă), cînd se numește **e.** *propriu-zisă* (geologii o mai numesc *gliptogeneză*) și un sens mai larg ce include și procesul de *acumulare*. Pentru ambele sensuri — **e.** plus acumulare — geologii folosesc și termenul de *morfogeneză* (deși morfogeneza trebuie să includă și relieful creat de agenții interni). **E.** este dezvoltată de agenții externi și, în funcție de aceștia, de combinarea proceselor lor sau de modul și direcția de acțiune, poartă diferite denumiri: *meteorizația* este eroziunea exercitată în loc de către agenții climatici (ploaie, vînt, zăpadă, îngheț, insolație etc.); **e.** *bio-chimică* (exercitată de agenți biogeni, mai ales pe cale chimică); **e.** *bioclimatică* (**e.** conjugată a elementelor climatice și biologice); **e.** *chimică* sau *coroziune*; **e.** *fluviatilă* (fluvială) sau **e.** *lineară*, exercitată de apele curgătoare, și care se subdivide în: **e.** *verticală* sau *în adîncime* și **e.** *laterală* sau **e.** *de mal*; **e.** *eoliană* este și ea de două feluri: *coraziune* și *deflație*; *abraziune* se numește **e.** marină, iar cea glaciară — *exarație* (uneori, abraziune glaciară), cu un subtip numit *subsăpare glaciară* (care excavează, prin rabotare și smulgere de blocuri, circurile sau depresiunile din spatele pragurilor); **e.** *lacustră*; **e.** *antropică*; **e.** *accelerată* (totalitatea tipurilor de eroziune al căror ritm a fost accelerat de om, prin acțiuni indirecte cum ar fi defrișarea etc.). Opus **e.** lineare este **e.** *areolară* (*în suprafață*, *superficială* sau *laminară*) creată de apa scursă laminar sau în pînze pe versanți sau pe suprafețe ușor înclinate; unii autori o numesc și **e.** *laterală*; dacă **e.** lineară duce la

fragmentarea sau disecarea reliefului, cea areolară duce la nivelarea lui. *Pluviodenudarea* este o eroziune areolară incipientă, creată de izbirea solului gol de către picăturile de ploaie. Pluviodenudarea, ca proces de izbire și roadere, se combină și se continuă cu *spălarea* (evacuarea materialelor fine de la suprafață, de către apa de ploaie ce se scurge în pînze), cunoscută și sub denumirile de: *denudare*, *ablație*, **e.** *difuză*, **e.** *areolară* etc. Aceasta trece, la rîndul ei, în *șiroire*, care este o scurgere incipient concentrată, ce conduce la un început de **e.** lineară. Unii autori dau denudării un sens mai larg, echivalent cu **e.** în general. **E.** *normală* a fost denumită **e.** fluviatilă împreună cu toate procesele de pe versanți care o însoțesc și pe care ea le dirijează și a căror produse le evacuează. **E.** *regresivă*, care se propagă din aval în amonte în lungul talvegului, acționînd cu putere la rupturile de pantă, la praguri, pe care le face să regreseze și cu timpul să dispară; **e.** regresivă este responsabilă, în principal, de formarea profilului de echilibru la rîuri. **E.** *diferențială* (selectivă), care acționează mai puternic sau mai lent în funcție de proprietățile rocilor sau de înclinarea stratelor, punînd în evidență structura și duritatea diferită a acestora și creînd reliefuri structurale; în cadrul acesteia se remarcă și **e.** *termică*, realizată prin topirea unor bare de gheață sau gheață încorporată în sedimente de mal sau de albie, cînd se eliberează particule de sol, creînd denivelări etc. Printre altele, duce la lărgirea rîurilor siberiene, la formarea de nișe de mal.

Eroziunea solului (g) Noțiune recentă ce se referă la toate procesele naturale de distrugere a solului, mai ales în urma impactului omului în învelișul vegetal sau a gospodăririi inadecvate. Pentru aprecierea gradului de eroziune se folosește uneori o scară cu 5 grade (gradul 1 este atunci cînd **e.** este abia perceptibilă, iar 5 cînd eroziunea este excesivă). Combinarea proceselor de **e.** pe zone, etaje sau medii bioclimatice poartă numele de *sisteme de* **e.**, sau *sisteme morfogenetice*; ele pot fi în stare (stadiu) de: *biostazie* sau de echilibru (cînd pătura vegetală e stabilă și sub ea are loc numai alterarea în loc, iar **e.** are loc numai prin evacuarea de soluții minerale), *rhexistazie* (ruperea echilibrului din cauze climatice, tectonice sau antropice, cînd solurile și chiar rocile sînt erodate brutal), *heterostazie* (cînd covorul vegetal are o densitate mică și cele două stări anterioare se întîlnesc pe același teritoriu în mod atenuat).

Eroziune subcrustală (g) Proces de topire a bazei litosferei la contactul cu astenosfera, datorită ridicării temperaturii printr-un curent de convecție sau un panaș de manta. Are loc o subțiere și o coborîre a crustei, ce generează o sedimentare.

Erozivitate (p) Măsura în care un sol este expus eroziunii agenților naturali. Se exprimă prin cantitatea de sol erodat în condiții standard de pantă, folosință etc., în unitatea de timp și în raport cu puterea agentului.

Erozivitate pluvială (g) Eroziune potențială a solului în funcție de cantitatea de precipitații a ploilor torențiale și de intensitatea medie pe 15 minute din nucleul torențial.

Erupție (g) Aducerea la zi a unor materiale solide, lichide sau gazoase din interiorul scoarței sau al astenosferei. Există **e.** *de noroi*, care dau *vulcani noroioși* (un nămol adesea gazos, bogat în săruri și produse organice), **e.** *hidrotermale* sau *geyseri* și **e.** *vulcanice*. Acestea din urmă sînt cele mai răspîndite și mai cunoscute. **E.** vulcanice se dezvoltă în trei faze: *preeruptivă* (cînd au loc mișcări de sol și unele emisii de gaze), *faza paroxismală*

(sau erupția propriu-zisă), care îmbracă forme variate după tipul de vulcanism, și *faza posteruptivă* (emanațiuni de gaze). **E.** se produce printr-o degazeificare violentă a magmei ce migrează la suprafață printr-un aparat vulcanic; la început apar vapori fierbinți cu diverse gaze și cenușe, urmează proiecțiile solide (piroclastitele) și apoi revărsarea lavei. După locul de apariție la suprafață al produselor vulcanice se deosebesc trei tipuri de erupții: *centrale* (sau punctiforme), cînd **e.** are un singur coș principal, *lineare* (emisiunea se face în lungul unei crăpături), *areale*, pe o rețea variată de crăpături ce afectează un mare teritoriu (cînd rezervorul magmatic e mare și aproape de suprafață, ca în parcul Yellowstone — S.U.A., sau Pod. Deccan — India). După caracterul lavelor există: **a) e.** *bazice* sau de *tip hawaian*, care pot emite pe o fisură, sau pe un coș central ca un puț (pit-crater), în care se află un lac de lavă din care aceasta se revarsă periodic, în curgeri prelungi, creînd un *scut vulcanic*, sau un platou; **b) e.** *acide*, care se răcesc foarte repede și creează domuri vulcanice, stîlpi sau ace vulcanice; între acestea, *tipul pelean* (de la Mont Pelée din Ins. Martinica) începe printr-o explozie violentă, care pulverizează dopul ce închide coșul, după care urmează un nor gros arzător compus din vapori, cenușe, bolovani, care coboară pe pante, rostoglindu-se cu viteze de pînă la 150 m/s. Tipurile de vulcani în care domină nu lava ci piroclastitele, iar exploziile sînt mai mult sau mai puțin intense, sînt de două feluri: a) cu activitate continuă, dar cu o fază paroxismală puternică, ce aduce la zi mari cantități de piroclastite grosiere, cu care se construiește un con în care alternează curgeri de lave cu pînze de scorii; este *tipul strato-vulcan* sau *strombolian* (Stromboli, din ins. Lipare); b) cu activitate discontinuă, dar intensă, cu explozii violente ce aduc la zi mari cantități de cenușe; este *tipul vulcanian* (Vulcano, din ins. Lipare). Exploziile vulcanice creează, ca formă de relief, *craterele*, care pot fi: *simple* (ca o pîlnie), *crater-puț* (pit-crater), *caldeire*, *maare* (cratere freatice sau embrionare).

Esker (g) Forme de relief de tipul unor ramblee sau șosele sinuoase, uneori ramificate, constituite din aluviuni (termen englez). Se alungesc pe distanțe de km în sensul de deplasare al calotelor glaciare, cu lățimi de 20—200 m și înălțimi de 5—50 m. S-au clădit prin umplerea cu aluviuni a unor canale și tunele subglaciare, de către apele de topire încărcate cu material morenaic, sau prin umplerea unor canale de suprafață formate peste ghețarii înveliți cu multe morene. Sin. *ös* (pl. öesar-suedez).

Espinal (b) Tufișuri spinoase sempervivente (Chile, Argentina).

Estavela (g) Orificiu carstic de tipul unui puț ce funcționează ca o resurgență temporară, cînd sub formă de ponor cînd sub formă de izvor.

Estivare (b) Stare de viață latentă (somn de vară) al unor animale (specii de popîndăi, amfibieni, pești) datorată căldurilor mari și insuficienței hranei.

Estran (g) Fîșia de litoral care este descoperită de apă la reflux și acoperită la flux. **E.** *pietros* este o parte a platformei de abraziune, sau un *platier* (în parte acoperit cu nisip), pe cînd un **e.** *cu nisip*, sau pietriș, este o plajă. Pe suprafața globului ocupă 150 000 km².

Estuar (g) Gura de vărsare, sub formă de pîlnie, a unui curs de apă ce se varsă în mări sau oceane cu maree puternică. Pentru că unele **e.** nu au formă de pîlnie, ele pot fi definite ca, partea terminală a unui organism fluviatil unde se fac simțite mareele și curenții creați de ele. La flux, curentul urcă în susul rîului erodînd malurile, iar la reflux merge invers spălînd aluviunile. La marile fluvii curentul de flux poate reveni înainte ca cel de reflux să se fi terminat complet de „scurs" și atunci, la locul lor de întîlnire, se depun aluviuni, formînd un „dop de mîl". Cele mai lungi **e.** sînt la Amazon (1 500 km), Sf. Laurențiu (500 km), Rio de la Plata (200 km), Sena (144 km). Cele mai numeroase **e.** se găsesc în zonele temperate și ecuatoriale (rîuri și fluvii mai multe). Totodată ele par a fi legate mai ales de țărmurile de submersiune; de aceea, cu timpul procesele de colmatare pot avea o oarecare dominanță. Astfel, colmatarea poate începe de la fundul **e.** printr-o *deltă de fund de* **e.** (ex.: Rio de la Plata), de la gura **e.** printr-o *deltă submersă*, sau o *barră* (ce are formă de con submarin, apoi unele cordoane apar la zi și, cu timpul, se creează o lagună sau chiar o deltă), cum e cazul la Adour — Franța). **E.** înguste sînt numite *ria* (rias) și apar pe țărmurile înalte cu roci masive și cu rîuri mici; sînt niște golfuri alungite mult, uneori ramificate, care au apă marină la flux și rămîn mai mult ca niște rîuri la reflux. Riasurile au fost adîncite într-o fază de regresiune anterioară transgresiunii ce a dus la nivelul actual. Sînt mai multe feluri de ria: *ria sub formă de sticlă* (deschis spre mare numai printr-un canal îngust — portiță) numit și *ledanou* (în bretonă), *aber* (bretonă) este un ria mic, sub formă de pîlnie. Unii autori (Richthofen) folosesc termenul de ria pentru țărmurile cu structură transversală. Există și **e.** mici, ca o pîlnie, deschise într-o zonă de baltă litorală invadată de maree cel puțin în parte, și se numesc *étier* (în estul Franței). Unii autori consideră și *limanele* ca un tip de **e.** (în mări fără maree).

Etaj (gg) Spațiu dispus pe verticală avînd caractere geografice specifice între anumite limite altitudinale. Un același fenomen geografic, extins pe verticală, suferă schimbări de la un **e.** la altul. Mai des, acest termen e folosit în stratigrafie, climă, vegetație, relief, carst, peisaj, apa oceanelor ș.a. Primii care au sesizat etajarea au fost naturaliștii, pentru vegetație, explicînd-o mai ales prin climat. Cel care aduce însă o viziune nouă în studiul etajelor de peisaj este Humboldt, în urma călătoriei sale prin America spaniolă (1799—1804). El arată că vegetația ține cont de climă și sol, și a utilizat pentru prima dată denumirile de pămînturi calde, temperate și reci, subliniind că descrierea geografică trebuie să țină cont înainte de toate de peisaj, începînd cu vegetația care sintetizează celelalte elemente de mediu (de peisaj). Humboldt a formulat, în acest sens, noțiuni, legi și posibilități noi de mare perspectivă în dezvoltarea geografiei regionale; se citează de obicei una, și anume, „identitatea formelor indică o analogie de climate, dar sub climate analoage speciile pot fi diverse". Mult timp însă s-a confundat noțiunile de **e.** cu cele ale zonelor similare (pe latitudine). Dacă zonele globului sînt dictate de climă, **e.** sînt impuse de relief și de orientarea pantelor acestuia; limita între **e.** nu e geometrică, ci variază în funcție de orientare și de alți factori. Cel care a sesizat deosebirile esențiale între zonă și etiaj a fost geobotanistul Flahault (1900), care a și introdus această noțiune în știință.

Etaj alpin (g g) v. **Alpin.**

Etajare biogeografică (b) Succesiune în altitudine a zonelor de vegetație și/sau faunistice, în str însă corespondență cu modificarea în același sens a condițiilor p edoclimatice. Sin. *zonalitate pe altitudine*, *zonalitate* **b.** *verticală*.

Etaje carstice (g) Intervale relativ mari dispuse pe verticală și care se diferențiază prin gradul de dizolvare al calcarului, prin condi-

ţiile particulare ale dezvoltării şi mai ales prin caracteristicile circulaţiei subterane a apei. **E.** *superior* are o circulaţie rapidă pe verticală, abordînd apele de suprafaţă prin numeroase puţuri, avene, crăpături. **E.** *mediu* are multe goluri formate din grote, peşteri, cu multe forme concreţionare, dar în ce priveşte apa sînt mai mult seci. **E.** *inferior* are apă din abundenţă, formînd adesea şi nivelul de bază carstic.

Etaje de nori (c) Straturi ale troposferei în care se formează anumite genuri de nori. Înălţimea lor variază în funcţie de latitudine: **e.** *inferior* (0—2 km la orice latitudine); **e.** *mijlociu* (2—8 km în regiunile intertropicale, 2—7 km în regiunile temperate şi 2—4 km în regiunile polare); **e.** *superior* (8—17 km în regiunile intertropicale, 7—13 km în regiunile temperate şi 4—8 km în regiunile polare).

Etaje de relief (g) Dispunerea pe altitudine a tipurilor majore de relief, a unora din elementele lor caracteristice şi a proceselor geomorfologice. Pot fi distinse două **e.** principale: *colinar* (cu subetajele *depresionar*, al fundurilor de văi şi al *culmilor*) şi *muntos*. În cadrul **e.** *muntos* se pot deosebi subetajele: *munţii joşi*, *mijlocii* şi *înalţi*, iar sub aspect morfobioclimatice **e.**: *forestier*, *alpin*, *glaciar*.

Etaje oceanice (h) După adîncimea pînă la care pătrunde lumina se deosebesc două mari etaje (domenii sau medii): *photic* sau *phital* în care pătrunde lumina, făcînd posibilă viaţa vegetală (pînă la cca 200 m) şi *aphotic*, sau *aphital*, care este obscur. La rîndul lor acestea se subdivid în alte etaje; cel cu lumină are: etajele *de fund* (bentic), *litoral* şi *pelagic*. În mediul aphotic, adînc, se deosebesc următoarele etaje: *batial* (200—3 000 m), *abisal* (3 000—7 000 m) şi ultraabisal sau *hadal* (peste 7 000 m).

Etapă morfocronologică (g) A doua treaptă în scara morfocronologică (după epocă), ce reuneşte evenimente tectonice (orogeneze şi epirogeneze) şi sculpturale (suprafeţe de nivelare, piemonturi etc.) care contribuie la conturarea aspectelor specifice ale structurii geomorfologice a unor principale unităţi morfostructurale (ex.: Etapa Carpatică veche, sau Etapa Neocarpatică). V. **Scara Morfocronologică.**

Etapă morfosculpturală (g) A doua treaptă în scara morfosculpturală, materializată cu precădere printr-o suprafaţă sau treaptă principală de relief (ex.: Etapa pediplenei carpatice). V. **Scara Geomorfologică.**

Etapă morfotectonică (g) A doua treaptă (după epocă) în scara morfotectonică, care reuneşte mai multe faze tectonice ce contribuie la conturarea unor ansambluri de unităţi morfotectonice, caracterizate prin dominarea unui anumit stil de tectogeneză (ex.: Etapa Neocarpatică, caracterizată prin ridicări în ansamblu).

Etiaj (h) Media nivelelor minime anuale ale unui rîu, pe o perioadă îndelungată de observaţii. Este considerat, în mod convenţional, ca nivel zero şi constituie nivelul de referinţă faţă de care se măsoară cotele apelor şi se întocmesc planurile de amenajare hidrotehnică.

Etier (g) v. **Estuar.**

Etnie (g p) Grup uman a cărui unitate comportă raporturi originale de paternitate, care se traduc printr-o comunitate de caractere somatice ereditare (rasă), dar este îmbogăţit de aporturile culturale (limbă, credinţă, mod de existenţă). Singură sau asociată altora, **e.** stă la baza formării unui popor sau unei naţiuni.

Etnogeografie (g p) Studiul popoarelor, naţiunilor şi naţionalităţilor, al răspîndirii geografice a popoarelor, naţiunilor şi naţionalităţilor în strînsă legătură cu desfăşurarea generală a istoriei popoarelor.

Eubazic (p) Termen care indică soluri cu grad de saturaţie în baze mai mare de 75%.

Eugeosinclinal (a) Fosa principală centrală a unui geosinclinal, care se limitează pe o latură cu un taluz de platformă, cu pantă abruptă, de unde pornesc curenţi de turbiditate (curenţi rapizi, cu o mare cantitate de materie în suspensie) însoţiţi de dărîmături submarine. Aceştia depun materiale grosiere (gresii şi grauwackes), ce alternează cu sedimente fine de tip batial (şisturi). Fosele **e.** reprezintă sediul fenomenelor magmatice, de unde emit ofiolite. V. **Geosinclinal.**

Eurihaline (b) Organisme adaptate la o gamă largă de variaţie a salinităţii mediului (solului, apei etc.). Ant. *stenohaline*.

Euriterme (b) Organisme adaptate la variate condiţii de temperatură ale mediului. Ant. *stenoterme*.

Eustatice (h) v. **Mişcări Eustatice.**

Eustatism (h) Mişcările pozitive sau negative de lungă durată ale nivelului oceanic. Ele pot fi cauzate de variaţia volumului chiuvetelor oceanice (*eustatism diastrofic*), sau a volumului apei prin reţinerea unei părţi în calotele glaciare, sau prin topirea acestora (*glacioeustatism*). Sin. *eustazie*. V. **Teoria eustatică.**

Eutotrofe (b) Organisme care trăiesc în medii bogate şi variate în substanţe de nutriţie. Ant. *stenotrofe*.

Eutrof (p) Sol bogat în elemente de nutriţie pentru creşterea plantelor.

Eutrofizare (m) Supraîncărcarea apelor cu substanţe nutritive, ceea ce produce dezvoltarea explozivă a fitoplanctonului şi implicit un consum mare de oxigen. Carenţa de oxigen determină moartea zooplanctonului şi peştilor.

Euxinism (h) Condiţii ale mediului marin în care lipseşte circulaţia verticală a apei de adîncime, unde nu se produce oxigenarea şi, ca urmare, lipseşte viaţa, în afara bacteriilor anaerobe. În lipsa oxigenului se acumulează bioxidul de carbon, din materiile organice căzute de la suprafaţă, precum şi mîluri negre. Astfel de condiţii sînt specifice Mării Negre (*Pontus Euxinus*) sub 180 m, precum şi domeniilor abisale sau chiar batiale.

Evaluarea terenului (p) v. **Bonitarea terenului.**

Evaporaţia globală (h) Totalitatea pierderilor de apă de pe teritoriu, însumînd evaporaţia de la suprafaţa apei, suprafaţa solului, transpiraţia plantelor, evaporaţia apei reţinută pe plante, evaporaţia de la suprafaţa zăpezii sau gheţii. Sin. *evapotranspiraţie*.

Evaporaţie (c, h) Trecerea apei din stare lichidă ori solidă, în stare gazoasă, prin desprinderea de pe suprafaţa apei sau gheţii a moleculelor cu mobilitate mai mare. Intensitatea evaporaţiei se află în raport direct proporţional cu temperatura şi viteza vîntului şi invers proporţional cu presiunea atmosferică. Întrucît o parte din vapori se întorc în faza lichidă ori solidă, evaporaţia reprezintă, de fapt, diferenţa dintre cantitatea moleculelor care se desprind şi a celor care se întorc pe suprafaţa **e.** Se deosebesc: **e.** *efectivă* (cantitatea de apă evaporată de pe o suprafaţă oarecare într-un anumit interval de timp) şi **e.** *potenţială* (cantitatea de apă care s-ar putea evapora în condiţiile atmosferice ale unui loc oarecare, într-un anumit interval de timp, dacă rezerva de apă ar fi nelimitată). În hidrologie se deosebesc: **e.** *la suprafaţa apei*; **e.** *la suprafaţa solului* liber sau acoperit de vegetaţie *(evapotranspiraţie)*; **e.** *la suprafaţa zăpezii* sau a gheţii.

Evaporigraf (c) Aparat destinat măsurării prin înregistrare, a cantităţii de apă evaporată.

Evaporimetru (h) Aparat pentru măsurarea evaporaţiei reale de pe diverse suprafeţe naturale. Datele măsurate intră în calculul *bilanţului hidric* sau *hidrologic al solului*, care ia în considerare şi precipita-

țiile și condensările, scurgerea, evapotranspirația, rezervele subterane și biologice.

Evaporimetrie (c) Măsurarea evaporației. Studiul mijloacelor și metodelor de măsurare a evaporației.

Evaporite (a) Roci sedimentare — sare gemă, gips, anhidrit — care se formează prin evaporarea apei de mare dintr-o lagună ce comunică periodic cu marea, sau a apei continentale dintr-un lac de deșert (sebkha), sau dintr-o mare închisă pe cale de a seca.

Evapotranspirație (h) v. **Evaporație globală.**

Evapotranspirație potențială (h) Noțiune teoretică ce indică evaporația maximală a unei suprafețe în condiții climatice date, dacă solul ar fi continuu alimentat cu apă. Această noțiune neglijează faptul că procesele biologice și cele fizice de *autoreglare* încetinesc evaporarea cînd apa devine rară. Ca urmare, **e. p.** se poate înfăptui numai pe suprafețele de apă liberă, dar și aici valoarea sa depinde de volumul de apă și de adîncimea acesteia, factori ce reglează temperatura în decursul anotimpurilor și face să varieze evaporația. Valorile reale le dau numai măsurătorile cu evaporimetre sau atmometre.

Evapotranspirație reală (h) Evapotranspirația în condiții meteorologice date, de pe o suprafață de sol pe care cantitatea de apă are o valoare anume.

Evoluția polifazică a solului (p) Transformarea succesivă a solului spre a se pune în echilibru cu modificările suferite în timp de unul sau mai mulți factori pedogenetici. Sin. *dezvoltarea policiclică a solului.*

Evoluția solului (p) Modificarea în timp a profilului și proprietăților solului, consecință a modificării factorilor mediului și a procesului pedogenetic însuși. Sin. *dezvoltarea* **s.**

Evoluție (g g) Termen ce se aplică în toate domeniile geografice: **e.** geomorfologică; **e.** solurilor; **e.** hidrografiei; **e.** populației etc.

Evoluție stadială (g) Concepție sau teorie conform căreia toate formele de relief, dar mai ales văile sau tronsoane ale acestora, evoluează prin stadii succesive (în anumite situații, anumite stadii pot fi sărite), ce se deosebesc între ele atît prin elemente cantitative dar și calitative. Cel mai tipic exemplu, stadiile de tinerețe-maturitate-bătrînețe ale lui Davis. **E. s.** a unei forme se referă atît la perioada ascendentă cît și la cea descendentă a evoluției. Pentru formele mici de eroziune și chiar pentru văi, concepția stadială are o mare importanță practică, deoarece fiecare stadiu, pentru a putea fi controlat, impune un anumit tip de amenajări.

Evorsiune (g) Eroziune dezvoltată în roci dure de către curenții turbionari (vîrtejuri sau ochiuri) încărcați cu pietriș sau nisip, de obicei la baza unor rupturi de pantă. **E.** formează marmite sau cazane, care se adîncesc sub nivelul albiei minore; alteori aceasta se dezvoltă lateral, în peretele albiei.

Exarație (g) Eroziunea exercitată de ghețari, mai ales cu ajutorul bucăților de roci, pe care le încorporează și, cu care apoi zgîrie și tocesc rocile de pe fundul și laturile văilor glaciare. Sin. *polizare glaciară, abraziune glaciară.*

Exces de umiditate (p) Surplus de apă față de nevoile plantelor, ce stagnează în sol sau la suprafața acestuia, permanent sau temporar, provocînd deficit de aerație, scăderea productivității, greutăți în efectuarea lucrărilor agricole.

Exfoliere (g) Detașarea unor plăci curbate, de tipul cojilor de portocală (groase de 0,5—10 cm și cu suprafețe ce ating 0,1—5 m²), din rocile dure, mai ales granite și unele gresii (trovanți), care lasă în loc blocuri sau fațete sferoidale. Sin. *descuamare sferoidală.*

Exhumare (g) Scoaterea la zi, prin eroziune diferențială, a unei forme de relief sau a unui relief în general care a fost *fosilizat* sub depozite mai moi. Tipice sînt suprafețele de eroziune exhumate pe marginea unor masive cristaline hercinice.

Exocarst (g) Totalitatea formelor de relief și a proceselor care se întîlnesc pe suprafața (la zi) unor roci carstificabile.

Exod (g p) Părăsire în masă a unei țări sau a unui teritoriu de o parte însemnată a populației stabile inițiale; emigrare în masă. **E.** poate fi episodic, provocat de un cataclism natural (ex.: părăsirea ins. Tristan da Cunha după erupția vulcanului Eons la 9.10.1961), sau continuu (**e.** populației rurale spre regiuni industriale și urbane). **E.** rural — migrarea țăranilor spre orașe (cu tendințe de atenuare în țările înalt urbanizate). **E.** agricol — părăsirea îndeletnicirii, ocupației de agricultor, în favoarea activităților neagricole (industrie, construcții, servicii ș.a.).

Exogen, fenomen ~ (g) Totalitatea fenomenelor care afectează din exterior suprafața scoarței terestre. Opus: *endogen.*

Exondare (g) Ieșirea de sub apele mării a unor părți din scoarța terestră, fie prin mișcări epirogenetice pozitive, fie prin eustatism negativ, ambele ducînd la o *regresiune marină.* **E.** se mai poate realiza și prin colmatarea totală a unui lac sau mare de mică adîncime. Sin. *emersiune.*

Exoreism (h) Caracteristica majorității bazinelor hidrografice de pe uscat de a se scurge și a se racorda cu nivelul de bază general, sau nivelul oceanului. Opus: *endoreism.*

Exosferă (c) Stratul periferic al atmosferei (între 1 000—1 200 și 3 000 sau 20 000 km înălțime) în care gazele ce compun aerul sînt disociate și rarefiate, particulele lor pierzîndu-se ușor în spațiul interplanetar, din cauza reducerii accentuate a forței gravitaționale. Extinderea **e.** pînă la 20 000 km înălțime se bazează pe criteriul prezenței magnetismului terestru.

Exotice (b) Organisme introduse din alte regiuni.

Explozie demografică (g p) Proces demografic caracteristic populației țărilor în curs de dezvoltare, constînd în creșterea numerică accentuată a populației, ca urmare a scăderii bruște a mortalității (sub efectul îmbunătățirii asistenței medicale) și a menținerii natalității la nivele ridicate.

Extensivă, agricultură ~ (a) Din punct de vedere geografic — agricultura care utilizează imperfect suprafața agricolă. Semnul concret al **a. e.** este ocuparea incompletă a solului, prezența pîrloagelor, a pășunilor naturale ș.a. Economic — **a. e.** angajează prea puține mijloace tehnice, rezultatul fiind randamentul scăzut al producției.

Externalitate (m) Atitudine de minimalizare a efectelor economice negative generate de poluare asupra tuturor resurselor mediului înconjurător. **E.** este motivată de considerarea unor resurse (aerul, apa, peisajele etc.) ca bunuri fără valoare economică directă, nefiind incluse în nici un nomenclator de prețuri.

Extincția radiației în atmosferă (c) Scăderea intensității și modificarea spectrală a radiației solare la trecerea prin atmosfera terestră. Se datorează absorbției și difuziei provocate de gazele ce compun aerul și de particulele lichide și solide aflate în suspensie în atmosferă

Extrazonal (b p) Fenomen, proces sau component geografic zonal care, în condiții speciale, apare într-o altă zonă decît cea proprie.

Extreme absolute (c) Cele mai mari și cele mai mici valori înregistrate de un element meteorologic oarecare, în întreaga perioadă de observații, la o stație oarecare.

Extruziune (g) **1. E.** *vulcanică*, ieșirea la zi a unei lave acide, sub formă de țîșnire, care nu dă o curgere ci un

monticol cu versanți abrupți. **2. E.** *glaciară*, procesul de apariție la zi (emergență) a unor strate sau bucăți de gheață din stratele de dedesubt datorită compresiunii și fluidității mai mari a păturilor mai adînci. Se produce în zona de topire (ablație), unde gheața are o fluiditate mai mare și dă unele alunecări circulare, izbucnind la suprafață.

Exudare (g) Procesul de ridicare capilară a soluțiilor din regiunile aride calde și depunerea sărurilor, prin evaporarea apei, la suprafață sau în imediata sa apropiere.

Exsurgență (g) Emergență cu debit puternic, specifică regiunilor cu roci foarte permeabile. V. **Resurgență.**

F

Facies (a) Totalitatea caracterelor petrografice și paleontologice ale unui depozit sau roci, determinate de condițiile genetice ale mediului în care s-au format. Se subîmpart în: *litofaciesuri* (gresos, calcaros, argilos etc.) și *biofaciesuri* (numulitic, coraligen etc.). O serie de strate pot prezenta o variație pe verticală a faciesului (indică evoluția în timp a mediului de sedimentare, ca de exemplu, trecerea de la **f.** marin la cel lagunar), sau o trecere laterală de **f.** După mediul de depunere pot fi: **f.** *continentale* (eolian, eluvial, vulcanic, speleon — argile, mîluri —, glaciar, torențial, fluviatil, lacustru, concreționar, carbonifer), **f.** *marine* (lagunar, deltaic, litoral, neritic, batial, abisal).

Factor (b) Element material capabil de a produce o acțiune directă sau indirectă asupra altor elemente materiale, provocînd reacții corespunzătoare.

Factori antropici ai climei (c) Ansamblul activităților antropice (despăduriri, desecări, irigații, poluare a atmosferei etc.) de mare amploare, care determină modificarea condițiilor climatice, contribuind astfel la geneza unor climate cu trăsături specifice.

Factor edafic (p) Solul sau alt substrat ca factor al dezvoltării organismelor vegetale și animale.

Factori ecologici (b) Totalitatea factorilor mediului înconjurător capabili de a acționa asupra vieții organismelor și a comunităților lor. Ei pot fi grupați: în **f.** *abiotici* sau *fizici*: climatici și hidrici (aer, apă, lumină, căldură, umiditate, vînt), geomorfologici (altitudinea reliefului, înclinarea, expoziția); **f.** *edafici* (solul cu proprietățile lui fizice, chimice, biologice); **f.** *biotici* (interrelații fitocenotice, zoocenotice, biocenotice); **f.** *antropici*. Sin. **f.** *geografici*, **f.** *de mediu*.

Factori genetici ai climei (c) Ansamblul proceselor atmosferice (fluxurile radiative care străbat atmosfera și circulația atmosferei), caracteristicilor fizico-geografice ale suprafeței terestre (oceane, continente, relief, vegetație, strat de zăpadă și gheață, sol etc.) și activităților antropice (despăduriri, desecări, irigații, poluarea atmosferei etc.) care, în interacțiunea lor neîncetată, generează clima atît la scară planetară, cît și la scară regională și locală.

Factori geomorfologici (g) Factorii care generează relief prin acțiunile exercitate asupra scoarței terestre. Sînt de două categorii: **f.** *endogeni* sau *interni* (care-și au originea în forțe din interiorul scoarței sau interiorul Pămîntului) și **f.** *exogeni* sau *externi* (originea energiei lor este căldura solară). După modul direct sau indirect de acțiune în crearea reliefului pot fi: **f.** *activi* (sau *agenții geomorfologici*) și **f.** *pasivi* (structura geologică și petrografia, care impun reliefurile structurale și petrografice). Omul este atît un factor direct (agent), cît și indirect — *factor antropic*.

Factor limitativ (b) Oricare din factorii ecologici aflat la limita inferioară (insuficiență) sau superioară (exces) a eficienței sale, încît limi-

tează calitatea și cantitatea de biomasă chiar dacă ceilalți factori sînt în condiții optime.

Factori pedogenetici (p) Factori care contribuie la formarea și evoluția solului (ex.: rocă, relief, climă, vegetație, om). Sin. **f.** *de formare a solului*, **f.** *de pedogeneză*, **f.** *de solificare*.

Factori radiativi ai climei (c) Totalitatea fluxurilor radiative care străbat atmosfera (radiația solară directă, radiația difuză, radiația reflectată, radiația terestră, radiația atmosferei) contribuind în mod hotărîtor la geneza climei.

Faeoziom (p) Unitate principală în legenda FAO, ce grupează soluri cu orizont A molic, cu sau fără orizont B argiloiluvial și la care orizontul calcic, gipsic sau de acumulare pulverulentă de carbonați se găsesc la adîncime mai mare de 75—125 cm. Îi corespunde mare parte din cernoziomurile cambice și argiloiluviale, precum și unele cernoziomuri sau soluri ciornoziomoide din sistemul român de clasificare.

Fagure (g) Microrelief creat pe fațete abrupte de roci dure expuse vîntului și ploilor, care ia naștere prin coraziune, dezagregare, ușoare dizolvări, avînd forma unor ciupituri similare cu ochiurile de fagure. Se formează pe calcare sau roci sedimentare mai slab cimentate și cu granulație grosieră. Sînt niște mici *taffoni* dispuse însă pe abrupturi (5—25 cm).

Falеză (g) Abrupt care marchează contactul între uscat și mare creat de acțiunea mării. Înălțimea **f.** depinde de înălțimea reliefului major desfășurat în lungul țărmului, iar profilul de pantă este în legătură cu natura și structura rocilor. În general, **f.** se formează în roci coerente, cu excepția *microfalezelor* realizate de valuri în nisipul dunelor. La baza **f.** se formează *firida de abraziune*, iar în continuarea ei spre mare apare o suprafață netedă și ușor înclinată, pietroasă, numită *estran* (cînd e îngustă), sau *platformă de abraziune* (ce intră prelung sub apele mării). Deasupra firidei, valurile scot în evidență, prin abraziune diferențială, diferențele de duritate ale rocilor, creînd: *culoare*, *puțuri*, *grote*, *tuneluri*, *arcade*, *coloane*, *portaluri* etc. În terenurile calcaroase, valurile și stropii ajunși pe faleză realizează o *etajare de forme*, începînd cu lapiezurile din partea superioară, apoi mici excavațiuni cu apă și trepte netede în zona de deferlare (la ape mari) și partea joasă cu alge calcaroase. Pe **f.** din cristalin și roci metamorfice, sub efectul dezagregării granulare și al dizolvării, apar *alveole* de tipul taffoni și al fagurilor, *marmite* și chiar lapiezuri. În zona rece, **f.** e modelată de crioclastism și de sloiurile de gheață, care contribuie la formarea firidei și la lărgirea platformei. Cînd **f.** coboară brusc la adîncimi mari (neavînd platformă) se numește **f.** *plonjantă*, iar cînd ea provine dintr-un versant ce a fost invadat de mare, este o **f.** *falsă* (nu s-a format prin abraziune). **F.** *moartă* este aceea care a fost realizată de valuri dar în prezent se află la distanță de litoralul actual, sau deasupra lui. Opuse sînt **f.** *vii*, care se retrag sub acțiunea valurilor, ca de ex. pe țărmul românesc la S de capul Midia, în SE Angliei, pe țărmurile insulelor construite din cenușe și scorii vulcanice puțin consolidate din ins. Krakatoa.

Falеză de gheață (g) Faleză realizată în partea terminală a ghețarilor de calotă ajunși pînă la ocean. **F. de g.** se pot realiza și la marginea ghețarilor plutitori peste care se acumulează névé.

Falie (a) Ruptură a stratelor care a fost acompaniată de o deplasare relativă a compartimentelor pe care le delimitează. Cînd cele două compartimente s-au deplasat pe orizontală, **f.** se numește *de decroșare*. Elementele unei **f.** sînt: *pasul* (distanța pe verticală între cele

două blocuri), *planul* **f.** (suprafața pe care au alunecat cele două compartimente; la rocile dure, pe acest plan se produce o polizare puternică, cu striuri și părți lucioase, numite *oglinda* **f.**), *linia de* **f.** (este aliniamentul marcat de planul faliei pe suprafața topografică), *înclinarea* **f.** (unghiul planului în raport cu orizontala). Se deosebesc mai multe tipuri de **f.**: **f.** *normală* sau *directă* (cînd planul înclină spre compartimentul căzut); **f.** *inversă* sau *de încălecare* (cînd planul înclină surplombat către blocul căzut); **f.** *conformă* (cînd planul înclină în aceeași direcție cu stratele); **f.** *contrară* (cînd înclină invers stratelor). Dacă o mișcare tectonică face ca blocurile să se miște din nou, atunci este o **f.** *rejucată*, iar dacă rejucarea conduce la o mișcare inversă celei inițiale atunci se formează o **f.** *inversată*. Cînd o **f.** cu pasul foarte mare desparte două ansambluri regionale de relief atunci apare o **f.** *de bordură*. Mai multe **f.** la un loc formează o *rețea de* **f.**; dacă ele se întretaie formează un *cîmp de* **f.**; dacă blocurile faliate se dispun în trepte atunci apar *trepte de* **f.**; cînd se combină blocuri înălțate cu altele coborîte apare o structură de *horsturi* și *grabene*. V. **Relief de falie.**

Falie transformantă (a) Falie transversală pe dorsalele medii-oceanice care întrerup continuitatea riftului (T. Wilson, 1965). În lungul lor apar mișcări orizontale de sensuri opuse, deoarece între două segmente deplasate ale riftului ele „lipesc" bucăți din două plăci diferite; de aceea, aici apar fricțiuni importante și cutremure mai puternice (ex.: falia Romanche, care împarte dorsala medie-atlantică în două).

Fallout (m) Depuneri radioactive formate din radionucleizi rezultați în timpul exploziilor nucleare. **F.** *troposferic*, format din radionucleizii care ajung în troposferă unde sînt purtați de curenți în jurul Pămîntului. **F.** *stratosferic*, care rămîne un timp în stratosferă. **F.** *local*, format aproape de locul exploziei.

Familie de cicloni (c) Succesiune de 4—5 cicloni, în alternanță cu 3—4 anticicloni sau dorsale intermediare, care se formează pe același front atmosferic principal (arctic sau polar).

Familie de sol (p) Unitate taxonomică de nivel inferior, separată pe criteriul naturii și texturii materialului parental.

Fan (g) Con foarte aplatizat din care se pot construi, prin îngemănare, glacisuri *(alluvial fan)* și pedimente *(rock fan)*. Sin. *abanico*, în America Latină.

Fanglomerate (g) v. **Torent noroios.**

Fata Morgana (c) Miraj multiplu, datorat micșorării sau creșterii rapide a densității aerului cu înălțimea. El poate fi atît superior cît și inferior. O legendă italiană atribuie fenomenul zînei („fata") Morgana.

Fațete de falie (g) Suprafețe triunghiulare sau trapezoidale decupate prin fragmentarea abruptului de falie, de către văile ce curg perpendicular pe linia de falie.

Faubourg (g p) Parte a unui organism urban situată dincolo de limitele sale juridice, spațiale, actuale sau trecute. Evoluția urbană tinde spre încorporarea **f.** drept cartier în masa urbană. Sin. *suburban*.

Faună (b) Totalitatea animalelor existente într-o anumită arie geografică sau epocă din istoria Pămîntului.

Favella (g p) Habitat spontan intraurban sau suburban — al populației rurale migrate în număr excesiv și fără a fi folosită pe deplin în viața urbană (în Brazilia). Sin. *bidonville*.

Fază de formare a solului (p) Intervalul de timp în care solul evoluează aproximativ în aceleași condiții de mediu. Sin. **f.** *de pedogeneză*, **f.** *de solidificare*.

Fazenda (ge) Mare domeniu agricol în Brazilia, adesea specializat

în producția de trestie de zahăr, de cacao, sau de cafea. Proprietarul se numește *fazendeiro*. Sin. *hacienda*.

Făină glaciară (g) Fracțiuni fine morenaice prin a căror frecare laminară se realizează polizarea rocilor de sub ghețar.

Făgaș (g) Șanț lung în formă de V, săpat de apele de ploaie; ogaș incipient. V. **Ogaș.**

Făget (b) Pădure de fag *(Fagus* sp.).

Feidj (g) Termen arab pentru culoarele longitudinale dintre dune, dar care au fundul nisipos. Dacă pînza freatică e la mică adîncime aici pot apare ierburi rare și tufe cu ghimpi.

Feldspat (a) Silicat dublu de aluminiu și K, Ca sau Na, care formează 55% din greutatea scoarței terestre. Există **f.** *potasici* (microclin, ortoză) și colcosodici (albit, anortit) sau *plagioclazi*. Prin alterare, ortoza dă caolinul, în timp ce plagioclazii acizi dau o mică verde — *sericitul* (fenomenul de sericitizare). Varietățile limpezi de **f.** se folosesc ca pietre semipreționse, iar cei alcalini (potasici) în industria sticlei și a ceramicii. Unii plagioclazi se folosesc ca piatră decorativă (labradoritul). În România se exploatează zăcămintele pegmatitice de **f.** de la Teregova, Armeniș (Caraș-Severin), Muntele Rece (Cluj). Se mai găsește la Orșova, Ogradena (Mehedinți), Turcoaia, Camena (Tulcea), în multe roci din fundamentul Carpaților Orientali (Tulgheș, Rarău), Carpaților Meridionali (Poiana Ruscăi, Semenic, Sebeș, Lotru) și al Carpaților Apuseni, în N Dobrogei (Pricopan, Greci) etc.

Fenofază (b) Fază din ciclul vital al speciilor sau comunităților de plante și animale, însoțită de modificări sezoniere și evolutive (ex.: încolțirea semințelor, înfrunzirea, înflorirea, fructificarea etc., modificarea unei comunități, a unui ecosistem) sau de comportament (migrația păsărilor, peștilor etc.). Sin. *fază fenologică*.

Fenomen demografic (g p) Termen care desemnează trăsăturile ce se desprind din tratarea statistică a unei mase de evenimente demografice. Ex.: nașterea, moartea sînt evenimente demografice, iar natalitatea, mortalitatea sînt **f. d.**

Feralic (p) **1.** Caracter diagnostic care, în sistemul de clasificare FAO, indică cambisoluri sau arenosoluri îmbogățite în oxizi de fier și de aluminiu și cu capacitate de schimb cationic sub 24 m.e./100 g argilă în orizontul B cambic, sau imediat sub orizontul A. **2.** Subdiviziune a unei unități principale de sol din legenda FAO, separată pe criteriul prezenței caracterelor feralice.

Feralitizare (p) v. **Lateritizare.**

Feralsol (p) Unitate principală de sol în legenda FAO care grupează solurile cu orizont B oxic.

Fereastră carstică (g) Deschiderea la zi a unui gol subteran prin prăbușirea tavanului unei peșteri.

Fereastră tectonică (a) Deschiderea realizată prin eroziune în formațiunile mai vechi (alohton) ale unei pînze de șariaj, care permite vederea la zi a formațiunilor mai noi (autohtonul). De obicei este vorba de o depresiune realizată pe ridicările axiale ale cutelor anticlinale ale autohtonului (ex.: Munții Parîng, zona Cerna, zona Coșuștea).

Feribot (g e) Navă sau pod plutitor special amenajat pentru transportul convoaielor feroviare (și auto) între malurile unei ape sau între două porturi. Foarte active asemenea legături există între porturile aflate pe malurile Mării Nordului și ale Mării Baltice.

Fericar (g e) Navă special amenajată pentru transportul între două porturi a autovehiculelor. Frecvente în zonele cu trafic activ turistic (ex.: regiunea mediteraneană).

Feric (p) **1.** Caracter diagnostic care, conform definiției FAO, este determinat de prezența petelor și

nodulelor îmbogățite în fier și a capacității de schimb cationic sub 24 m.e./100 g argilă cel puțin în unul din suborizonturile orizontului B argiloiluvial. **2.** Subdiviziune în cadrul unor unități principale de sol din legenda FAO, separată pe criteriul prezenței caracterelor ferice.

Feriiluvial (p) **1.** Termen care, în sistemul român de clasificare a solurilor este folosit pentru precizarea nomenclaturii la nivel de tip (sol brun feriiluvial). **2.** Subtip al podzolului și erodisolului, separat pe criteriul prezenței orizontului feriiluvial.

Fermă (g e) **1.** Gospodărie agricolă compusă dintr-un teren și din amenajările, construcțiile, instalațiile, mașinile ș.a. care servesc producției agricole de pe acel teren. **2.** Unitate de producție (vegetală, animală, agrozootehnică) de sine stătătoare care dispune de terenuri, animale, mașini, utilaje pe care le administrează în gestiune proprie, desfășurînd producția, mai ales cu angajați permanenți. Mai multe **f.** formează în R. S. România o întreprindere agricolă de stat. **3.** Subunitate de producție în cadrul cooperativelor agricole de producție (C.A.P.).

Feston (g) Ghirlande de cute periglaciare, sau de cute tectonice.

Feș-feș (g) Termen arab semnificînd suprafețe fără rezistență unde piciorul sau roata se înfundă. Ex.: în Sahara pe terenuri moi formate din argile saline, pe malurile sebkha-urilor, în mîlurile fine prăfoase sau chiar pe nisipurile învelite cu un strat subțire de argilă întărită.

Fețe de alunecare (p) Suprafețe lustruite și canelate care rezultă din alunecarea unei mase de pămînt peste alta. Au apariții frecvente în argile și soluri argiloase gonflante, supuse la variații importante de umiditate. Sînt considerate caracter diagnostic în conceptul FAO de clasificare a solurilor.

Fibric (p) v. **Material fibric.**

Fierbători (g) v. **Vulcani noroioși.**

Filocenogeneză (b) Dezvoltarea istorică a comunităților vegetale sau/și animale.

Filon (a) Crăpătură a scoarței Pămîntului umplută cu minerale depuse de soluțiile hidrotermale (**f.** *metalifer)*, sau cu magmă consolidată (**f.** *eruptiv)*. Crăpătura poate fi de origine tectonică, sau rezultă din contracția magmei în timpul răcirii. În România **f.** eruptive se găsesc în masivele cristaline ale Carpaților, iar **f.** metalifere *(hidrotermale)* în eruptivul neogen din Apuseni (**f.** auro-argintifere), în regiunea Baia Mare (**f.** cu sulfuri polimetalice la Baia Sprie, Herja; aurifere la Săsar), în Țibleș, Toroioaga, Dobrogea. **F.**-*strat* (v. **Sill**).

Fini-glaciar (g) v. **Tardiglaciar.**

Fiord (g) Termen norvegian pentru un golf marin rezultat dintr-o vale glaciară adîncă invadată de mare după topirea ghețarului. Aceste forme sînt specifice pentru marginile muntoase care în timpul glaciațiunilor se caracterizau prin debordarea unei calote glaciare sau emisarii acesteia. **F.** poate să pătrundă adînc în interiorul uscatului (Sognefjord are 160 km) și să dea ramificații; de asemenea, are forma unei chiuvete adînci de subsăpare (peste 1 200 m la Sognefjord), închisă spre contactul cu marea de un prag submers. **F.** sînt răspîndite pe coastele de vest ale celor două Americi, în Pen. Labrador, în Groenlanda, Islanda, Norvegia, în Noua Zeelandă (Ins. de Sud), la 50°—70° lat. nordică și sudică. Au un potențial hidroenergetic mare (văile laterale suspendate) precum și turistic. Sin. *firth, fjord*.

Firidă de abraziune (g) Partea excavată sub formă de surplombă de la baza falezei, realizată prin izbirea puternică a valurilor.

Firn (g) Zăpadă care se păstrează de la un an la altul, dar a cărei structură și volum se modifică prin topire, recristalizare și tasare, devenind granulară (zăpadă de **f.**, sau gheață de **f.**). Prin topirea stra-

telor de suprafață, apa rezultată se infiltrează și contribuie la mărirea granulelor de gheață, densitatea crescînd cu adîncimea, dar păstrînd o porozitate ridicată. **F.** alimentează masa gheţarilor. Tot **f.** se numește și un volum important dar izolat de zăpadă persistentă (Firnflecken), unde stratele de zăpadă își păstrează dispunerea originală și care este capabilă de o oarecare acțiune morfologică (v. **Nivație**). **F.** propriu-zis rămîne însă unitatea de acumulare din amonte de aparatele glaciare și care poate ocupa total sau parțial și circul. Se folosesc și termeni ca: *morenă de* **f.** (sau de *névé*), *feston de névé*, reprezentînd o acumulare de pietre depuse la baza mai înclinată a unui abrupt pe care se află **f.**; este ceva intermediar între poale de grohotiș și un arc morenaic. Sin. *névé*.

Fisură (a) Crăpătură îngustă (maximum cîțiva m) și alungită, legată de geneza rocii, sau cauzată ulterior de presiunile tectonice. Pentru rocile dure (calcare, sau gresii) se folosește termenul de *diaclază*. **F.** din argile se datoresc contractării prin uscare, iar cele din rocile vulcanice, procesului de răcire. Sin. *crăpătură*.

Firth (g) Termen scoțian pentru fiord.

Firul apei (h) Linia proiectată pe suprafața apei care unește cele mai mari adîncimi ale albiei principale ale unui curs de apă.

Firul văii (h) v. **Talveg.**

Fitocenoză (b) Comunitatea de plante dintr-o biocenoză, cu un grad ridicat de omogenitate componistică, structurală și funcțională. Ea nu poate fi considerată ca unitate independentă ci ca o componentă integrată biocenozei, alături de zoocenoză și microbiocenoză cu care se găsește în relații intime și complexe de interdependență.

Fitoedafon (b) Totalitatea organismelor vegetale care trăiesc în sol.

Fitogeografie (b) Ramură a biogeografiei care studiază răspîndirea plantelor și comunităților vegetale în raport cu mediul (înconjurător) geografic. Principalele ei subramuri sînt: **f.** *ecologică* (studiază cauzele ecologice ale răspîndirii plantelor), **f.** *floristică* (studiază arealele actuale ale plantelor), **f.** *istorică* sau *genetică* (studiază răspîndirea plantelor în perioadele geologice și istoria elementelor floristice și a vegetației pînă în perioada actuală). Primele două subramuri se cuprind și sub numele de *geobotanică*. Sin. *geografia plantelor*.

Fitoplancton (b) Organismele vegetale uni și pluricelulare din componența planctonului (v).

Fizica atmosferei (c) v. **Meteorologie.**

Fixism (g) Teorie morfogenetică care admite că majoritatea continentelor au rămas imobile din Pliocen, în raport cu actualul nivel al Oceanului. În această concepție, terasele fluviatile, nivelele de eroziune și suprafețele care se îmbucă unele în altele sînt explicate printr-o coborîre sacadată a nivelului oceanic, cauzată de *eustatism diastrofie (Teoria eustatică* a lui H. Baulig, 1928 și E. Suess, 1897).

Fjärd (g) Termen suedez indicînd o veche vale glaciară de adîncimi foarte mici, invadată de apele mării și transformată într-un golf mic sau un canal îngust situat între două insule sau între o insulă și țărm.

Fjäll (g) v. **Fjell.**

Fjell (g) Termenul semnifică *munte* în norvegiană dar, prin extensiune, reprezintă suprafețe întinse (din zona montană) modelate de către calotele glaciare sau de gheţarii de platou. Se caracterizează prin spinări mutonate, ce alternează cu nenumărate bazine lacustre mici (E. de Martonne a transcris cuvîntul, *fjeld*).

Flamură de nori (c) Nor cu aspect de drapel alb, arborat parcă pe vîrfurile montane înalte, izolate. Ia naștere datorită răcirii adiabatice a aerului în mișcare ascendentă pe pantele „din vînt" ale munților.

Flanc (a) Părțile laterale care prelungesc de o parte și alta axul unei cute.

Flandriană, transgresiunea ~ (h) Transgresiunea care a avut loc odată cu încălzirea postwürmiană, corelată cu topirea calotelor și gheţarilor montani. V. **Nivelul oceanului.**

Flexură (a) Accident tectonic marcat printr-o trecere de la o cădere lină a stratelor la una bruscă, în care stratele se întind și se subțiază dar își păstrează continuitatea. Sin. *cută monoclinală*.

Flexură continentală (g) Totalitatea accidentelor tectonice (falii, cute deversate, flexuri) care afectează contactul dintre un continent și un bazin oceanic. **F. c.** este mobilă (după J. Bourcart), deplasîndu-se cînd spre ocean (în timpul regresiunilor), cînd spre continent (în timpul transgresiunilor). V. **Margine continentală.**

Fliș (a) Formațiune foarte groasă de depozite marine (2 000—3 000 m) unde alternează cu rapiditate strate de argile, marne, gresii, conglomerate. Reprezintă un facies tipic de umpiere a geosinclinalului care precede faza tectonică paroxismală, cînd predomină ridicarea unor creste alungite care sînt erodate puternic. Depozitele sînt foarte cutate. Un tip special este *Wildflișul* (fliș sălbatic) alcătuit din blocuri de diferite mărimi, printre care se găsesc psefite mărunte, totul fiind prins într-o masă argilo-marnoasă; corespunde fazei de emersiune a cordilierelor, blocurile fiind un fel de brecii de prăbușire pe pantele cutelor în formare. Pentru concepția mai nouă v. **Wildflich.**

Floë (h) Gheţari plutitori de formă plată și extinși, groși de cca 1 m, rupți din banchiză. Acopăr în special mările nordice. V. **Gheață de mare.**

Flood (h) Termen englez semnificînd viitură.

Floră (b) Totalitatea speciilor de plante dintr-o regiune actuală sau dintr-o perioadă geologică.

Flotație (a) Procedeu de separare a mineralelor din minereuri, sau separarea cărbunelui de steril, prin măcinarea și amestecarea minereurilor cu apă sau cu alte substanțe lichide, care fac ca unele minerale să plutească la suprafață (să floteze).

Flotor (h) Corp plutitor folosit la determinarea vitezei curenților de apă și a direcției acestora, precum și la măsurarea nivelurilor în puțul limnigrafului.

Fluaj (h) Deformare a gheții, privită ca un lichid vîscos, sub influența presiunii exercitate de propria sa greutate și a alunecării pe un pat stîncos. **F.** este *extensiv* în zona de acumulare (se produce în lungul liniilor de alunecare înclinate spre aval) și *compresiv* în zona de ablație (se produce spre amonte). **F.** se transformă în linii de ruptură, de forfecare, în crevase, atunci cînd limita plasticității e depășită sub influența grosimii gheții și a temperaturii sale.

Fluvio-glaciare (g, h) Fenomene hidrologice și forme de relief realizate la fîșia de topire a gheţarului și imediat în exteriorul acesteia. **1.** *Aluviuni* **f. g.,** materiale intermediare între morene și aluviuni (se caracterizează prin heterometrie, tocire redusă, stratificare torențială sau pro-glaciară). **2.** *Con de tranziție* **f. g.,** partea din amonte a unei pînze aluviale care vine în contact direct cu morenele terminale și care are o pantă longitudinală accentuată și o bombare mediană. **3.** *Complex* **f. g.,** ansamblu de conuri de tranziție și terase săpate în ele. **4.** *Terase* **f. g.,** formate pe partea piemontană a unui munte afectat de glaciațiune în Cuaternar și la care perioadele de aluvionare și de tăiere a fronților au fost reglate, prin intermediul regimului hidrologic, de către variațiile climatice.

Fluvio-marine (h, g) Fenomene hidrologice și forme de relief realizate în comun (fluviu și mare) la contactul unei ape curgătoare cu marea. Pe prim plan se situează *depozitele* **f. m.,** din care pot rezulta *grinduri* **f. m.** (ex.: Letea, Caraorman), *delte* etc.

Fluvisol (p) Unitate principală în legenda FAO, care grupează soluri slab dezvoltate de pe depozite recente aluviale, lacustre și marine. Sin. pp cu *soluri aluviale.*

Fluviu (h) Curs de apă important ca lungime și debit, care colectează numeroși afluenți și care se varsă direct în mare printr-un estuar sau o deltă. **F.** se deosebesc de rîuri (deosebirea se face convențional) prin complexitatea regimului, care rezultă din diversitatea afluenților pe care îi primește și diversitatea climatelor străbătute. În general, debitele **f.** cresc de la izvor la vărsare, cu excepția Nilului, Nigerului, Indului, Tigru și Eufratul care străbat, spre vărsare, deșerturi. În zona ecuatorială **f.** au debite aproape constante, pe cînd în celelalte zone oscilează după anotimp. **F.** au mare potențial hidroenergetic, de navigație și pentru irigare. Cele mai lungi **f.** din lume sînt: Nilul cu Kagera (6 670 km), Amazonul cu Ucayali (6 280 km), Mississipii cu Missouri (6 215 km), Yangtze (Chang Jiang) (5 520 km).

Flux (h) Sensul general este acela de curent care afectează un fluid. Se aplică în mod concret pentru circulația apei oceanice și fluviatile, dar și pentru mărfuri, populație etc. Așa de exemplu: **f.** *geotermic* (în geofizică), **f.** *magnetic*, **f.** *oceanic* (v. **Maree**), **f.** *de circulație* ș.a.

Flux migratoriu (g p) Numărul total al deplasărilor efectuate în cursul unei perioade (zi, oră, lună, an ș.a.) de la o zonă de origine comună spre o zonă de destinație comună.

Flux turbulent de căldură (c) Flux vertical de căldură, orientat cel mai adesea de jos în sus și datorat amestecului turbulent al aerului.

Focar (a) v. **Hipocentru.**

Focul Sfîntului Elm (c) Fenomen electrometeorologic reprezentat printr-un mănunchi de raze luminoase, violete sau verzi, care se observă, mai ales noaptea, în regiunile montane și pe mare. Constituie de fapt o descărcare electrică mai mult sau mai puțin continuă, care se produce din vîrfurile obiectelor ascuțite de pe suprafața terestră (paratrăznete, giruete, stîlpi, coșuri, catarge etc.) către atmosferă. Aceasta are loc în situațiile cînd aerul este puternic ionizat și cîmpul electric al atmosferei prezintă o intensitate mare. Din cauza acestui fenomen, omul aflat în apropiere simte înțepături ușoare în piele, părul i se zbîrlește, iar noaptea, în jurul capului îi apare o aureolă strălucitoare, din nări îi țîșnesc scîntei, iar de pe vîrfurile degetelor ridicate în sus, egrete luminoase. Numele lui vine de la un „sfînt", care nu există în nici un calendar.

Foggara (h) Tunele subterane efectuate la nivelul pînzei de apă în deșert (Algeria), legate la suprafață prin puțuri pentru întreținere, servind pentru irigări. Sin. *khettara* (marocan).

Foliație (a) Structura de detaliu a rocilor cristalofiliene și a altora, sub forma unor plăci sau foițe paralele. Suprafețele de **f.** pot fi plane (șisturi), ușor ondulate (gresiile curbicorticale din flișul carpatic), sau puternic contorsionate. Rocile ajunse la zi se pot desface, sub influența agenților externi, cu ușurință pe aceste plane.

Folosință de apă (m) Obiective sociale sau economice care, în desfășurarea activităților, necesită diferite cantități de apă. **F. de a.** sînt grupate în: **f.** consumatoare de apă, care preiau definitiv o parte mai mare sau mai mică de apă; **f.** neconsumatoare de apă, care utilizează indirect apa, fără a reține părți din ea; **f.** ale unor anumite

trăsături fizice sau chimice ale apei (ape termale, ape minerale, ape plate).

Fond funciar (p) Totalitatea suprafețelor de teren din limitele unei unități teritoriale, incluse în sfera valorificării de către om.

Forland (a) v. **Vorland.**

Formațiune vegetală (b) Unitate taxonometrică de vegetație ce cuprinde totalitatea alianțelor cu aceleași dominante în stratul principal și cu pretenții ecologice apropiate (pădurea de conifere, tundra).

Formațiuni superficiale (g) Materiale mobile sau consolidate ulterior formării lor, care acoperă *roca în loc* și care suportă sau nu, în partea superioară, *sol.* Ele au origini foarte diverse: *alterite* (rezultate prin alterarea rocilor în loc, cum ar fi arena granitică, lateritele etc.), *regolite* (prin fragmentarea pe loc a unor roci masive), *grohotișuri* (din fragmentare și transport de roci dure), *deluvii* (transport lent pe versanți), *coluvii* (transport lent la baza versanților), *proluvii* (transport la baza versanților de către torenți), *aluviuni* (transport de către rîuri), *morene*, *depozite eoliene* (nisip, loess). Reiese că fiecare tip de **f. s.** rezultă prin acțiunea de eroziune sau transport a unui proces sau agent de eroziune; ca urmare, se vorbește adesea de formațiuni sau *depozite corelative* (aluviunile se corelează cu eroziunea din bazinul superior, loessul cu eroziunea eoliană etc.); pentru depozitele mai vechi, dispuse sub formă de strate, și care au fost și ele corelate, se folosește termenul de *sedimente corelate.* Sin. *manta de sfărîmături* (cînd materialele sînt destul de groase și uniforme atît pe versanți cît și pe porțiunile plane), *cuvertură detritică*, *cuvertură aluvială*, *pînză de aluviuni* (cînd este mai subțire), *depozite de pantă*, *depozite de versant*, *pătură de dezagregări*, *pătură de alterări.*

Formă de relief (g) Configurație geometrică simplă sau complexă ce o îmbracă o anumită parte a suprafeței scoarței terestre și a cărei unitate rezultă din geneza comună a părților sale componente. De obicei, tipul de formă se repetă de mai multe ori, fie în timp, fie în diferite locuri unde condițiile genetice au fost similare. Ex.: vale, terasă, bazin oceanic. Formele de relief se clasifică *după mărime*: **f.** *planetare* (bazinele oceanice și continentele), **f.** *majore* (munți, dealuri, podișuri, cîmpii, dorsale oceanice, platouri oceanice etc.), *mezoforme* (văi, terase etc., principalele forme create de agenții externi) și *microforme* (lapiezuri, crovuri etc., forme mici create de un singur proces geomorfologic). **F. de r.** se clasifică și *după geneză* (create de agenții interni sau de cei externi; **f.** fluviatile, glaciare, marine etc.), sau, o clasificare foarte generală, după un plan mediu orizontal de referință, în: **f.** *pozitive* (munți, interfluvii, continente etc.) și **f.** *negative* (depresiuni, văi, bazine oceanice etc.). V. **Relief.**

Forța Coriolis (c) Forță efectivă de inerție într-un sistem de coordonate rotitor. Pentru atmosferă este deosebit de importantă forța de deviație datorată rotației Pămîntului, un caz particular al **f. C.** Aceasta deviază aerul în mișcare, spre dreapta în emisfera nordică și spre stînga în emisfera sudică. Mărimea ei se definește prin relația: $A = 2\,\omega\,v \sin\varphi$ (cm/s²), în care A = f. C.; ω = viteza unghiulară de rotație a Pămîntului; v = viteza de mișcare a aerului; φ = latitudinea geografică.

Forța de deviație (c) v. **Forța Coriolis.**

Forța (tăria) vîntului (c) Exprimarea în grade Beaufort a vitezei vîntului.

Fosilă (a) Organism sau rest dintr-un organism vegetal sau animal conservat în depozitele sedimentare din trecutul geologic al pămîntului.

Fosă (g) Depresiune adîncă şi alungită, delimitată de falii. **1.** *Fosă tectonică*, sin. cu graben. **2.** *Intrageosinclinal*, fosă a unui geosinclinal cuprinsă între două cordiliere. **3.** *Rift*, fosă de dimensiuni continentale sau oceanice, lungă de mai multe mii de km — termen englez care înseamnă ruptură. **4.** *Fosă abisală*, formă majoră a reliefului fundului oceanului, cu aspect de groapă sau de şanţ, în general arcuită şi ale cărei adîncimi depăşesc 6 000 m; este însoţită obişnuit, pe o margine, de către o ghirlandă de insule, un tectogen, şi se axează pe o ruptură a scoarţei terestre (marcată de vulcanism şi cutremure de origine profundă).

Föhn (**Foehn**) (c) Vînt cald şi uscat, frecvent pe pantele adăpostite ale lanţurilor montane dezvoltate perpendicular faţă de direcţia vînturilor dominante. Se datorează faptului că pe versanţii expuşi vîntului, aerul în mişcare ascendentă, se răceşte atît după gradientul adiabatic uscat, care este egal cu 1 °C/100 m (pînă la nivelul condensării), cît şi după gradientul adiabatic umed, care are o valoare subunitară variabilă (mai sus de nivelul condensării), în timp ce pe versanţii adăpostiţi, unde mişcarea aerului este descendentă, încălzirea are loc numai după gradientul adiabatic uscat. În consecinţă, la aceleaşi înălţimi, pe pantele de „sub vînt", temperaturile sînt mai ridicate, umezeala relativă, nebulozitatea şi cantităţile de precipitaţii mai reduse decît pe cele „din vînt".

Förde (g) Termen german desemnînd un golf, sau un canal de lîngă ţărm, sau între o insulă şi ţărm provenite dintr-o vale glaciară; oarecum similar cu *Fjärd*.

Fotometeor (c) Fenomen optic care se produce în atmosferă (halo, coroană, curcubeu, glorie, inel Bisho p, miraj etc.).

Fotometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se determină intensitatea diferitelor fluxuri luminoase din atmosferă.

Fotosinteză (b) Proces fiziologic prin care plantele verzi, cu ajutorul luminii solare fixată de clorofilă, sintetizează din bioxid de carbon, apă şi săruri minerale, substanţele necesare organismului lor, punînd în libertate oxigenul. Sin. *asimilaţie clorofiliană*.

Fototrofe (b) Organisme autotrofe care-şi sintetizează hrana utilizînd energia obţinută din lumina solară.

Fractură (a) Orice ruptură sau crăpătură ce întrerupe continuitatea stratelor sau rocilor. **F.** cuprind: *falii*, *fisuri*, *diaclaze* şi *plane de clivaj*. Ele pot fi umplute cu apă, cu materii organice, substanţe minerale utile, cu alte roci, cu gaze.

Fragipan (p) Orizont cu consistenţă dură sau foarte dură în stare uscată, casant în stare umedă (nefiind cimentat). De regulă este lutos sau luto-nisipos, sărac în materie organică, argilă şi alţi lianţi. În sistemul român de clasificare a solurilor se notează cu **x** adăugat simbolului orizontului cu care se asociază.

Fragmentarea reliefului (g) Îmbucătăţirea suprafeţei unui teren prin văi de toate tipurile. Este de două feluri: **f.** *orizontală* (v. **Densitatea fragmentării**) şi **f.** *verticală* (v. **Energia reliefului**).

Fragmentarea rocilor (g) Divizarea rocii fără a se separa constituenţii săi.

Frana (g) Termen italian (surpare) pentru alunecări în formă de cuiburi, sau pentru *ripa de desprindere* a unei alunecări.

Franjuri (g) Structură foarte ondulată, uneori şi sub formă de unghiuri ascuţite (pene), ce apar în profilele de sol sau în rocile mobile (mai ales în loess) şi care se realizează prin umplerea unor crăpături născute prin îngheţul apei (pene de gheaţă), cînd se numesc **f.** *periglaciare*, sau pe calea evaporării

puternice a apei (contractare), cînd se cheamă **f.** *de uscăciune*.

Front de cuestă (g) Fruntea înaltă, masivă şi nefragmentată sau slab fragmentată a unei cueste (v. **Cuestă**).

Frăsinet (b) Pădure de frasin *(Fraxinus* sp.*)*.

Frecvenţă (h) Numărul de cazuri în care s-a înregistrat o anumită valoare (sau o anumită categorie de valori) din numărul total de observaţii. Cel mai adesea se exprimă procentual. Ex.: **f.** *viiturilor*.

Friabil (p) Care se sfarmă la presiune slabă.

Frigana (b) Formaţiune xerofitică de arbuşti pitici, adesea spinoşi, pe solurile erodate din regiunile mediteraneene. Predomină rozmarinul, levănţica, cimbrul, salvia.

Friganoidă, vegetaţie ~ (b) Ansamblu de frigane şi tomillare pe pantele pietroase ale munţilor din Asia Mijlocie si Transcaucazia.

Front (c) Zonă de separaţie între două sau mai multe mase de aer cu însuşiri fizice diferite, în care gradienţii principalelor elemente meteorologice au valori deosebit de mari. Convenţional, această zonă se numeşte suprafaţă de discontinuitate sau suprafaţă frontală cînd este situată la înălţime şi linie frontală sau linia frontului, cînd suprafaţa frontală intersectează suprafaţa terestră. Fronturile trasate pe hărţile sinoptice reprezintă tocmai liniile de intersecţie ale diferitelor suprafeţe frontale cu suprafaţa terestră. După dimensiunile şi intensitatea dinamicii lor se deosebesc: **f.** *principale* (care separă mase de aer cu origini geografice diferite şi poartă numele uneia dintre masele separate, ca de exemplu: **f.** *arctic* sau *antarctic*, **f.** *polar* sau *temperat* şi **f.** *ecuatorial*) şi **f.** *secundare* (care separă mase de aer cu aceeaşi origine, dar avînd însuşiri fizice diferite, din cauza interacţiunii mai mult sau mai puţin îndelungate cu suprafaţa activă peste care s-au deplasat). După dezvoltarea lor verticală se disting: **f.** *troposferice* (cu mare întindere verticală) şi **f.** *la sol* (puţin înalte), care se pot transforma unele în altele. După modul cum circulă aerul în zona frontului se deosebesc: *anafronturi* (aerul cald alunecă ascendent pe deasupra suprafeţei frontale) şi *catafronturi* (aerul alunecă descendent pe suprafaţa frontală). După direcţia de deplasare se disting: **f.** *calde* (care se deplasează spre masa de aer rece, în timp ce aerul cald alunecă ascendent de-a lungul penei de aer rece); **f.** *reci* (care se deplasează spre masa de aer cald, deasupra părţii lor posterioare putînd exista atît mişcări ascendente ale aerului cald — **f.** *reci* de *ordinul* I — cît şi mişcări descendente — **f.** *reci* de *ordinul* II —) şi **f.** *staţionare* (care, fiind paralele cu izobarele, nu-şi modifică poziţia în spaţiu, de-a lungul lor masele de aer deplasîndu-se orizontal). După complexitatea lor se disting: **f.** *simple* (care separă două mase de aer) şi **f.** *complexe sau ocluse* (care separă mai mult de două mase de aer). Acestea din urmă pot fi: **f.** *ocluse de tip cald* (se formează cînd aerul rece din spatele frontului rece, cu deplasare mai rapidă, este mai puţin rece decît aerul rece din faţa frontului cald, pe care îl ajunge din urmă) şi **f.** *ocluse de tip rece* (iau naştere cînd aerul rece din spatele frontului rece, cu deplasare mai rapidă, este mai rece decît aerul rece din faţa frontului cald, pe care îl ajunge din urmă). După intensitatea proceselor şi fenomenelor meteorologice care le însoţesc se disting: **f.** *active* (însoţite de sisteme noroase bine dezvoltate şi de precipitaţii abundente) şi **f.** *pasive* (însoţite de formaţiuni noroase slab dezvoltate, din care nu cad precipitaţii).

Frontogeneză (c) Naşterea fronturilor, condiţionată de existenţa curenţilor aerieni de sens contrar care apropie masele de aer cu însuşiri

fizice diferite. Aceştia apar de regulă în formaţiunile barice caracterizate prin fenomenul de convergenţă a maselor de aer (ciclonul, talvegul depresionar şi şaua barică pe axa de comprimare). Fronturile iau naştere şi în situaţiile cînd convergenţa se datorează deplasării în aceeaşi direcţie, dar cu viteze diferite, a două mase de aer, precum şi în cadrul aceleiaşi mase de aer, cînd instabilitatea şi contrastele termice orizontale sînt accentuate.

Frontoliză (c) Destrămarea fronturilor, proprie formaţiunilor barice caracterizate prin fenomenul de divergenţă a maselor de aer (anticiclonul, dorsala anticiclonică şi şaua barică pe axa de dilatare).

Fruntea alunecării (g) Abruptul în formă de semicerc sau festonat care mărgineşte partea terminală a unei alunecări.

Fruntea cuestei (g) Abruptul ce se opune spinării structurale a cuestei şi care retează stratele în cap.

Fruntea terasei (g) Abruptul prin care podul unei terase domină lunca sau o altă terasă.

Fugitură de teren (g) Alunecare de teren de obicei superficială.

Fulcrum (g) Termen utilizat în S.U.A. pentru punctul de întîlnire (punctul mort) al diferitelor trasee ale derivaţiilor unei săgeţi litorale (cordon) care înaintează într-o anume direcţie, dar se recurbează mereu spre ţărm.

Fuldj (g) Termen arab pentru depresiunile asimetrice formate între dune parabolice, sau între barcane.

Fulger (c) Electrometeor constînd dintr-o descărcare electrică bruscă (între doi nori, în interiorul aceluiaşi nor sau între nori şi suprafaţa terestră) însoţită de o manifestare luminoasă. După formele pe care le îmbracă se disting: **f.** *liniar* (este cel mai obişnuit şi are forma unei linii drepte ori frînte, adesea ramificată, cu lungimi de 2—3 km, dar şi de 20 km); **f.** *difuz* (iluminare difuză, relativ frecventă, în interiorul unui nor orajos); **f.** *globular* (apare rar, sub forma unei sfere incandescente cu diametrul de 10—20 sau chiar 100 cm, cu deplasare lentă şi plasticitate mare, care îi permite să se deformeze şi să pătrundă prin spaţii înguste (îşi încheie existenţa printr-o explozie violentă); **f.** *în mătănii* (se produce rar şi are forma unui şirag de mărgele luminoase).

Fund oceanic (h, g) Partea solidă a oceanelor şi mărilor pe care se depun sedimentele. În sens larg, şi platforma continentală face parte din **f. o.** În sens restrîns însă, prin **f. o.** se înţeleg numai adîncimile de sub 2 000 m (începînd de la *abruptul* sau *taluzul continental*). **F. o.** situat sub 2 000 m se compune din: **f. o.** *mediu*, sau *platoul*, sau *planşeul oceanic* şi *fosele* sau *gropile abisale* (sub 6 000 m), care ocupă 2,8% din suprafaţa oceanului planetar. *Platoul*, la rîndul său, se compune dintr-o asociaţie de forme, între care două sînt mai extinse: *depresiunile oceanice*, cu flancuri uşor înclinate şi destul de alungite dar largi, şi *bazinele oceanice*, care sînt mai extinse, avînd totodată formă circulară sau ovală. Acestea din urmă (bazinele) se compun, la rîndul lor, din: *glacisuri precontinentale* (construite din acumulări dispuse la baza abruptului continental), *cîmpii abisale* (ocupă 12—25% din fundul oceanic, deci sînt vaste şi au suprafaţa netedă), *coline* (izolate, sau în cîmpuri), *suporturi de arhipelaguri*, care sînt un fel de inele ale fundurilor marine plane înconjurînd insule sau grupuri de insule vechi sau actuale (ocupă 12% din Oc. Pacific), *canale oceanice* (văi de eroziune care pornesc din glacis şi parcurg cîmpiile abisale), înălţimi izolate de tipul *conurilor* ascuţite (se ridică peste platou cu cel puţin 1 000 m) sau al *guyoţilor* (conuri retezate). Între bazinele oceanice se înalţă *praguri* (ridicături transversale, lungi dar şi foarte largi) şi *dorsale* (cu pante mai abrupte şi cu o morfologie mai complicată). După cercetările geofizice, există două feluri de **f. o.**: *ocean propriu-zis*, cu fund de Sima, cu o cuvertură sedimentară sau sialică subţire (Pacificul Occidental) şi care ar fi foarte vechi, şi *ocean continental*, cu fund de Sial, dar mai subţire ca cel de pe continente (Atlanticul Oriental) şi care ar fi mai recent. Peste ambele tipuri de fund se află sedimente, în mare parte de origine biologică, apoi vulcanice, terigene (aduse de gheţarii plutitori, sau de vînt); se numesc, pe total, *sedimente pelagice* şi au forma de mîluri şi argile.

Fundătură (g) Fundul din amonte al unei văi scurte, sau al unei văiugi (cu aspect de amfiteatru larg).

Fungicide (m) v. **Pesticide.**

Furcitură (h) Locul de despărţire a unei ape curgătoare în două (bifurcare) sau mai multe braţe.

Furtună (c) Intensificare de durată a vitezei vîntului, care produce efecte distructive atît pe uscat, cît şi pe suprafeţele acvatice pe care le agită puternic. Este caracteristică trecerii ciclonilor adînci.

Furtună de praf (c) Vînt foarte puternic care dizlocă de pe sol particule de praf şi/sau nisip, transportîndu-le la înălţimi şi distanţe mari. Uneori partea anterioară a **f. de p.** are înfăţişarea unui zid care înaintează ameninţător, asemenea unui tăvălug uriaş.

Furtună magnetică (c) Variaţii brusce şi ample ale magnetismului terestru, provocate de intensificarea activităţii solare şi avînd drept consecinţă înrăutăţirea recepţiei radio pe unde scurte.

Fus (t, a) **1.** Spaţiul cuprins între două meridiane, avînd formă de fus. **2. F.** orar. Zonă a suprafeţei terestre cuprinsă în cadrul aceleiaşi ore legale. În general, este vorba de 24 porţiuni cuprinse între cîte două meridiane situate la 15°, adică distanţa cu care se roteşte Pămîntul în timp de o oră. Fusul de referinţă este cuprins între 7,5° long. E şi 7,5° long V şi se cheamă **f.** *zero*; el este considerat şi *timpul universal* şi coincide cu timpul meridianului Greenwich *(G.M.T.)*. Restul fuselor orare sînt definite în funcţie de diferenţa de ore dintre meridianul central al fusului respectiv şi meridianul Greenwich. România are ora legală cu două ore peste G.M.T., aflîndu-se în **f.** al doilea orar estic (22,3° şi 37,30°). Teritoriul unor ţări este cuprins între mai multe **f.** orare (U.R.S.S.= 11 **f.** orare, S.U.A.= 7 **f.** orare, Canada = 6 **f.** orare). Unele ţări nu folosesc orele **f.** orare respective (Liberia — din Africa, Guyana — din America de Sud, Arabia Saudită, Iranul, Afganistanul, India, Birmania, Indonezia, R. P. Mongolă — din Asia). De asemenea, anumite ţări dau ceasurile înainte cu o oră faţă de ora fusului local, pe tot timpul anului (U.R.S.S.), sau numai vara (Franţa, România ş.a.).

G

Gabrou (a) Rocă magmatică intruzivă, bazică, de culoare cenuşie închisă, verde-negricioasă, sau neagră, formată din plagioclazi şi piroxen, la care se asociază uneori şi alte minerale. În natură apare sub formă de masive, filoane, pînze de intruziune, dyke-uri ş.a. Este folosit ca material de construcţie (mai ales pentru decorări interioare), piatră de pavaj, piatră spartă (are rezistenţă mare la compresiune), iar varietăţile închise la culoare, ca pietre de ornament şi pietre funerare. Sînt cunoscute zăcămintele de **g.** din Munţii Ural, Scandinavia, Canada, Africa de Sud ş.a., iar în România, la Greci (jud. Tulcea), Iuţi (jud. Caraş-Severin), Urdele şi Petrimanu (Munţii Parîng), Ciungani (jud. Hunedoara).

Galerie (g) Formă de relief subterană, de tipul tunelului, reprezentată printr-o cavitate relativ îngustă şi alungită, aproape sau chiar orizontală, săpată prin dizolvare şi eroziune mecanică în lungul fisurilor, al diaclazelor, faliilor şi a planelor de discordanţă; formă de relief antropic rezultată în urma lucrărilor miniere de prospecţiuni *(g. de mină)*. **G.** *biogenă*, realizată de animale tericole (ex.: cîrtiţa).

Galeţi (g) Fragmente de roci dure rotunjite prin transport de către apă sau valuri, cu dimensiuni între 2 şi 20 cm (mai mari ca prundişul şi mai mici ca bolovanii). La **g.** se măsoară *gradul de uzură* cu ajutorul unor *indici*: *de aplatisare*, *disimetrie*, *tocire*. De asemenea, la **g.** se apreciază *forma*: *rotundă*, *ovală*, *angulară*. Suprafaţa **g.** prezintă aspecte variate după agentul de eroziune care i-a polizat; cei *fasonaţi de vînt* sînt satinaţi, uşor ciupiţi şi uneori cu faţete; cei fasonaţi de gheţari sînt *striaţi*; cei calcaroşi, atacaţi de dizolvare, prezintă *rugozităţi*, sau *vermiculaţii* sinuoase sau *impresiuni* (cînd dizolvarea s-a realizat la contactul dintre doi galeţi).

Gap (g) Străpungeri de tipul cheilor prin barele sau crestele de tip appalaşian. Au două variante: *water-gap* (prin care trece un curs de apă) şi *wind-gap* (străpungere uscată, în lungul căreia circulă vîntul).

Gara (g) Termen arab semnificînd un martor de eroziune stîncos de tipul ciupercilor (cu cornişe), format prin dezagregare şi coraziune, situat în faţa unei cueste, a unui podiş structural (tassili), sau a unei hamade.

Garida (b) Formaţiune xerofitică de arbuşti cu frunze căzătoare pe soluri pietroase (Franţa meridională).

Gariga (b) Formaţiune de arbuşti scunzi sempervirescenţi pe calcarele din regiunea mediteraneană, constituită dintr-un stejar mic cu frunze persistente *(Quercus garrus)*, palmier pitic *(Chamaerops humilis)*, rozmarin, lavandă, cimbrişor, euforbii etc. Denumirea este folosită şi pentru platourile calcaroase de la poalele Munţilor Ceveni — Franţa, deşi formaţiunea nu le acoperă decît parţial.

Gassi (g) Culoar creat de vînt între dune, al cărui fund atinge roca în loc (v. **Dună**). Apa este la mică adîncime, prezintă smocuri de vegetaţie (graminee şi arbuşti xerofili), se întinde pe kilometri şi este folosit de caravane.

Gaură de ger (c) Formă de relief concavă, bine închisă, care favorizează, noaptea şi iarna, acumularea şi stagnarea aerului rece, conducînd astfel la scăderea accentuată a minimelor termice.

Gaze terestre (a) Gaze care se degajă din interiorul Pămîntului. După origine se deosebesc: **g.** *rezultate din dezintegrarea elementelor radioactive* şi sînt de două categorii — **g.** *nobile* (heliu, neon, argon) şi *emanaţii* (radon etc.); **g.** care se degajă din magme în timpul consolidării lor — **g.** *juvenile*, cum sînt fumarolele, solfatarele, mofetele; **g.** *vadoase* (provenite din transformarea substanţelor organice din sedimente — metan, CO_2); **g.** *produse prin diageneză* sau *metamorfism de contact* (CO_2, vapori de apă).

Găvan (g) **1.** Termen regional semnificînd o depresiune mică, adîncă de 1—2 m, realizată prin tasare pe cîmpurile de loess. Sin. *crov*; uneori rezultă prin îngemănarea unor crovuri mai mici, de aceea, în clasificările geomorfologice, **g.** este socotit intermediar între *crov* şi *padină*. **2.** Vîlcea în semicerc, cu fund mlăştinos.

Geanticlinal (a) Porţiune a scoarţei terestre, alungită, ridicată sub forma unei culmi, constituită din formaţiuni ale soclului, mărginită lateral de fose şi care face parte dintr-un geosinclinal. Depozitele de pe **g.** au grosimi mici, dar sînt mai grosiere, conţinînd şi faciesuri calcaroase recifale. Unii autori definesc **g.** ca edificiul muntos care are în ax formaţiuni geologice mai vechi (ex.: fîşia cristalino-mezozoică din Carpaţii Orientali).

Geanţuri (g) Abrupturi calcaroase crenelate (pe valea Cernei).

Gelic (p) Subdiviziune în cadrul unor unităţi principale din legenda FAO, definită prin prezenţa permafrostului la mai puţin de 200 cm adîncime.

Gelifluxiune (g) v. **Solifluxiune.**

Gelifracte (g) Blocuri colţuroase, de diferite mărimi, provenite prin dezagregarea rocilor pe calea îngheţului repetat. Acumulările de **g.** mai mari se cheamă *grohotiş*.

Gelifracţie (g) Îmbucătăţirea rocii sub efectul presiunilor repetate create de îngheţul şi dezgheţul apei, existentă în pori şi fisuri. După natura rocii şi mărimea particulelor rezultate, se deosebeşte o *macrogelifracţie* (care desprinde blocuri mari, după fisuri vizibile) şi o *microgelifracţie* (care detaşează granule sau sfărîmături mici); toate tipurile de fragmente se numesc *gelifracte*. **G.** alimentează *pînzele de grohotiş* dispuse sub formă de: *mări de pietre*, *deşerturi de gelivaţie*, *rîuri de pietre* (talveguri acoperite total de grohotiş, sau aliniamente longitudinale de grohotiş de pe versanţii mai puţin înclinaţi). În urma **g.** pot rămîne unele forme de relief cum ar fi: *pîlniile de* **g.**, care se continuă în aval cu un *culoar* (fasonat uneori şi de zăpadă sau chiar de gheaţă), *firide* sau *adăpost sub rocă* (cînd un strat geliv are deasupra un strat rezistent la **g.**), stratul de sus dînd o *surplombă*. Sin. *congelifracţie*, *gelivaţie*, *crioclastism*.

Gelisol (g) Sol îngheţat permanent sau temporar. Partea de dedesubt, care rămîne îngheţată permanent, se numeşte *pergelisol*, sau *permafrost*. Partea de la suprafaţă, care se dezgheaţă vara, *molisol*. Zonele de pe glob care sînt afectate profund de îngheţ se numesc *criolitozonă*. Acţiunea gheţii pure în interiorul solului se numeşte *gelisolaţie*; apa îngheţată îmbracă diferite forme: *ace de gheaţă* care ies la suprafaţă, denumite şi *pipkrake* (termen suedez); *pene* sau *conuri de gheaţă* (crăpături verticale în sol, de 1—

10 m lungime și 0,10—3 m grosime, care se umplu cu gheață datorită unor înghețuri rapide); lentilele de gheață dau la suprafață niște coline izolate, care au un nucleu de gheață pură sau amestecată cu materiale mobile și care se numesc *movile de tundră* (au înălțimi de 1—80 m și lărgimi de la cîțiva m pînă la mai mulți zeci de metri). Între movilele de tundră se remarcă: *hidrolacoliții* tipici (apa și gheața lor provine dintr-o sursă de adînc), *pingo*-urile (termen eschimos, cu echivalente în Siberia, *naledii* și *bolguniak*), compuse din lentile de gheață fosilă sau realizată prin segregare ca urmare a infiltrărilor de apă într-un substrat poros, precum și *palas*-urile (termen german) dezvoltate în turbă (prin aceleași procese ca și pingourile). În zonele cu *pergelisol* gros, dezghețul parțial se face inegal și conduce la formarea unor mici excavațiuni unde apa se poate acumula sau infiltra; se creează astfel un microrelief dispus anarhic, similar carstului, de unde i s-a dat denumirea de *criocarst*, sau de *termocarst* (se formează pe timp cald ce duce la dezgheț), uneori i se spune și *tundră pătată*. Sin. *criosol*, *tjäle* (suedez), *merzlota* (rus).

Geliturbație (g) v. **Turbație periglaciară.**

Gelivație (g) v. **Gelifracție.**

Gelivitate (g) Capacitatea unei roci de a se fragmenta ușor sub efectul înghețului (roci gelive).

Generație de văi (g, h) Grup de văi care au aproximativ aceeași vîrstă și s-au format cam în aceleași condiții genetice.

Genitus (c) Porțiune a unui nor origină, care se dezvoltă dînd naștere unor prelungiri ce se pot separa și transforma în nori de alt gen (ex.: *Stratocumulus* provenit prin etalarea unui nor *Cumulus*, poartă denumirea de *Stratocumulus cumulogenitus*).

Genune (g, h) Prăpastie mare zisă fără fund; vîrtej periculos în albia unui rîu.

Genuri de nori (c) Unitatea taxonomică cea mai importantă și mai cuprinzătoare a clasificării morfologice internaționale a norilor. Fiecare **g. de n.** prezintă unele însușiri specifice (de formă sau microstructură) care îl deosebesc esențial de celelalte. Un nor aparține întotdeauna unui singur gen. Clasificarea morfologică internațională include zece **g. de n.**: *Cirrus* (Ci), *Cirrostratus* (Cs), *Cirrocumulus* (Cc), *Altocumulus* (Ac), *Altostratus* (As), *Nimbostratus* (Ns), *Stratocumulus* (Sc), *Stratus* (St), *Cumulus* (Cu) și *Cumulonimbus* (Cb).

Geobionte (b) Animale care-și petrec toată viața în sol (ex.: cîrtițele).

Geobotanică (b) Ramură a biologiei care se ocupă cu studiul ecologic, fitogeografic și fitocenologic al vegetației. V. **Fitogeografie.**

Geocentrism (a) Concepția imaginată de geograful grec Ptolemeu (sec. II e. n.) în cartea sa *Almageste* potrivit căreia Pămîntul stă fix în centrul Universului, iar în jurul lui se rotesc Soarele, Luna, planetele etc. Astronomul polonez Copernic (1473—1543) a combătut această concepție și a creat teoria heliocentrică.

Geocratice (a) v. **Mișcări geocratice.**

Geocriologie (g g) Ramură a geografiei care se ocupă cu studiul apei înghețate în sol și roci, cu procesele fizice care au loc în urma înghețului și dezghețului (procese geologice, geomorfologice, hidrogeologice), cu repartiția teritorială a zonelor cu îngheț peren sau periodic, cu structura și particularitățile solurilor și ale rocilor din aceste zone etc.

Geocronologie (a) Cronologia geologică realizată pe baza secțiunilor din scoarță indicînd formațiuni sedimentare sau lacune. Fiecare ansamblu de strate corespunde unui interval de timp. Treptele taxonomice sînt următoarele:

Timpul	*Strate*
Eră	Grupă
Perioadă . . .	Sistem
Epocă	Serie
Vîrstă	Etaj

Există două feluri de cronologii: **1.** *cronologie relativă*, ce se bazează pe principiile: *superpoziția stratelor* (cel de dedesubt e mai vechi), al *continuității* (stratul are aceeași vîrstă peste tot), *identității paleontologice*; **2.** *cronologie absolută*, bazată mai ales pe *radiocronologie* (datarea cu radio-izotopi, cum ar fi potasiu-argon, pentru rocile vechi, sau carbon-14 pentru Cuaternar), dar și pe numărarea stratelor, a varvelor (strate glaciare anuale). S-a stabilit, de ex., pe această cale, că vîrsta Pămîntului e de 4,5 miliarde ani (Houterman, 1953) sau 4,6 miliarde ani (Kulp, 1960).

Geodepresiune (g) Depresiune rezultată din mișcări tectonice verticale, nemodificată de agenții externi *(depresiune tectonică primară)* și către care deversează cute de decolare din geotumoare.

Geodezie (a) Știință care se ocupă cu studiul formei și dimensiunilor Pămîntului, utilizînd în acest scop patru metode fundamentale: triangulația, nivelmentul, astronomia geodezică și gravimetria.

Geoecologie (m) Curent geografic care preconizează studiul complex al landșafturilor, folosind atît metode geografice, mai ales aerofotogrammetrice, cît și ecologice. Numită inițial *Ecologie landșaftică* (C. Troll, 1939), apoi *Biogeocenologie* (V.N. Sukacev, 1945), **g.** (C. Troll, 1966) a rămas în prezent la stadiul încercărilor preliminare, fără a se impune și fără a deveni disciplină geografică sau biologică.

Geofile (b) Animale care-și petrec numai parțial viața în sol (diverse rozătoare, insecte etc.).

Geofizica (a) Știința care se ocupă cu structura profundă a Terrei

și cu natura fizică a acesteia, prin metode indirecte: studiul cutremurelor, gravimetrie, magnetism terestru.

Geografie (g g) Definițiile geografiei converg către o *știință care studiază exteriorul Pămîntului*, dar cu variante și controverse care îmbracă trei principale unghiuri de vedere: *naturalistic* (mergînd pînă la determinism geografic), *social* (mergînd pînă la voluntarism) și *complex* (mediul de la suprafața Terrei ca un sistem, în care și societatea este o componentă sau un subsistem). Indiferent de aceste poziții și variantele lor, tot ca părți de convergență, **g.** abordează fenomenele de la suprafața Pămîntului *în interdependența lor teritorială și temporală, la nivel planetar* (geografie generală), sau la nivel *continental, zonal, regional* și *local* (geografia regională) și totdeauna în sens *cauzal*. Citām două definiții: *Știința Pămîntului considerat în relația reciprocă a maselor celor patru învelișuri atît din punct de vedere static* (al distribuirii în spațiu) *cît și din punctul de vedere dinamic* — al transformării în timp (S. Mehedinți); *Geografia studiază organizarea lăuntrică, naturală și cea impusă de om, a mediului de la exteriorul solid al Terrei, sau spațiul terestru, ca un sistem dinamic și unitar* (geografia generală), *dar diversificat local și regional* (geografia regională) — Gr. Posea și alții. Cu alte cuvinte, este vorba de studiul *geosferei externe* (compusă din mai multe *pături*) al cărui specific rezidă în schimbul de materie și energie, atît spre interiorul Terrei cît și cu Cosmosul sau, studiul unității structurale a naturii de la suprafața Terrei, prin analiza și interacțiunile elementelor ce o compun (**G. generală**) și regionalitatea îmbinării acestora *(**G. regională**)*. O scurtă privire istorică indică drumul sinuos parcurs de geografie și poziția variată a geografilor față de obiectul științei lor

datorită limitelor ştiinţifice ale timpului. *Eratostene* (275—195 î.e.n.) este cel care, pentru prima dată, îi precizează numele de *geografie*, dîndu-i un caracter matematic (definirea şi măsurarea formelor şi dimensiunilor Pămîntului). Înainte de el însă s-au adunat o sumă de cunoştinţe geografice, cum ar fi denumiri de ţări şi popoare, descrieri de locuri, observaţii privind unele fenomene şi chiar hărţi, în special în Egipt, Fenicia, Caldeea; toate aceste cunoştinţe răspundeau unei necesităţi umane de a se situa (delimita) şi a se deplasa în spaţiul terestru. Un *început de ştiinţă geografică* se naşte însă pe malurile ioniene în sec. VI î.e.n. *(Anaximandru* din Milet, *Hipocrate* ş.a.*)*. O etapă capitală o constituie introducerea metodei astronomice, care ridică cunoştinţele geografice la rang de ştiinţă în cercurile pitagoreene din Italia meridională, în preajma anului 500 î.e.n. Se ajunge astfel la *ideea sfericităţii Pămîntului*, apoi se deduce divizarea suprafeţei terestre în zone, existenţa antipozilor etc. În sec. IV î.e.n. *Aristotel* în *Meteorologia* schiţează primele capitole ale geografiei fizice generale, cu date limitate la mediul Mediteranei. Eforturile lui sînt continuate, dar în sens matematic, de *Eratostene*. După el, *Hiparc* (190—125 î.e.n.) aplică globului diviziunea caldeană de 360° şi elaborează *teoria climatelor*, iar *Posidonius* (136—51 î.e.n.) dezvoltă interesul pentru zone, mişcările scoarţei şi ocean. În paralel cu această **g.** *fondată pe astronomie*, pe geometrie şi pe fizică, se dezvoltă (în sec. II î.e.n.) şi o disciplină descriptivă, *Chorografia* ce se baza pe observaţii şi explorări. Pe această linie merg *Polibiu* şi *Strabon*; ultimul, în a sa *Geografia*, se opreşte asupra trăsăturilor esenţiale ale reliefului şi hidrografiei, spre a reda cadrul natural al particularităţilor etnice şi resursele naturale luate în sine sau ca factori ai istoriei. Strabon este un precursor al geografiei umane. În primul secol al e.n. apar chiar *manuale*, în greacă şi latină, cu descrieri vulgarizate ale lumii cunoscute. În statul roman, **g.** este redusă voit la cunoştinţele despre *lumea locuită*, utile nevoilor administrative. Către anul 150, *Ptolemeu* se ridică împotriva pragmatismului rău înţeles al chorografiei, care se detaşa de preocupările teoretice, şi reia ideile şcolii alexandrine, încercînd să pună **g.** pe o veritabilă bază ştiinţifică, publicînd o **g.** în opt cărţi. De remarcat însă că, singura operă a Antichităţii consacrată şi unor aspecte de geografie economică este tot o descriere chorografică (din anul 359) a unui comerciant sirian; este vorba de o geografie comercială a lumii romane din sec. IV. În *Evul Mediu* **g.** îşi pierde autonomia, fiind inclusă cînd la fizică sau geometrie, cînd la astrologie sau cosmografie. Totuşi, o revitalizare apare la sfîrşitul sec. XII, cînd **g.** arabă, alimentată din Ptolemeu şi Aristotel, pătrunde în Occidentul european. În sec. XIII apare un mare interes pentru **g.** *fizică*, ce naşte ideile care vor pregăti *marile descoperiri*. În această epocă s-a circulat mult (cruciade, pelerinaje), s-a povestit, s-au scris scrisori despre locuri, apar chiar unele ghiduri şi itinerarii, informaţii comerciale şi astfel, **g.** *regională* îşi face un loc solid. În sec XV—XVI, *umanismul* redescoperă efectiv **g.**, cu ocazia marilor descoperiri, dar mai ales citind pe antici; se traduce în latină geografia lui Ptolemeu (1406), imprimată începînd cu 1477. **G.** este privită acum, înainte de toate, ca *arta de a localiza pe hartă*, iar geografii germani ai Renaşterii sînt, după exemplul lui Ptolemeu, înainte de toate, matematicieni şi cartografi. Umanismul acceptă din plin cele trei maniere antice de a descrie Pămîntul: matematică (tinzînd la reprezentarea sa cartografică), naturală şi descriptivă (istorică, ce include

şi omul), iar unitatea cercetărilor a fost asigurată acum de ideea, la modă, că nu Omul a fost făcut pentru univers, ci universul pentru om. În acelaşi timp însă geografia învăţată de la antici este tot mai mult pusă în faţa noilor realităţi adunate de navigatori, de călători, de misionari, toţi preocupaţi să cunoască sau să redea cu cît mai multă exactitate mediul ce l-au văzut sau pe care l-au luat în stăpînire; printre altele, europenii cunosc pămînturi noi, cu climat aparte, cu oameni şi moduri de viaţă noi. Apare astfel, o confruntare între ceea ce *se învaţă* şi realitate, respectiv experienţă. Experienţa a fost aceea care a pus geografia pe firul ei real ajungîndu-se la ideea că *nu trebuiesc căutate reguli infailibile şi matematice, ci mai ales ceea ce este comun, ceea ce se poate vedea prin experienţă, care este cea mai perfectă regulă* (Acosta, 1591—1647). Dar eliminarea părţilor şubrede ale **g.** antice nu se face total, ea rămîne, mai ales în domeniul explicării, încă aservită spiritului antic de sistem îmbogăţit acum de Descartes (focul central, formarea mecanică a munţilor etc.), care nu impulsionează *observaţiile precise*, ci mai ales *ipotezele generale* încropite prematur. **G.** istorică, sau descriptivă, rămîne cea mai încărcată de balastul antic. *Geographia generalis*, a lui Varenius (1650), este un exemplu strălucitor de cadru foarte sistematic, dar gol de fapte concrete. Naturaliştii şi mai ales geologii sînt însă cei care aduc în **g.** *spiritul observaţiei locale şi particulare*, din care sintetizează rezultatele generale, le combină şi le reunesc metodic pe diferite clase şi trepte, ajungîndu-se astfel la descrieri rezonabile ale marilor fenomene ale Terrei. Acum apar primele studii ştiinţifice asupra altimetriei şi reliefului, asupra modului de acţiune al apelor curgătoare, asupra gheţarilor, climei etc. Este un efort extraordinar în ce priveşte observaţiile şi *verificarea experimentală*, ce tinde la exigenţă maximă, care îmbogăţeşte şi *vocabularul geografic*. Acum se constituie *disciplinele geografice*, dar adesea în mod inegal, în funcţie şi de dezvoltarea altor ştiinţe ajutătoare (geodezia, geologia, statistica etc.); aspectele teoretice rămîn însă uneori în urmă. Printre altele, apare *Oceanografia* şi primele semne de închegare a unei **g.** *umane* dar care nu vine de la geografi. Mulţi alţii, dintre cei ce se ocupă de societate, caută explicaţii sau documentări şi în mediul geografic. Astfel, Montesquieu se documentează profund sub aspect geografic şi trage concluzia preponderenţei cauzelor istorice şi politice asupra celor fizice; alţii arată acţiunea puternică a omului în cucerirea Terrei; demografii caută cauze pentru a explica variaţia locală a numărului populaţiei sau a modului diferit de viaţă prin condiţiile variate de mediu. Sinteza acestei etape o realizează doi mari oameni de ştiinţă germani, Humboldt şi Ritter. *Alexander von Humboldt*, naturalist (1769—1859), care a călătorit extrem de mult, este cel care a pus *bazele metodelor de observaţie* pentru aproape toate disciplinile **g.** fizice, dar mai ales a formulat *două principii esenţiale*, care au dat originalitatea **g.**: *principiul cauzalităţii* (orice fenomen nu trebuie studiat şi înţeles în sine, trebuie să-i fie căutate cauzele, mergînd apoi pînă la consecinţele cele mai îndepărtate, inclusiv sociale sau istorice) şi *principiul* **g.** *comparate*, sau al **g.** generale (fenomenele locale trebuiesc privite în comparaţie şi cu cele analoage din alte regiuni; studiul părţilor locale sau regionale nu poate fi independent în raport cu datele privind ansamblul Terrei). Ultimul principiu a îndepărtat obstacolul ce despărţea pînă acum geografia generală de cea regională. *F. Ritter* (1779—1859), înainte de toate istoric şi filozof, deci un om de cabinet (nu de teren) şi un mare

profesor, apropiat de geografi, face cunoscute principiile lui Humboldt pe care le formulează cu mai multă putere, pune accent pe **g.** umană, pe care o descoperă pentru geografi, dar adesea cu o tendinţă de antropocentrism, iar alteori şi cu o înclinare către determinism. **G.** *modernă*, pornită în esenţă de la cei doi savanţi, s-a făcut însă simţită ceva mai tîrziu, prin prelucrarea noilor descoperiri din geologie, meteorologie, oceanografie etc., prin dezvoltarea cartografiei topografice şi geologice (care au conturat formele de relief şi interpretarea lor), prin organizarea observaţiilor meteorologice, organizarea statisticii pentru studiile sociale şi umane etc., organizarea societăţilor de **g.** şi crearea de catedre universitare. În această efervescenţă ştiinţifică, ce creşte puternic la sfîrşitul sec. XIX se fac din plin cunoscute cunoştinţele de la Humboldt şi Ritter, mai ales prin intermediul lui *F. Ratzel* (1844—1904), al cărui elev a fost şi *Simion Mehedinţi*. *Ratzel* este cel ce creează **g.** umană (antropogeografia) în sînul **g.** moderne, este cel care, împreună cu *A. Penck*, organizează o adevărată şcoală geografică germană. O contribuţie are şi *Vidal de la Blache* (1845—1918), adeptul unei **g.** cu rădăcinile înfipte în istorie, care încearcă să debaraseze **g.** de determinismul exagerat, arătînd că omul are o anume libertate faţă de mediu, aceea de *a alege* (din mai multe aspecte posibile) sau aceea a posibilităţilor; el angajează şcoala franceză în realizarea de monografii regionale. În România, creatorul **g.** moderne a fost *Simion Mehedinţi*. **G.** *contemporană* a condus la specializări pe discipline: *geomorfologie*, *hidrologia uscatului*, *oceanografie*, *climatologie*, *biogeografie*, *pedogeografie*, *geografia economică* şi *geografia populaţiei şi a aşezărilor* (geografia umană). Întrucît aceste discipline pornesc de la două tipuri de date şi fenomene, de esenţă diferită, unele privind mediul natural, iar altele care privesc efectele prezenţei omului şi ale formelor sale de acţiune (în prezent şi cumulat în timp), **g.** este împărţită obişnuit în două mari grupe: **g.** *fizică* şi **g.** *economică (g. umană)*. Tratarea acestor date (fizice sau economice) se face atît într-un sens general, teoretic, prin inserarea lor în totalitatea spaţiului terestru, respectiv o viziune geografică globală *(g. generală)*, cît şi într-un sens concret, sau regional (zonal, locale etc.), care este completat intrinsec de *cartografia regională (g.* regională). **G.** *regională* operează cu spaţii definite (istoriceşte, sau administrativ şi politic), delimitate în prealabil (unităţi fizice), sau delimitate prin cartografiere şi studii analitice (în sensul de a contura limitele între care operează anumite convergenţe, anumite stări şi mişcări, situaţii şi relaţii specifice unui spaţiu). Există şi geografi ce consideră că **g.** este, sau trebuie să fie, *unitară*, pornind de la ideea că spaţiul pe care se petrec fenomenele respective este unitar, că însăşi ştiinţa în general este pînă la urmă unitară, că **g.** are ca obiect unic mediul geografic cu organizarea sa lăuntrică naturală sau impusă de om (mediul umanizat), că **g.** economică este o *prelungire* practică a celei fizice (restul fiind sociologie etc.). Oricum **g.** actuală şi-a mărit şi perfecţionat *metodele* şi mijloacele de investigaţie, lucrează cu date (nu cu aproximaţii), face apel la laboratoare şi experienţe, cercetează sistematic şi cauzal, analizează mai puţin subiectiv formele şi mecanismele, încearcă chiar analize teritoriale sistematice. În felul acesta s-a născut şi o **g.** *aplicată*, care se distinge de **g.** zisă fundamentală numai prin aceea că răspunde la unele probleme precise cerute de o instituţie sau o întreprindere anume, sau evidenţiază posibilităţile de utilizare ale cercetării fundamentale, ale **g.** în general sau ale disciplinelor sale. V. **Neogeografie.**

Geografia agriculturii (g e) Studiul categoriilor de folosinţă a terenurilor, al culturilor agricole şi al creşterii animalelor sub aspectul repartiţiei geografice (spaţiale) şi al structurilor regionale; ramură a geografiei economice.

Geografia industriei (ge) Studiul răspîndirii şi concentrării industriei în teritoriu, al rolului activităţilor industriale în modificarea peisajului geografic, în structura populaţiei, în fizionomia şi profilul economic al aşezărilor umane, a regiunilor şi ţărilor analizate evolutiv şi cauzal.

Geografia solurilor (p) Disciplină geografică care se ocupă cu studiul genezei, evoluţiei şi repartiţiei solului pe suprafaţa uscatului. Ea face legătura geografiei cu pedologia, cu care are comun obiectul de cercetare *solul*, dar de care se deosebeşte prin aceea că priveşte solul sub aspectul său de corp natural, produs şi component al peisajului geografic, şi îl studiază în conformitate cu metodele, principiile şi legile geografiei. Sin. *pedogeografie*.

Geografia transporturilor (ge) Studiul geografic — la nivel mondial sau regional — al sistemelor de căi de comunicaţie, al curenţilor de transport ce au loc în lungul acestor căi de comunicaţie, al nodurilor de transport (puncte de concentrare a curenţilor de transport), al diferitelor tipuri de transport.

Geografia turismului (gg) Studiul premiselor complexe ale fenomenului turistic (potenţialul turistic), al repartiţiei geografice a regiunilor emitente, al fluxurilor turistice şi al regiunilor de primire, al evoluţiei formelor de turism practicate, dependente de potenţialul geografic turistic, al clasificării formelor de turism.

Geografia economică (ge) Ştiinţă a întregului teritorial analizat din latura producţiei şi a traficului.

Geografie istorică (g g) Ramură a geografiei ce urmăreşte reconstituirea unor peisaje geografice trecute (de demult), atît prin prezentarea lor în serii temporale succesive, cît şi prin urmărirea modificărilor intervenite în timp, într-un anumit loc, teritoriu. V. **Geoistorie.**

Geografie medicală (gg) **1.** Studiul distribuţiei bolilor pe Terra în strînsă corelare cu mediul geografic. **2.** Studiul mediului înconjurător sub aspectul influenţei acestuia asupra sănătăţii omului.

Geografie sistematică (g g) Abordare geografică a Terrei prin prezentarea succesivă a elementelor ce o compun (fizice, biotice, economice, istorice ş.a.), fiecare organizate şi prezentate de o manieră sistematică. Cunoscută şi drept **g.** *generală*, **g.s.** s-ar baza în principal pe analiză, în timp ce **g.** *regională* ar pune accent pe sinteză. Termen tot mai rar folosit.

Geografie socială (ge) Studiul populaţiei, al aşezărilor urbane şi rurale şi al activităţilor sociale (fără cele politice şi economice). Adesea, noţiunea de **g.s.** este folosită în echivalenţă cu **g.** *umană* (în Europa), sau cu **g.** *culturală* (în S.U.A.).

Geografie umană (gp) Parte a geografiei ce se ocupă de om şi activităţile umane în raport cu mediul geografic **G.u.** include studiul omului (al grupurilor umane), sub aspect demografic, etnografic, al distribuţiei, densităţii, dinamicii, apoi al aşezărilor umane (originea, distribuţia, formele şi reţeaua de aşezări).

Geoid (a) Corpul geometric ce reprezintă forma teoretică a Pămîntului şi a cărei suprafaţă se obţine dacă se prelungeşte în mod imaginar nivelul mediu al Oceanului Planetar pe întreaga suprafaţă a globului făcîndu-se abstracţie de prezenţa uscaturilor. Forma sa se apropie de cea a elipsoidului de revoluţie (corp ce se roteşte, avînd

aceeaşi masă, acelaşi centru de gravitaţie şi aceeaşi axă de rotaţie).

Geoistorie (gg) Disciplină dezvoltată inegal în cadrul geografiei, uneori şi al istoriei, care se ocupă cu aspecte de convergenţă dintre geografie şi istorie, un fel de geografie umană a trecutului, gîndită însă cu metode actuale. Se dă atenţie raporturilor dintre om şi mediu în decursul istoriei, sau în timpul formării şi evoluţiei unor state, avantajelor şi dezavantajelor impuse de anumite elemente geografice etc. Cuvîntul de **g.** a fost formulat de F. Braudel pentru a indica alte aspecte decît cele implicate de geopolitică.

Geologie (a) Ştiinţa care se ocupă cu studiul interiorului scoarţei terestre, al compoziţiei, structurii şi evoluţiei Pămîntului. Se subdivide în **g.** *structurală şi tectonică* (studiul dispunerii rocilor, al mişcărilor scoarţei terestre şi al deformaţiilor ce le impun), *vulcanologie* (ştiinţa vulcanilor), *seismologie* (ştiinţa cutremurelor), *mineralogie şi petrografie* (roci şi minerale), *stratigrafie* (studiul succesiunii în timp a straturilor şi rocilor, cu ajutorul paleontologiei, sau al altor metode), *paleontologie* (ştiinţă biologică ce se ocupă de organismele fosile animale şi vegetale şi care a fost dezvoltată de geologi pentru nevoile stratigrafiei), *hidrogeologie* (apele subterane şi condiţiile de zăcămînt).

Geomorfocronologie (g) Cronologia geomorfologică întocmită pe baza ierarhizării în timp a caracteristicilor reliefului actual. Este vorba de realizarea marilor ansambluri muntoase şi de platformă *(epoci geomorfologice)*; în cadrul acestora de separarea principalelor perioade de timp cînd evoluţia a fost impusă, sau de perioade tectonice sau de peneplenizări deosebit de îndelungate care se păstrează evident în relieful actual *(etape)*, de ierarhizări în *faze* (şi *subfaze*) a principalelor categorii (familii, sau forme) de relief care se observă în peisajul actual (sub forma unor nivele, trepte, suprafeţe) şi care au fost realizate de diferiţi agenţi externi (rîuri, gheţari etc.), de un anumit climat, de o anume stare a nivelului de bază, sau de o fază de mişcări tectonice. *Scara morfocronologică* se realizează din îmbinarea scării morfotectonice cu scara morfosculpturală, relieful fiind rezultanta în timp a celor doi factori.

Geomorfologia (g) Ştiinţa care se ocupă cu studiul ştiinţific al formelor pe care le îmbracă suprafaţa terestră, sau *studiul reliefului* (descriere, geneză, evoluţie, clasificare, cronologie, dinamica actuală, mod de folosinţă). Denumită *geomorfologie* în 1854 (K. Fr. Neumann), *morfologie* în 1894 (A. Penck) şi, într-o etapă mai veche, *fiziografie*, este considerată că devine ştiinţă clasică odată cu studiile sintetice şi teoretice ale lui W.M. Davis (1899, 1912), care emite şi respectiv creează *teoria ciclului geografic* şi *metoda blocdiagramelor*. Este o ştiinţă fizico-geografică, formele de relief reprezentînd suportul mediului geografic şi suprafaţa pe care se interferează toate fenomenele de la exteriorul Terrei, inclusiv viaţa umană; este solicitată uneori şi de geologie *(geologia dinamică externă)*, aceasta folosind-o însă mai ales ca metodă de studiu. Termenul de *morfologie*, care se întrebuinţează tot mai rar, a fost aplicat prima dată lumii vegetale (1807) şi animale (1841), ca şi structurii cuvintelor (1868). Ca orice ştiinţă a Pămîntului, se subdivide în **g.** *generală* şi **g.** *regională*. Prima are, la rîndul ei, o serie de ramuri: **g.** *structuralo-tectonică* (se ocupă cu relieful rezultat din mişcările tectonice, iar după unii autori şi cu relieful degajat în diferite tipuri de structuri geologice), **g.** *climatică* (studiul modelării reliefului sub diferite climate, sau, după alţi autori, studiul reliefului realizat de agenţii externi sub diferite climate); *morfometria* (măsurarea

formelor şi suprafeţelor), *morfografia* (descrierea formelor — termen mai rar întrebuinţat); *morfogeneza* sau *geomorfologia dinamică* (studiul cauzal, inclusiv procesele geomorfologice actuale); **g.** *aplicată* (sau inginerească). *Megageomorfologia globală*, termen lansat în 1981, 1983 de R. Gardiner şi H. Scoging, pentru a defini o nouă direcţie de studiu care tinde să revoluţioneze concepţia geomorfologică (în sensul tectonicii plăcilor); se ocupă mai mult cu mecanisme şi procese morfogenetice la scară regională, planetară şi interplanetară.

Geopolitică (gg) Doctrină social-politică, apărută la sfîrşitul sec. XIX — începutul sec. XX (Fr. Ratzel ş.a.) care, pe baza interpretării denaturate a datelor geografiei fizice şi economice, a antropogeografiei, susţine că politica statelor ar fi determinată de situaţia lor geografică. În numele lozincii „spaţiului vital" necesar statelor cu mare densitate demografică, **g.** justifică militarismul agresiv, expansionismul puterilor imperialiste, colonialismul şi neocolonialismul. Ea a fost, de asemenea, folosită de ideologia fascistă pentru legitimarea războaielor de cotropire, precum şi de rasism. Din aceste motive, geografii care s-au ocupat fără tendinţă de raporturile dintre geografie şi aspectele politice au renunţat la termenul de **g.** folosind noţiunea de *geografie politică*.

Geosfere (g g)Păturile ce compun materia Pămîntului, diferite ca densitate şi structură, situate concentric şi care se separă prin suprafeţe de discontinuitate. **G.** interne sînt mai dense, mai uniforme din punctul de vedere al compoziţiei şi mai apropiate de forma ideală de sferă, pe cînd cele externe sînt mai puţin dense şi mai deformate. Geografia se ocupă cu studiul sferelor externe, mai ales a fenomenelor de interferenţă ce apar la suprafaţa litosferei. Prin asimilare, se consideră a fi **g.** şi biosfera, hidrosfera; se folosesc uneori chiar termeni ca pedosferă şi tehnosferă (societatea şi tehnica sa).

Geosinclinal (a) Regiuni depresionare foarte alungite şi subsidente ale scoarţei terestre, situate de obicei la margine de ocean, în care se prepară naşterea unui lanţ muntos. În ele au loc sedimentări foarte groase de tipul flişului, însoţite de metamorfism şi magmatism. Termenul a fost introdus de geologul american J. Dana (1870), care consideră că **g.** este un *bazin intracontinental* (subsident şi umplut cu sedimente de mică adîncime), în contrast cu europenii, care-l socotesc o *fosă adîncă* extinsă la marginea continentului. **G.** se compune din fişii adînci de tipul *jgheaburilor* şi părţi mai ridicate, *riduri*. Partea internă, dinspre continent, ce cuprinde un rid şi un jgheab se numeşte *eugeosinclinal*, iar domeniul extern se cheamă *miogeosinclinal*. Evoluţia unui **g.** este îndelungată şi cuprinde diferite etape şi faze (care variază în amănunt de la un autor la altul): **1.** *etapa de scufundare* (sau geosinclinală), cînd se individualizează **g.** şi totul se scufundă, apărînd erupţii de tip ofiolitic, după care începe umplerea cu sedimente de tip fliş; mişcările tectonice sînt instabile ca sens, dar domină scufundarea. **2.** *etapa de ridicare* (sau orogeneza) cînd domină înălţările cu tendinţa de a se forma un lanţ muntos. Se compune din mai multe faze: a) *faza de inversiune* (orogeneza propriu-zisă), cînd lăsările generale sînt înlocuite cu înălţări, ce încep prin cutări puternice ale zonei interne şi revărsări de pînze către exterior; b) *faza de închidere a geosinclinalului* (sau tardigeosinclinală), cînd se individualizează fose molasice (depuneri de roci moi de mică adîncime), în care se remarcă *avantfosa* (în

exterior), *arierfosa* și *intrafosele* (sau depresiunile interne); apare totodată și un magmatism trahito-andezitic cu intruziuni granodioritice; c) *faza de postgeosinclinal* (sau a ridicărilor în bloc, sau postorogenă, sau de echilibru izostatic), cînd ridicările și exondarea afectează și avantfosele și chiar regiuni vecine, formînd un nou *domeniu geomorfologic*; ridicările contribuie chiar la sudarea unor sectoare muntoase care s-au format independent.

Geotectonică (a) v. **Tectonică.**

Geotectură (g) Formă de relief de dimensiuni planetare sau continentale determinată de procese endogene, în care se includ continentele, bazinele oceanice și sistemele muntoase. Denumirea se întrebuințează rar. Sin. *morfotectură* (formă tectonică).

Geotropsim (b) Tendința de orientare a unora din organele plantelor în direcția forței de gravitație a pămîntului *(***g.** *negativ*, ex.: rădăcina*)* sau în direcție opusă (**g.** *pozitiv*, ex.: tulpina).

Geotumoare (a) Porțiune mare a scoarței ridicată de forțe tectonice verticale, pe pantele căreia cuvertura sedimentară alunecă gravitațional, formînd cute de decolare.

Ger (c) Expresie care desemnează convențional intervalele cu temperaturi ale aerului mai mici de — 10 °C.

Gheață (a, g g) Stare solidă, cu structură cristalină, a apei cu temperatură egală sau sub 0°C. Apele sărate îngheață la temperaturi cuprinse între — 1,4 ° și — 1,7 °C. Densitatea **g.** este de 0,91 la monocristale și de 0,88 pentru **g.** ghețarilor, care este spongioasă și conține bule de aer. Are o căldură latentă de topire foarte ridicată (79,7 cal/g), ceea ce face ca mase foarte groase de **g.** să se afle în întregime la punctul de topire; este **g.** *temperată*, opusă **g.** *reci*, care poate avea temperaturi mult sub 0 °C. O importanță deosebită are și faptul că ea își mărește volumul prin îngheț, fenomen ce stă la originea *crioclastismului*. În apele curgătoare și chiar în lacuri, prima dată se nasc *ace de gheață*, care se unesc sub forma unor discuri mici, apărînd o gheață spongioasă, discontinuă care curge *(năboiul)*, apoi **g.** *de fund* (pe fundul albiei, se fixează pe bolovanii din pat, și se datorește apelor care au temperaturi foarte scăzute la fund, coborînd relativ rapid — ceea ce le face să rămînă în stare de suprafuziune), **g.** *de mal* (fixată de mal și crește spre interiorul apei) și *podul de* **g.** (cînd lățimea rîului sau lacul sînt complet acoperite). **G.** *gheța-rilor* mobili reacționează față de locul peste care se deplasează ca un fluid vîscos, capabil să curgă și fiind susceptibil de *fluaj*, dar poate să alunece și inegal, rupîndu-se și dînd crevase. Există mai multe feluri de **g.**: *fosilă* (acoperită de morene de ablație și conservată, provenind uneori din **g.** pleistocenă), *moartă* (fragmente rămase izolate, care nu se mișcă și nu se regenerează la suprafață), *vie* (care se regenerează mereu din névé și se mișcă), *activă* (**g.** vie cu bule), **g.** *de gheț ar* (provenită din compactizarea și cristalizarea firnului), *marină* (provenită prin înghețarea apei de mare și care, după caracteristicile sale, se numește: *banchiză*, *flöe*, *pack*), **g.** *de segregație* (migrarea apei din sol către cristalele de gheață), **g.** *de firn*, provenită prin compactizarea parțială a firnului (este poroasă și albă).

Gheață atmosferică (c) Totalitatea formelor de gheață existente în atmosferă.

Gheață de mare (h) Apă de mare înghețată selectiv, în cristale de gheață pură și apoi în mod diferit fiecare sare conținută de ea. La început apare un fel de cocă de zăpadă și cristale de gheață *(slush)*, apoi o **g.** *încrețită* (de tip crep) adunată în discuri de cel mult

cîțiva metri. La începutul iernii apare **g.** *fixă*, care este împinsă de vînt *în derivă* spre larg, sau este izbită de țărm unde creează *pereți de* **g.** O extindere generală a gheții peste suprafața mării constituie *banchiza (pack*-ul, în engleză*)*, iar bucățile ce se desprind din ea, prin fragmentare, dau *floë* (ghețuri plutitoare plate și extinse) sau *bourguignon* (fragmente de tipul ciupercilor, cu forme instabile). Părțile rămase ca niște ochiuri libere de **g.** se numesc *luminișuri* de **g.** (în Canada) sau *polinie* (în rusă). Îngrămădirile de floë dau ghețuri groase de mai mulți metri, numite *hummock*-uri (engleză) sau *toros*-uri (în rusă). Cînd **g.** persistă de la un an la altul se zice **g.** *polară*.

Gheizer (h) Izvor cald ce țîșnește intermitent, în regiunile vulcanice. Apa din adîncime încărcată cu minerale (Si, As, Bo, Cl, S etc.) rămîne lichidă chiar și la 100°C (stare de suprafuziune) din cauza presiunii. La anumite momente, datorită vaporilor care se acumulează în profunzime, apa se ridică pe coloană și, cam de la 10 m adîncime, începe să erupă, evacuînd aproape toată apa din canal, zvîrlind coloane de apă fierbinte pînă la 40 m înălțime, iar vaporii ajung și la 150 m. Erupția se potolește apoi, pînă se adună din nou apă suficientă și presiunea vaporilor crește. Debitele și intervalele de izbucnire sînt variabile. Apa **g.** depune cruste vălurite, în formă de *trepte de gheizerit*, alternînd uneori cu limonit. Sînt cunoscuți **g.** din S.U.A., Islanda, Noua Zeelandă, U.R.S.S.

Gheizerit (a) Rocă sedimentară de precipitație chimică formată prin depuneri din apa gheizerelor. Are culoare galbenă, albă sau roșcată și este poros și ușor. În țara noastră se cunosc depozite în S Munților Harghita.

Gherdap (g) Loc îngust, stîncos și cu praguri pe cursul unei ape mari. (ex.: Dunărea la Porțile de Fier). Sin. *cataractă*.

Gheț ar (h, g) Gheață formată pe uscat, rezultată din compactizarea și cristalizarea firnului și care, în general, se mișcă. Apare acolo unde zăpezile persistă de la un an la altul, formîndu-se peste *linia zăpezilor persistente (linia de echilibru glaciar)*. Astfel, în zona ecuatorială gheț arii se pot forma la peste 4 500 m, în cea temperată la peste 2 500 m, iar în regiunile polare chiar de la nivelul mării. În total, **g.** ocupă 15 260 000 km² (11% din suprafața uscatului). Mișcarea **g.** pe pante și chiar pe suprafețe netede este variabilă, de la 40 m pe an la 0,2—20 m pe zi. După formă, mărime și condițiile de acumulare există două categorii de **g.**: **g.** *continentali (calote glaciare* sau *inlandsis* — termen norvegian*)* și **g.** *montani* (locali). **1. G.** *montani* se compun, obișnuit, din două părți: o *zonă de acumulare* și una *de ablație* (topire). După forma și raportul dintre suprafețele și poziția spațială a acestor zone se deosebesc mai multe tipuri regionale de **g.**: **g.** *de perete* (strate groase de gheață lipite pe unii pereți cu pantă mare de deasupra circurilor; sînt frecvenți în Himalaia; nu se mișcă și nu provin din firn), **g.** *de circ (pirenean* sau *suspendat*, este redus, fără limbă, cu o cuvertură groasă de firn, situat pe spațiile umbrite ale masivelor unde limita zăpezilor este aproape de creastă), **g.** *compus* (sau *himalaian* — **g.** cu limbi foarte lungi, pînă la 70—80 km, în care firnul e alimentat puternic de avalanșe și unde ablația, de-a lungul limbii, este foarte rapidă; limita, respectiv frontul de topire, în Himalaia este la 3 000—4 000 m), **g.** *cu limbă (alpin*, sau *de vale*, cu o limbă simplă, sau care poate avea cîteva confluențe reduse, alimentat din mai multe circuri apropiate*)*, **g.** *lobat* (sau de *tip kilimandjaro* — în craterul

unui vulcan, debordînd lateral prin limbi), **g.** *piemontan* sau *alaskian* (**g.** subarctic situat pe versantul unui masiv-muntos, ce poate proveni dintr-un *fjeld* situat în amonte, care în partea medie se desface prin transfluențe în multe limbi — reticular —, iar în partea inferioară, la piciorul muntelui, debordează larg în lobi piemontani), **g.** *de platou*, sau *scandinav* (saltele de gheață situate pe platouri înalte, care spre exterior se pot scurge prin limbi). **2. G.** continentali sînt și ei de mai multe tipuri: *antarctic*, o calotă enormă, de 13 980 000 km², ce atinge grosimi maxime de 3 000—4 700 m, și care se revarsă spre ocean; *groenlandez* — de forma unei cupole foarte largi, atingînd grosimi de 3 400 m, cu vîrfuri stîncoase periferice *(nunatak*-uri), cu orizonturi groase de praf vulcanic *(crioconit)*, cu cîmpuri netede de gheață (icefield), iar spre periferie cu limbi *icestrom*; *islandez* — ghețari mici, diseminați și orientați diferit, în insula cu același nume, interferați cu vulcani și procese vulcanice (gheizere), care uneori se topesc rapid, sau poartă lacuri (cauzate de căldura vulcanică); *spitzberg* — o combinare de calote cu **g.** de tip alpin ce coboară din munți. În funcție de evoluția masei de gheață se mai întîlnesc și următoarele denumiri: **g.** *difluent* (care se alimentează dintr-un singur firn, dar se desparte în două limbi pe doi versanți diferiți), **g.** *transfluent* (cînd o parte din gheață trece peste o înșeuare către alt **g.**), **g.** *mort* (care nu mai este alimentat și nu se mai deplasează), **g.** *regenerat* (care se reface la baza unor cascade, situate în general deasupra limitei zăpezilor persistente, prin sudarea fragmentelor căzute, cu ajutorul înghețării apei rezultată din topiri parțiale). Mai există: **g.** *plutitori* și **g.** *de peșteră* (formați prin acumularea progresivă a zăpezii venite din exterior, ce se transformă treptat în gheață; sînt caracteristici munților calcaroși înalți din zonele temperate, sau chiar munților mijlocii, cînd gheața provine inițial din timpul glaciarului würm, întreținîndu-și prin microclimat rece autoregenerarea).

Ghiol (h) Lac sau baltă mare, în mod obișnuit cu **nămol** pe fund, situat pe țărmul Mării Negre sau în Deltă, format prin închiderea unei văi de către perisipuri (ex.: Techirghiol) sau prin închiderea unui golf (ex.: Siutghiol). Termenul se întîlnește și în alte regiuni unde se folosesc limbi turanice.

Ghips (**gips**) (a) Mineral — sulfat natural hidratat de calciu format prin precipitare chimică. Se mai formează prin hidratarea anhidritului în depozite sedimentare, cînd dă concrețiuni în marne și argile, și, foarte rar, prin procese hidrotermale. Are culoare albă, este incolor, sau cenușiu, gălbui, negru, roșu (după impurități). Solubil în apă, dînd anumite forme de relief (de dizolvare). Se folosește ca amendament al solului, ca adaus la fabricarea cimentului Portland, la fabricarea vopselelor, a smalțului, a acidului sulfuric, la fabricarea ipsosului etc. Varietățile curate (alabastru) se folosesc ca piatră ornamentală, în sculptură. La noi în țară se găsește în eocenul din Transilvania și miocenul din Subcarpați și se exploatează la Leghia și Turda (Cluj), Lăculețe, Fieni (Dîmbovița), Cerașu (Prahova) ș.a.

Ghirlandă de insule (g) Arcuri insulare pe jumătate emerse (Antilele, E Asiei etc.).

Ghirlandă de pietre (g) Fîșii paralele și ondulate de grohotiș, dispuse pe un versant în lungul curbelor de nivel, de natură periglaciară.

Ghord (**ghourd**) (g) Grupuri de dune izolate (termen arab).

Gibber plains (g) v. **Reg.**

Gilgaĭ (g) Termen australian, indicînd *mușuroaie înierbate* de 0,5—2 m,

întîlnite în mlaștinile și pășunile litorale. Factorii care le asigură apariția sînt: argilele abundente din aceste soluri, prezența sodiului și magneziului (provenite din apa mării), precum și păscutul vitelor mari. Sin. *mottureau* (în vestul Franței), *melonhole*, *walow* (termeni englezi). A intrat în literatură și sub forma de *gilgaĭ* prin care se înțelege un microrelief mamelonat (movile de 0,2—1 m înălțime) tipic pentru unele vertisoluri. Se formează prin gonflarea unor soluri argiloase supuse variațiilor sezoniere de umiditate.

Gipfelflur (g) Termen introdus de A. Penk, semnificînd un plan ideal în care se înscriu tangent cele mai înalte creste dintr-un ținut muntos, în care văile sînt distanțate egal, iar pantele medii sînt aproximativ aceleași. Era considerat a reprezenta *nivelul superior de denudare* sau *nivelul de creste*.

Gipsic (p) **1.** Subdiviziune, în legenda FAO, a unităților principale de soluri din regiunile aride (yermosoluri, xerosoluri), definite prin prezența în primii 75—125 cm a unui orizont **g. 2.** Caracter diagnostic care, în sistemul român de clasificare a solurilor, este determinat de prezența orizontului Rrz constituit predominant din gips. Este folosit pentru separarea rendzinelor la nivel de varietate.

Giruetă (c) Instrument destinat determinării direcției și vitezei vîntului. Există **g.** *Wild* (model vechi și nou), instalate pe platformele stațiilor meteorologice și **g.** *Tretiakov*, utilizate în determinările expediționare de teren.

Givraj (c) Înghețarea bruscă a picăturilor de apă suprarăcită (cu temperaturi negative), care alcătuiesc frecvent norii frontului cald sau frontului oclus de tip cald, pe aeronave în zbor.

Gîlmă (g) Dîmb sau movilă săltată pe o suprafață mai netedă sau pe o culme. V. **Bîtcă.**

Gîlmeică (g) Zonă cu ondulări colinare, provenite obișnuit din alunecări de teren.

Gîrlă (h) Apă curgătoare mică, sau ramificație nestatornică a unei ape mai mari. **G.** cu caracter temporar din Deltă se cheamă *prival*. Prin **g.** amenajate de om se alimentează unele unități piscicole (**g.** *de alimentare*), sau se evacuează apa din unele bălți (**g.** *de evacuare*), sau se face legătura între brațele și bălțile Deltei (**g.** *de legătură*).

Gîrneață (b) Pădure rară de stejari scunzi (îndeosebi din *Quercus farnetto*, *Q. pubescens* etc.).

Gîtuirea meandrului (g) Îngustarea gîtului unui meandru pînă la secționarea sa de către rîu, cu îndreptarea cursului și părăsirea meandrului. V. **Meandru.**

Glaciar (g g) Termen general folosit pentru toate fenomenele care se raportează la ghețari: *aparat* **g.** (ghețarul și elementele sale), *fenomene* care se produc *(sub*-**g.**, *pro*-**g.** — în față — *supra*-**g.** etc.), *cronologie* **g.** (epocă, fază, stadiu, interstadiu, maximum, oscilație etc., sau adjective ca: ana-, cata-, inter-, pre-, post-, eo-, dani-, fini-, gothi-, neo-, tardi- **g.**), *domeniu* **g.** (zone și etaje supuse acțiunii glaciare actuale), *relief* **g.** (formele create de acțiunea ghețarilor: văi, troguri, circuri, bazinete, praguri). De asemenea, termenul este folosit ca substantiv: epocă **g.**, perioadă **g.**, acțiune **g.**

Glaciație (g) Perioadă geologică de timp pe parcursul căreia răcirea climei a condus la formarea, extinderea și apoi retragerea ghețarilor pe suprafețe importante ale globului, în special în etajul montan și în porțiuni din actualele zone temperate. Prima parte a *perioadei* se numește *anaglaciar*, urmată de *maximum glaciar*, iar partea finală se cheamă *cataglaciar*. Oscilările minore din timpul unei perioade se numesc *stadii* (avansarea ghețarilor) și *interstadii* (retragerile). În

Cuaternar au existat mai multe perioade glaciare, dar s-au găsit dovezi și mai vechi (în Precambrian și Paleozoic — Permo-Carbonifer). Perioadele dintre două **g.** se numesc *interglaciațiuni*. După gradul de dezvoltare al aparatelor glaciare, **g.** poate fi de mai multe feluri: **g.** *de circuri* (redusă la circuri izolate), **g.** *locală* (grupuri de gheţari alpini dezvoltaţi numai pe munţii cei mai înalţi), **g.** *regională* (gheţarii ocupă cea mai mare parte a culmilor și văilor unor ansambluri muntoase; în această categorie intră și așa-zisa **g.** *subarctică* cu gheţari de tip alaskian), **g.** *continentală* (calote ce acoperă aproape total suprafeţe imense de relief).

Glaciodislocare (g) Dislocarea, ruperea și mutarea din loc a unor bucăţi de rocă din patul (mai ales din spatele pragurilor), din pereţii văilor glaciare și din circuri, datorită unor rădăcini de gheaţă ce pătrund prin crăpături și care se mișcă odată cu deplasarea sau împingerea gheţarului. Mai poartă numele de *detracţie*, în opoziţie cu șlefuirea care duce la netezire, numită *detersie*.

Glacioeustatism (g, h) Corelaţia presupusă între creșterea nivelului oceanic în timpul unei deglacizări (topirea gheţarilor), sau coborîrea lui în timpul unei glaciaţiuni. Fenomenul duce concomitent la transgresiuni și regresiuni marine, dacă nu intervin ridicări izostatice ale fundului oceanic ușurat de apă (la glaciaţiuni), sau coborîri în interglaciare. Dacă volumul actual al gheţarilor s-ar topi (29 100 00 km³), nivelul Oceanului Planetar s-ar ridica cu 80 m. Pe de altă parte, există dovezi că în timpul ultimului glaciar nivelul oceanic era cu cca 130 m mai jos decît în prezent. Totuși, din cauza *izostaziei* nu au existat corelaţii directe între creșterile și descreșterile nivelului oceanic și volumul de gheaţă instalat sau topit. Ca forme de relief se creează *terase eustatice*.

Glacioizostazie (**glacioizostatism**) (g) Mișcări compensatorii (izostatice) verticale ale unor regiuni cu gheţari produse prin variaţia încărcăturii: coborîri, cînd se instalează o calotă ce crește, ridicări — cînd calota se topește. Ridicările postglaciare ale scuturilor scandinav și canadian sînt un exemplu sigur. Ca forme de relief, apar mai ales terase, precum și regresiuni marine (la ridicări).

Glaciolacustre (g) Formaţiuni sedimentare depuse în lacurile existente la marginile calotelor glaciare (lacuri proglaciare), sau în lacurile juxtapuse gheţarilor, în timpul glaciaţiunilor cuaternare.

Glaciologie (g) Știinţa care se ocupă cu studiul formelor pe care le îmbracă gheaţa în natură, condiţiile de apariţie și acţiunea gheţii asupra solului, rocilor și reliefului.

Glacis (g) Fișie de teren cu pantă lină și netedă creată la poala unui abrupt, sau a unui versant mai înclinat. Este o suprafaţă de nivelare, cu profil longitudinal concav, panta maximă rar trecînd de 10°, dar domină pantele de 2—4°. **G.** iau naștere în aproape toate climatele, prin procese de retragere a abrupturilor și versanţilor și prin procese de eroziune în suprafaţă pe **g.**; mai dezvoltate sînt însă în climatele aride și semiaride. A. După materialele dominante la suprafaţă sînt: 1. **g.** *de eroziune* sau **g.** *în rocă* (la zi domină roca în loc); 2. **g.** *detritice*, *aluviale* sau *de acumulare* (domină materiale dezagregate, alohtone sau autohtone) și 3. *mixte* (sînt mai dese, cînd roca în loc aflorează mai ales în partea superioară, sau alternează trene detritice cu aflorimente de rocă în loc). O variantă de **g.** detritic este *glacisul-reg* (acoperit de pietriș apărut din substratul pietros, similar unui regolit pe cale de a fi spălat selectiv prin ablaţie). B. După morfogeneză **g.** sînt: 1. **g.** *de ablaţie* (**g.** pietroase, sau mixte, subdivizate în **g.** *de denudare* și **g.** *de coroziune*, la primele dominînd spălarea în suprafaţă, care îndepărtează mereu de pe roca sănătoasă părţile meteorizate, iar la secundele apar și procese de dizolvare și eroziune chimică, mai ales pe calcare); o variantă a **g.** de ablaţie este **g.** *de solifluxiune*, în climatele periglaciare pe roci moi; 2. **g.** *de împrăștiere*, numite și **g.** *acoperite*, *aluviate* sau *ranas* (în spaniolă — suprafaţa lor e acoperită cu materiale alohtone, împrăștiate difuz, grosimea lor rămînînd redusă; adesea, uedurile poartă materialele la viituri pînă la distanţe mari și lasă în final o peliculă de mîl ce se usucă repede, numită, de indienii sud-americani, *llapanas*); 3. **g.** *coluvial* (format prin aport local al șiroirii difuze coborîte de pe versant; are ca variante **g.** *proluvial*, realizat prin îngemănarea conurilor de dejecţie ale pîraelor de versant și **g.** *coluvio-proluvial*); 4. **g.** *de înecare* (aluvionare) este un **g.** de împrăștiere, în care aluviunile ajung să depășească chiar 10 m grosime, fosilizînd un relief adesea variat (sînt specifice regiunilor endoreice, secetoase, favorizate uneori și de subsidenţe); în acest caz conurile de dejecţie, situate la ieșirea din munte, trec gradat în **g.** de înecare și apoi într-o pînză groasă aluvială cu lacuri temporare denumite *salares* (America Latină), *playa* (America de N), *chott*, *kevir* (Africa). C. După poziţie și formă: 1. **g.** *de piemont* (la poala muntelui); 2. **g.** *de vale* (la baza frunţii teraselor și deasupra luncii, sau la contactul luncă-versant); 3. *glacis-terasă* (partea inferioară a unui glacis scurt, extins în lungul unei văi și care a fost retezată de rîu ca o frunte de terasă); 4. *glacis-versant* (versanţi concavi și scurţi care mărginesc o vale, avînd o pantă medie mai mare decît un **g.** obișnuit de eroziune); 5. **g.** *de front structural* (într-o zonă cu cueste sau cu structuri tabulare). Unii autori pun semnul egal între **g.** și *pediment*, alţii consideră că pedimentele se formează numai pe roci dure, sînt mai stabile în timp dar se realizează mai lent. În fine, alţii consideră că **g.** și *pediment* sînt două etape premergătoare pediplenării, respectiv **g.** aparţin primei etape, cînd nivelarea abrupturilor unor zone înalte se face numai în exterior, sub forma unor fișii relativ înguste; în faza a doua, procesul de *glacisare* pătrunde și în interiorul muntelui sau podișului, în lungul văilor, despicînd cumpenele de apă și izolînd inselberguri; acum apar pedimentele — nivelări elipsoidale sau circulare în jurul inselbergurilor: faza de *pedimentare*. **G.** *precontinental*. V. **Margine continentală.**

Glacizare (g) Extinderea fenomenului glaciar pe suprafeţe mari, ca urmare a unor alimentări abundente cu gheaţă. Opus: *deglacizare*.

Glei (p) v. **Orizont gleic.**

Gleic (p) **1.** Subtip de sol, în sistemul român de clasificare, definit prin prezenţa unui orizont gleic în profilul solurilor la care acest orizont nu este diagnostic la nivel de tip. **2.** Subdiviziune, în cadrul unor unităţi principale de sol din legenda FAO, definită prin prezenţa caracterelor de hidromorfie în primii 50 cm.

Gleisol (p) Unitate principală de sol în legenda FAO, ce grupează solurile formate pe materiale neconsolidate (cu excepţia depozitelor aluviale recente) și care prezintă caractere de hidromorfie în primii 50 cm.

Gleizare (p) Proces pedogenetic ce se desfășoară în condiţii de exces de umiditate freatică și anaerobioză permanentă sau temporară și care constă în reducerea oxizilor.

Gleizat (p) Subtip de sol care, în sistemul român de clasificare, este definit prin prezenţa orizontului

de glei în partea inferioară a profilului solurilor la care acest orizont nu este diagnostic la nivel de tip.

Glimee (g) v. **Alunecare de teren.**

Glint (g) Termen germano-baltic indicînd marginea unui platou sedimentar acolo unde el domină *soclul* cristalin, denudat, ce formează subasmentul.

Gliptogeneză (g, a) Totalitatea proceselor exercitate de agenţii externi care sculptează relief, sau conduce la uzura rocilor (eroziune în sens restrîns). V. **Eroziune.**

Glob terestru (t) Sferă pe care este reprezentată cartografic, la o scară dată, imaginea micşorată a suprafeţei Pămîntului, fără a se ţine seama de turtirea acestuia. Mai bine decît hărţile, **g.** constituie o reprezentare precisă a fiecărui loc în raport cu oricare altul. De asemenea, **g.** a uşurat înţelegerea efectului de lumină, a alternanţei zi-noapte, a răspîndirii căldurii solare pe Pămînt etc. Reprezentarea pe **g.** este o imagine concretă a Terrei, pe cînd reprezentarea în plan (mapamond) este o reprezentare abstractă. Desfăcînd însă în plan fusele dintre meridiane (spaţiul fusiform dintre două sau mai multe meridiane) se realizează *planiglobul.* Cînd pe **g.** se sculptează relieful (tridimensional), la o scară potrivită a înălţimilor, avem un **g.** *în relief.* După Strabon (în a sa *Geografia*), cel care ar fi construit primul **g.**, a fost un grec, Crates din Mallos, cam pe la 150 î.e.n. Odată cu marile descoperiri, **g.** a fost reinventat şi Martin Behaim construieşte primul **g.** modern, la 1490, datele de pe el fiind o sinteză a celor provenite de la Ptolemeu, Marco Polo şi călătorii portughezi; acest **g.** a fost multiplicat în sec. XVI. Pe el lipsea Oc. Pacific şi Americile, iar în locul lor se extindea Asia, ceea ce l-a făcut pe Columb să caute un drum spre Indii mergînd spre vest, deschizînd calea marilor descoperiri din sec. XVI.

Glomerulă (p) Agregat structural rotunjit, poros, cu diametrul între 1 şi 5 mm.

Gloria (c) Fotometeor reprezentat printr-una sau mai multe serii de inele colorate, văzute de un observator în jurul propriei sale umbre, proiectată pe o pînză de ceaţă, sau pe un nor constituit din picături fine de apă. Se datorează difracţiei luminii solare şi apare numai la poziţii joase ale Soarelui deasupra orizontului.

Glosic (p) **1.** Subtip al luvisolurilor albice şi soloneţurilor din sistemul român de clasificare, definit prin prezenţa orizontului **g.** (E + B). **2.** Subdiviziune a cernoziomurilor din legenda FAO, definită prin pătrunderea orizontului A, sub formă de limbi, în orizontul subiacent.

Gnais (a) Rocă metamorfică caracterizată prin structura sa, în care alternează pături închise micacee cu pături bogate în cuarţ şi feldspaţi şi care sînt mai albe. Se distinge de micaşisturi prin prezenţa feldspatului. Există mai multe varietăţi: *ortognaisul* (**g.** granitoid, de origine magmatică), *paragnaisul* (de origine sedimentară, bogat în mică), *oculare* (cînd feldspaţii se dezvoltă sub formă de nodule lenticulare). **G.** este întrebuinţat în construcţii, pietruiri, lespezi pentru trotuare, borduri, plăci, blocuri (mai ales ortognaisele).

Goarţe (g) Denumire locală pentru alunecări superficiale.

Gobi (g) Compartimente endoreice intramuntoase separate prin culmi joase, în interiorul unor mari depresiuni numite *tala.* Prezintă şi vegetaţie halofilă. Prin extensiune s-a dat numele podişului Gobi (denumire mongolă).

Gol de aer (c) Fenomenul întreruperii brusce a unui curent de aer ascendent, accentuat uneori prin înlocuirea cu un curent descendent.

Gol de munte (a) Suprafaţă de păşune alpină situată peste limita pădurii.

Goletz (g) v. **Umăr.**

Golf (g) Sinuozitate sau scobitură de mari dimensiuni în litoral, prin care apa mării pătrunde în interiorul uscatului. **G.** poate fi larg deschis (ex.: Genoa, Lion, Valencia), sub formă de pîlnie (estuarele, sau riasurile), sau închise de un prag sau cordon (fiordurile, limanele). Ca mărime, unele sînt cît o mare (**G.** Hudson, Bengal, Biscaya, Guineii etc.), iar alte **g.** ceva mai mici se numesc totuşi mări (Marea Roşie, Marea Galbenă etc.). Denumirea de *baie* este sinonimă, aplicîndu-se cu precădere **g.** mai mici şi larg deschise; adesea însă cele două denumiri se folosesc simultan (baia sau golful Biscaya); unele băi sînt însă imense (Hudson Bay, care este cît o mare). Pentru **g.** mici *(golfuleţele)* există diferite denumiri locale: *anse* (baie mică rotundă), *crique* (**g.** foarte mic scobit într-un ţărm stîncos, ce poate adăposti cîteva bărci), *havre* (un mic anse ce poate adăposti nave de tonaj mic — termen breton).

Gondwana (g) Continentul, denumit astfel de geologul austriac Suess (1897), care a existat în era primară, situat în emisfera sudică şi care reunea America de S, Africa, Madagascar, India şi Australia. S-a dizlocat prin fenomene de derivă.

Gonflare (p) Proces de mărire a volumului unui sol sau unei roci în condiţii de exces de umiditate. Este cu atît mai puternică cu cît materialul este mai argilos şi în componenţa argilei predomină minerale din grupa montmorillonitului. Sin. *umflare.* Ant. *contracţie.*

Gore (g) Arenă care derivă din tufuri sau cenuşe andezitice alterate; se compune din caolin, mică albă, cuarţ; uneori arena se află într-o argilă compactizată.

Gorgan (g) Movilă antropică ridicată în stepă în timpul comunei primitive şi al migrării popoarelor deasupra mormîntului unui conducător. Uneori, **g.** servea şi ca orientare pe întinsul stepelor, sau ca loc de pază şi observaţie. Se întîlnesc în Bărăgan şi Dobrogea.

Gorunet (b) Pădure de gorun *(Quercus,* seria *sessilis; Q. petraea, Q. delachampii; Q. polycarpa).*

Gothiglaciar (g) v. **Tardiglaciar.**

Goud (gus) (g) v. **Dună.**

Gour (gur) (g) Cavitate mică, cu pereţi abrupţi, umplută cu apă care deversează pe margini. De obicei apare în calcare, prin mecanisme carstice (cuvetă închisă prin pereţi concreţionari de calcită, formaţi pe podeaua peşterilor, la locul de apariţie al unui izvor în formă de puţ), sau în regiuni vulcanice, prin procese similare *maarelor.* Crestele ce închid **g.** sînt festonate.

Goze (goz) (g) Termen arab din Sahara meridională unde semnifică o întindere mare de nisip, de tipul ergului, dar de obicei mai subţire, modelat sau nu cu dune puţin ridicate şi cu pantă lină, adesea fixate în jurul tufelor şi boschetelor. V. **Dună.**

Graben (g) Bloc alungit, scufundat între două compartimente ridicate. Lungimea **g.** poate atinge sute sau chiar mii de km, iar lăţimea 20—100 km. Cel mai adînc **g.** este lacul Baical (1 165 m), iar cel mai lat, Marea Roşie (250 km). **G.** se formează acolo unde scoarţa suferă destinderi *(teoria riftului),* fie unde suferă compresiuni *(teoria rampelor).* În zona faliilor ce delimitează **g.** au loc manifestări vulcanice. Cele mai cunoscute **g.** pe glob: **g.** Rinului (între Vosgi şi Pădurea Neagră); **g.** Iordanului, continuat cu Marea Moartă (unde are 748 m sub nivelul oceanic); fosa africană, cu lacurile Tanganyka (655 m sub nivelul oceanic), Nyasa, Turkana ş.a. În România: valea Cernei, culoarul Bistrei ş.a. **G.** sînt de trei feluri: **g.** *normale* (mărginite pe ambele flancuri de

falii normale), *semigrabene* (numai pe o latură are o falie normală) și **g.** *complexe* (blocuri prăbușite la diferite nivele).

Grad Beaufort (c) v. **Scara Beaufort.**

Grad Celsius (c) Unitate de măsură a temperaturii. Este utilizată în întreaga lume, cu excepția statelor anglo-saxone.

Grad de agregare (p) Raport între conținutul de agregate structurale și conținutul de particule elementare nestructurate dintr-un sol sau orizont al acestuia. Sin. **g.** *de structurare.*

Grad de alcalizare (p) Parametru ce se referă la intensitatea alcalizării și la adîncimea la care ea apare. Servește drept caracter diagnostic pentru separarea varietăților de sol la subtipurile alcalizate și alte subtipuri.

Grad de eroziune (p) Parametru ce se referă la intensitatea eroziunii accelerate, exprimată prin orizontul rămas la zi. Servește drept criteriu diagnostic pentru separarea varietăților oricărui subtip de sol supus eroziunii menționate.

Grad de structurare (p) v. **Grad de agregare.**

Grad de transformare a materiei organice (p) Se referă la intensitatea de descompunere a materialului organic, în funcție de care poate fi *material fibric, hemic, sau sapric.* Servește drept caracter diagnostic pentru separarea solurilor organice la nivel de specie.

Gradient adiabatic (c) Variația temperaturii în volumele de aer cu mișcare convectivă adiabatică (fără schimb de căldură cu mediul înconjurător). După gradul de saturație a aerului cu vapori de apă se disting: **g. a.** *uscat*, propriu mișcărilor verticale ale aerului uscat sau umed nesaturat și avînd o valoare constantă ($\gamma_a = 1°C/100$ m diferență de nivel) și **g. a.** *umed*, propriu mișcărilor verticale ale aerului umed saturat și avînd valori subunitare, care variază în funcție de cantitatea vaporilor condensați pe unitatea de distanță $\gamma_{au} < 1°C/100$ m diferență de nivel).

Gradient baric (c) Variația numerică a presiunii atmosferice pe unitatea de distanță. Se exprimă prin relația: $Gp = -\frac{dp}{dn} n$, fiind întotdeauna orientat dinspre presiunea ridicată, către cea coborîtă. După direcția componentelor sale poate fi: **g.b.** *orizontal* și **g.b.** *vertical.*

Gradient geotermic (a) Adîncimea pe verticală în interiorul Pămîntului măsurată în m, începînd de la pătura cu temperatură constantă, și căreia îi corespunde o creștere a temperaturii cu 1°C. În medie, este de 33 m, dar variază de la 7—13 m în regiunile vulcanice, la 120 m în roci cristaline vechi. Sin. *treaptă geotermică.*

Gradient termic (c) Variația numerică a temperaturii aerului pe unitatea de distanță.

Grafic (g g) Reprezentarea prin desen a raportului dintre două sau mai multe mărimi; reprezentarea prin desen a variației în timp sau spațiu a unuia sau a mai multor fenomene față de două axe. Sin. *diagramă.*

Granit (a) Rocă magmatică, acidă, intrusivă, cu structură grăunțoasă, cristalizată în întregime, avînd ca minerale de bază cuarțul, feldspatul și mica. De culoare alb-cenușie, gălbuie, roșietică și mai rar verzuie. Prezintă multe variații: *aplit* (cu grăunți fini), *pegmatit* (cu cristale ce ating mai mulți decimetri în lungime) etc. Uneori **g.** îmbibă rocile metamorfice sau sedimentare și dau naștere la *migmatite.* **G.** are o densitate relativ mică, ceea ce face să aibă tendința de a se ridica spre suprafață, transformînd rocile pe care le traversează, fenomen numit *granitizare.* Însoțește de obicei mișcările tectonice; cînd se pune în loc în timpul tectogenezei se vorbește de *granitizare sintectonică* și formează masive concordante, cu zone de tranziție foarte extinse. Cînd se pun în loc post-tectonic, formează masive bine circumscrise, discordante — *batolitele*, care au zone de tranziție foarte înguste — *aureolele de contact* (v. **Metamorfism**). **G.** se separă natural în blocuri paralelipipedice, prin dezagregare (mai ales prin îngheț) și dă grohotiș, iar prin descompunere granulară creează *arena.* În general, corpurile granitice au un relief greoi și masiv. Este folosit ca piatră de construcții, ca piatră ornamentală (coloane, obeliscuri) etc. În România se găsește în : Dobrogea (Pricopan, Greci, Turcoaia), Munții Apuseni (Muntele Mare, Highiș), Munții Banatului, Carpații Meridionali.

Granitizare (a) v. **Granit.**

Granulară, structură ~ (a) Structură macroscopică a unei roci care are aspect grăunțos. Granulele pot fi grosiere, medii sau fine. Rocile respective se descompun cu relativă ușurință față de anumite procese (ex.: granitul). Și formațiunile mobile pot fi compuse din granule (ex.: nisip granular, sau arena granitică). Sin. *granulozitate.*

Granule de gheață (c) Hidrometeor format din granule transparente ori translucide de gheață, cu forme sferice sau neregulate și diametre între 1 și 5 mm. Se formează în norii *Altostratus* și *Nimbostratus*, prin înghețarea picăturilor de apă suprarăcită sau prin reînghețarea apei provenite din topirea fulgilor de zăpadă aflați în cădere spre suprafața terestră.

Granulometrie (a, g) Măsurarea dimensiunilor și formei elementelor rocilor sedimentare, în special detritice, și studiul repartiției și frecvenței acestora după formă și dimensiuni. Există mai multe clasificări ale acestor mărimi: 1. bolovani (peste 0,5 m); 2. galeți (50—25 mm); 3. prundiș (25—5 mm); 4. granule (5—2 mm); 5. nisip 2—0,02 mm și poate fi: grosier 2—1 mm, mediu 1—0,5 mm, fin 0,5—0,1 mm, foarte fin 0,01—0,02mm); 6. praf (0,02—0,001 mm); 7. precoloide (<0,001 mm).

Grau (g) Canal ce traversează un cordon litoral care leagă o lagună de mare (termen local francez din Languedoc). Sin. *portiță.*

Gravimetrie (a) Parte a geofizicii care se ocupă cu studiul distribuției geografice a cîmpului gravitațional în legătură cu forma Pămîntului, cu echilibrul stratelor mai adînci ale scoarței terestre sau cu structura stratelor superioare. Utilizare importantă în prospecțiunile geofizice, mai ales în căutarea zăcămintelor de țiței și de gaze.

Gravitație terestră (g g) Atracția exercitată de centrul Pămîntului asupra tuturor corpurilor și materiei din exteriorul său și din raza sa de influență, conform legii atracției universale (proprietatea tuturor corpurilor din univers de a se atrage reciproc cu o forță egală cu masa lor și invers proporțional cu distanța) și a forței centrifuge (cu cît e mai mare cu atît **g.** e mai mică). **G.t.** este maximă la poli și minimă la ecuator reprezentînd o sursă importantă de energie pentru unele procese geomorfologice *(procesele gravitaționale).* În mod indirect, **g.t.** acționează și în cadrul altor procese de modelare a reliefului, prin contribuția sa la mișcarea apelor, a ghețarilor, impunerea unor mișcări de scufundare etc.

Grădiște (g) Martor de eroziune rămas în luncă, rupt din cîmp sau dintr-o terasă prin evoluția meandrelor albiei minore. Sin. *popină.*

Grăunțos (a) v. **Granular.**

Greaben (g) **1.** Parte proeminentă a unei stînci de tip promontoriu. **2.** Spinare îngustă de deal.

Greben (g) Pisc sau creastă scurtă ce pornește dintr-o creastă principală (ca cele de pe latura nordică a crestei Făgărașului).

Gren alb (c) Vijelie fără precipitații.

Gresie (a) Rocă sedimentară detritică rezultată prin cimentarea gră-

unţilor de nisip cu ciment silicios, calcaros, argilos, feruginos etc., de unde şi variaţiile de: **g.** *silicioasă*, *calcaroasă* etc. **G.** sînt dispuse sub formă de strate (înguste sau masive), lentile, bancuri. Dau naştere la reliefuri structurale, la grohotişuri, culmi şi masive greoaie (cînd stratele sînt groase şi **g.** dură). Se întrebuinţează la: pavaje, construcţii, pietre de moară (**g.** silicioasă), pentru sculptură (**g.** calcaroasă), ca abraziv, sau în industria sticlei (**g.** cuarţoasă) etc.

Grèzes litées (g) Sfărîmături de versant rezultate prin dezagregare, care se ordonează în pături paralele la baza versantului, unele fine, altele mai grosiere. Sînt specifice mai ales pentru climat periglaciar. Sin. *sfărîmături stratificate*.

Grind (g) Formă alungită de acumulare realizată prin aluvionare de o parte şi alta a unei ape curgătoare (mai ales în cîmpii şi delte), la gura de vărsare a rîurilor, sau în lungul ţărmurilor. După origine sînt: **g.** *fluviatile*, **g.** *marine* sau *cordoane* (care pot fi: submerse sau emerse) şi **g.** *fluvio-marine* (ca cele din estul Deltei). **G.** *fluviatile* se formează prin depunerile realizate de revărsările în luncă la viituri. V. **Cordon**.

Grindină (c) Hidrometeor constituit din sferule sau fragmente de gheaţă cu diametre între 5 şi 50 mm (uneori mai mari), care se asociază cîteodată în blocuri neregulate. În general, granulele de **g.** sînt formate dintr-un nucleu mat, înconjurat de un strat de gheaţă transparentă sau de straturi alternative transparente şi mate. Se formează prin îngheţarea apei suprarăcite din partea mediană a norului *Cumulonimbus*, pe granulele de măzăriche moale incomplet îngheţate. Cînd viteza curenţilor ascendenţi din interiorul norului depăşeşte viteza de cădere a particulelor astfel formate, acestea sînt antrenate către partea superioară a norului, unde capătă un înveliş de gheaţă mat, produs prin sublimarea pe suprafaţa lor a vaporilor de apă. Numărul învelişurilor transparente şi mate depinde de cel al trecerilor succesive din partea mediană în cea superioară a norului. **G.** cade cel mai frecvent în semestrul cald (niciodată la temperaturi negative ale suprafeţei terestre), fiind aproape întotdeauna însoţită de averse de ploaie, oraje şi vijelii.

Grizu (a) Amestec de gaze conţinînd în special metan, inclus în porii rocilor sau ai substanţelor minerale, din care se degajă în timpul lucrărilor miniere. Este incolor, inodor, netoxic, dar în amestec cu aerul este exploziv (între 5,5 şi 16% metan în aer). Se întîlneşte mai ales în minele de cărbuni, sau în cele de săruri de potasiu sau de sodiu.

Groapă abisală (g) v. **Fosă abisală**.

Grohaşe (g) Mari excavaţiuni de exploatare minieră-auriferă, care în partea superioară au un puţ vertical denumit vîrtej (denumire mai veche din Munţii Apuseni).

Grohot (a) Grohotiş mobil dispus pe versanţi, în pînze (ex., în Retezat, sau în Ţibleş—muntele Grohot). Sin. *horj*.

Grohotiş (g) Sfărîmături colţuroase de roci dure acoperind o suprafaţă înclinată (versant), rezultate prin dezagregarea pe abrupturi şi căderea lor în virtutea gravitaţiei. După modul de organizare şi după pantă pot fi: *pînze de* **g.** (mări de pietre, cînd suprafaţa este mai puţin înclinată), *poale de* **g.** (dispuse uniform la baza unui versant); se mai numeşte *taluz de* **g.** sau *glacis de* **g.** şi *conuri de* **g.** (dispuse la baza unor culoare de versant care canalizează căderea bolovanilor). Trierea sau ordonarea materialului de **g.** se face prin gravitaţie (cînd blocurile mari ajung mai jos, iar cele mici rămîn mai sus — **g.** *de gravitaţie pură*), alteori se adaugă şi zăpada (care îl transportă în interiorul ei sau alunecă peste ea — **g.** *nival*), alteori se ordonează în pături subţiri paralele cu versantul în funcţie de mărimea periodică a dezagregărilor (**g.** *ordonate*, *stratificate*, *grèzes littées*). Există şi variante populare ca: *grohot*, *horjuri*. V. **Gelifracţie**.

Grotă (g) v. **Peşteră**.

Grotă glaciară (g) Peşteră modelată în gheaţă de către apele de topire ce curg în interior şi care se deschide la partea terminală a gheţarului.

Grotă marină (g) Gol subteran excavat de valuri la baza falezei, în rocile mai moi.

Grui (g) **1.** Interfluviu de confluenţă care coboară lin, fiind obişnuit terasat. **2.** Movilă pe un şes deluros; munte mic conic; umăr de deal; bot de deal prelung şi neted (ex.: la V de Cîmpulung).

Grueţi (g) Movile provenite prin disecarea de către şiroaie a valurilor mari de alunecare, modelate apoi şi rotunjite de către pluvio-denudare.

Grumaz (g) Spinare lată de deal, cu pante relativ repezi (coastă).

Grupare geomorfologică (g) v. **Sistem teritorial geomorfologic**, **Regionare geomorfologică**.

Grupă de cod (c) Subdiviziune a codului sinoptic internaţional, formată din cinci litere care simbolizează diferiţi parametri meteorologici.

Grus granitic (g) Material detritic relativ mic, neconsolidat, rezultat din dezagregarea granitului.

Gueil (**Goueil**) (h) Resurgenţă cu debit mare la ieşirea dintr-o conductă carstică (Pirineii francezi).

Guelta (h) Termen arab din Sahara ce semnifică o baltă care se menţine un anumit timp după trecerea viiturii uedului, fie că e alimentată de izvoare, fie de subscurgerea de sub aluviuni (inferoflux).

Gufer (**Gouffere**) (g) Aven cu dimensiuni deosebite care se deschide deasupra unei mari cavităţi carstice sau în conducte subterane de mari dimensiuni; la contactul cu peştera se observă forme de prăbuşire ale tavanului unei săli subterane.

Gulet (**goulet**) (h g) **1.** Trecere îngustă printr-un ţărm stîncos situată în aval sau în amonte de un golf, de obicei de tip rias, care reduce mult comunicaţia cu largul mării şi măreşte viteza curentului de maree; o îngustare ca un gît într-o porţiune a unui golf de tip rias. **2.** Porţiune de vale îngustă, de tip semi-cheie.

Gur (g) v. **Gour**.

Gurgui (g) Vîrful unui deal mai înalt între altele mai joase.

Günz (g) Prima perioadă glaciară montană din schema lui A. Penck şi Bruckner stabilită pentru Alpi şi care a fost pusă în legătură cu pînza de pietrişuri numită Deckenschotter. Nu i se cunoaşte un echivalent în glaciaţiunea continentală.

Guyot (g) Munte suboceanic de forma unui corn retezat, de obicei izolat, ce se ridică brusc pe fundul oceanului, avînd înălţimi de pînă la 2 000 m, dar rămîne la 900—1 800 m sub nivelul oceanic. Este de origine vulcanică, iar vîrful aplatizat pare să fi fost netezit de abraziunea marină, după care, locul respectiv s-ar fi scufundat lent. Uneori, pe suprafaţa **g.** se găsesc materiale grosiere, pietrişuri, nisipuri şi chiar formaţiuni vechi de corali, indicînd că odată au fost la nivelul litoralului.

H

Habitat (b, g p, m) **1.** Ansamblu de condiţii oferite vieţii de către o staţiune sau un biotop. Sin. *ecotop*, *staţiune*. **2.** Mod de grupare a aşezărilor umane; suprafaţă ocupată de o populaţie. Sînt cunoscute două tipuri principale de **h.** *uman*, distincte prin dimensiuni, natură şi specific al activităţilor ce se desfăşoară în cadrul lor: **h.** *rural* şi **h.** *urban*. **3.** Ca termen de mediu, **h.** se referă la un spaţiu cu anumite condiţii naturale populat din anumite specii, sau pe care s-a instalat o anumită *biocenoză*. În ecologie, **h.** poate fi uscat (xeric), umed (hidric) sau intermediar (mesic). Sin. cu *biotop*. În ecologia umană, **h.** este considerat element al ecosistemului uman, fiind format din factorii mediului înconjurător şi factorii psiho-sociali; se diferenţiază astfel trei niveluri de organizare ale **h.**: nivelul planetar, nivelul aşezărilor umane numit şi nivel social, nivelul reprezentat prin ambianţa individului sau grupurilor mici de indivizi.

Habub (c) Nume dat în Sahara Orientală şi India, furtunilor puternice care generează nori de praf şi nisip, cu înălţimi de pînă la 1 500 m.

Hacienda (g e) Mare proprietate agricolă în America Latină hispanică. Adevărat sistem economic şi social, **h.** a apărut în sec. al XVI-lea şi a evoluat diferenţiat în ansamblul latino-american. În prezent, numeroase **h.** practică o agricultură intensivă avînd producţia orientată spre export.

Hadal (h) Mediul oceanic al marilor fose situat sub 7 000 m. Sin. *ultra-abisal*.

Halofite (b) Plante care trăiesc pe soluri sărate.

Haldă (g) Formă de relief rezultată din depozitarea sterilului, sau minereului cu conţinut sub minimum extractibil, provenit din lucrările miniere, prepararea cărbunilor, minereurilor etc. Are diferite aspecte: movilă, terasă, piramidă etc.

Halocarst (g) Carstul ce se dezvoltă pe sare.

Halo-solar, lunar (c) Fotometeori cu aspect de inele, arce, coloane sau focare luminoase, rezultate în urma refracţiei, reflexiei şi dispersiei luminii solare sau lunare de către cristalele de gheaţă aflate în suspensie în atmosferă. Apare de regulă cînd prin dreptul Soarelui sau Lunii trec văluri subţiri de nori superiori (Cirrostratus şi Cirrocumulus) sau nori Stratus cu temperaturi negative foarte coborîte. **H.** *solar* poate prezenta unele coloraţii, pe cînd **h.** *lunar* este întotdeauna alb. Frecvenţa **h.** este redusă în regiunile temperate şi foarte mare în cele polare, unde norii sînt alcătuiţi aproape exclusiv din cristale de gheaţă. În funcţie de abundenţa şi orientarea cristalelor de gheaţă ia naştere fie **h.** *ordinar* sau *mic* (inel cu raza unghiulară de 22°, avînd marginea interioară, dinspre astru, colorată în roşu, iar cea exterioară în verde-albăstrui), fie **h.** *extraordinar* sau *mare* (inel cu raza unghiulară de 46°, alb ori slab colorat, concentric cu **h.** *ordinar*).

Hamadă (g) Platou stîncos, în regiunile deşertice, uşor înclinat, a cărei suprafaţă coincide cu apariţia la zi a unor strate dure, adesea orizontale sau monocline, şi care nu are deasupra nici sol nici dezagregări fine (fiind spulberate de vînt). Unele părţi din **h.** au deasupra o crustă calcaroasă sau silicioasă, denumită *carapace hamadiană*, care îi consolidează suprafaţa şi care s-a format într-un trecut ceva mai umed. Marginile de tip abrupt ale **h.** se numesc, în arabă, *kreb* (cornişe în roci sedimentare rezistente). De asemenea, pe marginile **h.** se găsesc martorii de eroziune numiţi *gara* (arab), care poate avea şi kreb. **H.** din Brazilia, realizate într-un climat mai puţin arid, se numesc *chapadas*, *taboleiros* sau *tabuleiros*.

Hammock (b) Insule de pădure subtropicală în regiunile mlăştinoase (Florida — S.U.A.).

Haos de pietre (g) Îngrămădire de blocuri mari (peste 0,5 m^3), cauzată de degajarea pe loc, prin dezagregare şi eroziune, a unei mase de roci dure, incluse într-un material mobil (gresie în nisip, sfere de granit în cadrul arenei ş.a.), sau prin rostogoliri de pe un perete abrupt.

Hartă (g g) Reprezentare grafică pe un plan a suprafeţei Pămîntului, sau a unei părţi din ea. Prin extindere, azi se poate spune că **h.** este o reprezentare convenţională, de obicei în plan şi în poziţii relative, a fenomenelor concrete sau abstracte ce pot fi localizate în spaţiu. În general, **h.** se împart în două mari categorii: **h.** *topografice* şi **h.** *speciale*. **H.** *topografice*, sau *chorografice*, reprezintă, la *scară* şi după o *legendă* convenţională, tot ceea ce se vede la suprafaţa solului: relief, ape, păduri, aşezări, drumuri etc. **H.** *speciale* reprezintă date şi fenomene de un interes particular, ca de ex.: **h.** geologice, geomorfologice, ale vegetaţiei, repartiţia populaţiei etc. Mai multe **h.** speciale la un loc formează un *atlas*. **H.** este şi *metoda de bază* a reprezentării în spaţiu şi la scară a fenomenelor geografice, dar ea foloseşte şi pentru analize, cît şi pentru sinteze geografice; astfel, în activitatea geografică se întrebuinţează **h.** atît ca punct de plecare al cercetării cît şi ca punct final. În procesul de început sînt folosite **h.** cu date generale, fie topografice fie speciale, care să permită o *analiză spaţială* a datelor de care ne ocupăm, iar la sfîrşitul cercetării se construiesc **h.** *de sinteză* care redau rezultatele cercetării, corelaţiile şi cauzele fenomenelor studiate. Există multiple criterii de clasificare a **h.** Amintim numai două criterii mai uzuale: A. *după scară*: 1. la scară foarte mare (peste 1/10 000, care redau amănunte ale unor suprafeţe restrînse); 2. la scară mare (1/10 000 — 1/25 000, servesc pentru analiza aspectelor vizibile pe o anume suprafaţă); 3. la scară medie (1/25 000— —1/100 000, servesc tot pentru analize pe suprafeţe ceva mai mari); 4. **h.** la scări medii spre mici (1/200 000—1/500 000, care servesc pentru analize regionale); 5. **h.** la scări mici şi foarte mici (începînd de la 1/1 000 000 şi redau continente, părţi din continente — ţări, sau chiar globul); clasificarea respectivă este însă relativă, absolut rămînînd doar faptul că, de o parte se află **h.** analitice, la scară mare, iar de alta cele de sinteză, la scară mică. B. *după conţinut*: 1. **h.** topografice (care la rîndul lor pot fi: în relief, planimetrice, hidrografice, batimetrice, chorografice); 2. **h.** tematice care, pe unul din fondurile anterioare simplificat, redau fenomene de orice natură care pot fi localizabile, sub formă cantitativă sau calitativă (aici pot fi: **h.** de analiză, de sinteză, **h.** naţionale, **h.** mute, **h.** inventar etc., după cum pot fi: **h.** geologice, orografice, pedologice, fitogeografice, ale drumurilor etc.).

Hartă climatologică (c) **H.** cuprinzînd repartiţia teritorială fie a zo-

nelor şi tipurilor de climat, fie a diferitelor caracteristici climatice.

Hartă geomorfologică (g) **H.** care reprezintă caracteristicile cantitative şi calitative ale reliefului (morfografie, morfometrie, geneză, vîrstă etc.).

Hartă hipsografică (g) v. **H. morfometrică.**

Hartă hipsometrică (g) **H.** ce redă alttudinile reliefului grupate pe anumite trepte sau categorii (cu ajutorul curbelor de nivel, al tentelor de culoare, sau al cotelor).

Hartă morfodinamică (g) **H.** care redă tipurile de procese geomorfologice actuale (inclusiv ritmul şi intensitatea lor), sau sensul şi intensitatea evoluţiei reliefului. Uneori, prin **h.m.** se înţelege geneza şi evoluţia reliefului.

Hartă morfografică (g) **H.** care redă prin semne convenţionale, curbe de nivel, haşuri, blocdiagrame, schiţe etc. aspectele grafice exterioare ale formelor de relief.

Hartă morfometrică (g) **H.** care redă caracteristicile cantitative (metrice) ale reliefului, cu ajutorul indicilor, culorilor sau izolinilor (ex.: pante, adîncimea fragmentării, densitatea fragmentării etc.).

Hartă orografică (g) v. **H. morfografică.**

Hartă a proceselor geomorfologice actuale (g) v. **H. morfodinamică.**

Hartă sinoptică de bază (c) **H.** complexă pe care sînt înscrise, prin cifre şi simboluri, datele meteorologice măsurate la fiecare staţie sinoptică. Pe ea se trasează izobarele şi fronturile atmosferice. Se realizează de patru ori pe zi, la orele 0, 6, 12 şi 18 G.M.T. şi constituie materialul sinoptic cel mai important în elaborarea prevederii timpului.

Haşuri (g, t) Sistem de linii folosite pentru reprezentarea reliefului pe hartă şi care urmăresc totdeauna linia de cea mai mare pantă (sensul de curgere al firelor de apă). Regulile şi metodele de construire a hărţilor în **h.** au fost stabilite de germanul *Johann Georg Lehmann* în 1799. Pentru a se reduce lungimea **h.** pe pantele foarte lungi, ele au fost secţionate între două curbe de nivel (devenind porţiunile de linii de cea mai mare pantă între două curbe de nivel), variind de asemenea distanţa dintre ele (egală cu un sfert din lungimea lor). Alteori, în raport de pantă, variază grosimea **h.** Ca principiu general, panta mare este redată prin **h.** mai scurte şi mai dese, iar pantele mici prin **h.** tot mai rare şi mai lungi, locurile plane rămînînd albe. Pentru construcţia hărţilor în **h.** şi pentru citirea lor se folosesc *diapazoane*, pe principiul că acelaşi tip de pantă trebuie să aibă aceleaşi **h.** Deşi ele reprezintă în mod plastic relieful, în ultimul timp s-a renunţat la hărţile în **h.** deoarece costă foarte mult, iar **h.** acopăr celelalte elemente ale suprafeţei. Tot **h.** se numesc şi liniile paralele, de obicei foarte fine, prin care se figurează pe hartă diferite areale. Aceste **h.** se combină variat, inclusiv în *cadrilaj*, sau cu tente de gri-negru.

Havre (g) v. **Golf.**

Hawaian (g) Tip de erupţie vulcanică (v. **Erupţie**) şi tip de vulcan (v. **Vulcan**). Există şi un tip de climat **h.**, cald cu două anotimpuri, specific insulelor tropicale; situate pe direcţia alizeelor, prezintă contraste de expunere (versanţii spre vînt au ploi orografice, iar cei adăpostiţi sînt secetoşi din cauza efectelor de foehn); amplitudinea termică este mică.

Hău (g) Termen general semnificînd o prăpastie, o genune, abis.

Hăugaş (g) v. **Făgaş.**

Head (g) v. **Solifluxiune.**

Helictite (g) Concreţiuni de calcar formate pe pereţii peşterilor care au formă de spirală şi se ramifică în direcţii diferite.

Heliocentrism (a) Concepţie imaginată de polonezul *Nicolas Copernic* (1473—1543), după care Soarele se află în centrul sistemului nostru planetar. Teoria a fost întărită şi completată de *Johannes Kepler* (1571 — 1630), care descoperă legile după care se mişcă planetele în jurul Soarelui, şi de *Isaac Newton* (1642—1727), care descoperă legea atracţiei universale.

Heliograf (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară, prin înregistrare, durata strălucirii Soarelui. Are drept piesă receptoare o sferă de cristal care acţionează ca o lentilă convergentă.

Heliotermie (h) Fenomen prin care apa unor lacuri sărate se încălzeşte la o anumită adîncime, sub acţiunea căldurii solare, mai mult decît mediul din jur. Încălzirea are loc datorită gradului de mineralizare a apei, ca şi datorită existenţei unui strat de apă dulce la suprafaţa lacului, care împiedică pierderea căldurii în atmosferă.

Heliotropism (b) Mişcarea spre lumină a părţilor aeriene ale plantelor. Sin. *fototropism.*

Helofite (b) v. **Criptofite.**

Hematit (a) Oxid natural de fier, de culoare roşietică, sau cenuşiu de oţel pînă la negru, foarte răspîndit în natură, în diferite roci. Conţine aproximativ 70% Fe. Zăcăminte importante se găsesc în: U.R.S.S., S.U.A., Brazilia, Zair etc. iar la noi se exploatează la Teliuc şi Ghelari (Hunedoara), Ocna de Fier şi Dognecea (Caraş-Severin) ş.a.

Hemisferă (g g) v. **Emisferă.**

Herbu (g) Termen francez, semnificînd o microfaleză înierbată stufos, care desparte partea înaltă a unei mlaştini marine de partea joasă acoperită mai des de apă. V. **Mlaştină marină.**

Hercinic (g) Sistem muntos, mai vechi decît cel alpin, care s-a înălţat la sfîrşitul Mezozoicului (în Carbonifer şi Permian). În Europa avea două direcţii: una NV—SE (direcţia *armoricană*) şi alta NE—SV (direcţia *varisică*). Este reprezentat azi printr-o serie de masive muntoase peneplenizate: Masivul Armorican din Bretania, Masivul Central Francez, Ardeni, Vosgi, Pădurea Neagră, Sudeţi, Lysa-Góra, în parte şi Măcin (care nu au fost regenerate de cutările alpine). Alte masive **h.** au fost regenerate în cutările alpine: Mont Blanc, Aare, Mercantour (din Alpi), Rodna, Leaota, Făgăraş etc. Cam de aceeaşi vîrstă sînt şi sistemele muntoase: Altai, Saian, Tian-Şan, Apalaşi ş.a.

Heterosferă (c) Denumire care include straturile atmosferice mai înalte de 100 km, unde compoziţia aerului variază lent din cauza disocierii moleculelor diferitelor gaze componente.

Heterostazie (g) v. **Eroziunea solului.**

Hibernare (b) Stare de viaţă latentă în timpul iernii (somnul de iarnă), caracterizată prin reducerea proceselor metabolice. Este un fenomen de adaptare a organismului unor animale (unele mamifere, majoritatea reptilelor, amfibienii, insectele) la condiţiile nefavorabile din regiunile temperate şi reci (ger, lipsă de hrană etc.).

Hidratare (p) Proces fundamental de alterare a mineralelor, ce constă în pătrunderea apei în reţeaua minerală, însoţită de izolarea ionilor din reţea prin pelicule de apă (**h.** *fizică*), sau fixarea apei (sub formă moleculară sau ionică) în însăşi constituţia unui mineral (**h.** *chimică*). Ant. *deshidratare.*

Hidraulica (h) Disciplină care se ocupă cu legile echilibrului (*hidrostatica*) şi ale mişcărilor lichidelor (*hidrodinamica*, mecanica fluidelor), precum şi cu modul de aplicare al acestora la rezolvarea unor probleme practice pe care le pune utilizarea apei (în agricultură, pentru aşezări, în amenajările fluviatile etc.).

Hidrochore (b) Plante care se răspîndesc cu ajutorul apei.

Hidrocratice, mişcări ~ (h, g) Mişcările generale sau locale ale nivelului apei oceanelor, mărilor şi

chiar ale lacurilor, cauzate de schimbările de volum ale apei (prin evaporare, infiltrări în scoarță, procese hidrochimice ș.a.).

Hidrocriptofite (b) v. **Criptofite.**

Hidrodinamica (h) v. **Hidraulica.**

Hidrofile (b) Organisme iubitoare de apă. Ant. *hidrofobe.*

Hidrofobe (b) Organisme care evită apa. Ant. *hidrofile.*

Hidrogeologie (h) Știința care cercetează geneza, compoziția, proprietățile, starea de zăcămînt, extensiunea, volumul și mișcările pînzelor de apă subterană, precum și comportarea rocilor la acțiunea apei.

Hidrograd (h) Reprezintă a zecea parte din amplitudinea maximă a tuturor nivelurilor înregistrate pe o perioadă îndelungată de timp într-o secțiune oarecare de pe un curs de apă.

Hidrograf (h) Diagrama care redă variația în timp a debitelor într-o anumită secțiune. **H.** *tip*, este o diagramă sau un grafic ce reprezintă scurgerile medii pe mai mulți ani redate cronologic și care reflectă caracterele generale ale repartiției scurgerii pe un anume interval de timp. **H.** *vitezelor*, graficul care reprezintă variația vitezelor pe verticală.

Hidrografie (h) Ramură a geografiei fizice care se ocupă cu apele continentale și oceanice raportate la mediul înconjurător. Studiază repartiția apelor la suprafața globului, întocmind hărți ale rețelei fluviatile, lacurilor, țărmurilor, curenților marini și fundului oceanic. Acest înțeles al **h.** este numai din sec. XIX, în prealabil se referea numai la **h.** *marină*, iar de apele de pe uscat se ocupa *potamografia*. De altfel, trebuie subliniat că mulți autori înțeleg azi prin **h.**, același lucru cu hidrologie, pe cînd alții se referă mai ales la aspectele descriptive și mai puțin explicative ale mareelor, curenților, aspecte de litoral, porturi, rute maritime etc.

Hidrogramă (h) Graficul care reprezintă evoluția debitelor unui curs de apă în funcție de timp. Debitele se trec pe ordonată, iar pe abscisă se indică timpul. Fluctuațiile înregistrate de grafic sînt în funcție de precipitații și de modul cum suprafața bazinului răspunde față de acest element al climei. În general, e vorba de o curbă asimetrică, cu o parte crescătoare brusc, numită *curbă de concentrare* și alta de descreștere — *curbă de descreștere*. Punctul cel mai înalt al curbei se numește *creastă* sau *vîrf de viitură*; timpul care separă momentul maxim al ploii, față de producerea vîrfului de viitură se numește *timp de răspuns* al bazinului. **H.** *unitară* este curba teoretică ce se stabilește presupunînd că bazinul rîului este saturat și toate precipitațiile se scurg în totalitate către rîu. Se întrebuințează ca metodă în calculele pentru prevederea viiturilor.

Hidroizohipse (h) Liniile ce unesc punctele cu același nivel hidrostatic. Cu ajutorul lor se poate reprezenta grafic suprafața liberă a apelor freatice.

Hidroizolinii (h) Liniile ce unesc punctele cu același nivel al apei subterane în diferite perioade de timp. Indică totodată și direcția de curgere a acesteia.

Hidroizopieze (h) Liniile ce unesc punctele de egală presiune a apelor subterane ascensionale sau arteziene.

Hidroizoterme (h) Liniile care unesc punctele cu aceeași temperatură a apelor subterane.

Hidrolacolit (g, h) Movilă rotundă sau ovală, înaltă de pînă la 40—50 m care are în subsol o lentilă de gheață, provenită dintr-o sursă de adînc care îngheață spre suprafață, produce presiuni mari, inclusiv țîșnituri de apă în exterior. Cînd se topește lentila de gheață se formează o mică depresiune înconjurată de un val de pămînt. V. **Gelisol.**

Hidroliză (p) Proces fundamental de alterare a mineralelor, constînd în reacția chimică ce are loc între componentele disociate ale unei sări (molecule, ioni) și molecule de apă (sau ionii acesteia), avînd ca rezultat formarea unui acid (sau o sare acidă) și a unei baze (sau o sare bazică).

Hidrologie (h) Știința care se ocupă cu apele continentale și marine din punct de vedere al originii, proprietăților fizice și chimice, al mișcărilor, al raporturilor cu celelalte geosfere. În mod special studiază *circuitul apei în natură* și formele prin care trece. De aici se pot deosebi: *oceanografia*, *limnologia* (lacurile), *telmatologia* (mlaștinile), *hidrogeologia*, **h.** *fluviatilă* (sau *potamologia*), *glaciologia* (ghețarii).

Hidrometeorologie (h) Ramură de contact între hidrologie și meteorologie, care studiază procesele și starea apei în atmosferă.

Hidrometeori (c) Totalitatea formelor pe care le îmbracă produsele de condensare (și sublimare) a vaporilor de apă, în atmosferă și pe suprafața terestră.

Hidrometrie (h) Disciplină a hidrologiei care se ocupă cu metodele de culegere și de prelucrare a datelor hidrologice, precum și de cunoașterea aparaturii și instalațiilor necesare acestui scop.

Hidrosferă (h) Totalitatea apelor marine și continentale care acoperă globul terestru. V. **Geosferă.**

Hidrostatic (h) v. **Nivelul hidrostatic.**

Hidrotermală (h) Care conține ape minerale calde. *Fază* **h.**, ultima fază în procesul de consolidare a magmei, caracterizată prin separarea de soluții reziduale apoase și fierbinți, care urcă pe crăpăturile scoarței, dizolvă unele minerale cu care se încarcă și apoi le depun spre suprafață sau chiar la suprafață. Pe parcurs se pot combina și cu ape subterane, pe care le mineralizează și le încălzesc, împingîndu-le la suprafață ca ape termale.

Hidrotropism (b) Tendință de orientare a organelor plantelor (ex. rădăcinile) spre o sursă de umiditate.

Higrofile (b) Organisme iubitoare de umiditate ridicată (în sol sau în aer).

Higrofite (b) Plante de uscat, adaptate la umiditate ridicată (în sol sau aer).

Higrograf (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară, prin înregistrare, umezeala relativă a aerului. Are drept piesă receptoare (sensibilă) un mănunchi de fire de păr omenesc, degresat.

Higrometrie (c) Măsurarea umezelii aerului. Studiul metodelor de măsurare a umezelii aerului.

Higrometru (c) Instrument folosit pentru măsurarea umezelii relative a aerului. După piesa sensibilă la variațiile umezelii se disting: **h.** *cu fir de păr* și **h.** *cu membrană organică*. În regiunile cu climă aridă se utilizează **h.** *cu umezire permanentă* (a cărui sursă de umezire se îndepărtează numai cu zece minute înaintea efectuării observației).

Higrometru gravimetric (c) Instrument utilizat pentru măsurarea umezelii absolute a aerului.

Higroscopicitate (c) Însușirea de a absorbi vaporii de apă pe care o au diferite substanțe din natură.

Hilea (b) Pădure deasă și înaltă din regiunile tropicale pluviale. Sin. *selvas*, *bosanes*.

Himalaian (g, c) Tip de ghețar (v. **Ghețar**) și tip de climat montan (v. **Munte**).

Hinterland 1. (a) Blocuri continentale relativ rigide care mărginesc într-o parte un geosinclinal și care se deplasează spre interiorul acestuia în faza de orogeneză, făcînd ca suprafețele de ruptură și cutele să fie împinse spre partea opusă, care devine astfel *vorland*, în ra-

port cu **h.** care este partea din spatele geosinclinalului. **2.** (ge) Teritoriu care gravitează spre un centru economic. **3.** Arealul de unde provin exporturile şi unde se distribuie importurile ce trec printr-un port. Prin extensiune s-a dat acelaşi nume sferei de influenţă a unui oraş aflat fie în zona litorală, fie în interiorul uscatului. La origine **h.** însemna zona din *spatele* unei aşezări de pe ţărmul mării.

Hionosferă (g, c) Strat în cadrul atmosferei în care temperaturile se menţin sub zero grade C, iar umiditatea favorizează ninsori. Limita inferioară a **h.** se află la cca 5 000 m la ecuator şi coboară la 0 m la poli. Ea constituie în general şi limita zăpezilor permanente. Relieful care se ridică peste această limită suportă acţiunile îngheţului şi formează un etaj morfoclimatic specific.

Hipocentru (a) Punct în interiorul scoarţei unde se declanşează un cutremur. Punctul de la suprafaţa scoarţei situat pe verticală se numeste *epicentru*. Sin. *focar*.

Hipogeu (a, g) Calitatea unui mineral, rocă, soluţie sau proces şi şi fenomen carstic de a se forma în interiorul scoarţei. *Curs* **h.** (curs subteran).

Hipotermal (h) Caracteristica unor minerale de a se forma pe cale hidrotermală la temperaturi ridicate (300—500°C), cum a rfi: aurul, wolframul etc.

Hipsografie (g) Ramură a geomorfologiei care se ocupă cu descrierea reliefului în special sub aspectul înălţimilor.

Hipsogramă (g) Grafic sub formă de coloane sau diagramă indicînd repartiţia înălţimilor unor suprafeţe dintr-o unitate teritorială (depresiune, bazin hidrografic etc.).

Hiposometrie (g) Parte a geomorfologiei care se referă la măsurarea şi analiza altitudinilor reliefului şi, prin extindere, la toate laturile sale măsurabile într-o formă sau alta (pante, orientare, densitatea fragmentării etc.).

Hipsometru (c, g) **1.** Instrument cu ajutorul căruia se determină presiunea atmosferică, după temperatura de fierbere a apei sau a altor lichide. **2.** Instrument pentru determinarea înălţimilor (cu ajutorul presiunii la locul dat).

Histosol (p) Unitate principală de soluri în legenda FAO, care grupează solurile cu orizont histic la suprafaţă, de 40—60 cm grosime continuă sau 80 cm grosime cumulată. Grosimea orizontului histic poate fi mai mică de 40 cm cînd repauzează pe rocă dură sau pe fragmente de rocă dură (a căror interstiţii sînt umplute cu materie organică).

Hîrtop (g) **1.** Excavaţiune de dimensiuni variabile situată între valurile unei alunecări de teren, sau la obîrşia unor văi torenţiale (sub formă de mici amfiteatre); zonă cu alunecări. **2.** Scobitură lungă şi adîncă de forma unei rîpe prăpăstioase. **3.** Loc înfundat, gropi, doline în calcare. **4.** Circ glaciar (în Făgăraş). Sin. *virtop*, *bulhace* (Moldova).

Hlei (p) v. **Orizont gleic.**

Hoagă (**oagă**) (g) Vîlcea (termen popular local).

Hobaie (**Hobăi**) (g) Rîpă (termen popular local).

Hogaş (g) v. **Făgaş.**

Hogback (g) Creastă simetrică rectilinie care are un flanc ce coincide cu planul unui strat rezistent, iar celălalt retează stratele în cap. Se formează în roci sedimentare cutate, a căror înclinare oscilează între 25 şi 70°; creasta este pe un strat dur şi apare de obicei pe flancurile unor sinclinale sau pe marginile unor anticlinale golite. Sînt relativ dese în reliefurile de

tip apalaşian. Are şi următoarele forme de transcriere: *hog-back* şi *hog's back* (termen de origine engleză).

Holm (g) Deal izolat cu aspect rotund sau oval, avînd vîrful rotunjit; uneori termenul se foloseşte şi pentru movile (*holmuri*).

Holoage (g) Alunecări cu aspect de movile (Oltenia).

Holocarst (g) Carst complet, avînd toate formele bine dezvoltate atît la suprafaţă cît şi în adîncime; în mod special sînt dezvoltate poliile. Este întîlnit mai ales acolo unde calcarele au grosimi mari, iar climatul este temperat-umed. Sin. *carst complet*, *carst dinaric*.

Holocen (g) Ultima diviziune a Cuaternarului, care începe o dată cu retragerea ultimei glaciaţiuni nordice, aproximativ acum 10 000 de ani. Se caracterizează prin: încălzirea climei, desăvîrşirea treptată a tipurilor umane şi dezvoltarea culturilor materiale etc. Sin. *postglaciar*, *aluviu*.

Holocristalină, structură ~(a) Structura unor roci caracterizată printr-o totală cristalizare a mineralelor componente care apar şi perfect individualizate (roci magmatice instrusive, unele roci metamorfice şi filoniene, ca de ex.: granit, sienit, micaşist etc.).

Homo (a) Omul este genul unic al familiei Hominide, desprins din ramura maimuţelor antropomorfe. Veriga de legătură între maimuţe şi om este considerat aşa-numitul *Pithecanthropus erectus* sau **H.** *erectus*, descoperit în insula Java. Prima urmă a adevăratului om primitiv (paleoantrop) este **H.** *heidelbergensis*. *Paleoantropii*, inclusiv cei mai evoluaţi (Sinantrophus, Neanderthalensis ş.a.), aveau poziţie aproape verticală, mers biped, fruntea teşită, fălcile pronunţate, torsul orbital proeminent şi, poate, un grai articulat rudimentar au trăit în Pleistocen pînă în interglaciarul Riss-Würm; au fost contemporani cu *Ursus spaeleus*, *Elephas primigenius* etc.; utilizau probabil focul, foloseau piatra necioplită şi apoi cioplită. În Pleistocenul superior apar primii *neoantropieni*, respectiv **H.** *sapiens fosilis*, diferenţiat pe mai multe rase (*Cro-Magnon* sau europoidă, *Chancelade* sau mongoloidă, *Grimaldi*, sau negroidă); se adăposteau în peşteri, mai ales în timpul glaciaţiunii Würm, ardeau foc în vetre, utilizau grăsimile animale la iluminat, erau vînători, mai ales de animale mari, pescuiau, au domesticit cîinele, prelucrau unelte din piatră şi os, pictau pe pereţii peşterilor etc. În Holocen, cînd se încălzeşte clima, apare un om şi mai evoluat (**H.** *sapiens aluvialis*), cu fruntea mai înaltă, cu talie mai mică şi care confecţiona unelte din piatră şlefuită (epoca neolitică), vase de lut, obiecte de lemn, arcuri, săgeţi etc.; începe cultivarea plantelor, devine agricultor şi păstor. Începe folosirea metalelor, arama, bronzul şi apoi fierul (cam pe la 1000—1500 î.e.n.).

Homocromie (b) Fenomenul prin care unele animale capătă culoarea mediului în care îşi duc viaţa, ca mijloc de apărare.

Homopauză (c) Strat atmosferic subţire, care face trecerea de la *homosferă* la *heterosferă*.

Homoseiste (a) Linii care unesc localităţile atinse de seism în acelaşi timp (v. **Izoseiste**).

Homotermie (h) Caracteristica apei din rîuri, din majoritatea lacurilor şi din unele mări de a-şi aduce temperatura la aceeaşi valoare pe toată grosimea stratului de apă.

Horjuri (g) Grohotiş mobil, rostogolit pe pante în aliniamente longitudinale (denumire din Munţii Făgăraş şi Bucegi). Sin. *grohot*.

Horn (g) **1.** Puţ de origine carstică, ce face legătura între o peşteră şi suprafaţă. **2.** Puţ mic de sufoziune. **3.** Vîrf piramidal în munţii înalţi din care pleacă radiar creste alpine

separate de circuri și văi glaciare (ex.: Matterhorn din Alpii Elveției). Este folosit, uneori, în Munții Făgăraș cu sens de *strungă*.

Hornitos (g) **1.** Cavități în interiorul unor umflături formate de gazele sau vaporii din lavă și care, la suprafață, pot avea aspect de movile sau conuri (termen spaniol). **2.** Coș vulcanic de dimensiuni mici, care la suprafață se termină cu un con din care emană gaze și vapori.

Horst (g) Bloc de tip masiv muntos sau deluros, mărginit de falii și ridicat în raport cu două compartimente vecine coborîte. *Semi-***h.**, bloc înălțat numai de o parte, pe o linie de falie, iar în partea opusă cade lin.

Hrubă de sufoziune (g) Goluri subterane de tipul unor galerii, produse prin sufoziune în roci friabile, mai ales loessuri.

Huerta (g e) Cîmpii irigate în provinciile Valencia și Murcia (Spania). Prin extensiune — zone agricole în spațiul mediteranean unde se obțin anual două sau trei recolte.

Hududoi (g, h) Vale mică, îngustă cu scurgere torențială; rîpă, vale rea (expresia „vine hududoiul", în Oltenia).

Huilă (a) Cărbune mineral rezultat prin incarbonizarea unor păduri uriașe. Este un combustibil superior, întrebuințat în industrie, ca materie primă în fabricarea cocsului metalurgic, a gazului de iluminat, în produse chimice de sinteză (naftalină, benzină etc.).

Hulă (h) Mișcarea ondulatorie a apei de la suprafața mării și oceanului ce continuă după încetarea vîntului care a provocat-o. *Valurile de* **h.** nu se sparg ca cele de vînt.

Hum (g) Relief rezidual calcaros, ce se ridică deasupra unor suprafețe carstice, mai ales deasupra fundului poliilor. Are formă piramidală, cu vîrf ascuțit, conic (*cornet*), ca un *popic* (*kegel*), vîrful plat și de formă masivă (*turn*, *turnuleț*), sau rotund (*mogote*, în Cuba). Termenul derivă de la localitatea Hum, din polia Popovo din Iugoslavia.

Humă (a) Argilă plastică, cenușie închisă sau vînătă negricioasă, care, cu apa, dă o pastă moale ce se poate modela.

Humic (p) **1.** Orice material pămîntos sau orizont de sol care conține humus. Sin. *humifer*. **2.** Subdiviziune în cadrul unor unități principale de sol din legenda FAO, definită prin prezența fie a unui orizont A umbric, fie a unui orizont histic distric, cu sau fără orizont B (spodic, argiloiluvial sau oxic) ce conține materie organică.

Humificare (p) Totalitatea proceselor de transformare a resturilor organice în humus.

Humină (p) Fracțiune insolubilă a humusului, foarte rezistentă la mineralizare și intim legată cu partea minerală a solului.

Hummock (h) v. **Gheață marină.**

Humus (p) Principalul constituent al materiei organice în sol. Este alcătuit din compuși intermediari, mai rezistenți, de descompunere a materiei organice, ce se acumulează temporar în sol (**h.** *rezidual* sau **h.** *nespecific*) și îndeosebi din compuși de sinteză, sub forma acizilor humici (**h.** *propriu-zis* sau **h.** *specific*). Este principalul purtător al fertilității solului.

Humus brut (p) v. **Humus mor.**

Humus moder (p) Formă de humus forestier, brun negricios, slab amestecat cu orizontul mineral subiacent, caracterizat prin transformarea incompletă a resturilor organice în condiții de reacție acidă și saturație foarte scăzută în baze.

Humus mor (p) Formă de humus forestier, negricios, foarte slab amestecat cu orizontul mineral subiacent, caracterizat prin transformarea (humificarea) foarte slabă a resturilor organice în condiții de reacție puternic acidă și saturație în baze extrem de scăzută. Sin. **h.** *brut*.

Humus mull (p) Forma cea mai fină de humus, caracterizat prin humificarea foarte înaintată a resturilor organice și amestec intim cu materia minerală din orizontul A. Poate fi: **h.m.** *calcic*, neutral și saturat în baze, format aproape în totalitate din substanțe humice de culoare neagră, specific molisolurilor stepelor și silvostepelor, ca și solurilor forestiere pe substrate carbonatice; **h.m.** *acid*, nesaturat, format predominant din substanțe humice brune și brun-cenușii, reprezentativ pentru solurile pădurilor de foioase de pe substrate necarbonatice.

Humus turbos (p) v. **Orizont turbos.**

Hunie (g) Organism torențial care are numai bazin de recepție și con de dejecție (îi lipsește canalul). Se formează pe maluri abrupte loessoide. Sînt folosite uneori de către drumuri pentru a străpunge abruptul cîmpului sau terasei.

I

Iadar *(Jadar)* (b) Pajişti subpolare (Islanda).

Iailă (b, g) Platouri cu păşuni în Munţii Crimeii.

Iaz (h). **1.** Lac artificial format prin stăvilirea sau abaterea unui curs de apă relativ mic şi cu pantă redusă. **2.** Lac mic natural format în albia unui rîu în spatele unui mic baraj de aluvionare, sau datorită surpării malurilor. **3.** Canal abătut dintr-o apă curgătoare cu un curs relativ repede, prin care se aduce apa la o moară sau la o mică fabrică. **4.** Zăgaz (la un heleşteu). **5. I.** *de decantare*, lac construit în aval de o uzină pentru prepararea substanţelor minerale utile, unde din apa tulbure are loc o depunere diferenţiată a granulelor de steril, care formează un fel de plajă uşor înclinată spre interior. **Iazuri de oxidare** (m) Bazine cu suprafaţă mare, naturale sau construite special, în care se asigură condiţii pentru epurarea apelor uzate prin autoepurare. Sin. **i.** *de stabilizare*, **i.** *biologice*.

Iceberg (g) v. **Aisberg.**

Icefjeld *(Icefjell)* (g) Gheţar de platou cunoscut şi sub numele de *gheţar norvegian* sau *gheţar scandinav*. Nu are pantă prea mare şi de aceea gheţarul nu accelerează mişcarea decît acolo unde coboară sub formă de limbă pe o vale. În plus, aceşti gheţari sînt slab alimentaţi cu firn, ca urmare a spulberării zăpezii de către vînt; ca urmare, au o acţiune geomorfologică relativ limitată la suprafaţă.

Iceström (g) Limbă mică de gheaţă ce coboară pe o vale dintr-un icefjeld (împreună formează gheţarul de tip norvegian sau scandinav). Limbă glaciară emisă dintr-o calotă. Sin. *brae*.

Ienuperet (b) Desişuri de ienupăr.

Ierarhie urbană (g p) Clasificare a oraşelor după mărimea (demografică, economică ş.a.), sau după etapele lor de dezvoltare.

Iezer (h, g) **1.** Lac adînc de munte, cantonat în circurile glaciare (denumire folosită mai ales în Făgăraş: iezerul Capra, Podragul, Călţun etc., sau lacul Iezer în Munţii Iezer. În Retezat se numesc *tăuri*, *tău*, sau *lac*). **2.** Lac cu geneză de liman fluviatil situat în lungul Dunării (Iezerul Mostiştei, Oltina, Mîrleanu, Gîrliţa etc.).

Igapo (b) Pădure deasă mlăştinoasă în Amazonia.

Illinois, Glaciaţiunea ~ (g) v. **Würm.**

Illit (a) Mineral argilos, întîlnit frecvent, alături de montmorilonit, în unele argile şi în unele soluri formate pe roci magmatice. Contribuie la alunecarea terenurilor.

Iluviere (p) Depunerea particulelor translocate, în suspensie sau în soluţie, dintr-un orizont (de regulă superior) al solului în altul (de regulă inferior). Ant. *eluviere*.

Imaş (g e) Loc rezervat cu titlu permanent sau temporar pentru creşterea (hrana) animalelor.

Imbricare (g) Dispunerea pietrişului sau a grăunţilor de nisip în aşa fel că fiecare element acoperă o parte a celui din faţă şi este acoperit de cel ce-l urmează.

Imersiune (g) Coborîrea sub apă a unei porţiuni de uscat din zona de litoral; dă naştere unei transgresiuni marine. Sin. *submersiune*.

Imigrant (g p) Persoană care se deplasează definitiv sau pentru o perioadă mare de timp în altă ţară. Unele ţări au fost populate în mare măsură prin imigrare. Ex.: S.U.A. a primit între anii 1820 şi 1955 cca 40 milioane de persoane din care 35 milioane din Europa.

Imisie (m) Cantitatea totală de noxe dintr-un volum anumit de aer. Se exprimă în mg/mc.

Impermeabilitatea rocilor (a) Proprietatea rocilor de a nu lăsa apa să treacă prin ele; activează scurgerea de suprafaţă a apelor şi respectiv eroziunea.

Impurităţi atmosferice (c) Particule de origine naturală sau antropică aflate în suspensie în atmosferă. Ele nu sînt componente permanente ale atmosferei şi se întîlnesc în cantităţi foarte diferite atît în timp cît şi în spaţiu.

Imunitate carstică (g) Aspect propriu evoluţiei regiunilor carstice în stadiul cînd se instalează scurgerile de adînc: formele vechi de suprafaţă sînt „blocate" ca evoluţie şi conservate într-un stadiu evolutiv care nu este legat de condiţiile morfogenetice actuale (ex.: văile seci, suprafeţele de nivelare formate pe calea coroziunii etc.).

Incipient (g g) Se spune despre un fenomen sau proces care debutează, sau începe, să se dezvolte (ex.: vale incipientă, eroziune incipientă, fază incipientă etc.).

Inconfort (m) Stare umană datorată unor forme uşoare de poluare fonică, odorică, termică, electromagnetică, cauzînd omului deteriorări uşoare auditive, gustative, olfactive, estetice, termice.

Indicativul staţiei (c) Număr de ordine format din trei cifre, prin care se indică în telegrama şi pe harta sinoptică, staţia meteorologică de la care provin datele şi în jurul căreia ele urmează a fi înscrise conform schemei Bjerknes.

Indicator (a) Expresie numerică a caracteristicii (lor) unei (unor) categorii economice sau sociale, determinate pe bază de observaţii statistice. **I.** poate fi o medie, o mărime relativă, un indice ş.a.

Indicatori biologici (m) Organisme care caracterizează ape cu anumit grad de poluare: saprobionte, specii care trăiesc în ape puternic poluate; saprofile, care trăiesc în ape poluate dar şi în cele nepoluate; saproxene, care trăiesc rar în ape poluate; saprofobe, specii care nu pot trăi decît în ape curate.

Indice (a) **1.** Fapt, indicaţie sau raport cantitativ sau calitativ, care, sub forma unui număr, a unei formule sau expresii, înfăţişează aspectul unui fenomen, al unei acţiuni, situaţii etc.; se deosebesc: **i.** *climatici*, **i.** *de ariditate*, **i.** *de circulaţie*, **i.** *de continentalitate* etc. **2.** Cifră din planul economic, care arată nivelul de producţie cantitativ şi calitativ ce trebuie realizat.

Indice de aplatizare (g) Cifră care exprimă raportul dintre lungimea, lăţimea şi grosimea unui pietriş. Se porneşte de la cifra 1 pentru sferă şi apoi valoarea creşte pe măsură ce pietrişul e mai plat. Se calculează după formula $Ia = \frac{L+1}{2g}$ (în care g = grosimea). Sin. *coeficient de aplatizare*.

Indice de diferenţiere texturală (p) Raportul dintre conţinutul de argilă a orizontului iluvial al solului faţă de cel al orizontului eluvial. Simbol: IDT.

Industrializare (g e) **1.** Proces de transformare a unei ţări agrare înapoiate într-o ţară industrială dezvoltată din punct de vedere economic, prin crearea marii industrii şi în primul rînd a industriei grele. **2.** Prelucrare industrială a unor materii prime, transformarea lor în produse industriale.

Industrie (g e) Ramură a producției materiale și a economiei naționale, în cadrul căreia au loc, pe scară largă, activitățile de exploatare a resurselor naturale și de transformare a acestora, precum și a altora, în mijloace de producție și în bunuri de consum.

Inel de pietre (g) v. **Cerc de pietre.**

Inel de lavă (g) Val de lavă întărită ce înconjoară un lac de lavă, rezultat din revărsare sau aruncarea lavei către exteriorul lacului.

Inelul lui Bishop (c) Fotometeor reprezentat printr-un inel albicios, ce se formează în jurul Soarelui sau Lunii, avînd uneori culoarea albăstruie la partea interioară și brună-roșiatică la cea exterioară. Ia naștere în situațiile cînd atmosfera conține cantități importante de pulberi fine, mai ales de natură vulcanică. Nu poate fi confundat cu coroana (solară sau lunară) deoarece are dimensiuni mult mai mari decît aceasta (raza unghiulară de 22°) și nici cu haloul, întrucît culorile lui sînt dispuse invers.

Inferoflux (h) Scurgere care are loc sub un curs de apă, respectiv sub aluviuni, atît în timpul cînd rîul poate curge la suprafață, dar și cînd acesta a secat aparent. Aceste scurgeri sînt foarte importante în regiunile aride. Sin. *subscurgere, curgere sub aluviuni.*

Infield (g e) Zonă agricolă, cultivată regulat, constant în jurul așezărilor rurale mici din zonele cu densitate redusă a populației din Europa Occidentală (NV R.F. Germania, Norvegia, V Franței, V Marii Britanii). Formează un peisaj agrar tipic prin contrast cu *outfield.*

Infiltrație (h) Trecerea lentă a apei prin interstițiile solului sau rocilor. **I.** alimentează pînzele freatice și de adînc.

Ingresiune (g) Înaintarea apelor marine pe suprafețe relativ înguste de uscat datorită unei mișcări epirogenetice negative sau chiar a unui eustatism pozitiv. De obicei sînt invadate gurile unor văi în care iau naștere golfuri înguste și alungite (fiorduri, riasuri), dar pot apare chiar adevărate mări (*mări de ingresiune*), cum sînt: Marea Norvegiei, Mediterana americană, asiatică etc.

Inlandsis (g) v. **Calotă glaciară.**

Insecventă (g) O vale sau o alunecare de teren care sînt indiferente față de structură.

Inselberg (g) Relief rezidual format din roci dure, cu pante abrupte, avînd forma unui munte sau a unui monticul izolat (munte insular). Apare în regiunile aride, unde pantele abrupte se retrag paralel cu ele însele datorită dezagregărilor, în faza cînd cumpenele unui podiș sau unui munte sînt disecate și transformate în martori. Este înconjurat de un pediment. V. **Pediment.**

In situ (a) Expresie care definește calitatea unui element de a se găsi în locul de formare (ex.: o fosilă găsită în roca ce a fosilizat-o).

Insolație (c) Cantitatea de radiație solară directă ce cade pe unitatea de suprafață orizontală. În accepțiune mai largă se referă la cantitatea de radiație solară globală care cade pe o unitate de suprafață orizontală.

Insulă (g) Porțiune de uscat înconjurată din toate părțile de apă. După tipul apei înconjurătoare, pot fi: **i.** *fluviatile* (numite și ostroave sau crivine), **i.** *lacustre* și **i.** *oceanice* (marine). Pe cursul apelor curgătoare lente se găsesc și **i.** *plutitoare* (din plaur). **I.** *marine*, la rîndul lor, sînt de mai multe feluri: **i.** *continentale* (situate pe platforma continentală sau au fost create prin aluvionare — mai ales la gurile fluviilor, ca de ex., Sacalin la Dunăre, Marajó la Amazon etc.) și **i.** *oceanice*, care sînt de obicei *vulcanice*, sau *coraligene* (atoli). **I.** oceanice se găsesc situate pe dorsale (mai ales în Atlantic), sau sînt izolate. **I.** *coraligene* se formează în mările calde prin dezvoltarea coloniilor de corali, și au ca suport un vulcan sau o cordilieră submarină (ex.: Laccadive, Maldive din Oc. Indian, Caroline, Marshall, Gilbert ș.a. din Oc. Pacific). **I.** se pot grupa dînd un *arhipelag*, sau *un arc (ghirlande insulare)*. Cele mai mari **i.** de pe glob sînt: Groenlanda (2 176 000 km²), Noua Guinee (785 000 km²), Kalimantan (734 000 km²), Madagascar (590 000 km²).

Intensitatea radiației (c) Cantitatea de energie radiantă a unui flux de radiații oarecare, raportată la unitatea de suprafață și de timp și exprimată în cal/cm² min.

Intensiv (g e) Caracteristică a unui sistem agricol, al unei agriculturi în care se obțin randamente mari pe unitatea de suprafață. Aceste randamente sînt rezultatul fie al utilizării unei numeroase forțe de muncă (cazul Asiei musonice), fie al utilizării unor mari cantități de îngrășăminte, mașini și echipamente productive diverse (cazul extrem — „cornbeltul" american).

Intercotidal (h) v. **Maree.**

Interfluviu (g) Partea înaltă a teritoriului dintre două văi. În mod obișnuit **i.** este numai fîșia mărginită între cei doi versanți ce compun valea (aferenți la două văi vecine); uneori se consideră însă **i.** și spațiul dintre două lunci vecine. În regiunile montane, **i.** sînt sub formă de creste, culmi rotunjite sau suprafețe ușor ondulate (suprafețe de eroziune, sau podișuri înalte); în regiunile de podiș și dealuri ele apar ca fîșii alungite de poduri, sub formă de coline și culmi deluroase sau mai rar, chiar creste; în regiunile piemontane, **i.** se prezintă ca plaiuri și poduri ușor înclinate, coline sau muscele paralele și cu înclinare uniformă; **i.** din cîmpii ocupă spații extrem de mari și se numesc *cîmpuri.* Sin. „între rîuri", „între văi".

Interglaciar (g) Fază din cronologia timpului geologo-geomorfologic în care ghețarii dispar sau se retrag foarte mult datorită încălzirii climatului; faza care separă două glaciațiuni. Sînt denumite fie după cele două glaciațiuni pe care le despart (ex.: **i.** Riss-Würm), fie printr-un nume propriu (ex.: în Germania — Holstein, Eem; în U.R.S.S. — Lihvino, Minsk; în America de N — Aftonian, Yarmouth, Sangamon). Existența unor **i.** vechi este dovedită prin sedimente de tip **i.** cum ar fi: loess intercalat între depozite glaciare (depus mai ales la început de **i.**), soluri fosile provenite din alterarea părților superioare a materialelor morenice sau a loessurilor, precum și cu analize de spor-polen ce indică o vegetație de climă caldă.

Intermitent (h) Izvor a cărei curgere se oprește și revine la anumite intervale de timp. Este caracteristic regiunilor carstice.

Interstadiu glaciar (g) v. **Glaciar.**

Interstițiu (a) Interval sau loc gol situat între particulele rocilor sau solului.

Interstratificat (a, g) Se întrebuințează acest calificativ pentru un pat de albie, o curgere (noroioasă, solifluidală, de lavă), sau un strat care se găsește intercalat într-o serie sedimentară de cu totul altă natură.

Intertidal (h) v. **Maree.**

Intrageanticlinal (a) Porțiuni alungite și ridicate (riduri) ale unui geosinclinal pe care se depun strate sedimentare subțiri și relativ grosiere și care se exondează periodic, timp în care sînt erodate, furnizînd material pentru intrageosinclinale.

Intrageosinclinal (a) Fosă alungită și adîncă (jgheab) a unui geosinclinal, în care se acumulează sedimente fine și cu grosimi mari.

Intraglaciar (h, g) Se spune despre *apa* conținută între cristalele de gheață, sau apa care circulă prin tunelele din interiorul ghețarului *(torenți intraglaciari)*, sau apa închisă în anumite cavități din interiorul gheții. De asemenea, se spune *morene intraglaciare* despre morenele interne, din masa unui ghețar (difuzate, în zona de alimentare, sau concentrate, în zona de ablație).

Intrazonal (b) Component sau fenomen al mediului ce nu formează zonă proprie, ci apare ca însoţitor al aspectelor zonale.

Intruziune (a) **1.** Procesul de pătrundere a magmei prin crăpăturile rocilor sau de-a lungul suprafeţelor de slabă rezistenţă. **2.** Corp magmatic consolidat rezultat din această pătrundere, care îmbracă forme şi mărimi variabile: *batolite*, *lacolite*, *filoane*, *silluri*, *dyke*-uri **etc.**

Inundaţie (h) Invadarea unui teritoriu de către apele unui rîu, sau de apele coborîte de pe versant. De obicei, **i.** sînt produse de către revărsarea apelor unui rîu în luncă, sau terenuri similare, în timpul viiturilor. În timpul **i.** are loc depunerea unor aluviuni fine *(mîluri de* **i.***)* pe calea decantării; uneori au loc chiar eroziuni şi tasări (pe locurile unde stagnează mai mult apa). V. **Viitură, Revărsare.**

Invazie de aer (c) Advecţie rapidă de aer (mai ales rece) provenit dintr-o regiune îndepărtată.

Inversiune (g g) Se spune despre un fenomen cînd apare într-o situaţie opusă celei iniţiale sau celei obişnuite, socotită normală. Ex. **i.** de temperatură, **i.** tectonică (de la un graben la un horst), **i.** mişcărilor tectonice, **i.** de relief.

Inversiune de precipitaţii (c) Fenomenul scăderii cantităţilor de precipitaţii (paralel cu creşterea altitudinii) dincolo de nivelul precipitaţiilor maxime.

Inversiune de relief (g) Stadiu de evoluţie a unui relief ondulat în care pe locul unor foste forme pozitive apar unele negative şi invers; de ex., pe locul unui interfluviu se instalează o vale, iar o parte din fosta vale devine interfluviu. Fenomenul este întîlnit mai des în structurile cutate şi faliate, datorită durităţii inegale a rocilor atacate de eroziune într-un acelaşi interval de timp. Aşa de ex.: un *interfluviu de anticlinal* se poate transforma cu timpul în vale de anticlinal, iar fosta vale de sinclinal dispare, devenind interfluviu *(sinclinal suspendat)*; un *horst* poate fi redus prin eroziune, iar placa mai dură de la suprafaţa unui grabăn poate întîrzia eroziunea şi devine un fals horst; unele curgeri vulcanice pot umple anumite văi cu lave dure şi astfel eroziunea devine mai activă pe rocile sedimentare ale interfluviului, unde, cu timpul, se mută valea.

Inversiune termică (c) Distribuţie verticală a temperaturii, în care valorile acesteia cresc paralel cu creşterea înălţimii, în loc să scadă, cum se întîmplă de obicei. După geneză se deosebesc: **i. t.** *de radiaţie* (datorată răcirii radiative nocturne a suprafeţei active şi aerului de deasupra); **i. t.** *de advecţie* (generată de pătrunderea unei mase de aer rece într-o regiune acoperită cu aer cald, pe care îl dizlocă spre înălţime); **i. t.** *de comprimare* (datorită încălzirii prin comprimare adiabatică a aerului cu mişcări descendente din părţile centrale ale anticiclonilor); **i. t.** *frontală* (formată prin alunecarea ascendentă lentă a unei mase de aer cald, peste o masă de aer rece).

Involuţie (g) Ondulare a stratelor subţiri şi variate ca granulometrie şi comportament faţă de apă sub presiunile exercitate de îngheţ. Reprezintă un tip de structură periglaciară. Sin. *plicaţie*.

Ionizarea atmosferei (c) Procesul de disociere a electronilor, de moleculele neutre ale gazelor ce compun atmosfera, sub acţiunea radiaţiilor cosmice şi a radioactivităţii terestre.

Ionosferă (c) V. **Termosferă.**

Ipoteze geotectonice (a) Care încearcă să explice cauzele şi mecanismele mişcărilor orogenetice. Majoritatea pornesc de la energia termică internă moştenită, de la dezintegrările radioactive, sau de la forţa de gravitaţie. Dintre cele mai cunoscute **i. g.** citäm: **i.** *contracţiei* (Elie de Beaumont, 1829), **i.** *izostaziei* (J. Pratt şi Airy, 1869), **i.** *geosinclinalelor* (M. Read, 1886), **i.** *cutării gravitaţionale* (Schardt, 1893), **i.** *curenţilor subcrustali* (O. Ampherer, 1906), **i.** *translaţiei continentelor* (F. Taylor, 1910; A. Wegener, 1912), **i.** *tectonicii plăcilor* ş.a.

Irizarea norilor (c) Fenomen optic datorat difracţiei luminii de către marginile norilor Altocumulus şi Stratocumulus şi constînd din colorarea acestora (predomină roşu şi verde).

Islandez (islandian), climat ~ (c) Tip de climat rece hiperoceanic, cu o frecvenţă mare a perturbaţiilor atmosferice şi a precipitaţiilor, dar cu o amplitudine termică mică. Se situează pe spaţiile unde se formează depresiunile fronturilor polare, între 40 şi 50° lat. sudică (insulele Kerguelen ş.a.) şi în Atlanticul de nord în zona Islandei.

Istm (g) Fîşie îngustă de uscat mărginită de ape şi care leagă două zone de uscat mai întinse (două insule între ele, două continente, sau gîtul îngust al unei peninsule). **I.** care leagă două continente: Panama, Suez (lega, înainte de tăierea canalului, Africa de Asia); **i.** care leagă o peninsulă de continent: Corint (tăiat de canalul cu acelaşi nume, lega peninsula Peloponez de Europa), **i.** Kra (leagă peninsula Malacca de Asia), **i.** Tehuantepec (leagă America Centrală peninsulară de America de N), **i.** Ponto-Baltic (între Baltica şi Marea Neagră). Unele **i.** au fost erodate de apele mării, sau au fost afectate de mişcări de scufundare şi au devenit strîmtori: Pas de Calais, Gibraltar, Strîmtoarea Siciliei, Strîmtoarea Messinei, Bosfor şi Dardanele.

Iuzi (iude) (g) Alunecări de teren superficiale, alungite pe pantă, cu încălecări repetate ale materialului venit din spate, cu trepte de rupere, îmbrăcînd spre aval chiar formă de curgere (denumire întîlnită în Subcarpaţii Ialomiţei).

Izalobară (c) Linie care uneşte punctele cu valori egale ale variaţiei presiunii dintr-un interval dat.

Izalotermă (c) Linie care uneşte punctele cu valori egale ale variaţiei temperaturii aerului dintr-un interval dat.

Izanacatabară (c) Linie care uneşte punctele cu valori egale ale amplitudinii presiunii atmosferice.

Izanemonă (c) Linie care uneşte punctele de valori egale ale vitezei medii a vîntului.

Izanomală (c) Linie care uneşte punctele cu valori egale ale unei anomalii (abateri) oarecare.

Izbuc (h) Izvor cu scurgere şi izbucnire intermitentă ce se formează în regiunile carstice, funcţionînd pe principiul sifonajului. Apa se adună într-un gol carstic de unde începe să curgă în exterior, printr-un canal situat spre partea superioară, pînă ce aerul poate pătrunde în golul respectiv, cînd izvorul se opreşte brusc. (Termen popular din Munţii Apuseni, unde sînt cunoscute: **i.** Călugăr de lîngă Vaşcău, **i.** Bujor din valea Poşaga afluent al Arieşului ş.a.).

Islaz (g e) Sector al moşiei unei aşezări rurale afectat păşunatului; cuprinde terenuri improprii culturii plantelor (versanţi mai abrupţi, şesuri inundabile ş.a.).

Izoanabază (g) Linia care uneşte punctele cu aceeaşi viteză de înălţare a suprafeţei scoarţei terestre. Opus: *izocatabază*.

Izoatmă (c) Linie care uneşte punctele cu valori egale ale evaporării efective sau potenţiale.

Izobară (c) Linie care uneşte punctele cu valori egale ale presiunii atmosferice.

Izobată (h) Linia care uneşte punctele de egală adîncime în raport cu suprafaţa apei unui bazin oceanic, marin sau lacustru. **I.** redau reliefuI fundului bazinelor acvatice. În oceane, **i.** se raportează uneori la nivelul cel mai de jos al mării.

Izocatabază (g) Linia care uneşte punctele cu aceeaşi viteză de coborîre a suprafeţei scoarţei terestre. Opus: *izoanabază*.

Izochione (h) v. **Izoglacihipse.**
Izocineta (c) v. **Izotahă.**
Izoclinală, cută ~ (a, g) **1.** Cută deversată, cu flancurile paralele. **2.** Vale avînd aceeași înclinare cu cea a stratelor geologice. Sin. *cataclinală*; *consecventă*.
Izocronă (gp) **1.** Curba care unește punctele ce sînt atinse în aceeași unitate de timp de către diverse mijloace de transport pornind de la un punct central. Se folosește în harta izocronelor spre a aprecia eficiența diverselor sisteme de transport, cu precădere în aglomerările urbane. **2.** Punctele cu aceeași dată de începere a unui fenomen.
Izofenă (c, b) Linie care unește punctele cu date identice de apariție a unui fenomen oarecare în dezvoltarea ciclică a unor organisme vegetale sau animale.
Izofotă (c) Linie care unește punctele cu valori egale ale intensității luminii.
Izogeotermă (c) Linie care unește punctele cu valori egale ale temperaturii solului.
Izoglacihipsă (h) Curbă care unește punctele cu același nivel al glaciațiunii; indică variațiile de altitudine ale limitei zăpezilor persistente (nivelul glaciațiunii, linia de echilibru glaciar). Sin. *izochione*.
Izogonă (c) Linie care unește punctele caracterizate prin aceeași direcție a vîntului.
Izogramă (c) Linie care unește punctele cu aceleași valori ale umezelii specifice.
zohalină (h) Curbă care unește punctele de egală salinitate într-un bazin marin, oceanic sau lacustru.
Izohasmă (c) Linie care unește punctele cu valori egale ale frecvenței aurorelor polare.
Izohelă (c) Linie care unește punctele cu valori egale ale duratei strălucirii Soarelui.
Izohietă (c) Linie care unește punctele cu valori egale ale cantității precipitațiilor.
Izohipsă (g, t) Curbă care unește punctele de egală altitudine pe suprafața scoarței terestre. Sin. *curbă de nivel*.
Izolinie (g, t, a) Linia care unește, pe o hartă, punctele de egală valoare a unor elemente geografice, geologice etc.
Izometamorfism, zonă de ~ (a) Unitate geologică ale cărei roci au fost afectate de un același grad de metamorfism.
Izonefă (c) Linie care unește punctele (de pe suprafața terestră) cu valori egale ale nebulozității.
Izopectă (c) Linie care unește punctele cu date identice de producere a gerului.
Izopicnă (h) Curbă de egală densitate a apei de mare. Măsurătorile se fac cu *picnometru*.
Izopletă (c) Izolinie cu caracter special, care prezintă variația unui element meteorologic oarecare, în raport de două variabile, cum sînt de pildă timpul și înălțimea, regimul diurn și regimul anual etc.
Izopore (a) Linie de egală variație a declinației sau înclinării magnetice.
Izoseistă (a) Linia de egală intensitate seismică. Uneori, **i.** unesc localitățile în care cutremurul a fost simțit cu aceeași intensitate.
Izostazie (a, g) Principiu și teorie potrivit căreia între diferitele compartimente ale scoarței terestre se stabilește un echilibru relativ, datorită vîscozității păturei de sub ele (Sima). Blocurile continentale, formate din Sial, presează asupra păturei vîscoase cu atît mai tare cu cît sînt mai grele (mai dense); ca urmare, se face un transfer de materie (de Sima) sub blocurile continentale mai ușoare, pe care le înalță, realizîndu-se totodată un echilibru relativ. Către adîncimea de 60 km presiunile blocurilor continentale se egalizează pe *nivelul suprafeței de compensare izostatică*. În virtutea principiului **i.**, blocurile scoarței care se supraîncarcă cu sedimente sau gheață se scufundă lent, impunînd o deplasare a materiei din Sima către blocurile vecine; fenomenul este invers cînd un compartiment se ușurează prin topirea gheții sau prin eroziune. G. B. Airy și J. H. Pratt au introdus, în 1855, noțiunea de **i.** și *echilibru izostatic* privind diversele compartimente ale scoarței. Neregularitățile create în topografie pot fi compensate, în subasment, în totalitate *(echilibru izostatic perfect)*, sau numai parțial *(subcompensație izostatică)*, după cum, uneori, masele compensatorii de materie vîscoasă pot fi mai mari decît cele necesare *(supracompensație izostatică)*. Acestea din urmă, ca și subcompensarea se numesc *anomalii izostatice* sau *anizostazii*.

Izotahă (h, c) Curba ce unește punctele de egală viteză, în secțiune transversală, a unui curs de apă, sau punctele cu valori egale ale vitezei vîntului etc.
Izotermă (c) Linie care unește punctele cu valori egale ale temperaturii aerului.
Izotropie (c) Stare a atmosferei în care însușirile ei fizice sînt identice în orice direcție.
Izovelă (c) v. **Izotahă.**
Izovolumetrică, alterare ~ (g) Alterarea unei roci fără a suferi o modificare de volum prin eroziune mecanică. (Pierderile prin disoluție și spălare sînt compensate de mărirea volumului unor minerale prin hidratare, modificarea texturii agregatelor și coloizilor etc.).
Izvor (h) Punctul de ieșire naturală a apei dintr-un strat acvifer, la suprafața scoarței, sub formă de scurgere concentrată. Totdeauna, un **i.**, se caracterizează prin trei elemente: *debit*, *regim*, *calitatea apei* (care depinde de originea sa). Debitul variază de la cîțiva litri pe minut, pînă la mai mulți m^3/s, cînd se numește **i.** *vocluzian* (și presupune un lung traseu subteran prealabil, în calcare). Regimul **i.** poate fi: *permanent*, *sezonier* (seacă vara), sau *intermitent* (are un sifon carstic; v. **izbuc**). Regimul este în strînsă legătură cu natura și regimul pînzei ce-l alimentează. Din acest punct de vedere se pot deosebi următoarele tipuri de **i.**: a) **i.** *de contact* (la contactul unei roci impermeabile peste care stă o rocă poroasă ce conține apă, sau la contactul realizat de o falie între două roci de porozitate diferită); b) **i.** *de debordare* (de prea-plin, sau de emergență, care ies dintr-o formațiune poroasă, foarte groasă); c) **i.** *termale* (cînd apa are o temperatură superioară mediei anuale a locului; aceste **i.** sînt și minerale, deoarece apa circulă în prealabil la adîncime, unde se încarcă cu substanțe dizolvate, uneori cu gaze și substanțe radioactive; după acest conținut există: **i.** *bicarbonatate*, *feruginoase*, *sulfatate*, *sulfuroase* etc.); d) **i.** *țișnitoare*, care la rîndul lor pot fi *arteziene* (cînd nivelul hidrostatic este deasupra izvorului) și *gheizeri* (datorită presiunii gazelor). Pornind de la clasificările de mai sus, se pot face și alte subîmpărțiri. Astfel, după compoziția chimică a apei: **i.** *obișnuite* (ordinare), care conțin cam 0,5 g/l săruri, cunoscute și sub numele de **i.** dulci; **i.** *minerale*, care conțin peste 0,5 g/l săruri, sau peste 1 g/l CO_2 sau emanații radioactive. **I.** minerale se clasifică, la rîndul lor, după conținutul în săruri și după proprietățile fizice și chimice ale apei: *akratopege* (sub 1 g/l substanțe minerale, sau sub 0,75 g/l CO_2 și temperaturi sub 20°), *radioactive*, *carbogazoase* (simple, alcaline etc.), *clorurosodice* (simple, iodurate, bromurate etc.), *feruginoase*, *iodurate*, *sulfurate* etc. După temperatura apei se deosebesc: **i.** *reci* (sub 20°, sau cu temperatura egală sau inferioară mediei anuale a aerului), **i.** *calde*, sau *termale* (peste 20°, sau mai calde decît media lunii celei mai calde a anului) și care, la rîndul lor, se împart în:

hipotermale (20—36°), *izotermale* (36—37°), *mezotermale* (37—42°), *hipertermale* sau fierbinți (peste 42°). După debit au fost deosebite opt ordine de **i.**, în care ordinul I are cel puțin 10 m^3/s, iar ordinul VIII sub 10 cm^3/s. După permanența debitului, ca și după raportul dintre debitele maxim și minim există: **i.** *continui* sau perene (curg tot anul), **i.** *temporare* (seacă cel puțin o dată pe an și pot fi la rîndul lor: periodice, neregulate, efemere), **i.** *intermitente* (izbucuri, gheizeri). Există și **i.** cu caracter special, cum ar fi: locul de deversare al unei ape stătătoare de tip lacustru se consideră tot **i.** *(i. al unui rîu*, respectiv **i.** *limnocrene)*, ca și deversarea printr-un punct a prea-plinului unor terenuri mlăștinoase sau turboase *(i. helocrene)*; **i.** *subacvatice* (care apar sub apă, uneori chiar sub presiune).

Î

Îmbătrînire demografică (g p) Creșterea proporției populației vîrstei a treia în sînul unei populații date, realizată pe două căi: reducerea natalității sincronizată cu mărirea longevității datorită ameliorării condițiilor igienice și a asistenței medicale; prin migrarea populației tinere spre alte localități (zone).

Îmbătrînirea reliefului (g) Noțiune davisiană semnificînd atenuarea contrastelor de amplitudine a adîncimii fragmentării, reducerea altitudinilor și a înclinării versanților reliefului sub acțiunea agenților externi, care au tendința de a nivela relieful.

Îmbucarea reliefului (g) Sculptarea unei forme noi de relief în interiorul alteia, mai vechi, de același tip sau de tipuri diferite (ex., o terasă în suprafață alteia mai vechi, o vale glaciară mai nouă în alta mai veche și mai largă; un con de dejecție sau o albie fluviatilă în una glaciară, un torent tăiat într-un versant în echilibru etc.).

Îmbunătățiri funciare (p) Ansamblu de lucrări ce au ca obiectiv valorificarea solurilor neproductive sau mărirea fertilității unor soluri slab productive.

Înălțime (g, t) **1.** Distanța pe verticală a unui punct sau loc față de nivelul oceanului *(înălțime absolută)*, sau față de un talveg, de un alt reper *(înălțime relativă)*. Sin. *altitudine*. **2.** Porțiune sau formă de teren care se ridică evident deasupra regiunii înconjurătoare.

Înălțimea Soarelui deasupra orizontului (c) Distanța dintre Soare și orizont exprimată în grade pe cercul vertical.

Încălecare (a) Avansarea parțială a unei cute peste o alta din față sub acțiunea unor forțe tangențiale de compresiune, care conduce și la o ruptură a stratelor, la denivelări și apropierea celor două flancuri ale cutei. Porțiunea de contact anormal dintre cute se numește *front de încălecare*, iar planul înclinat pe care s-a produs **î.** se cheamă *plan de* **î.**

Încărbunare (a) Procesele fizice, chimice și biologice prin care substanțele organice vegetale (celuloza, lignina, pectina etc.) se îmbogățesc în carbon și se transformă în cărbune. Întreaga evoluție de **î.** are două faze principale: *turbificarea* (cînd transformarea substanței organice se face relativ complet în afara contactului cu aerul, sub acțiunea microorganismelor anaerobe la temperaturi și presiuni normale; acum celuloza se descompune în CO_2, vapori de apă și CH_4; în ultimă instanță se naște lignitul) și *metamorfozarea* (are loc numai în condiții de presiuni și temperaturi mari, în zone cu dizlocări tectonice, cînd îmbogățirea în carbon se desăvîrșește, trecînd, consecutiv, prin stadiile de cărbune brun, huilă, antracit). Sin. *incarbonizare*.

Încărcătura rîului (h) Totalitatea particulelor solide transportate de un curs de apă curgătoare, indiferent de mărimea lor. După mărimea particulelor și viteza apei, transportul se face în soluție, suspensie, saltație, rulare sau tîrîre.

Î. *limită* este cea maximală pe care un curs anume o poate transporta. Sin. *sarcina rîului.*

Încătușare (g) Adîncirea unui rîu, respectiv a văii sale, între doi versanți abrupți și relativ apropiați unul de altul. Noțiunea se referă atît la fenomenul pe cale de a se realiza, cît și la cel deja realizat. Rezultatul **î.** este o vale în formă de cheie, canion, sau chiar defileu.

Înclinație magnetică (g g) Unghiul format de acul magnetic ce oscilează în plan vertical, cu planul orizontului. Are valoare de 0° pe ecuatorul magnetic al Pămîntului și de 90° deasupra polilor magnetici N și S.

Îndreptarea țărmului (g) Simplificarea traseului liniei de țărm prin eroziunea (abraziunea) părților avansate în mare (capuri, promontorii) și aluvionarea sau închiderea prin cordoane a golfurilor. Se realizează în perioadele lungi de stabilitate a țărmului, sau la regresiuni cînd țărmul este obișnuit jos.

Înfoiere (g) v. **Afînarea rocilor.**

Îngheț (c) Transformarea apei din stare lichidă, sau de vapori, în stare solidă, în preajma lui 0°C. După procesul care îi determină apariția se disting: **î.** *advectiv* (datorat unei advecții de aer rece) și **î.** *radiativ* (datorat răcirii radiative intense).

Îngheț peren (permanent) (g) Persistența continuă sau multianuală a înghețului în partea superficială a scoarței (sol și mai ales subsol), întîlnită în jurul celor doi poli ai Pămîntului. În anotimpul cald se poate dezgheța un strat superficial *(molisolul)* de 15—20 cm în apropierea polilor și de 0,5—2 m spre limita dinspre zonele temperate. Cu aproximație, **î. p.** ocupă 20% din uscat, fiind extins mai ales în: N Europei, N Asiei (Siberia și Mongolia), N Americii de N și Antarctica. Regimul apelor din aceste zone este cu totul specific, întîlnindu-se: *ape epiglaciare* (deasupra stratelor înghețate), *ape intraglaciare* (în stratele înghețate, cu faze solide și lichide, uneori cu circulație continuă care le face să nu înghețe complet), *ape hipoglaciare* (sub zona înghețată, care sînt sub presiune). Sin. *pergelisol, merzlota.*

Îngrășămînt (p) Substanță minerală sau organică ce conține elemente direct necesare nutriției plantelor, sau care contribuie indirect la îmbunătățirea condițiilor de creștere ale plantelor. Încorporate în sol, aceste substanțe determină sporirea fertilității solului și creșterea producției agricole. **Î.** pot fi: *chimice* (cu azot, fosfor, potasiu etc.), *organice* (gunoi de grajd, turbă, compost, urină etc.), *bacteriene* (nitragin, azotobacterin etc.) și *verzi* (culturi incorporate sub brazdă).

Însămînțarea norilor (c) Pulverizarea în norii cu structură microfizică mixtă a unor substanțe chimice (iodură de argint, zăpadă carbonică), în scopul activizării procesului de creștere a particulelor care îl alcătuiesc pînă la dimensiuni precipitabile.

Înșeuare (g) v. **Șa.**

Întinerirea reliefului (g) Termen davisian vizînd accentuarea contrastelor de altitudine și a înclinării versanților unui relief relativ neted, prin adîncirea văilor și accelerarea proceselor de versant, datorită unor înălțări ale scoarței V. **Ciclu de eroziune.**

Întrerîuri (g) Termen popular semnificînd teritoriul de luncă și terase joase situat între două rîuri care confluează și care de obicei au debite apropiate (ex.: Buzăul și Bîsca pe teritoriul localității Nehoiaș, sau Prahova și Azuga la Azuga, așezarea numindu-se inițial Întreprahove). Sin. *întreape.*

Înveliș geografic (gg) Stratul complex exterior al Pămîntului, unde se întrepătrund și se intercondiționează litosfera, atmosfera și biosfera. Procesele care se desfășoară în **î. g.** sînt determinate de energia solară, forța Coriolis și forța de

atracție universală, toate în interacțiune cu procesele impuse de gravitație și agenții interni. Această interacțiune determină o circulație permanentă și un schimb de materie și energie între diferitele sale părți componente. În aceste condiții, create în cadrul **î. g.,** apar fenomene noi, de interacțiune, cum sînt: rocile sedimentare, relieful, solurile, viața organică; aici a apărut și societatea omenească, ce își desfășoară activitatea pe planuri tot mai superioare, dar în acest cadru și în strînsă interacțiune cu el. Varietatea factorilor care compun **î. g.** și mai ales modul lor de îmbinare de la un loc la altul, ca și evoluția interacțiunii lor în timp, conduc la diferențieri *zonale, regionale* și *locale*, formînd unități teritoriale și spațiale distincte, cunoscute sub denumirea generală de *regiuni naturale* sau *regiuni geografice.*

J

Jama (g) Puţ carstic, sau aven de mari dimensiuni.

Japşă (g) Depresiune cu adîncime mică formată în Deltă sau în bălţile Dunării. Are formă alungită sau ovală şi este acoperită cu apă numai în timpul revărsărilor şi seacă o dată cu retragerea apelor. Se formează, fie prin eroziunea produsă de curentul apei la viituri puternice, fie între grinduri, fie sînt foste gîrle sau bălţi împotmolite parţial. **J.** are o vegetaţie hidrofilă bogată, deoarece fundul său se apropie de pînza freatică.

Jarales (**Harales**) (b) *Machie* în Spania.

Jarişte (gg) Loc în care pădurea a dispărut prin foc.

Jebel (g) v. **Djebel.**

Jeltoziom (p) Sol galben din regiunile subtropicale umede, caracterizat prin formarea şi acumularea compuşilor de fier mai puternic hidrataţi. Sin. *sol galben subtropical.* Se include pp în acrisolurile şi nitosolurile din legenda FAO.

Jepi (b) Tufişuri subalpine formate din *Pinus mughus, Juniperus sibirica, Alnus viridis.*

Jet de mal (h) v. **Val.**

Jgheab (h, g) **1.** Canal îngust de scurgere pentru apă, sau adăpătoare pentru vite. **2.** Făgaş sau rîpă excavată pe o pantă, de către şuvoiul ploilor. **3.** Şănţuleţ care serveşte la udatul semănăturilor. **4.** Scocul morii.

Jgheab de avalanşe (g) v. **Culoar** (de avalanşe).

Jilip (h, a) Construcţie de scînduri în formă de jgheab, pe o pantă înclinată, pe care alunecă buştenii tăiaţi în pădurile de munte. Uneori funcţionează şi cu apă, iar lemnele mînate sînt mai mici (cam 1 m).

Jnepeniş (b) Tufişuri subalpine de *Pinus mughus* (jneapăn).

Junglă (b) Pădure scundă şi deasă în albiile fluviilor (India).

Jurasian, relief ~ (g) v. **Relief de cutare.**

Jurasic (a) A doua perioadă a Mezozoicului (după numele Munţilor Jura).

Juvenilă, apă ~ (h) Apă provenită din interiorul pămîntului şi de la mari adîncimi, născută prin reacţii chimice, mai ales din magmă, şi care circulă prin porii sau crăpăturile acesteia cînd s-a răcit, ajungînd chiar la suprafaţă.

Juxtaglaciar, lac ~ (h) Lac situat la marginea unui gheţar, limitat de frontul acestuia. Sin. *lac marginal.*

K

Kame (g) Formă de relief acumulativă, fluvio-glaciară, cu aspect de movilă, mamelon sau chiar terasă, înaltă de pînă la 50—60 m, cu flancuri înclinate în medie de 25—35°. Se compune din nisipuri, argile, pietriş rulat şi chiar materiale mai grosiere cu stratificare torenţială. Sedimentarea lor s-a făcut în chiuvete lacustre cantonate pe suprafaţa gheţarilor de calotă, sau între două mase de gheaţă, obişnuit în imediata apropiere a morenei frontale. După topirea gheţarilor, materialele fluvio-lacustre rămîn peste relieful subglaciar pe care îl mulează. Uneori, pe suprafaţa **k.** există mici lacuri rezultate din topirea tîrzie a unor mici blocuri stagnante de gheaţă. *Terasele de* **k.** sînt nişte banchete sau trepte de acumulare, dispuse ongitudinal lîngă marginea unui versant, şi se deosebesc de morenele propriu-zise prin faptul că materialul lor este remaniat cvasifluviatil de torenţii proglaciari de la marginea gheţarilor. Relieful de **k.** este cunoscut în Peninsula Scandinavă, în U.R.S.S. (regiunea Leningrad şi Karelia), în N Canadei.

Kansas, glaciaţiunea ~ (g) Denumirea celei de a doua glaciaţiuni din America de N. Se remarcă prin aceea că lobul glaciar Keewatin a avansat puternic pe valea inferioară a lui Missouri, unde deborda uneori peste formaţiunile glaciaţiunii Nebraska.

Kar (g) v. **Circ glaciar.**

Karez (g e) Canal subteran ce aduce apa — pentru irigaţii în special — de la poalele muntelui în cîmpiile aride învecinate (din Pakistan, Iraq). Sin. *foggara, qanat.*

Karling (g) Termen folosit pentru crestele alpine crenelate şi ascuţite, formate la întîlnirea a două circuri glaciare. V. **Custură.** Cînd se întîlnesc marginile a trei circuri glaciare se formează, între ele, un vîrf piramidal numit *horn*, cum este Matterhorn din Alpii Elveţiei.

Karren (g) v. **Lapiez.**

Karri (b) Pădure de eucalipt (Australia).

Kegel-carst (g) Carst specific regiunilor tropicale umede, unde domină proeminenţe înguste şi svelte, de tipul *hum*-urilor subţiri, de forma unor popice.

Kevir (g) Fundul unei depresiuni de tip playa, în regiunile premontane din Iran, cu argile sărate şi pustiu. Se scrie şi: *Kewir* sau *Kavir.* Sin. *sebkha.*

Key (g) Termen englez pentru insulă mică de nisip coraligen, emersă *sub vînt* din suprafețele ușor submerse ale recifului.

Klippă (a) Bucată dintr-o pînză de șariaj, izolată pe calea eroziunii (sau dintr-o pînză de alunecare subacvatică) și care se deosebește de rocile din jur. Poate avea și forma unor blocuri mari de rocă.

Knick (g) v. **Pediment.**

Kolki (b) Mestecăniș în silvostepa U.R.S.S.

Kopje (g) v. **Pediment.**

Kraal (g p) Tip de așezare rurală (sat) al populațiilor bantu din sudul Africii, cu clădirile (colibe) așezate în semicerc (potcoavă) în jurul unei piețe centrale.

Kreb (g) v. **Hamadă.**

Kum (g) Deșert nisipos din Asia Centrală. V. **Dună.**

L

Lac (h) Masă de apă ce stagnează într-o excavație de pe suprafața continentelor. Chiuveta sau excavațiunea lacustră are formă, mărime și adîncime, variabile. După originea chiuvetei sau a barajului din aval, care oprește scurgerea apei, se deosebesc mai multe tipuri: **l.** *tectonice*, situate în bazine intramontane scufundate (ex.: Titicaca din Podișul Boliviei, Marele Lac Sărat din Podișul Marelui Bazin), în grabene (ex.: Mobutu (fost Albert), Edward, Kiwu, Tanganyika Malawi — din Africa de E, Baikal, Issîk-Kul — din Asia, Tahoe — din America de N); **l.** *vulcanice*, formate în cratere (ex.: Sf. Ana — din România, Trasimeno, Bolsena, Bracciano — din Italia, Crater Lake — din S.U.A., Kelud — din insula Java, Kutcharo — din Japonia), în văi barate de curgeri de lavă (ex.: Bunyoni, Kanaisa, Baringo — din Africa, Panke-ko — din Japonia, Toporo-van, Arpa-hel — din Podișul Armeniei), în denivelările pînzei de lavă (ex.: Tana — din Podișul Ethiopiei, Yellowstone — din S.U.A., Myvatn — din Islanda), în excavațiuni de tip maar (specifice regiunii Eifel din Podișul Renan); **l.** *glaciare*, situate în circuri (ex.: Zănoaga, Bucura — din Retezat, Călcescu din Parîng, Bîlea din Făgăraș), în spatele pragurilor din lungul văilor glaciare (ex.: Lia, Viorica, Ana — din Retezat), în spatele morenelor frontale (ex.: Maggiore, Como, Garda — din Italia, Geneva, Zug, Zürich, Boden, Lacul celor patru Cantoane — din Elveția), la coada fiordurilor (în Scandinavia), în spatele morenelor frontale de calotă sau între morene (ex.: Cîmpia germano-poloneză, sudul Scandinaviei, Finlanda, Canada, regiunea Marilor Lacuri din S.U.A.); **l.** *periglaciare* (ex.: Lacul Fără Fund din M. Siriu); **l.** *fluviatile* formate în luncile rîurilor prin barareа meandrelor (belciuge) și a brațelor secundare, sau prin închiderea gurilor de vărsare ale afluenților mici (limane fluviatile, ca de ex.: Snagov, Căldărușani, Mostiștea, Oltina), în lunca joasă din spatele grindurilor sau între grinduri (ex.: Rast, Nedeia), în depresiunile dintre brațele deltelor (ex.: Gorgova, Matița, Merheiu, Roșu); **l.** *litorale* formate prin închiderea unor golfuri (lagune, ex.: Razelm, Siutghiol), prin bararea unor văi (limane maritime, ex.: Mangalia, Techirghiol); **l.** *carstice*, care ocupă doline, sau polii (ex.: Buhui — M. Aninei); **l.** *de tasare* (ex.: Ianca, Tătaru, Movila Miresii); **l.** *eoliene*, situate în chiuvete de deflație (în deșerturi și semideșerturi); **l.** *de baraj natural*, prin alunecări (Lacu Roșu din România, Sarez din Pamir); **l.** *antropice* sau artificiale, create de om prin construirea de baraje (dintre acestea enumerăm: *haiturile* — mici acumulări în zona muntoasă pe locurile unde se formau plutele, *benturile* — care serveau pentru acumularea apei de ploaie în locuri unde pînza freatică era la mare adîncime, *iazurile* — formate prin diguri mici de pămînt pe văi cu pantă foarte redusă,

heleşteiele — amenajate special pentru creşterea peştelui, lacuri *hidroenergetice*, de *alimentare cu apă* şi de *agrement*), sau prin scufundarea tavanului unor saline (l. de la Ocna Sibiului ş.a.). **L.** se mai clasifică după etajele de relief *(de munte, podiş* şi *cîmpie)*, după zonele climatice (de reţinut că cele din zonele aride reprezintă de obicei terminaţiile din aval ale scurgerilor fluviatile, sînt sărate, nu au emisar şi, ca urmare, au o variaţie deosebit de mare ca extindere, nivel şi volum), după temperatura şi salinitatea apei etc. Apa **l.,** deşi relativ stagnantă, este afectată de mişcări pe verticală datorită faptului că apa dulce are densitatea maximă de +4°; variaţiile de temperatură de la suprafaţă conduc la variaţii de densitate şi, ca urmare, la mişcări pe verticală, iar acestea provoacă amestecul apei pe verticală; în funcţie de numărul amestecurilor de apă pe an, lacurile pot fi: *amictice* (nu se amestecă deloc), *monomictice*, *dimictice* etc. (ex.: lacurile tropicale sînt monomictice, amestecîndu-se o singură dată pe an, cînd trec de la faza de homotermie la cea de stratificare directă). Suprafaţa totală a lacurilor pe glob este de 2,7 milioane km² (cca 1,8% din uscat), un volum de 229 250 km³ (0,017%), adîncimea cea mai mare fiind în Baikal, de 1 620 m, iar lacul cel mai extins este Caspica cu 395 000 km², urmat de Lacul Superior cu 83 300 km².

Lac de frig (c) Aer rece acumulat pe fundul formelor negative de relief (crovuri, doline, văi, depresiuni).

Lac de lavă (g) Excavaţiune umplută cu lavă fluidă, de obicei bazaltică; se întîlneşte în unele cratere, sau pe suprafeţele platourilor bazaltice cu erupţii periodice.

Lacolit (g) Masă de roci intrusive, dispuse între strate sedimentare pe care le boltеşte, avînd forma unei lentile sau a unei ciuperci; menţine legătura cu bazinul magmatic din care s-a alimentat. Dintr-un lacolit pornesc adesea alte intruziuni subţiri, numite *apofize*, care pot fi concordante cu stratele sedimentare *(filoane-strat* sau *sill*-uri*)*, sau discordante *(dyke*-uri*)*. Ex.: granitele din Dobrogea, eruptivul din Ţibleş şi Bîrgău, banatitele din Banat.

Lacrimi batavice (g) Picături de lavă fluidă, dezlipite şi antrenate de vînt de pe suprafaţa erupţiilor şi consolidate în aer: alteori e vorba de picături rezultate din însăşi presiunea erupţiei.

Lacună (a) Absenţa unuia sau mai multor strate dintr-o serie sedimentară.

Ladang (g e) Sistem primitiv de agricultură practicat în Asia de sud-est (Indonezia, Filipine, Malaysia) şi caracterizat de distrugerea prin foc a vegetaţiei în timpul sezonului uscat şi plantarea în cenuşă, a semînţelor, la începutul sezonului ploios. După 2—3 ani, odată cu epuizarea fertilităţii naturale, terenul este abandonat, iar jungla secundară se instalează.

Lagună (g) Întindere de apă marină separată de marea deschisă printr-un cordon litoral, sau în spatele barierelor de corali, sau între două tombolo. Uneori comunică cu exteriorul printr-o portiţă deschisă permanent sau numai la furtuni. Termeni sinonimi (dar nu identici): *liman*, *lagon*, *loch* (Scoţia), *haff*. Ex.: Razelm, Siutghiol — la Marea Neagră, laguna Veneţiei din Marea Adriatică, Kara Bogaz — la Caspica.

Lagon (h, g) Ochiul de apă marină închis în interiorul unui relief inelar şi care poate comunica cu oceanul prin portiţe.

Lahar (a, g) Curgeri de noroi ce apar în timpul erupţiilor vulcanice însoţite de ploi sau de pulverizarea apei lacurilor din cratere. Apa înmoaie cenuşa vulcanică, dînd curgeri de piroclastite. Prin întărirea materialului acestor curgeri

se formează aglomerate vulcanice cu suprafaţa ondulată, cu movile şi monticoli. (Termen de origine indoneziană).

Lamă (h) Val marin provocat de furtună. Sin. *sea* (engl.), *see* (germ.).

Lamelar (p) Caracter diagnostic, la nivel de varietate, pentru solurile, cu textură grosieră şi psamosoluri, în profilul cărora apar benzi (lamele) din material mai fin.

Laminar, regim de scurgere ~ (h) Scurgerea ce se efectuează prin alunecarea pînzelor de apă unele peste altele, fără a se amesteca între ele.

Landşaft (gg) v. **Peisaj.**

Landă (b) Cîmpie nisipoasă cu formaţiuni sempervirescente de arbuşti, subarbuşti şi ierburi (îndeosebi ericacee: Erica, Calluna etc. şi leguminoase ca Genista, Cytisus etc.), obişnuit pe soluri acide, în regiunile cu climat umed atlantic. În funcţie de vegetaţia dominantă se disting: **l.** cu arbuşti şi subarbuşti, **l.** cu muşchi, **l.** cu licheni, **l.** cu ferigi, **l.** cu iarbă neagră (tufişuri cu *Calluna*, **l.** à bruyères), **l.** ierboase etc.

Lanţ muntos (g) Termen complex întrebuinţat pentru a indica ansambluri muntoase alungite, în general formate din culmi, masive şi chiar depresiuni, care se dispun paralel; pe porţiunile unde acestea au aceeaşi orientare şi structură se mai numesc şi *ramuri muntoase*. De asemenea, termenul de lanţ poate fi folosit pentru diversele ramuri paralele, indiferent de orientare, dar ţinînd cont de poziţia şi structura din interiorul munţilor: **l.** *principal* (cel format primul şi mai impozant), **l.** *din faţă*, care are o structură cutată şi uneori recentă şi care este despărţit de primul printr-o depresiune tectonică (avant-fosă). Termenul de *cordilieră* are azi un sens geologic, dar este utilizat şi într-un dublu sens morfologic: pentru a desemna, mai ales, mari ansambluri de lanţuri muntoase (cordiliera alpină în ansamblul ei, sau cordiliera andină), sau pentru a distinge, în cadrul lanţurilor muntoase, numai acele lanţuri care au o structură cutată complexă şi care au apărut din geosinclinale. Elementele cordilierelor care au un mers curbat se numesc *arcuri muntoase* (ex.: Carpaţii, Alpii Occidentali), iar arcurile pe jumătate emerse formează *ghirlande insulare* (Antilele, estul Asiei). Din punct de vedere geologic, un **l. m.** a fost pus în loc în timpul unor serii de faze orogenice, urmate şi îmbinate cu mişcări de înălţare. După locul de formare, pot fi: **l.** *intracontinentale* (se realizează prin deformarea soclului şi a cuverturii sale, cu puţin fliş, un metamorfism redus şi un vulcanism de intruziuni rare), **l.** *pericontinentale* (cu două subtipuri: **l.** *de geosinclinal*, cu şariaje, fliş bogat, molasă, metamorfism generalizat, vulcanism activ şi **l.** *de prag*, situat tot la marginea continentului dar cu fliş puţin, metamorfism redus, însă vulcanism intens).

Lanţ vulcanic (g) Aliniament de munţi vulcanici.

Lapiez, lapiaz (g) Şănţuleţ format prin dizolvarea în suprafaţă a calcarului, sării sau gipsului şi care se prezintă în grupuri dense, lăsînd adesea între ele creste crenelate ascuţite sau rotunjite, dînd *cîmpuri de* **l.** numite *rascles* în Jura, *arres* în Pirinei şi *karren* în Elveţia. Sînt mai multe tipuri de **l.**: **l.** *nude* sau vii (cu roca la zi, dezvoltate puternic în regiunile intertropicale şi în etajele montane cu nivaţie sezonieră puternică); **l.** *acoperite*, numite şi *fosilizate* sau *cripto-lapiezuri* (acoperite de sol vegetal sau de terra rossa); **l.** *perforante* sau *tubulare* (mici orificii cilindrice, ce străpung strate calcaroase, frecvente sub climat mediteranean); **l.** *boltă* sau *inverse* (o reţea vermiculară pe acoperişul cavităţilor carstice, rezultată din dizolvare şi acţiunea apelor sub presiune, ce duce la dizolvare

diferențiată); **l.** *de litoral*, care se formează pe două fîșii: deasupra liniei de flux (apa scursă din spuma mării, cînd **l.** au spinări ascuțite) și pe zona de oscilare a mareei (spațiul intertidal), unde spinările bine marcate înconjoară bălți mici circulare cu fundul plat; **l.** *de fisuri* (formate prin lărgirea fisurilor și sînt: paralele, respectiv rectilinii, uneori meandrate, mai rar tubulare, cînd se localizează la întretăierea fisurilor); **l.-șanț** (sînt adînci, adesea pe fisuri). Sin. *karren*.

Lapili (g) Fragmente de lavă întărită, de piatră ponce, sau de alte roci rupte din coșul vulcanic și proiectate spre atmosferă în timpul erupțiilor, cu diametrul de 0,2—5 cm și care s-au acumulat pe pantele conului vulcanic, uneori consolidîndu-se în cadrul tufului.

Lapoviță (c) Fenomen hidrometeorologic reprezentat prin căderea concomitentă a fulgilor de zăpadă și picăturilor de apă, la temperaturi apropiate de 0°C. Compoziția ei mixtă se datorează topirii fulgilor de zăpadă care traversează straturi de aer cu temperaturi pozitive.

Laramică, faza ~ (a) Fază de mișcări tectonice, situată la limita dintre Cretatic și Paleogen, cînd a avut loc cutarea zonei centrale a Carpaților și apoi ridicarea ei deasupra nivelului mării, precum și apariția banatitelor din Carpații Banatului și Apuseni.

Laricet (b) Pădure de zadă *(Larix* sp.*)*.

Laterit (p) **1.** Sol roșu datorită acumulării bogate de oxizi de fier și aluminiu. **L.** este caracteristic regiunilor ecuatoriale și tropicale umede. Sin. *sol laterit*, *sol feralitic*, *latosol*. Se include în feralsolurile din legenda FAO. **2.** Rocă dură de culoare roșie cărămizie, formată în stadiul cel mai avansat al lateritizării prin acumularea bogată și cimentarea oxizilor de fier.

Lateritizare (g) Procesul complex de alterare chimică, puternică, a rocilor sub un climat tropical sau subtropical, în care are loc descompunerea completă a silicaților și formarea unei scoarțe lateritice. Se caracterizează prin îndepărtarea bazelor, silicei și acumularea oxizilor și hidroxizilor de fier și aluminiu. Sin. *ferallitizare*.

Latitudine (gg) Distanța de la ecuator la paralela locului considerat, măsurată în grade pe arcul de meridian; sau, unghiul la centru format de verticala locului cu planul ecuatorului. Arcul de meridian ce corespunde unui unghi de un grad la centrul Pămîntului se numește *grad de latitudine*. La latitudinea de 45°, lungimea arcului de meridian de un grad măsoară 60 mile marine, iar a celui de un minut este de o milă marină (1 853,181 m). Pe elipsoidul de referință Krasovski, arcul de un grad măsoară 110 576,3 m la ecuator, 111 143 m la 45° și 111 695,8 m la poli. Ca linii principale latitudinale pe glob sînt: ecuatorul, tropicele (la 23°27′ — Tropicul Capricornului în S și Racului în N) și cercurile polare (66°33′ lat. N și S). În mod practic, latitudinea unui punct, în afara hărților, se află prin măsurarea unghiului făcut de Steaua Polară cu orizontala locului.

Latitudinile cailor (c) Regiuni oceanice situate la 30—40° lat. N și S, în părțile anterioare ale anticiclonilor subtropicali, caracterizate prin calm atmosferic sau vînturi foarte slabe. Pe vremea navigației cu pînze, caii, transportați în corăbiile ce traversau regiunile respective, erau adesea aruncați peste bord, deoarece înaintarea lentă făcea insuficientă apa potabilă.

Latosol (p) v. **Laterit.**

Laurasia (g g) Continent gigant existent în timpul Mezozoicului în emisfera nordică (în S era Gondwana).

Lavaka (g) v. **Ravenare.**

Lavă (a) Magmă care iese la suprafață în timpul erupției, revărsîndu-se peste marginile craterului vulcanic sub formă de *șuvoaie* sau *torenți de* **l.**, sau sub formă de *pînze* ce se extind pe mari întinderi. La suprafață îmbracă forme diferite, în funcție de compoziția chimică și de cantitatea de lavă. Fluiditatea sa depinde de compoziție, temperatură și cantitatea de gaz dizolvat. Cînd lavele provin din pătura granitică (Sial) sînt bogate în silice, sînt *acide*, vîscoase, curg încet, erup exploziv, se răcesc repede căpătînd un aspect bolovănos, se degazeifică puternic și uneori devin poroase (cu goluri numite *vacuole* — de unde și numele de **l.** *vacuolare* sau *scoriacee*). *Piatra ponce* este un tip de **l.** vacuolară. **L.** acide, prin răcire la suprafață, dau: trahite, andezite, dacite. Cît privește **l.** *bazice*, ele provin de obicei, din pătura bazaltică (Sima), sînt sărace în silice, fluide, bogate în elemente feromagneziene, dau erupții liniștite (ex.: Mauna Loa din Hawaii), pierd ușor gazele, curg repede (lava lui Mauna Loa în 1859 a parcurs 53 km în opt zile), se acoperă la suprafață cu o crustă dură sub care lava curge, formînd valuri sau ghirlande revărsate unele peste altele *(***l.** *cordate)*; prin răcire dau bazalte. **L.** se pot răci sub formă de dale cu grosimi de cîțiva cm (phonolitele), în prisme (bazaltele), sau sub formă de perniță (pillow-lava).

Lavă torențială (g) v. **Lavă.**

Lavină (g) v. **Avalanșe.**

Lavogne (g) Termen francez pentru o dolină în formă de cupă, care reține apă pe fund, temporar sau permanent; de cele mai multe ori, amenajarea fundului pentru a reține apa este făcută de om, cu scopul de a adăpa vitele.

Lăcoviște (p) Tip de sol din clasa solurilor hidromorfe, format în condițiile excesului local și temporar de umiditate din zonele aride pînă la semiumede. Succesiune tipică de orizonturi: Am-Ago-Gr. Se include pp în gleisolurile din legenda FAO.

Legea Baer-Babinet (g) Lege care, conform forței Coriolis, impune abaterea rîurilor spre dreapta în emisfera nordică și spre stînga în cea sudică. Este observabilă, uneori, numai la rîurile lungi, cu direcție meridiană.

Legile generale ale geomorfologiei (g) Este vorba mai ales de: *regionalism*, *zonalitatea* morfoclimatică (după care procesele geomorfologice și formele erozivo-acumulative se dispun zonal), *legea etajării* morfoclimatice, *legea eroziunii diferențiale*, *legea echilibrului* (se referă la echilibrul tectono-eroziv, ce conduce la formarea unor suprafețe de echilibru, echilibrul suprafețelor parțiale de netezire, echilibru dinamic etc.), *legea nivelelor de bază* ș.a. La acestea se adaugă legile specifice eroziunii, transportului și acumulării în general, sau legile specifice fiecărui agent și fiecărui tip de proces.

Legendă (g g) Rezumatul explicativ al tuturor semnelor convenționale adoptate pentru o hartă și care face posibilă citirea acesteia.

Lehm (p) Rocă sedimentară detritică friabilă, rezultată din decarbonatarea depozitelor loessoide. Sin. popular, *lut*.

Lendenez (h) Termen breton semnificînd un tombolo care însă nu este emers decît la apele mici ale mării (reflux) și care leagă una sau mai multe insulițe de o insulă mai mare.

Lentilă (a) Pînză de pietrișuri sau nisip, mai groasă pe centru și efilată pe margini. Cînd **l.** se îmbucă unele în altele, dau o *structură lenticulară*, încrucișată sau torențială, specifică depunerilor fluviatile.

Leptic (p) Termen care, în sistemul FAO de clasificare, indică podzoluri la care orizontul E albic lipsește sau este subțire și discontinuu.

Lesivaj (p) v. **Argiloiluviere.**

Lette (g) v. **Dună.**

Levantin (**Romanian**) (a) Etajul superior al Pliocenului, larg răspîndit în exteriorul Carpaților Meridionali și de Curbură.

Levigare (p) Proces pedogenetic de îndepărtare cu apa a unor componente solubile sau fin dispersate din profilul solului sau din partea superioară a acestuia.

Lido (g) Termen italian folosit pentru cordoane de nisip dezvoltate în zona cîmpiilor litorale; *Nehrung* (germ); sin. *săgeată*.

Lignit (a) Cărbune de pămînt inferior, format în terțiar, din tulpinile, ramurile, rădăcinile și frunzele plantelor mari. Este folosit la încălzirea locuințelor, dar mai ales în termocentrale (ex.: Işalnița, Rogojelu, Schitu-Goleşti, Doiceşti etc.). În ultimul timp se realizează și transformarea lui în gaze combustibile prin gazeificare subterană. În România se exploatează, în special, la: Rovinari și Valea Motrului în Gorj, Schitu-Goleşti din Argeș, Șotînga-Doiceşti din Dîmbovița, Filipeştii de Pădure din Prahova, Căpeni-Baraolt din jud. Brașov, Derna-Tătăruș, Sărmășag și Ip din Sălaj etc. Uneori, pentru **l.** în care nu se observă textura lemnului, se folosește termenul de *cărbune brun*.

Liman (h) Lac format prin bararea gurii de vărsare a unei ape curgătoare cu un grind fluviatil *(***l.** *fluviatil)*, sau cordon marin *(***l.** *marin)*. Poate comunica sau nu cu marea printr-o portiță. Cele marine se formează, de obicei, la mări fără maree, închiderea lor cu cordoane avînd loc în timpul ultimei transgresiuni.

Limita apelor (h) Linia de contact între uscat și apa mării, cînd aceasta din urmă este la maree joasă, pe litoralele cu relief de cîmpie unde marea înaintează și se retrage mult la flux și reflux. V. **Linia de țărm.**

Limita uscatului (h) Linia de contact între uscat și mare la maree maximă, pe litoralele joase. V. **Limita apelor.**

Limita zăpezilor persistente (perpetue, perene, veșnice) (g) Linia începînd de la care pot exista, în funcție și de condițiile locale, de expoziție și microclimat, formațiuni de firn sau chiar ghețari permanenți. Pentru vechea glaciațiune această limită este marcată, cu oarecare aproximație, de *nișe nivale*, *circuri suspendate* aliniate imediat sub unele creste, ca și de *nivelul mediu al fundului circurilor obișnuite*. Această limită este, de obicei, mai ridicată pe versanții orientați către soare și mai coborîtă pe versanții orientați către poli, fiind totodată mai ridicată în interiorul lanțului muntos decît pe marginile sale.

Limită geografică (gg) Linie, dar mai ales fîșie sau zonă foarte alungită care întrerupe continuitatea unuia sau unor fenomene care au caracter geografic, sau pînă la care se dezvoltă un anume fenomen. După tipul și caracterul fenomenului respectiv poate fi: **l.** *climatică*, *geomorfologică*, *fizico-geografică*, *biogeografică* etc., iar în cadrul lor alte **l.** cum ar fi: **l.** *fagului*, **l.** *zăpezilor persistente* etc.

Limită de lichiditate (g) Limita de la care o rocă moale îmbibată cu apă devine un lichid vîscos și curge. Sin. *constanta Atterberg*, *prag de lichiditate*.

Limită de plasticitate (g) Limita de la care o rocă de tipul argilei și marnei, îmbibată cu apă, devine plastică și poate aluneca pe o pantă. Se exprimă matematic în procente de apă raportate la greutatea rocii uscate. Sin. *prag de plasticitate*.

Limită orografică a zăpezilor persistente (g) Linia sinuoasă care unește punctele cele mai joase ale unei zone ce are condiții regionale și locale de menținere a zăpezii de la un an la altul. Aici, zăpezile permanente coboară sub forma unor petice nu prea întinse, situate în porțiunile concave ale reliefului, unde radiația solară are valori mai reduse.

Limnic (p) **1.** Care depinde de/sau care trăiește în lacuri. Sin. *lacustru*. **2.** Unitate taxonomică de nivel inferior în sistemul român de clasificare a solurilor.

Limnigraf (h) Aparat care înregistrează grafic și automat variația nivelului unui lac sau al unui curs de apă.

Limnigramă (h) Diagrama pe care este înregistrată variația în timp a nivelului unui lac sau a unui curs de rîu.

Limnisol (p) Tip de sol hidromorf, format pe sedimente lacustre sau fluviolacustre, submerse sau emerse, caracterizat prin prezența unui orizont A limnic (peste 20 cm grosime) urmat de orizont Gr sau/și Gsr. Succesiunea reprezentativă de orizonturi: Alm-Gsr sau Alm-Gr-Gsr.

Limnologie (h) Știința lacurilor și a tuturor apelor stătătoare de pe continente. Tratează problemele lor hidrologice, chimice, biologice, geomorfologice etc.

Limonit (a) Hidroxid de fier, conținînd și hidroxizi de aluminiu, substanțe argiloase etc. Este un minereu de fier, ce se găsește ca ciment în gresii și conglomerate și se formează în zonele litorale, în lacuri dulci, în urma activității ferobacteriilor, și în zonele de oxidare a zăcămintelor de sulfuri, unde creează *pălării de fier*. Apare de asemenea, în zonele de oxidare a zăcămintelor de fier și mangan, sub formă de mase pămîntoase, de stalactite, oolite etc.

Linia marilor înălțimi (g) Linia care unește punctele cele mai înalte dintr-un masiv, dintr-un bazin hidrografic, sau dintr-o ramură de munți.

Linie cotidală (h) v. **Cotidală.**

Linie de creastă (g) Linia ce unește punctele cele mai înalte din lungul unei creste.

Linie de cumpănă (h, g) v. **Cumpăna apelor.**

Linie de falie (g, a) Linia după care se intersectează planul unei falii cu suprafața topografică. Uneori, pe **l. de f.** se instalează: o vale, baza unui abrupt, o simplă denivelare, un șir de bazinete.

Linie de gren (c) Zonă îngustă situată de regulă în fața frontului rece, caracterizată, ca și acesta, prin descărcări electrice, precipitații și furtuni.

Linie de țărm (g, h) Linia în lungul căreia se face contactul dintre uscat și mare. Poziția liniei respective oscilează în funcție de nivelul apei și de tipul de relief pe care se face contactul. Cînd relieful de contact este o cîmpie joasă pot avea loc mari oscilații ale liniei de țărm: la flux, **l. de ț.** se deplasează în interiorul uscatului (v. **Limita uscatului**), iar la reflux se retrage spre mare (v. **Limita apelor**); între aceste două limite se extinde *zona mareică* sau *tidală*. Uneori, prin **l. de ț.** se înțelege aliniamentul de uscat supus direct acțiunii valurilor, în funcție de maree, deci se fixează la mare înaltă și calmă. Se deosebește de zero topografic (nivelul mediu al mării) și de zero al hărților marine (nivelul celor mai joase nivele marine).

Linia polilor (**axa polilor**) (gg) Axa de revoluție a elipsoidului, care trece prin centrul de gravitație al Pămîntului.

Lișteavă (h, g) Mică depresiune lacustră situată în albia minoră și sub grindul fluviatil (termen folosit în lungul Dunării din Cîmpia Română).

Litieră (p) Orizont organic la suprafața majorității solurilor de sub pădure, format din frunze, ramuri și alte materiale organice nedescompuse sau foarte puțin descompuse. Se notează cu Ol. Pe grosimea ei, de cîțiva cm, obișnuit se pot separa trei strate: Ol, de litieră proaspătă, la partea superioară; Of, de litieră fermentativă, intrată în proces de humificare; Oh, de litieră humificată (cu mull, moder, mor).

Litoclastie (g) Procesul mecanic de fragmentare a rocilor compacte (pe calea termoclastiei, crioclastiei etc.) fără a le modifica compoziția chimică și constituția fizică.

Litofile (b) Organisme ce cresc pe stînci, pietre.

Litologie (a) Disciplină geologică ce se ocupă cu studiul rocilor.

Litogeneză (a) Totalitatea proceselor de formare a rocilor sedimentare (alterare, dezagregare, transport, acumulare, transformări diagenetice ulterioare etc.).

Litometeor (ç) Ansamblu de particule, în principal solide, ridicate de vînt de pe suprafața terestră și purtate prin atmosferă la distanțe și intervale care depind, pe de o parte, de viteza vîntului, iar pe de alta, de mărimea particulelor.

Litoral (g) În sens strict, este domeniul de uscat cuprins între linia nivelului cel mai jos al mării (limita apelor) și linia nivelului maxim (limita uscatului). În sens larg (se folosește termenul de *zonă de litoral*), **l.** cuprinde și sectorul submers de mică adîncime al platformei litorale, ca și fișia de uscat asupra căreia se exercită indirect influența mării, prin: brize, umiditate mai ridicată, amplitudine termică mai redusă, ionizarea aerului, activizarea scurgerilor subterane etc. Sensul îngust de litoral este sin. cu acela de *țărm*.

Litorina, marea cu ~ (g, h) Marea formată la începutul postglaciarului pe actualul loc al Balticei și care avea ca fosilă caracteristică Littorina Litorea.

Litosfera (a) Învelișul extern solid al Pămîntului. Sin. *scoarță* (terestră). În 1941 Bareil redefinește **l.** ca o parte rigidă a globului, formată din scoarță dar și din partea superioară (dură și ea) a mantalei, groasă de cca 100 km și care plutește pe astenosferă (moale), aceasta stînd pe mezosferă (rigidă).

Litosol (p) **1.** Tip de sol neevoluat (în sistemul român de clasificare), format pe roci dure, a căror limită superioară este în primii 20 cm sub orizont A, sau 50 cm sub orizont O. Succesiune de orizonturi: A-R sau O-R. **2.** Unitate principală în legenda FAO, care grupează soluri limitate în adîncime (la mai puțin de 10 cm) de o rocă dură.

Lizieră (b) Margine de pădure.

Lizimetru (h) Aparat ce servește la măsurarea cantităților de apă care se pierd prin evapotranspirație și infiltrație în stratele superioare ale solului.

Llanos (b) Savană în nordul Americii de Sud. V. **Savană.**

Lob de meandru (h, g) Porțiunea de meandru detașată de rîu, prin îndreptarea cursului, umplută cu apă, formînd un lac arcuit numit *belciug*. V. **Meandru.**

Lob glaciar (g) O digitație sau front glaciar cu aspect convex ce se desprinde dintr-o calotă centrală și care are oscilații independente față de loburile vecine. **L. g.** *de piemont*, este specific pentru ghețarii alaskieni. **L. g.** *intramontan*, este o masă de gheață de formă circulară și convexă ce reprezintă partea terminală a unei limbi glaciare care debușează într-o depresiune intramontană, unde se lățește.

Loc central (teoria locului central) (g p) Model matematic de stabilire a influenței regionale a centrelor urbane creat de geograful W. Christaller. Pleacă de la modul în care un centru urban răspunde necesităților de servicii ale zonei înconjurătoare, conturînd în același timp și rolul coordonator al orașului în teritoriu ca și poziția (ierarhizarea) diferitelor orașe într-o rețea urbană dată, analizată. Teoria **l. c.** îmbogățită de alți cercetători a căpătat o largă utilizare în geografia urbană și planificarea regională.

Locuitor (gp) Termen general utilizat spre a desemna și evalua în mod cantitativ populația unui teritoriu (oraș, sat, regiune, țară ...); ocupantul activ al unei porțiuni a teritoriului pe care o organizează după nevoile și aspirațiile sale (cf. Maurice Le Lannou).

Loess (a) Depozit sedimentar prăfos de origine eoliană, uneori coluvio-proluvială, compus din particule fine de cuarț, argilă și calcar. Conține adesea concrețiuni calcaroase,

numite *păpuși de* **l.**, și *soluri fosile*. **L.** decalcifiat se numește *lehm*. Este galben, poros, permeabil, se desface în felii verticale, dînd abrupturi, coloane prismatice, stîlpi, prăbușiri. Apele de infiltrație care circulă prin el creează procese de sufoziune și tasare cu forme specifice de relief: crovuri și pseudocarst. **L.** este răspîndit în stepele din America de N și S (pampasul din Argentina), în China (mai ales în bazinul fluviului Huang He — fluviul Galben), în Ucraina, stepele Turkestanului, Transbaikalia (U.R.S.S.), în cîmpiile României, în Dobrogea și S Moldovei. Ca rocă, **l.** se folosește la fabricarea de țigle și cărămizi.

Longitudine (gg) Distanța de la *meridianul de referință* (Greenwich), spre E sau V, și pînă la meridianul locului măsurată pe paralelă; arcul de cerc, măsurat în grade pe ecuator, de la meridianul de referință (0°) și pînă la meridianul locului. Se măsoară de la 0° la 180° spre E (**l.** *estică*) și spre V (**l.** *vestică*). Meridianul de 180° se numește și *antemeridian*. Lungimea unui grad de **l.** variază de la 111 321,4 m la Ecuator și 0,0 m la poli (după elipsoidul Krasovski). În prezent, determinarea **l.** se face simplu, prin diferența de timp (ore, minute, secunde) între ora meridianului locului și ora meridianului Greenwich (ora mondială).

Lopolit (a) Intruziune magmatică cu aspect plat la suprafață și cu formă de cupă sau pîlnie în interior, pătrunsă într-un sinclinal sau un brahisinclinal, care păstrează legătura cu bazinul magmatic, prin coșul de alimentare (transformat prin consolidare în *stock*). Are grosime de sute de m.

Loxodromă (t) Linia convențională cu aspect curbat care intersectează toate meridianele sub același unghi. La unghiul de intersecție 90°, **l.** este paralelă cu ecuatorul. Pe hărțile de proiecție Mercator folosite pentru navigație, **l.** apare ca o linie dreaptă, fapt ce permite trasarea cu ușurință a drumului și efectuarea rapidă a calculelor pe hartă.

Luciu deșertic (g) Crustă strălucitoare, avînd culoare neagră pînă la roșiatică, formată prin depunerea la suprafața deșertului a oxizilor de mangan și fier, de către apele mineralizate care circulă capilar și se evaporă la suprafață. Are de obicei grosimi mici, de cîțiva milimetri, dar protejează rocile de dedesubt împotriva dezagregării. Sin. *patină deșertică, lac de pustiu*.

Lumașel (a) Rocă sedimentară calcaroasă formată prin acumularea cochiliilor.

Lumen (c) Unitate de măsură a fluxului de lumină.

Lumină antisolară (c) Fotometeor constînd dintr-o pată circulară de lumină, care se ivește pe cerul înserării în partea opusă Soarelui.

Lumină purpurie (c) Fotometeor care apare pe boltă, deasupra locului unde a apus Soarele, sub forma unei porțiuni de disc cu licăriri luminoase colorate în roșu-roz.

Lumină zodiacală (c) Fotometeor reprezentat printr-o lucire albă sau gălbuie, de formă conică, ce se ivește pe bolta cerească în perioada echinoxului de primăvară (la 2—3 ore după apusul Soarelui) și a celui de toamnă (la 2—3 ore după răsăritul Soarelui).

Luminozitate (c) Raportul (L) dintre iluminarea (E) produsă de un obiect oarecare pe o suprafață plană orientată perpendicular pe direcția de vizare a acestuia și unghiul (ω) de vizare a obiectului ($L = E/\omega$).

Luncă (g) Noțiune românească ce semnifică mediul geografic de lîngă rîu, suprapus, în mare, pe albia majoră, mai umed, cu vegetație bogată și o faună adecvată, cu mici terase, supus periodic sau întîmplător inundațiilor. Sub raport morfologic, lunca se compune din grinduri fluviale înalte situate lîngă rîu, altele mai joase dispuse spre interiorul său, din zone joase mlăș-

tinoase sau lacustre (bălți), din cursuri părăsite, sau albii afluente ce curg paralel cu rîul principal, părți mai înalte neinundabile în mod obișnuit numite terase de luncă, popine etc.

Lunette (g) v. **Dună.**

Lupă de alunecare (g) Masă alunecată, de formă lenticulară, de dimensiuni mici, care s-a desprins dintr-o cavitate semicirculară cu malul superior abrupt.

Lupă de solifluxiune (g) Curgere noroioasă scurtă, cu aspect convex, desprinsă dintr-o cavitate semicirculară.

Lustru (c) Perioadă de cinci ani pentru care se realizează prelucrări statistice ale datelor meteorologice.

Lut (p) **1.** Materialul pămîntos cu textură intermediară între argilă și nisip. **2.** Rocă detritică neconsolidată cu textură mijlocie, în care fracțiunile granulometrice, argilă, praf și nisip se amestecă în proporții aproape egale. **3.** Clasă texturală cuprinzînd particulele cu diametru între 0,02 și 0,002 mm. Sin. *praf*. **4.** Loess sau depozit loessoid decarbonatat. Sin. *lehm*.

Lutos (p) Rocă sau sol în care predomină fracțiunea granulometrică corespunzătoare lutului (prafului).

Luvic (p) **1.** Termen care, în sistemul român de clasificare, este folosit pentru precizarea nomenclaturii la nivel de tip (sol brun roșcat luvic, sol brun luvic) sau drept caracter diagnostic la nivelul inferior (luvic slab). **2.** Subtip al solului pseudogleic și solonețului cu orizont E luvic. **3.** Subdiviziune în cadrul unor unități principale de sol din legenda FAO, definită prin prezența unui orizont B argiloiluvial.

Luvisol (p) Unitate principală în legenda FAO, care grupează soluri fără orizont A molic, cu sau fără orizont eluvial și cu orizont B argiloiluvial ce are grad de saturație în baze peste 50% cel puțin în partea lui inferioară. Îi corespunde pp majoritatea argiluvisolurilor din sistemul român de clasificare.

Luvisol albic (p) **1.** Tip de sol din clasa argiluvisolurilor, în sistemul român de clasificare, definit prin prezența orizontului E albic. Succesiune tipică de orizonturi: Ao-Ea-Bt-C. Sin. *sol podzolic argiloiluvial* **2.** Subdiviziune a luvisolurilor din legenda FAO, separată pe criteriul prezenței orizontului E albic.

Lux (c) Unitate de măsură a iluminării, egală cu un lumen pe metru pătrat.

Luxmetru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară iluminarea.

M

Maader (h) Termen arab reprezentînd zona de împrăștiere (divagare) a unui ued, cu dune de nisip, cu brațe părăsite după fiecare viitură în care stagnează apă sub formă de mlaștini și bălți, dar fără o chiuvetă cu sărături de tip sebkha, uneori cu pășune sau chiar cultivată.

Maar (h) Lac relativ circular instalat într-un crater de explozie. Este vorba de explozii puternice de gaze care au perforat, sub presiune, stratele de suprafață, fără a fi urmate de erupții de lavă sau cenușe (vulcani *avortați*). Craterul, în formă de pîlnie, are pereți abrupți, iar lacul instalat în el poate atinge 100—150 m adîncime. Asemenea lacuri se cunosc în regiunea Eifel (R.F.G.), în Auvergne (Masivul Central Francez), în Mexic, Africa de Sud, Japonia.

Machia (b) Formațiune densă de arbuști sempervivenți în regiunile mediteraneene. În compoziția **m.** intră laurul, mirtul, rozmarinul, teandrul, fisticul, măslinul sălbatic etc.

Macroclimă (c) Clima la scară planetară sau la scara unor regiuni geografice vaste (zone, continente etc.).

Macroelement (p) Element de nutriție necesar plantelor în cantități mari (azot, fosfor, potasiu, calciu, magneziu, sulf etc.).

Macrometeorologie (c) Știința care se ocupă cu studiul proceselor și fenomenelor meteorologice la scară planetară sau la scara unor regiuni geografice foarte întinse.

Macrorelief (g) Termen folosit adesea echivoc, în sens de *forme de relief mai mari* decît altele mai mici. Într-o clasificare generală a formelor, macrorelieful se referă la formele majore ale continentelor și fundului oceanic, respectiv *tipurile majore de relief*, care sînt: munți, podișuri, dealuri, cîmpii; apoi: dorsale, platforme continentale etc. Ordinea, în scara taxonomică, este următoarea: relief planetar (continente și bazine oceanice; uneori denumit și megarelief), macrorelief, mezorelief, microrelief.

Macroseism (a) Cutremur de intensitate mare simțit de om (microseismele nu sînt simțite de om, ci înregistrate numai de aparate).

Macroturbulență (c) Deplasări de aer în lungul meridianelor, datorate perturbațiilor ciclonice și anticiclonice.

Madreporari (b) Ordin de coralieri cu schelet calcaros în formă de arbore, care sînt principalii constructori de recife coraliere; trăiesc în mările calde tropicale și se cunosc azi peste 2 500 specii.

Magdalenian (a) Ultima cultură umană a Pleistocenului (sfîrșitul Paleoliticului superior, 15 000—10 000/8000 ani î.e.n.) ce corespunde fazei de retragere a glaciațiunii Würm. Se caracterizează printr-o tehnică avansată de prelucrare a osului și cornului, prin diversificarea uneltelor de piatră, prin reducerea mărimii lor; apare pentru prima dată săgeata de lemn cu vîrf ascuțit (din os, corn) lansată cu propulsorul. Această cultură a fost răspîndită în cen-

trul Franței, centrul Germaniei, Elveția, iar la noi se cunosc unele influențe în așezările mezolitice din Ceahlău.

Magmatism (a) Ansamblul fenomenelor legate de magmă, mai ales urcarea acesteia spre/sau pînă la suprafață și pătrunderea ei sub formă de intruziuni în interiorul scoarței. După natura mișcărilor magmei și nivelul de pătrundere în scoarță se deosebesc trei forme de **m.:** profund (intrusiv, endogen, plutonic) care prin răcire dă roci *plutonice*, **m.** *de suprafață* (extrusiv, sau *vulcanism*) care cuprinde ansamblul fenomenelor vulcanice, și **m.** *de contact* ce conduce la roci metamorfice; v. **Metamorfism**). De asemenea, tipurile de **m.** sînt puse în legătură și cu fazele dezvoltării unui geosinclinal, fiind strîns legat de acestea: **m.** *inițial* (în faza de început a geosinclinalului, cînd se formează ofiolite etc., ca cele din Apuseni), **m.** *sinorogenic* sau sinstructogenic (însoțește principalele faze de cutare, cînd se pun în loc intruziuni de granite, porfire etc. ca cele din Autohtonul Pînzei getice, sau din N Dobrogei), **m.** *subsecvent* (intruziuni plutonice acide, ca banatitele din Banat, sau roci intermediare, ca dacitele și andezitele din Oaș-Harghita), **m.** *final* (extruziuni de bazalte, ca cele de la Racoș). Ca forme consolidate, magma realizează în interiorul scoarței: *batolite*, *lacolite*, *apofize*, *filoane*, *stock*-uri, iar la suprafață: *conuri*, *cupole*, *domuri*, *platouri*, *curgeri de pînze*.

Magmă (a) Masă topită, cu aspect fluid sau vîscos, formată în părțile adînci ale scoarței terestre, constituită din silicați, oxizi, gaze și vapori de apă; compoziția sa concretă poate varia foarte mult în raport de locul de origine și natura stratelor străbătute. Există multe ipoteze în ce privește modul său de formare; în general, ia naștere la temperaturi și presiuni foarte ridicate, într-un bazin sau *rezervor magmatic*, după următoarele ipoteze: dintr-un nucleu incandescent păstrat din masa inițială — *ipoteza pirosferică* și *ipoteza vetrelor magmatice*; datorită mișcărilor tectonice care schimbă echilibrul fizico-chimic al substanțelor, creînd **m.** în condiții de geosinclinal — *ipoteza magmogenezei;* datorită desintegrărilor radioactive ce produc temperaturi foarte înalte — *ipoteza radioactivă* și *radiomigrațională*. După conținutul în silice există patru tipuri de **m.:** *acidă* (peste 65%; se găsește în blocurile continentale și zonele de orogeneză — cu **m.** foarte acide), *neutră* (65—52%), *bazică* (52—40%) și *ultra-bazică* (sub 40%; se găsește sub oceane). De asemenea, cînd **m.** este suprasaturată în gaz (în condiții de scădere a presiunii și ridicare a temperaturii) se numește *piromagmă*; cînd este subsaturată în gaz, găsindu-se la adîncimi mari și presiuni ridicate se cheamă *hipomagmă*; *epimagma* este o piromagmă degazeificată ce devine o lavă găunoasă. Prin răcire și consolidare, **m.** dă naștere *rocilor magmatice*, care se realizează în faze, printr-o diferențiere a compoziției. Rocile consolidate la adîncime se numesc *intrusive* sau *plutonice*, cele care apar aproape de suprafața scoarței sînt *roci filoniene*, iar cele de suprafață sînt *efuzive* sau *vulcanice*. În procesul de consolidare pot fi separate patru faze: ortomagmatică (pînă la 650°, cînd se formează cele mai multe roci magmatice, cum sînt granitele), pegmatitică (650—573°, cînd soluțiile rămase dau roci filoniene, cum sînt pegmatitele), pneumatolitică (573—360°, continuă faza anterioară, soluțiile fiind bogate în produși volatili), hidrotermală (sub 360°, din soluțiile apoase cristalizează minerale, ce dau filoane metalifere).

Magnetism terestru (a, gg) Proprietatea Pămîntului de a se comporta ca un magnet cu doi poli. Acești poli magnetici nu coincid cu cei geografici (de rotație), cele

două axe făcînd un unghi de cca 11°. Unghiul făcut de meridianul locului cu linia acului magnetic se cheamă *declinație magnetică*, iar liniile de egală declinație se cheamă *izogone*. Unghiul unui ac magnetic ce oscilează în plan vertical, cu orizontala locului este *înclinația magnetică*, iar liniile de egală înclinare sînt *izocline*. Se numește *paleomagnetism*, cel care se referă la trecutul geologic al cîmpului magnetic, *arhemagnetism*, cel din perioadele istorice și *magnetism remanent*, cel fixat ca linii magnetice, în anumite roci, mai ales vulcanice, în momentul consolidării lor. Prezența unor particularități geologice, cum ar fi minereuri de fier importante, determină schimbări locale în direcția liniilor magnetice terestre, creînd *anomalii magnetice*. Cîmpul magnetic terestru formează o *umbrelă magnetică (centurile Van Allen)* ce protejează viața pe Pămînt împotriva unor radiații cosmice și solare.

Magnetopauză (gg) Limita exterioară pînă unde ajung liniile de forță ale cîmpului magnetic terestru. Ea este deformată de presiunea vîntului solar, apropiind-o de Pămînt în partea dinspre Soare și depărtîndu-se mult în partea opusă.

Magnetit (a) Minereu de fier (oxid natural de fier).

Magnitudine (a) Număr ce reprezintă energia dispersată de un cutremur, sau logaritmul amplitudinii maximale a mișcării măsurată la 100 km de epicentru și exprimată în microni. Se determină cu ajutorul formulei $M = \log A/Ao + C + D$, în care A = amplitudinea adevărată a mișcării solului, Ao = componenta orizontală a amplitudinii maxime pentru undele superficiale cu perioada de aproximativ 20 s pentru cutremurul de magnitudine nulă, C = constanta stației de înregistrare și D = constanta cutremurului (mecanismul cutremurului, adîncimea focarului etc.).

Magnetosferă (gg) Parte a atmosferei unde se produc fenomene magnetice legate de activitatea solară (ex.: captarea de către liniile magnetice a particulelor electrizate provenite din radiația cosmică sau solară).

Mal (h, g) Fîșie de teren îngustă, de obicei abruptă, care mărginește deoparte și alta un curs de apă, despărțind albia minoră de cea majoră sau față de cîmp. Între cele două **m.** curge rîul la ape medii. După mersul longitudinal, raportat la rîu, **m.** pot fi *convexe* și *concave* (la cursurile meandrate); **m.** concave sînt abrupte și se retrag prin eroziunea laterală a rîului, iar cele convexe sînt mai line și adesea se alungesc în albie prin acumulări de aluviuni. Termenul de **m.** este folosit uneori și pentru orice abrupt situat sub suprafețe relativ plane.

Mamelon (g) Formă de relief cu aspect elipsoidal bombat, care se ridică deasupra unei culmi deluroase sau muntoase, sau deasupra unei forme plate.

Mangan (a) Metal alb-cenușiu, asemănător fierului. Se găsește în diferite minerale ale scoarței, în apele mărilor, de unde bacteriile manganogene fac să precipite oxizi de **m.** aflați în soluție, formînd nodulii de oxizi de mangan (care mai conțin și Fe, Ni, Co) de pe fundul oceanelor. Este folosit în siderurgie ca dezoxidant și desulfurant al fontei și oțelului la fabricarea unor aliaje rezistențe la coroziune, în industria chimică, a vopselelor, a sticlei, a ceramicii, a îngrășămintelor, ca protector contra coroziunii etc.

Mangrove (b) Formațiune de arbori și arbuști sempervirescenți (constituită îndeosebi din specii de Rhizophora, Sonneratia, Avicennia etc.), adaptată la condițiile specifice de flux și reflux de pe fîșiile cîmpiilor litorale ale zonelor tropicale și subtropicale, cu mîluri organo-minerale slab aerisite.

Manta (a) A doua geosferă internă a Pămîntului, situată sub scoarţă (începînd de la adîncimea de cca 5—8 km sub oceane şi 20—80 km sub continente, respectiv de la discontinuitatea Mohorovičić), înconjurînd nucleul central la 2 900 km (discontinuitatea Gutemberg). Densitatea materiei este de 3,3—6,7 ceea ce presupune că e de tip peridotitic, respectiv ultrabazică. Undele seismice primare cresc treptat de la 6,5 la 11,5 km/s, iar cele secundare de la 3,7 la 6,5 km/s. Se subdivide în: **m.** superioară, zona de tranziţie (de la 400 la 1 000 km) şi **m.** inferioară. **M.** superioară este formată din trei strate: B′ (grosime de 50—70 km sub oceane şi 150—200 km sub scuturile continentale), B″ (ajunge cu baza la 250 km adîncime), B‴ (între 250 km şi 400 km adîncime). Stratul B′ este solid şi, în teoriile dinamice, este ataşat la litosferă (împreună cu crusta), iar stratul B″ e numit şi *astenosferă* sau stratul de viteză redusă (a undelor seismice). **M.** inferioară pare a fi solidă.

Mapamond (gg) Reprezentarea suprafeţei Pămîntului, sau a lumii pe un plan. Numele vine de la *mappa*, ce înseamnă pînză, deoarece se folosea ca suport pînză sau stofă. Primul care a avut ideea de a reprezenta pe un plan ceea ce se cunoştea despre Pămînt a fost Anaximandru din Milet (610—547 î.e.n.). Mai tîrziu, Dicearque (247—285 î.e.n.) a schiţat prima hartă a lumii, raportînd-o la două axe (ceea ce mai tîrziu a devenit proiecţie), pe care Eratostene (275—194 î.e.n.) le completează cu o reţea rectangulară, ce devine, pentru mult timp, modelul **m.** Ptolemeu aduce noi perfecţionări, realizînd meridiane convergente la Polul Nord, harta lui fiind desfăşurarea suprafeţei unui con tangent paralelei insulei Rhodos. În Evul Mediu, **m.** sînt, la început, mai mult nişte scheme care decurg, fie din cele vechi romane, fie din cele greceşti. Primele reprezentau numai lumea locuită *(oecumena)* şi aproape toate au forma unui disc plat înconjurat de fluviul Ocean. Cel de al doilea tip schiţează şi ceea ce se află la sud de ecuator, parte calificată ca nelocuibilă şi are două fluvii de tip ocean, unul care înconjoară sfera pe la ecuator, iar altul ce trece prin cei doi poli; pe ele sînt divizate şi cinci zone climatice, între care cea toridă a oceanului ecuatorial, care nu poate fi traversat din cauza căldurii. O dată cu Renaşterea, **m.** dispar (sec. XV), locul lor fiind luat de reprezentarea Pămîntului sub formă de *glob*. Urmează interesul marcat pentru găsirea unor proiecţii care să redea în plan configuraţiile, distanţele şi unghiurile de pe glob. Apar **m.** formate dintr-un cerc alungit pe meridianul de 180° cu cîte o jumătate de diametru, altele sub formă de inimă etc.; remarcabil rămîne cel al lui Mercator (1569), cu linii drepte paralele. Spre sfîrşitul sec. XVII se execută numeroase măsurători de longitudine şi latitudine, ceea ce înlătură treptat toate erorile moştenite de la antici (mai ales de la Ptolemeu). Geograful francez Delisle (1675—1726) creează hărţi care reprezintă pentru prima dată conturul şi amplasarea exactă a continentelor, cu proporţiile lor reale. La sfîrşitul sec. XVIII, harta lumii era, în aspectele sale generale, realizată. Ulterior ea s-a îmbogăţit numai cu amănunte (cote, aspecte din interiorul continentelor etc.).

Mardelle (g) Depresiune mică (2—10 m) şi închisă, pe platourile calcaroase din N Franţei, adesea plină cu apă, a cărei origine este presupusă a fi felurită (carieră, dolină, hidrolacolit).

Mare (h) Întindere vastă de apă sărată care se deosebeşte de ocean prin suprafaţa mai mică, prin reducerea sau inexistenţa gropilor abisale, marea extensiune, uneori în exclusivitate, *a platformei continentale*, prin legăturile şi influenţele strînse ce le are cu continentele mărginaşe, prin variabilitatea mai mare a salinităţii. Cea mai obişnuită clasificare a **m.** se face după gradul de comunicare cu oceanul şi poziţia în raport cu continentele din jur. **1. M.** *mărginaşe*, situate la marginea oceanelor, formînd un fel de golfuri ale acestora; ele nu sînt separate de ocean nici prin praguri joase, nici prin arcuri continentale decît arareori, dar platforma continentală reprezintă aspectul esenţial al acestor mări; se caracterizează prin maree de tip undă staţionară, dar mai des sub formă de undă ce se propagă progresiv dinspre ocean; cînd au totuşi un prag despărţitor regimul lor hidrologic este influenţat de continent şi de acest prag; ex.: M. Chinei de E, M. Timor, M. Arafura, M. Nordului. **2. M.** *continentale* sînt cele care pătrund total în masa continentală, comunicînd cu oceanul printr-o deschidere îngustă şi puţin adîncă, sau strîmtoare, peste care adesea se formează un *curent de compensaţie* (cînd se evaporă din mare mai mult decît aportul fluviatil), sau *curent de descărcare* (cînd aportul fluviatil depăşeşte evaporarea); caracterele fizico-geografice ale acestor mări reflectă influenţele climatului continental din jur; de ex., salinitatea în M. Roşie atinge 42‰, pe cînd în Baltica este de numai 3—6‰; unele din aceste mări, în anumite condiţii, au caracter *euxinic*, ca de ex. M. Neagră. În această categorie se desprinde şi tipul de **m.** *mediterane*, sau intercontinentale, situate între două sau trei continente, încetăţenindu-se ideea că despart continentele nordice de perechea lor sudică (Mediterana americană, europeană şi asiatică, ultima despărţind Asia de Australia); în realitate şi aşa-zisul Ocean Îngheţat de N (care este îngheţat numai la suprafaţă) este, tot o mediterană. **3. M.** *închise*, sînt, în fapt, lacuri foarte mari, fără legătură cu Oceanul (ex.: M. Caspică, M. Moartă). Există şi o categorie de **m.** *interinsulare*, care fac parte din ocean, situate însă între insule (M. Java, M. Bali, M. Flores, M. Banda etc.). După modul cum a luat naştere chiuveta marină se pot deosebi: **m.** *de transgresiune (epicontinentale)* formate prin înaintarea apei oceanice peste zone joase continentale (M. Nordului, M. Mînecii, M. Azov ş.a.) şi **m.** *de ingresiune* (de prăbuşire) ce s-au format prin scufundarea puternică a uscatului (M. Marmara, M. Egee, M. Japoniei, mediteranele etc.).

Mare leopardină (h) Fîşie de 200—400 km a suprafeţei oceanului care, după trecerea unui taifun, rămîne mai rece ca apa din jur cu diferenţe de pînă la 5,5°C. Explicaţia: mişcarea în spirală a taifunului ridică neuniform apa rece din adînc, iar căldura de la suprafaţa apei e cedată atmosferei.

Mare de pietre (g) Acumulări masive de roci dezagregate pe suprafeţe orizontale sau suborizontale (eluvii), de mărimi foarte variabile, de la blocuri de cîţiva m³, la detritus. Sînt specifice regiunilor periglaciare formate din roci dure, dar se întîlnesc şi în deşerturi. Sin. *mare de blocuri*, *cîmp de pietre*, *cîmp de blocuri*.

Marea Tethys (a) Marea ce ocupă geosinclinalul situat între cele două continente din Mezozoic (Laurasia şi Gondwana), ce se întindea din America Centrală (aflată mult mai în E) şi pînă în SE-ul Asiei; din ea a rămas M. Mediterană. Sin. *Mezogaea*.

Maree (h) Undă de oscilare de foarte mare lungime şi de mică amplitudine în oceane şi mări deschise, care spre ţărm se transformă în undă de translaţie; este determinată de atracţia Lunii (care este de 2,17 ori mai mare ca a Soarelui) şi a Soarelui. Efectele acestei atracţii sînt ridicarea şi

coborîrea nivelului mării, care la ţărm îmbracă şi aspect de înaintare, peste uscat şi de retragere. **M.** care urcă se cheamă *flux* (**m.** *înaltă*), iar cea care coboară — *reflux* (**m.** *joasă*), ele fiind separate de către două momente de imobilitate a nivelului marin, un *staţionar al mării înalte* şi un *staţionar al mării joase*. Denivelarea între cele două stări, respectiv amplitudinea **m.**, se cheamă *marnaj*, iar fîşia pe care oscilează poartă numele de *zonă intertidală*, sau *intercotidală*; în această zonă intră şi ceea ce se numeşte *estran* (partea pietroasă dezgolită a zonei intertidale) şi o parte din *plajă*. Marnajul variază adesea de la o **m.** la alta, amplitudinea sa relativă fiind definită de *coeficientul de* **m.** Unda de **m.** se realizează, cu oarecare întîrziere, la trecerea Lunii peste meridianul locului, precum şi peste meridianul opus, ea dînd roată globului în timp de 24 ore şi 50 minute (zi lunară). Ca urmare, ritmul sau *perioada* **m.** este de 12 ore şi 25 minute (de două ori pe zi) dar ea este influenţată şi modificată de topografia locului, forma şi orientarea ţărmurilor, prezenţa golfurilor şi a gurilor de văi etc.; se întîlnesc astfel: **m.** *semi-diurne* (de două ori pe zi), *diurne* (o singură **m.** pe zi), **m.** *mixte* (de două ori pe zi, dar numai în anumite perioade ale anului, iar fluxurile şi refluxurile sînt inegale). Amplitudinea **m.** este de 1—3 m în largul oceanului şi creşte spre ţărmuri, atingînd un maximum în golfurile de pe partea estică a continentelor (**m.** maximă pe glob este de 19,6 m în Baya-Fundy, Canada). De asemenea, la interval de 14 zile fluxul este maxim — **m.** *de sizigii* sau *ape vii* (cînd Luna şi Soarele se află în conjucţie sau în opoziţie — luna plină şi luna nouă — şi forţele lor se însumează) şi tot la un interval de 14 zile (cînd Soarele şi Luna sînt la cuadratură şi forţele lor se opun) fluxul este minim — **m.** de cuadratură sau *ape moarte*; acum şi marnajul este minim. **M.** se produc cu oarecare întîrziere faţă de momentul trecerii Lunii la meridian, întîrziere care diferă de la un loc la altul după topografia locului; ca urmare, s-au întocmit tabele cu timpul scurs de la trecerea astrului şi pînă la producerea fluxului, care poartă numele de *perioada fluxului* sau *ora portului*. Estuarele modifică şi deformează ritmul **m.**, făcînd inegale faza de flux şi cea de reflux, descompunînd-o într-o **m.** *dinamică*, formată prin acumularea apei dulci şi uneori întoarcerea ei spre amonte, şi o **m.** *de apă sărată* ce pătrunde pe gura fluviului împingînd-o pe cea dulce: apare fenomenul denumit *mascaret* (pe Sena — un val de 3—5 m înălţime ce urcă progresiv cu cca 15 km/oră spre amonte), *pororoca* (pe Amazon), sau *bora* (pe Gange). În unele strîmtori oscilaţiile de mare înaltă şi joasă formează *curenţi de* **m.** (Messina, Eubeea din Grecia). În ocean, undele **m.** oscilează şi se deplasează în mod diferenţiat de la un loc la altul; *liniile cotidale* sînt cele care unesc punctele atinse în acelaşi timp de unda de **m.**; cum aceste unde au mersul modificat de forţa Coriolis, care introduce o translaţie orizontală, liniile cotidale se unesc în sisteme ce se rotesc în jurul unor centri numiţi puncte *amfidromice*.

Maree atmosferice (c) Fluctuaţii ale înălţimii atmosferei, datorate, ca şi în cazul mareelor oceanului mondial, acţiunii de atracţie a Soarelui şi Lunii. Densitatea aerului fiind mică, amplitudinea lor este neînsemnată.

Maregraf (h) Aparat pentru înregistrarea grafică a oscilaţiilor în timp a nivelului mării (provocate de maree, vînt etc.). Sin. *mareometru*.

Marghile (g) Movile mici (30—60 cm) înierbate, similare muşuroaielor de furnici, formate în regim periglaciar pe suprafeţe uşor înclinate. În zona de tundră sînt mai dese întîlnite şi au dimensiuni mai mari decît în etajul montan periglaciar. Sînt alcătuite din material argilo-nisipos, în amestec cu pietricele colţuroase, uneori avînd la bază şi un mic bolovan, sau o lespede. Sînt acoperite cu muşchi, ierburi higrofile, ericacee ş.a. Se formează prin îngheţul diferenţiat al lentilelor de apă din sol, la care se asociază şi procese biochimice. Au o durată de doi-patru ani, cînd cresc, se *sparg* şi dispar, reapărînd altele pe locuri vecine. Degradează pajiştile. Termenul este popular, întrebuinţat în regiunile montane; se pare că, în unele regiuni mai joase, acelaşi termen ar specifica o porţiune mlăştinoasă sau mocirloasă, similar cu *rovină*, motiv pentru care unii autori români nu-l folosesc. Sin. *muşuroaie înierbate*.

Margine (g) **1.** Locul unde se termină o suprafaţă unitară. **2.** Fîşia de bordură şi de tranziţie a unei zone în raport cu anumite fenomene care se desfăşoară integral în interiorul acelei zone: **m.** *continentală*, **m.** *gheţarilor* (contactul cu zona de acumulare, unde începe scurgerea proglaciară), **m.** *muntelui* (fîşia de contact cu o depresiune sau alt relief jos, de unde şi termenul de *mărginime*, în zona Sibiului), **m.** *deşertului* etc. Unul dintre cei mai folosiţi termeni este acela de **m.** *continentală*, zonă cu structură continentală ce se extinde sub ape, de la linia de ţărm şi pînă la cîmpiile abisale (fundul oceanic). Se compune din: *platforma continentală*, sau *şelful* cu o pantă medie de 0°07′, terminată cu *muchia platformei* (flexura continentală sau marginea externă a platformei); urmează *povîrnişul continental*, sau panta continentală, care are înclinări mult mai mari, de 3—6° şi foarte rar ajunge la 20°, lărgimea sa fiind în medie de 20 km (termenul de abrupt este neindicat la pantele amintite); partea terminală a povîrnişului are aspectul unei pante de racord cu cu o înclinare de 0°30′, lată de 100—1 000 km şi e denumită: *piemont suboceanic*, *piemont oceanic*, *piemont continental*, *glacis precontinental* (Bourcart, 1964); *continental rise* (ridicare continentală — în literatura americană). După piemont urmează fie *cîmpiile abisale*, fie *fosele* oceanice ai căror versanţi ţin tot de **m.c.**

Marigot (h) Termen din zona tropicală umedă, semnificînd un braţ de fluviu difluent care se pierde într-o regiune inundabilă. Sin. *crique* (în Guyana).

Marmită (g) Cavitate circulară scobită în patul dur al unor cursuri de apă, sau pe o banchetă litorală, prin mişcarea turbionară a pietrişului. Se întîlneşte mai ales în calcare, în partea inferioară a rupturilor de pantă sau a pragurilor. În urma adîncirii văii, unele **m.** sînt secţionate şi rămîn suspendate pe maluri; **m.** *de abraziune*, cuvetă de formă circulară, unghiulară sau disimetrică, formînd o microexcavaţiune care se afundă perpendicular în abruptul stîncos al falezelor (Dionne, 1965). Rotunjirea şi adîncirea se face prin eroziune turbionară.

Marmorare (p) Coloritul pestriţ al unor orizonturi (de regulă de glei sau pseudoglei) din solurile evoluate în exces de umiditate, determinat de pete de oxidare şi reducere.

Marmură (marmoră) (a) Rocă metamorfică constituită din calcit (calcar cristalin), uneori cu minerale accesorii. Are culoare albă, cu structură zaharoidă (**m.** de Carrara din Italia), dar impurităţile o pot face şi albastră (**m.** de Toscana), cenuşie (Moneasa), roz (Ruşchiţa), galbenă-cafenie (Căprioara, jud. Arad), neagră, roşie (Moneasa) etc. Se întrebuinţează în construcţii (trepte la scări, plăci de perete, pardoseli), pentru sculptură. În mediu poluat cu gaze,

m. se decolorează şi-şi pierde strălucirea, de aceea, cea colorată se foloseşte mai ales pentru interioare.
Marnaj (h) Amplitudinea sau denivelarea dintre mareea maximă şi minimă (flux şi reflux); afectează aşa-numita zonă intertidală (v. **Maree**).
Marnă (a) Rocă sedimentară din grupa pelitelor, constituită dintr-un amestec fizic de particule de argilă şi carbonat de calciu în proporţii variate. Are aspect pămîntos, este moale, fărîmicioasă, dar uneori întărită prin prezenţa silicei. Impurităţile minerale sau organice îi dau culori diferite (alburiu-cenuşiu, roşu, galben, brun, albastru, negru). **M.** calcaroase, arse şi măcinate, se folosesc la fabricarea cimentului, iar argilele marnoase la fabricarea cărămizilor. La noi se exploatează la: Fieni (jud. Dîmboviţa), Bicaz-Chei (jud. Neamţ), Comarnic (jud. Prahova), Bîrseşti (jud. Gorj) etc.
Marnocarst (g) v. **Carst.**
Marsch (marş) 1. (g) Termen german indicînd o porţiune de cîmpie litorală, cu caracter mlăştinos, inundată parţial de apele mării, sau cel puţin la flux şi obişnuit pe cale de colmatare cu materiale fine, nisip, turbă. **M.** din zona estuarelor primesc apă dulce. Ele se compun din mai multe părţi: partea joasă neocupată de vegetaţie numită *slikke* (în Flandra şi Ţările de Jos), este inundată la fiecare flux; *slikke-ul înalt*, deasupra limitei de flux, dar în continuitate, este ocupat de vegetaţie halofilă sau de mangrove. Urmează o *microfaleză*, iar după ea aşa-numita *schorre* (Flandra şi Ţările de Jos) sau *herbu*, ocupat numai de *apele vii* (v. **Maree**) şi la furtuni în partea sa inferioară. Ultimele două părţi (slikke şi schorre) sînt cărate de *şanţuri de maree* încătuşate şi ramificate. În părţile joase cu apă sărată se poate recolta sare (**m.** *sărate)*, iar în porţiunile cu turbă au loc tasări cu formarea unor mici depresiuni ce menţin apă; acestea din urmă poartă denumiri variate: *moères* în Flandra, *molières* în Picardia. Aceste mlaştini turboase pot fi desecate (**m.** *desecate)*, mai ales cele mai înalte; **m.** protejate de om împotriva mării poartă numele de *poldere*. Sin. *cîmpii litorale mlăştinoase*. **2.** (b) Formaţiuni ierboase de mlaştini şi fîneţe umede pe cîmpiile litorale joase, supuse acţiunii mareelor, din zona temperată (tipice sînt în nordul Belgiei, Olandei, Germaniei, în Danemarca). Prin îndiguire şi drenare sînt transformate în *poldere*.
Martor de cuestă (g) Martor de eroziune, de obicei sub formă de stîlp stratificat, rămas sub cornişa cuestei, prin retragerea frunţii sau frontului.
Martor de eroziune (g) Rest dintr-o formă de relief mai extinsă care a rezistat eroziunii terenurilor din jur. Are, de obicei, formă de: stîlp, cornet, mamelon, deal sau munte insular, cupolă, vîrf cu aspect variat, popină etc. Sînt două feluri de **m. de e.**: *petrografici* (sau de duritate, cînd sînt formaţi din roci mai dure decît terenul din jur) şi *de poziţie* (au o poziţie favorabilă în raport cu eroziunea maximă, de ex. pe cumpăna apelor).
Masa atmosferei (c) v. **Atmosfera.**
Masă de apă (oceanică) (h) Un volum anume de apă oceanică caracterizat printr-o anume temperatură şi salinitate, deosebite faţă de apele din jur. Caracteristicile respective se exprimă prin *diagrama T.S.* Ele se materializează sau se delimitează prin mersul izopicnelor (egală densitate). Oceanele se compun din **m. de a.** imense, suprapuse, alteori imbricate, ce se mişcă unele în raport cu altele creînd curenţi oceanici (marini). Astfel apar *curenţi de adîncime* (cauzaţi de diferenţa de densitate şi sînt lenţi), *curenţi de suprafaţă*, care izolează mase diferite

de ape, cum sînt curenţii de larg ce izolează *apele de platformă*, în raport cu *apele abruptului continental*. Fîşia de întîlnire dintre două tipuri de **m. de a.** constituie *fronturi oceanice*, ce se caracterizează prin turbulenţă, turbioane, fîşii de amestec *(mase intermediare)* şi uneori prin bogăţia în peşte (întîlnirea între apele reci şi cele calde). În zona frontului ca şi pe toate fîşiile de contact, apar fenomene hidrologice specifice şi variate (din cauza densităţilor diferite, direcţiei de deplasare diferite, sau a contactului cu un obstacol, ca ţărm sau relief submarin); între aceste fenomene hidrologice pot fi amintite: curenţii de densitate, *cascading*-ul (termen englez ce semnifică coborîrea apelor răcite la suprafaţă), *capszing*-ul (termen englez indicînd coborîrea puternică a apelor, presate de vînturi violente, în lungul abruptului continental), *convergenţa* (coborîrea apelor pe linia de întîlnire a doi curenţi oblici), *divergenţa* (individualizarea unei noi **m. de a.** în interiorul alteia sub efectul vîntului care o mînă divergent, făcînd să urce apă din adînc — fenomenul de *upwelling)*.
Masă glaciară (g) Volum de gheaţă, sub formă de calotă, de limbă, de lob etc., izolată faţă de aitele, sau care are caracteristici dinamice aparte (se deplasează independent).
Mascaret (h) v. **Maree.**
Masiv (g) Unitate muntoasă sau deluroasă care se prezintă ca o masă relativ compactă, impunătoare faţă de terenurile din jur, cu un relief greoi, versanţi externi cu pante mari, cu interfluvii adesea nivelate, cu o fragmentare redusă care nu-i afectează unitatea de monolit. Cele mai tipice sînt **m.** *muntoase*, care sînt blocuri muntoase mai mult sau mai puţin unitare, delimitate de falii, provenite adesea din blocuri cristaline hercinice reînălţate; ele pot fi formate şi din roci vulcanice (ex.: M. Igniş) sau chiar din roci sedimentare, în general rezistente la eroziune (calcare, gresii, conglomerate), cînd individualizarea lor s-a făcut tot prin falii, dar şi prin eroziune diferenţială, ca şi prin jocul masivelor cristaline din fundament (ex.: masivele de la Curbura Carpaţilor). În cadrul **m.** muntoase, sau în cadrul unui lanţ muntos se mai pot deosebi: **m.** *cristaline* (compuse din roci cristaline), **m.** *mediane* (tot masive cristaline dar prinse între munţi de cutări mai recente), **m.** *vechi* (**m.** consolidate în era primară, mai ales hercinice, sau chiar bucăţi de platforme, formate dominant din roci cristaline, peneplenizate puternic şi reînălţate uşor ulterior, sau puternic — **m.** reîntinerite). Termenul este folosit, în sens geologic, şi pentru **m.** *de sare*, ca şi pentru sectoare ale scoarţei formate din roci vechi, delimitate de formaţiunile înconjurătoare.
Matcă (h, g) v. **Albie minoră.**
Material parental (p) Material în care s-a dezvoltat profilul de sol. Se notează cu C (în cazul rocilor necimentate, friabile), cu R (în cazul rocilor dure necarbonatice), cu Rrz (în cazul rocilor dure carbonatice). Sin. *rocă de solificare, rocă mamă de sol.*
Materii prime (g e) Produse brute extrase din subsol sau furnizate de agricultură sau de exploatarea forestieră şi utilizate în industrie spre a fabrica produse finite în care **m. p.** se regăsesc incorporate din punct de vedere fizic dar au suferit una sau mai multe transformări.
Matrice (a) Material fin, de obicei nisipo-argilos sau mîlos, în care se încorporează elemente mai grosiere, mai ales pietrişuri şi blocuri.
Maturitate (g) v. **Ciclu.**
Mazut (m) [Strat toxic format la suprafaţa mărilor şi oceanelor în urma deversării unor mari canti-

tăți de țiței. Prezența **m.** este legată de accidentele petrolierelor gigant și ale platformelor de foraj marin.

Maximum glaciar (g) Cea mai mare extensiune a unei glaciațiuni, marcată printr-un *val morenaic extern*. Termenul este însă destul de des folosit și pentru acea fază glaciară din timpul Pleistocenului care a atins un maximum de extindere; aceasta pare să fi fost, pentru Alpi, glaciațiunea Riss, cînd s-au depus *morenele externe* în piemontul alpin, iar pentru cea continentală — glaciațiunea Saale. În general, **m.g.** a șters total urmele glaciațiunilor anterioare, care nu mai pot fi deduse decît din unele formațiuni derivate, ca pietrișurile fluvio-glaciare, sau pot fi presupuse.

Măgură (g) Deal mare, adesea singuratic sau săltat ca un trunchi de con deasupra regiunii înconjurătoare (**M.** Odobeștiului, **M.** Șimleului). Termenul e folosit și pentru masive conice montane săltate deasupra unor culmi joase (**M.** Codlei), sau pentru unele *vîrfuri conice* înșirate pe culmile centrale sau secundare ale munților joși sau mijlocii, care sînt de multe ori martori petrografici, respectiv neckuri în zonele vulcanice (**M.** Mare, **M.** Tocului etc. din *nivelul Măgurelor* extins în Munții Lăpușului).

Mărăciniș (b) Formațiune de tufe ale arbuștilor de stepă *(Prunus spinosa, Rosa canina, Amygdalus nana)*.

Meandru (g, h) Buclă executată de albia minoră a unui rîu, de obicei cu pantă mai redusă. Numele vine de la Maeander (Menderes), rîu foarte sinuos în Asia Mică. Cele două maluri ale unui **m.** sînt asimetrice — unul *concav*, supus eroziunii și deci mai abrupt, iar celălalt *convex*, lin și prelungit cu acumulări aluviale. **M.** nu se dezvoltă singular ci în *suite de* **m.** **M.** migrează, prin eroziune laterală, către aval; cînd această migrare se face rapid, chiar cu schimbări laterale de cursuri, avem **m.** *divagante*, rătăcitoare, sau **m.** *libere* (care pot fi *simple* sau *compuse*, adică în cadrul buclelor mari apar și bucle mai mici). Cînd un **m.** din amonte evoluează mai rapid ca cel din aval are loc o *captare* de **m.**, cu *îndreptarea cursului* și părăsirea vechiului braț — **m.** *părăsit*, în care, la început, se instalează un lac arcuit numit *belciug*, iar la mijloc rămîne un martor rotund numit *popină* (sau grădiște); fenomenul mai poartă numele de *gîtuirea* **m. M.** se pot păstra și cînd o regiune se înalță formînd un deal, podiș sau chiar munte, ele devenind **m.** *încătușate* (au versanți înalți, evoluează încet); **m.** încătușate se pot forma însă și mult după apariția unităților înalte, cînd rîurile ating profile longitudinale parțiale de echilibru; acestea din urmă se numesc **m.** *autogene* sau *de rîu* (ex.: **m.** din defileul Jiului), iar primele se numesc **m.** *de vale* (meandrează pe toată înălțimea văii), sau *epigenetice* (cînd sînt și antecedente, ca de ex. **m.** Lăpușului în Masivul Preluca). Prin deplasarea laterală și spre aval a **m.**, în general și a celor încătușate în special, se creează o albie majoră mai lată, de pînă la 18 ori cît albia minoră, ce poartă numele de *pat de meandrare*, iar valea astfel lărgită și cu pereți abrupți se cheamă *vale calibrată*.

Mediu (m) Spațiul ce înconjoară ființele vii și cu care acestea realizează un schimb permanent de materie și energie, făcîndu-le mai mult sau mai puțin dependente de el.

Mediu geografic (gg) Spațiul natural sau amenajat ce înconjoară ființele și societatea umană, asupra căruia ea acționează, și ale căror componente climatice, biologice, hidrologice, edafice, economice, politice, psiho-sociologice etc. au repercusiuni asupra stării și comportamentului grupurilor umane.

Mediu înconjurător (m) Ambianța omului localizată la suprafața Pămîntului într-un spațiu tridimensional. **M. î.** are o anumită alcătuire, organizare, structură și funcționare, rezultate din fluxurile energetice și substanțiale naturale și antropice ce leagă cele trei subsisteme principale: *neviu*, *viu* și *uman* în cadrul unui nou înveliș al Pămîntului numit de unii cercetători *ecosferă*.

Mediu rural (m) Tip de mediu înconjurător caracterizat prin: încărcare cu populație redusă (în medie opt locuitori la ha); prezența a două zone, vatra și moșia, prima pentru locuit, a doua pe care se practică cele mai variate forme de utilizare a resurselor; dependența de factorii naturali este directă.

Mediu urban (m) Tip de mediu înconjurător aproape complet artificializat, caracterizat prin șapte funcții principale: de locuit, productivă, cultural administrativă și de servire, de comunicare, ecologică și de recreere, estetică, strategică.

Mediu de viață (m) Totalitatea condițiilor externe de natură fizică, chimică, biologică, în care se desfășoară viața plantelor și animalelor.

Megalopolis (g p) Fază geografică, teritorială, supremă a urbanizării contemporane, sistem aproape continuu de areale urbane și suburbane extins pe mii de km², ce concentrează zeci de milioane de locuitori și deține poziții eminente în viața economică, socială, culturală, politică a țării în care se dezvoltă. Astfel, **m.** din NE S.U.A. ce se desfășoară între Boston și Washington concentrează, pe 1,8% din suprafața țării, cca 1/5 din populație și 1/4 din producția industrială a acesteia iar **m.** Tokaido (între Tōkyō și Ōsaka) concentrează pe 11,6% din suprafața Japoniei 45% din populația țării.

Megarelief (g) Termen folosit rar, pentru formele planetare. V. **Macrorelief.**

Megaterme (b) Organisme adaptate la temperaturi ridicate.

Melanic (p) Caracter diagnostic, la nivel de varietate, pentru argiluvisolurile în a căror orizont Bt apare un suborizont de culori închise.

Melanocrate (a) Roci cristaline bogate în minerale de culoare închisă (piroxeni, amfiboli, mice). Opuse sînt leucocratele, bogate în minerale albe (cuarț, feldspat).

Melcosopocinic (g) Termen de origine rusă, semnificînd un relief vălurit, cu coline rotunjite, înalt de 300—500 m, din care saltă și martori mai înalți (inselberguri). Este un relief ce se apropie de o suprafață de nivelare.

Melea (g) Porțiune de apă marină de formă longitudinală și foarte îngustă, izolată aproape total de mare prin bancuri de nisip (de tip *sacalin*), care cu timpul se înglobează deltei.

Meoțian (a) Primul etaj al Pliocenului din bazinul Pontic.

Meridian (gg) Jumătatea unui cerc care întretaie suprafața terestră după un plan ce trece prin axa polilor. Toate meridianele sînt perpendiculare pe ecuator. **M.** *de origine* a fost ales cel care trece pe la Greenwich, lîngă Londra (Conferința de geodezie de la Washington, 1884); în prealabil și alte popoare sau țări propuseseră propriul lor **m.**, începînd cu Eratostene care a ales pe cel ce trecea prin Rhodos etc. Opus meridianului zero este cel de 180°, sau *antemeridianul*. De la **m.** de origine se măsoară gradele de longitudine spre E (longitudine estică) și spre V (longitudine vestică).

Merocarst (g) Carst dezvoltat incomplet, din mai multe cauze posibile: este la începutul evoluției sau, mai ales, stratele calcaroase sînt subțiri, ori au un facies marnos, cretos care nu este favorabil carstificării. Se caracterizează prin aceea că tipurile de forme sînt reduse, lipsesc mai ales poliile, formele ce apar sînt adesea imperfecte, sau

diversele lor elemente au o dezvoltare incipientă.

Merzlotă (g) v. **Gelisol.**

Mesa (g) Platou bazaltic pus în evidenţă prin eroziune diferenţială şi inversiune de relief; este vorba de curgeri de lave ce s-au acumulat pe văi largi sau în depresiuni, iar eroziunea a îndepărtat ulterior rocile mai moi din jur reliefînd bazaltele sub formă de platouri. Uneori se dă numele de **m.** şi platourilor de curgeri obişnuite, sau celor de aglomerate (similare celor din Harghita, situate la 800—1 000 m), precum şi unor platouri piemontane (**m.** piemontană).

Mesetă (g) Podiş interior realizat pe un fundament vechi peneplenizat, dar acoperit cu o pătură sedimentară mezozoică sau terţiară. Termenul e folosit în Peninsula Iberică şi Munţii Atlas; ex.: **M.** Iberică, **M.** Marocană şi **M.** Algeriană (ultimele numite şi Podişul Şoturilor, intercalat Munţilor Atlas).

Mestecăniş (b) Pădure de mesteacăn *(Betula* sp.*)*.

Metamorfism (a) Totalitatea modificărilor suferite de roci ajunse la mari adîncimi, sub acţiunea agenţilor endogeni: căldură şi presiune mari, deplasarea materiei, gaze şi substanţe minerale din adînc. Se deosebesc: **m.** *general* sau *regional* (afectează mari întinderi şi are loc la adîncimi mari) şi **m.** *de contact* (legat de punerea în loc a magmelor în scoarţă, care transformă rocile din jur pe o *aureolă de contact*). După gradul de transformare a rocilor metamorfozate se deosebesc trei zone: *epizona* (cea superioară, cu **m.** slab), *mezozona* (aici **m.** e puternic şi se formează: micaşisturi, gnaise, cuarţite, marmure, amfibolite), *catazona* (foarte adîncă, unde se formează minerale şi roci stabile). O formă particulară impusă de mişcările tectonice este *dinamometamorfismul* ce are loc mai ales în lungul fracturilor (se formează milonite).

Metageneză (a) Ultima fază a procesului de încărbunare, ce are loc de obicei în cadrul metamorfismului (la temperaturi şi presiuni mari).

Meteor (c) Fenomen atmosferic (cu excepţia norilor) constînd dintr-o precipitaţie, o suspensie, o depunere, o manifestare electrică, optică sau acustică.

Meteorit (a) Sfărîmături provenite din spaţiul interplanetar, care, atrase de Pămînt, pătrund în atmosferă cu viteze ce pot trece de 100 km/s, unde ard, transformîndu-se în cenuşă, sau unele părţi ajung pînă la sol, creînd prin izbire *cratere meteorice*. În fiecare zi cad pe Pămînt 10—20 tone de praf cosmic, cenuşă meteorică şi **m.** Mărimea şi greutatea **m.** variază de la praf la blocuri mici sau mari de mii de tone. **M.** care conţin gaze multe explodează în atmosferă, dînd ceea ce se cheamă *stele căzătoare* sau ploaie de stele. **M.** se subdivid în: sideriţi (Fe + Ni), sideroliţi (Ni + Fe şi silicaţi), aeroliţi (silicaţi de fier şi magneziu metalic). Printre cei mai mari **m.** cunoscuţi se citează: **m.** tungus, căzut în regiunea Krasnoiarsk, în 1908, de 2 200 t; **m.** din Arizona, căzut înainte de era noastră şi care a format un crater de 1 300 m diametru şi adînc de aproape 200 m (Meteor Crater sau Canyon Diablo); la noi în ţară au căzut **m.** la Mociu, 1882 (Cluj), Mădăraş (Mureş), Cacova (lîngă Reşiţa).

Meteorizaţie (g) Totalitatea proceselor meteorice (dezagregare, alterare şi în parte dizolvare) care distrug roca pe loc, producînd scoarţă de alterare.

Meteorologie (c) Ştiinţa care studiază procesele şi fenomenele din atmosferă. Printre principalele ei ramuri se numără: **m.** *dinamică*, **m.** *sinoptică*, **m.** *aeronautică*, *aerologia*, *agrometeorologia*, *actinometria* sau *radiometria* etc.

Meteorologie sinoptică (c) Ramură a meteorologiei care cercetează

macroprocesele circulaţiei generale a atmosferei, în scopul elaborării prevederilor de timp.

Metis (g p) Persoană provenită din căsătoria a doi indivizi de rase diferite. **M.** are denumiri specifice după mixajul rasial realizat. Astfel, în America mixajul între o persoană de rasă albă şi una de rasă neagră poartă numele de *mulatru*; **m.** rezultat din mixajul între un negru şi un amerindian poartă numele de *zambo*.

Metoda geografiei (gg) Procedeu, principiu sau regulă (ansamblu de procedee, principii şi reguli) care se aplică în cercetarea unei realităţi obiective. În mod curent *harta* este socotită metoda de bază în studiul fenomenelor geografice, în sensul de cartare exactă în teritoriu a fenomenelor ce se iau în studiu, pentru a le putea analiza sub aspect genetic, cauzal, evolutiv etc., dar şi în sensul alcătuirii unor hărţi de sinteză din care să se poată deduce diferitele relaţii spaţiale dintre aceste fenomene, precum şi raporturile lor cu teritoriul, respectiv cu mediul geografic.

Metodica geografiei (gg) Disciplină ce se ocupă cu principiile, metodele, formele şi mijloacele de predare specifice obiectului geografiei.

Metropolă (g p) Mare aglomeraţie urbană care joacă rol de capitală regională sub aspect economic, cultural etc. (New York, Los Angeles ş.a.). Termenul este folosit şi pentru capitalele mari ale unor ţări (Paris, Bucureşti, Moscova, Roma ş.a.).

Mezoclimă (c) v. **Topoclimă.**

Mezofile (b) Organisme cu cerinţe moderate de umiditate.

Mezofite (h) Plante ce cresc în condiţii de umiditate moderată.

Mezogaea (a) v. **Marea Tethys.**

Mezogeosinclinal (a) Geosinclinal cuprins între două blocuri continentale şi format din mai multe fose de sedimentare.

Mezoglaciar (g) v. **Würm.**

Mezolitic (a) Cultură umană cuprinsă între Neolitic şi Paleolitic, situată în postglaciar, între 10 000/8000 şi 7000/5500 î.e.n. Acum apare *Homo sapiens recens*, care, pe lîngă vînat şi pescuit, începe să cultive plante şi să crească animale.

Mezopauză (c) Strat atmosferic îngust, care face tranziţia între *mezosferă* şi *termosferă*, fiind situat la înălţimi de 80—100 km.

Mezorelief (g) Forme de relief intermediar între tipurile majore (munte, deal, podiş etc.) şi microrelief, de tipul: depresiunilor interne sau de contact, văilor, deltelor, interfluvii etc. V. **Macrorelief, Modelarea reliefului.**

Mezosferă (a) Termenul se foloseşte pentru mantaua terestră, dar în trecut se folosea pentru o parte a ei situată între 1 200 km (discontinuitatea Byerley) şi 2 900 km (discontinuitatea Wiechert-Gutenberg). De asemenea, uneori termenul e folosit pentru acea parte a atmosferei situată între 50 şi 80 km înălţime, unde temperatura scade continuu de la 0° la —83°C.

Mezotermale (h, a) **1.** Ape sau izvoare ieşite la suprafaţă cu temperaturi între 37 şi 42°C. **2.** Zăcăminte, formate la temperaturi între 175 şi 300°C şi la adîncimi de 1—3 km; au aspect de filoane, impregnaţiuni (sulfuri de Cu, Zn, Pb, Ag, Au etc.) şi se găsesc în apropierea masivelor magmatice intrusive sau efuzive.

Mezoterme (b) Organisme adaptate la temperaturi moderate.

Mezotrof (p) Sol (sau mediu de cultură) cu conţinut moderat în elemente de nutriţie pentru plante.

Mezotrofe (b) Organisme care trăiesc în medii cu conţinut moderat de substanţe nutritive.

Mezozonă (a) v. **Metamorfism.**

Mezozoic (a) v. **Secundară.**

Miazănoapte (a) v. **Nord.**

Miazăzi (a) v. **Sud.**

Mică (a) Mineral cu structură foioasă ce se desface în foi sau lamele

lucioase, compus din silicat de aluminiu și potasiu, cu sau fără fier și magneziu. Există mice albe, între care *muscovitul*, în care domină aluminiul și potasiul, și mice negre, între care *biotitul*, bogate în fier și magneziu. **M.** se întrebuințează în industria electrotehnică, a vopselelor și hîrtiei rezistente la foc etc.

Micașist (a) Rocă de natură metamorfică de mezozonă, compusă predominant din cuarț și mică. Are culoare cenușie, alb-gălbui sau chiar brună, cu cristale mari de mică și cuarț și cu șistuozitate pronunțată.

Microbarograf (c) Barograf sensibil destinat înregistrării variațiilor foarte slabe ale presiunii atmosferice.

Microclimatologie (c) Ramură a climatologiei care studiază microclima.

Microclimă (c) Totalitatea variațiilor înregistrate de elementele meteorologice în stratul de aer inferior (de regulă sub 2 m înălțime), ca urmare a influenței directe exercitate de porțiunile mici, omogene, ale suprafeței active subiacente.

Microelement (p) Element de nutriție necesar în cantități foarte mici pentru nutriția plantelor.

Microlit (a) Cristal mic în formă de baghetă, specific pentru unele roci vulcanice, cum ar fi andezitul. V. **Textură microlitică.**

Micrometeorologie (c) Studiul condițiilor meteorologice al unor suprafețe omogene de mică întindere și al celor din stratul de aer de lîngă sol.

Microrelief (g) Forme mici de relief realizate în principal de procesele fizico-chimice, dar și de celelalte procese luate individual și într-un timp scurt. Distrugerea păturii vegetale favorizează crearea **m.** V. **Modelarea reliefului.**

Microseism (a) Cutremur de intensitate mică neperceptibil de către om.

Migmatit (a) Rocă metamorfică de contact, formată prin pătrunderea de soluții sau magme în interiorul rocilor înconjurătoare.

Migrație (mișcare migratorie) (g p) **1.** Forma principală a mobilității geografice (spațiale) a populației. **M.** se realizează cu schimbarea domiciliului stabil *(***m.** *definitivă)*, cît și fără schimbarea domiciliului stabil *(***m.** *pendulatorie*, **m.** *sezonieră)*. În primul caz se face distincție între **m.** locală (schimbarea domiciliului în cadrul aceleiași localități) și **m.** propriu-zisă (schimbarea domiciliului între două localități distincte). În situația **m.** propriu-zise se evaluează, înregistrează și analizează **m.** internă (care se produce între granițele aceluiași stat) și **m.** internațională (cînd se produce în afara granițelor unui stat suveran). **M.** fără schimbarea domiciliului stabil cunoaște mai multe aspecte cu implicații geografice diferite. Există **m.** sezoniere (**m.** ce au loc periodic în anumite anotimpuri sau luni ale anului ca: **m.** pentru lucru la pădure, pentru păstorit, culesul viilor ș.a.) și **m.** pendulatorii (**m.** ce se realizează zilnic între domiciliu și locul de muncă aflat în altă localitate). Se mai disting, după un alt criteriu, **m.** spontane (bazate pe inițiativa proprie a persoanelor migrante) și **m.** forțate (expulzare, evacuare ș.a.). **2.** (b) Deplasarea în masă a unor animale (păsări, pești, mamifere, insecte etc.), de regulă cu caracter periodic, în vederea hrănirii, reproducerii etc.

Migrație netă (g p) Indicator demografic ce marchează într-un anumit punct sau areal populat și pentru o anumită perioadă, diferența între intrările și ieșirile în cadrul migrației populației.

Mijloace de circulație (ge) Ansamblul mijloacelor de locomoție care permit să se efectueze transporturile. Pentru a exprima importanța unui **m. de c.** se caută a-l raporta fie la suprafața țării sau regiunii

considerate, fie la numărul de locuitori ai teritoriului analizat (ex.: lungimea căilor ferate la 1 000 locuitori, numărul de km de cale ferată la 1 000 km², numărul de autovehicule particulare la 1 000 de locuitori ș.a.).

Milă geografică (gg) Unitate de lungime egală cu un arc de un minut măsurat pe ecuator, sau pe meridian la latitudinea de 55°. Convențional, are 1 855,1 m.

Milă marină (h, gg) Unitate de măsură a distanțelor pe mare, adoptată convențional la Conferința Hidrografică Internațională din 1929, ce corespunde cu un arc de meridian de un minut la latitudinea de 44°36′. Are 1 852 m, dar unele țări folosesc mila medie de 1 853,184 m.

Milibar (c) Unitate de măsură a presiunii atmosferice (1 mb = 1000 dyne/cm² = 0,75 mm Hg).

Mimetism (b) Proprietatea unor specii de animale (insecte în special), lipsite de mijloace de protecție, de a imita alte animale (prin culoare, comportament etc.) mai bine adaptate pentru apărare.

Mindel, glaciația ~ (g) A doua fază a glaciației pleistocene de tip alpin în schema lui Penck și Bruckner. Denumirea, de la un afluent pe dreapta Dunării în Bavaria. Corespunde cu regresiunea Mediteranei între terasele Siciliană și Tireniană și cu glaciațiunea de calotă Elster (N Germaniei), sau Kansas (America de N).

Mineral (a) Substanță naturală neorganică, solidă la temperaturi obișnuite (cu excepția mercurului), cu proprietăți fizice și chimice constante în orice exemplar. **M.** compun rocile scoarței terestre. Se disting: **m.** *amorfe* (au o așezare neregulată a atomilor, ca de ex.: opalul) și **m.** *cristalizate*, ca de ex.: cuarțul, mica etc.

Mineral argilos (p) Mineral de dimensiunea argilei din soluri sau sedimente, reprezentat îndeosebi prin silicați și aluminosilicați hidratați cristalizați (montmorillonit, beidelit, halloisit, illit, caolinit, nontronit etc.) sau amorfi (de tipul allofanelor).

Mineral greu (a) Mineral cu greutate specifică mare și care este eliberat de rocile endogene; **m. g.** se acumulează și formează zăcăminte pe fundul albiilor aluvionate. Pentru lucrările de laborator, sînt socotite **m. g.** cele care depășesc greutatea bromoformului (2,95). Exemple de **m. g.**: Au 15,6—19,4; Pt 17—19.

Mineralizare (p) **1.** Procesul precipitării unor minerale din soluții în fisurile rocilor. **2.** Proces de acumulare de săruri din apele subterane. **3.** Proces de transformare a compușilor organici în compuși anorganici sau în elementele chimice constitutive (ex.: mineralizarea humusului, mineralizarea compușilor cu azot etc.).

Mineralogie (a) Disciplină geologică ce se ocupă cu studiul mineralelor (compoziție, structură, proprietăți etc.).

Mină (g e) Complex de lucrări, de instalații în subteran și la suprafață, destinate exploatării, cu ajutorul puțurilor și galeriilor, a unui zăcămînt de substanțe minerale utile.

Minim (Minimum) (c, h) Cea mai coborîtă valoare a unui element meteorologic sau hidrologic cu mărimi variabile.

Minim absolut (c, h) Cea mai coborîtă valoare care s-a înregistrat pentru un element meteorologic oarecare (sau hidrologic) într-un loc dat (punct, regiune, țară, continent, emisferă sau planetă), de-a lungul întregii perioade de observații meteorologice (sau hidrologice).

Minim baric (c) v. **Ciclon.**

Minimum demografic (de populare) (g p) Nivel demografic al unei regiuni oarecare sub care, din motive economice sau biologice, supraviețuirea

unui grup uman și reînnoirea generațiilor nu mai sînt asigurate.

Miocen (a) Epoca inferioară a perioadei Neogene.

Miogeosinclinal (a) v. **Geosinclinal.**

Miombo (b) Pădure rară xerofilă (cu *Brachystegia*, *Isoberlinia* etc.) în Africa Orientală.

Miraj (c) Fotometeor datorat refracției și reflexiei razelor de lumină în straturile de aer cu densități diferite. El constă în perceperea obiectelor îndepărtate sub forma unor imagini stabile sau tremurătoare, alungite sau turtite vertical, în poziția normală sau răsturnate, situate dedesubt, deasupra sau lateral față de pozițiile lor reale. Se deosebesc: **m.** *inferior* (imagine răsturnată a unui obiect, văzută sub nivelul lui real, frecventă vara în stepe și deșerturi, pe nisipul plajelor și asfaltul autostrăzilor, din cauza încălzirii excesive a straturilor de aer inferioare, a căror densitate scade foarte mult în comparație cu cea a straturilor mai înalte); **m.** *superior* (imagine răsturnată a unui obiect, văzută deasupra nivelului său real, frecventă iarna, deasupra cîmpurilor de zăpadă și gheață, a mărilor reci etc., din cauza temperaturilor mai coborîte ale straturilor de aer inferioare, a căror densitate crește substanțial în comparație cu cea a straturilor superioare); **m.** *multiplu* (v. **Fata Morgana**) și **m.** *lateral* (imagine virtuală situată lateral față de obiectul real și care apare foarte rar, în situațiile cu diferențe apreciabile ale densității aerului pe orizontală).

Mină (t) Riglă gradată în sistemul metric (lungă de 2—4 m), folosită în operațiuni de nivelment. Numerele pe ea se scriu răsturnat pentru a apărea normal în luneta de vizare.

Mină hidrometrică (h) Mină care servește la măsurarea nivelului apelor de suprafață.

Mistral (c) Vînt catabatic rece și uscat, caracteristic țărmurilor de nord-vest ale Mării Mediterane (cu precădere în Golful Lyon), în situațiile sinoptice cu presiune ridicată pe continent și presiune mică deasupra bazinului mediteranean de vest. Uneori atinge viteze foarte mari, provocînd furtuni puternice, care aduc neajunsuri navigației maritime.

Mișcare (generală) a populației (g p) Schimbările survenite în numărul și structura populației în decursul timpului ca urmare a evenimentelor demografice (naștere, deces, schimbare a domiciliului permanent). Căile pe care se realizează **m. (g.) a p.** sînt **m.** *naturală* și **m.** *migratorie*. **M.** *naturală* cuprinde schimbările generate de nașteri, decese, căsătorii și divorțuri în timp ce **m.** *migratorie* înregistrează transformările intervenite în urma schimbării statutului rezidențial al populației.

Mișcare turbulentă (c) Mișcare haotică, caracterizată prin faptul că fiecare particulă are, pe lîngă viteza medie a curentului, și o viteză suplimentară.

Mișcări batigenetice (g, h) Termen propus recent (de H. și G. Termier) pentru mișcările de scufundare a fundului oceanic și marin.

Mișcări diastrofice (a) v. **Mișcări tectonice.**

Mișcări epirogenetice (epeirogenetice) (g) Ridicări sau coborîri lente ale scoarței terestre continentale, ce conduc la regresiuni marine (cu extinderea continentului), sau transgresiuni (cînd uscatul se restrînge).

Mișcări eustatice (h) Ridicarea sau coborîrea nivelului Oceanului Planetar pe perioade mai îndelungate de timp. Pot fi: **m.** *hidrocratice* (modificarea volumului de apă, mai ales datorită glaciațiunilor) și **m.** *geocratice* sau *diastrofice* (modificarea spațiului bazinelor oceanice prin mișcări ale scoarței sau prin colmatări). După sensul mișcării sînt: pozitive și negative. V. **Eustatism.**

Mișcări geocratice (a) Mișcări de coborîre sau ridicare a scoarței ce impun regresiuni sau transgresiuni marine.

Mișcări hidrocratice (h) v. **Mișcări eustatice.**

Mișcări izostatice (g) Mișcări pe verticală ale diferitelor compartimente (blocuri) ale scoarței în tendința de a-și menține echilibrul izostatic. V. **Izostazie.**

Mișcări neotectonice (g) v. **Neotectonică.**

Mișcări orogenetice (g) Mișcările care cutează scoarța și înalță munți. Cum munții se nasc, în fapt, numai prin înălțări s-a propus înlocuirea termenului de **o.** cu *morfogeneză*. Sin. *mișcări morfogenetice, macrooscilații, acroorogene.*

Mișcări oscilatorii (a) Mișcări care se dezvoltă pe verticală, în sus și în jos, fără să modifice structura scoarței (oscilații generale), sau provoacă cute de rază mare (oscilații ondulatorii).

Mișcări seismice (g) Mișcări ondulatorii bruște și de scurtă durată provocate de cutremure. Undele lor se propagă în toate direcțiile în jurul hipocentrului și sînt de trei feluri: *longitudinale* (P), cu oscilații succesive de contractare și dilatare ale mediului în direcția de propagare și au viteză de 7—13 km/s; *transversale* (S), cu oscilări cu caracter de deplasări tangențiale perpendicular pe direcția de propagare, se propagă numai în mediu solid și au viteză de 4—7 km/s; *superficiale* (L), ce se propagă numai în pătura superficială a scoarței, provenite din interferența în epicentru a celorlalte două tipuri, au viteze de 3,4 km/s și reprezintă în fapt zguduirea simțită de oameni.

Mișcări strofice (a) v. **Mișcări tectonice.**

Mișcări tectonice (a) Deplasări ale materiei solide a scoarței, care duc, în general, la modificări structurale ale acesteia și care sînt produse de forțe interne și de gravitație (excluzînd alunecările, prăbușirile). Cauzele lor sînt presupuse a fi legate de: forța centrifugă, gravitațională, diferențieri și deplasări ale substanței interioare pe calea izostaziei, a forțelor de convecție, dilatări radioactive, contractări etc. Clasificarea **m. t.** se face, de obicei, după efectele ce le au asupra stratelor scoarței; în general, sînt folosite trei clasificări de bază: **m.** *orogene* și *epirogene*; **m.** *radiale* (pe verticală) și *tangențiale* (cutare, șariaj); **m.** *oscilatorii de cutare* și *rupturale*. Un caz particular al **m.** oscilatorii, este subsidența. După timpul cînd s-au produs: **m.** *vechi* (de obicei antecuaternare) și **m.** *neotectonice* (actuale și recente — în cuaternar).

Mixed farming (g e) Sistem agricol în care cultura plantelor se îmbină cu creșterea animalelor. Pămîntul unei exploatări agricole este folosit atît în cultură (inclusiv a plantelor furajere) cît și pentru pășuni. În Anglia **m.f.** este sistem intermediar între creșterea animalelor pe pășuni naturale și sistemul cu preponderență a culturilor agricole.

Mîl (a, h) Sediment fin format din fracțiuni coloidale și precoloidale, în care elementele de nisip sînt foarte reduse. Este compus din minerale argiloase, fier, materie organică și în general destul de sărac în calcar. Se deosebesc: **m.** *organice* și **m.** *terigene*. **M.** sînt plastice și thixotropice (se lichifiază la agitare); se depun pe fundul mărilor și lacurilor prin aderență cînd floculează (formează floconi sub influența electrolitelor), mai ales la reflux. După mediul de formare există **m.**: *marine, lacustre, de estuar, de mlaștini* etc. **M.** depuse în estuare de către maree se numesc *dopuri de* **m.** Sînt cunoscute o serie de varietăți: **m.** *albastru* (pe fundul mărilor, compus din argilă cu puține resturi organice), **m.** *roșu* (loess, terra rosa, sau laterit, transportate de vînt), **m.** *verde* (în mări puțin adînci

aerisite şi cu curenţi reci), **m.** *negru sulfuros* (în mări euxinice — neaerate), **m.** *calcaros* (din fragmentarea coralilor, pe platforma continentală) **m.** *vulcanice*, **m.** *cu diatomee* (la adîncimi de 1 000—5 700 m), **m.** *cu radiolari* (între 4 300 şi 8 200 m, în regiunile tropicale), *argile roşii abisale*.

Mîncături de pămînt (g) Distrugerea solului pe calea eroziunii, sub forma de petice. În Apusenii auriferi are şi sens de *exploatări vechi de aur* (deci forme antropice).

Mînecă de vînt (c) Instrument simplu folosit pe aeroporturi pentru determinarea direcţiei vîntului. Este alcătuit dintr-o bucată de pînză cusută în formă de trunchi de con, a cărui bază mare se fixează pe un inel metalic ce se roteşte cu uşurinţă în jurul unui ax vertical.

Mîrşiţă (h) Mlaştină eutrofă (plană sau joasă), în Munţii Apuseni.

Mlaştină (h) Teren cu exces de umiditate, afectat de o pînză de apă superficială stătătoare, puţin adîncă (cu regim temporar) şi invadat de vegetaţie acvatică. Rezultă, fie dintr-o slabă drenare a terenului, sau din colmatarea insuficientă a unei excavaţiuni (depresiune, lac etc.). Pot fi: **m.** *continentale, de litoral, de estuar*. Cele continentale, la rîndul lor, se pot întîlni: în albiile rîurilor (alimentate periodic din revărsări, izvoare, din scurgeri de suprafaţă), pe cîmpuri (din pînza freatică ridicată, sau din ploi), în micile depresiuni montane, în deşerturi (lacurile de pe fundul depresiunilor devin mlaştini la secete prelungite, ca de ex. lacurile Makarikari din Kalahari, Ciad din S Saharei, Eyre din Australia etc.), în zona tundrei. După modul de alimentare cu apă, forma suprafeţei şi componenţa vegetaţiei, pot fi deosebite trei tipuri de **m.**: eutrofe, mezotrofe şi oligotrofe. 1. **M.** *eutrofe* sînt plane, au vegetaţie de baltă, se formează în luncile marilor rîuri, în depresiuni lacustre colmatate alimentate din ape subterane, superficiale şi din precipitaţii. La noi în ţară poartă denumiri foarte variate: *ploştină* (în partea deluroasă şi montană a Munteniei şi Olteniei), *bahnă* (Moldova), *rogoaze* (Depresiunea Braşovului), *mocire* (Maramureş), *rovină*. 2. **M.** *mezotrofe*, cu o poziţie intermediară între cele două tipuri; se mai numesc şi **m.** *soligene*. 3. **M.** *oligotrofe* sînt bombate, din cauza stratelor de muşchi, răspîndite în climat umed şi rece (peste 800 mm) şi sînt alimentate mai ales din precipitaţii; la noi se mai numesc *tinoave* şi se găsesc la altitudini de 600—1 200 m, mai ales în Depresiunea Dornelor, Munţii Maramureşului, Gutin, izvoarele Someşului Cald şi Rece etc; au o răspîndire mare şi în zona tundrei, unde subsolul e îngheţat permanent iar evapotranspiraţia este mai mică decît precipitaţiile.

Mlăştinos (p) **1.** Teren îmbibat cu apă. **2.** Subtip al solurilor hidromorfe din sistemul român de clasificare, la care orizontul de glei sau pseudoglei este la suprafaţă sau foarte aproape de suprafaţa solului, consecinţă a înmlăştinării permanente sau aproape permanente.

Moară glaciară (h) Puţ adînc în care se rostogolesc apele provenite prin topirea pe o suprafaţă glaciară.

Mobilism (g) Teorie care admite ideea unor mişcări de deformare a scoarţei şi în Cuaternar, explicînd prin aceasta şi formele de relief cu poziţie *îmbucată* (terase, glacisuri etc.). Mobiliştii admit că aşazisele perioade de *criză morfogenetică*, în care se produce o intensă eroziune, ce conduce la crearea unei noi modelări a reliefului, au drept cauză o fază orogenetică. În opoziţie cu ei, alţii admit că schimbările climatice sînt cauza crizelor morfogenetice (uneori însă fără a respinge mobilitatea scoarţei în Cuaternar), acestea distrugînd total sau parţial covorul vegetal

(adică trecerea de la *biostazie* la *rhexistazie*). V. **Fixism.**

Mobilitate a mîinii de lucru (g p) Trecerea forţei de muncă dintr-un sector profesional în altul (**m.** sectorială sau profesională) sau de la o regiune geografică la alta (**m.** geografică).

Mobilitate spaţială (a populaţiei) (g p) Totalul deplasărilor populaţiei în teritoriu, cu sau fără schimbarea domiciliului stabil indiferent de durata absenţei din localitatea de plecare (origine). Forme speciale: nomadism, invazii, migraţia popoarelor.

Mociră (h) v. **Mlaştină.**

Mocirlă (h) Întindere de apă stătătoare plină de noroi şi mîl.

Model (a) Reprezentarea abstractă şi generalizată a unei realităţi cu ajutorul căreia pot fi studiate indirect proprietăţile şi transformările unui fenomen sau sistem, mai complex cu care primul **(m.)** prezintă analogii. **M.** formează o punte între observaţie şi teorie, tinde spre ipoteze de lucru pe care realitatea trebuie să le verifice. Există **m.** ale sistemelor fizice, socio-economice, mixte. Pot fi create **m.** în orice domeniu al geografiei. Există **m.** matematice, teoretice (conceptuale), experimentale, naturale etc.

Modelarea reliefului (g) Totalitatea acţiunilor din care rezultă formele de relief. Este vorba de acţiunea *agenţilor* sau a *proceselor* (ex.: **m.** fluviatilă, marină etc.). **M.** poate fi urmărită pe agenţi şi procese, dar şi pe sisteme de eroziune, ca şi pe grupări sau familii de eroziune. 1. *Sistemul de eroziune* grupează tipurile de **m.** de pe o zonă sau etaj morfoclimatic (sistemul deşertic, glaciar etc.) şi reprezintă o **m.** *specifică*. În cadrul zonelor sau regiunilor cu o **m.** specifică se întîlnesc *forme actuale* (care se nasc în prezent; ele sînt numeroase şi reprezintă stadiul de rhexistazie), precum şi *forme vechi, moştenite* sau *paleoforme*, care au fost creaet de către alţi agenţi care azi acţionează slab sau au dispărut (regiunile în stadiul de biostazie au forme moştenite). Dacă formele moştenite s-au repetat de mai multe ori în timp, atunci a existat o *modelare poligenetică*. 2. Ca grupări importante de **m.** se disting două: *tipurile de nivelare* (glacisuri, pedimente, pediplene şi peneplene) şi *tipurile de fragmentare* sau de disecare, ce se caracterizează prin sisteme de văi cu versanţi înclinaţi (numite uneori şi **m.** *fluviatilă* sau *eroziunea normală*).

Trebuie făcută şi următoarea remarcă: în limbajul curent al geomorfologiei, formele structurale (cuesta, butoniera, valea de sinclinal etc.) se definesc prin raportarea lor la dispunerea tectonică a stratelor şi nu la agenţi sau procese (deşi sînt create de eroziune); ca urmare, ele sînt grupate în *tipuri de reliefuri* (nu tipuri de **m.**, deşi distincţia este relativ arbitrară). De asemenea, foarte adesea formele de **m.** sînt calificate ca *forme minore*, iar cele structurale drept *forme majore*, această delimitare fiind tot arbitrară (sînt, de exemplu, şi cueste foarte mici, după cum unele terase sau dune pot fi foarte mari). Aşadar, noţiunea de **m.r.** are mai mult sens morfoclimatic.

Modelul Bariloche (m) Model global care se bazează pe analiza a opt nevoi fundamentale pentru om (hrana, apărarea, iubirea, înţelegerea, autorealizarea, ambianţa socială, activitatea creativă, odihna), în încercarea de a defini calitatea vieţii şi evoluţia sa în viitorii ani.

Modelul Mesarović—Pestel (m) Model global bazat pe cunoaşterea deosebirilor regionale, atît din punct de vedere al resurselor, cît şi al situaţiei economico-sociale, care propune mai multe scenarii viitoriste de evoluţie a stării omenirii.

Moder (p) v. **Humus moder.**

Modul (h) Debitul mediu anual al unui curs de apă, pe o perioadă

lungă de timp. Uneori, prin **m.** se înțelege și debitul mediu anual.
Mofete (a) Emanațiuni de gaz carbonic (CO_2) postvulcanice, la temperaturi sub 40° (fumarole reci). În zonele cu **m.** apele subterane dizolvă o parte din CO_2 și dau borvizuri, care dizolvă calcarul și depune la suprafață travertin. În România **m.** emană în zona vulcanică (Covasna, Turia, Tușnad, Malnaș, Oaș-Gutin), Depresiunea Dornelor, Slănicul Moldovei.
Mogote (g) Termen spaniol pentru *hum*-uri de mari dimensiuni, plate deasupra, specifice pentru carstul tropical (ex.: în Cuba).
Molasă (a) Formațiune foarte groasă de roci detritice, depuse în faza tîrzie de evoluție a unui geosinclinal, de obicei în avantfosă.
Molic (p) **1.** Subtip de sol, în sistemul român de clasificare, definit prin prezența unui orizont A molic, fără ca acesta să fie diagnostic la nivel de tip. **2.** Subdiviziune a unor unități principale de sol din legenda FAO, definite prin prezența unui orizont A molic sau a unui orizont histic eutric.
Molidiș (b) Pădure de molid *(Picea excelsa)*.
Molisol 1. (g) Stratul de sol sau roci care se dezgheață vara, deasupra unui strat ce rămîne înghețat. Se îmbibă cu apă și produce solifluxiuni. V. **Gelisol. 2.** (p) Clasă de soluri din sistemul de clasificare, la care orizontul diagnostic este A molic. **M.** sînt reprezentative îndeosebi pentru stepele și silvostepele cîmpiilor periferice ale țării noastre.
Monadnock (g) Martor de eroziune ce se înalță deasupra unei peneplene. Se deosebesc: **m.** *de poziție* (situat în locuri ocrotite față de eroziune, cum ar fi pe cumpene de ape) și **m.** *petrografici* (formați din roci mai rezistente decît cele din jur). Denumirea a fost dată de W. Davis, în 1899, după muntele Monadnock, din S.U.A.
Monastirian (g, h) v. **Nivelul mării.**
Monoindustrie (g e) Tip de structură industrială locală sau regională, caracterizată prin specializarea activității industriale într-un singur grup de produse fabricate.
Monociclic (g) Formă de relief sau regiune care a evoluat sub un singur ciclu de eroziune. V. **Ciclu.**
Monoclin (a) Structură geologică în care stratele înclină într-o singură direcție. Este specifică mai ales pe marginea bazinelor sedimentare (Transilvania, Podișul Moldovenesc, Piemontul Getic).
Monoclinal, relief ~ (g) Relieful dezvoltat pe structuri de monoclin, cînd alternează strate dure cu moi. Ca forme specifice apar: cueste (înclinări sub 25°), hogbacks-uri (peste 25°), văi structurale (subsecvente), bare etc. Sin. *relief de monoclin*.
Monocultură (ge) Sistem de cultură agricol bazat pe un singur produs. **M.** este rară în agricultura tradițională, în schimb este specifică agriculturii de plantație. În mediul temperat apare **m.** grîului (în America de Nord), a viței de vie (în S Franței). **M.** prezintă, pe lîngă avantaje, și neajunsuri: mari variații de recoltă de la un an la altul; epuizarea și uneori eroziunea solurilor, crizele comerciale.
Monografie (geografică) (g g) Studiu științific asupra unui subiect anumit, care este tratat din toate punctele de vedere. Prin reducere, **m.** geografică se referă la studiul complet, sub aspect geografic, al unei regiuni naturale sau administrative, sau al unui fenomen geografic privit din toate unghiurile de vedere. Chorografia, disciplină geografică descriptivă, apărută în sec. II î.e.n., se baza pe realizarea unor **m.** de locuri pornind de la observații și explorări.
Mont (g) Termen francez din Jura, reprezentînd o culme muntoasă sau deluroasă suprapusă unui anticlinal. Sin. *culme de anticlinal*.
Montan (gg) Fenomen care se dezvoltă specific în mediul de

munte: sol **m.**, climat **m.**, vegetație **m.**, procese geomorfologice **m.** etc. Dezvoltarea pe altitudine a diferitelor tipuri de climat și vegetație conduce la distingerea unor *etaje morfoclimatice*: etajul cu pădure (în munții mijlocii), *etajul subnival* sau al pajiștilor alpine (cu strat de zăpadă sezonier), *etajul nival* (cu deszăpezire foarte tîrzie și care menține *limbi* de zăpadă și vara, sau chiar cîteva veri la rînd), *etajul glaciar* (cu firn și gheață); etajele nivale sînt uneori reunite în *etajul periglaciar*.
M onticuli de alunecare (g) Movile bine evidențiate rezultate din fragmentarea valurilor de alunecare. Sin. *grueți, țiglăi*.
Montmorillonit (a) Mineral de tip argilos (aluminosilicat), caracterizat printr-o capacitate ridicată de schimb și prin proprietatea de a *gonfla*. Argilele cu **m.** gonflează puternic la umectare, iar la uscare dau crăpături adînci.
Mor (p) v. **Humus mor.**
Moor (p) Sol care, conform definițiilor din clasificările germane, este format pe un strat de turbă. În sistemul român de clasificare este inclus la solurile turboase, iar în legenda FAO la histosoluri.
Morbiditate (gp) Frecvența sau intensitatea îmbolnăvirilor într-o populație dată. Indicele **m.** se calculează după formula $m = \frac{M}{N} \times$ $\times$ 100 000 în care M = numărul îmbolnăvirilor, iar N = populația totală.
Morenă (g) Totalitatea *aluviunilor glaciare* pe cale de a fi transportate sau care sînt deja depuse. Se compun din blocuri mari sau mici de roci dure, uneori ușor scrijelite sau tocite, amestecate haotic într-o argilă nisipoasă și în *făină glaciară*. Morenele se clasifică după mai multe puncte de vedere: **1.** După poziția în raport cu gheța**rul: m.** *de suprafață* (pe suprafața ghețarului), **m.** *laterale* (între ghețar și versant), **m.** *mediane* (rezultate din cele laterale interne după confluența a doi ghețari), **m.** *de ablație* (un strat continuu morenaic ce acoperă partea ultimă a unei limbi pe cale de micșorare prin topire), **m.** *interne* sau intraglaciare (în masa ghețarului), **m.** *de fund* (pe patul de alunecare), **m.** *frontale* sau *terminale* (la aliniamentul de topire, formînd un *arc morenaic*). **2.** Poziția după topire: **m.** *externe* (ce corespund maximului glaciar), **m.** *interne* (corespund ultimei faze glaciare și apar înapoia celor externe), *cordoane morenaice* (din depunerea celor laterale sau mediane), **m.** *de circ*. 3. După modul de punere în loc, sau după structură: **m.** *de împingere* (**m.** frontale împinse și deranjate de înaintări întîmplătoare ale limbii), **m.** *spălate* (din care apele proglaciare au îndepărtat materialele fine), **m.** *stratificate* (în care alternează net stratele unele peste altele, din vechile alternări ale unor pături de gheață ce le acopereau periodic), **m.** *de grohotiș* (din grohotiș căzut pe limbă, de pe pereții de deasupra ghețarului), **m.** *nivale* (depuse de avalanșe). 4. După momentul depunerii în ansamblul unei perioade glaciare: **m.** *stadiale* (v. *Stadiu glaciar*), **m.** *de retragere*, **m.** *de avansare*. 5. **M.** *de calotă* se subdivid în **m.** *de fund (drumlin, esker* sau ös sau ösar, *kame)* și **m.** *frontale*, cunoscute și sub numele de *salpausselka*.
Morfoclimatic, sistem ~ (g) v. **Morfogeneză.**
Morfogeneză (g) Totalitatea proceselor de creare și evoluție a formelor de relief sub acțiunea agenților interni și externi. **M.** declanșată de om a căpătat numele de **m.** *antropică*. Totalitatea fenomenelor de **m.** și formele rezultate sub un anumit tip de climat se cheamă *sistem morfoclimatic* (sau climatomorfologic). Termenul de **m.** e folosit și în alte științe (ex.: **m.** so-

lurilor), de aceea, mai corect este *geomorfogeneză*. Sin. *geomorfologie dinamică*.

Morfografie (g) v. **Geomorfologie.**

Morfologie (g) v. **Geomorfologie**

Morfologia solului (p) Alcătuirea solului din orizonturi diferite (sub aspectul compoziției, culorii, texturii, structurii etc.).

Morfometrie (g) **1.** Parte a geomorfologiei care se ocupă cu măsurarea formei diferitelor particule acumulative (nisip, pietriș) cu scopul deducerii proceselor geomorfologice care le-au generat. **2.** Măsurarea formelor sau a unor indici (adîncimea fragmentării etc.) pe hărți sau în teren.

Morfoscopie (g) Studiul formei și al suprafețelor unor elemente acumulative (nisip, pietriș, blocuri etc.), sau al unor roci detritice, cu scopul deducerii proceselor geomorfologice care le-au generat.

Morfosculptură (g) Totalitatea proceselor externe care creează relief prin eroziune (sculptare). Prin extensiune, procesul de eroziune este luat în sens complex (distrugerea rocii, deplasarea produselor, transport și acumulare), deci totalitatea proceselor și formelor erozivo-acumulative.

Morfostructural, relief ~ (g) Totalitatea formelor de relief al căror contur exterior este impus de structura geologică. Unii autori cuprind aici numai acele forme care se realizează prin *eroziune diferențială* (elementul dinamic), deși conturul formelor este impus de structură (elementul static, sau de permanență) ; aceste forme sînt de două categorii: a. *direct concordante* cu structura (vale de sinclinal etc.), sau b. *de concordanță inversă* (sinclinal suspendat etc.) sau *inversiuni de relief*. Alți autori includ și formele realizate direct de tectonică (relief *tectono-structural*), cum ar fi: lanțurile muntoase, dealurile etc., create de înălțări diferențiate.

Morfostructură (g) Termen echivoc însemnînd totalitatea structurilor geologice care impun forme de relief, sau totalitatea formelor de relief care sînt determinate de structură (relief structural). În mod obișnuit însă se folosește ca titlul pentru acea parte a geomorfologiei care studiază raporturile dintre structură (uneori și litologie) și formele de relief (fie că e vorba numai de *structuri statice*, fie că e vorba și de tectonică — mișcări).

Morfotectură (g) v. **Geotectură.**

Morișcă hidrometrică (h) Aparat de măsurat viteza apei, avînd un sistem rotativ a cărei turație se raportează la viteza scurgerii.

Morogan (p) v. **Vertisol.**

Mortalitate (g p) Intensitatea sau frecvența deceselor în rîndul unei populații. Se distinge, **m.** *generală* ca raport între decedații tuturor vîrstelor (într-un interval de timp, de regulă un an) și populația totală a unui teritoriu (țară, regiune ș.a.) și **m.** *infantilă*, ca raport între decedații sub 1 an și numărul născuților vii din anul respectiv. Ambii indici se exprimă în pro mile (‰). În studiile speciale, mai detaliate, se utilizează și indicele **m.** *profesionale*, ca intensitate a **m.** datorată exercitării unei profesiuni; se exprimă în indici de supramortalitate.

Mostiște (g) Tip de vale specifică Cîmpiei Române, cu izvorul în interiorul cîmpiei, cu profil longitudinal subechilibru, cu scurgere mică, uneori intermitentă, cu albia largă și umedă, uneori în formă de U deschis, cu lacuri de tipul iazurilor, naturale sau antropice, înșiruite în lungul său. Uneori, în mod similar, se folosește și termenul de *tip Colentina*.

Mottureau (g) v. **Gilgaï.**

Movilă (g) Ridicătură de pămînt cu aspect de calotă sferică, de mici dimensiuni, realizată de obicei de om pe cîmpii sau podișuri întinse. Au servit ca puncte de hotar, morminte, puncte de observație. Sin. *gorgan*, *tumul*.

Movilă de lahar (g) Movilă modelată de eroziune în material vulcanic de tip **l.**, cu înălțime de 5—15 m. La noi, pot fi observate în Munții Harghita pe la 980—1 000 m.

Movile de alunecare (g) v. **Monticuli de alunecare.**

Movile de tundră (g) v. **Gelisol.**

Muchia cuestei (g) Linia care unește fruntea cu spinarea cuestei.

Muchia terasei (g) v. **Terasă.**

Mull (p) v. **Humus mull.**

Muncel (g) Munte cu altitudine medie sau mică, dar care saltă peste culmile din jur obișnuit de tip obcină; alteori este vorba de un munte mic izolat, sau de un deal rotund ce saltă peste culmile deluroase din jur. Așadar, **m.** este unicat și nu se folosește la plural, deși a fost folosit uneori, abuziv, pentru a desemna culmi deluroase de altitudini joase. Sin. *muntișor*, *monteor*.

Munte (g) Formă de relief pozitivă și mare, ce trece obișnuit de 800 m altitudine, în care văile se adîncesc cu cel puțin 400—500 m față de interfluvii și unde domină pantele înclinate (peste 20°) de tipul versanților. Cînd sînt formați din roci dure cristaline și se ridică bruse deasupra cîmpiei, munții pot avea chiar altitudini în jur de 500 m. Asocierea munților dă *grupe*, *ramuri...*, *lanțuri muntoase*. **M.** se clasifică variat: 1. după altitudine: *joși* (sub 1 000 m), *medii* (1 000—1 500/2 000 m și sînt în general împăduriți), *înalți* (2 000—4 000 m, cu etaj nival și chiar glaciar), *foarte înalți* (peste 4 000 m); **2.** după geneză și stilul morfotectonic: a. **m.** *de cutare și înălțare*, sau de geosinclinal (care s-au realizat prin cutarea și înălțarea unor geosinclinale; aceștia pot fi, la rîndul lor, de tip *alpin* și *carpatic*, iar în cadrul ultimului se individualizează unele subtipuri locale ca: *obcină*, *clăbucet*, *masiv* etc.); b. masive muntoase zise vechi (care, de obicei, sînt constituite din roci cristaline vechi și reprezintă bucăți sau blocuri de platforme reînălțate pînă la altitudini de cca 800—2 000 m și au, de cele mai multe ori, aspect de *horst* sau de **m.** *bloc*; c. **m.** *vulcanici* (masive izolate sau lanțuri de conuri); d. uneori se folosesc și termeni mai puțin adecvați ca **m.** *de eroziune* (proveniți prin fragmentarea unui podiș înalt, care însă face parte obișnuit dintr-un lanț muntos), **m.** *tectonici* (toți munții, în afară de vulcanici și de cei reziduali) etc.; 3. după vechime și stadiul de evoluție: *alpini*, sau *tineri* (cei formați în timpul orogenezei alpine), *vechi* (care pot fi hercinici sau cel mult caledonici, fiind reduși puternic prin eroziune; de cele mai multe ori însă, denumirea de **m.** sau masiv vechi se dă și unor blocuri de platformă care au fost înălțate la altitudinea actuală de **m.** tot de către ridicările alpine); 4. **m.** *reziduali* (resturi din munții vechi scăpate de eroziune; în cadrul lor se deosebesc *inselbergurile*, sau munții insulari (care sînt izolați și uneori provin direct din fragmentarea și reducerea unui podiș, cînd pot avea partea superioară plată, numindu-se și **m.** *tabulari*).

Muson (c) Circulație a aerului din troposfera inferioară, dezvoltată pe teritorii foarte întinse, ca urmare a diferențelor termobarice care iau naștere între suprafețele continentale și cele oceanice. Își schimbă sensul de două ori pe an și este caracteristică, mai ales, sudului și sud-estului Asiei, unde se amplifică prin suprapunerea alizeelor. După direcția de deplasare a aerului se deosebesc: **m.** *de vară* sau *oceanic*, care bate dinspre oceanul mai rece (deasupra căruia presiunea atmosferică este mai ridicată) către uscatul mai cald (deasupra căruia presiunea atmosferică este mai mică), determinînd căderi abundente de precipitații și **m.** *de iarnă* sau *continental*, care bate în sens opus, dinspre uscatul mai rece (deasupra căruia predomină regimul antici-

clonic), către oceanul mai cald (deasupra căruia se dezvoltă depresiuni barice persistente) sub forma unui vînt rece și uscat.

Muscel (muscele) (g) Culmi prelungi, obișnuit cu structură monoclină, care se desprind perpendicular de sub munte, formînd dealuri înalte. Sînt specifice Subcarpaților dintre Dîmbovița și Olt (Muscelele Argeșului) și zonei Năsăudului (Muscelele Năsăudului).

Muscovit (a) v. **Mică.**

Musterian (a) Sinonim cu Paleoliticul mijlociu (100 000 — 40 000 î.e.n.); acum apare omul de Neanderthal *(Homo primigenius)*, în timpul Musterianului I, și *Homo primigenius musteriensis* (în Musterian II). Reprezintă începutul culturilor de peșteră.

Mușuroi (g) Formă mică de relief (10—30 cm) cu aspect de calotă sferică, care în principal are origine biogenă (de furnici, de cîrtițe).

Mușuroaie înierbate (g) v. **Marghile.**

Mutatus (c) Proces de transformare internă a unui nor, care determină trecerea lui dintr-un gen în altul. În astfel de situații, noului gen de nori i se adaugă denumirea genului din care a provenit și sufixul *mutatus*. De ex.: norul Cirrus apărut prin transformarea norului Cirrostratus se înscrie sub forma Ci Csmut.

Mutonate, roci ~ (g) Spinări bombate ale unor roci în loc, sau ale unor blocuri uriașe localizate pe fundul circurilor, pe pragurile glaciare sau pe locurile unde au acționat calote glaciare și care poartă urme ale acțiunii glaciare, cum ar fi *polizare* (șlefuire), *striuri*.

Mychelite (g) Forme cu aspect de ciuperci existente pe podeaua unor peșteri, reprezentînd stalagmite care au prinse la suprafață un fragment dintr-o crustă de calcit care s-a format la nivelul respectiv peste un strat de aluviuni. Restul crustei și aluviunile au fost erodate.

N

Naledii (g) v. **Gelisol.**

Natalitate (g p) Frecvență sau intensitate a nașterilor în cadrul unei populații date. Se exprimă sub forma unui indice rezultat din raportarea nou-născuților vii la mia de locuitori, într-o anumită perioadă de timp (de regulă un an).

Nativ (a) Calitatea unui element chimic de a se întîlni în natură în stare pură, necombinat cu altele (aur **n.**, cupru **n.**, etc.).

Năboi (h) v. **Gheață.**

Nămol (a) **1. Mîl** care conține peste 10% substanțe organice. **2.** Sediment rezultat prin decantarea unei suspensii din apă, de dimensiuni mici (sub 0,5 mm) și care are o concentrare mare.

Năruitură (g) v. **Prăbușire.**

Nebka (nebkha) (g) v. **Dună.**

Nebraska, glaciațiunea ~ (g) Prima glaciațiune pleistocenă din America de N.

Nebulozitate (c) Totalitatea norilor de pe bolta cerească sau, în sens mai restrîns, cantitatea norilor de pe bolta cerească, exprimată în zecimi sau optimi de cer acoperit.

Neck (g) Formă vulcanică de relief cu aspect de stîlp (uneori are aspect de con sau măgură) provenită prin scoaterea la zi a unui coș vulcanic consolidat, de către eroziunea diferențială; reprezintă o inversiune de relief.

Necton (h) Grupa animalelor înotătoare din interiorul apelor marine.

Nemoral (b) Aparținînd pădurilor de foioase.

Neocraton (a) Platforme sau porțiuni de platformă mai puțin rigidizate, caracterizate prin frecvente horsturi și grabene; fundamentul lor e metamorfozat și puternic cutat, dar e mai nou decît Precambrianul. În principal se referă la platformele realizate pe hercinic.

Neoformație (p) Acumulare minerală (de cloruri, sulfați, carbonați, oxizi, coloizi) sau biogenă (coprolite, crotovine etc.), de forme și mărimi diferite, în profilul solului.

Neogen (a) A doua perioadă a erei Neozoice **(v. Terțiar).**

Neogeografie (gg) Curente privind teoria și metodologia geografică, apărute începînd aproximativ cu 1950, în țările anglo-saxone, care se referă la abordarea cantitativă a geografiei, uneori avînd tendința de a se opune teoriilor clasice naturaliste. Între aceste curente amintim *analiza sistemică*, cea mai cunoscută, ce se referă cu precădere la organizarea spațiului, *teoria difuziunii*, urmărește mai ales raporturile dintre diversele unități spațiale, dintre societate și natură, dar punînd omul în centrul gîndirii; se opune oarecum teoriei environementalismului (pornit de la Ritter, Ratzel ș.a.), care explică fenomenele geografice de pe un spațiu dat prin procese locale, sau endogene, existente numai pe spațiul respectiv. Teoria difuziunii se referă mai ales la relațiile existente între diferite regiuni și locuri, efectele de vecinătate, posibilitatea ca unele fenomene sau modificări dintr-un spațiu dat să aibă geneza în alte unități; *geografia în formule*, sau geografia matematicizată, pune

accent pe formule, pe precizia demonstrației, ca să poată răspunde direct unor interese utile societății; uneori însă **n.** părăsește cu totul sfera geografiei făcîndu-se mai multă *geometrie* decît geografie.
Neoglaciar (g) Fază de răcire a climei ce a fost marcată de reapariția ghețarilor de vale sau de circ, în regiunea alpină *(ghețari de înălțime)*, ce au lăsat un abundent material morenaic. Ar putea să fie echivalat, cu aproximație, cu episodul tardiglaciar al salpausselkăi din Finlanda (acum 8 800—7 800 ani), fie cu răcirea din subboreal (acum 2 500 ani).
Neolitic (a) Epoca nouă a pietrei, respectiv cultură umană situată în postglaciar (7000/5500—3000/2000 î.e.n.). O dată cu stabilizarea unei clime mai blînde apare un nou tip de om, *Homo sapiens aluvialis*, care trece efectiv la agricultură și creșterea vitelor. Multe așezări erau fortificate pe boturi de deal, pe insule, altele erau pe pari de lemn în zone lacustre (palafite).
Neotectonice (a, g) Totalitatea mișcărilor recente și actuale ale scoarței. Termenul este echivoc, deoarece unii autori îl aplică tuturor mișcărilor cuaternare, atît de cutare cît și de ridicare sau lăsare; alții se referă numai la acele mișcări ce au afectat o regiune după ultimele sale cutări (în acest caz vîrsta mișcărilor **n.** poate merge mult înapoi în timp). Sensul cel mai des folosit este acela de mișcări actuale și recente, materializate mai ales la țărmul mării, în unitățile subsidente, în cele cu terase etc. Aceste mișcări au fost dovedite și prin măsurători de precizie. Sînt mai cunoscute: ridicarea continuă a scutului fenoscandic, coborîrile din zona Balticei și a Mării Nordului, din V Olandei și a strîmtorii Calais, ridicările țărmului pacific la Los Angeles (7,5 mm/an), sau cele de la poala Munților Himalaia (18,2 mm/an). La noi în țară sînt mai active ridicările Carpaților de Curbură, coborîrile din fîșia de subsidență a Cîmpiei Române, sau din Depresiunea Brașovului etc.
Neovulcanism (g, a) Manifestările vulcanice din era Neozoică.
Neozoic (**terțiar**) (a) A treia eră geologică, socotită uneori și ultima (cînd include și cuaternarul sau antropogenul), subdivizată în trei perioade: paleogen, neogen, antropogen. V. **Terțiar.**
Neptunism (a) Teorie elaborată de A. Werner (1775), dar cu rădăcini în antichitate, ce considera că toate rocile (inclusiv bazaltul) și toate structurile își au originea în apa oceanelor. Denumirea vine de la Neptun (zeul mărilor), deoarece anticii au fost impresionați de observațiile asupra formațiunilor aluviale din Egipt, de prezența fosilelor, de inundațiile Nilului etc., de unde au considerat apa ca principal element al creației. Pe de altă parte, *plutonienii* (de la numele zeului grec al lumii subterane — Pluton) au fost impresionați de erupțiile din arhipelagul grecesc și au atribuit focului rolul principal în formarea globului. Teoria lui Werner a fost răsturnată chiar de unul dintre elevii săi (L. de Buch).
Neritică, zonă ~ (h) Domeniu, regiune sau zonă submarină cu adîncimi mai mici de 200 m, care se extinde pe platforma continentală în apropierea țărmurilor sau a insulelor. Adîncimea mică a apei face ca aici să pătrundă razele solare, agitația produsă de valuri și curenți oxigenează apa, temperatura și salinitatea sînt variabile, aportul de materiale continentale este bogat, toate ducînd la o bogată floră și faună. *Sedimentele neritice* sînt și ele variate, compuse din fosile, pietrișuri mici, nisipuri, mîluri cu resturi organice, calcare oolitice, calcare recifale, zăcăminte de bauxită, de fier etc. *Organisme* **n.**, care trăiesc în zona **n.**: alge, corali, moluște, arici de mare etc.

Netezirea reliefului (g) v. **Nivelarea reliefului.**
Neuston (h) Grupa insectelor, din zona pelagică, ce *merg* pe suprafața apei.
Neutrofile (b) Organisme care trăiesc în medii cu reacție neutră.
Névé (g) Termen francez pentru *firn.*
Nevertebrate (b) Denumire dată întregului grup de animale lipsite de coloană vertebrală și de schelet osos intern (ex.: protozoarele, spongierii, celenteratele, viermii, moluștele, artropodele, echinodermele).
Nife (a) Nucleul Pămîntului.
Nifesima (a) Partea inferioară a *mantalei* (în concepția mai veche) formată din: nichel, fier, siliciu, magneziu.
Nimbostratus (c) Gen de nori cu aspect de pînză cenușie, frecvent întunecată, avînd pretutindeni grosimi suficient de mari pentru a masca complet Soarele. Precipitațiile lichide ori solide, continui și cu intensități moderate pe care le generează, îi conferă o înfățișare vaporoasă (difuză). Frecvent, sub pînza de nori **n.**, apar nori joși, zdrențuiți, sudați sau nu de aceasta.
Nipa (b) Formațiune de palmieri pitici (îndeosebi *Nipa fruticans*) de pe mlaștinile litorale din zona gurilor fluviilor ce debușează în mările tropicale (Australia, Asia de Sud-Est, gura Amazonului etc.).
Nisip (a) **1.** Sediment cu granule necoezive, cuprinse între 2 mm și 0,02 mm (vizibile cu ochiul liber); poate fi: **n.** *grosier* (grăunțos, între 1 și 2 mm), **n.** *mijlociu* (ca un griș, 0,2—1 mm), **n.** *fin* (0,1—0,2 mm), **n.** *făinos* (0,02—0,1 mm). **N.** sînt constituite din cuarț (peste 50%), feldspați, muscovit, minerale argiloase etc. După compoziția mineralogică dominantă sînt: **n.** *calcaroase*, **n.** *micacee*, **n.** *argiloase* etc. După locul de formare: **n.** *marine*, **n.** *fluviatile*, **n.** *eoliene* (de dune). **2.** Rocă sedimentară mobilă formată din granule cu dimensiuni de 2—0,02 mm. Unele **n.** conțin minerale utile (pietre prețioase, aur nativ, platină nativă), altele sînt saturate în hidrocarburi, sau sînt strate acvifere. Se întrebuințează la: prepararea cimentului, pat pentru pavaje, la drumuri (mixturi asfaltice, strat filtrant etc.), în metalurgie, pentru tipare de turnat fontă, oțel etc., ca abraziv, la fabricarea geamurilor și sticlei, a cărămizilor presate, a obiectelor de ceramică fină etc. Sin. *psamit.*
Nisip plutitor (a, g) Nisip care, în prezența apei, ce curge prin masa lui, are tendința de a curge ca un noroi gros *(curgeri de nisip).*
Nișă (g) Cavitate semicirculară sau elipsoidală, adesea asimetrică, dispusă de obicei pe suprafețe înclinate sau chiar verticale. După agentul sau procesul care le-a format se pot deosebi: **n.** *de abraziune* (sculptată în falezele cu petrografie eterogenă, la nivelul firidei), **n.** *eoliană* (scobitură realizată prin coraziune sau eolizație, mai ales la baza unor abrupturi sau pe stratele mai moi cuprinse între altele mai dure), **n.** *de alunecare* (cavitate semicirculară cu malul superior abrupt, din care s-a desprins o mică alunecare), **n.** *de gelivație* (creată prin îngheț-dezgheț diferențiat). **n.** *de izvor* (în jurul unui izvor puternic, dispus pe o pantă, ca de ex. izvorul Drăganului), **n.** *de meandru* (în malul concav al unui meandru), **n.** *de nivație* (scobitură semicirculară în partea superioară, a unui versant, pe locul unde stagnează zăpada ce se transformă, prin topire, în firn; se întîlnește des în zona pajiștilor alpine, mai ales sub versanți umbriți sau unde vîntul acumulează puternic zăpada; aici intervine: gelivația, presiunea zăpezii și tasarea, șiroirea și chiar sufoziunea), **n.** *de solifluxiune* (în zona de desprindere a solifluxiunilor sub formă de limbă); **n.** *de eroziune termică*, formată prin dezghețul gheții din mal cînd apa rîului e

mai caldă și poate eroda ușor lateral.

Nitosol (p) Unitate principală în legenda FAO, ce grupează soluri cu orizont B argiloiluvial, în care conținutul de argilă nu scade cu mai mult de 20% față de maximum înregistrat în primii 50 cm. Denumirea se referă la fețele lucioase ale agregatelor structurale. În această unitate se includ pp crasnoziomurile, jeltoziomurile, terra rossa și alte soluri din regiunile subtropicale umede și semiumede.

Nitrificare (p) Proces de oxidare a amoniacului sau altor compuși cu azot pînă la nitrați (azotați) cu ajutorul bacteriilor nitrificatoare din sol.

Nitrofite (b) Plante adaptate la sol cu conținut ridicat de azot asimilabil.

Nival, regim ~ (h, gg) Regimul de dezvoltare al unui fenomen influențat de zăpadă, sau care se dezvoltă în etajul cu zăpadă: *regim hidrologic* **n.**, *etaj* **n.** etc.

Nivație (g) Totalitatea fenomenelor morfogenetice datorate acțiunii directe a zăpezii și a firnului (F. E. Matthes, 1900). Sensul a fost lărgit ulterior pentru totalitatea fenomenelor din regiunile unde zăpada joacă un mare rol (E. de Martonne, 1947), excepțînd însă acțiunea gheții; mai recent, se înțelege prin *morfogeneză nivală* acele fenomene ce se datoresc frigului și înghețului apei *(criergie)*, denumite și *periglaciare*. În acest mediu apar următoarele forme nivale: *circuri nivale* sau *semipîlnii nivale* (bazinete cu aspect torențial modelate puternic de zăpadă, care de multe ori devine în parte firn, uneori apropiindu-se chiar de stadiul de gheață, situate sub limita zăpezilor persistente), *cornișe nivale* (treaptă, umeri mici, sau scobitură alungită sub muchia unei creste, imediat sub bătaia vîntului, creată de acțiunea zăpezii acumulată aici și adusă din partea opusă; ex.: pe partea de E a Muntelui Mic), *nișe de* **n.**, *grohotișuri nivale* (care cad la partea inferioară a unui abrupt masat cu zăpadă sau firn, acumulîndu-se peste aceasta și lăsînd un gol între el și abrupt după topirea zăpezii), *morene nivale* (transportate de avalanșe și depuse în fruntea acesteia, ca o potcoavă — *potcoave nivale*), *culoare de avalanșe* (jgheaburi săpate de avalanșe), *conuri de avalanșe* (partea inferioară a unui culoar de avalanșe, sub formă de pîlnie sau semicon, acoperită uneori cu un con de grohotiș); *forme subnivale*, realizate de torenții subnivali.

Nivel (g g) Parte din suprafața Pămîntului, mai mare sau mai mică, inclusiv acvatică, ce se presupune orizontală, respectiv avînd aproximativ peste tot aceeași altitudine: **n.** mării, **n.** de bază, **n.** de eroziune, **n.** hidrostatic etc.

Nivel de bază (g) Locul de egală altitudine unde se varsă o serie de cursuri de apă și care, prin intermediul eroziunii regresive, comandă modelarea profilelor de văi. Este echivalent cu nivelul oceanului, al unei mări închise sau lac. Prin extensiune, se numesc **n. de b.** și locurile de confluență, sau cîmpiile și depresiunile interioare (din zonele aride, semiaride și chiar intramontane). De aici: **n. de b.** *general*, sau oceanic (oceanele și mările deschise), **n. de b.** *regional* (mări închise, lacuri mari, cu mai multe confluențe, depresiuni interioare endoreice), **n. de b.** *local* (punctul de confluență al oricărui rîu sau depresiunile intramontane, în care rîurile debușează cam la același nivel, cum este cazul Depresiunii Brașovului; o cascadă sau un prag important). Aceste nivele, către care sînt transportate aluviunile și către care tinde să fie nivelat relieful situat deasupra lor, poartă și numele de *baze de eroziune*. Unii autori (W. Penck) au separat și *baze de denudare*; ele reprezintă fîșiile netede de la poala

versanților ce activează eroziunea și retragerea acestora și coincid cu albiile rîurilor, sau chiar cu unele trepte structurale de versant, sau cu nivele vechi de eroziune ridicate la diferite altitudini deasupra albiilor actuale.

Nivel de bază carstic (g) Nivelul către care se desfășoară eroziunea carstică (de obicei talvegul unei văi deschisă la zi ce colectează apele peșterilor, sau baza impermeabilă de sub masivul calcaros) și sub care aceasta încetează.

Nivel de condensare (c) Înălțime la care vaporii de apă încep să se condenseze datorită răcirii dinamice a aerului în mișcare ascendentă. Coincide cu înălțimea bazei norilor.

Nivel de convecție (c) Înălțime pînă la care ajung curenții de aer ascendenți. Coincide cu înălțimea părților superioare ale norilor.

Nivel de echilibru glaciar (g) v. **Limita zăpezilor persistente.**

Nivel de eroziune (g) Treaptă de nivelare parțială extinsă în lungul văilor sub formă de aliniamente de umeri, proveniți din disecarea unor *versanți-glacis* sau a unor terase vechi foarte largi de pe care a dispărut pătura aluvială (terase în rocă). **N. de e.** înclină ușor în același sens cu albia majoră a văii, respectiv corespunde profilului longitudinal de echilibru din momentul cînd s-a format; uneori însă **n. de e.** a fost deformat de mișcări tectonice ulterioare. *Suprafața de eroziune* este o sumă de **n. de e.** care s-au extins și peste interfluvii, unindu-se total sau parțial pe areale extinse (suprafață de nivelare). În concepția davisiană, care lega geneza peneplenei în mod direct de cea a nivelului de bază, noțiunea de *nivel* a fost echivalată cu cea de suprafață de nivelare, presupusă, pe vremea aceea, ca avînd o altitudine foarte uniformă, deci o orizontalitate aproape perfectă; ulterior s-a văzut că majoritatea peneplenelor sînt destul de ondulate. *Nivel superior de denudare*, sau *nivel de creste*, sau *gipfelflur*, a fost definit ca un plan ideal tangent la cele mai înalte creste ale unei regiuni muntoase, determinat de distanțare egală a văilor și de un sistem uniform de înclinare a versanților; cauza acestor creste egale se credea a fi o accelerare a denudării cu înălțimea, atingînd la un moment dat un maximum peste care orice creastă era măcinată (terminologie introdusă de A. Penck, 1919). Prin extindere, se folosește uneori și noțiunea de *nivel inferior de denudare*, echivalentă cu **n. d.** bază.

Nivel de referință (t, g) Nivelul sau planul față de care se măsoară altitudinea reliefului și coincide obișnuit cu nivelul mării. Se poate lua ca **n. de r.** și alt punct decît **n.** mării. Sin. *plan de referință*.

Nivel de trai ecologic (m) Indicator al calității vieții determinat prin raportul dintre suprafața naturală care rămîne la dispoziția omului, după utilizarea multiplă a resurselor, și populație. Valoarea **n. de t. e.** variază între o limită inferioară care reprezintă nivelul minim posibil pentru asigurarea supraviețuirii și o limită superioară corespunzătoare **n. de t. e.** în condiții de *lux*; între aceste limite se situează **n. de t. e.** decent.

Nivel hidrostatic (h) Nivelul sau suprafața superioară la care se ridică o pînză de apă liberă. El urmărește în general relieful scoarței, fără însă a fi absolut paralel cu acesta (de ex.: unde relieful este mai înălțat **n. h.** rămîne mai puțin bombat) Adîncimea **n. h.** este influențată de factori permanenți și de alții variabili (ce îi produc variații periodice sau întîmplătoare). Factorii permanenți sînt: natura rocilor, inegalitățile reliefului, oscilările patului impermeabil, vegetația. Factorii variabili sînt: precipitațiile, evapotranspirația, oscilațiile nivelului rîurilor care alimentează pînza

de apă sau sînt alimentate de ea, drenaje, baraje.

Nivel izobaric standard (c) v. **Suprafaţă izobarică.**

Nivel piezometric (h) Nivelul pînă la care se ridică apele subterane captive, în puţuri, datorită presiunii hidrostatice. Poate fi *pozitiv* cînd apa ţîşneşte deasupra suprafeţei topografice (ape arteziene), sau *negativ* (ape ascensionale). La acest nivel presiunea apei coincide cu presiunea atmosferică. La apele freatice (cu nivel liber), **n. p.** coincide cu nivelul hidrostatic. Sin. *suprafaţă piezometrică.*

Nivelarea reliefului (g) Totalitatea acţiunilor proceselor geomorfologice ca şi rezultatul lor, care prin eroziune reduc părţile proeminente ale reliefului. Cînd nivelarea se generalizează pe mai multe zeci de km² (la nivel regional), trecînd peste interfluvii, forma rezultată se cheamă *suprafaţă de eroziune* (v. **Nivel de eroziune**) şi poate fi *peneplenă*, sau o *pediplenă*. Cînd nivelarea este extinsă pe suprafeţe mai mici, rezultă un *glacis*, *pediment*, sau *nivel de eroziune*. Nivelarea efectuată de mare se cheamă *suprafaţă de abraziune*, iar cele de pe versanţii periglaciari — *suprafeţe de altiplanaţie*. Sin. *netezirea reliefului.*

Nivelă (t) Instrument constituit dintr-o lunetă care se poate roti în plan orizontal, folosit pentru determinarea diferenţelor de nivel între diferite puncte, cu ajutorul vizărilor orizontale pe o mină. Sin. *nivelmetru.*

Nivelment (t) Totalitatea operaţiunilor şi măsurătorilor topografice şi geodezice folosite pentru determinarea altitudinilor unor puncte ale scoarţei terestre în raport cu un plan de referinţă considerat ca nivel zero. După procedeele folosite se pot deosebi: **n.** *barometric* (se execută cu barometru), **n.** *geometric* (prin vizări orizontale), **n.** *trigonometric* sau *geodezic* (se determină, pe cale trigonometrică, diferenţele de nivel cu ajutorul teodolitului care măsoară unghiurile verticale şi orizontale), **n.** *fotogrammetric* (prin stereorestituţie pe aerofotograme).

Nivelul oceanului (mării) (h) Nivelul mediu al Oceanului Planetar, folosit ca plan de referinţă pentru măsurarea altitudinilor reliefului şi a adîncimilor marine. Acest nivel mediu este cunoscut drept cota zero şi se determină cu ajutorul *maregrafelor*; faţă de el se măsoară mai ales altitudinile continentelor. Pe lîngă **n.** mediu, mai există şi **n.** *înalt* al mării şi **n.** *coborît*; acestea sînt cele două linii cînd **n. m.** nu se află nici în mers de flux nici în mers de reflux ci staţionează la ape mici sau la ape înalte; aceste două linii sînt pe alocuri marcate de materiale abandonate de valurile staţionare ale mării joase sau ale mării înalte. Unele hărţi marine au, uneori, drept cotă zero, pentru adîncimi, **n.** cel mai coborît al mării (şi nu pe cel mediu). În decursul timpului geologic **n.** mediu al **o.** a oscilat, el fiind marcat de *platforme de abraziune*, sau de *acumulare* (sedimentele de pe terasele marine), faleze moarte etc. Schimbările au fost impuse de eustatism, glacio-eustatism, mişcări epirogenetice, orogenetice, izostatice. Astfel, în jurul Mediteranei au fost stabilite următoarele nivele glacio-eustatice: *Sicilian I* +80+100 m; *Sicilian II*+50+60 m; *Tyrrhenian I* +25+35 m; *Monasterianul superior* +10+15 m; *Monasterianul inferior* +5+8 m (acest nivel se mai numeşte *Normannian* — de la Normandia, sau *Tyrrhenian II*); *Flandrian*, care a avut ca maximum transgresiunea *dunkerquiană* (+1+2 m). În trecut, mai erau consemnate două nivele la care s-a renunţat: *Calabrian* +180 m şi *Millazian* +55+60 m. În prezent, unele calcule indică o creştere a

n. o. cu o medie de 1,1 mm/an, din topirea calotelor polare.

Nivelul rîurilor (h) Înălţimea oglinzii apei unui rîu, într-o anumită secţiune, măsurată faţă de un punct fix sau faţă de un plan orizontal convenţional, considerat zero. Datele înregistrate sînt folosite la întocmirea de *grafice de variaţie a nivelelor apei*, care pot fi: lunare, anuale, multianuale; în timpul viiturilor se întocmesc chiar grafice zilnice, zise şi de viitură. În urma prelucrării datelor se stabilesc aşa-numitele **n.** *caracteristice*, care pot fi: **n.** *maxim*, **n.** *maxim mediu* (media **n.** maxime anuale), **n.** *mediu*, **n.** *minim mediu* sau *etiaj* (media **n.** minime anuale), **n.** *minim absolut*. Diferenţa dintre cota maximă şi minimă înregistrate se cheamă *amplitudinea de variaţie a* **n.** şi serveşte la determinarea hidrogradului, prin care se caracterizează variaţiile zilnice ale **n.** apelor navigabile în diverse puncte din lungul lor.

Niveoeoliene, sedimente ~ (g) Acumulări sub formă de pînze a unor nisipuri sau prafuri în amestec cu zăpadă uscată purtată de vînt. Aceste depozite sînt mai puţin triate decît loessul sau nisipul dunelor, în general slab stratificate. **V. Formaţiuni superficiale.**

Nivometrie (h) Măsurarea densităţii şi grosimii stratului de zăpadă în vederea determinării cantităţii de apă echivalentă, pe o suprafaţă dată.

Nivometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se determină cantitatea de apă căzută sub formă de zăpadă.

Noapte tropicală (c) Noapte în care temperatura minimă nu coboară sub 20°C.

Nod hidrografic (h, g) Locul sau suprafaţa pe care converg şi confluează mai multe ape curgătoare, punînd în evidenţă actuale sau vechi regiuni de subsidenţă. Sin. *piaţă de adunare a apelor.*

Nod orografic (g, h) Masiv muntos, uneori chiar deluros, din care se despart culmi în toate direcţiile şi în care hidrografia este divergentă.

Nod structural (g) Vîrfuri pe sinclinale suspendate, atacate concomitent de mai mulţi torenţi care le-a ramificat în culmi dispuse digitat.

Nomadism (g p) Mod de viaţă al unei colectivităţi umane, caracterizat prin lipsa unei aşezări stabile, prin deplasarea mai mult sau mai puţin frecventă a acesteia (a colectivităţii) în căutarea de noi păşuni (creştere nomadă a animalelor), de noi terenuri de cultură (agricultură nomadă), de noi terenuri de cules şi vînat (la pigmei).

Noosferă (m) Înveliş al Pămîntului rezultat din transformarea şi ameliorarea biosferei de către om prin inteligenţa sa. Recent conceptul a fost restrîns la sfera gîndirii umane.

Nor (c) Aglomerare de produse de condensare lichide, solide sau ambele, suspendate în atmosferă. Se formează aproape exclusiv în troposferă (dar uneori şi în stratosferă), îmbracă forme diferite (genuri, specii, varietăţi etc.) şi constituie sursa precipitaţiilor atmosferice. Se clasifică după numeroase criterii. După înălţime sînt: **n.** *inferiori*, care se dezvoltă la înălţimi mai mici de 2 000 m (St, Sc); **n.** *mijlocii*, care se formează la altitudini între 2 000 şi 7 000 m (Ac, As); **n.** *superiori*, care apar la înălţimi de peste 7 000 m (Ci, Cs, Cc) şi **n.** *de dezvoltare verticală*, care pot avea bazele în etajul inferior, iar vîrfurile în etajul mijlociu (Ns) sau superior (Cu, Cb). Acestora li se adaugă **n.** *sidefii* (care se formează la înălţimi de 20—25 km, se aseamănă cu norii Cirrus şi prezintă irizaţii pronunţate, cu strălucire maximă în intervalele cînd Soarele coboară la cîteva grade sub orizont) şi **n.** *argintii* (cu aspect cirriform, observabili pe cerul nopţii la înălţimi între 70 şi 90 km, datorită culorii lor argintii albăstrii, care devine uneori portocalie sau roşie). După geneză se disting: **n.** *de convecţie termică*,

care se formează în interiorul aceleiași mase de aer prin ascensiunea aerului încălzit la nivelul suprafeței terestre (Cu); **n.** *frontali*, care iau naștere ca urmare a convecției dinamice, proprii zonelor de separație dintre două mase de aer cu însușiri fizice diferite și se subdivid în **n.** *frontului cald*, generați prin ascensiunea aerului cald peste aerul rece (Ci, Cs, As, Ns) și **n.** *frontului rece*, formați prin ascensiunea violentă a aerului cald, dizlocat brusc de cel rece (Cb); **n.** *orografici*, care apar datorită ascensiunii forțate a aerului umed, în lungul pantelor montane (Cu, Cb); **n.** *de mișcare ondulatorie*, care se formează în lungul suprafețelor orizontale de separație între două mase de aer cu însușiri fizice diferite, ca urmare a mișcărilor ondulatorii în plan vertical, caracterizate prin apariția norilor la partea lor superioară și dispariția acestora la partea inferioară (Ac, Sc); **n.** *de turbulență*, care apar în masele de aer umed deplasate deasupra uscatului, datorită acumulării vaporilor de apă transportați prin turbulență și răciți adiabatic pînă sub baza stratului de inversiune (St, Sc, Ac); **n.** *de radiație*, care iau naștere prin răcirea radiativă nocturnă a aerului (St); **n.** *de erupție vulcanică*, datorați erupțiilor vulcanice și avînd forme și înălțimi asemănătoare norilor Cu și Cb, dar evoluție mult mai rapidă; **n.** *de incendii*, asemănători norilor Cu cong. sau Cb, dar cu dezvoltare foarte rapidă și cu aspect sumbru, amenințător; **n.** *de cascadă*, care iau naștere în apropierea marilor cascade, datorită curenților ascendenți de compensație ce transportă spre înălțime aerul umezit prin evaporarea micilor picături pulverulente. După caracterele morfologice generale se deosebesc: **n.** *cumuliformi*, avînd aspect de îngrămădiri de baloturi, munți sau turnuri, cu dezvoltare verticală mare, și **n.** *stratiformi*, avînd aspect de pături uniforme, cu dezvoltare verticală mică, dar cu mare întindere orizontală. După structura microfizică se disting: **n.** *apoși*, compuși numai din picături de apă cu temperaturi pozitive; **n.** *de gheață*, formați exclusiv din cristale fine de gheață; și **n.** *micști*, în componența cărora intră atît picăturile de apă suprarăcite, cît și cristalele de gheață, alcătuind un sistem coloidal instabil.

Nord (gg) Punct cardinal situat pe direcția stelei polare. Sin. *miază-noapte*.

Nord (geografic) (gg) Punctul unde se intersectează axa polilor cu suprafața geoidului în emisfera boreală.

Nori arzători (g) Gaze și vapori fierbinți (cca 700°C) amestecate cu cenușă, mai grele decît aerul, emanate de erupția unui vulcan (de tip pelean) prin crater sau chiar prin fisuri, care se prăvălesc pe pantele din jur, arzînd totul (erupția lui Mont Pelée, din insula Martinica, 1902).

Normală, eroziune ~ (g) v. **Eroziune.**

Normannian (h, g) v. **Nivelul oceanului, Monasterianul inferior.**

Nucleu (a) Sfera centrală a Pămîntului, situată începînd de la 2 900 km, separată de manta prin discontinuitatea Gutemberg. Are o densitate mare (9,7—12) și se presupune a fi format din nichel și fier, de unde și numele de *Nife*. Pare a fi în stare lichidă pînă pe la 5 000 km adîncime, de unde ar fi solid. V. **Structura Pămîntului.**

Noxă (b, m) Factor, agent, substanță etc. cu efecte dăunătoare pentru organism. Substanță toxică care participă la formarea unui poluant.

Nutriție (b) Proces fiziologic de ingestie, digestie și asimilarea substanțelor hrănitoare de către organisme. După tipul de **n.** organismele pot fi *autotrofe* sau *heterotrofe*.

Nucleu de condensare (c) Particule mici solide sau lichide (uneori chiar de gaz ionizat), care constituie suportul condensării vaporilor de apă din atmosferă.

Nucleu de înghețare (c) v. **Nucleu de sublimare.**

Nucleu de sublimare (c) Particule aflate în suspensie în atmosferă (altele decît cele de gheață), care se presupune că ar constitui suportul sublimării vaporilor de apă. Ele nu au fost însă identificate, rolul de **n. de s.** fiind cu siguranță jucat de cristalele de gheață preexistente (formate prin sublimarea vaporilor de apă la temperaturi sub —40°C) și de picăturile de apă înghețată.

Nunakol (g) Vîrf rotunjit ce se ridică deasupra unui ghețar.

Nunatak (g) Vîrf sau creastă stîncoasă care se înalță deasupra ghețarilor de calotă, uneori cu mai multe sute de metri. Are versanți abrupți datorită eroziunii gheții, ca și dezagregărilor prin îngheț (cuvînt eschimos).

O

Oagă (h) v. **Hoagă.**
Oarbă, valea ~ (g) Vale care se termină brusc în faţa unui perete calcaros, sau în faţa unei contrapante, sub care se pierde într-un aven. Se mai numesc **v. o.** şi acelea care pătrund din exterior într-un perete (sau platou) calcaros unde se restrînge brusc, luînd formă de cheie.
Oază (g g) Insulă cu viaţă umană şi culturi în deşert, legată de apariţia locală a apei. Sînt un fel de grădini în care prezenţa permanentă a omului este o necesitate. Amenajarea şi întreţinerea acestora se face prin variate forme de irigare: săpatul adînc pentru a atinge pînza freatică, baraje şi canale pe uedurile locale sau pe unele mici rîuri, reţinerea apei de ploaie, apa izvoarelor, puţuri, foggaras, fîntîni arteziene. În general, aici se produc culturi specializate, dar mai ales legume, fructe, cereale. De ex., în **o.** din Asia centrală sovietică se cultivă bumbac, ca şi în Egipt (în bazinul Nilului), Mexicul de NV sau Perú; în **o.** de la baza Anzilor (Argentina) se cultivă trestie de zahăr şi viţă de vie (Mendoza).
Oază antarctică (g) Porţiuni rămase libere de gheaţă în Antarctica, unde modelarea reliefului se face subaerian, cu precădere pe calea gelivaţiei. Se mai numesc *Oaze Banguer.*
Obană (h) Ochiuri de izvoare ascendente, mai ales pe suprafaţa calcarelor (regionalism în zona Mangaliei).
Obcină (g) Culme netedă, de munte sau de deal, pe care se putea umbla cu carul. Prin extensiune, culme montană joasă (900—1 600 m), netedă, pe care uneori saltă vîrfuri domoale. Provine din fragmentarea paralelă sau radiară a suprafeţelor de eroziune. Se extind în Carpaţii Orientali, numele respectiv fiind frecvent din Maramureş pînă în zona Munţilor Nemirei.
Obducţie (g) Opusul subducţiei în întîlnirea dintre două plăci terestre: încălecarea unei plăci care suportă un ocean peste altă placă, şi care face ca ofiolitele să apară suprapuse unor formaţiuni de alt tip (R. G. Coleman, 1977).
Obelisc vulcanic (g) v. **Ac.**
Obîrşie (g) Capătul superior al unei văi, al unui torent, gheţar, al unei alunecări în formă de limbă, al unui rîu, locul de unde acestea încep să se formeze. **O.** cuprinde bazinetul superior *(bazinet de* **o.***)*, unde confluează primele pîraie ale unei văi şi are aspect de amfiteatru (în cîmpii, **o.** e foarte evazată); la gheţari e vorba de circuri sau căldări pietroase; la torenţi — bazinul de recepţie este compus adesea pe margini din rîpi de **o.**; la alunecări, **o.** sînt rîpele de desprindere.
Obsecventă, vale ~ (g) Vale ce curge pe frontul cuestei, în sens invers faţă de înclinarea stratelor. Se caracterizează prin rupturi de pantă şi praguri. Sin. *anaclinală.*
Observaţie climatologică (c) Observaţie meteorologică efectuată zilnic, la patru termene orare standard (01, 07, 13, 19) după timpul solar local mediu.
Observaţie sinoptică (c) Observaţie meteorologică întreprinsă simultan (la orele sinoptice standard) de către toate staţiile cu program sinoptic de pe suprafaţa planetei, necesară cunoaşterii stării timpului în momentul respectiv şi prognozării evoluţiei lui viitoare.
Obsidian (a) Rocă vulcanică sticloasă de culoare neagră cu spărtură concoidală. Fiind dură, a fost întrebuinţată mult în epoca de piatră.
Obturaţie glaciară (g) Totalitatea formelor de acumulare glaciară realizate la difluenţa unei limbi de gheaţă către o vale afluentă fără gheaţă. În acest loc gheţarul dă un mic lob (o *digitaţie* difluentă) ce pătrunde uşor pe valea fără gheaţă şi depune aici unul sau mai multe arcuri morenaice, cu convexitatea spre amontele văii (invers decît morenele frontale), iar în spatele acestora apare o umplere fluviatilă sau o cîmpie aluvială (sau fluvio-lacustră). Uneori aceste valuri sînt tăiate de un torent de drenaj, iar în regiunile calcaroase poate să se transforme într-o depresiune închisă (pseudo-polie). Pe cîmpia aluvială pot apare şi trepte marginale sau banchete.
Occident (gg) Spaţiul geografic din apusul Europei. Nume generic pentru ţările sau popoarele din această parte, uneori incluzîndu-se şi America de N.
Ocean (h) Vastă întindere de apă sărată acumulată în marile scobituri ale scoarţei terestre şi care desparte continentele unele de altele. Există următoarele **o.**: Pacific, Atlantic, Indian, unii autori adăugînd şi Oc. Arctic (care este în fapt o mare mediterană), precum şi Oc. Austral sau Antarctic (care reprezintă o prelungire sudică a celor trei **o.** principale). **O.** comunică larg între ele şi, împreună cu mările mărginaşe, formează **O.** *Planetar.* Acesta ocupă 70,8% din suprafaţa globului (326 000 000 km)^2 are 361 mil. km^3 şi o adîncime medie de 3 794 m, iar cea maximă de 10 924 m în Groapa Challanger din Insulele Mariane. Diferenţa faţă de mări constă, printre altele, că **o.** are regiuni abisale dezvoltate, iar platformele continentale ocupă mai puţin de 10—15% din suprafaţa acestuia; în plus, se poate spune că mările sînt împlîntate în continente sau între continente (mediteranele), fiind mai reduse decît acestea, pe cînd în cazul **o.**, continentele sînt cele împlîntate în masa de apă a acestora. În vorbirea curentă şi mai ales în studiile oceanografice, noţiunile de **o.** şi mare au şi un sens unic generalizat. *Relieful* submarin este format pe alte căi decît cel continental şi, în general, e mai puţin variat (excepţie face platforma continentală ce ţine structural de continent). Sedimentele oceanice nu sînt cutate, nici consolidate sau metamorfozate, iar scoarţa suboceanică este formată aproape exclusiv din bazalte (cu aspect diferit de bazaltele continentale şi cu densitate mult mai mare), cu procent mare de siliciu şi magneziu (Sima). **O.** iau naştere prin lărgirea unor mari despicături ale scoarţei *(rift)*, pe care urcă magmă ce împinge mereu în lateral această nouă scoarţă, fenomenul numindu-se *expansiunea fundului oceanic*; în acest proces, marginile riftului se îngroaşă mult cu lavă, dînd mari cordiliere de tip muntos, numite *dorsale.* După un maximum de expansiune, peste o parte a **o.** poate înainta o placă continentală (ex.: placa americană peste Pacificul de V), făcîndu-l să se restrîngă pînă la închidere. Din aceste cauze, configuraţia **o.** pe glob s-a schimbat de-a lungul timpului (de ex.: Oc. Atlantic a început să se formeze numai acum 100—180 mil. ani). *Originea apei* oceanice este încă nesigură, existînd următoarele ipoteze: provine din atmosfera primordială a Pămîn-

tului, din descompunerea rocilor vulcanice, prin acumularea lentă a apei în decursul timpului geologic din diverse surse. *Salinitatea* medie este de 35‰, dar variază după zonele climatice și condițiile locale (40—41‰ în golfurile Aqaba și Suez și 38—40‰ în Golful Persic); domină clorura de sodiu (76—78%). Dacă s-ar evapora apa **o.** ar rămîne un strat, ce ar putea acoperi tot globul, gros de 44 m. *Temperatura* apei **o.** scade de la ecuator (27,1°C) la poli (—1,5°C), ca și spre adîncime, unde la — 4 000 m atinge +1,6°C. Apa **o.** efectuează *mișcări* continui prin maree, valuri și curenți.

Oceanografie (h) Studiul și descrierea științifică a oceanelor și mărilor, sau *aplicarea tuturor științelor la studierea fenomenelor legate de oceane și mări.* În mod special însă, **o.** se ocupă cu partea fizică a oceanelor (**o.** fizică), respectiv: relieful bazinelor oceanice, structura fundului oceanic, sedimentele, caracterele fizice și chimice ale apei marine, masele de apă, mișcările apei, gheața marină. **O.** științifică începe să se dezvolte o dată cu publicarea, la Amsterdam, în 1725, a lucrării *Istoria fizică a mării*, un studiu al golfului Lion, făcut de Marsigli, ce cuprindea însă toată problematica marină. Mai tîrziu, expediția vasului Challenger (1872—1876) deschide șirul explorărilor metodice, între care trebuie subliniat rolul prințului Albert I de Monaco (1848—1923), care a condus personal 28 campanii de cercetare. Un alt pas important s-a făcut între cele două războaie mondiale, cînd încep sondajele ultrasonice și cînd au fost determinate cu precizie 300 000 de cote de pe fundul submarin. În prezent se folosesc foraje de mare adîncime, aparatură electronică și studii din sateliți.

Oceanologie (h) **1.** Ansamblul științelor care studiază Oceanul Planetar (oceanografie, geologia mărilor, fizica și chimia mărilor, biologia mărilor etc.). **2.** Studiul fenomenelor biologice care au loc în oceane sau, ansamblul științelor naturale ale mediului oceanic și aspectele fizico-chimice necesare studiului fenomenelor biologice și geologice din acest mediu.

Ochi de ciclon sau de furtună (c) Regiunea centrală a unui ciclon tropical, cu formă circulară și diametru de ordinul cîtorva zeci de kilometri, în care cerul este senin, iar vînturile sînt foarte slabe sau lipsesc.

Ochiuri de apă (h) **1.** Vîrtejuri fixe localizate în partea adîncă a albiei unui rîu, provenite din scurgerea turbionară. **2.** Vîrtej pe locul unde iese un izvor de sub apa rîului sau a unui lac. Sin. *bulboane.*

Ochiuri de noroi (g) Excavațiuni mici (0,5—3 m) noroioase cu aspect de crater, prin care ies din adînc gaze ce antrenează și apă noroioasă și care la suprafață creează o semisferă de noroi ce se sparge periodic, apărînd apoi alta. Sînt tipice în zonele cu vulcani noroioși.

Ocnă (g) Mină din care se extrage sare gemă.

Ocluzie (c) Stadiul final al evoluției ciclonului, cînd frontul rece se contopește cu cel cald, aerul rece umplînd întregul ciclon pînă la înălțimi mari.

Ocluzie orografică (c) Proces în urma căruia, masa de aer rece înconjoară un obstacol muntos.

Ocric (p) Subdiviziune care, în legenda FAO, grupează andosolurile cu orizont A ocric.

Ocrotirea mediului înconjurător (m) **1.** Activitate în domeniul protecției mediului înconjurător care presupune scoaterea de sub orice formă de utilizare a resurselor unor obiective geologice, paleontologice, speologice, botanice, zoologice, peisagistice, numite monumente ale naturii. **2.** Acțiuni (inclusiv educative) menite să prevină o dereglare a echilibrelor din mediu.

Ocupare a terenului (g e) Utilizarea spațiului în scopuri productive (agricolă, pastorală, industrială). Termen asimilat organizării spațiului în cadrul repartiției activităților, serviciilor sau locuințelor unei aglomerații urbane.

Odontolite (g) Concrețiuni calcaroase de forma unor cupe foarte mici, care zimțuiesc marginea unor văluri sau draperii carstice.

Oesar (g) v. **Ös.**

Ofiolite (a) Roci vulcanice de suprafață, bazice sau ultrabazice, de culoare verzuie: diorit, gabrou, dolerit, peridotit. Sînt specifice vulcanismului de geosinclinal. De ele sînt legate unele zăcăminte de crom, platină, titan, cupru, pirită, mangan. La noi, **o.** se găsesc în Munții Drocea, Metaliferi, Trascău etc.

Ogaș (g) Șanț alungit sculptat de către apa de șiroire, în sol, în pătura de alterări, sau în roci moi, avînd adîncimi de 0,5—2 m și lungimi de zeci pînă la sute de metri. Cînd talvegul său a atins roca în loc (mai dură), se lărgește, pereții se atenuează, transformîndu-se într-o văiugă ce poate dispare cu timpul; alteori se adîncește prin eroziune dînd naștere unui torent.

Oglinda apei (h) Suprafața superioară a apei dintr-un lac, mare, baltă sau chiar rîu. Sin. *luciul apei.*

Oglinda apei freatice (h) Suprafața care separă apa freatică gravitațională de cea capilară care se ridică.

Oglindă de alunecare (g) Suprafața lustruită ce se formează pe pereții laterali ai jgheabului unei alunecări sub formă de limbă.

Oglindă de falie (a) v. **Falie.**

Oicumena (g p) Denumire generică pentru suprafețele locuite ale uscatului. Reprezintă, în prezent, peste 90% din suprafața acestuia. După Strabo (apud P. George, 1970), *a defini* **o.,** *dimensiunile sale, conturul, caracterele naturale, poziția sa în raport cu globul terestru este domeniul propriu al geografului.*

Oligobazic (p) Cu conținut sărac în elemente bazice (sub 30%).

Oligocen (a) v. **Terțiar.**

Oligotrof (p) Sol (sau mediu de cultură) sărac în elemente nutritive.

Oligotrofe (b) Organisme care trăiesc în medii cu conținut redus de substanțe nutritive.

Olivină (a) Mineral format din silicat de magneziu și fier, ce se găsește în roci bazice. Rocile bogate în **o.** se întrebuințează la fabricarea cărămizilor refractare, iar varietatea transparentă și frumos colorată *(crisotil)* este folosită ca piatră semiprețioasă.

Ombilic glaciar (g) Bazin de subsăpare glaciară limitat în aval de un prag. Pot exista: **o.** *de confluență* (chiuvetă sau bazinet de confluență — acolo unde subsăparea a fost impusă de creșterea forței prin unirea a doi ghețari), **o.** *petrografic* (în spatele unei bare mai dure), **o.** *terminal* (situat în spatele morenei terminale, fără ca aici să fie vorba de subsăpare). Poate fi ocupat de un lac (v. **Bazinet terminal**). Sin. *bazinet glaciar.*

Ontogeneză (b) Istoria dezvoltării unui organism. **O.** recapitulează filogeneza. Sin. *ontogenia.*

Ondulație (a) Deformare, negativă sau pozitivă, a unor strate sedimentare, cu o rază mare de curbură.

Oolite (a) Granule sferice de mărimea icrelor, de natură calcaroasă sau feruginoasă, compuse dintr-un nucleu și strate concentrice în jurul său. Se formează prin precipitarea sărurilor din lacuri și mări în jurul unor firicele de nisip, resturi organice etc. Cele de mărimea mazării se cheamă *pisolite.* Ele formează roci specifice: calcare oolitice, minereuri de fier oolitic (ca la Căpuș — Cluj) etc.

Ooze (h) Mîlurile pelagice fluide foarte bogate în particule organice (peste 30%) cum sînt: diatomeele, foraminiferele, radiolaritele ș.a.

Opacitatea atmosferei (c) Însuşirea atmosferei de a micşora vizibilitatea prin difuzarea radiaţiei solare vizibile.

Opal (a) Varietate de cuarţ amorf ce conţine 1—5% apă. Se formează prin depuneri din izvoare hidrotermale şi gheizere. Are următoarele varietăţi: *comun* (cremenea), *nobil* (roşu, verde, albastru; folosit ca piatră preţioasă), *hidrofanul* (poros), *gialitul*.

Optica atmosferei (c) Subdiviziune a meteorologiei care se ocupă cu studiul fenomenelor optice rezultate în urma difuziei, absorbţiei, refracţiei şi difracţiei luminii în atmosferă.

Optimism tehnologic (m) Concepţie tehnocrată care consideră că problemele sociale şi umane ale mediului înconjurător se rezolvă exclusiv prin progresul tehnologic.

Optimum climatic (g g) Fază climatică postglaciară, care a fost relativ caldă şi uscată, în Europa meridională, fixată între anii —9000 şi —5000, respectiv între Boreal şi Atlantic. În acest timp plantele termofile şi xerofile s-au extins mult.

Ora portului (h) v. **Maree.**

Oraj (c) Electrometeor constînd din descărcări electrice repetate între doi nori sau între nori şi suprafaţa terestră, însoţite de tunete. Este caracteristic norilor Cumulonimbus.

Oraş (g p) Grupare de populaţie aglomerată definită printr-un anumit efectiv numeric (variabil de la ţară la ţară) şi printr-o formă de organizare economică şi socială. Aceste grupări au ca bază concentrarea de activităţi diferite, ce are drept consecinţă formarea unei societăţi complexe (societatea urbană).

Oraş ciupercă (g p) Oraş cu creştere, demografică mai ales, foarte rapidă (dublare a numărului de locuitori între două recensăminte, în S.U.A.). Iniţial, apariţii spontane în zone de recentă populare (ex. **o. c.** din vestul Statelor Unite) azi **o. c.** se confundă cu oraşele noi.

Oraş grădină (g p) Oraş care păstrează unele caractere ale spaţiului rural, adică o slabă densitate a clădirilor (cca 20/ha), spaţii deschise, facilităţi pentru recreare şi servicii şi în care dezvoltarea industrială este orientată de obicei spre industrii nepoluante.

Oraş satelit (g p) Unitate urbană avînd o oarecare autonomie funcţională dar depinzînd de o altă unitate de talie şi mărime superioară, de care este spaţial separată.

Oraş milionar (g p) Oraş a cărui populaţie este egală sau a depăşit un milion de locuitori.

Oraş nou (g p) Formă a urbanizării voluntare, diferită de dezvoltarea spontană a periferiilor, suburbanelor, prin punerea în loc, mai mult sau mai puţin simultană a locuinţelor, unităţilor de producţie, a serviciilor. Unul din obiectivele creării. **o. n.** este cel de a asigura autonomia vieţii zilnice a orăşenilor şi de a reduce migraţiile pendulare. **O. n.** sînt create spre a descongestiona marile metropole (în ţările înalt urbanizate) şi/sau de a valorifica superior anumite resurse sau anumite regiuni (mai puţin populate).

Oraşe gemene (g p) Două oraşe alăturate, asociate prin funcţiunile lor economice avînd conduceri administrative diferite, distincte. Notorii sînt **o. g.** separate de un fluviu (St. Paul şi Minneapolis pe Mississippi în S.U.A.) şi Mannheim şi Ludwigshafen pe Rhin (R.F.G.).

Organic (p) **1.** Subtip al litosolului (în sistemul român de clasificare) definit prin prezenţa orizontului O, urmat de orizontul R a cărui limită superioară este în primii 50 cm. 2. V. **Sol organic.**

Organism torenţial (g) v. **Torent.**

Organizarea spaţiului (g e) Structura pe care au dat-o oamenii în mod spontan sau dirijat (organizat), individual sau colectiv proiecţiilor spaţiale, teritoriale ale elementelor diverselor lor activităţi, altfel spus, rezultatul acţiunilor cumulate ale omului, imprimate în teren, în spaţiul terestru. Cînd societatea îşi restructurează în mod voluntar spaţiul, avem de-a face cu *amenajarea spaţiului* (a teritoriului). Se distinge **o. s.** rural (cu forme, legi şi probleme specifice) şi **o. s.** urban (repartiţia căilor de comunicaţie, a cartierelor, zonarea periurbană, rolul centrului ş.a.).

Organizarea teritoriului (a) Ansamblu de măsuri organizatorice, tehnice, economice, sociale şi juridice în scopul asigurării folosirii raţionale a pămîntului (ex.: parcelarea judicioasă a terenului, stabilirea folosinţei optime pentru fiecare parcelă, amplasarea raţională a construcţiilor şi reţelei de drumuri, repartiţia investiţiilor etc.).

Organizaţia Meteorologică Mondială (O. M. M.) (c) Organizaţie specializată a Organizaţiei Naţiunilor Unite (O.N.U.), care a fost înfiinţată în 1947, prin reorganizarea Organizaţiei Meteorologice Internaţionale (O.M.I.). Are drept scop coordonarea, omogenizarea şi îmbunătăţirea activităţii meteorologice pe plan mondial, organizarea unor acţiuni de cercetare meteorologică la scară planetară sau regională, facilitarea schimbului internaţional de informaţii meteorologice etc.

Orgă bazaltică (g) Ansamblu de prisme ce rezultă dintr-o curgere bazaltică, ce se fisurează puternic în timpul răcirii, dînd prisme verticale (ex.: Detunatele).

Orgă geologică (g) Coloane dese calcaroase formate prin unirea stalactitelor şi stalagmitelor şi care seamănă cu tuburile de orgă.

Orgă de vînt (g) Excavaţiuni cilindrice, ovale, ogivale, etc. în pereţii unor abrupturi calcaroase, formate prin lărgirea unor fisuri, prin dizolvare sau eroziune, în care vîntul suflînd scoate sunete similare tuburiilor de orgă.

Orient (gg) Spaţiu situat spre **răsărit**. Cel mai adesea are însă **sens** de spaţiu situat la răsărit de Europa şi mai ales la E de Europa sudică (vechiul Imperiu Roman). **O.** *Mijlociu* cuprinde ţările din spaţiul Asiei de SE (Turcia, Siria, Iran etc.) şi chiar din Africa de NE (Egiptul). *Extremul* **O.** include ţări din răsăritul Asiei, cu precădere: Japonia, China, Coreea, Indonezia.

Orientarea hărţii (t) Operaţia prin care facem să coincidă o anume direcţie din teren cu cea care îi corespunde pe hartă.

Orizont 1. (a) Strat de rocă sau ansamblu de strate care au aproximativ aceeaşi vîrstă, aceeaşi origine şi aceeaşi constituţie petrografică. **2.** Cea mai mică subdiviziune stratigrafică. **3.** (gg) Linia care reprezintă intersecţia aparentă a suprafeţei pămîntului cu bolta cerească. **4.** (p) Strat de sol deosebit de stratele supra şi subiacente.

Orizont A (p) **O.** format la partea superioară a solului mineral, în care se acumulează materie organică humificată şi intim legată cu partea minerală. Poate fi *molic*, *umbric* sau *ocric* (v).

Orizont A molic (p) **O. A** caracterizat prin culoare închisă, conţinut apreciabil de humus (minimum 1% şi maximum 20—35%, în funcţie de textură), structură glomerulară, grăunţoasă sau poliedrică mică, grad de saturaţie în baze peste 55%, grosime cel puţin 20 cm. Se notează cu Am.

Orizont A ocric (p) **O. A** mai deschis la culoare sau mai sărac în humus decît A molic sau umbric. Se notează cu Ao.

Orizont A umbric (p) **O. A** care prezintă caracterele unui A molic cu excepţia gradului de saturaţie în baze care este sub 55%. Se notează cu Au.

Orizont Ap (p) **Strat arat.**

Orizont argiloiluvial (p) v. **Orizont B argiloiluvial.**

Orizont B (p) **O. B** al solului, situat sub un A sau E, caracte-

rizat printr-o alterare a materialului parental, însoţită sau nu de o îmbogăţire în argilă prin iluviere sau alterare *in situ* şi/sau în sescvioxizi prin iluviere sau acumulare reziduală şi/sau în humus prin iluviere. **O. B** poate fi *argiloiluvial*, *cambic*, *natric*, *spodic* sau *oxic*, ultimul fiind caracteristic procesului de feralitizare din zona caldă a uscatului.

Orizont B argiloiluvial (p) **O. B** de acumulare a argilei prin iluviere. Se caracterizează prin valori mai ridicate ale conţinutului de argilă decît în orizontul superior, structură prismatică, columnoidă, poliedrică sau masivă, grosime minimă de 10 cm (cu variaţii între 7,5 şi 15 cm, în funcţie de textură). Se notează cu Bt. Sin. **o.** *argiloiluvial*.

Orizont B cambic (p) **O. B** format prin alterarea materialului parental, cu textură apropiată de/sau mai fină decît a materialului parental, structură poliedrică sau columnoid-prismatică, grosime de cel puţin 10 cm. Se notează cu Bv. Sin. **o.** *cambic*.

Orizont B regradat (p) **O. B** recarbonatat sub influenţa apei capilar-freatice ascendente sau faunei solului. Sin. **o. B** *recarbonatat*.

Orizont B natric (p) **O. B** argilo iluvial cu peste 15% sodiu schimba bil, structură columnară (rar prisma tică sau poliedrică) în primii cm. Se notează cu Btna.

Orizont B oxic (p) **O. B** de alterare extremă, constituit în principal din oxizi de fier şi aluminiu hidrataţi. Prezintă o capacitate foarte redusă de schimb cationic şi de reţinere cationică. Este specific solurilor regiunilor calde tropicale şi subtropicale. Sin. **o.** *oxic*.

Orizont B spodic (p) **O. B** de acumulare a materialului amorf, constituit din materie organic ă şi/sau sescvioxizi. Prezintă culori diferite în funcţie de natura m aterialelor acumulate. Este nestru cturat (rar slab şi nedefinit structurat) şi cu textură grosieră sau mijlociegrosieră. Grosime minimă de 2,5 cm. Se notează cu Bhs cînd materialul amorf conţine atît humus iluvial cît şi sescvioxizi (**o.** B humicoferiiluvial), cu Bs cînd conţine predominant sescvioxizi (**o.** B feriiluvial), cu Bh cînd conţine predominant humus iluvial (**o.** B humicoiluvial). Sin. **o.** *spodic*, **o.** *B podzolic*.

Orizont C (p) **O.** din partea inferioară a profilului, constituit din materiale parentale neconsolidate (marne, argile, nisipuri, luturi, loessuri, depozite loessoide etc.) prea puţin modificate pentru a îndeplini condiţiile diagnostice ale unui alt orizont.

Orizont calcic (p) **O. C** de acumulare a carbonaţilor solului. Se notează cu Cca. Sin. *o. C calcic*, *o. carbonatoiluvial*. Are aceeaşi semnificaţie şi în definiţia FAO.

Orizont D (p) În actualul sistem român de clasificare a solurilor are semnificaţia de orizont desfundat (pe o grosime de minimum 50 cm).

Orizont de sol (p) Strat de sol cu proprietăţi diferite de ale stratelor supra şi/sau subiacente. Sin. *o. pedogenetic*.

Orizont diagnostic (p) Orice orizont de sol considerat drept criteriu pentru definirea unităţilor taxonomice.

Orizont E (p) v. **Orizont eluvial.**

Orizont E albic (p) **1. O.** eluvial format deasupra unui B argiloiluvial, caracterizat prin culori mai deschise decît la E luvic, nestructurare sau slabă structurare lamelară ori poliedrică, textură mai grosieră decît a orizontului subiacent, intensă segregare a sescvioxizilor sub formă de concreţiuni. Se notează cu E a.**2.** Cu sens apropiat este definit şi în legenda FAO.

Orizont E luvic (p) **O.** eluvial format deasupra unui B argiloiluvial, caracterizat prin culori deschise, nestructurare sau parţială structurare poliedrică ori lamelară, textură mai grosieră decît a orizontului subiacent. Se notează cu El.

Orizont E spodic (podzolic) (p) **O.** eluvial format deasupra unui B spodic, caracterizat prin culori deschise, lipsă de structură, puternică eluviere a materiei organice şi sescvioxizilor. Se notează cu Es.

Orizont eluvial (p) **O.** din partea superioară a solului (situat sub A sau O), de culoare mai deschisă datorită eluvierii parţiale sau accentuate a argilei şi/sau sescvioxizilor şi materiei organice, respectiv concentrării reziduale a particulelor nisipoase sau prăfoase de cuarţ şi alte minerale rezistente la alterare. Se notează cu E. Poate fi *albic*, *luvic*, sau *spodic* (v.).

Orizont feriiluvial (p) v. **Orizont B spodic.**

Orizont fragipan (p) v. **Fragipan.**

Orizont G (p) v. **Orizont gleic.**

Orizont gipsic (p) **O.** care, conform definiţiei FAO, este îmbogăţit secundar în sulfat de calciu.

Orizont gleic (p) **O.** de alterare minerală în exces permanent sau temporar de umiditate freatică. Se notează cu G. Sin. *glei*, *hlei*.

Orizont gleic de oxidare-reducere (p) **O. g.** format în exces temporar de umiditate freatică, caracterizat printr-un colorit marmorat dat de petele de reducere (vineţii, cenuşii, verzui) şi de oxidare (gălbui, roşcate). Se notează cu Go.

Orizont gleic de reducere (p) **O. g.** format în exces permanent sau prelungit de umiditate freatică, caracterizat prin neta predominare a culorilor de reducere (vineţii, cenuşii, verzui). Se notează cu Gr.

Orizont gleic de suprareducere (p) **O. g.** format în condiţii de mediu puternic reductor, permanent saturat cu apă. Se notează cu Gsr.

Orizont humicoferiiluvial (p) v. **Orizont B spodic.**

Orizont iluvial (p) **O.** de acumulare a sărurilor şi particulelor fine, eluviate de regulă dintr-un orizont superior. **O. i.** poate fi argiloiluvial, spodic, natric, calcic etc. Ant. **o.** *eluvial*.

Orizont mineral (p) Orice **o.** care conţine cel mult 20—35% (în funcţie de textură) materie organică.

Orizont natric (p) **O.** saturat cu peste 15% în sodiu schimbabil. Se notează cu na, adăugat simbolului orizontului cu care se asociază. Sin. *o. alcalic*. Cînd prezintă şi caractere de B argiloiluvial se notează cu Btna.

Orizont organic (p) **O.** de la suprafaţa solului foarte bogat (peste 20—35%) în materie organică (mai mult sau mai puţin humificată), format în condiţii de nesaturare în apă cea mai mare parte din an. Se notează cu O. La solurile de subpădure se compune din: Ol — litieră propriu-zisă (proaspătă), Of — stratul de fermentare (a litierei mai vechi) şi Oh — stratul de humificare (a litierei celei mai vechi). Sin. *o. o. nehidromorf*.

Orizont oxic (p) v. **Orizont B oxic.**

Orizont pseudogleic (p) **O.** format în condiţii de exces temporar sau prelungit de apă pluvială, stagnantă deasupra unui strat impermeabil (sau slab permeabil) din profilul solului. Este caracterizat printr-un colorit marmorat, dat de petele de reducere (vineţii, cenuşii, verzui), care predomină asociate cu pete de oxidare (gălbui, roşcate). Se notează cu W adăugat simbolului orizonturilor cu care se asociază.

Orizont pseudogleizat (p) **O.** format în condiţiile unor perioade anuale mai reduse de exces de umiditate pluvială, stagnantă deasupra unui strat impermeabil (sau slab permeabil) al profilului de sol, motiv pentru care culorile de reducere (vineţii, cenuşii) ocupă sub 50% din masa materialului. Se notează cu w adăugat simbolului orizonturilor cu care se asociază.

Orizont pseudorendzinic (p) **O. C** constituit din marne argiloase.

Orizont R (p) **O.** constituit din roci dure (cu excepţia celor indicate la orizontul rendzinic), situat la baza solum-ului.

Orizont rendzinic (p) **O.** R constituit din calcare, dolomite, gipsuri sau alte roci bazice şi ultrabazice. Se notează cu Rrz.
Orizont salic (p) **O.** îmbogăţit secundar în săruri uşor solubile (peste 1% pentru tipul de salinizare cloruric şi/sau peste 1,5% pentru tipul de salinizare sulfatic). Se notează cu **sa,** adăugat simbolului orizontului cu care se asociază.
Orizont salinizat (p) Orizont care conţine săruri uşor solubile în cantitate mai mică decît la cel salic (sub 1% pentru tipul de salinizare cloruric şi/sau sub 1,5% pentru tipul de salinizare sulfatic). Se notează cu **sc,** adăugat simbolului orizontului cu care se asociază.
Orizont spodic (p). v. **Orizont B spodic.**
Orizont sulfuric (p) Orizont diagnostic care, conform definiţiei FAO, se formează prin oxidarea materialelor minerale sau organice bogate în sulfuri, ca urmare a drenajului artificial.
Orizont turbos (p) Orizont organic format în exces prelungit sau permanent de umiditate şi sub o vegetaţie de muşchi, rogoz, pipirig, stuf şi alte plante higrofile. Se caracterizează prin acumulare de materie organică incomplet descompusă, pe grosimi de minimum 20 cm. Se notează cu T. Sin. **o. t.** *hidromorf.*
Orizont vertic (p) Orizont cu un conţinut bogat în argilă (minimum 30% şi frecvent peste 50%), predominant gonflantă. Se caracterizează prin feţe de alunecare oblice, crăpături largi (peste 1 cm) şi adînci (peste 50 cm) în perioadele uscate, grosime minimă 50 cm. Se notează cu **y.,** adăugat simbolului orizontului cu care se asociază.
Orizont W (p) v. **Orizont pseudogleic.**
Ornitofile (b) Plante răspîndite prin intermediul păsărilor.
Orofite (b) Plante de munte.
Orogen (g) Zonă labilă a scoarţei terestre unde se plămădeşte şi se formează un lanţ muntos. Noţiunea are un înţeles larg, în sensul că la începutul orogenezei, **o.** corespunde cu un *geosinclinal,* iar la sfîrşit este un *lanţ muntos.* **O.** pot avea o structură simetrică, cutele fiind deversate bilateral, fie o structură asimetrică, cînd acesta este delimitat în spate de aşa-zisul *hinterland* sau *arriere-pays* şi în faţă de *vorland* sau *avant-pays.* Cel mai nou **o.** este cel *alpin,* înaintea lui fiind cel *hercinic* apoi şi mai vechi cel *caledonic* etc., dar care s-au transformat, prin peneplenare şi rigidizare, în platforme.
Orogeneză (g) **1.** Sensul cel mai larg este acela de *geneza reliefului.* **2.** Sensul cel mai des folosit este de *naşterea munţilor.* În acest ultim înţeles, procesul de **o.** are două perioade: *tectogeneza* sau *structogeneza* (cînd are loc cutarea sedimentelor dintr-un geosinclinal) şi *morfogeneza* (înălţarea sedimentelor şi a fundului geosinclinalului peste nivelul mării). Un ciclu de **o.** (de faze orogene) formează un lanţ muntos, respectiv o *eră tectonică.* Au fost descifrate mai multe **o.** (în sens de ere) dintre care trei precambriene (laurenţiană, algomiană şi assyntică), dar după unii autori consolidarea uscatului precambrian s-ar fi făcut printr-o serie de aproape 20 ere tectonice; aceste zone s-au rigidizat ulterior, devenind *scuturi.* Următoarele **o.** sînt: caledonică, hercinică, alpină.
Orogenic (g) Fenomen care este legat de orogeneză.
Orogenie (g) Are sens de morfogeneză, adică perioada cînd se formează efectiv lanţul muntos. În vorbirea curentă, însă, se referă tot la orogenia alpină, hercinică etc.
Orografie (g) v. **Relief.**
Orometrie (g) v. **Relief.**
Ortic (p) Subdiviziune în cadrul unor unităţi principale din legenda FAO, ce grupează solurile cu caractere tipice.
Ortoclinal (g) v. **Subsecvenţă, Cuestă.**

Ortofotografie (t) Fotografie aeriană pe care deformările imaginii (pricinuite de înclinarea axei sub care s-a făcut fotografierea, sau de către relief) sînt corectate prin transformarea, pe bucăţi mici, a proiecţiei în perspectivă a fotografiei în proiecţie ortogonală; în acest proces se modifică continuu raportul scării în funcţie de relief. Rezultă, în final, un *ortoplan* alcătuit din asamblarea ortofotografiilor, avînd proprietăţile metrice ale unei hărţi.
Ortogeosinclinal (g) Geosinclinal situat între două platforme continentale. Sin. *mezogeosinclinal.*
Ortstein (p) Strat subţire (de regulă nisipos) cimentat cu oxizi şi hidroxizi, predominant de fier. Sin. *alios.*
Ös (g) v. **Esker.**
Oscilaţie glaciară (g) **1.** Mişcarea de înaintare şi retragere a gheţarilor actuali pe perioade sezoniere, multianuale sau seculare. **2.** Înaintarea şi retragerea frontului glaciar în raport cu un aliniament staţionar ce a avut loc într-o fază glaciară, termenul aplicîndu-se mai ales la *epistadii* decît la *stadii.* **3. O.** climatică, se spune despre variaţiile climatice din Tardiglaciar şi Postglaciar care se referă mai ales la temperatură şi care au avut urmări asupra poziţiei frontului glaciar ca şi asupra aspectelor ecologice animale şi vegetale; între oscilaţiile *pozitive,* sau calde, se citează Alleröd şi Optimum climatic, iar între cele *negative,* Langeland, Belt ş.a.
Oscilaţiile climei (c) Schimbări ritmice neprogresive ale climei, care depind de oscilaţiile activităţii solare şi de cele ale circulaţiei atmosferice generale.
Oscilogramă (g) Reprezentarea grafică a oscilaţiilor negative şi pozitive ale liniei de ţărm (sau a altui fenomen care oscilează), deduse după succesiunea granulometrică a depozitelor dintr-o coloană stratigrafică şi după adîncimea la care sînt depuse. V. **Ritmogramă.**
Osculaţie (g) Distrugerea unei porţiuni de interfluviu îngust, situat între două lunci, pe calea eroziunii laterale a malurilor, care conduce la alipirea locală a celor două lunci şi uneori chiar la captare prin alipire. **O.** se produce la rîuri care au lunci largi şi meandrează puternic.
Ostiole de tundră (g) Movile mici (1 m în diametru şi 20 cm înălţime) născute dintr-o împingere locală a molisolului, pe suprafeţe orizontale. V. **Desene periglaciare, Muşuroaie de pămînt.**
Ostreicultură (g e) Ramură a acvaculturii ce se ocupă cu creşterea stridiilor, lamelibranhiate din genurile Ostrea şi Gryphea.
Ostrov (g) Insulă formată în cadrul albiei minore a unei ape curgătoare prin depunerea de aluviuni, acolo unde albia se lărgeşte, respectiv scade panta, sau unde rîul primeşte un afluent cu aluviuni mai multe sau mai grosiere ca ale sale (cu competenţă mai mare). Depunerile aluviale încep pe fundul albiei şi se înalţă treptat devenind emerse, dar putînd fi acoperite la viituri. **O.** au formă amigdaloidală, mai înaltă spre amonte, mai ascuţită şi joasă spre aval. Au tendinţa de a se deplasa în aval la viituri, cînd sînt erodate în amonte şi aluvionate în aval. Dacă pe **o.** se fixează vegetaţie, devine o insulă permanentă.
Outfield (g e) Zonă de lande, păşuni, culturi temporare aflate în teritoriul comunal al aşezărilor rurale mici din regiunile cu densitate redusă de populaţie din Europa Occidentală. Formează un peisaj agricol agrar tipic prin contrast cu *infield.*
Ox-bow (h) v. **Belciug.**
Oxidare (p) Reacţie de combinare a unui element sau compus chimic cu oxigenul.
Oxidaţie, zonă de ~ (a) Pătură a scoarţei terestre cuprinsă între suprafaţă şi nivelul hidrostatic, în care apele de infiltraţie circulă descendent, fiind încărcate cu oxigen şi dioxid de carbon. În regiunile cu precipitaţii reduse **z.** de **o.** este mult mai coborîtă.

Oxid de carbon (m) Gaz toxic rezultat din arderea incompletă a combustibililor cu carbon. **O. de c.** este unul din cei mai importanți poluanți din mediul urban. Concentrațiile maxime admise sînt de 10 mg/mc timp de 8 ore, sau 15 mg/mc timp de o oră.

Oxisol (p) Sol care, conform sistemului american de clasificare, se caracterizează prin prezența unui orizont oxic la suprafață sau aproape de suprafață. Este sol de culoare roșie, gălbuie sau cenușie, întîlnit de regulă pe suprafețe foarte vechi din regiunile tropicale și subtropicale.

Ozocherit (a) Rocă provenită din oxidarea țițeiului și a hidrocarburilor solide. Se folosește la fabricarea parafinei, a lumînărilor etc.

Ozon (stratul de ozon) (m) Gaz alcătuit din molecule de oxigen cu trei atomi. **O.** formează un strat continuu situat la partea superioară a stratosferei, la 20—55 km altitudine, care are rolul de filtru față de marea cantitate a razelor ultraviolete venite de la Soare. Absorbind radiațiile ultraviolete cu lungimi de undă mai mici de 0,30 micron, **o.** protejează suprafața terestră de efectele lor nocive, jucînd în același timp și un rol termoregulator destul de important. În ultimul deceniu s-a constatat începutul alterării stratului de **o.** datorită reacțiilor chimice provocate de fluorocarbon, gaz folosit ca agent de pulverizare la spray-uri.

Ozonosfera (c) Straturi atmosferice cuprinse între 20 și 55 km înălțime (partea superioară a stratosferei și cea inferioară a mezosferei), care au un conținut mare de ozon, concentrația maximă înregistrîndu-se între 20 și 30 km.

P

Pack (h) Banchiză. V. **Gheață de mare.**

Padang (b) Pădure tropicală (în sud-estul Asiei).

Padină (g) **1.** Depresiune puțin adîncă formată prin tasarea loessului, în zonele de stepă, și din îngemănarea mai multor crovuri. **2.** Crov. **3.** Suprafață ușor concavă și înierbată situată pe fundul unei văi seci, în relieful carstic. **4.** Loc plan sau ușor scobit pe vîrful unui deal sau munte, sau chiar pe pantele acestuia. **5.** Microdepresiune în cadrul unei alunecări de teren.

Pahoehoe (g) Curgere de lavă consolidată, cu suprafața ondulată și cu riduri. Se datorește scurgerii lavei sub o peliculă subțire consolidată; ca urmare, lava se deplasează ușor helicoidal, creînd fîșii ce par împletite ca o funie — *lave cordate*. Termen folosit în Hawaii.

Pajiște (b) Fitocenoză alcătuită în întregime din asociații ierboase.

Paleocen (a) Prima epocă a paleogenului.

Paleoclimat (g) Climat vechi dedus obișnuit prin studiul *paleoformelor* (de floră, faună, fosile, chiar forme de relief etc.). Oscilații climatice deosebite, în trecut, au avut loc în zona temperată; de aceea, s-a încercat stabilirea curbei acestor oscilații termice, pentru zona respectivă, în timpul cuaternarului. Mai cunoscută este *curba lui Milanković*; cea mai caldă perioadă înaintea celei actuale a fost numită *Optimum climatic*.

Paleoclimatologie (c) Disciplină științifică, care se ocupă cu studiul condițiilor climatice din fiecare perioadă geologică, în scopul reconstituirii și explicării atît a evoluției lor de-a lungul istoriei Pămîntului, cît și a repartiției teritoriale caracteristice. La baza ei stau cercetările paleontologice, precum și diferite legi și ipoteze ale astronomiei.

Paleoforme (g) Totalitatea formelor de relief realizate de sisteme morfogenetice mai vechi decît cel actual. Se mai numesc și *forme moștenite*. Opus lor sînt *formele actuale*, sau *vii*.

Paleogen (a) Prima perioadă a neozoicului (terțiarul). Se compune din următoarele epoci: paleocen, eocen, oligocen.

Paleogeografie (gg) Disciplină ce se ocupă cu reconstituirea condițiilor fizico-geografice, a peisajelor și a evoluției acestora în decursul istoriei geologice a Pămîntului. În mod special abordează: repartiția mărilor și uscatului, evoluția reliefului, paleoclimatele.

Paleogeomorfologie (g) Parte a geomorfologiei ce se ocupă cu formele vechi (paleoforme sau forme moștenite) și cu sistemele morfogenetice care le-au creat (existente înaintea celui actual). În general însă, este greu de delimitat o geomorfologie actuală de o **p.**

Paleolitic (a) Epocă de cultură umană — epoca veche a pietrei — cînd se face trecerea de la prehominizi la Homo sapiens, cînd apar primele unelte făcute de om (Homo faber) din cremene (silex) sau alte roci dure. S-a derulat înainte și în timpul glaciațiunilor (Günz —

Würm) aproximativ între 1,850/2 milioane şi 10 000/8 000 î.e.n. Se subdivide în: *eopaleolitic* inferior, (timpuriu sau protopaleolitic) ce a ţinut cam pînă la 100 000 î.e.n., *mezopaleolitic* (100 000—40 000 î.e.n.) *neopaleolitic* (40 000—10 000 î.e.n.).

Paleomagnetism (a) Aspectele pe care le-a avut cîmpul magnetic al Pămîntului în trecutul său. Pot fi deduse din studiul unor particule cu proprietăţi magnetice din rocile vulcanice sau sedimentare. De ex., particulele magnetice din lavele răcite brusc se orientează după cîmpul magnetic terestru din timpul răcirii lor, rămînînd astfel (magnetism remanent); la fel se orientează şi liniile magnetice ale mineralelor ce conţin fier cînd se depun lin în apa unor lacuri. Cercetările au arătat că magnetismul terestru a suferit schimbări dese în ce priveşte: poziţia polilor magnetici, intensitatea cîmpului magnetic şi polaritatea acestuia (nordul a fost adesea sud şi invers). Aceste date clarifică unele probleme privind deriva continentelor, tectonica plăcilor, chiar dispariţia unor vieţuitoare, care n-au rezistat acestor schimbări etc.

Paleontologie (a) Ştiinţa care se ocupă cu studiul organismelor animale şi vegetale care au trăit în trecutul geologic şi care s-au păstrat ca fosile în sedimentele scoarţei.

Paleosol (p) Sol al cărui profil s-a format total sau parţial în alte condiţii de pedogeneză decît cele actuale.

Paleozoic (a) Prima eră geologică ce începe cu apariţia primelor fosile identificabile. A durat aproape 400 milioane de ani, a avut două cicluri orogenetice (caledonic şi hercinic) şi se împarte în următoarele perioade: cambrian, ordovician, silurian, devonian, carbonifer, permian.

Palinologie (a) Disciplină ce se ocupă cu studiul granulelor de polen şi al sporilor fosili întîlniţi în sedimente, cu scopul de a determina vîrsta acestora, compoziţia floristică a peisajelor vechi, tipurile de climat etc.

Palse (g) Hidrolacolit dezvoltat în strat gros de turbă (termen german şi finlandez).

Pampă (b) Formaţiune ierboasă pe cîmpiile subtropicale şi temperate ale Americii de Sud. Sin. *prerie, stepă.*

Pan (g) Cuvetă de deflaţie eoliană, în Africa. Are formă circulară şi dimensiuni de la decametri la kilometri. Sin. *daya* (Magreb), *vley* (Kalahari).

Panaşe de manta (g) Hornuri cilindrice care ar porni de la limita mantalei cu nucleul Pămîntului şi pe care urcă rapid material foarte cald, traversînd mantaua, pînă la baza litosferei unde se împrăştie în umbrelă. **P. de m.** pot crea o protuberanţă în litosferă, pot genera erupţii vulcanice, iar cînd placa este în mişcare, pe locul respectiv, lasă o trenă vulcanică sub formă de insule izolate (Hawaii), un lanţ vulcanic, o dorsală (Rio Grande şi Walvis din Atlantic). Totdeauna, aceste **p. de m.** determină la suprafaţa litosferei cîte un *punct cald*, materializat printr-un flux termic ridicat, prin erupţii vulcanice etc.

Pană de gheaţă (g) **1.** Crăpături verticale sau oblice în sol şi sedimente (1—10 m lungime) umplute cu gheaţă. **2.** Umplutură de material eterogen pe locul unei foste **p. de g.,** numită şi *pană periglaciară.*

Pană periglaciară (g) v. **Pană de gheaţă.**

Pancake ice (h) Termen englez pentru un tip de gheaţă de mare sub formă de discuri (gheaţă încreţită). V. **Gheaţă de mare.**

Panfan (g) Termen vechi, folosit de A. C. Lawson (1915) pentru o cîmpie deşertică de eroziune, rezultată din unirea pedimentelor şi a conurilor de dejecţie *venite* din munte. Este o suprafaţă de pediplenă perfectă în care au dispărut inselbergurile şi care este acoperită cu o cuvertură proluvială şi de alterări.

Pangaea (gg) Continentul unic ce ar fi existat înainte de fragmentarea sa în continentele actuale, care au pornit apoi în derivă (Ipoteza lui A. Wegener, 1912). În contrast, exista atunci şi un ocean unic — *Pantalasa.*

Panonian (a) Etaj al neogenului dezvoltat în Bazinul Panonic, ce corespunde, cu aproximaţie, primelor etaje ale pliocenului (meoţian şi ponţian).

Panplatformă (gg) Uscatul de tip platformă ce ar fi existat în precambrian, care ar fi acoperit întreaga suprafaţă a Pămîntului şi care s-ar fi fragmentat dînd naştere la geosinclinale. Opus acestuia este ipoteza că suprafaţa Pămîntului a fost iniţial acoperită cu geosinclinale care, prin formarea de munţi şi peneplenizări, au dat naştere, pe încetul, la platforme.

Pantă (g) Unghiul sub care înclină o suprafaţă topografică, sau un profil de vale, faţă de orizontală. Se poate exprima în grade, procente, sau prin tangenta trigonometrică a unghiului. Unde unghiul de pantă se schimbă brusc (din cauza rocii etc.), apare o *ruptură de* **p. P.** care se combină într-un mod specific, pentru un acelaşi tip de mediu sau tip de forme, se numesc *sistem de* **p.** (ex.: **p.** abrupte cu **p.** line specifice inselbergurilor şi pedimentelor). Sistemul de **p.** se poate defini prin *curba clinografică* pe care sînt redate, în funcţie de altitudine, **p.** medii ale unei regiuni. Prin **p.** *medie* se înţelege atît valoarea medie a unor pante de versant (suprafeţe), cît şi cea a telvegului. **P.** *de echilibru* este aceea care caracterizează un versant uniform ce nu-şi schimbă valorile înclinărilor pe parcursul evoluţiei, în condiţii bioclimatice stabile. **P.** *limită,* sau *critică,* este aceea care asigură tranzitul total al materialelor venite din amonte, rămînînd însă la limita precară a echilibrului, respectiv dincolo de care gravitaţia începe să deplaseze materialele prin procese bruşte (prăbuşiri, alunecări, solifluxiune, torenţi), ducînd la degradarea solurilor şi a terenurilor. După efectul pe care îl au **p.** asupra eroziunii, ele se pot clasifica astfel: **p.** *line* (sub 3°, cu spălare în suprafaţă imperceptibilă), **p.** *slab înclinate* (3—7°, cu spălare accentuată şi şiroire incipientă), **p.** *moderat înclinate* (7—15°, cu spălare puternică, şiroire accentuată şi torenţi incipienţi), **p.** *puternic înclinate* (15—25°, cu şiroire excesivă, torenţialitate puternică, cu alunecări incipiente sau posibile în funcţie de structură şi rocă), **p.** *foarte puternic înclinate* (25—45°, cu roca frecvent la zi, torenţi, rostogoliri, alunecări etc.), *abrupturi* (peste 45°, cu roca la zi, dezagregări active, surpări etc.). În vorbirea curentă se întîmplă, uneori, ca termenul de **p.** să fie sinonim cu *versant* (ex.: *procese de pantă* în loc de *procese de versant,* sau *lungimea pantei* în loc de *lungimea versantului*). Sin. *declivitate, înclinare.* Pentru **p.** *continentală* v. **Povîrniş continental.**

Pantă de compensaţie (g) **P.** unui segment de albie unde materialul erodat este compensat în timp scurt de acumulări. Sin. *profil de echilibru.*

Pantă limită (g) v. **Echilibru morfoclimatic.**

Pantograf (t) Instrument folosit pentru mărirea sau reducerea schiţelor, planelor, hărţilor. Se bazează pe principiul paralelogramelor proporţionale deformabile.

Paradeltă (g) Porţiune din deltă care a început să fie erodată; sau care se construieşte lîngă deltă.

Paraclinal (g) Termen avînd sens de obsecvent sau anaclinal (introdus de J. Powel, 1875).

Parageosinclinal (a) Geosinclinal alungit în interiorul unei regiuni de platformă cu o mobilitate redusă. Geosinclinal nou format la marginea celui vechi, care a început să se cuteze, şi spre care migrează sedimentarea.

Paralele (gg) Linii imaginare rezultînd din intersectarea suprafeţei geoidului cu planuri perpendiculare pe axa polilor. Unesc punctele de egală latitudine. Cea mai lungă paralelă este ecuatorul şi apoi scad spre poli pînă se confundă cu două puncte. Ca **p.** importante mai sînt: două tropice la 23°27′ (N şi S) şi două cercuri polare la 66°33′ (N şi S).

Paragină (g e) Teren necultivat, acoperit de buruieni, dovadă a unui declin care duce la părăsirea activităţilor agricole. **P.** nu se confundă cu pîrloaga, repaus intenţionat al terenului agricol.

Paramos (b) Tip de vegetaţie xerofitică din zonele reci ale munţilor înalţi din America de Sud.

Parantelie (c) Fenomen fotometeorologic din familia halourilor, constituit din pete albicioase de formă circulară, cu diametrul mai mare decît al Soarelui. Apar la aceeaşi înălţime cu Soarele şi pot fi: **p.** *ordinare* (cînd distanţa azimutală faţă de acesta este de 120°) şi **p.** *extraordinare* (cînd distanţa azimutală este de 90°). Poartă şi denumirea de *sori falşi*.

Parautohton (a) Pînză geologică de dimensiuni reduse care acoperă autohtonul şi care este acoperită de o pînză majoră de şariaj (ex.: Pînza de Severin, dintre Autohtonul Danubian şi Pînza Getică).

Paravînt (c) Mijloc de protecţie a culturilor agricole sau a unor obiective de altă natură, împotriva vînturilor puternice. Sînt alcătuite fie din panouri sau palisade, fie din perdele forestiere etc.

Parazăpezi (c) Mijloace de protecţie a căilor de transport, împotriva înzăpezirilor şi de reţinere a zăpezii pe suprafeţele cultivate. Sînt constituite din perdele forestiere, palisade, panouri etc.

Parc naţional (m) Teritoriu întins, cu unul sau mai multe ecosisteme aflate în stare naturală sau aproape naturală, de mare valoare ştiinţifică, peisagistică şi estetică. **P. n.** cuprinde mai multe zone: zone integral ocrotite, accesibile numai oamenilor de ştiinţă; zone turistice, accesibile turiştilor în anumite condiţii; zone tampon, care separă primele două zone reducînd presiunea turistică asupra celei dintîi; zone rezidenţiale, care adăpostesc laboratoarele de cercetare ştiinţifică, spaţiile de cazare şi parcare. **P. n.** are mai multe funcţii: de protecţie, ştiinţifică, economică, educativ-didactică, de recreere şi reconfortare.

Pas (gg) Partea mai joasă a unei culmi, sub formă de şa, care pune în legătură două văi şi prin care se face trecerea dintr-o parte în alta a muntelui. Iniţial, termenul de **p.** a avut sens restrîns de şa peste care se afla obişnuit o potecă ce putea fi trecută numai cu pasul sau călare. Construirea de drumuri şi căi ferate peste multe din vechile **p.** au făcut să se lărgească sensul, uneori fiind echivalent cu cel de trecătoare.

Pat (h, g) **1.** Fundul albiei unei ape curgătoare sau al unui gheţar. Se deosebesc: **p.** *albiei minore* şi **p.** *luncii*. De asemenea, se spune: **p.** *aluvial*, pentru suprafaţa aluviunilor din albie şi **p.** *în rocă*, cel de la baza aluviunilor, sau din lungul talvegurilor, fără aluviuni. **P.** *glaciar* este cel pe care curge sau a curs o limbă glaciară. **2.** Fîşiile sau păturile sedimentare ce se succed în cadrul unui strat şi care se individualizează printr-o granulometrie uniformă sau prin mineralogie constantă pe mari distanţe; dispunerea acestor **p.** în interiorul unui aceluiaşi strat se numeşte *litaj*. **3. P.** *de meandrare* este suprafaţa de albie între limitele căreia se produce meandrarea unui rîu; poate ajunge pînă la maximum de 18 ori lăţimea albiei minore; **p.** de meandrare duce, în ultimă instanţă, la formarea luncii. **4. P.** *de alunecare* este suprafaţa pe care a alunecat un teren; se foloseşte mai des pentru alunecări sub formă de limbă (fundul jgheabului de alunecare).

Patină deşertică (g) Crustă minerală subţire (cîţiva milimetri), cu aspect de smalţ lucios, depusă pe suprafaţa rocilor în zonele aride şi semiaride. Are culoare brună-negricioasă sau brună ruginie, după cum predomină oxizii de fier sau de mangan. Pe vreme însorită reflectă razele solare, dînd o mare strălucire peisajului, iar pe timp noros întunecă regiunile respective. Se formează prin absorbţia de către porii rocilor a apei ce se condensează noaptea pe suprafaţa acestora; această apă dizolvă sărurile solubile, iar în timpul zilei, la căldură, se ridică şi se evaporă, depunînd sărurile.

Pavaj (g) Pătură de lespezi sau de pietriş şi bolovăniş dispusă la suprafaţa solului, obişnuit deasupra unui strat detritic heterogen din care provine, sau pe patul unei albii. În primul caz **p.** se formează prin îndepărtarea materialelor mici pe diferite căi, cum ar fi pe calea vîntului, cînd apare *reg*-ul, respectiv **p.** *deşertic*, sau pe calea şiroirii, pe calea iluvierii, cînd la suprafaţă rămîne un strat de *eluvii* grosiere, precum şi pe calea alternării îngheţ-dezgheţului (care dezagregă roci, sau ridică bolovanii din interiorul unui strat eterogen). Cînd **p.** e realizat din lespezi (bucăţi plate) se numeşte *dalaj*. Persistenţa şi greutatea zăpezii pe anumite pante din regiunile umede şi reci favorizează şi ea aranjarea lespezilor în **p.** — *dalaj nival* (**p.** nival). **P.** *glaciar* se compune din roci şlefuite de gheţarii de calotă, pe suprafeţe orizontale sau suborizontale. **P.** *periglaciar* este realizat prin mişcarea şi aranjarea plată a pietrişului la suprafaţă pe calea tensiunilor provocate de îngheţ. **P.** *de fund*, existent pe patul rîurilor ce cară bolovani, se realizează la marile viituri, cînd rîul cară bolovani foarte mari, pe care-i depune la sfîrşit de viitură pe fundul albiei şi pe care nu-i mai poate antrena pînă la o nouă mare viitură.

Punct triplu (c) Punct pe graficul echilibrului fazelor apei, cu coordonatele: $t = 0{,}00075°C$ şi $p \approx 6{,}1$ mb. În el se întîlnesc curbele de evaporare, sublimare şi topire.

Pădure (b) Fitocenoză al cărei strat principal e format din arbori.

Pădure-galerie (b) Fîşie de pădure în lungul rîurilor din zona tropicală specifică îndeosebi celor ce străbat savanele.

Pădure musonică (b) Pădure formată predominant din sal *(Shorea robusta)*, tec *(Tectona grandis)* sau desişuri de bambus, caracteristică regiunii musonice din sud-estul Asiei.

Pădure-parc (b) Pădure rară ce face tranziţia spre o formaţiune ierboasă (specifică mai ales tranziţiei de la pădurea tropicală la vegetaţia de savană).

Pădure subtropicală umedă (b) Pădure de lauracee, magnoliacee, feriga arborescente etc.

Pădure tropicală umedă (b) Pădure înaltă şi deasă (hilea) din regiunile ecuatoriale şi tropicale umede.

Pălării de fier (g) Microforme de tipul ciupercilor şi pălăriilor, formate din limonit, în zonele de oxidare a sulfurilor de fier. Au culoare galbenă sau roşie. Prin extensiune se dă acelaşi nume şi altor forme similare din aflorimentele zăcămintelor de sulfuri de mangan (culoare neagră), sulfuri de cupru (culoare verde sau albastră), de cobalt (roz), de nichel (verde).

Pămînt (a) Material fin granular, predominant sub 2 mm, dar eterogen, slab coerent, format cel mai adesea pe calea dezagregării şi alterării rocilor. Uneori este amestecat cu granule organice. În categoria de pămînturi se întîlnesc amestecuri diferite de argilă, nisip ş.a.

Pămîntul (gg) Planetă a sistemului solar, a treia în ordinea depărtării de Soare şi a şasea ca mărime. Se învîrte în jurul Soarelui pe o ecliptică, cu o viteză de 29,78 km/s,

în timp de 365 zile 6 h 9′9″, precum și în jurul axei sale cu o viteză de 465 m/s la ecuator, o rotație completă făcîndu-se în 23 h 56′4″. Planul ecuatorului are o înclinare față de ecliptică de 23°27′, iar axa polilor înclină tot față de ecliptică cu 63°33′. De aici rezultă diferențierea zonelor climatice, a anotimpurilor și inegalitatea zilelor și nopților. **P.** are forma de *geoid*, cu raza ecuatorială de 6 378,160 km, raza polară de 6 356,778 km și diferența razelor 21,382 km, iar turtirea la poli este de 1/298,25. Suprafața **P.** este de 510 101 000 km², din care uscatul 148 628 000 km² (28,7%), iar volumul de 1 083 200 000 000 km³; greutatea 25,867 trilioane tone, densitatea medie 5,527 g/cm³. Lungimea ecuatorului este de 40 075 161 m, tropicul 36 784 758 m, cercul polar 15 992 975 m, iar meridianul 40 008 006 m. **P.** s-a format din acumularea de materie cosmică, acum 4,5—5 miliarde ani. Sin. *Terra*.

Pămînturi rare (a) Oxizii metalelor din grupa lantanidelor (elemente chimice cu numărul atomic între 57 și 71), formați din ceriu, lantan etc. și care au o mare importanță în tehnica modernă. Se întrebuințează în: electronică, metalurgie, sticle speciale, industria chimică, colorarea porțelanului, radiotehnică, la nave cosmice, în medicină etc.

Pămînturi rele (g) v. **Badlands.**

Păpuși de loess (g) Concrețiuni de calcar cu dimensiuni și forme variate (amintind păpușile) care se formează în stratele de loess la adîncimi variabile. În masa lor pot conține și alte materiale din loess, cimentate de carbonatul de calciu care este dominant.

Pășune (b) Pajiște naturală sau artificială destinată pășunatului animalelor.

Pătură acviferă (h) v. **Pînză freatică.**

Pediment (g) Definit obișnuit ca o suprafață de eroziune locală, ușor înclinată (1—7%) și dezvoltată pe roci masive, rezistente, mai ales pe roci cristaline de tipul granitului, este echivalat adesea cu *glacisul de eroziune* în roci dure, sau *glacisul pietros*. Se impune însă menționarea că **p.** tipic are formă circulară sau elipsoidală, dezvoltîndu-se în jurul unui martor înalt de eroziune, cunoscut sub numele de *inselberg*. El reprezintă un stadiu mai avansat al ciclului de nivelare decît glacisul; în timp ce glacisul apare ca o fîșie netedă la marginea muntelui sau podișului, în care pătrunde numai prin pîlnii de vale, **p.** sînt instalate chiar în interiorul fostelor cumpene montane sau de podiș, disecate și rămase ca inselberguri. Unirea a numeroase **p.** și distrugerea inselbergurilor realizează o *pediplenă*. **P.** tipice se formează sub climatele aride și semiaride, prin procese de dezagregare, alterare, eroziune în pînză (sheed-flood), iar unele începuturi de pedimentare se întîlnesc și sub climatul periglaciar. Ca relicte, se pot întîlni și sub alte climate. La un **p.** se disting obișnuit două elemente: *inselbergul* sau relieful rezidual și *cîmpul de pediment*, despărțite de un unghi sau ruptură de pantă numită *knick*. Relieful residual, situat de obicei central, poartă numiri variate: *ciot stîncos* (cînd este mic), *spinare de balenă* (cînd e jos și rotunjit), *cupolă*, *inselberg* (cînd sînt foarte mari — denumire dată de W. Bornhardt în 1900; unii autori au numit inselbergurile, în cinstea lui, *bornhardturi*), *kopje*, cu variantele de *Kop* și *Koppie* (termeni africani), *castle koppie* și *taurirt* (termen tuareg, pentru Sahara), sau *morne* (termen francez provenit din spaniolă). Cît privește cîmpul de **p.**, el poate fi uniform dezvoltat în jurul inselbergului, sau poate avea intrînduri adînci sau mai mici în interiorul abruptului muntos, aceste intrînduri fiind cunoscute sub denumirea engleză de *embayment*, sau sub cea

sud-americană de *rinconada* (vale enorm de largă, dar relativ scurtă și cu fundul plat, adesea înecată în aluviuni, intrînd ca o pîlnie în munte); cînd debușarea se face printr-un rîu mic, apare un *con pietros* (fără aluviuni deosebite). Termenul de **p.** a fost folosit prima dată de Dutton în 1882, dar definit de Mac Gee în 1897. Geografii francezi îl echivalează cu *glacisul de eroziune* (P. Birot și J. Dresch, 1966).

Pedimentare (g) Procesele de formare a pedimentelor și pediplenelor.

Pediplanație (g) Procesul general de formare a pediplenei. Termen introdus de A. D. Howard, 1942.

Pediplenă (g) Cîmpie de denudare, formată prin extinderea și îngemănarea pedimentelor pe locul unor masive muntoase sau podișuri, în condițiile unui climat arid sau semiarid. Din loc în loc, în interiorul său se mai păstrează martori de eroziune de tipul inselbergurilor, sau depresiuni puțin adînci de tip playa. Este, în general, mai netedă decît peneplena. În România, mai tipică este pediplena carpatică. Termenul a fost utilizat prima dată de Maxon și Anderson, în 1935, dar procesele de formare au fost analizate de W. Penck (1924) și reluate pe larg de L. King (1951, 1953).

Pedoameliorativ (p) Care se referă la o măsură sau un complex de măsuri cu rol în ameliorarea solului.

Pedogeneză (p) v. **Geneza solului.**

Pedogeografie (p) v. **Geografia solurilor.**

Pedologic (p) Care se referă la sol.

Pedologie (p) Știință care se ocupă cu studiul solului sub toate aspectele sale (geneză, morfologie, proprietăți, clasificare, răspîndire, utilizare, ameliorare). Sin. **știința solului.**

Pedosferă (p) Învelișul de sol de la suprafața scoarței terestre.

Pedotaxon (p) Orizont sau caracter diagnostic folosit la definirea și clasificarea **sol**urilor. Sin. *element diagnostic*.

Peduncului meandrului (g) Porțiune îngustă de teren, adesea de forma unui **istm**, ce leagă partea înaltă din interiorul buclei unui meandru (popina) de cîmpul, terasele sau versantul **din** exterior. Sin. *gîtul meandrului*.

Pegmatit (a) v. **Granit.**

Peisaj (gg) Termen folosit de unele școli geografice, adesea sub forma de *peisaj geografic*, pentru a indica un tip sintetic de mediu (sau o porțiune a învelișului geografic), care se diferențiază de celelalte printr-o grupare proprie a elementelor componente (relief, climă, ape, sol, vegetație, faună și chiar activități omenești legate de mediu). În acest sens, **p.** este identic cu *mediul geografic*. Adesea însă, noțiunea de **p.** subliniază, sintetic, o anume trăsătură a mediului, respectiv pe aceea care apare, sau chiar este, hotărîtoare pentru imaginea sa, vizuală, exterioară (cum ar fi: vegetația, relieful, elemente ale activității umane); în acest context, **p.** este definit ca o parte omogenă a spațiului de la suprafața Terrei, caracterizată printr-un element dominant de mediu și care exteriorizează sau reflectă vizual o anume structură internă, rezultată dintr-o serie de relații și acțiuni ale factorilor de mediu. Exemple: **p.** de savană, de munte, agrar etc. **P.** reprezintă deci aspectul extern calitativ al mediului, care apare din combinarea dinamică a elementelor fizice (relief, climă, ape, sol), biologice și antropice, elemente care acționează unele asupra altora dînd o rezultantă unică și nedisociabilă într-o continuă evoluție; ca urmare, **p.** devine și partea cea mai sensibilă a mediului, reflectînd repede anumite schimbări ale sale. Unii geografi socotesc **p.** ca obiect al unei geografii globale, studiul său putîndu-se face la diferite nivele ale spațiului terestru: *zonă* (în principiu se suprapune zonei climatice),

domeniu (de obicei domeniu bioclimatic, care urmează imediat după zonă — exemplu, domeniul mediteranean), *regiune*, *geosistem*, *geofacies*, *geotop*. Studiul **p.,** pentru fiecare din aceste trepte taxonomice, îmbracă un caracter mai mult ecologic, fiecare treaptă fiind definită prin: *potențialul ecologic*, *punerea în valoare biologică* și exploatarea sau *amenajarea antropică*. Fiecare unitate are un *sistem de evoluție* propriu, din care poate fi dedus sensul evoluției viitoare (care ține, în principal, de procesele geomorfologice actuale, dinamica biologică, sistemul de exploatare antropică); sensul evoluției actuale și viitoare a fost sintetizat pe trei direcții: *staționar*, *progresiv* și *regresiv*; sub aspectul stării biopedologice sistemul de evoluție conduce, de asemenea, la trei situații: *biostazie*, *rhexistazie*, *heterostazie* (v.) Sin *landschaft*.

Peisaj agrar (**rural**) (ge) Peisaj specific pentru așa-zisele regiuni *de la țară* și care se compune, pe lîngă factorii naturali, și din: așezări, drumuri, parcelări teritoriale etc. toate acestea avînd un anumit *tip de organizare* a spațiului rural. Așa de exemplu, așezările se pot concentra într-o anume parte sau în centru parcelelor, sau pot fi dispersate în interiorul acestora; tipul de parcelare poate reprezenta o anume formă geometrică, parcelele pot comunica direct cu unele drumuri sau cu o vale, sau pot fi închise etc. Originea fiecărui mod de organizare poate fi diversă și reflectă mai multe cauze, care au contribuit parțial la formarea **p. a.,** respectiv: elemente ale mediului natural, grupări etnice, tipurile de proprietate, formele de despăgubire, economia agricolă etc. Pentru studiul **p. a.** și descifrarea factorilor care l-au impus se folosesc: observațiile directe, analiza aerofotogrammelor, documente cadastrale etc., care trebuie interpretate atît geografic, dar și printr-o prismă istorică. Punctele esențiale asupra cărora se oprește analiza unui **p. a.** sînt, obișnuit, următoarele: *structura agrară* (rolul proprietății și al exploatării individuale, sau al proprietății și exploatării în comun etc.), *sistemul de cultură* (culturi extensive, intensive etc.), *istoria agrară* (sisteme vechi de culturi, sisteme noi etc.), *mediul natural* (rolul său în conservarea unui peisaj agrar, în impunerea lui, în deformarea lui etc.).

Peisaj geomorfologic (g) Îmbinarea simplă sau variată, pe suprafețe extinse teritorial, a unor familii de forme și procese de relief care au aproximativ aceeași geneză și care dau nota specifică reliefului acelei regiuni sau zone. **P. g.** sînt de diferite trepte taxonomice, pornind de la unele zone morfoclimatice (de deșert, glaciare), la formele majore (**p.** montan, deluros etc.), pînă la formele medii și minore realizate de un anumit agent *(***p.** *de vale*, **p.** *litoral*, **p.** *antropic* etc.*)*, de o anumită rocă *(***p.** *carstic*, *de alunecări* etc.*)*, sau de un anumit proces *(***p.** *de badlands* etc.*)*.

Pelagic (h) Mediu oceanic situat la distanță mare de țărm, unde domină o sedimentare organogenă (cu excepția unor sectoare reduse unde are loc o agitație puternică a apei produsă de curenți de adîncime sau chiar de valuri).

Pelagice (b) Totalitatea organismelor mici și microscopice care plutesc sau înoată în largul apelor marine.

Pelean (g) v. **Erupție.**

Pelicula (p) v. **Cutană.**

Pelit (a) Rocă detritică neconsolidată constituită din particule mai mici de 0,01 mm (mîluri). Poate fi și consolidată prin compactizare. Sin. *argilă*.

Pellic (p) Termen care, în sistemul FAO de clasificare, indică vertisolurile care în stare umedă au culori foarte închise la partea superioară.

Peneplenă (g) Cîmpie ușor vălurită ce s-a format printr-un îndelungat proces de eroziune și care păstrează din loc în loc reliefuri reziduale care nu au fost nivelate, numite *martori de eroziune* (E. de Martonne, 1925), sau *monadnock*-uri (W. M. Davis, 1899). Termenul de **p.** are două sensuri: unul larg, morfografic sau descriptiv, care se referă la orice suprafețe nivelate, care pot fi și vălurite, uneori ușor deluroase, sau la suprafețe nivelate și deformate ulterior de tectonică, sau ușor remodelate de eroziunea mai nouă; în acest caz se face abstracție de geneză. Al doilea sens este mai restrîns, are caracter genetic și se înscrie în conceptul *ciclului eroziunii* lui Davis; în acest caz, **p.** este o suprafață nivelată pe calea *eroziunii normale* formată la sfîrșitul unui ciclu de eroziune; de aceea, ea are obligatoriu aspect vălurit, interfluviile rămînînd ceva mai înalte, diferența de altitudine față de văi este însă mică, uneori chiar redusă complet, iar pantele sînt și ele infime. Așadar, dacă pediplena se formează prin procese care duc la retragerea versantului paralel cu el însuși, **p.** se realizează prin micșorarea continuă, dar tot mai lentă, a înclinării versanților și respectiv, prin reducerea interfluviilor, atît ca altitudine cît și în suprafață, în favoarea văilor. Acest sistem de nivelare este însă posibil numai într-un climat ce permite acoperirea versanților cu o vegetație puternică (H. Baulig, 1950, 1956); or, vegetația terestră superioară a apărut numai în paleozoicul mediu (pînă atunci au dominat deșerturile *biologice*), iar vegetația densă de subpădure și mai ales ierburile s-au difuzat larg numai la mijlocul terțiarului. Dar, din acest ultim moment și pînă azi nu se cunosc nivelări foarte extinse, ci numai nivelări regionale. În acest context, genetic, se folosește și termenul de *peneplenizare*, sau *peneplanare*, ce se referă la întregul lanț de procese ce conduc la acțiunea de formare a unei **p.,** sau la acea evoluție care tinde spre o asemenea formă. În paralel se folosește și noțiunea de *nivelare*, care nu are un sens strict genetic. Există mai multe categorii de **p.**: *cîmpii de tip* **p.** (care se află la zi și sînt la nivelul cîmpiilor), **p.** *fosilizate* (care au fost acoperite cu sedimente în timpul unei transgresiuni marine), **p.** *exhumate* (care au fost fosilizate și apoi scoase la zi prin denudarea sedimentelor acoperitoare), **p.** *înălțate* prin mișcări tectonice și care de obicei sînt disecate de eroziunea apelor curgătoare (sînt numite și **p.** *intinerite*, **p.** *disecate*). Cît privește martorii de eroziune de pe întinsul **p.,** ei pot fi: *monadnock-uri de poziție* (au rezistat eroziuni prin poziția lor distanțată față de marile văi) și *monadnock-uri de rezistență* (formați din roci mai dure decît cele din jur).

Peneprimitiv (g) v. **Relief.**

Peninsulă (g) Porțiune de uscat de dimensiuni și forme diverse, care înaintează în largul mării, oceanului sau al unui lac. Unele **p.** se leagă de uscat printr-un gît îngust, numit *istm*, iar majoritatea dintre ele se termină spre apă cu un vîrf triunghiular, denumit *cap*. **P.** sînt specifice, cu precădere, țărmurilor muntoase și de podiș; multe reprezintă prelungirea unor culmi sau dorsale muntoase (ex.: **P.** Italică, Balcanică, Scandinavă, Californiei, Malacca etc.), altele au caracter mixt de podiș și munte (Iberică, Anatoliei, Indochina, Coreea, Alaska etc.). Cele mai mari **p.**: Arabică (2 730 000 km²), India (2 088 000 km²), Indochina (2 050 000 km²), Labrador (1 300 000 km²), Scandinavă (800 000 km²).

Pepită (a) Aur masiv sub formă de bucăți avînd mărimi de la gămălia unui ac pînă la cele cu greutate de peste un kg.

Percolare (p) Proces de străbatere a unui corp poros de către un

fluid. În cazul solului, se referă la străbaterea acestuia de către curenţii descendenţi ai apei de precipitaţii sau din alte surse.

Peren (a) Se spune despre un fenomen sau o plantă care durează mai mulţi ani, are caracter stabil, de lungă durată. Ex.: izvor **p.**, rîu **p.**; îngheţ **p.**; plante **p.** etc. Sin. *permanent*. Opus: *temporar*.

Perete (g) Abrupt masiv, puţin fragmentat, dezvoltat în roci dure, care se apropie sau atinge 90°. Se întîlneşte pe plane de falie, pe feţe de strat dispuse vertical, în chei şi defilee, pe locurile de desprindere a marilor alunecări (**p.** *de desprindere*) etc. Uneori se dă această denumire şi abrupturilor înalte din loess.

Pergelisol (g) Pătura de sol şi roci care rămîne permanent îngheţată în regiunile (din nordul Eurasiei şi Americii) unde temperatura medie anuală este sub minus 2°C. În zona tundrei atinge grosimi de 150—300 m, în insulele Spitzbergen şi chiar 400 m în R.S.S.A. Iakută. Există mai multe categorii de **p.**: *epigenetic* (care s-a format prin pătrunderea gerului în adîncime, îngheţînd apa din interior), *singenetic* (îngheţul s-a produs o dată cu depunerea unor strate argilo-mîloase), *relict* (păstrat de la o climă mai rece decît cea actuală). Sin. *permafrost* (S.U.A.), *tjäle* (Suedia), *merzlotă* (U.R.S.S.). V. şi **Gelisol.**

Peribioină (g) **1.** Braţ secundar prin care, la inundaţii, apa fluviului trece spre lacuri şi bălţi situate în albia majoră, iar la scăderea nivelului o parte din apa luncii revine în albia minoră. **2.** Portiţă sau canal săpat de valurile mării într-un cordon litoral prin care apa unei lagune sau lac comunică cu marea.

Peridotit (a) Rocă magmatică intruzivă, de culoare neagră, constituită predominant din olivină. Se întîlneşte sub formă de lacolite, pînze intruzive sau filoane. De ele sînt legate zăcăminte de cromit, azbest etc. Se foloseşte în construcţii, ornamentaţii (vase, obiecte de artă, chiar bijuterii). În România se găseşte în Banatul sudic, Pod. Mehedinţi, muntele Urdele (Parîng) etc.

Perigeu (a) Punctul la care Soarele, Luna, sau sateliţii artificiali, în mişcarea lor orbitală (reală sau aparentă) se află cel mai aproape de Pămînt. Opus: *apogeu*.

Periglaciar (g) **1.** În sens propriu, semnifică fenomenele ce se extind în vecinătatea unui gheţar. **2.** Sensul general actual este mult mai larg, referindu-se la sistemul morfogenetic, formele de relief şi structurile din sol, în care rolul principal îl joacă îngheţul apei în sol şi subsol. Este specific acelor regiuni unde iarna este lungă şi cu îngheţ prelungit, iar vara se face puţin simţită, cum ar fi zona tundrei, sau etajul alpin, din munţii înalţi, situat imediat deasupra pădurilor. Ca procese şi factori genetici secundari (după cele de îngheţ-dezgheţ) se mai întîlnesc: zăpada (nivaţiunea), vîntul încărcat sau nu cu cristale de gheaţă (eolizaţie etc.), gheţurile plutitoare de pe rîuri sau cele marine, nivo-torenţialitatea, precum şi nisipul şi mîlurile. Tipurile de forme **p.** sînt determinate de tipul de climat rece, de rocă şi panta topografică. Aşa de ex., pe versanţi se formează: grohotişuri, blocuri glisante, umeri de altiplanaţie, rîuri de pietre, terasete, alunecări, avalanşe, morene nivale, nişe nivale etc., iar pe suprafeţe plane: cercuri de pietre, soluri poligonale, mări de pietre, pavaje nivale, marghile, hidrolacoliţi, pingo-uri etc. Termenul de **p.** a fost introdus de W. Lozinski, în 1909. Sin. *paraglaciar*. V. **Gelisol, Desene periglaciare.**

Periheliu (gg) Punctul în care corpurile ce se învîrt în jurul Soarelui se află cel mai aproape de el. Opus: *afeliu*.

Perioadă (a) Unitate de timp care are o anumită uniformitate evolutivă, variabilă ca extindere, folosită în diferite domenii. **1. P.** *geologică* — interval de timp ce se caracterizează prin constante biologice, respectiv paleontologice, sau climatice. Urmează imediat după eră. **2. P.** *vegetală* — o anumită fază din cadrul unui ciclu biologic anual sau plurianual. **3. P.** *istorică* — în care au dominat anumite trăsături de civilizaţie, sau anumite forme de organizare politică pe o mare întindere a Pămîntului. **4. P.** *glaciară*. **5. P.** *interglaciară*. **6. P.** *orocratică* — de paroxism orogenetic. **7. P.** *pediocratică* — de oarecare calm tectonic, între două paroxisme.

Perisip (g) v. **Cordon litoral.**

Perle de peşteră (g) Concreţiuni calcaroase de mărimea şi forma unor perle, realizate pe planşeul sau pereţii unor peşteri, de obicei, în mici cavităţi. Calcitul se depune în jurul unor particule de nisip sau de calcar.

Perlicultură (g e) Cultura de moluşte cu scopul de a obţine perle artificiale prin grefarea unui corp străin numit nucleu în jurul căruia scoica respectivă depune straturi de sidef.

Perluvii (g) Depozite de blocuri şi fragmente grosiere rămase pe loc după spălarea materialelor fine din interiorul lor. De ex., depozite grosiere morenaice spălate.

Permafrost (g) v. **Pergelisol.**

Permanenţa continentelor şi oceanelor (g) Ipoteză după care un continent şi un bazin oceanic odată formate rămîn pentru totdeauna în această situaţie şi pe aceleaşi locuri. Formulată prima dată de J. D. Dana (1864), mai tîrziu ideea a fost reluată de Wegener, care înţelegea însă permanenţa numai ca volum, dar ca poziţie introduce tranzlaţia. H. Stille admitea numai permanenţa oceanelor dar nu şi pe cea a continentelor. Teoria tectonicii globale admite permanenţa, ca volum, a continentelor în derivă, dar nu şi a oceanelor.

Permeabilitate (h) Proprietatea rocilor sau a altor materiale de a fi traversate de fluide, mai ales apă şi aer. Solul şi rocile sînt cu atît mai permeabile cu cît au o *porozitate* (volumul golurilor) mai mare şi cu cît *transmisivitatea* (viteza de curgere a apei prin pori) este şi ea mai mare. Cînd se ia în considerare spaţiile mai mari decît porii, respectiv fisurile (ca cele din calcar, granit, bazalt etc.) se vorbeşte de o **p.** *în mare*, pentru cealaltă, specifică nisipurilor, loessului, aluviunilor, se foloseşte expresia de **p.** *în mic*.

Permeametru (h) Aparat pentru măsurarea permeabilităţii. Cele de laborator sînt cu nivel constant sau cu nivel variabil, iar cel de teren este construit special din doi cilindri concentrici (0,25 m şi 0,50 m diametru).

Permian (a) v. **Paleozoic.**

Perspectograf (g) Aparat pentru obţinerea unei imagini în perspectivă a curbelor de nivel. Este compus dintr-o bară metalică ce are pe ea un trasor, un creion şi un punct de sprijin mobil. Cu trasorul se urmăreşte curba de nivel, creionul înscriind automat proiecţia acesteia cu un anumit grad de înclinare ce depinde de poziţia creionului de-a lungul barei; în felul acesta, de exemplu liniile drepte devin uşor curbate.

Perturbaţie atmosferică (c) Abatere a stării atmosferice de la starea generală medie (ex.: ciclonii şi anticiclonii, fronturile, ocluziile etc.)

Perturbaţie orografică (c) Turbioane care se formează în troposferă, datorită interacţiunii curenţilor de aer cu obstacolele orografice peste care trec.

Pesticide (m) Termen general folosit pentru substanţele chimice spe-

ciale (erbicide, insecticide, fungicide) utilizate în combaterea dăunătorilor vegetalelor și animalelor.
Petic de acoperire (a) Porțiune din alohtonul unei pînze de șariaj, izolată datorită eroziunii și păstrată peste autohton. Sin. *klippă*.
Petrografie (a) v. **Litologie.**
Petrol (a) Rocă sedimentară organogenă, în stare lichidă pînă la păstoasă, de culoare neagră-brună. Se formează prin transformarea materiei organice acumulate într-un mediu marin anaerob. Ca zăcămînt, impregnează rocile sedimentare poroase — *roci magazin* — și se localizează pe diferite tipuri de structuri, cum ar fi: anticlinale cu rază mare, cute diapire, zone cu falii inverse. În general, structurile petrolifere coincid cu zonele de mare mobilitate ale scoarței, unde au avut loc scufundări sau oscilații periodice, zone situate cu precădere în aria vechii Mări Tethys și la limita acesteia cu uscaturile de atunci (Laurasia și Gondwana). Zăcămintele cele mai importante se întind pe această arie, începînd din Golful Mexic și California, peste Marea Nordului, R. F. Germania, Aria Carpatică, Caucaz, Orientul Mijlociu, Asia Centrală, apoi, Marea Caraibilor, nordul Africii, Golful Persic și Indonezia. Aceste locuri sînt, de obicei, foste sau actuale platforme continentale, sau depresiuni intramontane ce au favorizat formarea hidrocarburilor. **P.** a fost folosit la început ca asfalt sau smoală pentru etanșarea bărcilor (mileniul V î.e.n.) în Mesopotamia, Egipt etc.; prima extracție prin foraj a fost în China (221 î.e.n.), iar primele foraje moderne din lume s-au efectuat în S.U.A. și România, în 1857. Dacii foloseau **p.** ca obiect de cult, iar la Tîrgșoru Vechi (lîngă Ploiești), într-o așezare daco-romană pe dreapta rîului Leaotul, din sec. V—VI, s-au găsit vase locale cu urme de petrol oxidat. Sin. *țiței*.
Petrolier (a) Fenomen sau activitate ce se referă la petrol (ex.: industria petrolieră).
Petrolifer (a) Caracteristica unei roci, a unui strat, sau cîmp de a conține petrol (ex.: strat petrolifer).
Peșteră (g) Gol subteran, în general de dimensiuni mari, format, cu precădere, prin acțiunea de dizolvare a apei care circulă subteran, în calcare, sare, gips, sau roci calcaroase. **P.** de dimensiuni mici pot apare și în falezele marine, cauzate de abraziune și dizolvare, în unele regiuni vulcanice (solidificarea unor pînze de lave peste goluri cu aer sau peste unele sedimente eliminate ulterior). **P.** formează cel mai adesea un *sistem carstic subteran*, compus din *galerii* (tunele sinuoase și pe alocuri foarte înguste), *coridoare* (tunele mai largi și mai înalte), *diverticole* (galerii laterale, uneori mici și înfundate), *săli* (spații extrem de largi și înalte); ele se dezvoltă adesea pe mai multe *etaje*, avînd *puțuri* de legătură între ele, cu direcție verticală sau oblică (după direcția stratelor sau fisurilor). Pereții, tavanul și podeaua acestor goluri sînt căptușite cu felurite forme de precipitare sau de acumulare. Pe tavan se întîlnesc: *stalactite*, *stilolite* (numite și *stalactite-pai*, sau *macaroane*, deoarece sînt niște țevi subțiri și albe), *piei de leopard* (sau vermiculații — niște dîre ondulate de argilă iluvială, depuse în lungul liniilor de clivaj), *thalolite* (avînd aspect de boltă sau clopot, formate din calcit și aluviuni, ce atîrnă de tavan) etc. Pe pereți apar: *draperii* sau voaluri (scurgeri împietrite din calcit, cu sau fără argilă iluvială), *cascade împietrite*, *coloane-voal* (unirea voalului cu o stalactită), *cristalite* (concrețiuni filiforme sau aciculare), *helictite* (concrețiuni viermiforme), *flori de calcar* (concrețiuni de forma serpentinelor, numite și *anthodite*) etc. Pe podea se întîlnesc: *stalagmite*, *coloane* (numite și *stalagnate*), *perle de peșteră*, *gour-uri* (bazine de podea), *argilă de peșteră*, *guano*, forme create de curgerea fluviatilă, de lacuri, gheață zăpadă etc. **P.** se clasifică foarte divers. După prezența și circulația apei: **p.** *cu apă*, **p.** *uscate*, **p.** *mixte*, **p.** *debitoare* (evacuează apa primită), **p.** *receptoare* (reține apa primită prin percolare, în lacuri). După poziția intrării față de rest: **p.** *descendente*, *orizontale*, *ascendente*. După numărul intrărilor: *cu o gură*, *cu dublă aerație* (două guri), *poliaerate*. După gradul de complexitate: **p.** *simple* (cu o singură galerie, luminată de obicei pînă la fund), **p.** *obișnuite* (o galerie principală dar cu diverticole), **p.** *sistem* (etajate, întortocheate, foarte alungite, cu diferite săli, cascade etc.). Dintre cele mai mari și mai cunoscute peșteri în lume: Kungur (U.R.S.S.), Mammoth (S.U.A.), Postojna (R. S. F. Iugoslavia). În România se cunosc peste 10 000 de **p.** Sin. *grotă*, *cavernă*.
pH (p) Logaritmul concentrației ionilor de hidrogen dintr-o soluție. El caracterizează reacția soluției, respectiv aciditatea sau alcalinitatea ei.
Pian (g) Loc neted sau pod, într-o unitate fragmentată (regionalism în SV-ul Transilvaniei). Sin. *podereu*, *siliște*.
Piatră (a) **1.** Rocă dură. **2.** Fracțiune granulometrică alcătuită din fragmente cu diametrul între 20 și 200 mm.
Piatra lunii (a) Meteorit cu aspect sticlos.
Piatră oscilantă (g) Bloc sau stîncă rezultată prin dezagregare, în regiuni aride, semiaride și periglaciare, a cărei bază de susținere este foarte îngustă, lăsînd impresia unui echilibru instabil și care s-ar putea clătina cu ușurință. Sin. *bloc oscilant*, *stîncă oscilantă*.
Piatră ponce (a) Rocă vulcanică, cu structură sticloasă dar poroasă și cu densitate mică (plutește în apă). Se formează prin degazeificarea incompletă a lavei vîscoase răcită brusc. Se întrebuințează ca abraziv pentru șlefuirea părților metalice chituite, ca pulbere la fabricarea cărămizilor ușoare, la tencuieli antiacide etc. Se fabrică și artificial din gresie și argilă. Sin. *spumă de mare*, *sepiolit*.
Piatră prețioasă (a) Mineral cristalizat, transparent, dur (peste 6), cu aspect atrăgător (irizații, culoare frumoasă, luciu, indice de refracție mare) și care se găsește mai rar în natură. Ex.: diamantul, smaraldul, rubinul, safirul. Mineralele asemănătoare cu pietrele prețioase dar cu caractere mai puțin nete decît ale acestora, dar similare cu ele, și întîlnite mai ales în natură se numesc *pietre semiprețioase*. Ex.: cuarțul, zirconiul, topazul etc. Se întrebuințează ca bijuterii, dar și în industrie (cele mai tari). Multe se fabrică azi și artificial.
Piață de adunare a apelor (h) Regiune mai joasă decît cele din jur, afectată adesea de mișcări locale subsidente, unde se adună și confluează mai multe ape curgătoare. V. **Nod hidrografic.**
Picior de munte (g) **1.** Culme muntoasă secundară, scurtă, ca un umăr, sau contrafort, ce coboară prelung dintr-o culme principală spre o vale sau o depresiune. **2.** Partea de jos a unui munte, sau a unui deal (**p.** *de deal*); culme foarte prelungă ce trece lin din munte în podiș sau dealuri.
Picior de plai (g) Culme foarte lungă, netedă, care pornește din deal sau munte și ajunge pînă deasupra cîmpiei sau a unei depresiuni, lipsită de pădure și cu drum sau potecă.
Picnometru (h) Aparat pentru măsurarea densității și coeficientului de dilatare a unui lichid, utilizat în oceanografie pentru stabilirea densității maselor de apă.
Piedmonttreppe (g) v. **Treaptă de piemont.**
Piemont (g) Cîmpii sau cîmpuri ușor înclinate construite din alu-

viuni, ce se extind, uneori pe zeci sau chiar sute de km, la baza muntelui înalt şi care se deosebesc de alte tipuri de cîmpii prin modul lor de organizare comandat, în mare parte, de munte. Noţiunea are un înţeles morfografic, ce se referă la poziţia sa la *poala* sau *piciorul* muntelui, cît şi unul genetic, ce ia în considerare procesele morfogenetice, mai ales aluviunile aduse din munte şi modul lor de depunere la poala acestuia. Există două condiţii de bază pentru formarea **p.**, una tectonică (o diferenţă mare şi bruscă de nivel între munte şi o regiune joasă de cîmpie sau depresionară) şi alta climatică (climat cu un anotimp secetos care să nu permită transportul tuturor aluviunilor pînă la mare sau ocean, obligîndu-le să se depună începînd de la baza muntelui spre exterior (ex.: cl. mediteranean, musonic, subdeşertic). Formarea *cîmpiilor piemontane* poate trece prin următoarele stadii: *conuri piemontane*, *glacisuri piemontane* (unirea conurilor, dar care rămîn încă evidente ca formă), *piemonturi* (glacisuri uniforme şi mai prelungi) şi *cîmpii piemontane*. Cînd **p.** se înalţă, ele se transformă în *podişuri piemontane*, cu poduri piemontane foarte prelungi, care, cu timpul, se reduc la interfluvii înguste şi apoi devin chiar dealuri. **P.** sînt asociate, la baza muntelui, cu glacisuri sau *conuri de eroziune*, cu *prispe piemontane*, sau chiar cu *pedimente*, iar în interiorul lor, pe văi, pot apare *terase îmbucate* sau *rezemate*, după cum în exterior se pot forma *cîmpii de glacisuri* (în faza înălţării piemontului). **P.** se clasifică după: a) tipul de munte sub care apar: **p.** *subalpine* (sub lanţurile alpine; cele mai extinse, ca de ex.: în sudul Alpilor, sudul Himalaiei, sub o parte din Cordilierii americani; apoi sub Carpaţi — ca subtip alpin, în care se găsesc inclusiv **p.** în depresiunile intramontane), **p.** *sub masive vechi* (reduse ca extindere, combinate cu glacisuri, ca în: Tassili din Africa, sub Vosgi etc.); b) după tipul de climat; **p.** *mediteraneene* (climat deosebit de favorabil), **p.** *musonice* (cu atît mai extinse cu cît anotimpul secetos e mai lung), **p.** *subdeşertice* (piemonturi extinse şi cu pantă foarte mică spre exterior); c) **p.** *funcţionale*, *nonfuncţionale* (podişuri), *fosile* (îngropate), *relicte* (urme dispersate); **p.** *structurale* (pe strate de lave, sau suprafeţe dure de strate sedimentare) etc. Dominarea muntelui asupra **p.** se traduce în: sedimentele şi structura acestora (aluviuni, fliş, molasă), tectonică (cute adînci, sau numai la marginea dinspre munte; mişcări pozitive sau negative locale cu pieţe de adunare a apelor sau cu divergenţe hidrografice), în climat (precipitaţii, foehn), în hidrografie şi hidrogeologie, vegetaţie, în modul de amenajare şi exploatare a terenurilor (resurse specifice **p.** prelucrate într-un mod aparte, resurse aduse din munte cum ar fi apa, lemnul, forţa de muncă etc., sau menţinerea unor păşuni pentru oile ce coboară iarna din munte etc.).

Piemont glaciar (g) Gheţar extins la poala unui munte, cu suprafaţă convexă şi cu margini bine delimitate, format din una sau mai multe limbi care vin din munte, se unesc şi se lăţesc la poala acestuia. Frontul glaciar este marcat de morene şi de canale proglaciare cu apă multă vara. Este specific pentru gheţarii de *tip alaskian*, iar în timpul glaciaţiunii cuaternare a dominat multe cîmpuri de la poala munţilor alpini, unde au lăsat morene vaste.

Piemont suboceanic (g) v. **Margine continentală.**

Pierdere (h, g) **1.** Parte dintr-o aversă care nu s-a transformat în şiroaie deoarece s-a reevaporat, fiind interceptată de vegetaţie sau de asperităţile solului, numită şi *pierderi de aversă*. **2.** Dispariţia apei unui rîu în adîncimea unui carst, ce se poate face printr-o gură larg deschisă, prin filtrare în aluviuni, sau mascat total de aluviunile albiei; similar: *subtiraj*.

Pietre făţuite (g) v. **Dreikanter.**

Pietriş (g) Rocă sedimentară detritică necimentată, constituită, în cea mai mare parte, din fragmente rotunjite de roci dure, cu dimensiunile de 2—70 mm. Se întîlneşte în depozite aluvionare, terase, unele cordoane litorale sau plaje înguste etc. După natura rocilor pot fi: **p.** *omogene* (aceleaşi tipuri de roci) şi **p.** *poligene* (roci cu compoziţie diferită). După mărimea elementelor: **p.** *mărunt* (2—5 mm), **p.** *mic* (5—15 mm), **p.** *mijlociu* (15—30 mm, ca nucile), **p.** *mare* (30—70 mm). Cel care trece de 70 mm se numeşte *bolovăniş* (bolovani). Amestecat cu nisip (pînă la 45%) şi chiar cu bolovani (pînă la 10%) dă *balastul*. Se foloseşte la pietruirea drumurilor (filtrant şi strat de egalizare a nivelului), balastarea căilor ferate, în construcţii. Prin cimentare naturală formează *conglomerate*. Sin. *prundiş*, *psefit*.

Piezometric (h) v. **Nivel piezometric.**

Piezometru (h) Sondă sau puţ care atinge rocile acvifere cu scopul de a furniza date în vederea stabilirii poziţiei nivelului freatic sau al suprafeţei piezometrice a apelor sub presiune.

Pigmeu (g p) Membru al unui grup rasial avînd statură neobişnuit de scundă (sub 1,37 m); întîlnit în Africa Centrală (Zaïr) în Malaysia, Filipine, Sri Lanka.

Pillow-lava (g) Curgeri de lave submarine, formînd pachete asemănătoare unor urechi îngrămădite, de unde şi numele său englezesc.

Pinacl (g) Formă înălţată dintr-o rocă dură, înaltă de 1—5 m, cu marginile abrupte, de obicei tocită în partea superioară. Se formează prin coroziune, dizolvare în calcare, alterare în roci cristaline, sau prin gelifracţie în zonele reci (**p.** de gelifracţie). **P.** de coroziune sînt frecvenţi în zonele calde şi umede. În regiunile calcaroase calde şi umede, **p.** apar pe suprafeţele de coroziune, avînd talie mică şi medie şi cu vîrful ascuţit, sau în carstul acoperit cu argile groase de decalcifiere *(criptopinacl-uri)*. Termenul mai este folosit şi pentru a indica un element săltat al reliefurilor ruiniforme, precum şi vîrfurile coraliene.

Pinada (b) Pădure de *Pinus pinaster* (Europa de sud-vest).

Pinet (b) Pădure de pin *(Pinus* sp.*)*

Pingo (g) v. **Gelisol.**

Pinheiro (b) Pădure subtropicală de *Araucaria* (Brazilia).

Pinten de meandru (g) Porţiune alungită de munte sau podiş ce înaintează ca o peninsulă în interiorul unui meandru de tip încătuşat.

Pipeline (g e) Tub, de obicei din oţel, uneori din plastic, folosit în transportul gazelor, lichidelor şi chiar a solidelor în forme adecvate transportului prin **p.**; mai cunoscute sînt **p.** utilizate în transportul petrolului, a produselor petroliere şi chiar a gazelor naturale.

Piramidă de pămînt (g) Stîlp piramidal format prin acţiunea pluviodenudării şi a şiroirii în materiale eterogene, friabile, compuse din argile, nisipuri, pietriş, bolovăniş. Părţile mai dure de deasupra protejează pe cele de dedesubt. Cînd pe vîrful stîlpului se păstrează bolovani sau fragmente de rocă cimentată, **p. de p.** se numesc *piramide coafate*. Cele mai tipice şi mai mari **p.** coafate se formează în morenele glaciale din S.U.A., Canada, Elveţia, Austria ş.a. La noi există de obicei numai **p. de p.** dezvoltate în microconglomerate slab cimentate, intercalate cu strate de nisip argilos sau argilă nisipoasă amestecată cu pietriş, cum ar fi la Rîpa Roşie (jud. Sibiu), în bazinul văii Mehadia (Banat) etc.

Piranometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară intensitatea radiației globale și a celei difuze, pe unitatea de suprafață orizontală. Printre cele mai cunoscute se numără **p.** *Ângstrom* (instrument absolut) și **p.** *Ianișevski* (instrument relativ).
Pirenean (g) **1.** *Ghețar de tip* **p. 2.** *Etaj* **p.**, care se află în munții înalți, dar n-are ghețari și zăpadă aproape deloc în timpul verii, și unde se exercită o acțiune periglaciară moderată.
Pireneană, fază ~ (a) Fază de cutare situată înaintea oligocenului, specifică mai ales Munților Pirinei. În România corespunde unor cutări din depozitele lutețianului inferior din Bazinul Transilvaniei.
Pirheliometru (c) Instrument absolut cu ajutorul căruia se determină intensitatea radiației solare directe pe unitatea de suprafață perpendiculară față de razele Soarelui. Printre tipurile de bază se înscriu: **p.** *cu compensație electrică Ângstrom*, **p.** *cu jet de apă Michelson* etc.
Piroclastite (a) Roci constituite din materialul azvîrlit la diferite distanțe în timpul exploziilor vulcanice și care provine din pulverizarea lavei topite cauzată de o degazeificare violentă, din dopurile de lavă întărite pe coș, sau din materiale rupte din conul vulcanic. **P.** sînt deci de natură magmatică, dar au un mod de formare de tip sedimentar. Ele se acumulează pe pantele conului vulcanic, sau la distanțe mai mari de acesta, unde sînt transportate de ape sau de vînt (cenușile vulcanice). Se subdivid în: **p.** *mobile* și **p.** *consolidate*. Primele se împart, după mărime și forma elementelor, în: *blocuri vulcanice*, *bombe vulcanice*, *piatră ponce*, *lapili*, *cenușă vulcanică*. Cele consolidate pot forma: *aglomerate vulcanice*, *psefite piroclastice*, *cinerite* sau *tufuri vulcanice*. Se găsesc, la noi, în munții Călimani-Harghita, cu grosimi de 500—600 m, sau ca intercalații în sedimentarul neogen din Transilvania, Cîmpia Română, Podișul Moldovei. Se folosesc ca materiale de construcții, adaosuri la ciment etc.
Pirosferă (a) v. **Manta.**
Piroxeni (a) Grup de silicați complecși ce se găsesc în roci magnetice și unele șisturi cristaline, sub formă de cristale prismatice de culoare verde-măslinie pînă la neagră.
Pisc (g) **1.** Vîrf relativ ascuțit, care domină un deal, un munte, sau o culme. **2.** Promontoriu de cîmp, ascuțit, format prin întretăierea a două concavități largi de meandru, ce domină lunca unui rîu (ex.: piscurile de pe dreapta Dîmboviței, la București).
Pisolite (a) Granule sferoidale, ca bobul de mazăre, formate prin depunerea carbonatului de calciu din unele izvoare termale ce conțin bicarbonat de calciu.
Pîclă (c) Litometeor constînd din suspensia în atmsferă a unor particule solide de dimensiuni microscopice care dau aerului un aspect opalescent.
Pîcla urbană sau industrială (c) Litometeor reprezentat prin prezența în aerul urban a unor cantități mari de fum, funingine și praf, emise de surse locale.
Pîlnie carstică (g) Dolină continuată cu un ponor, avînd forma unei pîlnii.
Pîlnie de sufoziune (g) Formă conică creată în loess prin sufoziune, continuată, de obicei, cu un horn sau tunel de sufoziune. Sin. *pîlnie de surpare*.
Pînză acviferă (h) Întindere de apă subterană acumulată în roci poroase. După poziția lor în interiorul structurilor geologice și prin raport cu rîurile se deosebesc mai multe tipuri de **p. a.**: **1. P.** *libere* — care nu sînt acoperite de un strat impermeabil și se alimentează cu apă de infiltrare pe toată suprafața lor; se mai numesc și **p.** *freatice*, deoarece din ele se alimentează puțurile; **p.** *libere*, pot fi *suspendate* pe flancul unui versant, cînd dau naștere, de obicei, la izvoare, în partea inferioară, sau pot fi *încătușate*; în ultimul caz au scurgere laterală către un rîu ce curge prin mijlocul lor, iar acesta le poate realimenta, la rîndul său, în timpul viiturilor. **2. P.** *captive*, sînt cele care au un acoperiș parțial impermeabil ce le menține sub presiune; ele pot fi *ascendente* (urcă pe o conductă pînă undeva sub nivelul solului), sau *arteziene* (țîșnesc peste nivelul solului). **3. P.** *captive fosile* — cuprinse între două strate total impermeabile și scapă circuitului natural al apei.

Pînză de acoperire (a) Cută mare culcată, în zonă de orogen. Partea inferioară a cutei se numește *autohton*, iar partea superioară formează *pînza*, *corpul pînzei* sau *alohtonul* (ex.: digitațiile superioare ale Pînzei de Codru din Apuseni).
Pînză freatică (h) v. **Pînză acviferă.**
Pînză aluvială (g) Suprafața extinsă formată din aluviuni.
Pînză de grohotiș (g) v. **Grohotiș.**
Pînză de lavă (g) Strat de rocă provenit dintr-o curgere extinsă de lavă, de obicei bazaltică.
Pînză de șariaj (a, g) O unitate tectonică de orogen în care mase importante de roci mai vechi (alohtonul) au fost deplasate și împinse de forțele generate de mișcări tectonice pe sute de km peste roci mai tinere rămase pe loc *(autohtonul)*. Partea din față a pînzei se cheamă *front de șariaj*. În timpul înaintării sale, pînza se cutează, se rupe în *solzi* care se încalecă sau se împlîntă în substrat. Eroziunea ulterioară conduce la formarea unui relief specific, între care: *ferestre* (aflorarea substratului, care poate lua forma unei *depresiuni* dacă roca acestuia este mai moale), *front de încălecare* (abruptul frontal al unei pînze de șariaj), *depresiuni și culoare tectonice de alunecare* (formate între bucățile unei pînze fragmentată în timpul înaintării sale și în care eroziunea nu a jucat decît un rol minor de retușare), martori denumiți *klippe* (bucăți izolate dintr-o pînză pe calea eroziunii).
Pîrîu (h) Apă curgătoare de dimensiuni mici, permanentă sau temporară, care se varsă, în cele mai multe cazuri, într-un rîu. Delimitarea între pîrîu și rîu este relativă.
Pîrloagă (b) Teren de cultură lăsat necultivat și invadat de vegetație spontană.
Placă continentală (g) Bucăți relativ independente ale scoarței terestre, avînd forma unor calote sferice, care se mișcă unele în raport cu altele, se reînnoiesc pe liniile unor mari despicături numite *rifturi*, prin care vine lavă din adînc, și se consumă (se retopesc) pe aliniamentele de ciocnire dintre două plăci, cînd una din ele se *subduce* (cade în astenosferă și se topește). O placă este formată atît din materie continentală (granitică, sau Sial), cît și dintr-o pătură bazaltică (de tip oceanic, sau Sima). Există plăci mari și multe altele mai mici, numite *microplăci*. V. **Tectonica globală.**
Placer marin (g) Depozit sedimentar detritic din regiunea de plajă înaltă, format prin acțiunea de sortare a materialelor de către valuri și care conține uneori minerale utile (ex.: **p.** de diamante din apropierea țărmului Africii de Sud).
Plafon (g) Partea superioară a unei peșteri sau a unei cavități subterane. Sin. *tavan*.
Plafonul norilor (c) Distanța verticală dintre suprafața terestră și baza norilor.
Plai (g) **1.** Culme sau suprafață montană, sau de deal, prelungă și domoală, obișnuit cu pășune și cu drum; fața unui munte sau deal înalt, cu pante ușor de urcat; culmi muntoase nivelate de eroziune și înclinate ușor într-o singură direcție, specifice mai ales *suprafețelor medii carpatice*. **2.** Drum pe coasta unui munte. **3.** Cîmpie. **4.** Ținut sau meleaguri (natale). **5.** Fostă diviziune administrativă a unui județ de munte, echivalentă cu plasa.
Plajă (g) Întindere plată la țărmul mării sau a unui lac, acoperită cu

nisip sau cu pietriș. Reprezintă o prelungire, în zona de țărm, a platformei continentale. **P.** este specifică țărmurilor joase, sectoarelor adăpostite, unde se pot depune nisipuri și pietrișuri aduse de valuri și curenți. Sub țărmurile înalte **p.** sînt foarte înguste sau lipsesc. **P.** se compune din mai multe părți, dispuse, în general, longitudinal față de țărm: **p.** *submersă* sau *avantplajă* (partea ce rămîne permanent sub apă, pe suprafața sa avînd riduri de nisip și uneori cordoane submerse), **p.** *joasă* (acoperită de valuri la mare agitată sau flux, are o pantă slabă și prezintă riduri cu creste mai înalte dispuse paralel sau oblic pe țărm, traversate rar de *canale prelitorale*), **p.** *înaltă* numită uneori și *cordonul litoral* (cea care rămîne deasupra apelor mari de flux, la mare liniștită, cu pantă ceva mai înclinată, uneori cu *trepte de* **p.** create de nivelul diferit al fluxului sau la furtuni; în ea se pot sculpta, de către valuri, *arcuri de* **p.**, iar partea cea mai înaltă se numește *creasta* **p.** sau **p.** *de furtună*); uneori, cînd **p.** nu se lipește de faleză, în spatele ei se află o lagună sau un lac. În mod periodic, **p.** sînt supuse unor faze de *îmbogățire* sau *sărăcire* în nisip. **P.** *suspendată*, sau **p.** *moartă*, este aceea care s-a înălțat peste nivelul mării încît valurile nu o mai ating nici la furtuni. În ultimul timp, **p.** au devenit obiectul unui turism deosebit de intensiv, cu amenajări multiple și variate.

Plan (gg) Termen ce se întrebuințează în geografie și cartografie cu trei înțelesuri: **p.** *geometric* ce întretaie în diferite feluri suprafața globului (**p.** ecuatorial, meridian), sau diferite pături ce constituie scoarța (**p.** de falie, de șariaj, de stratificare, de clivaj, **p.** Benioff etc.); *suprafață de reprezentare* a unei părți a suprafeței terestre la diferite scări (suprafața hărților fiind mică se face abstracție de curbura unității respective a globului); în sens de *perspectivă* și *prospectiv* pentru programe de dezvoltare (**p.** de producție, **p.** de dezvoltare, la nivel național, regional, local, **p.** de sistematizare, urbanizare etc.).

Planație (g) Procesul general de netezire a reliefului prin procesele externe și în special pe calea eroziunii. Termen introdus de G. K. Gilbert, în 1877.

Planație laterală (g) Nivelarea interfluviilor la nivelul luncilor, pe calea eroziunii laterale a rîurilor, prin meandrări și deplasări continui.

Plan Benioff (g) Planul pe care se întîlnesc două plăci terestre, cu înclinare de 45—55°, una subducîndu-se în astenosferă, alta încălecînd peste prima, cutîndu-se și dînd munți. Pe **p. b.** se formează principalele focare de cutremure.

Plan de falie (g) v. **Falie.**

Plan de referință (a) v. **Nivel de referință.**

Plan topografic (t) Reprezentarea în plan orizontal a unei porțiuni reduse din suprafața scoarței, la scări mari (1 : 1 000—1 : 20 000), pe calea ridicărilor topografice sau aerofotogramelor. Prezintă multe detalii atît în ce privește reliefu cît și planimetria. Planurile inițiale, ridicate în teren, care sînt folosite ca bază pentru hărțile topografice se numesc *minute*.

Plancton (b) Totalitatea organismelor animale *(zooplancton)* și vegetale *(fitoplancton)* care plutesc liber în apele marine.

Planetă (gg) Corp ceresc care face parte din sistemul solar, se învîrte în jurul Soarelui, nu are lumină proprie, dar reflectă lumina solară. Există nouă planete; în ordinea apropierii de Soare sînt: Mercur, Venus, Pămînt, Marte, Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun, Pluton. Între Marte și Jupiter se mai găsesc cca 2 000 de corpuri cerești mici, numite *planetoizi* sau *asteroizi*.

Planeză (g) Suprafață structurală interfluvială netedă, de formă triunghiulară, pe flancul conului vulcanic

(nu pe platoul de aglomerate), dispusă între două baranco-uri. Este formată, cu precădere, din lave răcite, dînd astfel suprafețe structurale, întrerupte din loc în loc de mici denivelări sau mici abrupturi.

Planic (p) Subtip de sol care, în sistemul român de clasificare, este definit printr-o schimbare bruscă (pe o distanță verticală de 7,5—15 cm) între orizontul eluvial și cel argiloiluvial.

Planiglob (gg) Reprezentarea redusă a suprafeței globului pe o suprafață plană cu ajutorul unei rețele de coordonate geografice, într-o anume proiecție cartografică, pentru a păstra raportul sau echivalența mărimilor, distanțelor și unghiurilor. Pe **p.** se pot reprezenta fenomene fizice, economice etc., în răspîndirea lor pe glob. Sin. *mapamond*.

Planimetrie (t) Ramură a topografiei care se ocupă cu metodele și instrumentele de determinare și transpunere grafică, sau prin calculul coordonatelor rectangulare sau polare, ale diverselor puncte sau obiecte de pe suprafața globului (așezări, căi de comunicație, construcții, păduri, ape etc.).

Planimetru (t) Instrument folosit la măsurarea directă a suprafețelor cu contur neregulat, pe hărți cu scări cunoscute.

Planisfer (t) Reprezentarea grafică în plan a suprafeței globului, fără a-l separa în emisfere (**p.** terestru).

Planisferă (t) Reprezentarea în plan a globului sub forma a două emisfere tangente la ecuator.

Planosol (p) **1.** Tip de sol din clasa argiluvisolurilor (în sistemul român de clasificare), caracterizat prin abruptă schimbare texturală (sub 7,5 cm distanță verticală), între orizontul E și B argiloiluvial. Succesiune tipică de orizonturi: Aow — Elw — Btw — C. Formarea lui este condiționată de prezența suprafețelor plane și cu drenaj foarte slab (poduri de terasă, cîmpii piemontane etc.) din aria argiluvisolurilor evoluate. **2.** Unitate principală de soluri în legenda FAO, care grupează soluri cu schimbare texturală bruscă între un orizont E albic (cu caractere de hidromorfie) și un orizont B argiloiluvial sau natric (eventual strat argilos sau fragipan).

Planșeta sondajului pilot (c) Planșetă pe care se trasează proiecția orizontală a traiectoriei balonului pilot urmărit cu teodolitul, în scopul determinării direcției și vitezei vîntului la diferite înălțimi în atmosfera liberă.

Planșeu (g) Planul de jos al unei cavități subterane. Sin. *podea*.

Plantație (g e) **1.** Unitate de producție agricolă la scară mare pentru culturi comerciale (tutun, cacao, cafea, ceai ș.a.), de obicei în sistem monocultură, folosind metode științifice, eficiente, adesea mînă de lucru salariată și avînd o organizare și o administrare specifică; **p.** se întîlnește cu deosebire în zonele tropicale și subtropicale. **2.** Totalitatea plantelor cultivate după o anumită metodă pe un teren amenajat în acest scop. **3. P.** de protecție — **p.** de arbori sau de arbuști făcută pentru a apăra un teren de cultură împotriva vîntului, a secetei etc.

Plante aromatice (b) Plante în corpul cărora (flori, frunze, fructe) se acumulează uleiuri eterice (volatile) plăcut mirositoare.

Plante indicatoare (b) Plante caracteristice pentru anumiți factori ecologici sau anumite proprietăți ale acestora (ex.: plante acidifile, nitrofile, higrofile, termofile, heliofile, halofile, criofile etc.).

Plante melifere (b) Plante bogate în nectar și polen, folosite de albine pentru prepararea mierii (ex.: salcîmul, teiul, floarea soarelui, sparceta etc.).

Plante perene (b) v. **Peren.**

Plante repente (b) Plante a căror tulpină se întinde pe sol. Sin. *tîrîtoare*, *prostrate*, *procumbente*.

Plante ruderale (b) Buruienile de pe locurile necultivate, de regulă bogate în substanțe organice (în apropierea localităților, pe lîngă garduri, drumuri etc.).
Plante segetale (b) Buruienile de pe terenurile cultivate.
Plante sempervirente, sempervirescente (b) Plante permanent verzi.
Plante sexicole (b) Plante de stîncării. Sin. **p.** *rupicole.*
Plante suculente (b) Plante adaptate la uscăciune prin tulpini și frunze în care acumulează multă apă.
Plasticitatea pămînturilor sau a rocilor (g) Proprietatea unor roci de a se deforma ireversibil sub acțiunea unor presiuni externe sau între anumite limite de umiditate, în general fără modificări de volum. **P.p. sau a r.** e cauzată, în principal, de absorbția apei de către particulele fine argiloase (în special montmorilonitul și mai puțin caolinitul) și este în funcție de: mărimea și forma particulelor (crește cu cît sînt mai plate), de natura mineralogică a particulelor (substanțele organice măresc **p.p. sau a r.**, carbonatul de Ca o reduce, cele silicioase o opresc), natura cationilor din complexul absorbant al particulelor (pămînturile ce conțin ioni de Na au o **p.** mai mare decît cele care conțin ioni de Ca). *Limitele de* **p.** (limite Atterberg) sînt extremele între care variază intervalul de umiditate în care o rocă argiloasă este plastică (limita inferioară — trecerea de la starea tare la cea plastică și, limita superioară — cînd se trece la curgere). Cînd **p.** e dată de presiuni externe și depășește o anume limită, roca se rupe — *prag de rupere.* Cele mai plastice sînt rocile argiloase, care dau *alunecări de teren.*
Platformă (g) **1.** Noțiune vizînd o formă de relief relativ plată și foarte extinsă, cu geneze variate (de abraziune, de eroziune, structurală etc.), care, pentru a nu se confunda cu sensul geologic, care a devenit dominant, cere precizări (de abraziune etc.). **2.** Noțiunea a fost preluată de geologi în sens structural și morfologic; e vorba de porțiuni extinse ale scoarței continentale rigide, opuse unităților de orogen, care s-au format prin consolidarea și rigidizarea soclurilor muntoase vechi peneplenizate. Se compune dintr-un *fundament* sau *soclu*, cutat și metamorfozat, rigid și, din *cuvertură*, sau etajul superior, formată din roci sedimentare, puțin deranjate. Cînd cuvertura lipsește, **p.** se numește *scut*, iar cele cu cuvertură, **p.** *etajate*, *plite* (părțile cele mai joase acoperite cu sedimente foarte groase), *table.* **P.** sînt afectate numai de mișcări lente, epirogenetice (0,1—0,01 mm pe an), au un relief neted de cîmpie, dealuri sau podiș; pe suprafața fundamentului lor apar regiuni mai ridicate numite *anteclize*, sau mai coborîte — *sineclize.* Sin. *cratogen.*
Platforma continentală (g) Fund de mare sau oceanic, cu pantă lină (0°07′), care se extinde de la 20 m la cca minus 200 m, unde începe un abrupt (panta continentală cu o înclinare de 3—6°). Din punct de vedere structural, **p.c.** reprezintă continuarea continentelor sub nivelul oceanului. Suprafața **p.c.** are adesea un relief de tip subaerian cufundat sub ape, cu văi submerse, bancuri, insule, forme glaciare etc. Sedimentele depuse deasupra **sînt** mai ales de tip *terigen* (pietriș, nisip, mîluri), dar și sedimente organice. Uneori, sînt asociate platforma și panta (taluzul) continentală sub denumirea de *margine continentală*, pornind de la ideea unei continuități genetice pînă la *flexura continentală*, sau bazîndu-se pe faptul că cele două sînt tăiate deopotrivă de *canioane submarine* Cînd **p.c.** este foarte prelungă, adîncimea ei poate merge pînă la — 400 sau — 550 m. Lărgimea **p.c.** este pînă la 1 500 km, media fiind de 78 km, iar adîncimea medie de

133 m. Ocupă 10,9% din suprafața globului. Pe **p.c.** există și *mările epicontinentale* (ex.: M. Nordului). Sin. *platou continental, platformă litorală, șelf, cîmpie litorală, prispă continentală.*
Platformă de abraziune (g) Suprafață netedă, ușor înclinată de la țărm spre larg, modelată prin abraziune și respectiv prin retragerea falezei și înaintarea mării. **P. de a.** se suprapune unei părți a platformei continentale și anume aceea modelată prin abraziune. Sin. *suprafață de abraziune.*
Platformă de eroziune (denudare) (g) Termen, folosit mai des în trecut, pentru a indica o *suprafață de eroziune* respectiv o peneplenă sau resturi de peneplene înălțate la diferite altitudini. Pentru a nu se confunda cu noțiunea geologică de platformă, nu se mai folosește.
Platformă de foraj marin (a) Construcție fixă sau mobilă, plasată deasupra nivelului marin, special amenajată pentru a se putea monta pe ea instalații de foraj în terenurile de sub apă.
Platformă hidrometrică (h) Instalație cu caracter staționar organizată pentru măsurarea unor elemente ale bilanțului apei (evaporare, cantități de zăpadă etc.) în diferite condiții fizico-geografice.
Platformă meteorologică (c) Suprafață de teren plată, avînd cel mai adesea forma unui pătrat cu laturile de 26 m, orientate E—V și N—S. Instrumentele și aparatele meteorologice sînt instalate pe suprafața ei astfel încît înălțimea lor să fie din ce în ce mai mică de la nord la sud, pentru a se evita umbrirea celor mai scunde, de către cele mai înalte.
Platformă structurală (g) Suprafață netedă de relief, orizontală sau înclinată, care coincide cu suprafața unui strat dur și care obișnuit a fost dezvelit, de sub altele mai moi, prin denudare.
Platou (g) Termen împrumutat din franceză, sinonim în general cu podiș. Uneori, i se dă însă și un sens mai restrîns și anume: o suprafață plană, orizontală sau ușor înclinată și chiar ușor vălurită, dar cu densitate de fragmentare foarte redusă, înaltă de peste 200—300 m, mărginită de abrupturi. Reprezintă deci o unitate mai mică și mai netedă decît podișul, putînd face parte dintr-un munte (ex.: **P.** Bucegilor), sau dintr-un podiș. În mod obișnuit este constituit din roci dure orizontale (calcare, lave etc.).
Platou bazaltic (g) Platou format pe suprafața unor curgeri imense de lave bazaltice, depuse în pînze succesive, ce dau trepte de 20—30 m înălțime, numite *trappe.* Uneori, grosimea lavelor bazaltice poate atinge pînă la 2 000 m. Cele mai cunoscute **p.b.**: **P.** Deccan (India), regiunea siberiană dintre Ienisei și Obi.
Platou carstic (g) Platou format pe suprafețele calcaroase, cu fenomene carstice. Absorbirea apei în interior face ca suprafețele netede de platou să persiste timp îndelungat.
Platou continental (g) v. **Platformă continentală.**
Platou interfluvial (g) Intrefluviu plat și foarte larg, format de obicei din roci care frînează acțiunea de fragmentare (ex.: unele interfluvii din Piemontul Getic format din pietrișuri de Cîndești).
Platou submarin (g) Suprafețe netede situate deasupra cîmpiilor abisale, mărginite de abrupturi, extinse de obicei în jurul insulelor vulcanice din larg, constituite din lave bazaltice. (Ex.: **P.** Noii Zeelande).
Platou vulcanic (g) Platou situat la marginea conurilor unor vulcani, formînd suprafețe netede constituite din piroclastite și mai puțin din curgeri de lave. (Ex.: în vestul Munților Gurghiu—Harghita.)
Plaur (b) Strat predominat organic la suprafața bălților sau lacurilor format din resturi de rădăcini, tulpini și frunze împletite într-o

rețea deasă de rădăcini de stuf și alte plante higrofite fixate de substrat. Bucăți din el pot fi rupte și, sub acțiunea vîntului sau curenților de apă, devin plutitoare. Sin. *plavie*.

Playa (g) Termen spaniol indicînd o *cîmpie de împrăștiere* situată în aval de un glacis aluvial funcțional (numit uneori *bajada* sau *bahada*) și care are pe centru o depresiune închisă denumită *sebkha* sau *salina* (uneori se confundă **p.** cu bahada, cu sebkha etc.). Numele a fost dat de C. Russel, în 1896, de la localitatea Las Playas, din New Mexico, S.U.A.

Pleistocen (a) v. **Cuaternar.**

Pleistoseiste (a) Areale limitate de izoseiste de intensitate maximală.

Pleniglaciar (g) v. **Tardiglaciar.**

Plicație (g) v. **Involuție.**

Plintic (p) Material întărit de culoare roșie, format dintr-un amestec de argilă, cuarț, fier etc. Cu timpul se poate durifica, trecînd într-o cuirasă feruginoasă.

Pliocen (a) v. **Terțiar.**

Plită (g) v. **Platformă.**

Ploaie (c) Hidrometeor care cade din nori sub forma unor picături cu diametrul cuprins între 0,5 și 6,0 mm. După intensitatea căderii se deosebesc: **p.** *continuă* (cu durată mare, intensitate moderată și areal foarte întins); **p.** *sub formă de aversă* (cu început și sfîrșit brusc, durată redusă, intensitate mare și areale mici, avînd cel mai adesea aspectul unor fîșii înguste) și **p.** *torențiale* (cu durată mare și intensitate apreciabilă). După suprafața pe care cade se disting: **p.** *locală* și **p.** *generalizată*. După temperatura apei căzute: **p.** *cu picături nesuprarăcite* (cu temperaturi pozitive) și **p.** *cu picături suprarăcite* (cu temperaturi negative), care îngheață la contactul cu solul sau obiectele de pe acesta, dînd naștere poleiului sau chiciurei granulare. După substanțele cu care se asociază uneori se pot deosebi: **p.** *de noroi* (asociată cu particule de praf sau nisip ridicate de pe sol și transportate adesea pînă la distanțe considerabile), **p.** *de sulf* (asociată cu pulberi terestre sau polen de culoare galbenă) și **p.** *de sînge* (asociată cu pulberi terestre sau polen de culoare roșie).

Plopiș (b) Grup sau pădure de plop *(Populus* sp.*)*.

Ploștină (h) Teren umed și mocirlos.

Plută evaporimetrică (h) Instalație plutitoare dotată cu aparate de măsurare a evaporării la suprafața apei.

Plutonism (a) v. **Neptunism.**

Pluton (a) Mase de roci magmatice de dimensiuni foarte variabile intercalate între roci sedimentare, sau străbătînd plane de falii. Din acestea fac parte: sillurile, lacolitele, lopolitele, apoi batolitele, stock-urile, dyke-urile.

Pluviodenudare (g) Acțiunea de eroziune exercitată de picăturile de ploaie, pe calea izbirii, dizlocării, împrăștierii și spălării particulelor mici de sol sau rocă. Este maximă pe suprafețele defrișate sau desțelenite și în pantă, dar mai ales în zonele semiaride, aride, în climatele musonice, mediteraneene și de savană unde ploile torențiale urmează după sezonul uscat. Forța de izbire și transport depinde de mărimea picăturilor, intensitatea ploii, gradul de acoperire cu vegetație, natura solului sau a scoarței de alterare, panta terenului.

Pluviometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară cantitatea precipitațiilor. După particularitatea constructivă destinată să împiedice spulberarea precipitațiilor solide din receptorul pluviometric, se deosebesc: **p.** *tip I.M.C.* (cu dispozitiv pentru zăpadă) și **p.** *tip Tretiakov* (cu ecran pentru zăpadă). În regiunile greu accesibile se utilizează **p.** *totalizator cu contor* (care funcționează pe principiul umplerii și golirii alternative cu apă din precipitații a unui sistem de cupe instalat sub tubul care

continuă pîlnia receptorului), sau **p.** *automat cu transmisie prin telefon* (care este un **p.** totalizator adaptat pentru transmiterea prin telefon a unor semnale Morse, ce indică numărul de cupe golite).

Poartă (g) Porțiune relativ largă de trecere peste o unitate muntoasă joasă (mai ales pe la capătul unei culmi), dintr-o unitate depresionară în alta, sau porțiune mai îngustă între două depresiuni. Ex.: **P.** Mureșului, **p.** de la Reci, **P.** de Fier a Transilvaniei, **P.** Orientală etc. V. **Portiță.**

Pod (g) **1.** Platou restrîns la o porțiune de interfluviu, sau la o terasă — **p.** *terasei*. Cînd acesta este foarte mic ca suprafață, avînd adesea o origine structurală, se numește *podereu*. **2.** Construcție de lemn, piatră, beton, metal etc. ce leagă între ele malurile unei ape.

Pod carstic (g) Formă de relief cu aspect de pod (peste o apă) format prin prăbușirea unei peșteri din care a rămas o arcadă. Ex.: **p.** de la Ponoare (Mehedinți). Sin. *pod natural*.

Pod de gheață (h) Strat continuu de gheață peste suprafața unei ape curgătoare sau lac, format în perioadele cînd persistă temperaturi negative un timp mai îndelungat. Se formează prin înaintarea gheții de la mal, sau chiar prin unirea sloiurilor de gheață ce curg. La dezgheț, **p. de g.** se rupe în bucăți, ce curg și se pot îngrămădi pe unele porțiuni mai înguste, formînd *zăpoare*, care blochează sau periclitează navigația.

Pod de zăpadă (g) Dopuri de zăpadă ce astupă crevasele.

Podereu (g) v. **Pod.**

Podiș (g) Formă majoră a reliefului terestru, alcătuită din suprafețe interfluviale largi, sau mai înguste dar situate aproximativ la aceeași altitudine, tăiat de văi adînci, cu o adîncime a fragmentării de minimum 100 m și cu înălțimi ce depășesc 200—300 m. Structura **p.** este de obicei orizontală, cu strate dure la suprafață, numite **p.** *structurale* (ele cuprind în interiorul lor porțiuni de suprafețe foarte netede, numite *platouri*), dar pot fi și **p.** *de eroziune*, suprapuse peste platforme înălțate ce coincid cu suprafețe de eroziune. Din prima categorie fac parte: Pod. Colorado (S.U.A.), părți din hamada saharianā, Pod. Getic (poate fi socotit și **p.** *de acumulare*, înălțat dintr-o cîmpie piemontană) etc. Pe platforme, pot fi citate următoarele: Pod. Guyanelor (America de S), Dobrogea Centrală etc.; pe suprafețe de eroziune: Pod Moldovei, Pod. Transilvaniei etc. După altitudine pot fi: **p.** *joase* (platouri sau *cîmpii colinare* — cînd au aspect de dealuri), *medii* (500—1 000 m și sînt transformate parțial în dealuri cu altitudini sensibil egale), *înalte* (în această categorie intră și **p.** *intramuntoase*, sau străbătute de unele lanțuri de munți, cum sînt: Pod. Pamir — 6 000 m, Pod. Tibet, Pod. Marelui Bazin, Pod. Anatoliei, Pod. Iranului etc.). De menționat, că termenul de **p.** poate include și unități întregi deluroase, dar care provin dintr-o suprafață netedă și a căror culmi nu scad sub nivelul acestei vechi suprafețe (ex.: Pod. Transilvaniei, unde numai 7—10% din suprafețe mai sînt porțiuni netede de interfluviu).

Podometru (gg) Mecanism cu aspect de ceas, bazat pe un fel de pendul cu un ciocănel, folosit pentru măsurarea numărului de pași făcuți de un cercetător geograf, geolog, pedolog etc.) care lucrează pe teren. Dacă **p.** se reglează după lungimea medie a pasului, atunci se pot citi direct distanțele parcurse, pe jos, în hectometri sau km.

Podzol (p) **1.** Tip de sol din clasa spodosolurilor (în sistemul român de clasificare), definit prin prezența orizontului B spodic sub un orizont eluvial. Succesiune tipică

de orizonturi: Au (Aou) — Es— Bhs — R sau C. Sin. *p. humicoferiiluvial*, **p.** *feriiluvial*. Este reprezentativ pentru etajul superior montan (al molidişurilor) şi etajul subalpin din munţii noştri. **2.** Unitate principală în legenda FAO, care grupează soluri cu orizont B spodic.

Podzolic (p) Termen folosit, în actualul sistem român de clasificare a solurilor, ca echivalent sau complementar în denumirea unor tipuri de sol la care procesul de podzolire este prezent, cel puţin parţial, fără să poată fi inclus în titulatura de bază. Se aplică la luvisol albic (sol podzolic argiloiluvial) şi sol brun feriiluvial (sol brun podzolic). Echivalenţa se păstrează şi în cazul orizontului E spodic (podzolic).

Podzolire (p) Proces de pedogeneză caracterizat prin migrarea dintr-un orizont superior şi acumularea într-un orizont inferior a argilei sau materiei organice şi/sau a compuşilor de fier şi aluminiu, rezultînd un orizont eluvial şi/sau un orizont B argiloiluvial sau spodic.

Podzolit (p) Termen folosit, în actualul sistem român de clasificare a solurilor, ca echivalent sau complementar al termenului *luvic* din denumirea unor tipuri de sol la care procesul de podzolire se manifestă printr-o argiluviere moderată, cu formarea unui orizont E luvic, urmat de un B argiloiluvial. Este cazul solului brun roşcat luvic (sol brun roşcat podzolit) şi a solului brun luvic (sol brun podzolit).

Podzoluvisol (p) (de la podzol şi luvisol) Unitate principală în legenda FAO, care include solurile cu orizont B argiloiluvial în care orizontul eluvial pătrunde sub formă de limbi sau în care apar concreţiuni slab cimentate sau întărite de fier. Îi corespunde pp luvisolurile albice glosice din sistemul român de clasificare.

Pol ceresc (gg) Cele două puncte în care prelungirea axei de rotaţie a Pămîntului intersectează sfera cerească şi în jurul cărora se efectuează mişcarea diurnă aparentă a stelelor. Există: *polul nord ceresc* şi *polul sud ceresc*.

Polder (gg) Teren scos de sub apele mării prin îndiguire. Începuturile acestui tip de acţiune apar cam prin sec. XII în cîmpia maritimă flamandă şi ia proporţii în sec. XX în Ţările de Jos, mai ales în Olanda. Acum, tot mai des, se foloseşte termenul de *polderizare*. Drenajul se face prin pompare.

Pol geografic (gg) Cele două puncte (N şi S) în care axa de rotaţie a Pămîntului intersectează suprafaţa acestuia. Poziţia polilor are o uşoară variaţie, descriind, în timp, curbe neregulate ce se înscriu de obicei într-un pătrat cu latura de 11 m. Deasupra polilor, ziua şi noaptea durează cîte 6 luni; ziua polară începe, la Polul Nord la la 21 martie (echinocţiul de primăvară) şi se termină la 23 septembrie (echinocţiul de toamnă); aceasta deoarece la echinocţii razele solare ating tangent cei doi poli, după care unghiul lor descreşte (pentru un pol) sau creşte deasupra orizontului pînă la un unghi maxim de 23° 30′ (la solstiţiul de vară).

Pol geomagnetic terestru (gg) Punctul care rezultă din intersectarea suprafeţei globului cu linia prelungită dintr-un pol magnetic trecînd prin centrul Pămîntului. **P.g.t.** este deci opusul simetric al polului magnetic (polul nord geomagnetic corespunde polului sud magnetic).

Poligenetică, modelare ~ (g) v. **Modelarea reliefului.**

Polinie (h) v. **Gheaţă de mare.**

Pol magnetic terestru (gg) Cele două puncte ale globului prin care liniile de forţă ale cîmpului magnetic terestru ies în exterior (polul magnetic sudic, sau austral) sau reintră în interior (polul magnetic nord, sau boreal); sau, punctele

de pe glob în care un ac magnetic se aşază în poziţie verticală sub influenţa cîmpului magnetic al Pămîntului. (Cei doi poli nu corespund ca polaritate cu polii unui magnet convenţional — polul magnetic terestru sud are polaritate nordică, prin el ieşind liniile de forţă şi, invers pentru polul nord.) Polii magnetici nu corespund ca poziţie cu polii geografici, ei deplasîndu-se lent din cauza deplasării relative a scoarţei faţă de nucleul terestru. De ex., în 1964, polul nord magnetic era la 75° 30′ lat N şi 100°30′ long. V (lîngă insula Prinţului de Wales), iar cel de sud, în 1972, era la 66° lat. S şi 138°30′ long. E. Cercetările făcute asupra magnetizării rocilor magmatice sub influenţa cîmpului magnetic din diferite epoci (magnetism remanent) au indicat că la începutul paleozoicului, polul nord magnetic era pe ecuatorul actual (0° lat. şi 158° long. E, iar polul sud magnetic la 0° lat. şi 22° long. V; în Carbonifer la 41° lat. N, cu 128° long. E şi 41° lat. S, cu 52° long.V; din cretacic poziţia polilor s-a apropiat lent de cea de azi. În ultimii 125 ani poziţia polului nord magnetic s-a deplasat cu 400 km.

Polei (c) Depunerea de gheaţă omogenă şi transparentă, rezultată prin îngheţarea picăturilor suprarăcite de ploaie sau burniţă pe suprafeţe cu temperaturi cuprinse între 0,1 şi —1,0°C. Foarte rar apare la temperaturi coborîte de —10 sau chiar —16°C, devenind mai opacă şi mai puţin densă, adică trecînd către chiciura tare granulară. Uneori ia naştere prin îngheţarea picăturilor nesuprarăcite de ploaie sau burniţă, care cad pe suprafeţe cu temperaturi negative foarte coborîte.

Policiclic (g) v. **Ciclu.**

Policultură (g e) Sistem agricol cuprinzînd mai multe producţii. **P.** caracterizează mai ales agricultura tradiţională care face eforturi de a acoperi nevoile alimentare esenţiale ale grupului uman respectiv (economia de autosubzistenţă din ţările tropicale). **P.** poate fi întărită prin adaosul unor culturi comerciale care să nu se substituie însă celor necesare alimentare. În regiunile cu agricultură modernă **p.** tinde să se simplifice sub efectul condiţilor de piaţă ce impune ca rentabile unul sau două dintre produse.

Polie (g) Depresiune închisă, cu fundul neted, într-o regiune calcaroasă, avînd dimensiuni relativ mari încît în ea se poate organiza o hidrografie. Are formă alungită, de la cîţiva hectometri la mai multe zeci de km. Se dezvoltă în acele părţi ale unui masiv calcaros unde faciesul rocilor este mai predispus la dizolvare şi unde există deranjamente tectonice importante, ca: linii de falie, grabene, sinclinale. Se formează prin îngemănarea dolinelor şi uvalelor, prin prăbuşirea tavanului unor peşteri (apare la zi fundul larg al văii subterane), pe grabene modelate de coroziune, eroziune etc. Fundul **p.** poate îmbrăca două aspecte: partea din amonte păstrează uneori suprafeţe carstice netede (de coroziune), adesea etajate, şi martori conici de eroziune *(humuri)*, pe cînd partea din aval este o cîmpie aluvionară, inundabilă periodic, sau chiar cu un lac; peste ea, rîul temporar sau permanent meandrează larg şi, adesea, se pierde într-un *ponor*. Se pot deosebi: **p.** *de îngemănare* (provenite din uvale), **p.** *de prăbuşire* (prăbuşirea tavanului peşterilor), **p.** *tectonice* (pe grabene, sau pe complexe de falii), **p.** *complexe* (de dizolvare şi tectonice).

Poligenie (g) Forme de relief moştenite şi repetate de mai multe ori, cum ar fi terasele sau suprafeţele de eroziune (v. **Modelarea reliefului**).

Poligoane de pămînt (g) v. **Desene periglaciare, Soluri poligonale.**

Poligoane de pietre (g) Îngrămădiri de pietriş colţuros dispune sub

forma unor pentagoane, uneori axate pe crăpături ale solului argilos, pe suprafețele netede din regiunile periglaciare. Se formează prin trierea granulometrică și o deplasare diferențiată a materialelor din sol prin îngheț repetat, care împing spre suprafață și apoi lateral materialele grosiere ce se grupează astfel în poligoane sau cercuri. Centrul acestora rămîne ușor bombat și e compus din nisipuri, argile și mîluri. Mărimea și forma de amănunt a **p.** sînt în funcție de durata înghețului, eterogenitatea materialelor, panta terenului (cînd panta crește, poligoanelor încep să se alungească tot mai mult). V. **Desene periglaciare.**

Poligoane de uscare (g) Crăpături, adînci de 3—40 cm și lungi de 4—30 cm, în roci pelitice, formate în urma evaporării apei din locuri inundate temporar și care se dispun sub forma unor poligoane. Sînt caracteristice unor chiuvete mlăștinoase sau lacustre temporare din zonele cu climat semiarid cu două anotimpuri (centrul și vestul Australiei; Ciad, Ngami, Makarikari — din Africa ș.a., pe toate porțiunile centrale de tip *playa* etc.), precum și unor unități inundabile din luncile zonei temperate.

Polii căldurii (c) Punctele în care s-au înregistrat cele mai ridicate temperaturi ale aerului pentru fiecare dintre cele două emisfere ale planetei (Al Aziziyah, Libia 58,0°C înregistrată la 13 septembrie 1922, pentru emisfera nordică și 52,5°C înregistrată la Cloncurry—Queensland, Australia pentru emisfera sudică.

Polii frigului (c) Punctele în care s-au înregistrat cele mai scăzute temperaturi ale aerului pentru fiecare din cele două emisfere ale Pămîntului (Oimeakon, U.R.S.S, cu temperatura de —71,1°C, înregistrată în ianuarie 1964 pentru emisfera nordică și Vostok, Antarctida, cu temperatura de — 89,2°C, înregistrată la 21 iulie 1983, pentru emisfera sudică).

Polimetalici (a) Calitatea unui minereu sau mineral de a conține mai multe metale, care pot fi separate prin diferite procedee metalurgice.

Polimetru Lambrecht (c) Instrument format dintr-un higrometru cu fir de păr și un termometru cu mercur, destinat măsurării umezelii relative și temperaturii aerului.

Polinie (h) v. **Gheață de mare.**

Poliță (g) Suprafață îngustă structurală, cu aspect de treaptă, axată pe un strat dur de rocă ce rămîne exteriorizată pe un versant în raport cu rocile moi de deasupra și uneori și față de cele de dedesubt. Se întîlnesc des în structurile tabulare, de ex., pe văile și canioanele din podișurile structurale, și mai puțin în structurile monoclinale unde apar fragmentar și dispuse oblic pe versant. În Bucegi sînt cunoscute sub numele de *bîrne* (seamănă cu un brîu ce încinge versantul de munte); pe ele s-au axat unele poteci.

Polizare glaciară (g) Acțiune cu caracter abraziv (abraziune) exercitată de gheață împreună cu materialele fine pe care le deplasează (făină glaciară, morene de fund) asupra rocilor dure peste care alunecă. Rocile, astfel polizate, capătă aspect neted, lunecos, cu unele scrijeliri longitudinale, fenomenul fiind numit și *șlefuire glaciară.*

Polizonal (g) v. **Zone.**

Polonine (b) Termen folosit în Carpații de NE pentru pășunile de pe culmile munților.

Poluant (m) Efluent format din una sau mai multe noxe care produce poluarea. **P.** sînt naturali (ozonul, dioxidul de carbon, praful, fumul, cenușile vulcanice, polenul, ionizarea excesivă) și rezultați din activitatea umană (din surse menajere, industriale, agricole, silvice, din transporturi, radioactive). După emisarul afectat, **p.** sînt: atmosferici, acvatici și edafici.

Poluanți atmosferici (m) Efluenți din diferite surse grupați în trei categorii: *gaze anorganice* (derivați oxigenați ai sulfului și azotului, oxid de carbon și dioxid de carbon, derivați ai plumbului, sulfului etc.); *gaze organice* (hidrocarburi alifatice, aldehide, cetone, alcooli etc.), *aerosoli* (fum, pulberi, gudroane).

Poluanți ai apelor (m) Substanțe lichide și solide care, eliberate în ape, transformă calitățile acestora în diferite grade. **P. ai a.** sînt de natură fecaloid-menajeră, industrială, agricolă (fertilizanți, pesticide, erbicide, reziduuri din zootehnie), petrolieră, radioactivă, termică.

Poluanți ai solurilor (m) Substanțe lichide și solide care degradează calitatea solului. **P. ai s.** sînt de diferite tipuri: reziduuri lichide sau solide menajere, agricole, forestiere, industriale; fertilizanți în exces; pesticide și erbicide; agenți contaminanți (infecțioși, toxici, alergizanți, radioactivi etc.).

Poluare (m) Proces de impurificare: 1. *a aerului*, prin gaze sau vapori produși artificial, particule minerale, organice, microorganisme etc. 2. *a apelor* de suprafață și de adîncime cu ape uzate menajere și/sau industriale, cu poluanți ai aerului și ai solului 3. *a solurilor.* Tot **p.** se numește și emiterea unor zgomote dăunătoare ca **p.** *fonică*, precum și **p.** *radioactivă.*

Poluarea fonică (m) Emiterea de zgomote a căror intensitate și frecvență sînt dăunătoare organismului uman. Disconfortul apare la 30—60 decibeli, tulburările psihice și fiziologice la 60—90 decibeli, apariția unor leziuni ale organului auditiv la 90—115 decibeli, iar pragul senzației dureroase apare la 130 decibeli. Se consideră periculos zgomotul cu intensitate de 85 decibeli la frecvențele de 500—1 000 și 2 000 herți.

Pomicultură (g e) **1.** Ramură a agriculturii ce se ocupă cu cultura pomilor și arbuștilor fructiferi. **2.** Ramură a științelor agricole care cuprinde studiul biologiei și agrotehnicii pomilor fructiferi, ameliorarea lor și comportarea în cultură a diferitelor specii sau soiuri.

Ponce (a) v. **Piatră ponce.**

Ponor (g) **1.** Puț carstic absorbant, existent într-o polie, vale sau dolină. **2.** Uneori este luat în sens de dolină. **3.** Are și un sens generalizat de *regiune carstică de suprafață* (ponorîtă, sau regiunea cu ponoare, sau simplu, ponoare — ex.: ponoarele din regiunea Padeș — Apuseni).

Popină (g) v. **Grădiște.**

Popor (g p) **1.** Formațiune istorică de comunitate umană, superioară tribului și anterioară națiunii, ai cărei membri locuiesc pe același teritoriu, vorbesc aceeași limbă și au aceeași tradiție culturală. **2.** Totalitatea locuitorilor unei țări, populația unei țări. Un **p.** poate fi confundat cu o etnie sau reunește mai multe etnii.

Populare (g p) Acțiunea de ocupare a unui teritoriu mai mult sau mai puțin liber pentru noi implanturi de populație (ex.: popularea Australiei în secolul al XIX-lea) și rezultatul ei. Maniera de **p.** a unui teritoriu privește pe de o parte raporturile de localizare între populație și spațiul respectiv (populație densă, continuă sau discontinuă, difuză) și pe de altă parte forma de distribuție (populare rurală, populare urbană). După criteriul temporal se poate vorbi de **p.** recentă, **p.** autohtonă, valuri de **p.** (cum a fost cazul **p.** S.U.A. în secolul trecut).

Populație (g p, b) **1.** Ansamblu de locuitori dintr-un teritoriu definit prin limite administrative, politice (provincie, județ, departament, stat), sau geografice (regiune, oraș, sat, aglomerație). 2. **P.** *biologică*, totalitatea indivizilor unei specii sau a întregii comunități de orga-

nisme dintr-un anumit biotop sau areal.

Porfir (a) Rocă magmatică veche, preterţiară, filoniană, de tipul riolitului sau andezitului. Se foloseşte pentru pavaje, uneori şi ca piatră ornamentală.

Pororoca (h) v. **Maree.**

Porozitate (h, g) Caracteristica unor roci sau pămînturi de a avea în masa lor spaţii libere (pori) de mărimi foarte variabile. Exită o **p.** *primară* (formată o dată cu depunerea rocii) şi **p.** *secundară* (realizată ulterior prin dizolvare, fisurare etc.). **P.** se exprimă în procente prin *coeficientul* sau *gradul de* **p.,** care reprezintă raportul dintre volumul golurilor şi volumul brut total al rocii. În mod teoretic, cea mai mare **p.** (care este la granulele sferice de dimensiuni egale) ar varia între cca 30% şi cca 48%. În realitate, coeficientul de **p.** absolută pentru rocile de adînc, ce colectează de exemplu ţiţei, poate merge pînă la 45% (nisipurile neconsolidate), la gresii între 10 şi 35% etc. Pentru pămînturile de suprafaţă, uneori foarte afînate, **p.** variază extrem de larg: argile slab consolidate şi mîluri (70—90%), loessuri (40—60%), argile vîrtose (30—50%), nisipuri uniforme (30—50%). Golurile poroase sînt susceptibile de a fi umplute cu apă, aer, ţiţei, gaze. **P.** influenţează unele proprietăţi fizice ale rocilor, între care *permeabilitatea*; din acest punct de vedere există **p.** *deschisă* (porii comunică între ei) şi o **p.** *închisă* (porii nu comunică — gresiile de moară).

Port (g e) Complex tehnic amenajat pe malul unei ape navigabile, prevăzut cu instalaţiile necesare pentru acostarea, încărcarea, descărcarea şi repararea navelor. **P.**-urile sînt de mai multe feluri: terminale, de escală, pentru feriboturi, de tranzit, militare, turistice ş.a.

Portal litoral (g) Microrelief cu aspect de arcadă ce se formează pe ţărmurile cu faleză calcaroasă. Sin. *portal carstic.*

Portiţă (g) **1.** Deschidere într-un cordon litoral prin care apele unei lagune sau liman comunică cu marea. **2.** Deschidere printr-o creastă principală de tip glaciar, creată prin dezagregări periglaciare (ex.: **P.** Arpaşului, **P.** Podragului etc.).

Portulane (gg) Cărţi în care sînt descrise porturile maritime, adîncimile şi mareele, într-o formă care să orienteze intrarea şi ieşirea din ele. Uneori, în mod greşit, sînt numite **p.** hărţile marine care însoţesc aceste descrieri şi mai ales cele din sec. XIII—XIV.

Posadă (g) **1.** Trecătoare îngustă în munţi. **2.** Curătură în pădure; loc şes pe un deal sau pe un munte mic unde a fost o aşezare; loc de odihnă pentru călători.

Porţi (g) Praguri importante de roci dure în albia unui fluviu, care pot apărea parţial chiar şi la zi în timpul apelor mici şi care stînjenesc navigaţia. (Ex.: Porţile de Fier.)

Post meteorologic sau pluviometric (c) Staţie meteorologică de rang inferior, la care se efectuează observaţii numai asupra precipitaţiilor, grosimii stratului de zăpadă şi fenomenelor atmosferice.

Postwürmian (g) v. **Tardiglaciar.**

Postglaciar (g) Perioadă de timp care începe o dată cu retragerea definitivă a gheţarilor cuaternari. A avut totuşi unele oscilaţii climatice, mai ales în timpul mezoliticului şi neoliticului, între care cea mai importantă a fost în jurul anilor 5000 î.e.n. numită *Optimum climatic.* Sin. *holocen.*

Potamologie (h) Ştiinţa apelor curgătoare continentale, care are două ramuri principale: *hidrologia fluvială* (cu precădere, legile ce guvernează debitele apelor curgătoare) şi *hidraulica* sau *dinamica fluvială* (cu precădere, curenţii fluviali, caracteristicile lor, forţa şi acţiunea asupra albiei).

Potcoavă nivală (g) Val arcuit, cu aspect de semilună, asemănător unei morene frontale, dar de dimensiuni mult mai mici, format din roci detritice, depus de avalanşe în fruntea acestora. Uneori, **p. n.** se formează prin rostogolirea unor blocuri de rocă peste o limbă de zăpadă sau firn păstrată la baza unui abrupt. Pot fi văzute în Făgăraş (valea Paltinei ş.a.), Retezat etc. Sin. *morenă nivală.*

Poteci de vite (g) Cărări înguste, discontinui, dispuse perpendicular pe panta versantului, care se formează primăvara la dezgheţul neuniform al solului ce dă naştere unor microalunecări în stratul înierbat; sînt accentuate de circulaţia turmelor; partea inferioară e fixată cu smocuri de iarbă.

Povîrniş continental (g) Panta înclinată cu care se termină platforma continentală. Se întinde la adîncimi de la minus 200—550 m pînă la minus 3 000—4 000 m, unde se remarcă piemontul suboceanic. Înclinarea sa este cuprinsă între 3 şi 6°, rar atinge 20°, este străbătut de văi de tipul canioanelor, unele dintre ele continuînd văi de pe uscat (ex.: Ind, Gange etc.). **P. c.** cuprinde cca 55 milioane km² (15% din suprafaţa Oceanului Planetar). Sin. *taluz continental, pantă continentală.* V. **Margine continentală.**

Pradolină (g) Culoare largi depresionare care cumulau apele proglaciare şi le evacuau paralel cu frontul calotei glaciare în retragere, fixîndu-se între front şi valul morenaic al stadiului anterior. Lăţimea **p.** este de cîţiva km, iar lungimea de zeci şi chiar sute de km. În timpul tardiglaciarului şi postglaciarului, în cîmpia germano-polonează de nord rîurile respective şi-au schimbat direcţia îndreptîndu-se spre NV, dar au păstrat coturi specifice ce indică locurile unde ele au părăsit vechile cursuri din lungul **p.,** străpungînd şirurile tot mai noi de morene şi mergînd spre Marea Nordului sau spre Baltica (ex.: Elba, Odra, Warte, Vistula). Sin. *Urstromtal.*

Praf (p) **1.** Fracţiune granulometrică de pămînturi alcătuită din particule cu diametrul între 0,02 şi 0,002 mm. **2.** Sediment alcătuit din particule elementare sau microagregate de dimensiunile prafului. Sin. *pulbere, mîl, silt, limon fin.*

Prag (gg) Noţiune care implică un loc de ruptură în mersul unui profil, într-o deplasare (indicînd uneori şi o trecere calitativă). Se întrebuinţează mai des şi cu conţinut mai precis în cîteva cazuri: hidrologie, glaciologie etc.

Prag de confluenţă (g) v. **Prag glaciar.**

Prag de scurgere fluviatilă (h) Suprafaţa minimă a unui bazin hidrografic de versant începînd de la care scurgerea concentrată în şiroire devine frecventă încît poate întreţine un canal de pîrîiaş.

Prag fluviatil (h) Sector mai înălţat din patul unui rîu, dispus aproximativ transversal pe direcţia de curgere, care reduce local adîncimea apei, şi care are în faţă şi în spate porţiuni mai adînci. Este cauzat de aflorarea unor strate mai dure, sau de depuneri locale de aluviuni (datorită unei confluenţe etc.). Sînt specifice văilor obsecvente, văilor transversale, văilor ce curg pe structuri tabulare. **P.** create pe structuri orizontale se retrag repede spre amonte, fiind subminate de eroziunea turbionară (evorsiune) de la baza lor. Cînd **p.** depăşeşte cu mult nivelul profilului din aval al rîului, se numeşte *cascadă.*

Prag glaciar (g) Denivelare puternică, cu aspect de bară, formată din roci dure, situată în partea de ieşire a unui circ (**p.** *de circ,* sau *zăvor*), în lungul unei văi glaciare, la confluenţa unei foste văi glaciare secundare cu una principală (**p.** *de confluenţă,* care are o

mică cheie torențială sau chiar o cascadă), la debușarea unui fiord. **Prag de lichiditate** (g) v. **Limită de lichiditate, Plasticitate.**

Prag marin (g) Capete de roci dure, ce aflorează din apa mării sau se apropie de suprafață, periculoase pentru navigație.

Prag submarin (**suboceanic**) (g) Treaptă mai înaltă a fundului oceanic, care, de obicei, pleacă lateral de pe dorsale și separă două depresiuni oceanice.

Prăbușire (g) Căderi bruște de mase sau de particule (și forma de relief rezultată), în cadrul cărora frecarea este redusă la maximum, iar forța de gravitație acționează direct, sau aproape (fără intermediul pantei). Se produce acolo unde există versanți abrupți, în jur de 90°, ca de exemplu pe versanții circurilor și văilor glaciare, versanții abrupți ai văilor montane, malurile subminate de eroziunea laterală a rîurilor, pe falezele active etc. Frecvența **p.** este mare în zonele periglaciare, aride și semiaride, unde dezagregarea este puternică. Sînt favorizate și declanșate de: crăpături tectonice, oscilații termice, cutremure de pămînt, eroziune la baza versantului, dinamitări amplasate nerațional etc. După cantitatea de material prăbușit într-un singur moment, ca și după formele create, se deosebesc: **p.** individuale și **p.** în masă. a) **P.** *individuale*, sau **p.** prin *rostogolire*, sînt cele în care se desprinde din perete cîte un bolovan, sau granule de dimensiuni mici (**p.** *granulară*); acesta este un proces cu ritm climatic, mai ales primăvara. Acumularea bolovanilor la baza pantei dă naștere la *grohotiș* (con de grohotiș, trenă de grohotiș, glacis de grohotiș), sau *conuri de țărînă* (la prăbușirile granulare). În combinație cu zăpada, respectiv cu avalanșele, pot apare *morene nivale* (morene de grohotiș). b) **P.** *în masă* dizlocă mari cantități de rocă, fiind numite adesea și **p.** *de strate*, *năruituri*, *surpări*; au caracter întîmplător. După forma lor se deosebesc: **p.** *de stînci uriașe*, **p.** *de versanți* (ex.: cea care a creat Lacu Roșu; cea de la Flims pe Rin care a avut 15 km lungime; cea care a creat lacul Sarez, din Pamir, lung de 80 km și adînc de 40 m), **p.** *în trepte* (au loc în roci necoerente, de tipul loessului și sînt de proporții mici; dau naștere la *terase de surpare*). **P.** care periclitează anumite construcții se combat prin: cimentarea crăpăturilor, dărîmarea provocată a stîncilor relativ instabile, ziduri de gardă, plase, contraforturi, galerii betonate pentru șosele și căi ferate (ex.: defileul Jiului sau pe Transfăgărășan).

Prăpastie (g) Perete foarte abrupt și foarte adînc, cu roca la zi, ce se înalță deasupra unui rîu, sau a unui gol, care are deasupra o suprafață netedă de unde se poate privi spre în jos.

Precambrian (a) Cea mai veche eră geologică ale cărei terenuri nu au urme de viețuitoare, sau prezintă organisme greu de clasat (alge sau celule). În partea superioară este limitat de cambrianul inferior, cînd au apărut primele fosile identificabile. Sin. *algonkian*.

Precesie (gg) **1.** Mișcare de rotație foarte lentă pe care o execută axa unui corp care el însuși se află în rotire. **2. P.** *axei polilor* — mișcare lentă prin care axa de rotație a Pămîntului descrie două conuri opuse, cu vîrfuri în centrul Pămîntului. Concomitent, se deplasează și polii geografici, cu 50′, 2″ pe an, descriind un cerc complet în 26 000 ani. **3. P.** *echinocțiilor* — deplasarea lentă în avans a punctelor echinocțiale pe planul eclipticei (intersecția planului eclipticei cu planul ecuatorului ceresc) cauzată de **p.** axei de rotație.

Precipitații (c) Totalitatea hidrometeorilor formați din particule de apă lichidă or solidă, care cad

din nori (uneori chiar din ceață) și ating suprafața terestră. După starea de agregare a apei ele sînt: **p.** *lichide* (ploaia), **p.** *solide* (ninsoarea, măzărichea, grindina etc.) și **p.** *mixte* (lapovița). După durată și intensitate sînt: **p.** *de lungă durată*, **p.** *torențiale sau averse și burnițe*. După geneză sînt: **p.** *convective* (care cad din nori convectivi), **p.** *frontale* (care cad din sistemele noroase ale fronturilor calde, reci și ocluse), și **p.** *orografice* (care cad din norii formați prin ascensiunea forțată a aerului umed pe pantele munților).

Preglaciar (g) **1.** *Perioadă* **p.** — prima parte a cuaternarului, dinaintea instalării ghețarilor și care a avut o climă relativ caldă. **2.** *Relief* **p.** — care a fost modelat anterior instalării ghețarilor (în principal, modelat de eroziunea villafranchiană și pliocenă) și care a fost apoi afectat de ghețari. Poate fi observat mai ales în regiunea fostelor limbi glaciare, sau imediat în aval, și mai puțin în amonte, unde a fost adesea distrus de modelarea glaciară, deși aceasta din urmă, inițial s-a dirijat pe trăsăturile acestuia.

Prehominieni (gg) Oameni-maimuță care au trăit imediat înainte și la începutul cuaternarului: Pithecantropus, Sinanthropus etc. Sin. *paleoantropi*.

Prelucă (g) Poiană mică în pădure.

Prerie (b) Termen folosit în America de Nord pentru formațiunea de vegetație ierboasă stepică a cîmpiei dintre Munții Stîncoși și Alegani, devenită astăzi cea mai importantă regiune cerealieră a Americii de Nord.

Presiune atmosferică (c) Forța cu care apasă aerul atmosferic pe unitatea de suprafață orizontală. Ea este egală cu greutatea coloanei atmosferice care se întinde pe verticală, din punctul de măsurare, pînă la limita superioară a atmosferei. Valoarea medie (normală) a **p. a.** la nivelul mării, latitudinea de 45° și temperatura de 0°C, este egală cu greutatea unei coloane de mercur de 760 mm înălțime, adică cu 1,013250 dyne/cm² sau 1 013,25 mb.

Presiunea vîntului (c) Apăsarea exercitată de vînt pe unitatea de suprafață expusă perpendicular față de direcția acestuia. Se exprimă prin relația: $p = av^2$, în care v viteza vîntului, iar a, constantă numerică dependentă de densitatea aerului.

Presiune redusă la nivelul mării (c) Presiunea reală, redusă pe baza formulei barometrice, la valoarea pe care ar trebui s-o aibă la nivelul mării.

Presiune standard (c) Presiune egală cu 760 mm Hg sau 1 013,25 mb.

Pretabilitate (p) Măsura în care un teren este apt pentru o anumită folosință.

Preurban, nucleu ~ (g p) Construcție, edificiu existent înainte de fondarea unui oraș, în jurul căruia acesta s-a dezvoltat.

Prevederea timpului (c) Anticiparea caracterelor și evoluției condițiilor meteorologice viitoare pentru teritorii și intervale de timp determinate. Subdiviziune a meteorologiei sinoptice, care studiază metodele de **p. t.** După durata intervalului pentru care se realizează, există: **p. t.** *pe scurtă durată* (sub 48 de ore); **p. t.** *pe durată mijlocie* (două pînă la zece zile) și **p. t.** *pe lungă durată* (o lună, un anotimp etc.).

Prevedere aeronautică (c) Prevedere a condițiilor atmosferice viitoare de la sol și din altitudine, pentru rute de zbor și intervale de timp determinate.

Prevedere climatologică (c) Anticiparea condițiilor climatice pentru o perioadă viitoare de lungă durată, pe baza prelucrării statistice a datelor meteorologice din anii precedenți.

Prevedere statistică (c) Anticipare a condițiilor atmosferice viitoare pentru un interval de timp determinat, pe baza relațiilor empirice

stabilite între diferiţii parametri meteorologici ai unui punct oarecare.

Primară, era ~ (a) v. **Paleozoic.**

Primărrumpf (g) Termen german indicînd o suprafaţă plană, în general de nivelare, considerată ca punct de plecare al evoluţiei geomorfologice, evoluţie declanşată de mişcările de înălţare.

Pripor (g) Ruptură de pantă în lungul unui drum; pantă abruptă sau povîrniş între două pante ceva mai line; coastă de deal sau munte; *loc priporos* — cu abrupturi, cu rîpe, prăpăstios.

Prislop (g) Loc de trecere, cu aspect depresionar, între doi munţi; înşeuare cu drum.

Prispă continentală (g) v. **Platformă continentală.**

Prispă piemontană (g) Treaptă de eroziune situată pe marginea piemontană a unui munte, provenită din vechi glacisuri de eroziune ce se racordau în aval cu suprafaţa unor piemonturi de acumulare.

Prival (h) Albie secundară sau gîrlă care face legătura între un fluviu şi un lac sau o baltă; prelungirea unui lac sub formă de canal în zona de deltă sau baltă.

Proces adiabatic (c) Proces atmosferic, prin mijlocirea căruia un volum de aer, în mişcare pe verticală, îşi modifică temperatura, densitatea şi volumul, fără schimb de căldură cu mediul înconjurător. Variaţia temperaturii, de care depind variaţiile densităţii şi volumului, se realizează după gradientul adiabatic uscat, cînd aerul este uscat sau umed nesaturat, şi după gradientul adiabatic umed, cînd aerul este saturat cu vapori de apă.

Procese de pedogeneză (p) Ansamblul proceselor ce afectează suprafaţa scoarţei terestre şi conduc la formarea solului. Sin. *proces de formare a solului, proces de solificare.*

Procese geomorfologice (g) Totalitatea mecanismelor şi a modalităţilor prin care se creează relief (deformarea stratelor de la suprafaţă, distrugerea şi îndepărtarea rocilor din anumite locuri, acumularea lor în altele etc.). Se subdivid în **p.** *interne* sau *endogene* (mişcări tectonice, cutremure, vulcanism) şi **p.** *externe (exogene).* Ultimele se clasifică în mai multe feluri: a) după modul de transformare al rocii: **p.** *mecanice* (dezagregarea sau fragmentarea rocilor dure pe calea crioclastismului sau a insolaţiei, înmuierea argilelor, îndepărtarea rocilor mobile prin ravenare etc.), **p.** *chimice*, sau de *alterare* a rocilor (hidratare, oxidare, dizolvare, coroziune); b) după agentul care dezlănţuie procesul: **p.** *fluviatile, glaciare, marine, lacustre, eoliene, pluviodenudare* (apa de ploaie), *biogene, antropice, gravitaţionale* (prăbuşiri, alunecări etc.); c) după zona sau etajul climatic în care acţionează: **p.** *de deşert, periglaciare, glaciare, litorale, carstice* (subterane), **p.** *alpine, de munte, de deal* etc.; d) după efectul geomorfologic: **p.** *de eroziune, de acumulare, de transport*; e) după poziţia în raport cu văile: **p.** *de albie,* **p.** *de versant,* **p.** *de interfluviu.*

Proces macrosinoptic (c) Proces sinoptic la scară mare, care determină evoluţia vremii pe o perioadă îndelungată.

Proces pseudoadiabatic (c) Ansamblul transformărilor suportate de un volum de aer care, în timpul ascendenţei se răceşte după gradientul adiabatic uscat (1°C/100 m) pînă la nivelul condensării şi după gradientul adiabatic umed (< 1°C/100 m) deasupra acestuia (datorită eliberării căldurii latente de evaporare), iar în timpul descendenţei se încălzeşte numai după gradientul adiabatic uscat (1°C/100 m), ceea ce face ca la acelaşi nivel pe curba descendenţei temperatura să fie mai ridicată decît pe cea a ascendenţei. El stă la baza formării foehnului.

Profil (gg) Conturul care rezultă din secţionarea unui obiect printr-un plan cu o poziţie dată şi reprezentarea la scară a conturului respectiv. În funcţie de poziţia planului de secţionare se deosebesc: **p.** *longitudinale,* **p.** *în lung* (după o serie succesivă de plane verticale a căror orientare urmăreşte lungimea desfăşurată a obiectului; adesea, se numesc tot **p.** longitudinale, dar oarecum incorect), **p.** *transversale.*

Profil de echilibru (g) Profilul longitudinal al albiei majore a unei ape curgătoare care pentru fiecare două puncte alăturate are o pantă de echilibru, adică nici nu aluvionează, nici nu roade în mod sensibil, dar transportă apa şi aluviunile. Este deci o pantă care face ca procesul predominant să fie transportul, care impune un echilibru între forţa rîului (debit-viteză) şi încărcătura sa (masa şi calibrul maxim al aluviunilor), făcînd ca eroziunea şi aluvionarea să se compenseze în permanenţă şi să tindă spre zero pentru fiecare două puncte alăturate. În natură, **p. de e.** se recunoaşte prin existenţa unei pături subţiri de aluviuni care acoperă uniform întreaga albie, ca şi prin panta lină şi uniformă a fiecărui sector ce se interpune pe o aceeaşi unitate de relief, sau între două confluenţe principale; cînd aluviunile sînt prea groase, rîul este *sub* **p. de e.**; cînd în albie apar aflorimente de roci, rîul este *deasupra* **p. de e.** Panta locală şi generală a **p. de e.** este în funcţie de climat, mărimea şi cantitatea aluviunilor transportate (cu cît sînt mai grosiere, cu atît panta este mai înclinată), treapta de relief străbătută. În climatele periglaciare profilul are o pantă foarte înclinată în amonte (rîul cară pietriş mult), după care scade destul de repede; în climatele mediteraneene panta generală e mai înclinată decît în cele temperate; în climatul ecuatorial multe rîuri nu au **p. de e.,** prezentînd multe rupturi de pantă petrografice şi structurale (nu există pietriş care să le erodeze). **P. de e.** reprezintă o noţiune care, alături de *nivelul de bază,* stă la baza teoriei eroziunii apelor curgătoare. Sin. **p. de e.** *dinamic,* **p. de e.** *provizoriu,* **p. de e.** *ideal,* **p.** *echilibrat.*

Profil de sol (p) Secţiune verticală într-un sol cu evidenţierea tuturor orizonturilor diferenţiate sub influenţa factorilor de pedogeneză din locul sau unitatea respectivă.

Profil geologic (a) Succesiunea formaţiunilor geologice întîlnite într-un foraj, sau într-o deschidere naturală, reprezentată într-o coloană stratigrafică. Se confundă des cu *secţiunea geologică.*

Profil geomorfologic (g) Linia care rezultă din intersectarea reliefului cu o succesiune de plane verticale, alese în aşa fel ca să scoată în evidenţă anumite particularităţi cum ar fi: succesiunea şi raportul dintre suprafeţele plane şi cele înclinate, tipurile de pante, mersul altitudinilor, gradul şi adîncimea fragmentării etc. Pe **p.** se trece adesea şi structura geologică, pentru a se putea deduce raportul formelor faţă de geologie, după cum, pe anumite porţiuni, se denumesc formele de relief şi se racordează punctat cele de aceeaşi vîrstă (de ex.: terasele). Se pot deosebi: **p. g.** *longitudinale* (plasate în lungul văilor sau al interfluviilor) şi **p. g.** *transversale*; **p. g.** *simple* (o cumpănă de ape etc.), *complexe* (mai multe cumpene figurate în acelaşi profil), *compuse* (longitudinale şi transversale etc.).

Profil hidraulic (h) Linia ce rezultă din intersectarea suprafeţei hidrostatice cu un plan vertical.

Profil hidrogeologic (h) Secţiune verticală într-o regiune acviferă, pe care sînt reprezentate stratele şi rocile acvifere, suprafeţele diferitelor pînze de ape (freatice, ascensionale, arteziene, captive etc.),

precum și alte date hidrogeologice (foraje, puțuri etc.).

Profil hidrometric (h) Profil transversal prin albia unui curs de apă, în lungul căruia se execută măsurători și observații hidrologice.

Profil topografic (t) Linia care rezultă din intersectarea reliefului cu un plan vertical.

Proglaciar (g) Fenomene specifice marginei din fața calotelor glaciare, legate obișnuit de topirea ghețarilor. *Scurgere* **p.** — scurgeri cu regim neregulat și cu debite uneori deosebit de mari, provenite din apele de topire ce apar pe frontul sau marginea zonei de ablație; pot avea o acțiune geomorfologică deosebită, punînd în loc imense pînze aluviale și săpînd *canale* **p.** *Lacuri* **p.** — lacuri extinse ce apar la marginea calotelor pe cale de topire și care se instalează succesiv în *depresiuni* **p.**, *cuvete terminale* barate de morene frontale, sau în *cuvete de subsăpare* glaciară.

Prognoza timpului (c) v. **Prevederea timpului.**

Prognoză agrometeorologică (c) Prevederea gradului de favorabilitate a condițiilor meteorologice viitoare pentru creșterea și dezvoltarea culturilor, pentru efectuarea diferitelor lucrări agrotehnice etc.

Prognoza resurselor (m) Complex de metode cu caracter prospectiv prin aplicarea cărora se urmărește cunoașterea potențialului complet al tuturor categoriilor de resurse, durata în care se pot epuiza sau degrada, posibilitatea înlocuirii unor resurse prin altele, stabilitatea resurselor de înlocuire, fragilitatea și capacitatea de suport la presiunea umană.

Prograđare (p) v. **Regradare.**

Progradarea țărmului (g) Înaintarea liniei de țărm către mare datorită aluviunilor cărate de rîuri, în special în regiunea deltelor. Noțiune fondată de D. W. Johnson în 1919. Opus: *retrogradarea țărmului.*

Proiecție cartografică (t) Procedeu matematic de transpunere a suprafeței terestre (în speță a coordonatelor geografice) sau a unei părți din ea pe o suprafață plană (hartă). Primele sisteme de transpunere a coordonatelor de pe suprafața sferică pe una plană utilizau metode geometrice de proiectare directă (de aici și numele de **p.**), metode numite **p.** *perspectivă*, *geometrice* sau *adevărate*. Ulterior, transpunerea s-a făcut mai ales cu formule matematice, iar **p.** obținute se numesc **p.** *neperspective*, *analitice* sau *convenționale*. În acest caz, sistemul de **p.** reprezintă un corespondent matematic punctual-continuu între punctele elipsoidului de referință, sau o parte a acestuia, și punctele din plan. Rețeaua de linii meridiane și paralele care rezultă din orice **p.** se numește *canevasul hărții* sau *rețea cartografică*. Au fost căutate și folosite multe tipuri de **p.**, deoarece globul reprezintă o suprafață ce nu se poate desfășura în plan, iar prin proiectare ea suferă deformări de lungimi, unghiuri și suprafețe. În general, deformările sînt cu atît mai mari cu cît suprafețele transpuse pe hartă sînt mai extinse (continente, emisfere, glob) și de asemenea, sînt maxime spre marginile hărților. Clasificarea **p.** c. se face diferit. a) După aspectul rețelei cartografice normale: *azimutale* (proiectarea sferei pe un plan — paralelele devin cercuri concentrice față de pol, iar meridianele, linii drepte plecînd radial din pol), *cilindrice* (proiectarea pe un cilindru — paralelele și meridianele sînt linii drepte ce se întretaie perpendicular), *conice* (pe suprafața conului), *policonice* (pe suprafața mai multor conuri), *poliedrice* (ochiurile rețelei normale devin trapeze), *convenționale* (pseudocilindrice, pseudoconice, circulare), *derivate* (obținute prin modificarea aspectului rețelei cartografice a altor proiecții păstrînd aceleași proprietăți sub aspectul deformărilor ca proiecția de bază). b) După caracterul deformațiilor: **p.** *echiunghiulare* (numite

și conforme, sau ortoforme — mențin unghiurile, dar deformează lungimile și suprafețele; sînt cele care păstrează cel mai bine forma contururilor geografice, motiv pentru care se folosesc la hărțile pentru navigație maritimă, topografice militare, unele hărți din atlasele geografice), **p.** *echivalente* (deformează unghiurile și lungimile dar păstrează suprafețele; folosite la hărți topografice cadastrale și unele hărți geografice), **p.** *arbitrare* (deformează unghiurile și suprafețele, dar păstrează distanțele pe o singură direcție, fie meridiană, fie paralelă, din care cauză se mai numesc și **p.** *echidistante* și se folosesc des pentru hărți geografice. Dintre hărțile folosite la noi amintim: hărțile topografice întrebuințate pînă la al doilea război mondial, în proiecție azimutală stereografică (punctul de perspectivă se găsește pe sferoidul Pămîntului; nu deformează unghiurile) pe plan secant, unic, avînd centrul într-un punct din Munții Perșani); hărțile în proiecție conică Lambert (conformă — păstrează unghiurile); hărțile în proiecție Gauss (mențin unghiurile — se folosește la hărți topografice deoarece permite racordarea foilor — este policilindrică transversală, fiecare fus sferic, cu valoare de 6° pe longitudine, se proiectează separat pe un cilindru tangent pe meridianul central al fusului).

Proiecție vulcanică (g) Fragmente de lavă de mărimi foarte variabile azvîrlite în aer în timpul unei emanațiuni violente de gaze dintr-un vulcan. După mărime și aspectul granulometric se disting: *blocuri* vulcanice (au forme unghiulare și pot fi din lave sau bucăți rupte din crater), *bombe* (mai mari de 5 cm, au formă fusiformă, uneori ușor răsucită, formate din lavă), *lapilli* (fragmente mici, între 2 și 50 mm), *cenușe* (mai mici de 2 mm). Blocurile și bombele se pot cimenta și dau *breccii vulcanice*; lapillii consolidați în strate dau *tufuri vulcanice*, iar cenușele cimentate formează *cineritele*. Pe totalul lor, **p. v.** creează roci mobile sau consolidate, numite *piroclastite.*

Proluviu (g) Depozit continental clădit la baza versanților, transportat de torenți și șiroire. Se compune din pietriș puțin rulat, nisip și argilă și îmbracă forma unor conuri de dejecție. Împreună cu materialele coluviale se îngemănează și formează *trene* sau *glacisuri proluvio-coluviale*, sau *coluvio-proluviale*, după predominarea unuia sau celuilalt.

Promontoriu (g) Porțiune îngustă de uscat cu relief înalt și adesea stîncos care înaintează spre larg, pornind din continent sau dintr-o insulă. Se formează pe aliniamente anticlinale, horsturi, strate dure redresate, respectiv cînd culmile muntoase sînt orientate perpendicular sau oblic pe țărm. Față de *capuri*, relieful **p.** este mai înalt, acesta putîndu-se termina cu un cap. Între două **p.** se formează un golf.

Protecția calității apelor (m) Complex de măsuri pentru gospodărirea rațională a resurselor de apă, pentru normarea condițiilor lor fizico-chimice sau biologice, pentru asigurarea unei calități corespunzătoare din punct de vedere economic, igienic-sanitar, estetic și recreativ, ca și pentru controlul continuu al stării de calitate.

Protecția mediului înconjurător (m) Ansamblu de măsuri instituite prin lege care asigură conservarea și ocrotirea mediului înconjurător. În 1973 a intrat în vigoare legea privind protecția mediului înconjurător, care reprezintă cadrul legal al tuturor activităților de protecție din România.

Proterozoic (a) v. **Precambrian.**

Protosol aluvial (p) Tip de sol din clasa solurilor neevoluate (în sistemul român de clasificare), format pe depozite recente fluviatile, fluvio-lacustre sau lacustre. Succesiune tipică de orizonturi: Ao — C. Sin. *aluviune.*

Protosol antropic (p) Tip de sol din clasa solurilor neevoluate (în sistemul român de clasificare), alcătuit din diverse materiale rezultate în urma unor activităţi umane (halde de steril, reziduuri menajere, industriale etc.).

Provincie (gg) **1.** Formă de organizare politică şi administrativă a teritoriului care a precedat constituirea statelor moderne şi care a mai păstrat şi după aceea unele aspecte specifice; în unele ţări şi-a păstrat şi o anume autonomie (Italia, R.F.G., Spania), iar în altele a rămas numai ca noţiune istorică. **2.** În limbaj popular, **p.** este opusul capitalei sau al unui mare oraş. **3.** În unele ştiinţe ale naturii termenul a fost preluat spre a indica teritorii mari pe care se extind anumite forme, formaţiuni sau ansambluri de caractere omogene (ex.: provincie botanică, fitogeografică, petrografică, metalogenetică, petroliferă etc.). Termenul a fost folosit uneori, forţat, şi în geografie (ex.: provincie geomorfologică) în alt sens decît realitatea (unitatea) istorică; or, realitatea istorică se grefa (sau se integra) pe o realitate geografică.

Prundiş (g) Rocă mobilă compusă din fragmente rotunjite de roci dure preexistente transportate de apele curgătoare şi depuse în albiile minoră şi majoră. Dimensiunile particulelor variază între 2 mm şi 2 cm. Patul compus din pietriş cuarţos, mai mult sau mai puţin rotunjit, situat la cîţiva decimetri în cuvertura moale a versanţilor tropicali umezi se numeşte *pînză de* **p.**

Psamite (a) Roci alcătuite din fracţiuni granulometrice cuprinse între 0,02 şi 2 mm. Sin. *nisip.*

Psamofile (b) Organisme vegetale şi animale de regiuni nisipoase.

Psamosol (p) Tip de sol din clasa solurilor neevoluate (în sistemul român de clasificare), format pe depozite nisipoase. Succesiune tipică de orizonturi: Ao — C. Corespunde pp areno-solurilor din legenda FAO.

Psefite (a) Roci alcătuite din fracţiuni granulometrice cu diametrul mai mare de 2 mm. Sin. *pietriş.*

Pseudocarst (g) Procese şi forme de relief similare celor carstice, dar care se dezvoltă pe argile, loess, gresii, conglomerate, tufuri şi aglomerate vulcanice. Iau naştere prin dizolvarea substanţelor solubile ce se găsesc dispersate în aceste roci, fie ca liant sau ca pelicule ce îmbracă granulele care alcătuiesc roca respectivă, dar şi prin alte procese cum ar fi tasarea sau sufoziunea. Sin. *clastocarst, similicarst, marnocarst.*

Pseudogleizare (p) Proces de pedogeneză ce constă în reducerea oxizilor datorită condiţiilor de anaerobioză create de stagnarea temporară sau prelungită a apei deasupra unui orizont impermeabil sau slab permeabil.

Pseudogleizat (p) Subtip de sol, în sistemul român de clasificare, definit prin prezenţa orizontului pseudogleic sub 50 cm sau a orizontului **p.** în primii 100 cm.

Pseudo-machia (b) Formaţiune submediteraneană de arbuşti sempervirenţi şi foliocaduci.

Pseudorendzină (p) Tip de sol, inclus în clasa molisolurilor din sistemul român de clasificare, format pe marne şi caracterizat prin prezenţa orizontului Am. Succesiune tipică de orizonturi: Am-AC-Cpr.

Pseudoterasă (g) v. **Terasă.**

Pseudovulcan (g) Formă de con, sau de crater care nu sînt produse de o manifestare vulcanică (ex.: gheizer, vulcan noroios, crater meteoric).

Psihrometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se determină principalele mărimi care definesc umezeala aerului (tensiunea vaporilor şi umezeala relativă). Este format din două termometre identice, dintre care unul are rezervorul acoperit cu o bucată de tifon (termometrul

umezit), iar celălalt rămîne neacoperit (termometrul uscat). După felul ventilaţiei se deosebesc: **p.** *cu ventilaţie naturală* (tip August), la care tifonul, sub forma unui fitil prelungit, are capătul inferior scufundat tot timpul într-un pahar cu apă distilată şi **p.** *cu aspiraţie artificială* (tip Assmann) la care ventilaţia se realizează cu ajutorul unei morişti ce aspiră aerul prin două tuburi de aspiraţie, umezirea tifonului cu apă distilată făcîndu-se înaintea fiecărei măsurători.

Pteridofite (b) Încrengătură care cuprinde cele mai primitive plante adaptate la viaţa terestră: au apărut în paleozoic, cu dezvoltare maximă în carbonifer, permian şi triasic cînd aveau forme arborescente. Sin. *criptogame vasculare, ferigi.*

Puhoi (h) Val de şiroire apărut brusc la ploi; torent vijelios temporar: apă curgătoare umflată brusc la ploi şi care se revarsă.

Pulbere (p) v. **Praf.**

Pulbere cosmică (c) Praf atmosferic de origină extraterestră (comete, meteoriţi etc.).

Pulbere meteoritică (c) Praf care ajunge în atmosfera terestră ca urmare a dezagregării unor meteoriţi.

Pună (b, g) Semideşert rece situat în Anzii Centrali la 3 000—4 500 m altitudine, cu vegetaţie ierboasă în smocuri rare *(Stipa ichu, Azorella* etc.*)* şi boschete de arbuşti spinoşi.

Punct cald (g) v. **Panaşe de manta.**

Punct de divergenţă (c) Punct în cîmpul vîntului, de la care diverg liniile de curent, cum este de pildă, centrul anticiclonului la suprafaţa terestră.

Punct de îngheţ (c) Punct constant al scării Celsius, determinat ca temperatură de echilibru între apă şi gheaţă la presiune atmosferică normală (1 013,25 mb). El este de 0,000°C.

Punct de ocluzie (c) Punctul de pe suprafaţa terestră din care pornesc divergent fronturile cald şi rece într-un ciclon oclus.

Punct de rouă (c) Temperatură la care trebuie să coboare un volum de aer pur pentru a deveni saturat, fără a-şi modifica presiunea şi raportul de amestec.

Punct de topire a gheţii (c) v. **Punct de îngheţ.**

Punct geodezic (t) Punct a cărei latitudine şi longitudine geodezice au fost determinate cu precizie.

Punct topografic (t) Punct a cărei poziţie a fost determinată pornind de la observaţii topografice. Pot fi: **p.** *cotă*, **p.** *de nivelment* (cotă determinată pe bază de nivelment geometric), **p.** *de localizare* (punct marcat printr-un simbol convenţional sau situat în interiorul conturului unui obiect, ce indică poziţia acestuia).

Pungă de disoluţie (g) Cavitate carstică de tipul dolinelor-pîlnii, sau lapiezurilor foarte mari, umplute complet şi acoperite cu materiale superficiale (eluvii de tip terra rossa, aluviuni — pietriş, nisip, argile; sau coluvii). Aceste forme pot fi nonfuncţionale, respectiv fosile, sau prin ele se efectuează un *subtiraj* de apă sau de materiale ce cad într-un carst subteran.

Pungă pedologică (p) Neoformaţie de săruri necimentate, acumulate în cavităţile solului.

Pungă periglaciară (g) Cută de forma unei pungi, formată prin îngheţ-dezgheţ într-un strat de rocă mobilă, umplută cu materiale de altă natură provenite din părţile superioare.

Punte hidrometrică (h) Punte transversală peste un rîu construită special pentru efectuarea de măsurători hidrometrice.

Pustă (b) Stepă cu graminee în cîmpia Ungariei.

Pustiu (b) v. **Deşert.**

Puţ (h) **1.** Groapă cilindrică, cu pereţii pietruiţi sau cimentaţi, săpată de om pînă la nivelul stratului

freatic, servind la alimentarea cu apă. **2.** Tunel vertical sau oblic într-o mină, ce leagă zăcămîntul cu suprafața, sau cu o galerie principală și servește la extracție, aeraj, la pătrunderea personalului muncitor. **3. P.** *absorbant* — care este făcut în locuri impermeabile și necanalizate pentru a permite scurgerea apelor către un strat permeabil care să le absoarbă; aven în care dispare un curs de apă (ponor).

Puț carstic (g) v. **Aven.**

Puț cu zăpadă (g) Dop de firn în orificiul inferior al unei doline.

R

Ra (Raa) (g) v. **Salpausselkä.**

Rabotaj (raclaj) glaciar (g) Acțiunea ghețarilor asupra patului format din roci dure, evacuînd elementele deja desprinse, sau scrijelindu-le pe cele în loc cu ajutorul materialelor grosiere pe care le transportă.

Rachetă meteorologică (c) Rachetă dotată special pentru a fi utilizată în scopul determinării diferiților parametri meteorologici la înălțimi mari în atmosfera liberă.

Racordarea teraselor, umerilor, suprafețelor (g) Procesul de stabilire a apartenenței peticelor de terase sau a umerilor din lungul unei văi, la fiecare nivel din care au provenit în urma fragmentării acestuia sau a deformărilor tectonice. **R.** se face prin cartări în teren și echivalări altimetrice sau geometrice efectuate din aproape în aproape (de la un petic la altul), prin determinări de vîrstă, prin similitudini granulometrice ale pietrișurilor de terasă etc.

Radiație (c) Formă a materiei posedînd simultan atît însușirile undelor electromagnetice, cît și pe cele ale particulelor, dar care nu este nici undă, nici particulă.

Radiația atmosferei (c) Flux radiativ din domeniul infraroșu al spectrului, cu lungimi mari de undă (4—120 μ) emis în toate direcțiile de atmosfera terestră. Partea îndreptată spre suprafața Pămîntului reprezintă aproximativ 70% din total și poartă numele de contraradiația atmosferei.

Radiația de undă lungă (c) Radiație invizibilă, cu lungimi de undă mai mari de 0,76 μ, numită și *infraroșie* sau *calorică* (radiația terestră și radiația atmosferei).

Radiație cosmică (c) Radiație corpusculară cu structură complexă, venind din toate părțile cosmosului. Are o mare putere de penetrație și nu-și modifică intensitatea la trecerea prin atmosfera terestră.

Radiație corpusculară a Soarelui (c) Flux de particule α electrizate, care sînt emise de regiunile active ale suprafeței solare. Acestea parcurg distanța pînă la Pămînt cu viteze atingînd $2{,}2 \cdot 10^9$ cm/s.

Radiație efectivă (c) Diferența dintre radiația terestră și partea absorbită de către suprafața activă din contraradiația atmosferei.

Radiație globală (c) Suma radiațiilor solare directe și difuze primite pe unitatea de suprafață orizontală.

Radiație reflectată (c) Parte a radiației incidente pe suprafața terestră căreia i se schimbă direcția de propagare, fără a i se modifica în vreun fel compoziția spectrală. Se deosebesc: **r. r.** *de undă scurtă* și **r. r.** *de undă lungă.*

Radiație solară (c) Ansamblul radiațiilor solare care pătrund în atmosfera terestră. Se propagă cu viteza de 300 000 km/s, sub formă de unde electromagnetice ale căror lungimi de undă sînt cuprinse între 0,170 și 4,000 μ (intensitatea maximă fiind centrată pe 0,400 μ). Spectrul vizibil (0,400—0,760 μ) reprezintă 50% din totalul radiațiilor, spectrul infraroșu (> 0,760 μ) 43%,

iar spectrul ultraviolet (< 0,400 μ) 7%. La trecerea prin atmosferă suferă modificări calitative (spectrale) și cantitative (de intensitate), ajungînd pe suprafața terestră sub formă de **r.** *directă* și **r.** *difuză*, care constituie sursa energetică primară a aproape tuturor proceselor fizico-chimice și biologice de pe Pămînt și din atmosfera acestuia.

Radiație terestră (c) Radiație cu lungimi mari de undă (3—80 μ) emisă de suprafața terestră. Radiație emisă de planeta Pămînt (incluzînd și atmosfera) către spațiul interplanetar.

Radiație ultravioletă (c) Flux radiativ solar, cu lungimi de undă cuprinse între 0,010 și 0,400 μ, avînd pronunțate efecte chimice.

Radioactivitate artificială (c) Totalitatea radiațiilor α, β și ν emise de particulele radioactive introduse în atmosferă pe cale artificială (explozii de bombe atomice, exploatări industriale ale energiei atomice etc.).

Radioactivitatea naturală a atmosferei (c) Ansamblul radiațiilor α, β și γ provenite de la Soare, din cosmos și de la particulele radioactive suspendate în atmosferă (acestea din urmă fiind rezultatul dezintegrării substanțelor minerale radioactive ale scoarței terestre).

Radioactivitatea precipitațiilor (c) Totalitatea radiațiilor α, β și γ emise de particulele radioactive conținute în precipitații.

Radiometeorologie (c) Cercetarea condițiilor atmosferice prin intermediul undelor radio. Cercetarea influenței condițiilor meteorologice asupra propagării undelor radio.

Radionucleizi (m) Izotopi naturali sau artificiali ai elementelor radioactive.

Radiosondă (c) Ansamblu de instrumente meteorologice, care se lansează în atmosferă (cu ajutorul unui balon sau al unei parașute) pentru determinarea presiunii, temperaturii, umezelii relative, intensității radiației solare etc., la diferite înălțimi. Senzorii diferitelor elemente meteorologice transmit la sol variațiile acestora, prin intermediul unei stații de radio-emisie, la care sînt cuplați.

Radioteodolit (c) Aparat cu ajutorul căruia se determină direcția și viteza vîntului în altitudine, prin măsurarea unghiurilor azimutale și verticale succesive, ale unui radioemițător purtat de un balon.

Radiotoxicitate (m) Toxicitatea substanțelor radioactive. Efectele nocive ale radiotoxicității sînt directe, indirecte sau îndepărtate, provocînd modificări somatice (boala de iradiere) sau genetice (mutații la diferite niveluri).

Radovine (g) Goluri realizate prin putrezirea rădăcinilor unor arbori, umplute cu material alohton, vizibile mai ales în formațiuni loessoide.

Rambleiere (g) Fenomenul de acumulare, cu grosimi considerabile, a unor depresiuni continentale (bazinet, depresiune, vale, polie, bolson etc.), efectuat, obișnuit, cu aluviuni aduse în regim torențial.

Rambleu (g) Ridicătură alungită de teren construită pentru înălțarea unui drum sau a unei căi ferate, la trecerea peste o zonă supusă înmlăștinirilor (peste o luncă), sau la trecerea peste o vale sau un loc mai jos, cu scopul de a asigura profilul de rulare al drumului. Opus: *debleu*.

Raña (g) Termen spaniol exprimînd o suprafață de eroziune ușor înclinată, acoperită cu pietrișuri cuarțitice slab rulate. Sin. *glacis*, sau *pediment acoperit*.

Rariște (b) Pădure rărită prin intervenția omului.

Rasa (g) Termen spaniol indicînd o treaptă de eroziune largă, de forma unei terase, extinsă în lungul țărmului imediat deasupra falezei; are un profil ușor înclinat spre linia falezei. Originea ei este echivocă, uneori observîndu-se unele urme de abraziune sau cel puțin unele retușuri executate de mare.

Rasă (g p) Grup biologic de populație, format din cele mai vechi timpuri ale preistoriei, caracterizat prin culoarea părului, a pielii și prin alte particularități exterioare, posedînd însă o mare varietate individuală, apărută ca rezultat al evoluției în condiții diferite de mediu. Aceasta nu contravine unității biologice a întregii omeniri și nu constituie un criteriu științific pentru diferențierea ei în grupuri sociale.

Rasputița (g) Dezgheț de primăvară sau vară, care conduce la lichefierea solului și transformarea lui în noroi, în regiunile reci cu iarnă lungă și cu ninsori din nordul Uniunii Sovietice.

Ravenare (g) Săparea de șanțuri de diferite dimensiuni într-un versant compus din materiale mobile (sol, pătură de alterare, loess, argilă etc.) de către apele de șiroire. Formele rezultate au denumiri variate, dar și controversate. Termenul de *ravenă* se referă în general la un șanț care are forma unei văi mici cu aspect de V ascuțit, ce atinge roca în loc și se dezvoltă de la o ploaie la alta (adîncindu-se la 0,5—5 m); uneori **r.** sînt înerbate, dar totdeauna apar pe pante relativ mari. *Ogașul* este tot o ravenă, în general mai lungă și dezvoltată pe o pantă mai lină (sin. cu *uvrag*, din rusește). Francezii folosesc termeni (de la cea mai mică la cea mai mare) de: *ravinau*, *ravine*, *ravin*, iar englezii pe cel de *gully*. Similari sînt și termenii de: *lavakas* (Madagascar), *voçorocas* (Brazilia), ravene săpate mai ales în cuvertura de alterare. Pentru *grupările de ravene* se întîlnesc denumiri mai ales în zonele mediteraneene: *calanchi* (italian), *barrancos* (spaniol), *huaycos* (sudamerican), *badlands* (nordamerican). Ca formă mai mică decît ravena, respectiv forma incipientă, se reține *rigola (rill* în engleză, *rinne* în germană), care are sub 0,5 m adîncime și lărgime și se dezvoltă numai pe sol sau pe roci mobile, fără a atinge roca în loc și uneori se astupa *singură* de la o ploaie la alta.

Ravenă (g) v. **Ravenare.**

Ravenă abisală (g) v. **Fosă.**

Raz de marée (h) Undă sau val de mare violentă, cunoscută sub denumirile de *tsunami*, *unde de furtună* sau de *cicloni*. Sînt provocate de: cutremure (tsunami), de furtuni, de prăbușirea unor blocuri de gheață din calotă, de alunecări de terenuri submarine.

Răcire adiabatică (c) Descreștere a temperaturii aerului în ascensiune, datorată destinderii adiabatice.

Răcire dinamică (c) v. **Răcire adiabatică.**

Rădăcina munților (g) Porțiuni din scoarța Pămîntului situate în regiunile muntoase adîncite în mantaua terestră cu 20—40 km față de nivelul platformelor din jur. Iau naștere datorită compensării izostatice, sau din cauza curenților de convenție din astenosferă, care fac ca la ramurile lor coborîtoare magma mantalei să fie mai rece și să coboare.

Răsărit (gg) Partea orizontului unde apare un astru (Soarele, Luna etc.). Momentul apariției Soarelui la începutul zilei. Punct cardinal situat pe direcția unde răsare Soarele și la 90° față de axa polilor geografici. Sin. *est*.

Răstoacă (h) Gîrlă puțin adîncă formată prin abaterea apei rîului principal; loc unde o apă este puțin adîncă.

Reacția solului (p) Gradul de aciditate sau alcalinitate a soluției solului, exprimată curent în unități de pH.

Readaptare morfoclimatică (g) Punerea de acord a formelor de relief, a evoluției și a proceselor geomorfologice cu noile condiții climatice apărute într-o zonă. Este vorba mai ales de schimbarea și repetarea unor schimbări ale climei în cuaternar, care au impus adaptări și readaptări

succesive ale reliefului în raport cu condiţiile morfoclimatice — glaciar, interglaciar. Cele mai importante schimbări au avut loc în zona temperată, dar ele s-au făcut simţite pînă spre ecuator.

Reavăn (p) Care are umiditate scăzută, intermediară între uscat şi jilav.

Rebalsa, caagapu (b) Pădure de palmieri din regiuni mlăştinoase (Amazonia).

Rebdu (g) v. **Dune.**

Recesiune glaciară (g) **1.** Faza de retragere a unei glaciaţiuni, cauzată de încălzirea climei. **2.** *Stadiu de recesie*, sau de *retragere* — reprezintă un moment important de staţionare al unui gheţar în retragere, astfel că poate depune o *morenă de recesie*, sau de retragere. **3.** Retragerea actuală (aglaciară) a celor mai mulţi gheţari alpini, care la sfîrşitul sec. XIX erau încă în contact cu ultimele lor morene terminale.

Recif (g) **1.** Stîncă sau capete de roci dure, ieşite la nivelul apei marine, periculoase pentru navigaţie. **2.** Formaţiune calcaroasă submarină, de natură biogenă, construită de organisme bentonice care trăiesc obişnuit în colonii şi care secretă un schelet calcaros realizat din carbonat de calciu extras din apa mării, în mări calde (+20°), limpezi, de mică adîncime (sub 50 m). Aceste construcţii calcaroase creează anumite forme situate aproape de nivelul mării, uneori depăşindu-l, cu aspect de insulă inelară, barieră etc. La construirea **r.** contribuie, cu precădere, hexacoralierii, unele foraminifere, unele lamelibranhiate şi gasteropode etc., precum şi unele plante (algele calcaroase) ce se adăpostesc în reţeaua scheletică creată de corali. Grosimea unor **r.** poate ajunge la sute de m, ca de ex., un foraj din Bikini (Pacific) a traversat peste 600 m; aceasta dovedeşte mişcări locale de coborîre a scoarţei sau de înălţare a nivelului apei, concomitent cu dezvoltarea **r.** în partea superioară. Tipurile de **r.** reprezintă, obişnuit, şi anumite stadii în dezvoltarea acestora: **r.** *de ţărm* (construite în vecinătatea unui ţărm stîncos, lipite de continent sau de o insulă — ca în Hawaii, insulele Solomon, Marea Roşie, coastele Floridei etc.), **r.** *barieră* (extinse pe sute de km, paralel cu ţărmul, de care le desparte un canal larg, cum este Marele recif din NE Australiei, lung de 2 400 km, iar canalul are lăţimea de 5—100 km şi adîncimea de 20—80 m; cele din jurul insulelor Tahiti etc.), **r.** *circulari* sau *atoli*. Se mai întîlnesc şi alte tipuri, cum ar fi cei creaţi de coralii adaptaţi la viaţa din lagune (tip pinnacles), în interiorul atolului sau în spatele barierelor, care dau nişte vîrfuri mici şi teşite, sau un fel de coame; *faros* (şiruri de mici atoli), *pseudoatoli* (cu lagon de foarte mică adîncime unde se acumulează calcar, nisip sau mîl, sau cu mangrove), *keys* (insulele de nisip coralier împins de vînt de pe un estran coralier — în SE S.U.A.).

Rectificarea cursului rîului (albiei) (h, g) Îndreptarea unui curs meandrat prin autocaptare sau prin intervenţia omului, scurtîndu-se lungimea şi mărindu-se panta de curgere.

Recul (g) Termen folosit pentru retragerea unui abrupt, a unui versant, a falezei, a frunţii unui gheţar etc. datorită eroziunii, încălzirii climei etc.; retragerea se face de obicei aproape paralel cu starea şi poziţia iniţială *(paralel cu el însuşi)*. Sin. *retragere*.

Recurenţă (g) Fază mică de avansare a unui gheţar care se află într-o perioadă generală de retragere.

Reducerea presiunii la un nivel standard (c) Corectarea temperaturii înregistrate într-un punct oarecare, cu o valoare dependentă de gradientul termic vertical şi diferenţa de nivel dintre punctul respectiv şi nivelul mediu al mării.

Reflecţie 1. (c) Schimbarea direcţiei de propagare a radiaţiilor venite dintr-un mediu oarecare, la impactul cu suprafaţa unui alt mediu. Unghiul de **r.** (de întoarcere în mediul iniţial) este egal cu unghiul de incidenţă. **2.** (h) Schimbarea cu caracter de întoarcere a direcţiei de propagare a unei unde de apă la incidenţa cu un obstacol.

Reflecţie difuză (c) Reflectarea de către particulele mari, aflate în suspensie în atmosferă, a tuturor radiaţiilor, indiferent de lungimea lor de undă. Se mai numeşte şi difuzie totală.

Reflux (h) v. **Maree.**

Refracţie (h) **1.** Schimbarea de direcţie a crestei valurilor din cauza contactului cu topografia fundului marin sau a ţărmului. **2.** Schimbarea direcţiei de propagare a diferitelor radiaţii, la trecerea dintr-un mediu în altul.

Refracţie atmosferică (c) Curbarea traiectoriei razelor de lumină emise de o sursă oarecare, din cauza scăderii densităţii aerului (care micşorează refracţia) paralel cu creşterea altitudinii.

Refularea alunecării (g) Urcarea uşoară a frunţii unei alunecări, datorită presiunii din spate, peste poala versantului opus.

Refularea apei (h) Deplasarea apei, prin presiune, din spaţiul ocupat obişnuit, în diverticule laterale (ex.: apa mării împinsă pe gurile de rîuri; apa rîului împinsă pe guri de canale etc.).

Refugiu (b, m) **1.** Staţiune, enclavă, areal în care s-au putut păstra unele specii sau comunităţi de organisme în perioade de climat nefavorabil (ex.: **r.** glaciare). **2.** Teritoriu protejat temporar pentru ocrotirea unor specii de animale, mai ales păsări, sau plante în anumite perioade ale anului, corespunzătoare migraţiei, cuibăritului, înfloritului.

Reg (g) Termen originar din vestul Saharei unde semnifică un *pavaj* realizat prin deflaţie eoliană pe suprafeţe relativ pietroase din medii aride şi semiaride. Poate proveni prin: trierea particulelor pe calea deflaţiei pe o suprafaţă pietroasă cu dezagregări (rămîn pe loc lespezile şi unele blocuri mici de pietre — eluvii), dintr-un glacis aluvial deflat, sau din orice fel de cuvertură detritică cu materiale heterometrice. În deşertul Libiei se foloseşte termenul de *serir*, iar în Australia — *gibber plains*.

Regenerarea ciclonului (c) Readîncirea ciclonului aproape umplut, prin pătrunderea în spaţiul dezvoltării lui, a unei mase de aer rece.

Regim (gg) Termen care se foloseşte în geografie pentru a indica modul de evoluţie ciclică a fenomenelor naturale (ex.: **r.** fluvial), a organizării sociale sau economice, a sistemelor de organizare materială a vieţii în general.

Regim glaciologic (h) Evoluţia sumei algebrice a acumulărilor totale şi a topirii totale a unui gheţar; pentru a se putea face comparaţii, calculul se face pe unităţi de suprafaţă din care rezultă *regimul specific*.

Regim fluvial (h) Evoluţia medie a debitelor unei ape curgătoare pe parcursul unui an (ciclul anual de scurgere). **R. f.** este impus, în primul rînd, de regimul climatic al bazinului hidrografic prin intermediul *bilanţului hidrologic*, impus la rîndul său de precipitaţii şi evaporare. Dar, la regimul climatic se adaugă şi conjuncturile climatice deosebite, *structura hidrologică* a bazinului şi apele subterane. Clasificarea **r. f.**: a) După regimul climatic: **r.** *glaciar* (alimentat în mare măsură de gheţari, cu ape mari vara şi foarte mici iarna); **r.** *nival* (cu ape mari la topirea de primăvară a zăpezilor), **r.** *pluvial oceanic* (cu ape mici vara şi viituri în unele luni de iarnă), **r.** *mediteranean* (cu viituri bruşte iarna şi scăderi, pînă la secare, vara), **r.** *tropical* (ape mici şi foarte mici iarna şi ape mari vara), **r.** *deşertic* (specific uedurilor); toate acestea sînt *regimuri simple*, impuse de un singur

climat. Cînd se combină două regimuri, pot apare: **r.** *nivo-pluvial*, **r.** *pluvio-nival* etc., **r.** *complex* (cu regimuri schimbătoare şi combinate variat din amonte spre aval); în acelaşi context pot fi: **r.** *de munte, de deal, de cîmpie.* b) După modul cum se plasează viiturile: **r.** *regulat* (viiturile şi etiajele se plasează mereu în acelaşi anotimp), **r.** *neregulate* (viiturile pot apare în orice lună). c) După diferenţa dintre viituri şi etiaj: **r.** *ponderat* (cînd diferenţa dintre etiaj şi viitură pe de o parte şi cea faţă de debitul modul pe de altă parte este mică), **r.** *excesiv* (cînd există diferenţe enorme între debitele de etiaj şi cele ale viiturilor, de ex. de peste 1 000 de ori). d) După intervenţia omului: **r.** *propriu* (natural sau neinfluenţat), **r.** *influenţat* (prin baraje etc.).

Regim hidric arid (p) Tip de regim hidric al solului, caracterizat prin lipsa apei accesibilă plantelor în cea mai mare parte a anului. Este considerat caracter diagnostic în legenda FAO — pentru a defini yermosolurile şi xerosolurile faţă de alte soluri cu morfologie comparabilă dar situate în afara zonelor aride.

Regim hidric endopercolativ (p) Tip de regim hidric al solului caracterizat prin predominarea curenţilor descendenţi de apă.

Regim hidric exopercolativ (p) Tip de regim hidric al solului caracterizat prin predominarea curenţilor ascendenţi de apă.

Regim hidric exudativ (p) Tip de regim hidric al solului caracterizat prin predominarea curenţilor ascendenţi de apă din pînza freatică spre suprafaţa solului.

Regim hidric nepercolativ (p) Tip de regim hidric al solului caracterizat prin absenţa unui curent descendent de apă suficient de puternic pentru a umezi cel puţin o dată pe an întregul profil de sol şi roca subiacentă pînă la nivelul apei freatice. Sin. **r. h.** *netranspercolativ.*

Regim hidric percolativ (p) Tip de regim hidric al solului caracterizat prin prezenţa unui curent descendent de apă suficient de puternic pentru a umezi cel puţin o dată anual întregul profil de sol şi roca subiacentă pînă la nivelul apei freatice. Sin. **r. h.** *transpercolativ.*

Regim hidrologic (h) v. **Regim fluviatil.**

Regimul nivelelor (h) Oscilaţia pe verticală a oglinzii apei unui rîu faţă de un punct fix sau faţă de un plan convenţional considerat zero. V. **Nivelul rîurilor, Hidrograd.**

Regionare (gg) Operaţiunea de depistare şi delimitare a modului de îmbinare a unităţilor teritoriale diverse şi subalterne, pe spaţii geografice tot mai extinse. Operaţiunea de **r.** conduce la stabilirea unor trepte taxonomice de diferite mărimi, prima putînd fi *continentul* (cînd e vorba de regionări fizico-geografice), sau *ţara* (regionări complexe), apoi *regiunea* (cu posibilităţi de a separa *macroregiuni*, *regiuni* şi *subregiuni*), apoi *sisteme* (sau grupări) *teritoriale* de diferite ordine etc. Denumirea acestor trepte variază de la un autor la altul, inclusiv numărul şi conţinutul lor. Cele mai obişnuite şi mai folosite **r.** sînt cele care se efectuează ţinînd cont de un singur element geografic principal cu răspîndire continuă, dar diversă, în teritoriu (relief — regionare geomorfologică, climă — regionare climatică, vegetaţie, soluri etc.). **R.** se face cu scop analitic şi de cunoaştere, dar şi cu scop practic, în vederea unei acţiuni de perspectivă care se aplică diversificat pe diferitele regiuni şi unităţi taxonomice; cele două sensuri nu totdeauna se disting net ca proces de **r.**

Regionare geomorfologică (g) Procesul de analiză, depistare şi delimitare a unităţilor subalterne de relief de pe un teritoriu. Depistarea lor începe, de obicei, cu acele

trepte-categorii care sînt mai clar identificabile, denumite obişnuit *regiuni*; acestea se asamblează în *domenii geomorfologice*, care la rîndul lor decupează un *continent*. Operaţiunea continuă prin identificarea şi delimitarea *unităţilor* ce se „îmbucă" în interiorul regiunilor, putînd apărea aici şi o treaptă intermediară a *grupărilor de unităţi* sau a *sistemelor teritoriale geomorfologice* (de ordinul I — III); cele mai mici trepte sînt: *elementele unităţilor* (uneori se impune şi o treaptă a *sectoarelor* geomorfologice) şi *microunităţile*. În general, diviziunile mari se fac pe *criterii* morfotectonice şi morfostructurale, pînă la treapta de regiune inclusiv, iar cele mici, mai ales, pe criterii sculpturale. Totdeauna, la delimitarea şi conturarea acestor categorii de unităţi se ia în considerare şi *structura geomorfologică* socotită la nivelul fiecărei trepte ca şi dimensiunile teritoriale, căci orice structură are o dimensiune. Modelul general al **r. g.** este deci: continent, domeniu, regiune, subregiune, grupare de unităţi de ordinul I — III (sistem teritorial de ordinul I — III), unitate, element, sector, microunitate. V. **Regiune geomorfologică, Structură geomorfologică, Stil geomorfologic.**

Regionare pedo-ameliorativă (p) Operaţie de separare a învelişului de sol în unităţi teritoriale care implică aceleaşi măsuri de ameliorare a solurilor.

Regionare pedologică (p) Operaţie de separare a învelişului de sol în unităţi teritoriale pe baza unor caractere comune ale solurilor.

Regiune (gg) Există un sens larg, popular al noţiunii de **r.** şi un altul mai îngust, folosit în diferite discipline, dar ambele nu au o accepţiune unică şi satisfăcătoare. **1.** *Sensul larg* se referă la o porţiune a spaţiului terestru care se individualizează de altele printr-un anumit criteriu, oricare ar fi el. De ex., **r.** deluroasă, **r.** cerealieră, **r.** deşertică, **r.** vineză, **r.** folclorică etc. Deci, este vorba de *identificarea* unui anumit teritoriu printr-un criteriu ce îl caracterizează pe tot ansamblul său. **2.** *Limbajul ştiinţific* încearcă să contureze un *concept de* **r.,** dîndu-i o semnificaţie mai precisă şi, respectiv, căutînd să delimiteze criteriile de recunoaştere şi delimitare. În general, se admite că **r.** este o porţiune dintr-un decupaj intern de prim ordin a unui teritoriu naţional, anume aceea care se impune omului ca cea mai importantă. Nu există astăzi, cînd naţiunile sînt bine conturate, **r.** internaţionale, dar există un maximum de legături, o anume solidaritate şi un asamblaj sudat între **r.** naţionale vecine. **R.** rezultă dintr-o asociaţie de factori activi şi pasivi de importanţă şi intensitate variabilă (relief, climă, geologie, activităţi şi istorie umană, organizarea socială etc.), care îi impune o anume fizionomie, o omogenitate teritorială, o dinamică proprie şi respectiv un anume echilibru intern evolutiv. **R.** se identifică prin anumite caractere dominante, care, de obicei, sînt importante şi pentru cadrul sau mediul de viaţă al omului; dintre acestea se pot aminti: elemente naturale omogene pe tot teritoriul (**r.** naturale), anumite tipuri sau sisteme de producţie (ex.: **r.** agricole), o anumită evoluţie istorică (**r.** istorice); o organizare polarizată spaţial în jurul unor oraşe (ex.: **r.** pariziană). Uneori, criteriile se combină, dar atunci nu mai rezultă o limită, ci apar mai multe, de unde greutatea de a delimita astfel de **r.** Acest concept, de **r.** *complexe*, este deficitar şi în ce priveşte problema scării şi a nivelului comparativ şi echivalent al **r.** de la un loc la altul sau de la o ţară la alta, precum şi în ce priveşte stadiul de dezvoltare al organizării social-economice etc. Progresele cele mai vizibile s-au înregistrat mai ales în definirea separată a **r.** geografice pe elemente (**r.** geomorfologice, climatice, de sol

etc.), oarecum a **r.** fizico-geografice şi, pornindu-se de la ultimele, în separarea de **r.** ale producţiei agricole. Oricum, se resimte lipsa unei analize şi a unei teorii a **r.** geografice. *În evoluţie istorică*, noţiunea de **r.** apare în geografie în sec. XVIII, cînd e definită ca o porţiune a unei ţări ocupată de un acelaşi popor, sau de popoarele unei aceleiaşi naţiuni; sensul era deci politic şi administrativ. La începutul sec. XIX apare noţiunea de **r.** *naturale*, care vor fi definite, la începutul sec. XX, astfel: **r.** mari — cele care sînt departajate de climă, şi **r.** mici — cele departajate, în interiorul primelor, de către altitudine şi constituţia geologică (L. Gallois, 1901, 1908). În acelaşi timp Vidal de la Blache încearcă să meargă mai departe, pornind de la **r.** naturale, care oferă multe *posibilităţi* dar depinde de om pe care din acestea le va folosi şi dezvolta; el consideră că marile **r.** sînt heterogene şi se subdivid în unităţi tot mai mici, fiecare cu un anume tip de organizare spaţială născut din mariajul dintre natură şi activitatea grupurilor umane; a propus chiar reîmpărţirea Franţei în 17 **r.** *geografice*, concepute ca spaţii organizate de către cele mai mari oraşe. Extremismul în această direcţie este atins de L. Febvre (1922), care nu acceptă nici o generalizare, considerînd că în geografie totul îl reprezintă cazurile particulare şi sarcina este de a realiza numai monografii regionale (curent ce a domnit în Franţa pînă în 1950). Americanii consideră **r.** drept *cadru al cercetării*, ca un *context teritorial* al problemelor socio-economice. Sub această influenţă, şi alţi geografi, mai ales din occident, consideră că nu aspectele ecologice trebuie să-i preocupe în primul rînd, ci dinamismul vieţii regionale, ca şi procesele în devenire, care dau perspective amenajării teritoriale.

Regiune abisală (g) v. **Abisală, regiune ~**

Regiune areică (h) v. **Areic.**

Regiune aseismică (a) Teritoriu în care cutremurele se produc rar şi cu intensităţi mici. Opus: *Regiune seismică.*

Regiune batială (g) v. **Batială.**

Regiune biogeografică (b) Arii de răspîndire a diferiţilor taxoni vegetali şi animali. În domeniul marin: **r.** arctică, **r.** temperată de nord, **r.** atlantică tropicală, **r.** indo-pacifică, **r.** temperată de sud, **r.** antarctică. În domeniul terestru: **r.** holarctică, **r.** neotropicală, **r.** africano-malgaşă, **r.** indo-malaeză, **r.** australo-papuaşă, **r.** polineziană, **r.** antarctică.

Regiune de orogen (g) Care se suprapune pe fundament de orogen.

Regiune de platformă (g) Care se suprapune pe fundament de platformă.

Regiune endoreică (h) v. **Endoreică.**

Regiune exoreică (h) Teritoriu drenat de ape curgătoare către ocean sau către o mare ce are legătură cu oceanul.

Regiune geomorfologică (g) Teritoriu compus dintr-un acelaşi tip major de relief (munte, podiş, deal, cîmpie), omogen în ce priveşte structura geomorfologică, mărginit în exterior de alte tipuri majore de relief ca şi de regiuni similare dar cu alte structuri; se subordonează unui *domeniu geomorfologic*, sau direct unui continent. Se deosebesc: macroregiuni, regiuni şi subregiuni. *Macroregiunea* reprezintă un teritoriu compus din acelaşi tip major de relief ce se extinde pe spaţii continentale foarte mari, format din mai multe structuri şi stiluri geologice şi geomorfologice, dar de acelaşi tip general (de ex.: structură montană), care se asociază, geomorfologic, în regiuni (ex.: macroregiunea Carpaţilor românești, cu regiunile: Carpaţii Orientali, de Curbură, Meridionali, Apuseni, Banatului). **R. g.** constituie treapta taxonomică de bază în regionarea majoră a unui teritoriu extins (mai ales teritorii naţionale); afinităţile lor de geneză, evoluţie, mod de ansamblare şi de subordonare pe spaţii mai mari, ca şi complementarismul lor funcţional, duce la asocieri în complexe de tipul *domeniului geomorfologic*, cu variate influenţe în diversificarea vieţii sociale, economice şi politice, dar cu permanentă tendinţă de unificare generală a acestor diversităţi pe întregul domeniu.

Regiune neritică (h, g) v. **Neritică.**

Regiune seismică (a) v. **Regiune aseismică.**

Regiune sinoptică naturală (c) Porţiune vastă a suprafeţei terestre, în care evoluţia vremii este determinată de procese sinoptice caracteristice, relativ independente faţă de cele ale altor regiuni.

Regiune urbană (g p) Ansamblu de oraşe strîns legate unele de altele din punct de vedere morfologic, prin vecinătatea şi contactele lor, structural şi prin relaţiile lor. **R. u.** se diferenţiază de o aglomeraţie şi de o conurbaţie prin policentrismul său şi prin întinderea sa.

Regiune urbanizată (g p) Spaţiu de mari dimensiuni unde fenomenul urban constituie caracteristica (esenţialul) peisajului.

Regn (b) Categorie taxonometrică majoră în clasificarea componentelor lumii materiale; **r.** mineral, **r.** vegetal, **r.** animal.

Regolit (g) Pătură de formaţiuni superficiale (scoarţă de dezagregare), rezultată din fragmentarea unor roci masive, şi care n-a suferit nici un transport. Se formează pe suprafeţe puţin înclinate (ex.: mările de pietre); poate fi sau nu acoperit de sol, tranziţia spre roca în loc făcîndu-se gradat; cînd **r.** este deplasat de gravitaţie se numeşte *grohotiş* sau *dărîmături.*

Regosol (p) **1.** Tip de sol din clasa solurilor neevoluate (în sistemul român de clasificare), format pe roci neconsolidate în condiţii de versant supus eroziunii geologice. Succesiune tipică de orizonturi: Ao-C. **2.** Unitate principală de soluri în legenda FAO, care grupează soluri formate pe materiale neconsolidate şi care nu au alte orizonturi diagnostice în afară de A ocric.

Regradare (p) Proces de pedogeneză care conduce la carbonatarea unui orizont superior al solului de către apa capilar-freatică ascendentă sau de către fauna solului. Sin. *prograđare.*

Regradare, suprafaţă de ~ (g) v. **Suprafaţă.**

Regresiune marină (g) Retragerea liniei de ţărm spre interiorul mării (cauzată de coborîrea nivelului oceanic sau de ridicarea maselor continentale). Această deplasare este urmată de modificări în ce priveşte sedimentarea, ca şi de schimbări geomorfologice; pot apare întinse cîmpii litorale, faleze moarte, terase marine (chiar şi terase fluviatile), plaje suspendate, unele golfuri se transformă în lagune sau lacuri şi apoi dispar. În timpul glaciaţiunilor şi mai ales în Würm, au avut loc importante **r.m.,** inclusiv la Marea Neagră al cărei nivel era cu cca 130 m mai jos ca cel actual, iar linia de ţărm se afla cu cca 150 km mai la E de Constanţa.

Regresivă, eroziune ~ (g) v. **Eroziune.**

Regularizarea albiei (h) Procesul natural sau artificial de simplificare a cursului unei ape curgătoare, prin îndreptarea albiei la meandre, prin crearea unor albii parţiale noi; scopul este acela de a se realiza o scurgere cît mai uniformă pe tot parcursul spre a se reduce aspectele negative economice.

Regularizarea scurgerii (h) Totalitatea măsurilor care conduc la încetinirea scurgerilor torenţiale de pe versanţi şi a scurgerilor rapide din albiile apelor curgătoare, cu scopul de a reduce eroziunea solului şi cea de albie, de a reţine anumite cantităţi de apă în lacuri de

baraj, sau de a drena unele regiuni supuse excesului de apă.
Regur (p) v. **Vertisol.**
Reîntinerirea reliefului (g) v. **Ciclu de eroziune.**
Relict (b) **1.** Specie sau comunitate, de plante sau animale, caracteristice unei perioade geologice trecute și care au supraviețuit pînă în prezent. **2.** Caracter diagnostic, la nivel de varietate, pentru orice însușire a unui sol a cărui prezență nu mai corespunde condițiilor actuale de pedogeneză.
Relief (g) Ansamblul asperităților sau inegalităților pe care le îmbracă suprafața scoarței terestre sau o parte din ea. Noțiunea este generală și exhaustivă, putîndu-se referi atît la forme deosebit de mari pe care le îmbracă asperitățile respective (un continent, un lanț muntos), sau la unele foarte mici (o terasă, un crov). Asperitățile suprafeței Pămîntului pot fi generalizate în tipuri de *suprafețe* de teren, cu diferite înclinări, dar foarte diverse ca mărime. Suprafețele sau asperitățile care au aproximativ aceeași geneză și vîrstă sînt grupate teritorial în configurații, cu diferite aspecte geometrice, care se numesc *forme de relief*. Formele mici și mai tinere se suprapun totdeauna pe cele mai mari și care au o vîrstă mai îndelungată. **R.** rezultă din acțiunea permanentă și diferențiată a agenților și proceselor exogene (care-și iau energia din căldura solară și gravitație) asupra rocilor de la suprafața scoarței, ca și din acțiunea proceselor endogene. Descrierea **r.** poartă numele de *morfografie* (uneori se întrebuințează și noțiunea de *orografie*), iar aspectele dimensionale (de măsurătoare) formează *morfometria* (orometria), în care intră mai ales *altitudinea*. În funcție de altitudine și extinderea formelor de **r.** se deosebesc: **r.** *planetar* (megaforme), **r.** *major* (care la rîndul său poate fi: **r.** *muntos*, *deluros*, *de podiș*, *de cîmpie*), **r.** *mediu* (mezorelief), **r.** *minor* (forme mici), *microrelief*. Cele mai multe clasificări ale **r.** se fac după *geneză* și *structură* (geologică). 1. **R.** *structurale*, a căror forme sînt influențate sau determinate de structura stratelor: a) **r.** *primitive* sau *directe*, sau *tectonice*, care rezultă, atît ca formă cît și ca volum, direct din acțiunea proceselor endogene, aici încadrîndu-se și **r.** *vulcanice* (nederanjate de eroziune); aceste forme sînt foarte rare; b) **r.** *peneprimitive* sînt cele derivate din primele, dar puțin modificate de eroziune; c) **r.** *derivate*, sculptate de eroziune în diferite structuri (vale subsecventă, cuestă, abrupt de falie); uneori, termenul de derivat se ia și în sens de provenit dintr-o formă mai veche, ca de ex. dealurile dintr-un podiș etc.; **r.** derivate pot fi: **r.** *conforme*, sau de *concordanță directă*, care corespund cu sensul deformărilor structurale (un graben, o culme de anticlinal, un dom etc.); **r.** *de inversiune*, sau de *concordanță inversă* (pe o structură pozitivă apare o formă negativă, ca de ex., o butonieră de anticlinal, sau invers, pe o structură negativă, un sinclinal suspendat); (sensul de *inversiune de relief* este mai larg, incluzînd orice formă care a fost odată mai joasă și a devenit pozitivă etc., ca de ex., o terasă cu pietrișuri ce poate deveni interfluviu); **r.** *adaptat la structură*, este uneori interpretat ca **r.** conform, deși sensul său este acela de **r.** structural în general; d) după tipurile principale de structuri care impun forme specifice se deosebesc: **r.** *structurilor tabulare* (orizontale și suborizontale), **r.** *structurilor monoclinale*, **r.** *de domuri*, **r.** *structurilor discordante*, **r.** *de cutare și al structurilor cutate* (v. **Cutare, relief de ~**) — care includ și noțiunile de: **r.** *carpatic* (v. **Carpatic**), **r.** *jurasian* (v. **Jurasian**), **r.** *subalpin* (v. **Cutat**), **r.** *sub carpatic* (v. **Subcarpatic**), **r.** *apalașian*, **r.** *structurilor faliate* (struturi în blocuri). 2. **R.** *petrografice* sînt cele a căror forme sînt impuse de natura rocilor, mai tipice fiind: **r.** *granitic*, **r.** *loessian*, **r.** *carstic* (v. **Carst**), **r.** dezvoltate pe gresii, conglomerate, nisip. 3. **R.** *de eroziune*, denumit și **r.** *erozivo-acumulativ*, subîmpărțit în **r.** *de eroziune* propriu-zisă și **r.** *de acumulare* (construit prin acumulări); mai este denumit și **r.** *sculptat* (mai ales cel de eroziune propriu-zisă), sau **r.** *de denudare* (în sens de eroziune în general, sau în sens restrîns de pluvio-denudare). **R.** de eroziune se subdivide după agenții principali care îl modelează, ca și după zonele climatice (**r.** climatice) sau după etajele morfoclimatice. a) După agenți: **r.** *fluviatil*, **r.** *glaciar* (cu subtipul **r.** *morenaic*), **r.** *eolian*, **r.** *marin* (denumit uneori și *litoral*, deoarece se referă numai la **r.** liniei de țărm și la acea parte din platforma continentală care este atinsă de baza valurilor și a curenților de suprafață), **r.** *lacustru*, **r.** *biogen* (creat de plante și animale), **r.** *antropic* (sau antropogen). b) După zonele climatice, cele mai tipice **r.** *climatice* (influențate direct de climă) sînt: **r.** *glaciar*, **r.** *periglaciar* și **r.** *deșertic* (al regiunilor aride și semiaride), la care uneori se adaugă și celelalte zone, mai ales **r.** *mediteranean* etc. c) După etajele morfoclimatice, în mod special se remarcă **r.** *alpin* (situat deasupra pădurii, cu influențe periglaciare, uneori și glaciare, cu torențialitate mare etc.). 4. După complexitatea genezei se mai folosesc și termeni ca: **r.** *monogenetic* (creat de un singur sistem morfoclimatic; uneori se aplică și în sensul de un singur agent), **r.** *poligenetic* (creat de mai multe sisteme morfogenetice și în etape succesive; ex.: temperat, periglaciar, glaciar), **r.** *monociclic* (creat de un singur ciclu de eroziune), **r.** *policiclic* (îmbucarea unor forme de relief elaborate de mai multe cicluri de eroziune). 5. După starea actuală a unui **r.** mai vechi: **r.** *fosil*, *fosilizat*, *îngropat*, *înecat* (cel care a fost acoperit de depozite mai noi marine sau continentale, termenul de înecat folosindu-se mai ales pentru unele depresiuni deșertice de la poala unor munți din care vin multe aluviuni); **r.** *exhumat* (de pe care eroziunea a îndepărtat, cel puțin parțial, păturile care-l acopereau; uneori se folosește și termenul de **r.** *epigenetic* pentru forme pozitive de tipul horsturilor alungite, sau culmi de anticlinale, descoperite de sub strate mai noi); **r.** *moștenit* sau *relict* (creat în alte condiții morfogenetice și care s-a păstrat pînă azi); **r.** *rezidual* (resturi dintr-un **r.** mai vechi, care a fost distrus în cea mai mare parte, rămas sub formă de martori — ex., inselbergurile); **r.** *primar* (nivelul sau suprafața de relief de la care a început evoluția geomorfologică a unei unități mari a **r.** actual; în germană se folosește termenul de Primärrumpf.). 6. După stadiul ciclic de evoluție: **r.** *tînăr*, *matur*, *bătrîn*, *reîntinerit* (v. **Ciclu de eroziune**). 7. După fundamentul geologic de bază: **r.** *de orogen* sau de geosinclinal (**r.** muntos), **r.** *de platformă* (fundament rigid) și **r.** *de avantfosă* (fundament de orogen și de platformă, cu dealuri și depresiuni de cutare largă, cu reliefuri piemontane). 8. După alte criterii: **r.** *ruiniform* (v. **Ruiniform**), **r.** *diferențiat* (cu importante denivelări altimetrice, specifice munților și unor dealuri), **r.** *fragmentat* (cu desime mare a fragmentării verticale) etc. 9. **R.** *submarin* (pe tot fundul oceanic în afara litoralului, creat mai ales de procese interne, de deplasarea plăcilor terestre, de vulcanism, alunecări, curenți submarini etc.).
Relief baric (c) v. **Cîmp baric.**
Remanență (m) Proces prin care unele noxe rămîn stocate la anumite niveluri de organizare ale mediului înconjurător, menținîndu-și toxicitatea.

Remanierea rețelei hidrografice (g) Schimbări importante ale direcției de curgere ale hidrografiei unei unități geomorfologice, efectuate mai ales pe calea captărilor, ca urmare a schimbărilor morfogenetice (înălțări, coborîri, schimbări climatice, regresiuni, transgresiuni etc.); au loc la trecerea de la o fază sau perioadă morfogenetică la alta, respectiv la declanșarea unui nou ciclu de eroziune.

Remuu (h) Ridicarea nivelului unei ape curgătoare din aval spre amonte, ca urmare a reducerii pantei în spatele unei îngustări a albiei, sau în spatele unui obstacol (alunecări de pe versant, un baraj, pătrunderea apei marine pe gurile fluviale la furtuni sau la flux).

Rendzină (p) **1.** Tip de sol, inclus în clasa molisolurilor din sistemul român de clasificare și definit prin prezența orizonturilor diagnostice A molic și R rendzinic. Succesiune tipică de orizonturi: Am-AR-Rrz. **2.** Unitate principală de soluri în legenda FAO, care grupează solurile cu orizont A molic ce conține sau acoperă imediat un material calcaros (a cărui echivalent în carbonat de calciu depășește 40%).

Renie (b, g) **1.** Tufișuri dese de populație tînără de salcie, răchită, plop pe aluviunile recente ale rîurilor. Sin. *reniș*. **2.** Porțiunea convexă joasă, cu aspect de plajă, a unui meandru sau a unei sinuozități de rîu, acoperită cu nisipuri și pietrișuri și care intră lin sub nivelul apelor medii și mici.

Reocren (h) Proprietatea unui izvor de a forma direct un pîrîu; obișnuit are apă limpede, debit regulat și temperatură joasă.

Reper topografic (t) Cui sau placă metalică fixată în punctul a cărui poziție se determină sau s-a determinat prin ridicări topografice. Se deosebesc: **r.** *temporare* și **r.** *permanente* (piese metalice betonate pe punctul respectiv).

Repeziș (h, g) Porțiune cu pantă accentuată în albia unui rîu, unde apa curge repede; povîrniș sau abrupt pe un versant.

Reprezentarea reliefului (g) Redarea reliefului prin metode grafice sau fotografii (hărți, profile, bloc-diagrame, schițe, aerofotografii etc.)

Reptație (g) Mișcare superficială, lentă a particulelor din pătura de dezagregări, pe cale termică sau hidrică. Sin. *creep*.

Resecventă, vale ~ (g) v. **Cuestă.**

Ressac (h) v. **Val.**

Resuaj (ressuyage) (h) Golirea apei existente în porii necapilari ai solului saturat, pe calea gravitației; creîndu-se așa-numita scurgere hipodermică.

Resurgență (h) Reapariția la zi (pe suprafața reliefului calcaros, sau la periferia sa) a apelor absorbite sau infiltrate în interior, cu condiția ca în subteran să se fi format în prealabil un curs concentrat.

Resurse (m) Totalitatea elementelor, factorilor și proceselor din mediul înconjurător care pot fi utilizate de om folosind tehnica momentului respectiv. **R.** sînt de două categorii: *regenerabile* (aerul, apa, pădurile, pajiștile, fauna etc.) și *neregenerabile* (minereurile, combustibilii fosili, solul etc.).

Retenție (h) Oprirea și menținerea pe loc, pentru o perioadă de timp, a apei de precipitație înainte de a fi reluată în scurgerea unui rîu sau în ciclul apei. Există mai multe forme de **r.**: **r.** *glaciară*, **r.** *nivală* (reține apa în ghețar sau sub formă de zăpadă pînă la anotimpul cald), **r.** *în sol* (care se subdivide în: *ape de* **r.** propriu-zise, reținute în porii capilari — numite și **r.** *capilară* și *ape de percolație*, reținute de porii necapilari, care se scurg gravitațional, motiv pentru care sînt numite și *ape gravifice*). Apele de **r.** capilară nu mai intră în scurgerea pe rîu. Tot **r.** sînt și cele impuse de om prin *lacuri de* **r.**

Retragerea falezei (g) v. **Recul.**

Retragerea versantului (g) v. **Recul.**

Retrogradarea țărmului (g) Înaintarea către uscat a liniei de țărm datorită abraziunii valurilor, în fazele de transgresiuni. Opus: *progradare*.

Rețea (gg) Trasee care converg sau care formează ochiuri și noduri de tipul plasei și care adesea conduc la o anume organizare a terenului sau spațiului pe care se dezvoltă. În geografie, termenul e folosit în proiecțiile cartografice (linii de relații sau de legături proiectate pe suprafața geografică) pentru a reda, de ex., rețeaua de meridiane și paralele, rețeaua hidrografică, rețeaua de drumuri etc.; mai este folosit pentru a indica sau reda liniile care unesc punctele de polarizare sau de difuziune ale unui fenomen, cum ar fi rețeaua urbană pe un teritoriu.

Rețea cartografică (t) v. **Proiecție cartografică.**

Rețea geografică (gg) Totalitatea meridianelor și paralelelor trasate pe suprafața globului. Orice punct de pe suprafața elipsoidului terestru este definit prin coordonatele sale geografice (longitudine și latitudine). Trecerea sau transformarea coordonatelor geografice în coordonate rectangulare (x și y) se realizează prin trasarea unor linii paralele tangente în punctele de intersecție ale meridianelor cu paralelele. Transformarea matematică a **r. g.** în una cartografică se face pe calea proiecțiilor cartografice.

Rețea hidrografică (h, g) Totalitatea cursurilor de apă care, reunite, creează un rîu sau un fluviu, scurgînd apa de pe un anumit teritoriu numit *bazin hidrografic*, delimitat de *cumpene de apă*. De obicei, în **r. h.** sînt incluse și văile seci, ravenele etc., precum și lacurile, mlaștinile, sau canalele create de om, aflate în cadrul bazinului. Ramificarea mai mare sau mai mică a rețelei reprezintă *densitatea drenajului*, sau densitatea de văi, care se definește prin raportul dintre lungimea cursurilor de apă sau a talvegurilor și suprafața drenată (km/km²); ea se calculează, fie ca medie pe bazinul mare, fie medie pe bazine mici, sau pe areale mici pătrate, obișnuit 1 km². Densitatea este mare cu deosebire în funcție de trei factori: accidentarea crescută a reliefului, impermeabilitatea rocilor, pantele crescute ale suprafețelor. Rețelele **h.** se clasifică, obișnuit, după modul de asociere al cursurilor în cadrul bazinului: **r.** *dendritică* (densă, bine ierarhizată, ca ramurile unui pom), **r.** *paralelă* (cînd cursurile principale sînt paralele, acestea fiind influențate mai ales de structurile cutate — **r.** *jurasiană*, și de cele de tip apalașian — **r.** *apalașiană*); se mai deosebesc și rețele: *inelară*, *convergentă*, *divergentă*, *rectangulară*. De asemenea, pot apare și unele particularități ca: **r.** *dezorganizată* (de carst, prin retragerea recentă a calotelor glaciare — **r.** neorganizată etc.), **r.** *amputată* (redusă prin captări), **r.** *endoreică* (se varsă într-o mare sau lac fără scurgere în ocean, ca de ex., în Ciad — Africa, în Balhaș — Asia, sau în Marea Caspică — ce are cea mai extinsă **r. h.** endoreică; alteori, rîurile se pierd la poala aridă a unor munți). Sin. *rețea de drenaj*.

Rețea hidrometrică (h) Totalitatea stațiilor hidrometrice de pe un anumit teritoriu.

Rețea meteorologică (c) v. **Rețea de stații meteorologice.**

Rețea mondială de observații (c) Totalitatea stațiilor meteorologice, selectate pe plan mondial (după reprezentativitatea lor), pentru cercetarea necontenită a proceselor și fenomenelor atmosferice la scară mare, atît pe orizontală, cît și pe verticală.

Rețea urbană (g p) Ansamblu de orașe repartizate într-o regiune sau într-un stat, avînd unele cu altele, relații diverse: comerciale, financiare, culturale, turistice etc. Este o noțiune dinamică, fondată pe

principiul polarizării activităţilor regionale de către centrele urbane şi al relaţiilor de tip flux, emise şi transmise de aceste centre, ce a contribuit la progresul analizei geografice a problemelor urbane, subliniind caracterul de întreg, globalitatea fenomenului urban şi depăşind astfel imaginile abstracte ale monografiilor de oraşe.

Revărsare (h) Trecerea apelor unui rîu peste malurile albiei minore şi extinderea lor peste albia majoră, sau peste o parte din ea, provocînd inundaţii. Uneori se face distincţie între **r.** şi *viitură*, prima producîndu-se cu oarecare regularitate, într-un anumit anotimp (primăvara sau începutul verii), iar a doua apărînd din conjuncturi întîmplătoare şi fiind obişnuit mult mai puternică şi mai păgubitoare.

Rezervaţie (m) Suprafaţă terestră sau acvatică în care sînt ocrotite prin lege monumente ale naturii de interes geologic, geomorfologic, paleontologic, botanic, zoologic, speologic, limnologic, marin, peisagistic. În România au fost stabilite, prin lege, trei categorii de rezervaţii: rezervaţii naturale, rezervaţii ştiinţifice, rezervaţii peisagistice. Cu excepţia rezervaţiilor ştiinţifice, în celelalte, accesul turiştilor este permis cu restricţii bine stabilite.

Rezidual (g) v. **Relief rezidual.**

Reziduuri de deflaţie (g) Blocuri pietroase şi forme proeminente evidenţiate în mod deosebit datorită deflaţiei materialelor mai fine dintre ele.

Rhexistazie (g) v. **Eroziunea solului.**

Ria (g) v. **Estuar.**

Richter, versant ~ (g) v. **Versant.**

Rid (g) Ondulare de mici dimensiuni pe suprafaţa topografică, mai ales pe materialele plastice (alunecări, curgeri), pe nisipuri, praf, zăpadă, realizată de curenţii de apă, valuri, vînt sau curgeri gravitaţionale. Se clasifică divers, după agentul ce le-a format, după profilul transversal, forma şi orientarea crestelor etc. Se deosebesc: 1. **R.** *de curent marin* (current ripples) întîlnite pe porţiunile marine puţin adînci, formate din nisip şi afectate de curenţi de maree, cum ar fi: pe plaje, pe bancurile din interiorul estuarelor, bancuri submarine; sînt obişnuit asimetrice (panta slabă spre curent) şi se deplasează în sensul curentului. 2. *Ripple marks* (**r.** *de plaje*), **r.** *de oscilare* care se datoresc mişcării alternative a apei de fund pe plajele joase, la trecerea valurilor; se dispun adesea în reţele de romburi alungite pe panta plajei, formate la retragerea valurilor (**r.** *romboidale*). 3. **R.** *de alunecare* — întîlnite mai ales în partea din aval a alunecării. 4. **R.** *de geosinclinal* — părţile înalte şi alungite, cuprinse între două jgheaburi de geosinclinal.

Ridel (g) v. **Doab.**

Ridge (g) v. **Rift.**

Ridicarea microclimatică (c) Program de observaţii microclimatice efectuate sincron într-un număr determinat de puncte, pe o perioadă, de obicei, scurtă.

Ridicarea pietrelor (g) v. **Elevaţie periglaciară.**

Ridicare topografică (t) Totalitatea operaţiunilor de obţinere a datelor din teren necesare întocmirii unei hărţi.

Ridicătură (de teren) (g) O proeminenţă sau o înălţime de dimensiuni mici, ce saltă peste locurile din jur, mai netede; *dîmb.* Adesea se referă la forme create de om (movilă, dig de pămînt, val).

Rift (g) Fractură alungită a litosferei care capătă la suprafaţă forma de vale foarte adîncă, sau de graben. Se întîlnesc pe uscat, ca de ex., şanţurile tectonice din estul Africii, dar mai ales sînt specifice marilor dorsale oceanice. Valea de **r.** se extinde pe centrul dorsalei, avînd lungimi de sute şi mii de km, lăţimi de 20—50 km şi adîncimi de 1 500—2 000 m sub crestele dorsalelor. Dorsalele fără **r.** au fost numite, de americani, *rise* (în Pacific), iar cele cu **r.** — *ridge*. **R.** active despart două plăci sau microplăci terestre, care se depărtează una de alta şi, pe fundul lor se revarsă lavă din astenosferă, fapt observat direct din submersibil, în 1973.

Rigolă (g) **1.** Şanţ mic în formă de V, realizat de apa de ploaie (v. **Ravenare**). **2.** Canal mic dintr-o reţea de irigare. **3.** Şanţ pe marginea trotuarelor.

Rill-marks (g) **1.** Şănţuleţe ondulate, relativ paralele cu ţărmul, formate pe nisipul plajelor la retragerea unui val deferlat. **2.** Urme lăsate de curenţii marini (imprimate) pe suprafaţa unor strate cu granulaţie fină (gresii) sub formă ondulatorie sau de hieroglife.

Rill wash (g) Şiroirea dezvoltată în firişoare subţiri în lungul rigolelor.

Rimaye (g) Despicătură adîncă şi îngustă ce se formează între masa de gheaţă sau de firn şi pereţii circului, sub acţiunea climei sau a deplasării spre aval (termen francez).

Rinconada (g) Ramificaţie a marilor cîmpii de umplere aluvială în interiorul Anzilor, sub forma unor văi largi dar scurte.

Rio (h) Fluviu sau rîu permanent (în spaniolă).

Riolit (a) Rocă neovulcanică efuzivă, acidă, cu compoziţie similară granitului. Se întrebuinţează la pietruirea drumurilor.

Rip-curent (h) v. **Val.**

Rippelmark (g) Termenul german pentru *Rid.*

Rippelmark eolian (g) Riduri create de vînt pe nisipuri descoperite.

Ripple-marks (g) Ondulări sau riduri formate atît de oscilaţii şi curenţii acvatici (rîuri sau mare), cît şi de vînt pe suprafeţe fine nisipoase, pe praf sau zăpadă. Termenul se foloseşte mai ales pentru urmele rămase pe suprafaţa unor gresii, oarecum sinonim cu *Rill-marks.*

Rise (g) v. **Rift.**

Riss, glaciaţiunea ~ (g) A treia glaciaţiune montană cuaternară (de la numele unui rîu de pe dreapta Dunării, în Bavaria), care a fost, se pare, şi cea mai puternică, numită şi *maximum glaciar.* S-a extins între anii 240 000 şi 190 000 î.e.n. A avut o maximă extensiune în Alpii Elveţiei şi Alpii francezi. Corespunde cu glaciaţiunea continentală *Saale* din Europa şi *Illinois* din America de N. A fost, se pare, precedată de o fază interglaciară de intensă eroziune, cînd văile alpine au fost adîncite şi apoi aluvionate, în ele instalîndu-se ulterior gheţarii rissieni. Acum, Alpii şi Podişul Elveţiei au fost acoperite de gheaţă aproape în întregime, depunînd, pe poala piemontană de N şi S, *morenele externe*, ce se continuau cu depozite fluvio-glaciare şi terasele superioare ale văilor ce coboară din Alpi. Calota continentală se extindea pînă la N de gurile Rinului, N de Hanovra şi de M-ţii Sudeţi, S de Cracovia şi pînă spre Kiev; a avut un stadiu de retragere remarcabil — *stadiul Warthe.*

Ritmogramă (g) Reprezentarea grafică a raporturilor dintre oscilaţiile negative ale nivelului mării (sedimente grosiere) şi cele pozitive (depozite fine), socotite în cadrul unor cicluri de sedimentare (o serie grosieră şi alta fină, consecutive); se ridică cîte o perpendiculară, proporţională, pe mijlocul fiecărui ciclu al coloanei stratigrafice, iar capetele acestora se unesc, dînd **r.** V. **Oscilogramă.**

Ritmul fragmentării reliefului (g) v. **Densitatea fragmentării.**

Rizicultură (g e) Cultura orezului. Se cunosc două mari tipuri cu impact diferit în peisaj: **r.** *uscată* fără irigaţii (în zonele montane din Indochina, în Africa şi America Latină), **r.** *acvatică* (extensivă şi intensivă) sau clasică (cu orezării inundate, parcele separate prin diguri pe care adesea sînt

arbori sau arbuşti, creînd impresia unui veritabil *bocage*).

Rizosferă (b) Stratul de sol sau rocă în care sînt dezvoltate rădăcinile plantelor.

Rîpă (g) Abrupt, relativ proaspăt, realizat printr-o surpare, alunecare, eroziune torenţială puternică etc. După geneză, formă şi poziţie se deosebesc: **r.** *de desprindere* (la alunecări şi prăbuşiri), *de obîrşie* (la izvoarele torenţiale ale unei văi), *torenţială* (la torent, ogaş, ravenă), *de mal* (pe rîu) etc.

Rîu (h) Curs de apă de importanţă medie sau mai redusă, ce are un caracter permanent, un bazin hidrografic relativ omogen care îi asigură un regim hidrologic simplu. În multe limbi, termenul de **r.** semnifică orice apă curgătoare permanentă (v. **Fluviu**). Pentru a se menţine permanent, este nevoie de un minimum de precipitaţii, de 250 mm în zona temperată, 500 mm în cea subtropicală şi 700 mm/an în cea tropicală. **R.** se compune din următoarele elemente: *izvorul* (locul de unde îşi începe cursul, marcat de obicei printr-un izvor propriu-zis; dar poate fi şi un lac, sau un gheţar), cursul *propriu-zis* (de la izvor la vărsare), *afluenţii* (şi ei cu aceleaşi elemente) şi *gura de vărsare* (punctul de vărsare în alt rîu, fluviu sau în mare, uneori fiind un loc mai larg de tip deltă, estuar, liman); la acestea se adaugă *bazinul de recepţie* şi *cumpenele de apă*. Alimentarea **r.** cu apă se face din ploi, izvoare, lacuri, zăpadă, gheţari. **R.** se clasifică după etajele de relief prin care curg (**r.** *de munte* — cu un curs vijelios, **r.** *de dealuri*, **r.** *de cîmpie*), după zonele climatice pe care le străbat şi care le impun şi regimul hidrografic, după modul de alimentare (alimentate în principal din ploi, zăpezi şi gheţari). Există şi unele denumiri specifice **r.**, în funcţie de evoluţia geomorfologică a bazinului: **r.** *captat* (care a fost atras în alt bazin hidrografic), **r.** *decapitat* (căruia i s-a captat partea superioară, către alt bazin), **r.** *fals* (format în marginea luncii unui rîu mare, curgînd paralel cu el pe zeci de km, alimentat din izvoare, sau de afluenţii de pe partea respectivă; ex.: Sîiul la Olt, Jieţul, Buzoielul, Sabarul la Argeş etc.).

Rîu de gheaţă (h) Porţiune dintr-un gheţar de calotă, care se deplasează cu viteză mai mare faţă de restul masei; termenul este folosit uneori şi pentru gheţarii de tip himalaian, cu limbi foarte lungi, inclusiv sub formă de *fluvii de gheaţă*.

Rîu de pietre (g) Material dezagregat, de tipul grohotişului, acumulat în lungul unor văiugi de versanţi din etajul superior al munţilor înalţi sau pe reliefuri accidentate circumpolare, care se deplasează uşor sub acţiunea îngheţ-dezgheţului, a zăpezii, a torenţilor temporari etc. Materialul continuă să se macine şi să se dezagrege pe parcursul deplasării. Sin. *horjuri*. V. **Gelifracţie.**

Rîu subteran (h) Care circulă prin goluri carstice.

Rocă (g) Asociaţie sau agregat de minerale (monominerale sau plurimineralе), care prezintă caractere omogene pe mari întinderi şi care compun scoarţa terestră solidă. Se pot clasifica după compoziţia chimică (**r.** silicioase, **r.** carbonatice etc.), după conţinutul în cuarţ (**r.** acide, bazice, ultrabazice), modul de formare (detritice, organogene etc.), dar mai ales se clasifică după originea lor: a) **r.** *endogene*, formate din magmă venită din adîncul scoarţei; se mai numesc **r.** *magmatice* sau *eruptive* şi se subdivid în: **r.** *intrusive* sau *plutonice* (consolidate în adîncime) şi *efuzive* sau *vulcanice* (erupte la suprafaţă şi solidificate); b) **r.** *sedimentare*, sau *exogene*, formate din sfărîmăturile **r.** preexistente, pe calea eroziunii şi reconsolidate ulterior pe diferite căi; sînt stratificate şi conţin adesea fosile; c) **r.** *metamorfice* sau *cristalofiliene*, rezultate din transformarea **r.** sedimentare sau magmatice coborîte la adîncimi cu temperaturi şi presiuni mari. Din punct de vedere al importanţei geografice, **r.** se caracterizează prin: dispunerea cristalelor aceluiaşi mineral şi a granulelor de minerale diferite (structură, textură), prin modul cum se decupează după planele de şistuozitate, după diaclaze sau fisuri (rocile masive nu se decupează) etc. După aceste caracteristici se pot deosebi diferite tipuri şi categorii de **r.**: **r.** *masive* (n-au fisuri), **r.** *compacte* (n-au pori), **r.** *poroase* (cu pori), **r.** *permeabile* (în special cele cu permeabilitate deschisă), **r.** *impermeabile* (cînd textura se opune circulaţiei apei), **r.** *coerente* (care rezistă mai mult eroziunii, deoarece elementele componente sînt bine sudate sau legate puternic printr-un ciment), **r.** *mobile* (cu grăunţii separaţi prin goluri), **r.** *rezistente* la eroziune (de obicei cele coerente şi masive), **r.** *moi* (sînt zgîriate uşor cu unghia sau cu un fier), **r.** *dure* (zgîrie sticla şi oţelul), **r.** *solubile* (cînd unul din elementele sale poate fi dizolvat în apă).

Roca mamă de sol (p) v. **Material parental.**

Rocă de solificare (p) Termen general care indică atît roca parentală cît şi materialul parental. Sin. **r.** *mamă de sol*.

Rocă parentală (p) Rocă consolidată în care s-a dezvoltat profilul de sol sau din care a provenit materialul parental al solului.

Roci mutonate (g) Blocuri stîncoase şlefuite şi rotunjite pe suprafeţele superioare, de către abraziunea glaciară. Se găsesc, mai ales, pe pragurile glaciare din partea superioară a văilor, în zona circurilor glaciare — pe prag, sau lateral etc. Privite de la oarecare distanţă seamănă cu spinarea unor oi în turmă, de unde şi numele, care în traducere liberă înseamnă *spinări de berbeci*. Nume dat de Saussure, în 1777.

Rock-floor (g) Termen englez pentru *glacis de eroziune* în roci dure, respectiv pentru *pediment*.

Rock-plane (g) v. **Rock-floor.**

Rock-stream (g) Termen englez pentru *Rîu de pietre*.

Rodic (p) **1.** Caracter diagnostic în sistemul român de clasificare, determinat de culoarea roşie moştenită de la materialul parental. **2.** Subtip de sol, în sistemul român de clasificare, definit prin caractere rodice. **3.** Subdiviziune a feralsolurilor din legenda FAO, definită prin prezenţa orizontului B oxic roşu sau roşu închis.

Rostogolire (g) Deplasarea unui fragment de rocă prin rotirea în jurul lui însăşi. Există transport prin **r.** pe fundul rîului (o parte din pietriş şi bolovăniş), **r.** de roci pe versant (prăbuşiri individuale), **r.** *granulară* (de fragmente mici, prin gravitaţie, sau împinse de vînt pe suprafeţe puţin înclinate). Uneori are sens şi de *prăvălire masivă de roci*.

Rotaţia culturilor (g e) Succesiune de culturi pe aceeaşi parcelă. Adesea asimilată asolamentului.

Rouă (c) Hidrometeor constînd în depunerea pe suprafaţa solului sau a obiectului de pe sol, a unor picături de apă provenite din condensarea vaporilor de apă conţinuţi în aerul de deasupra. Se formează de regulă, în nopţile senine şi calme ori cu vînt slab, cînd suprafaţa de depunere este răcită radiativ pînă sub temperatura punctului de **r.**, care rămîne totuşi pozitivă. Este mai abundentă pe suprafeţele orizontale descoperite (iarbă, frunze, acoperişuri, scînduri etc.), unde poate ajunge la formarea unui strat de apă cu grosimi pînă la 0,5 mm.

Rovină (g) **1.** Loc mlăştinos, sau o rîpă mocirloasă. **2.** Groapă; adîncitură nu prea mare; uneori, crov.

Roxen-lake (h, g) Termen englez pentru un lac glaciar adaptat per-

fect, ca formă și orientare, condițiilor structurale și litologice (contacte de strate, fracturi etc.).

Roza vînturilor (c) Reprezentare grafică a frecvenței vîntului pe cele opt direcții cardinale și intercardinale.

Roză de pietre (g) v. **Desene periglaciare.**

Rugozitate (h) Asperități formate din roci dure, inclusiv bolovani, ce le prezintă un pat pe care se scurge un rîu, un ghețar sau un curent de aer. **R.** frînează scurgerea, dînd turbulențe care încetinesc deplasarea unidirecțională.

Ruiniform, relief ~ (g) Forme proeminente dar de mărimi reduse, compuse din roci dure înconjurate de blocuri de dezagregare dispuse foarte neuniform. Sînt specifice mai ales pentru unele roci stratificate carbonatice (dolomite și chiar calcare), unele gresii, conglomerate (mai ales cele cu ciment calcaros) și granitelor. În aceste situații, se combină divers dezagregarea cu dizolvare, în lungul diaclazelor sau pe direcția anumitor strate, creînd forme și îngrămădiri ciudate de pietre, labirintice, care seamănă cu ruinele unor ziduri, ale unor turnuri sau cetăți. Sînt atractive pentru turiști, care le și dau nume variate.

Rulare (h) v. **Transport fluviatil.**

Runc (gg) Loc din munte sau deal unde pădurea a fost defrișată pentru pășunat. Sin. *curătură*.

Rupere de nori (c) Aversă de ploaie cu intensitate deosebit de mare.

Ruptură (g) **1.** Locul unde un teren este rupt de ape, de puhoaie. **2.** Terenuri rupte prin alunecare.

Ruptură de pantă (g, h) Schimbarea bruscă a înclinării pantei unui profil de rîu, ghețar, a unui versant. Este determinată de natura rocilor, structură, schimbarea tipului sau intensității eroziunii, falii, mișcări tectonice etc.

Rural (g e) De (la) sat; sătesc. **R.** este diferit de agricol; spațiul **r.** este și sediul unor activități industriale artizanale, turistice. Sectorul **r.** non-agricol, atît spațial cît și demografic, are o importanță sporită în zonele aflate sub influența orașelor mari.

Rurală, populație ~ (g p) În sens larg, populația ce locuiește la „țară", în unități administrative de o anumită mărime, variabilă de la țară la țară și clasificate ca rurale. **P. r.** include pe lîngă cea ocupată în agricultură și muncitori industriali, pensionari foști urbani ș.a.

Rurban (g p) Zona situată între *oraș* și *țară* (zona rurală), neprecizată cantitativ și în care funcțiile urbane, activitățile și necesitățile urbane se împletesc cu cele rurale.

Ruscă (h) Ogaș și organism torențial puternic adîncite, dezvoltate pe malurile înalte ale unor cîmpii de loess (Cîmpia Boianu).

Ruz (Ru, Rû) (g) Termen din Jura pentru o vale scurtă ce curge consecvent pe flancul unui anticlinal.

S

Saale, glaciațiunea ~ (g) De la numele rîului Saale, afluent al Elbei, în R.D.G. Fază a glaciațiunii de calotă (scandinavă). V. **Riss.**

Sahel (g) Fîșia de pe marginea sudică a Saharei, cu climat semiarid, stepă de graminee perene, tufărișuri spinoase, arbori din familia Acacia. Prin extindere, poate fi numită **s.** și marginea opusă similară, respectiv — *margine de deșert*.

Salar (g, h) v. **Sebkha.**

Sală carstică (g) v. **Peșteră.**

Salic (p) v. **Orizont salic.**

Salifere (a) Strate sau terenuri ce conțin sare.

Salina (salinas) (g, h) Sin. *salar* (spaniol). V. **Sebkha.**

Salină (a) Mină unde se extrage sarea gemă (sub formă de blocuri, sub formă de saramură) de pe uscat. La marginea mării, se extrage prin evaporare din lagune sau bălți special amenajate — în zone calde și aride.

Salina, Estero (b) Deșert sărat în Anzii centrali (America de Sud).

Salinitate (h) Conținutul de săruri dizolvate în apele marine, oceanice, sau lacustre, exprimat în grame la litru. Lacurile sînt sărate atunci cînd n-au scurgere, în special în regiunile aride (ex.: Marea Moartă are 288—325‰, Marele Lac Sărat din S.U.A. 265‰). **S.** medie a oceanului este de 34,72‰, variind între 32 și 37‰. În mări, **s.** variază mai mult, după climă, legătura cu oceanul, aportul fluviatil; de ex.: Marea Roșie, în partea de N, atinge 43‰, pe cînd Marea Baltică scade și la 2‰; Marea Neagră are în NV 11—12‰, iar în rest cam 17—18‰. Ca procent, în apele oceanice domină clorurile (88,7‰). Se fac unele deosebiri calitative ale apelor sărate: *ape sărate* (în general), *ape salmastre* (cu puțină sare, între 1 și 25‰, rezultate din amestecul de ape marine cu dulci — în estuare, din concentrarea, prin evaporare, a unor ape dulci, ca în *sebkha*), *saramuri* (cu multă sare, unde viața animală lipsește, ca în Marea Moartă, sau unele lagune aride). Dacă s-ar evapora tot oceanul ar rămîne un strat de săruri ce ar putea acoperi globul pe o grosime de 44 m.

Salinizare (p) Proces de concentrare a sărurilor solubile în sol. Sin. *sărăturare*. Ant. *desalinizare*.

Salinizat (p) Subtip de sol, în sistemul român de clasificare, definit prin prezența orizontului salinizat în primii 100 cm sau a orizontului salic între 20 și 100 cm.

Salinometru (h) Instrument pentru determinarea gradului de salinitate.

Salitrale (b) Pampă cu arbuști xerofiți și petice de sărătură cu plante halofile *(Salicornia* etc.*)* în Argentina.

Salmastră (h) v. **Salinitate.**

Salpausselkä (g) Termen folosit în Finlanda și Karelia pentru un aliniament dublu de șiruri morenaice frontale, lăsate de calota glaciară în timpul tardiglaciarului. Se extinde mai ales în S și E Finlandei, în Suedia și în Norvegia. Lanțurile morenaice se distanțează

cam la 20—25 km între ele (**s.** *internă* şi **s.** *externă*) cu mers polilobat, în arcuri de cerc, uneori avînd şi un al treilea şir mai mic, spre interior. Au formă de dealuri, cu înălţime relativă de 60—80 m, sau de coline izolate, orînduite în arcuri, late de cîţiva km, iar aliniamentele lor ating sute de km. La trecerea peste ele, văile prezintă îngustări, uneori şi repezişuri în albie. Termenul a început a fi folosit pentru toate acumulările similare de calotă. Sin. *raa (ra)*.

Salpetru de calciu (p) Îngrăşămînt mineral natural bogat în azotat de calciu: $Ca(NO_3)_2$. Sin. **s.** *de Norvegia*.

Salpetru de potasiu (p) Îngrăşămînt mineral natural bogat în azotat de potasiu: KNO_3. Sin. **s.** *de India, silitră*.

Salpetru de sodiu (p) Îngrăşămînt mineral natural bogat în azotat de sodiu: $NaNO_3$. Sin. **s.** *de Chile*.

Saltaţie (h, g) Deplasarea individuală prin salturi a particulelor sub influenţa vîntului sau a apei. La furtuni, firicelele de nisip sînt ridicate de vînt descriind curbe şi fiind proiectate cu putere pe sol sau pe obstacole de unde ricoşează în noi salturi (produc coraziune, în special la baza proeminenţelor, de ex., stîlpii de telegraf din deşert sînt retezaţi la bază, la cîţiva ani, dacă nu sînt protejaţi). Pentru **s.** *fluviatilă* V. **Transportul materialelor.**

Saltea (g) Formă de microrelief, cu aspect de saltea, reprezentînd blocuri plate cu marginile rotunjite, provenite din dezagregarea granitului (uneori şi porfire) pe plane orizontale, cu rotunjirea colţurilor şi muchiilor.

Salţă (g) Vulcan noroios. Sin. *zalţă*.

Salzsprengung (g) Procesul de fragmentare al rocilor prin cristalizarea sărurilor în fisuri. Termen propus de H. Mortensen, în 1950.

Sandră (sandur) (g) Conuri de dejecţie foarte aplatizate formate în faţa unui front glaciar prin depunerea de nisipuri şi pietrişuri aduse de apele proglaciare, ce coboară din canalele ce curg pe gheţari. Uneori, aceste conuri apar ca un ansamblu de cîmpii de spălare proglaciară care tivesc frontul glaciar. Cînd sînt extinse poartă numele de *cîmpii de* **s.** (au o pantă mică de 1—8 m/km), sau *cîmpii fluvioglaciare*. Din ele vîntul spulberă praful, ducîndu-l la distanţă, unde se depune ca loess.

Saprobii (m) Zone sau sectoare acvatice cu anumit grad de poluare caracterizate de anumite specii tipice: zona *polisaprobă* (p) cu poluare maximă, corespunzătoare categoriei a IV-a de calitate: zona a-*mezosaprobă*, cu poluare puternică, corespunzătoare categoriei a treia de poluare; zona b-*mezosaprobă* cu poluare moderată, corespunzătoare categoriei a II-a de calitate şi zona *oligosaprobă*, cu poluare uşoară sau fără poluare, corespunzătoare categoriei întîi de calitate.

Saprofite (b) Plante heterotrofe (bacterii, ciuperci etc.) care se hrănesc pe seama resturilor organice în proces de descompunere (putrezire).

Sapropel (b) Nămol organo-mineral acumulat pe fundul lacurilor şi mărilor sărace în oxigen. În lipsa oxigenului, substanţele organice (în special grăsimile) se descompun în acizi graşi şi glicerină cu degajare de hidrogen sulfurat ce creează un mediu reductor favorabil conservării hidrocarburilor. În ipoteza originii organice, **s.** este considerat ca rocă generatoare de petrol.

Sarcina rîului (h) v. **Încărcătura rîului.**

Sarmaţian (a) v. **Terţiar.**

Sare (a) Rocă sedimentară formată din clorură de sodiu, din grupa evaporitelor, numită în industrie şi **s.** *gemă*, spre deosebire de cea conţinută în oceane, numită şi **s.** *marină*. Uneori se foloseşte şi termenul de **s.** *ciclică*, cea transportată

de vînt la distanţe mari de lacul de origine, în regiuni aride; vîntul o preia din ceţuri sau prin deflaţie de pe marginile unor lacuri sărate sau din sebkha; ulterior e preluată şi readusă de şiroire.

Saros (g g) Perioadă de timp de 18,6 ani în care eclipsele de Soare (41 în total) ale Lunei (30) şi mareele se repetă în aceleaşi condiţii.

Sastrugi (g) v. **Zăpadă.**

Sat (g p) Localitate de tip rural cu caracteristici edilitare economice, sociale şi culturale distincte. Sin. *aglomerare rurală*.

Saturare (a) Cantitatea maximă de apă, gaze sau ţiţei pe care o absoarbe o rocă poroasă. Cantitatea maximă de gaze sau soluţii pe care o poate conţine un volum de apă sau de aer la o temperatură şi presiune dată (în vapori, în CO_2, în CO_3Ca etc.). **S.** *carstică* — cînd golurile carstice sînt umplute pînă aproape de suprafaţa topografică, dar circulaţia este intensă.

Savană (b) Formaţiune de ierburi, pe fondul căreia apar indivizi sau grupuri dispersate de arbori şi arbuşti, caracteristică regiunilor tropicale şi, în parte, subtropicale şi musonice, în care sezoanele umede şi calde alternează cu cele uscate şi calde. **S.** tipică este cea de ierburi înalte (îndeosebi graminee) cu indivizi solitari sau pîlcuri de arbori, caracteristică zonei subecuatoriale din Africa, unde domină **s.** cu baobabi *Adansonia digitate*, din America de Sud, unde, la nord de pădurea amazoniană (în bazinul Orinocului şi Podişul Guyanelor) predomină **s.** cu acacii *(Llanos)*, iar la sud de ea (în Podişul Braziliei) **s.** cu palmieri *(Campos)* — şi din Australia de Nord, unde specifică este **s.** cu eucalipţi. Spre pădurea ecuatorială, prin îndesirea arborilor solitari şi a grupurilor de arbori, trecerea se face prin **s.**-*livadă* sau **s.**-*parc*, iar spre semideşerturile din Africa, Australia etc. trecerea se face prin **s.** de ierburi tot mai scunde şi rarefiate cu pîlcuri de arbuşti spinoşi sau suculenţi.

Savică, faza ~ (a) Fază de cutare plasată la sfîrşitul Oligocenului.

Săgeată litorală (g) Formă de acumulare marină îngustă şi foarte alungită, care are unul din capete fixat de ţărm sau de o insulă şi merge oarecum paralel cu acesta. Există şi **s.** nelegate de ţărm reprezentînd creste emerse ale plajei submerse. Cînd **s.** se dezvoltă la intrarea unui golf sau estuar poate fi unică, sau se creează două opuse, înaintînd una spre alta şi formînd un cordon, numit şi *perisip* sau *grind* (ex.: grindurile Chituc şi Perişoru ce închid laguna Razelm); pot exista şi **s.** care înaintează spre jumătatea golfului (nu spre marginea opusă), iar altele ce se formează chiar la fundul golfului luînd forma unei plaje construită din creste succesive. **S.** ce leagă ţărmul de o insulă se cheamă *tombolo* sau *săgeţi-istmuri* şi sînt construite de refracţia şi difracţia hulei faţă de insulă, pe aliniamentul de întîlnire al suitelor de unde. **S.** agăţate de cîte o insulă izolată se lărgesc în *trenă*, la adăpostul insulei, şi sînt numite *cozi de cometă*. Dacă insula a fost erodată, rămînînd în loc o mică platformă de abraziune de care se leagă **s.**, este **s.** *relictă*. Cele mai multe **s.** cu vîrf liber se alungesc prin creste succesiv recurbate spre ţărm din cauza difracţiei valurilor (**s.** *recurbate*). Punctul de întîlnire al traseului vechi cu cel nou, *punct mort* sau *fulcrum*, migrează o dată cu evoluţia săgeţii. Cele mai dezvoltate **s. l.** se întîlnesc în lungul ţărmurilor joase, unde plaja şi platforma au o pantă de cca 5‰ şi unde curenţii transportă sedimente multe. Sin. *lido*.

Sălişte (g) v. **Silişte.**

Săpare (g) Eroziune cu caracter de subminare, executată de apă (valuri, curs de apă) la baza unui versant abrupt, formînd sau nu

o firidă sau o surplombă, şi pregătind o alunecare sau o surpare.
Sărătură (h) Terenuri, reduse ca extindere, bogate în săruri, evidenţiate mai ales în perioadele secetoase. Pe timp umed, ele capătă aspect mocirlos.
Săritoare (g) Cascadă ceva mai mică.
Scara absolută de temperatură, Kelvin (c) Scară termometrică utilizată în împrejurări speciale, care notează cu 0°K cea mai coborîtă temperatură posibilă. Mărimea gradelor ei este egală cu cea a gradelor scării Celsius (1°K = 1°C) de care se deosebeşte numai prin locul de marcare a valorii zero. Astfel, 0°K reprezintă —273,15°C, iar 0°C este echivalentul lui 273,15°K. Formula de transformare în grade Celsius este: °K = (t + 273)°C.
Scara Beaufort (c) Scară a tăriei vîntului bazată pe efectele forţei lui asupra suprafeţelor acvatice întinse (mări, oceane), dar şi asupra obiectelor de pe suprafeţele continentale (arbori, construcţii etc.). Iniţial a avut 13 grade (0—12), iar din 1954 are 18 (0—17), gradul 12 fiind înlocuit de către O.M.M. prin gradele 12—17, care fac posibilă clasificarea uraganelor cu intensităţi diferite. A fost stabilită şi echivalenţa dintre gradele Beaufort şi viteza vîntului exprimată în m/s.
Scară cartografică (t) Raportul care indică de cîte ori a fost micşorat un element din teren (o lungime) pentru a fi reprezentat pe hartă. **S.** *grafică* se reprezintă printr-o linie dreaptă gradată care materializează grafic **s.** numerică. **S.** *numerică* exprimă raportul dintre o lungime măsurată pe hartă şi aceeaşi lungime măsurată în teren dar redusă la orizontală.
Scara Celsius (c) Scară termometrică avînd ca repere fixe temperatura de topire a gheţii la presiune normală (0°C) şi temperatura vaporilor de apă distilată care fierbe, de asemenea la presiune normală (100°C). Se mai numeşte şi **s.** *centigradă*. Transformarea în grade Fahrenheit se face după formula: $°C = \frac{5}{9}(°F—32)$.
Scara Fahrenheit (c) Scară termometrică avînd punctul de topire a gheţii notat cu 32°F, iar cel de fierbere a apei distilate, cu 212°F. Transformarea în grade Celsius se face cu ajutorul formulei: $°F = \frac{9}{5}°C + 32$.
Scară geocronologică (g) Încadrarea în timp, în mod succesiv a diferitelor aspecte generale sau particulare ale evoluţiei scoarţei şi suprafeţei Pămîntului, reprezentată prin următoarele trepte taxonomice: *ere*, *perioade*, *epoci*, *etaje*.
Scară limnimetrică (h) Placă gradată în centimetri, fixată ca reper pentru măsurarea nivelelor apelor unui rîu sau fluviu, peste etiaj.
Scară morfocronologică (g) Sistematizarea evoluţiei reliefului scoarţei terestre pe unităţi tot mai mici de timp, de la începuturile sale şi pînă azi, exprimată în trepte taxonomice: *epocă* (peste 100 milioane ani, timp în care s-au format unităţi de platformă sau lanţuri muntoase), *etapă* (cîteva zeci de milioane de ani, cînd s-au finisat caractere importante generale ale reliefului major sau mari unităţi morfostructurale componente celor anterioare), *fază* (cînd s-a format o suprafaţă generală de relief, un element principal morfotectonic, sau a domnit îndelungat un anume sistem morfoclimatic), *subfază* (cînd s-au format anumite nivele de eroziune sau de acumulare — piemont, terase etc.). Înainte de fază, poate fi intercalată şi *perioada* geomorfologică. V. **Geomorfocronologie.**
Scară pirheliometrică (c) Scară a intensităţii radiaţiilor de undă scurtă şi lungă care traversează atmosfera. Se cunosc: **s. p.** *europeană* (stabilită la Uppsala cu ajutorul unui pirheliometru cu compensaţie electrică, Ängström) în care constanta solară este egală cu 1,88 cal/cm² . min.; **s. p.** *americană* (stabilită la Institutul Smithsonian din Washington, cu ajutorul unui pirheliometru cu disc de argint şi curent de apă, Abbot) în care constanta solară este egală cu 1,94 cal/cm² . min. şi **s. p.** *internaţională* (stabilită în 1956, prin reducerea cu 2% a **s. p.** americane şi mărirea cu 1,5% a **s. p.** europene) în care constanta solară este de 1,91 cal/cm² . min.

Scară Reaumur (c) Scară termometrică avînd punctul de topire a gheţii notat cu 0°R, iar punctul de fierbere a apei distilate, cu 80°R. Transformarea în grade Celsius se face după formula: $°R = \frac{5}{4}°C$.
Scenariu (m) Metodă de cercetare a viitorului care prezintă succesiunea logică a evenimentelor pornind de la o situaţie actuală concretă spre situaţii intuite în viitor.
Scheletul solului (p) Totalitatea fragmentelor mai grosiere de roci sau minerale (cu diametrul mai mare de 2 mm) dintr-un sol, respectiv pietrişul, pietrele şi bolovanii.
Schimb meridional (c) Deplasare a maselor de aer cu însuşiri fizice diferite, în lungul meridianelor.
Schimb termic radiativ (c) Schimb caloric între diferitele straturi ale atmosferei, realizat prin emisia şi absorbţia radiaţiilor infraroşii.
Schimb turbulent (c) Transport vertical (ascendent şi descendent) de materie şi energie, datorat turbulenţei aerului şi avînd ca efect omogenizarea însuşirilor acestuia.
Schimbarea musonului (c) Înlocuirea musonului de vară (care bate dinspre ocean spre continent) cu cel de iarnă (care bate în sens invers).
Schimbările climei (c) Variaţii progresive sau regresive de lungă durată ale caracteristicilor climei, care au avut loc în trecutul geologic al Pămîntului şi s-au datorat fie unor cauze cosmice (schimbarea intensităţii radiaţiei solare etc.), fie unor cauze terestre (modificarea structurii suprafeţei Pămîntului).
Schiţă panoramică (g) Reprezentarea prin desen a elementelor principale ale unui peisaj, în primul rînd relieful, după proporţiile similare fotografiei. Se execută dintr-un punct dominant, fie cu ajutorul *camerei clare*, fie cu ochiul liber, eliminîndu-se amănuntele şi păstrînd numai elemente principale sau analitice. Se poate executa şi după fotografie, sau chiar de pe o hartă în curbe de nivel, caz în care cere o tehnică mai complicată.
Schorre (g) v. **Marsch.**
Sclerofite (b) Plante xerofile nesuculente (dure) cu frunze de diferite tipuri: pieloase, rigide, reduse, caduce, transformate în spini etc.
Scoarţă de alterare (g) Depozit afînat situat la partea superioară a litosferei, rezultat prin dezagregarea şi alterarea rocilor de dedesubt. Profilul său complex se compune din următoarele orizonturi (de sus în jos): argilos, argilo-detritic, detritic, rocă fisurată puternic. Produsele dezagregării pot rămîne pe loc *(eluvii)*, sînt deplasate uşor pe versant *(deluvii)*, sau au ajuns la baza acestuia unde staţionează *(coluvii)*; alteori sînt transportate şi depuse de torenţi *(proluvii)*, sau de rîuri *(aluviuni)* şi depuse peste alte formaţiuni *(***s. de a.** *acumulativă)*. Grosimea şi compoziţia **s. de a.** depind de climă, pantă şi natura rocii; în zonele reci şi în deşerturi domină dezagregările, iar în cele umede şi calde, alterările, grosimea **s. de a.** putînd atinge aici 80—100 m. În raport cu rocile de sub ea, **s. de a.** are proprietăţi noi în ce priveşte: culoarea, compoziţia, structura; este permeabilă, capilară şi mobilă. Ultimele calităţi o fac să reţină aproape în permanenţă o oarecare cantitate de apă şi aer care, cu ajutorul microorganismelor, conduc la formarea *solului*. Există urmă-

toarele tipuri zonale de **s. de a.**: *tip detritic* (litogenă; în zone și etaje reci), *argilo-siallitică* (în climatul temperat-oceanic), *carbonato-siallitică* (temperat-continentală, formată din argile și luturi loessoide, în mediu neutru sau bazic), *halosiallitică* (deșertică, cu cloruri și sulfați), *ferallitică* (ecuatorială, cu oxizi de aluminiu și fier), *lateritică* (ferallitică, cu o crustă dură dar permeabilă numită *lithomarge*, în zonele de savană și musonice).

Scoarță de dezagregare (p) Partea superioară a litosferei pînă la adîncimea la care pătrund agenții dezagregării (variațiile termice, înghețul-dezghețul, rădăcinile plantelor); v. **Dezagregare.**

Scoarța terestră (gg) Învelișul extern solid al Pămîntului care se suprapune peste *manta*, de care se separă prin discontinuitatea Mohorovicić. Se compune din două pături principale: *granitică*, sau *Sial* (ce se află în partea superioară, fiind foarte groasă pe continente, mai ales în regiunile muntoase și lipsind din anumite zone oceanice) și *bazaltică*, sau *Sima*. **S. t.** se subdivide în *plăci* și *microplăci*, cu aspect de calote sferice, care se deplasează pe partea vîscoasă a mantalei (astenosfera), se regenerează cu magmă, în *rifturile* ce le despart, și se consumă (numai pătura bazaltică) pe aliniamentele de ciocnire (subducție). Sin. *crustă*. V. **Structura Pămîntului, Litosfera.**

Scoc (g) **1.** Jgheab sau uluc. **2.** Groapă făcută de apa ce cade din scoc.

Scochină (g) Regionalism cu următoarele semnificații: 1. Vale strîmtă și adîncă, săpată de șuvoaie de apă din munte. 2. Gaură sau groapă. 3. Depresiune nivală de forma unui șanț adînc de cîțiva m și lungă de zeci sau sute de m (denumire locală în Munții Iezer și Făgăraș); sin. *șanțuri nivale*; se formează pe suprafețe nu prea înclinate prin tasarea nivală a materialelor eluviale și sufoziune, pe anumite aliniamente structurale situate sub cornișele de zăpadă. Pare a deriva din cuvîntul *scoc*.

Scorie (g) Lavă vulcanică spongioasă, cu aspect de zgură, care nu s-a degazeificat complet (luînd contact direct cu apa). Uneori termenul e folosit și pentru proiecțiile vulcanice (bombe, lapili etc.). Se folosește la filtrarea apei potabile, la betoane ușoare și izolante etc.

Scut (g) v. **Cratogen.**

Scrub (b) Formațiune densă de arbuști xerofitici cu ghimpi și cu frunze mici și tari care persistă în anotimpul uscat, întîlnită în regiunile aride ale Australiei, cu unele diferențieri: *malle-scrub*, formațiune arbustică de eucalipți pitici, caracteristică zonei subtropicale nordice a Australiei (aproximativ la N de paralela de 30° lat. nordică); *mulga-scrub*, formațiune arbustivă de acacia *(Acacia aneura*, cunoscută sub numele de *mulga)* în masa tufișurilor scunde de *Eremophilla* sp. și a ierburilor de graminee din genul *Triodia* cu frunze înguste și lungi, răsucite și acoperite de o peliculă de rășină și terminate printr-un vîrf ascuțit și tare care face traversarea imposibilă (cunoscute sub numele de *arici* sau *spinifex*), caracteristică semideșerturilor din partea centrală și vestică a Australiei; *brigalow-scrub*, formațiune de arbuști xerofili înalți de *Acacia harpophylla*, *Casuarina* etc. în amestec cu eucalipți pitici, caracteristică regiunilor tropicale din partea estică a podișului australian. Specific vegetației din regiunile aride ale Australiei (exceptînd deșerturile nisipoase sau pietroase tipice: Marele deșert de nisip, deșerturile Gibson și Victoria) este lipsa speciilor suculente și răspîndirea mare a speciilor xerofile cu frunze acoperite de pelicule rășinoase.

Scruntar (g) Acumulări de nisip și pietriș, formînd o renie, sau insule de tipul grădiștei.

Seacă, vale ~ (g) Vale fluviatilă dintr-o zonă carstică ce a rămas fără apă (a fost captată, sau apa se scurge pe sub aluviuni, sau are o scurgere temporară).

Sebkha (sebka, sebha) (h, g) Termen arab semnificînd o depresiune închisă, fără vegetație, cu efloresceațe saline în perioadele de secetă și inundabilă în sezonul ploios, fie din viituri, fie datorită ridicării apelor subterane sărate. Marginile sale au pășuni cu vegetație halofilă, numite în arabă *șot*-uri. Termenul de șot a fost extins din eroare pentru întreaga **s.** Sin. *salina*, *salar*, *alkaliflats*.

Secare (h) **1.** Încetarea scurgerii pe un curs de apă prin evaporarea rezervelor din bazin. **2. S.** lacului. **3. S.** mlaștinilor.

Secătură (gg) v. **Seci.**

Secetă (c) Fenomen meteorologic complex, caracterizat prin insuficiența sau absența totală a precipitațiilor, temperaturi ridicate și valori mari ale deficitului de saturație, extinse pe perioade lungi de timp (săptămîni și chiar luni de zile). Condițiile respective determină micșorarea rezervelor de apă ale solului și provoacă dificultăți creșterii și dezvoltării plantelor. Se disting: **s.** *atmosferică* (deficit de umezeală prelungit numai în aer) și **s.** *pedeologică* (deficit de umezeală prelungit, atît în aer, cît și în sol).

Seci (g) Teren în munte (poiană) de pe care s-a tăiat pădurea pentru pășune. Sin. *curătură*, *secătură*.

Secluzie (c) Stadiu rar și de scurtă durată în evoluția unui ciclon, constînd în contopirea fronturilor cald și rece, la o anumită distanță de punctul de convergență.

Scurgere (h, g) Deplasarea apei la suprafața uscatului (sau imediat sub ea) sub acțiunea gravitației. **1.** După poziția pe care o are **s.** în raport cu suprafața solului se deosebesc: a) **s.** *de suprafață*, care se subdivide în: **s.** *superficială* (sau *difuză*, sau *în pînză*), *șiroire* (sau **s.** *concentrată*, compusă din șiroaie și torenți) și *fluvială*; uneori termenul de fluvial le subordonează pe toate, în cadrul lui folosindu-se și termenul de **s.** *torențială* (cînd deplasarea în canal se face turbulent, respectiv cu viteză mai mare decît deplasarea undelor de suprafață); b) **s.** *subdermică*, sau *hipodermică*, sau *subsuperficială*, care străbate descendent porii necapilari ai solului și ai scoarței de alterare; c) **s.** *subterană* (rîuri subterane carstice, sau mișcarea apei din pînzele subterane); d) *sub-scurgere* sau *inferoflux* care se face sub pătura de aluviuni. **2.** După desfășurarea în timp, **s.** *fluviatilă* poate fi: *permanentă* (rîuri și fluvii), *sezonieră* (un sezon), *temporară* (durează numai o perioadă de timp dintr-un sezon oarecare), *intermitentă* (reapare la intervale regulate, sub formă de izvoare intermitente), *spasmodică* sau *episodică* (apare brusc pentru un timp scurt, ca la ueduri). **3.** După ajungerea, sau nu, la ocean: *exoreică* (72% din suprafața uscată a Pămîntului), *endoreică* (scurgeri interioare; 21% din suprafață) și *areică* (lipsită de scurgere superficială concentrată; 7%). *Regimul scurgerii* este în funcție de climă, relief, vegetație, rocă, amenajări, o mare parte sau toată apa căzută din precipitații fiind evaporată, evapotranspirată, infiltrată. Regimul se exprimă cantitativ prin diferite noțiuni: **s.** *maximă* (cea mai mare **s.** pe o unitate de timp), **s.** *minimă* (cea mai mică dintr-o unitate de timp), **s.** *totală* (scursă pe un rîu într-o unitate de timp) și **s.** *medie*, sau *medie specifică*. Dintre acestea, principală este **s.** *medie specifică* (cantitatea de apă scursă într-o unitate de timp, de pe o unitate de suprafață; (ex.: $l/s/km^2$). Pentru *scurgerea medie multianuală* se folosesc următoarele noțiuni: *debit mediu normal*, sau *debit mediu*, sau *debit modul* (m^3/s — calculat pe tot rîul), *volumul scurgerii medii* ($l/s/km^2$ — calculat într-o secțiune

de rîu pe o perioadă îndelungată), *înălțimea stratului scurgerii* (în mm), *modulul scurgerii* (volumul scurs în unitatea de timp pe unitatea de suprafață — 1 km² — exprimat în l/s/km²). Un alt indice este *coeficientul scurgerii* unui bazin, care reprezintă raportul dintre apa scursă de rețea într-o perioadă dată și cantitatea de precipitații căzută pe bazin. *Deficitul de* **s.** este cantitatea de apă evapotranspirată dintr-un bazin pe timp de un an (precipitații minus scurgerea totală).

Secundară, era ~ (a) A doua mare eră geologică cu viață. A durat cam 160 milioane de ani și cuprinde următoarele perioade: *triasic*, *jurasic*, *cretacic*. Sin. *mezozoic*.

Sediment (g) Depozit petrografic care poate avea origine detritică, chimică, sau organică și provine pe următoarele căi: dezagregarea sau alterarea rocilor preexistente, acumulări organice, precipitarea elementelor dizolvate în apă. Prin comprimare și întărire, sedimentele dau *rocile sedimentare*, care se clasifică divers, după origine (detritice, chimice, organice), după mediul de sedimentare (marine, lacustre, continentale), după compoziția chimică (silicioase, argiloase, carbonatice, saline etc.). **S.** *continentale* sînt cele mai importante pentru procesele geomorfologice actuale; ele provin din distrugerea scoarței de către diferiți agenți de eroziune: rîuri (aluviuni), vînt (loess), ghețari (morene), depozite sau **s.** *de versant* (scoarță de alterare). **S.** *marine* se clasifică mai ales după facies, respectiv mediul de depunere: litorale (nisipuri, mîluri, pietrișuri), neritice (mîluri, nisipuri), batiale (mîluri organice).

Sedimentare (g) Procesul de depunere și formare a sedimentelor în regiunile scufundate sub apă ale scoarței (oceane, mări, lacuri etc.). **S.** se face, obișnuit, stratificat.

Segregare (a) Procesul de separare a două sau mai multe elemente, reunite într-un același spațiu, după diferite criterii (greutate specifică, combinări chimice, stare fizică la un moment dat etc.). Termenul a fost folosit inițial numai pentru separări în mediul natural.

Seism (a) v. **Cutremur de pămînt.**

Seismicitate (a) Frecvența și intensitatea cu care cutremurele afectează o regiune. Se deosebesc: *regiuni aseismice* (mai ales vechile scuturi), *peneseismice* (cu cutremure slabe — Urali, Alpi etc.), *seismice* (microseisme frecvente).

Seismograf (a) Aparat care înregistrează mișcările scoarței provocate de cutremur.

Seismogramă (a) Curbă sinusoidală înregistrată de acul seismografului pe o bandă de hîrtie, în timpul unui cutremur.

Seismoscop (a) Instrument care evidențiază un cutremur dar nu-i înregistrează elementele.

Seișe (h) Oscilații ale nivelului unui lac sau unei mări (cu rezonanță mai ales într-un golf sau bazin) datorită diferențelor de presiune atmosferică sau altor cauze produse la extremitățile cuvetei; astfel, **s.** pot fi provocate de vînt sau de o ploaie puternică ce a căzut într-o parte a bazinului, de un cutremur, de grupuri ale unor mari valuri deferlante. După egalizarea presiunii de deasupra, oscilațiile apei pot continua 8—14 ore pînă se echilibrează. Denivelările produse de **s.** ating pînă la 1,5—2 m, existînd un aliniament mediu de întîlnire, unde suprafața apei nu oscilează *(punct sau linie nodală)*. Bine sesizabile sînt **s.** din lacuri (Geneva — Elveția, Balaton — Ungaria etc.); pe mări ele se suprapun cu mareele și provoacă interferențe complicate (ex., în strîmtoarea Evripos — între Grecia și Eubeea —, în V Siciliei, în Scoția etc.).

Sel (h) Puhoi de apă ce se scurge brusc, după o ploaie puternică, pe o vale mică (regionalism, Dobrogea).

Selvas, caaguazu (b) Pădure umedă tropicală, periodic inundată (Amazonia).

Semideșert (b) Regiune cu vegetație de tranziție între stepă și deșerturile extratropicale (temperate, reci) sau între savane și deșerturile tropicale, caracterizate prin precipitații reduse (100—250 mm anual), evapotranspirație intensă, amplitudini termice mari și o vegetație ierboasă rarefiată sau în pîlcuri, cu arbuști xerofili sau suculenți. Sin. *semipustiu*.

Semiologie grafică (t) Studiul semnelor grafice, folosite în cartografie, al proprietăților și raporturilor cu elementele de informație pe care le exprimă.

Semipîlnie nivală (g) Bazine de recepție torențiale situate la/sub linia zăpezilor perene, în munți ce nu depășesc această limită, care permit acumularea unor mari cantități de zăpadă, ce poate atinge rar și stadiul de firn. Sînt modelate de avalanșe, solifluxiuni, dezagregări, șiroiri (în sezonul cald). Reprezintă o fază incipientă a circurilor nivale.

Semipustiu (b) v. **Semideșert.**

Semisavană (b) Formațiune ierboasă cu efemeride și hemiefemeride (Orientul Apropiat și Asia Mijlocie).

Semn convențional (t) O schemă-simbol ce se fixează pe hartă în poziția reală a unui obiect din teren, care ocupă o suprafață mică ce nu poate fi redată la scara hărții.

Sempervirent (sempervirescent) (b) v. **Plante sempervirente.**

Senilitate (g) Stadiul de bătrînețe al ciclului de eroziune.

Seninări (g) Porțiuni înalte, uneori stîncoase, cu perspectivă largă.

Septentrional (gg) Nordic (v. **Boreal**).

Serac (g) Neregularități (mai ales transversale) ale suprafeței unui ghețar, delimitate de crevase, care se nasc din ruperea gheții la trecerea peste pante mari; în aceste sectoare apar *cascade de* **s.,** *scări și trepte de* **s.,** iar în aval ele se continuă printr-o dispunere haotică de blocuri, piramide, turnuri și alte forme bizare. (Termen francez, introdus de Saussure, în 1779.)

Sericicultură (g e) Ramură a agriculturii ce are ca obiect creșterea și înmulțirea viermilor de mătase în vederea obținerii gogoșilor destinate prelucrării.

Serir (g) v. **Reg.**

Serre (g) v. **Doab.**

Sfărîmături de gelivație (g) v. **Gelifracție.**

Sfere eoliene (g) Blocuri rotunjite prin coraziune, suspendate pe un suport îngust, formate în deșert sau semideșert (au fost descrise în Turkmenia — Pen. Mangîșlak).

Sfinți de gheață (zăpadă) (g) Resturi din blocurile de gheață sau de zăpadă rezultate dintr-o topire inegală și care capătă forme ciudate.

Shanty Town (g p) v. **Bidonville.**

Sheet-Flood (h) v. **Șiroire în pînză.**

Sheet-Wash (h, g) v. **Șiroire difuză.**

Siaj (m) Pană de poluant gazos dispersată în atmosferă cu tulburență.

Sial (g) Pătura de siliciu și aluminiu a scoarței Pămîntului.

Siallitizare (p) Proces de alterare a rocilor, caracteristic climatelor temperate moderat umede, cu formare de minerale argiloase.

Siderolitic, facies ~ (a) Care conține argile reziduale asociate cu minereu de fier în granule (oolitic). Se formează printr-o fază de alterare sub un climat cald și umed, urmată de eroziune, transport și sedimentare a alteritelor (venite de pe roci cristaline), într-un mediu lacustru (ex.: eocenul din regiunea Gilău — Căpuș).

Sierra (g) Lanț muntos sau culme muntoasă, în țările de limbă spaniolă.

Sif (g) Muchia sau creasta unei dune mobile, rezultată din întîlnirea celor două suprafețe (arab). Prin extensiune, termenul e folosit și pentru aliniamentele de dune sinusoidale.

Sifon (g) Tunel carstic cu traiect de U întors, prin care se scurge apa,

din unele goluri carstice, sub formă de izbucuri.

Silex (a) Amestec de opal cu silice foarte fin cristalizată, care formează concreţiuni în unele calcare. Sin. *cremene*.

Silice (a) Bioxid de siliciu. Se găseşte abundent în scoarţa terestră sub formă de silicaţi (compuşi cu diverse minerale).

Silicicole (b) Plante adaptate la substrat (rocă, sol) silicos.

Silişte (g) **1.** Loc pe care a fost sau este aşezat un sat. **2.** Loc neted necultivat sau plantat cu pomi.

Sill (a) Magme intruzive dispuse sub formă de pînză între două strate sedimentare, relativ orizontale. Cînd stratele mai moi de deasupra sînt îndepărtate de către eroziune, **s.** devine un platou structural.

Silvotundră (b) Zonă de tranziţie între pădurea de conifere (taiga) şi tundră, cu întrepătrunderi ale celor două formaţiuni.

Silvostepă (b) Zonă de tranziţie între pădurea de foioase şi stepa temperat continentală, caracterizată printr-un peisaj mozaicat de comunităţi ierboase, lemnoase arbustive şi lemnoase arborescente. Sin. *antestepă*.

Sima (a) Pătura de siliciu şi magneziu situată la baza scoarţei Pămîntului.

Simbioză (b) Formă de convieţuire a două sau mai multe specii de organisme vii, pe bază de avantaje reciproce. Ex.: lichenii (**s.** între o algă şi o ciupercă), leguminoasele (în **s.** cu *Rhizobium*) etc.

Sinclinal (g) Parte a unei cute de strate, care are concavitatea orientată în sus. În axul **s.** pot apare roci mai tinere, iar pe flancuri mai vechi. Corespunde adesea cu văi de **s.**, înşeuări, depresiuni, alteori însă cu interfluvii (**s.** suspendat).

Sinclinal suspendat (g) v. **Cutare, Relief de ~.**

Sinclinoriu (g) Grupare de cute (anticlinale şi sinclinale) care, pe total, are caracter de sinclinal. Opus: *anticlinoriu*.

Sinecliză (g) Formă structurală principală negativă în cuprinsul platformelor, mărginită de flexuri şi falii, umplută cu sedimente foarte groase şi cu tendinţă de lăsare, extinsă uneori pe sute şi mii de km. (Ex.: *depresiunea* Bîrladului).

Sinergism (m) Acţiunea corelată a două sau mai multe substanţe chimice care au valoare mai mare decît suma efectelor substanţelor respective luate separat.

Singenetic (a) Care se naşte în acelaşi timp (ex.: erupţii sau lave apărute o dată cu unele cutări orogene, văi impuse sau formate o dată cu înălţarea munţilor etc.).

Sinuozitate (h) Parte a unui curs de rîu care nu este dreaptă, prezentînd ondulaţii sau chiar coturi unghiulare succesive. Meandrul este o sinuozitate curbă, cu o buclă de cel puţin 180° şi cu maluri asimetrice.

Sinuzie (b) Comunităţi mai mici şi mai puţin autonome de organisme decît biocenozele, cu forme de viaţă şi cerinţe ecologice foarte asemănătoare şi locuind în microbiotopuri.

Sistem (m) Mulţime de elemente diferite între care există o multitudine de relaţii care transformă elementele respective dintr-o asociaţie amorfă într-un tot unitar, integral, cu legi de funcţionare proprii numai lui. Orice **s.** funcţionează într-un anumit mediu înconjurător, are o anumită structură şi se caracterizează printr-o anumită succesiune de stări în timp. Structura **s.** este reprezentată de întreaga ţesătură de elemente şi relaţiile energetice şi substanţiale care le leagă după un program specific numai lui. Limita **s.** este dată de marginea pînă la care se manifestă legile structurii sale. Dincolo de această limită se află mediul înconjurător al **s.** cu care acesta are schimburi continue. Starea **s.** este reprezentată de schimbările în timp ca urmare a funcţionării sale şi a relaţiilor cu mediul său înconjurător.

Sistem baric (c) Formă a reliefului cîmpului baric, care poate fi pozitivă (anticiclonul, dorsala anticiclonică) sau negativă (ciclonul, talvegul depresionar).

Sistem de eroziune (g) Modul de asociere teritorială a proceselor şi agenţilor externi, care contribuie la modelarea reliefului, sub acţiunea unui anumit tip de climat sau agent (A. Cholley, 1950). Au fost distinse: **s. de e.** *fluviatilă* (extins aproape pe tot uscatul), **s. de e.** *al regiunilor aride* şi **s. de e.** *al regiunilor glaciare*. Noţiunea este echivalată uneori cu: *sistem morfogenetic* şi *sistem morfoclimatic*.

Sistem morfoclimatic (g) Vaste ansambluri teritoriale pe care se grupează procesele şi agenţii morfogenetici care au, fie o dominantă fizică (zonele reci, aride, etajul glaciar, tundra şi stepa), fie o dominantă biologică şi pedologică, respectiv chimică (pădurea ecuatorială, temperată şi savanele). Subordonat lui ar fi *sistemul morfogenetic*, dar, adesea, prin **s. m.** se înţelege acelaşi lucru cu **s.** *morfogenetic*.

Sistem morfogenetic (g) Combinarea proceselor şi agenţilor de eroziune pe zone, subzone, etaje sau medii bioclimatice. (Ex.: deşerturi cu ierni reci, deşerturi calde, temperat umede, temperat continentale sau, **s. m.** muntos, deluros, de cîmpie, carstic.) V. **Sistem de eroziune, Eroziune.**

Sistem muntos (g) Ansamblu de lanţuri muntoase format în timpul unei aceleiaşi orogeneze, evoluat morfologic prin aceleaşi epoci şi etape şi cu structuri geologice şi geomorfologice similare (ex., **s. m.** alpin, **s. m.** hercinic, **s. m.** andin, **s. m.** apalaşian etc.).

Sistem noros (c) Asociere de nori migratori cu caracteristici diferite, care se succed pe distanţe şi intervale mari, întotdeauna în aceeaşi ordine (ex.: **s. n.** al frontului cald format din genurile Ci, Cs, As şi Ns).

Sistem teritorial geomorfologic (g) Treaptă taxonomică în regionarea geomorfologică reprezentînd o grupare de unităţi similare; poate avea 1—3 ordine de mărime (ex.: Subcarpaţii Buzăului — I, Dealurile Nişcovului — II, Dealurile Istriţei — III). Sin. *grupare geomorfologică*.

Sistemul român de clasificare a solurilor (p) Actualul sistem de clasificare a solurilor, publicat în 1980. **S.** cuprinde 10 clase, 39 tipuri, 470 subtipuri şi un număr mult mai mare de unităţi taxonomice de rang inferior (varietate, familie, specie, variantă). Acest sistem (general, unitar, obiectiv, codificat, deschis) are avantajul că, la nivel superior, ne conectează la clasificările moderne pe plan mondial, îndeosebi la clasificarea generală FAO — UNESCO, iar pe de altă parte, că este adaptat şi detaliat în funcţie de condiţiile concrete ale ţării noastre şi de necesităţile practice ale agriculturii şi silviculturii.

Situare (g p) Totalitatea datelor (elementelor) geografice care au contribuit la dezvoltarea unei aşezări umane. **S.** este o noţiune mai cuprinzătoare decît *poziţia* (situl), ea exprimă uneori şi relaţii mai îndepărtate: vecinătatea unui fluviu navigabil, apropierea unei trecători, coordonarea de către o axă de circulaţie. **S.** poate evolua (devierea circulaţiei, schimbări economice ş.a.), avînd deci şi o valoare istorică.

Situaţie sinoptică (c) Totalitatea formaţiunilor barice, maselor de aer şi fronturilor, care determină starea vremii într-o regiune oarecare, la un moment dat.

Sizigiu (gg) Poziţia în care Luna (sau o planetă oarecare) se află pe aceeaşi linie cu Pămîntul şi Soarele. În cazul Lunei, ea se află la sizigii de două ori pe lună (la conjuncţie şi la opoziţie), cînd au loc şi mareele maxime.

Skärgård (skargaard) (g) Platformă litorală puţin adîncă în zona ţărmu-

rilor cu fiorduri pe care se află diseminate multe insule și stînci *(grădină de stînci)*, realizate prin eroziunea litorală a formelor minore ale *strandflat*-ului pe cale de emersiune.

Skjären (șer) (**skjärs**) (g) Termen norvegian ce semnifică arhipelaguri cu mici insule stîncoase, dar șlefuite, și morenaice (foste drumlinuri), din regiunile de litoral ale unor vechi cîmpii glaciare submerse.

Slikke (g) v. **Marsch.**

Slush (h) (engl.) v. **Gheață de mare.**

Smîrc (h) Ochi de apă pe un teren mlăștinos; loc mocirlos acoperit cu vegetație.

Smogul oxidant (m) Poluant rezultat dintr-o succesiune de reacții chimice, declanșate de radiația solară, între oxizii de azot și hidrocarburi, cu formarea de ozon, formaldehidă, acroleină, peroxizi. **S. o.** este caracteristic marilor orașe cu circulație intensă de automobile, radiație solară puternică și perioade îndelungate de inversiuni termice. Orașul Los Angeles este tipic în acest sens.

Smolniță, smoniță (p) v. **Vertisol.**

Soare (gg) Steaua în jurul căreia se învîrte Pămîntul și de la care primește lumină și căldură.

Sokhrat (g) Creastă cuarțitică de mici dimensiuni în relieful de tip apalașian. Termen arab.

Soclu (g) Fundamentul cristalin, dur, metamorfozat și granitizat, al unităților de platformă. S-a format în precambrian prin mai multe cicluri orogenice și de peneplenizare. Sub aspect tectonic se poate prezenta sub două stiluri: în regim de extensiune (falii normale care dau: trepte, horsturi și grabene, sau structuri în tablă de șah) și în regim de compresiune (falii inverse, cu încălecări, sau deformări plastice cu rază mare de curbură de tipul bombărilor). **S.** fără cuvertură sedimentară se numește *scut* (v. **Platformă**).

Sodom (c) Ploaie torențială urmată de viituri (regionalism); alunecare.

Solfatare (g) Emanații gazoase vulcanice, bogate în vapori de apă, dioxid de carbon și hidrogen sulfurat. Prin oxidarea H_2S se poate depune sulf. Emanarea de **s.** urmează paroxismului vulcanic și poate continua mult și după stingerea vulcanului.

Sohodol (g) Albie sau vale seacă, din regiunile carstice, rezultată prin pierderea apei într-un ponor, prin fisuri, sau sub aluviunile patului. La ploi poate avea o curgere temporară (ex.: Jiul de Vest — amonte de Cîmpul lui Neag, sau Sohodolul — afluent al Tismanei).

Sol (p) Corp natural și mijloc de producție **1.** Corp natural produs și component integrat peisajului geografic, datorită formării și evoluției sale sub influența continuă și interdependentă a factorilor mediului geografic (rocă, relief, apă, climă, vegetație, faună, om). **2.** Mijloc de producție în agricultură și silvicultură datorită însușirii sale esențiale — fertilitatea.

Sol agricol (p) Sol cu folosință agricolă (arabilă, viticolă, pomicolă sau de pajiște), a cărui evoluție naturală este modificată într-o măsură mai mică sau mai mare prin cultivare.

Solarimetru (c) Instrument pentru măsurarea intensității radiației globale.

Sol aluvial (p) Tip de sol, format pe depozite recente fluviale, fluviolacustre sau lacustre. Succesiunea sintetică de orizonturi: A — C (sau R).

Sol amfigleic (p) Sol hidromorf la care excesul de umiditate se datorește atît apei freatice cît și apei stagnante de suprafață.

Sol argiloiluvial (p) v. **Argiluvisol.**

Sol artificial (p) Amestec artificial de diferite materiale (pămînt de țelină, mraniță, turbă, rumeguș, nisip, bălegar etc.) folosit ca suport nutritiv pentru plantele cultivate în sere sau în alte condiții speciale.

Sol automorf (p) v. **Sol zonal.**

Sol azonal (p) Veche denumire pentru solurile de evoluție incipientă, fără orizonturi distincte, formate pe depozite recente (aluviale, coluviale, eoliene, morenaice etc.) în zone pedografice diferite.

Sol bălan (p) Tip de sol din clasa molisolurilor cu conținut moderat de humus și cu carbonați de la suprafață. Succesiune tipică de orizonturi: Am-AC-Cca. Sin. *sol castaniu deschis*, **s.** *brun deschis de stepă uscată*, **s.** *brun cenușiu de stepă uscată*. În țara noastră deține areale mai importante în stepa dobrogeană. Corespunde pp castanoziomurilor (îndeosebi calcice) din legenda FAO.

Sol brun acid (p) Tip de sol din clasa cambisolurilor, cu reacție accentuat acidă și cu grad scăzut de saturație în baze (sub 55%). Succesiune tipică de orizonturi: Ao-Bv-C sau R. Este reprezentativ pentru etajul mijlociu montan din Carpații noștri. Corespunde pp cambisolurilor (îndeosebi districe) din legenda FAO.

Sol brun argiloiluvial (p) Tip de sol din clasa argiluvisolurilor, cu orizont B argiloiluvial sub un Ao sau Am, deci fără orizont E. Succesiune sintetică de orizonturi: Ao (sau Am)-Bt-C sau R. Sin. **s. b.** *de pădure*, **s.** *silvestru brun*. În țara noastră apare ca areale reduse și dispersate în regiunea dealurilor (și cîmpiilor vestice și nord-vestice) din zona forestieră mai umedă. Corespunde pp luvisolurilor (îndeosebi calcice) din legenda FAO.

Sol brun de pădure (p) v. **Sol brun argiloiluvial.**

Sol brun eu-mezobazic (p) Tip de sol din clasa cambisolurilor, cu reacție slab acidă-neutrală și saturație eubazică sau mezobazică (peste 55%). Succesiune sintetică de orizonturi: Ao (sau Am)-Bv-C sau R. Este reprezentativ pentru etajul inferior montan, dar poate fi întîlnit și în regiunile colinare ale țării. Corespunde pp cambisolurilor (îndeosebi eutrice) din legenda FAO

Sol brun feriiluvial (p) Tip de so' din clasa spodosolurilor, fără orizont eluvial deasupra orizontului B spodic. Succesiune tipică de orizonturi: Aou (sau Au)-Bs-R sau C. Este reprezentativ etajului montan mijlociu al Carpaților, făcînd tranziția între solul brun acid și podzol. Sin. **s. b.** *podzolic*. Corespunde pp podzolurilor (îndeosebi leptice) din legenda FAO.

Sol brun luvic (p) Tip de sol din clasa argiluvisolurilor, cu orizont eluvial deasupra orizontului B argiloiluvial. Succesiune tipică de orizonturi: Ao-El-Bt-C. Este tipul de sol cel mai răspîndit din regiunile deluroase ale țării noastre (coborînd și la nivelul cîmpiilor din nord-vest). Sin. **s. b.** *podzolit*. Corespunde pp luvisolurilor din legenda FAO.

Sol brun podzolic (p) v. **Sol brun feriiluvial.**

Sol brun podzolit (p) v. **Sol brun luvic.**

Sol brun roșcat (p) Tip de sol din clasa argiluvisolurilor, caracterizat prin absența unui orizont eluvial și prezența unui A brun roșcat, urmat de B argiloiluvial roșcat sau roșcat-bruniu. Succesiune sintetică de orizonturi: Ao (sau Am)-Bt-C. Sin. **s. b. r.** *de pădure*, **s.** *silvestru* **b. r.** Este reprezentativ pentru pădurile de cvercinee cu esențe termofile din sudul și sud-vestul țării, cu climat submediteranean. Corespunde pp luvisolurilor din legenda FAO.

Sol brun roșcat de pădure (p) v. **Sol brun roșcat.**

Sol brun roșcat luvic (p)Tip de sol din clasa argiluvisolurilor, caracterizat prin prezența unui orizont eluvial deasupra unui orizont B argiloiluvial roșcat sau brun roșcat. Succesiune tipică de orizonturi: Ao-El-Bt-C. Sin. **s. b. r.** *podzolit*. Îl întîlnim în nord-vestul Cîmpiei Române și în sudul Podișului Getic. Corespunde pp luvisolurilor din legenda FAO.

Sol brun roșcat podzolit (p) v. **Sol brun roșcat luvic.**

Sol cambic (p) v. **Cambisol.**

Sol cenușiu (p) Tip de sol inclus în clasa molisolurilor, dîndu-se prioritate diagnostică orizontului A molic (urmat de un A molic-eluvial și B argilo-iluvial). Succesiune tipică de orizonturi: Am-AmeBt-C sau Cca. Sin. **s. c.** *de pădure.* Ocupă areale mai importante în podișul Moldovei și în Dobrogea de Nord. Corespunde pp greiziomurilor (și uneori faeoziomurilor) din legenda FAO.

Sol cenușiu de pădure (p) v. **Sol cenușiu.**

Sol cernoziomoid (p) Tip de sol cu profil de cernoziom (Am-AC-C), cernoziom cambic (Am-Bv-C) sau cernoziom argiloiluvial (Am-Bt-C), format (extrazonal) în condiții de climat mai umed și mai răcoros decît cel de stepă-silvostepă. Datorită generalizării orizontului A molic, este inclus în clasa molisolurilor. Ocupă areale mai importante în Podișul Sucevei, în unele depresiuni subcarpatice (Neamțului, Cracău-Bistrița) și intracarpatice (Brașovului) etc. Sin., mai frecvent, *pratoziom*, *bruniziom*, **s.** *de prerie.* Corespunde pp faeoziomurilor, cernoziomurilor și greiziomurilor din legenda FAO.

Sol coluvial (p) **v. Coluvisol.**

Sol de pajiște alpină (p) v. **Sol humico-silicatic.**

Sol de marșe (p) Sol de mlaștină sau fîneață-mlaștină din lungul estuarelor și zonelor litorale temperate. Cele mai tipice marșe sînt în lungul zonei litorale sudice a Mării Nordului. Se include pp în fluvisolurile și gleisolurile din legenda FAO.

Sol de pajiște alpină (p) v. **Sol humico-silicatic.**

Sol de prerie (p) Termen general folosit pentru a indica solurile preriilor nord-americane. Corespund unor faeziomuri, cernoziomuri și castanaziomuri din clasificarea FAO, unor molisoluri din sistemul român de clasificare.

Sol desfundat (p) Tip de sol cu orizonturi deranjate și amestecate pe cel puțin 50 cm, prin desfundare sau altă acțiune mecanică. V. **Orizont D.**

Sol de tundră (p) Sol format sub vegetație de tundră, caracterizat printr-un orizont turbos urmat de un orizont de glei sau de roca dezagregată pînă la permafrost. Corespunde pp histosolurilor și gleisolurilor gelice din legenda FAO.

Sol extrazonal (p) Sol cu morfologie și proprietăți identice cu/sau apropiate de ale unuia din solurile cu răspîndire zonală, dar care se întîlnește în afara zonei bio-pedo-climatice corespunzătoare lui — datorită unor cauze locale favorizante.

Sol fosil (p) Paleosol izolat de condițiile actuale de pedogeneză prin acoperire cu sedimente noi.

Sol galben subtropical (p) v. **Jeltoziom.**

Sol gleic (p) Tip de sol, inclus în clasa solurilor hidromorfe. Orizontul diagnostic este cel gleic, situat sub/sau asociat cu A (ocric, molic, umbric), T sau B cambic. Succesiune tipică de orizonturi: Ao-AGo-Gr. Corespunde pp gleisolurilor din legenda FAO.

Sol halomorf (p) Clasă de soluri care grupează solurile cu conținut ridicat de săruri solubile. **S. h.** poate fi salin (v. **Solonceac**) sau alcalic (v. **Soloneț**).

Sol hidromorf (p) Clasă de soluri care grupează solurile formate în condițiile unui exces temporar, prelungit sau permanent de umiditate. Excesul de umiditate poate proveni din apa freatică la mică adîncime (ducînd la formarea orizontului gleic, diagnostic pentru *lăcoviște, sol gleic*) sau din apa stagnată în partea superioară a profilului (ducînd la formarea orizontului pseudogleic, diagnostic pentru *solul pseudogleic*).

Sol humico-silicatic (p) Tip de sol inclus în clasa umbrisolurilor, datorită prezenței orizontului A umbric (sau A ocric-umbric). Succesiune tipică de orizonturi: Au (sau Aou)-AC (sau AR)-C (sau R). Este reprezentativ pentru majoritatea pajiștilor alpine din Carpații noștri. Corespunde pp rankerelor din legenda FAO.

Solifluxiune (**soliflucțiune**) (g) Sensul larg este de alunecare pe versanți a unor materiale noroioase superficiale (sol sau pătură de alterare) datorită creșterii locale a conținutului de apă la dezgheț, de obicei în regim periglaciar. Sensul restrîns se referă numai la acele alunecări mici și lente, cînd apa provine din dezghețul solului, numite și: *gelifluxiuni, criosolifluxiuni*, sau *congelifluxiuni*; acestea sînt, obișnuit, *solifluxiuni laminare*, subțiri și de mici dimensiuni, dezvoltate pe versanții cu pantă mică, dar repetate pe mari suprafețe; ele poartă nume locale variate *(foirage* în Franța; *borșituri, goarțe, delnițe* în România*)*. Există însă și **s.** impuse de precipitații, topirea zăpezii, sau chiar de apa freatică. Acestea au, mai ales, formă de *limbi de noroi* și dau curgeri mai groase; se compun dintr-un abrupt de obîrșie, numit *nișă de solifluxiune*, sau *nișă de dezlipire*, sau *de rupere* (are forma unei cavități semicirculare) și din *limba de solifluxiune*, sau *lupa de solifluxiune* (cînd e vorba de o curgere mică). În limba engleză există termenul de *head*, pentru solifluxiuni vechi, iar termenul italian de *frana* exprimă atît solifluxiuni, dar și alunecări în general etc.

Sol intrazonal (p) Sol format sub influența dominantă a unuia din factorii locali (relief, rocă, exces de umiditate, exces de săruri), independent (sau slab dependent) de zonalitatea bio-pedoclimatică (ex.: solurile litomorfe, hidromorfe, halomorfe, neevoluate).

Sol îngropat (p) Paleosol acoperit de o cuvertură subțire de depozite mai noi (loessice, aluviale, coluviale, proluviale, morenaice etc.) sau de o cuvertură mai groasă dar permeabilă, încît el nu este izolat complet de unele procese pedogenetice actuale (carbonatare, salinizare, gleizare etc.).

Sol laterit (p) v. **Laterit.**

Sol litomorf (p) Veche clasă de soluri în formarea cărora rolul hotărîtor îl joacă roca de solificare cu proprietăți extreme chimico-mineralogice (calcar, dolomit, gips, roci vulcanice) sau granulometrice (argilă, nisip). În actualul sistem român de clasificare, solurile respective sînt distribuite în alte clase, prin acordarea priorității altor criterii diagnostice.

Sölle (g, h) Termen german pentru depresiuni lacustre de mici dimensiuni (20—300 m, în diametru) schițate în regiuni morenaice sau pe *sandre*, fixate între două cordoane de morenă, sau pe locul unui sîmbure de gheață stagnantă sau gheață moartă topită. În regiunile din sudul Marilor Lacuri americane, **s.** sînt foarte dese și mari, formînd așa-numitele *cîmpii cu gropi (pitted plains).*

Sol maroniu mediteranean (p) Sol de culoare maronie sau brun-maronie format pe alte roci decît cele puternic carbonatice (calcare, dolomite), în condițiile climatului și vegetației de tip mediteranean.

Sol mlăștinos (p) v. **Sol turbos.**

Sol neevoluat (p) Clasă de soluri cu profil slab diferențiat (cel mult orizont A urmat de materialul parental) datorită timpului scurt în care a fost supus procesului de pedogeneză, sau rocii dure și greu alterabile pe care se formează, sau proceselor de eroziune geologică ori accelerată, sau intervenției omului prin desfundare ori acumulare de diverse materiale.

Sol negru acid (p) Tip de sol inclus în clasa umbrisolurilor, datorită prezenței orizontului A umbric. Succesiune tipică de orizonturi: Au-Bc-C sau R. Formează areale

reduse în Carpaţi, cu deosebire în etajul solurilor brune acide. Corespunde pp cambisolurilor din legenda FAO.

Sol negru clinohidromorf (p) Tip de sol din clasa solurilor hidromorfe caracterizat prin culoare închisă pînă la neagră şi conţinut ridicat de humus pe o grosime apreciabilă, la care se asociază fenomene de pseudogleizare în partea superioară a profilului şi de gleizare în partea inferioară a acestuia. Succesiune tipică de orizonturi: Amw-BvwG-Bv-C, sau Amw-BvwG-CGo. Apare în areale disjuncte pe versanţii (îndeosebi în partea lor inferioară) modelaţi pe marne din regiunile deluroase mai umede ale ţării. Sin. **s. n.** *de fineaţă*.

Sol negru de fineaţă (p) v. **Sol negru clinohidromorf.**

Sol negru tropical-subtropical (p) Sol gros, argilos, de culoare închisă, format în condiţii de climat cald, periodic umed, de pe depozite argiloase montmorillonitice, provenite, în majoritatea cazurilor, din alterarea rocilor eruptive bazice (bazalte, gabrouri). Corespunde pp vertisolurilor din legenda FAO.

Solodic (p) Subdiviziune a planosolurilor din legenda FAO, definită prin prezenţa sodiului (peste 6%) în complexul adsorbtiv al orizontului slab permeabil.

Solonceac (p) **1.** Tip de sol din clasa solurilor halomorfe definit prin prezenţa orizontului salic în primii 20 cm. Succesiune tipică de orizonturi Aosa-AC-C. Sin. *sol salin*. **2.** Unitate principală de soluri care, în legenda FAO, grupează solurile cu o puternică salinitate.

Solonetizare (p) Proces de pedogeneză ce constă în înlocuirea parţială a cationilor din complexul adsorbtiv al solului cu ioni de sodiu care, concentrîndu-se, duc la formarea orizontului natric.

Soloneţ (p) **1.** Tip de sol din clasa solurilor halomorfe, caracterizat prin prezenţa orizontului natric în primii 20 cm sau în Bt natric. Succesiune tipică de orizonturi: Ao-Btna-C sau CGo. Sin. *sol alcalic*. **2.** Unitate principală de soluri în legenda FAO, care grupează solurile cu orizont B natric.

Sol organic (p) Clasă de soluri care, în sistemul român de clasificare, grupează solurile cu orizont organic hidromorf (turbos). Sin. **s.** *turbos*, *histosol*. Corespunde pp histosolurilor din legenda FAO.

Sol podzolic argiloiluvial (p) v. **Luvisol albic.**

Sol podzolic feriiluvial (p) v. **Sol brun feriiluvial.**

Sol pseudogleic (p) Tip de sol inclus în clasa solurilor hidromorfe. Se caracterizează prin prezenţa orizontului pseudogleic, asociat orizonturilor A sau E şi părţii superioare pînă la întregul orizont B. Succesiune tipică de orizonturi: Aow-AoW-BW-C. Apare în areale dispersate, corespunzătoare suprafeţelor cvasiorizontale din aria argiluvisolurilor.

Sol roşu (p) v. **Terra rossa.**

Sol roşu de savană (p) Termen general pentru solurile bogate în oxizi de fier îndeosebi, caracteristice savanelor subecuatoriale şi musonice. Corespunde pp feralsolurilor din legenda FAO.

Sol roşu subtropical (p) v. **Crasnoziom.**

Sol salin (p) v. **Solonceac.**

Sol silvestru brun (p) v. **Sol brun argiloiluvial.**

Sol silvestru brun roşcat (p) v. **Sol brun roşcat.**

Sol spodic (p) v. **Spodosol.**

Solstiţiu (gg) Moment din timpul unui an cînd Soarele atinge cea mai mare înălţime deasupra orizontului (21 iunie — **s.** *de vară* — ziua cea mai lungă), sau cea mai mică înălţime (21 decembrie — **s.** *de iarnă* — ziua cea mai scurtă). La Bucureşti (44°24′51″, lat. N) ziua cea mai lungă are 15 ore şi 30 minute.

Sol turbos (p) v. **Sol organic.**

Solum (p) Partea profilului de sol cuprinzînd totalitatea orizonturilor

de deasupra orizontului C sau R.

Sol umbric (p) v. **Umbrisol.**

Soluri poligonale (g) Termen generalizat pentru complexul de microforme cu contur geometric (inelare, poligonale, reticulare) formate în condiţii periglaciare. Cu caracter tipic şi pe suprafeţe întinse se întîlnesc în cîmpurile netede şi aproape lipsite de vegetaţie ale tundrelor arctice.

Soluri striate (g) v. **Soluri poligonale.**

Soluţia solului (p) Apa din sol încărcată cu substanţe dizolvate în ea.

Sol veşnic îngheţat (g) v. **Gelisol.**

Solz (a) **1.** Cută-falie. **2.** Fragment de structură geologică variată delimitat de falii ce se întretaie pieziş.

S. sînt caracteristici mai ales structurilor şariate (încălecate) şi pot rezulta atît din împingeri orizontale, cît şi din mişcări verticale.

Sol zonal (p) Sol caracteristic unei zone geografice, el reflectînd condiţiile bioclimatice ale zonei respective. Sin. **s.** *automorf*.

Soma (**Somma**) (g) Creasta unei caldeire care înconjoară un con vulcanic mai nou (de la creasta marginală a Vezuviului, denumită Monte Somma).

Sondaj acustic (c) Cercetarea structurii şi diferitelor însuşiri ale atmosferei înalte, pe baza observaţiilor efectuate asupra undelor sonore.

Sondaj aerologic (c) Măsurarea diferitelor elemente meteorologice din atmosfera liberă prin mijlocirea unor aparate transportate spre înălţimi cu ajutorul zmeului, balonului captiv, aerostatului, rachetei şi satelitului meteorologic.

Sondaj marin (h) Operaţiunea de măsurare a fundului oceanic, numită şi *batimetrie*. La început se făcea cu firul cu plumb, apoi cu ecoul sunetelor şi ultrasunetelor; în prezent se realizează profile continui topografice pe cale electronică.

Sorb (g, h) Deschidere mică, rotundă şi verticală, în albia unui rîu ce curge pe calcare şi în care acesta este absorbit în interiorul carstului. Se deosebeşte de *ponor* prin aceea că poziţia sa este verticală pe albie (nu laterală ca la ponor), apa curge sub presiune (la ponor curge liber), iar în timpul viiturilor **s.** nu poate evacua surplusul de apă, formîndu-se deasupra sa un lac temporar.

Sotch (g) Termen francez pentru *uvala*.

Spălarea solului (g) v. **Spălare în suprafaţă.**

Spălare în suprafaţă (g) Îndepărtarea, prin triere, a particulelor fine din depozitele eterometrice de la suprafaţă, de către apa de ploaie.

Specie (b) Unitate fundamentală folosită în clasificarea plantelor şi animalelor; defineşte un grup de indivizi cu compatibilitate sexuală, cu foarte mare asemănare morfofiziologică şi cu aceleaşi pretenţii ecologice.

Specie de sol (p) Unitate taxonomică de nivel inferior (în sistemul de clasificare), separată pe baza texturii solului şi, la solurile organice, pe baza gradului de transformare a materiei organice.

Specii de nori (c) Subunităţi taxonomice ale clasificării morfologice internaţionale a norilor, subordonate genurilor. Se individualizează în funcţie de forma (bancuri, straturi, baloturi etc.), dimensiunea (atît a elementelor constitutive, cît şi a întregului nor), structura microfizică (picături, cristale etc.) şi procesele care conduc la formarea lor. Spre deosebire de genuri, care nu pot avea mai multe specii dintr-o dată (ele eliminîndu-se unele pe altele), acestea din urmă pot aparţine mai multor genuri (ex. specia „lenticularis“ apare la genurile Cirrocumulus, Altocumulus şi Stratocumulus). Clasificarea morfologică internaţională numără în total 14 **s. de n.** şi anume: fibratus(fib), uncinus(unc), spissatus(spi), castellanus(cas), floccus(flo), stratiformis(str), nebulosus(neb), lenti-

cularis(len), fractus(fra), humilis (hum), mediocris(med), congestus(con), calvus(cal) și capillatus-(cap).

Speologie (g) Știință ce se ocupă cu studiul complex al peșterilor. **S.** *fizică* cercetează: geologia, geomorfologia, hidrologia, microclimatul, iar *biospeologia* se ocupă cu biologia peșterilor.

Spinare de balenă (g) v. **Pediment.**

Spinări de berbeci (g) v. **Roci mutonate.**

Spodic (p) v. **Orizont B spodic.**

Spodosol (p) Clasă de soluri care, în sistemul român de clasificare, grupează solurile la care orizontul B spodic este diagnostic. Corespunde podzolurilor din legenda FAO.

Spongolite (g) Formă cu aspect de burete ce apare pe pardoseala unor peșteri, prin eroziune diferențială cauzată mai ales de viituri.

Spontane (b) Specii sălbatice.

Spray (**șprei**) (h) Pulverizarea și proiectarea apei de mare ca urmare a deferlării valurilor pe faleză sau prin retezarea de către vînturile violente a crestei valurilor.

Spumă de mare (h) **1.** Aglomerarea unei mari cantități de bule de aer pe suprafața mării, formate prin răsturnarea crestei valurilor la întîlnirea curenților, sau în urma vapoarelor. Apare îndeosebi în zone cu materii organice dizolvate (coloizi), cu un pH alcalin și cu diferență mare de temperatură între aer și apă. **2.** Denumire populară pentru *piatra ponce.*

Stabilitate (c) v. **Echilibru stabil.**

Stadie (t) Miră cu diviziuni din cm în cm, folosită în ridicări topografice expeditive pentru măsurarea indirectă a distanțelor cu tahimetru.

Stadiu de evoluție a reliefului (g) v. **Ciclu eroziunii.**

Stadiu glaciar (g) Are două înțelesuri: 1. Parte a unei faze glaciare care a avut 1—3 oscilații puternice de înaintare (stadiu) și de retragere (interstadiu), ca de ex., Würm I, II, III. 2. Moment important de staționare a frontului glaciar în așa-numita fază de retragere, termen folosit mai ales pentru retragerea glaciară würmiană (cu stadiile: finiglaciar și postglaciar). Pentru momentele mai scurte de staționare a ghețarului, cînd se creează unul sau cîteva arcuri morenaice, se folosește termenul de *epistadiu.* V. **Riss.**

Stalactite (g) Forme de tipul țurțurilor lipite de tavanul peșterilor. Iau naștere prin depunerea carbonatului de calciu din apa saturată ce ajunge pe tavan și cade în picături spre podea. Obișnuit, **s.** au formă cilindrică sau conică, dar pot apare și sub formă de *stalactite-draperii, policandru,* sau extinse pe direcții excentrice față de verticală (rectilinii sau curbe, mai ales unde sînt curenți de aer). În secțiune, **s.** au un canal central și o structură concentrică, uneori cu colorațiuni variate (din diferitele depuneri ce se fac în anumite momente — de ex., limonit etc.). Se pot forma și din sare, gips etc.

Stalagmite (g) Concrețiuni de calcar cristalizat, depuse pe podeaua unei peșteri, de cele mai multe ori pe verticala unei stalactite. Crește de jos în sus (invers ca la stalactite), are forma obișnuită de conuri cu vîrful în sus, sau de cilindrii, cu o mică scobitură în vîrf, unde cad picăturile de apă; există însă și **s.** cu multe alte forme, uneori bizare. Așa de ex., așa-numita *tencuială stalagmitică* — concrețiuni mici dispuse într-o pătură subțire ce acoperă toată suprafața unor peșteri, de la tavan la podea. Uneori pot apare și **s.** *de gheață* (ex., în Peștera Scărișoara), sau de alte depuneri.

Starea timpului (c) Expresia cantitativă și calitativă a tuturor elementelor și fenomenelor meteorologice dintr-o regiune oarecare, la un moment dat sau într-un interval scurt de timp.

Statistică a populației (g p) Metodă și tehnică de culegere a datelor privind populația și fenomenele demografice, de centralizare și grupare a acestora, avînd ca rezultat tabele cu date statistice, pe baza cărora se calculează proporții, indici, rate etc.

Stație hidrometrică (h) Unitatea organizatorică de bază a rețelei hidrografice, în cadrul căreia se realizează observații sistematice, după programe și metodici unitare, asupra tuturor elementelor hidrologice. Este formată dintr-o platformă hidrologică pe care sînt instalate cele mai multe dintre instrumentele și aparatele pentru măsurarea sistematică a elementelor hidrologice ale unui rîu sau lac; pot fi și stații hidrogeologice, evaporimetrice etc.

Stație meteorologică (c) Unitatea organizatorică de bază a rețelei meteorologice, în cadrul căreia se realizează observații sistematice, după programe și metodici unitare, asupra tuturor elementelor meteorologice. Este formată dintr-o platformă meteorologică pe care sînt instalate cele mai multe dintre instrumentele și aparatele de măsură și dintr-un local în care funcționează barometrul, barograful și înregistratorul anemografului și se desfășoară toate celelalte activități specifice. Criteriul hotărîtor al alegerii locului unde funcționează o **s. m.** este reprezentativitatea datelor obținute, pentru teritorii cît mai întinse din jurul ei. După tipul programelor de observații se deosebesc: **s.** *climatologică,* **s.** *sinoptică,* **s.** *agrometeorologică,* **s.** aerologică, **s.** ionosferică, **s.** radiometrică (actinometrică), **s.** cu program de măsurare a radioactivității etc. În regiunile greu accesibile funcționează stații meteorologice automate.

Staționar (h) v. **Maree.**

Stațiune (ge, m) **1.** Localitate specializată pentru a primi turiști (inclusiv cei veniți la cură), posedînd instalații adecvate, bază de tratament, baze sportive, distractive etc. **S.** este însoțită cel mai adesea de o importantă activitate comercială și de organizare de transporturi de acces (de legătură) și de excursii. **2.** Loc de observare a fenomenelor naturale. Porțiune de teren omogenă din punct de vedere al factorilor ecologici, ocupată în general de aceeași comunitate de viață. Sin. *habitat, site, ecotop.*

Stăvilar (h) Construcție de pămînt, de lemn, fier sau beton dispusă transversal pe cursul unei ape, pentru devierea acesteia sau pentru a se forma un lac și a regulariza scurgerea. Sin. *zăgaz.*

Stejăret (b) Pădure de stejar *(Quercus* sp.*).*

Stenochore (b) Organisme cu răspîndire pe areale reduse. Ant. *eurichore.*

Stenohaline (b) Organisme care nu suportă decît variații reduse de salinitate.

Stenoterme (b) Organisme care nu suportă decît variații reduse ale temperaturii. Ant. *euriterme.*

Stenotrofe (b) Organisme adaptate la un interval restrîns de variație a conținutului de substanțe nutritive. Ant. *eutrofe.*

Stepă (b) Formațiune vegetală ierboasă (uneori cu tufe sau pîlcuri de arbuști xerofitici), caracteristică regiunilor temperate continentale. Pajiștile sînt formate din graminee (diverse specii de xerofile de *Stipa, Festuca, Poa, Agropyrum* etc.) la care se adaugă dicotiledonate în procente variate. Arbuștii de stepă sînt reprezentați prin măceș *(Rosa* sp.*),* porumbar *(Prunus spinosa),* migdal pitic *(Amygdalus nana)* ș.a. Cu aspect mai mult sau mai puțin apropiat în ceea ce privește vegetația ierboasă sînt: *preria, pampa, savana* stepică.

Stereominută (t) Document grafic original obținut prin restituție fotogrammetrică și care are, fie numai planimetria și hidrografia (**s.** pen-

tru planimetrie), fie numai curbele de nivel (**s.** pentru relief).

Stil geomorfologic (g) Dispunerea structurală de ansamblu, proprie pentru o regiune geomorfologică, care asociază și îmbină, într-o *proporție ce devine caracteristică*, un anumit număr de structuri geomorfologice elementare (tipuri și grupări ale reliefului major, cum ar fi, tipuri de masive muntoase, de culmi, tipuri de cîmpuri și cîmpii etc.).

Stil tectonic (a) Dispunere în ansamblu a structurilor geologice proprii unor regiuni teritoriale, rezultată din asocierea într-o proporție care este caracteristică unui număr oarecare de structuri elementare.

Stirică, faza ~ (a) Fază de cutare plasată între helveţianul mediu și tortonianul superior.

Stîlp (g) Stîncă subțire și abruptă, înaltă de cca 1—5 m, bine individualizată în deșerturi prin coraziune, cînd este șlefuită (**s.** *eolian*), sau ca martor de eroziune carstică (mai ales în mediu tropical umed), fie prin alterare (în roci cristaline), fie prin dezagregare (în zone reci — **s.** *de gelifracție*) etc.

Stîncă (g) **1.** Bloc enorm de rocă dură cu pereții abrupți, individualizat față de relieful din jur (ex.: Pietrele Doamnei, din Rarău). Cînd sînt ascuțite se numesc și *ace* (Acul Cleopatrei, din Făgăraș), sau *colți* (Colții Morarului, din Bucegi). **2.** Proeminențe de roci dure, de forme foarte neregulate, adesea conice, cu pante abrupte, care se înalță de pe fundul mării în apropierea litoralului; reprezintă pericol pentru navigație.

Stock (a) Corp magmatic intrusiv de mici dimensiuni (sub 100 m^2 în suprafață).

Strandflat (g) Platformă litorală din zona fiordurilor (termen norvegian), modelată anterior de calota glaciară și întreruptă din loc în loc de prelungirile subacvatice ale fiordurilor.

Strat (a) Subdiviziune a unui depozit geologic delimitată de două suprafețe, consecutive, aproximativ paralele. Un **s.** se definește prin grosime, facies, dispunere.

Strat activ al solului (c) Strat al solului cuprins între suprafața acestuia și adîncimea pînă la care se resimt variațiile anuale de temperatură.

Strat acvifer (h) Strat sau strate de roci permeabile, care stau peste unul impermeabil, și în porii și golurile căruia se acumulează apa.

Strat D (c) Strat al ionosferei, situat la circa 70 km înălțime, care reflectă intens undele radio.

Strat de apă (h) Pături de apă de grosimi variabile care au anumite proprietăți fizice, biologice etc. (ex.: stratul photic — prin care trece lumina difuză, pînă la cca 200—300 m).

Strat de frecare (c) Stratul atmosferic cuprins între suprafața terestră și nivelul la care se dezvoltă vînturile de gradient (1 000—2 000 m). Se caracterizează printr-o turbulență accentuată, datorată atît termoconvecției, cît și frecării aerului în mișcare, cu neregularitățile suprafeței terestre. Deasupra lui se află atmosfera liberă.

Strat de inversiune (c) Strat atmosferic în care temperatura aerului crește cu înălțimea, în loc să scadă.

Strat de zăpadă (c) Depunere de zăpadă, care acoperă suprafața solului și a gheții. Se definește prin gradul de acoperire, caracterul așezării, grosimea, densitatea și conținutul în apă. Este o suprafață activă ce contribuie la răcirea aerului de deasupra și un bun protector împotriva înghețului, pentru culturile care iernează.

Strat E (c) Strat atmosferic situat la înălțimi cuprinse între 90 și 130 km, cu o conductibilitate electrică deosebit de mare.

Strat E sporadic (c) Strat ionosferic ce se formează uneori vara, între stratele E și F. Este constituit din grupări mai mult sau mai puțin omogene de particule ionizate și influențează negativ propagarea undelor radio.

Strat F (c) Strat ionosferic cuprins între 190 și 500 km înălțime, cu o ionizare puternică și rol important în propagarea undelor decametrice. Se subdivide în stratul F_1 (între 190 și 230 km) și stratul F_2 (între 290 și 500 km).

Strat izotermic (c) Strat atmosferic în care gradientul termic vertical este egal cu zero.

Strat microclimatic (c) Strat de aer din imediata apropiere a suprafeței terestre (cu înălțimi de 1,5—2,0 m) în care influența acesteia este deosebit de puternică.

Stratificare (gg) **1.** Suprapunerea straturilor de roci unele peste altele, diferențiate între ele prin granulometrie, compoziție, orientare etc. După dispunerea planelor și păturilor de stratificare se deosebesc: **s.** *orizontală*, *încrucișată*, *oblică*, *ondulată* etc. **S.** formează principala caracteristică texturală a rocilor sedimentare. **2.** Dispunere în straturi a componenților unei comunități (ex. la o pădure: stratul arborilor, arbuștilor, ierbos, musvinal).

Stratificarea aerului (c) Repartiția verticală a temperaturii aerului. Ea determină dezvoltarea și intensitatea mișcărilor convective și poate fi: **s.** *indiferentă*, în situațiile cînd gradientul termic vertical este egal cu gradientul adiabatic ($\gamma = \gamma_a$), **s.** *instabilă*, în situațiile cînd gradientul termic vertical este mai mare decît gradientul adiabatic ($\gamma > \gamma_a$) și **s.** *stabilă*, în situațiile cînd gradientul termic vertical este mai mic decît gradientul adiabatic ($\gamma < \gamma_a$).

Stratificare termică (h) Repartiția pe verticală a temperaturilor apei lacustre, dar mai ales marine și oceanice, dînd pături mai reci în adîncime și mai calde la suprafață. Apele mai reci și mai dense coboară spre adînc. Schimbările climatice sezoniere de la suprafață conduc la o stratificație *normală* (cald sus și rece în adîncime), la *homotermie* (aproximativ egală), sau *dihotermie* (inversă). **S. t.** poate fi perturbată de diferite fenomene (cascading, convergență, divergență, upwelling).

Stratigrafie (a) Ramură a geologiei care se ocupă cu studiul stratelor sedimentare, stabilind cronologia depunerii lor în timp și evenimentele geologice concomitente, precum și răspîndirea lor în spațiu, refăcînd evoluția contururilor continentale.

Stratocumulus (c) Gen de nori cu aspect de bancuri, straturi sau pături cenușii sau cenușii și albicioase, avînd aproape întotdeauna și părți întunecate. Elementele componente au forma unor dale, bolovani de rîu, rulouri etc., putînd fi sudate sau nu între ele. Dispuse regulat, elementele mici au în majoritatea cazurilor, lărgimi aparente care depășesc 5°.

Stratopauză (c) Strat relativ îngust, situat la înălțimi de 35—45 km, care face tranziția între stratosferă și mezosferă. Se mai numește și submezosferă.

Stratosferă (c) Strat atmosferic situat la înălțimi cuprinse între 8—18 și 35—45 km. Se caracterizează prin temperaturi foarte scăzute (între —85 și —95°C iarna și între —30 și —35°C vara) și izotermie, mai ales în păturile inferioare și mijlocii. În păturile superioare se produc uneori încălziri puternice (pînă la 0°C) datorate proceselor fotochimice care dau naștere ozonului. Vaporii de apă, extrem de rari, permit, uneori, formarea, la înălțimi de 20—25 km, a norilor sidefii. Partea inferioară a **s.** este afectată de curenții jet.

Stratovulcan (g) v. **Vulcan.**

Stratus (c) Gen de nori avînd, cel mai adesea forma unei pînze (sau a unui strat) cenușii, cu baza destul de uniformă, dar uneori și forma unor bancuri sau fragmente destrămate. Poate genera burniță, ace de gheață și zăpadă grăun-

țoasă. Are dezvoltare verticală slabă, dar maschează în mod frecvent Soarele și Luna. Cînd Soarele este totuși vizibil, contururile i se disting cu claritate.

Străpungere (g) Deschidere relativ îngustă, sub formă de vale, printr-o culme, un munte, un lanț muntos, un front de cuestă etc., realizată în timp, prin care curge de obicei o apă curgătoare.

Strip cropping (ge) Sistem de cultură agricolă răspîndit în S.U.A. după 1935. Este vorba de a pregăti benzi alternante de diferite culturi în aceeași parcelă, în așa fel încît să se evite eroziunea solului. Peisajul agrar rămîne geometric dar se diversifică în lungul unităților șerpuind după curbele de nivel.

Striuri (g) Zgîrieturi rectilinii pe suprafața unor roci din paturile văilor glaciare, sau pe pietrișuri glaciare. Sînt create prin frecarea rocilor colțuroase încorporate masei de gheață. De obicei se întîlnesc pe fețele care au fost și șlefuite prin polizare glaciară.

Strîmtoare (g) **1.** Loc îngust de trecere printre doi munți sau dealuri, de tipul defileului sau cheilor. **2. S.** *marină*, fîșie relativ îngustă de apă ce face legătura între două mări, două bazine ale aceleiași mări, o mare, un ocean etc. Există multe denumiri locale, ca de ex. *Sund*, în Danemarca. Strîmtorile reprezintă adesea locuri obligatorii de trecere a vapoarelor, ceea ce a impus unele reglementări ale traficului prin convenții internaționale ce stabilesc regimul juridic de folosire a lor. Astfel, există: **s.** libere pentru navigația tuturor navelor (inclusiv militare) chiar dacă se găsesc în limita apelor teritoriale, **s.** cu regim de navigație special etc.

Strombolian (g) v. **Vulcan.**

Structura pămîntului (a) Dispunerea zonar-concentrică a materiei ce compune Terra. Aceste zone concentrice mai poartă numele și de sfere și au fost denumite, fie după inițialele elementelor ce par a domina în constituția lor (Sial, Sima, Crofesima, Nifesima, Nife), fie după principalele discontinuități care apar la traversarea lor de către undele seismice. Astfel: *crusta* (scoarța terestră, merge pînă la discontinuitatea Mohorovičić, plasată la aproximativ 20—80 km sub continente și 5—8 km sub fundul oceanic), *mantaua* (merge pînă la 2 898 km, discontinuitatea Gutemberg-Wikert), după care urmează *nucleul* (sau sîmburele central); există și pături intermediare. Peste crustă, urmează hidrosfera și atmosfera. *Crusta* este neuniformă lateral, existînd în mare două tipuri: continentală și oceanică, cu o crustă de tranziție. Cea continentală este groasă de 30—50 km, dar atinge și 80 km. Cea oceanică are 5—8 km grosime și ocupă 59% din suprafața Terrei, în timp ce crusta continentală împreună cu cea de tranziție cuprind 41%. Crusta de tranziție are 15—30 km grosime și cuprinde marginile continentale și arcurile insulare. *Litosfera*, în concepțiile mai noi, cuprinde crusta și primul strat al mantalei superioare, denumit B′, care pare a fi tot solid; acest strat are 50—70 km grosime sub oceane și ajunge la 150—200 km sub scuturile continentale. Următorul strat al mantalei superioare, B″, formează ceea ce se cheamă *astenosfera* și începe în medie la adîncimea de 70—120 km, ținînd pînă la 250 km; el se compune din materie vîscoasă, a fost bine identificat sub oceane și sub munții tineri, dar mai puțin sub scuturile continentale. Unii autori consideră că în astenosferă se formează curenții de convecție care deplasează plăcile litosferei, iar alții îi plasează și mai jos, chiar pînă în mantaua inferioară.

Structura solului (p) Proprietate a matricei solului de a se separa în agregate structurale.

Structură (a) Modul de organizare internă a unei realități materiale; modul de asociere a componenților unui corp sau a unui întreg organizat, caracterizat prin forma și dimensiunile fiecărui element component, ca și prin aranjarea lor unul față de celălalt. În geografie termenul e folosit mai des în sens geologic, geomorfologic, pedologic etc.

Structură agrară (g e) Ansamblu de date relative la aspectul morfologic al terenurilor agricole și la combinațiile calitative pe care se bazează sistemul de valorificare al acestora.

Structură geologică (a) Modul de organizare al rocilor și stratelor în scoarța terestră. Se deosebesc: **s.** cristaline (sau masive) și **s.** *sedimentare* (în strate). După modul de deformare al stratelor apar: **s.** *cutate* și **s.** *faliate* (de rupere).

Structură geomorfologică (g) Modul variat de combinare, dispunere și îmbinare a formelor de relief în teritoriu, ierarhizate pe diferite trepte taxonomice. Din acest mod de asamblare a părților în întreg, conceput taxonomic, rezultă (în mare) și unitățile și subunitățile de relief de diferite ordine (v. **Regionarea geomorfologică**). În mod special, **s. g.** ia în considerare: îmbinarea variată a pantelor și altitudinilor precum și tipurile, caracterele și modul de îmbinare al formelor de denudare (mai ales asamblarea interfluviilor și a văilor, a masivelor și culmilor muntoase sau deluroase etc.). Așa de ex., există munți cu dispoziție paralelă a culmilor (tip obcine), șiruri de masive cu culmi radiare, ansambluri de horsturi și grabene, ansambluri de horsturi dispuse digital față de un megahorst etc.

Structură glomerulară (p) Structurarea materialului solului în agregate poroase rotunjite, cu diametru între 1 și 5 mm.

Structură grăunțoasă (p) Structurarea materialului solului în agregate mici, poliedrice, angulare sau subangulare, cu diametrul mediu între 1 și 10 mm. Sin. **s.** *granulară*.

Structură masivă (p) Material de sol foarte vag structurat sau nestructurat.

Structură petrografică (a) Dispunerea macroscopică a elementelor într-o rocă. Uneori are sens de *textură*.

Structură poliedrică (p) Structurarea materialului solului în agregate poliedrice (mai mult cuboide), fie angulare (cu fețe plane și muchii ascuțite), fie subangulare (cu fețe plane sau curbate și muchii rotunjite), cu diametrul mediu între 5 și 50 mm.

Structură prismatică (p) Structurare a materialului solului în agregate sub formă de prisme verticale (avînd diametrul mediu mai frecvent între 10 și 100 mm), cu fețe plane sau curbate și muchii de regulă ascuțite.

Strungă (g) Trecătoare îngustă peste o creastă alpină, care a favorizat fixarea unei poteci. Se formează de obicei pe stratele ceva mai moi la dezagregare, dispuse adesea vertical, ceea ce îi dă formă de jgheab puternic înclinat (ex.: **S.** Dracului, **S.** Ciobanului, din Făgăraș).

Subarboret (b) Stratul arbuștilor dintr-o fitocenoză de pădure.

Subarbust (b) Arbust pitic.

Subcarpatic, relief ~ (g) Subtip al reliefului cutat caracterizat prin șiruri de dealuri axate pe anticlinale și șiruri de depresiuni axate pe sinclinale, ambele dispuse în general paralel sau oblic pe rama muntoasă. Este un relief sintectonic și mai puțin structural. Are și multe variații locale morfotectonice (diapirism, pinteni carpatici interpuși, dealuri pe brahianticlinale sau depresiuni de tip cuvetă, regiuni cu monoclin pe care au fost sculptate muscele etc.), precum și stadii diferite de evoluție (la cele mai vechi apar și forme structurale tipice, chiar inversiuni de relief,

precum şi unele nivele de eroziune).

Subetaj (b) Fîşie zonală în cadrul unui etaj de vegetaţie şi/sau animale, caracterizată prin particularităţi proprii dar subordonate celor comune pentru întregul etaj.

Subglaciară, scurgere ~ (h, g) Apă provenită din topirea gheţarului, ce se scurge sub gheţar, pe patul văii glaciare. Se naşte, fie din topirea gheţii la contactul cu patul glaciar, fie din ablaţia de suprafaţă, infiltrată apoi în interior. Circulaţia se face prin galerii, liber sau sub presiune. Uneori aceste pîraie sculptează şanţuri adînci, mai ales în dreptul unor praguri de confluenţă cu gheţarul principal, unde iau aspect de *chei subglaciare*; ele sînt afectate, la îngheţ, de pătrunderea aici a gheţii, care le poate remodela. (Unele din cheile de racord crestate în pragurile glaciare ale văilor afluente sînt moştenite).

Sublitorală, zonă ~ (g, h) Fîşie din platforma continentală care poartă forme litorale de relief ce au fost inundate de mare prin transgresiune.

Submers (g) Relief sau ţărm care a coborît lent sub apele mării. Opus: *emers*, *imers*.

Submersiune (g) Înecarea unei fîşii sau părţi de uscat (în special de ţărm) de către apele marine, ca urmare a ridicării nivelului mării *(eustatism pozitiv)*, sau a coborîrii continentului *(epirogeneză negativă)*. Litoralele care sînt în submersiune se numesc *ţărmuri de submersiune*; în această situaţie au fost, pînă recent, majoritatea ţărmurilor actuale, ca urmare a transgresiunii flandriene.

Sublimare (c) Trecerea directă a apei din faza gazoasă (vapori) în faza solidă (cristale de gheaţă) şi invers. Se realizează la temperaturi negative foarte coborîte.

Subminare (g) Formarea de firide sau surplombe la baza unor versanţi (maluri, faleze), de către rîuri sau mare, provocînd dezechilibrarea acestora şi eventual, prăbuşiri sau alunecări.

Suborizont (p) Subdiviziune a unui orizont. Se notează cu simbolul orizontului la care se adaugă o cifră arabă (ex.: Bv_1, Bv_2 etc.), sau un indice literal ce evidenţiază un anumit caracter diagnostic (ex.: Go, Gr etc.).

Subsăpare (g) Crearea, prin eroziune, a unor excavaţiuni sub nivelul profilului general de echilibru al locului respectiv. Cea mai tipică este **s.** *glaciară*, care realizează bazinete adînci în lungul văilor glaciare, respectiv în spatele unor praguri; însăşi circul glaciar este realizat prin **s.** Uneori, este denumită **s.** glaciară chiar şi adîncirea unei văi glaciare principale în raport cu afluentele sale, care rămîn suspendate peste un *prag de confluenţă*. Există şi **s.** *fluviatilă*, mai ales în talveg (unde apar mici *contrapante*, ce au în faţă praguri, sau pe locul de formare al *marmitelor*). De asemenea, se vorbeşte, uneori, de **s.** *eoliană* (depresiuni închise realizate prin deflaţie).

Subsecventă, vale ~ (g) Vale dezvoltată într-o structură monoclinală perpendiculară pe direcţia de înclinare a stratelor. Are versanţi asimetrici, unul reprezentînd fruntea sau frontul unei cueste, iar celălalt spinarea alteia. Cînd văile se lărgesc mult, rămînînd însă asimetrice devin *depresiuni subsecvente* (ex.: Depresiunea Sibiului).

Subsidenţă (g) Scufundarea lentă şi progresivă a fundului unui bazin sau depresiuni, paralel cu sedimentarea acestora. Suprafaţa topografică a zonelor de **s.** poate rămîne perioade întregi la acelaşi nivel, fiind compensată continuu de acumulări venite din exterior. Privită pe perioade foarte îndelungate, **s.** se face totuşi ritmic şi sacadat, un ciclu începînd cu sedimente grosiere şi terminîndu-se cu altele fine, ajungîndu-se, în final, la sute şi mii de metri grosime, pînă se

realizează un echilibru izostatic mai stabil. Iniţial, se definea ca o arie de coborîre lentă fără dislocări marginale, înecată sub aluviuni abundente a căror depunere grăbită împiedică marea să pătrundă înăuntrul depresiunii respective (P. Pruvost). În prezent se admite că ariile subsidente pot fi şi sub nivelul mării. Exemple de **s.**: Cîmpiile Titu-Sărata, Cîmpia Siretului, Depresiunea Braşovului.

Subtip de sol (p) În sistemul român de clasificare, unitate de nivel superior, imediat subordonată tipului de sol, în cadrul căruia se diferenţiază prin unele caractere diagnostice şi succesiune specifică de orizonturi.

Subtiraj (h) Pierderea de apă din albia unui rîu în favoarea unor cursuri subterane carstice. Se poate face prin anumite deschideri la zi, filtrată prin aluviuni, sau direct pe sub aluviuni. Denumirea se aplică şi fenomenului de coborîre a formaţiunilor superficiale către golurile carstice în dezvoltare (sens geomorfologic).

Subvulcan (g) Corp de roci intruzive consolidate la mică adîncime faţă de suprafaţa terestră şi care poate să fi avut sau nu legătură cu un aparat vulcanic. Prin denudare apare la zi. Ca formă de zăcămînt, **s.** poate fi un lacolit, sill, stock, dyke. (Ex.: unele andezite din Munţii Ţibleş.)

Sud (gg) Punct cardinal îndreptat pe direcţia locului unde se află soarele la amiază în emisfera nordică, de unde şi numele de *miazăzi*.

Suflătoare (g) Gaură carstică prin care circulă un curent de aer către exterior. Indică existenţa unor goluri subterane dispuse în reţea şi care au deschideri pe versanţi cu expunere diferită. Curentul poate fi cu intensitate constantă sau cu un anume ritm diurn.

Sufoziune (g) Procesul de îndepărtare a particulelor fine din interiorul rocilor afînate sau poroase de către apa ce circulă prin ele în părţile din amontele unei ravene, ogaş sau mal de vale. Se creează, cu timpul, o reţea de minigalerii care dau izvoraşe la debuşarea lor într-o vale, iar atunci cînd se deschid la suprafaţă creează pîlnii sau doline de **s.**, cu mici alunecări pe margine. Există două feluri de **s.**: *mecanică* (produsă de scurgerea apei sub formă de dren, în nisipuri, argile nisipoase sau prăfoase, loess) şi *chimică* (dizolvă şi evacuează sărurile din granule, sau liantul acestora, facilitînd apoi **s.** mecanică).

Suiş (g) Suprafaţă de teren înclinată pe care urcă un drum sau potecă.

Superficiale, formaţiuni ~ (g) Materiale mobile care acoperă rocile în loc, fiind şi ele acoperite sau nu de sol. Rezultă pe calea distrugerii rocii în loc, sau prin transport. Astfel, unele se formează dominant prin *alterare* şi se numesc *alterite* (ex., arena granitică, argilele lateritice), altele prin *fragmentarea* pe loc a rocilor masive (rezultă *regolite*), iar altele prin transport pe versanţi *(grohotiş, deluvii, coluvii, proluvii)*, sau transport la distanţe mari *(aluviuni, morene, depozite eoliene* — nisip şi loess*)*. Există multe variante ale termenului de **f. s.**: *manta, depozit, cuvertură, pînză, sedimente, scoarţă*. Termenul de *manta* e folosit mai ales cînd formaţiunile au grosime egală pe versanţi şi pe suprafeţele plane; *cuvertură*, cînd se referă mai ales la geneză şi materiale venite din altă parte (aluvială, detritică); *pînză*, cînd sînt subţiri (aluvială, de nisip, de pietriş, detritică); *depozite*, pentru cele de pe pante (de pantă, de versant). Există şi termenul de *formaţiuni corelative*, sau *depozite corelative*, în sensul că se corelează cu un anume proces de eroziune, sau cu formele de eroziune respective (de ex., morenele, corelate cu eroziunea glaciară etc.).

Suprafață (g) Noțiune generală pentru o întindere de teren care este relativ plană. Există denumiri variate ale **s.** geomorfologice, în special în funcție de geneză: 1. **s.** *de eroziune* sau *de denudare* (nivelarea lor a fost creată de eroziunea agenților și proceselor externe). Cînd acestea au o netezime avansată se numesc și **s.** *de nivelare* sau **s.** *de aplatizare*. Cînd sînt foarte extinse se numesc: *peneplene*, *pediplene*, sau *suprafețe reziduale finale* (sens W. Penck, cînd a retezat tot masivul muntos, din el rămînînd numai unii martori); cînd apar ca **s.** marginale ale unui masiv sau în lungul unor văi (**s.** neterminate) se numesc **s.** *de versant*, sau: *nivele*, *trepte*, *trepte piemontane* (sens W. Penck), *trepte de altiplanație* (v. **Nivel de eroziune**); cînd se află la baza unui abrupt, *glacis* sau *pediment*; cînd s-a realizat pe calcare, **s.** *de coroziune*. Dacă s-a format în mai multe cicluri de eroziune, dar nivelele și pantele lor se contopesc aproape total într-o singură suprafață se numește **s.** *poligenetică*; 2. **s.** *de acumulare* sînt cele care coincid aproximativ cu **s.** *terminală de acumulare* a unui bazin exondat și din care rezultă *cîmpii tabulare*, sau este vorba de *piemonturi* și *glacisuri de acumulare*; 3. există și alți termeni: **s.** *de agradare* (termen anglo-saxon, pentru o suprafață construită prin acumulare continentală), **s.** *de regradare* (nivelată prin eroziune într-un singur ciclu, dar care nu a îndepărtat o pătură prea groasă de roci — cîțiva zeci de m), **s.** *de degradare* (înălțată, și a căror interfluvii se reduc lent și uniform prin eroziune chimică); **s.** *fosilizată* (îngropată sub sedimente mai noi); **s.** *fosilă* (resturi dintr-o fostă suprafață); **s.** *exhumată* (descoperită cel puțin parțial de sub sedimentele care au fosilizat-o); **s.** *de discontinuitate* (cea care desparte o suprafață sau un relief vechi de sedimentele depuse peste el); **s.** *structurală* (care coincide cu suprafața unui strat dur); **s.** *substructurală derivată* (nu coincide exact cu suprafața stratului dur).

Suprafață activă (c) Suprafața terestră (a solului, rocilor, învelișului vegetal, stratului de zăpadă, apei etc.) la nivelul căreia au loc cele mai intense schimburi de energie (absorbția și reflectarea radiațiilor solare și atmosferice, la care se adaugă emisia proprie de radiații calorice) și materie (incidența precipitațiilor și evaporarea apei) cu aerul de deasupra.

Suprafață agricolă utilă (g e) Terenurile în mod real lucrate, aflate în circuitul agricol (arabil, fînețe, livezi, vii, pășuni). Delimitarea este clară în agricultura intensivă și modernă. În regiunile de munte și în economiile extensive noțiunea este mai greu de materializat în teren.

Suprafața Benioff (a) v. **Plan Benioff.**

Suprafață de alunecare (g) v. **Pat de alunecare.**

Suprafață de discordanță (a, g) v. **Discordanță, suprafață de ~.**

Suprafață hidrostatică (h) v. **Nivel hidrostatic.**

Supraglaciare (g) Procese geomorfologice care se produc pe versanții de deasupa marginilor limbii glaciare și deasupra rimaye-ului din circ; este vorba mai ales de dezagregări periglaciare și de avalanșe. Realizează glacisuri și umeri periglaciari (supraglaciari).

Supraimpunere (g) v. **Epigeneză.**

Supralitoral (g) Fîșie de uscat dispusă în spatele țărmului, care păstrează urmele unor vechi modelări marine, cum ar fi: faleze moarte, terase marine etc. Se formează la țărmurile ce au suferit emersiuni.

Suprarăcire (c) Coborîrea temperaturii apei lichide sub punctul de îngheț.

Suprasaturație (c) Stare a atmosferei, caracterizată prin prezența unor cantități de vapori de apă superioare celor necesare saturației. În natură se realizează foarte rar în raport cu suprafețele de apă și mai frecvent în raport cu suprafețele de gheață.

Supraumezire (c) Caracteristică a climatelor cu cantități de precipitații care depășesc infiltrația și evaporația.

Surduc (g) **1.** Trecătoare îngustă pe o vale. **2.** Cheie; vale adîncă și îngustă, sculptată în roci dure între doi munți (ex.: trecătoarea Buzăului).

Surpare de teren (g) v. **Prăbușire.**

Surpătură (g) Formă de relief care apare în urma procesului de surpare. Sin. *prăbușire*, *năruitură*.

Surplombă (g) O mică porțiune dintr-un abrupt scobită în spatele verticalei. Prin extensiune se numește **s.** toată excavațiunea de sub întrîndul respectiv, care are o pantă de peste 90° (și care cade în spatele firului cu plumb). Tipice apar în versanții unor chei (ex.: baza Cheilor Corcoaiei, de pe Cerna).

Sursă de poluare (m) Proces tehnologic sau natural care emite noxe dăunătoare sănătății omului. **S. de p.** sînt chimice, fonice, electromagnetice, radioactive, termice. După altă clasificare **s. de p.** sînt datorate industriei, agriculturii, activităților menajere, transporturilor. **S. de p.** naturale sînt datorate vulcanismului, furtunilor, apelor subterane încărcate cu săruri în exces, unor gaze din atmosferă (ozon, dioxid de carbon) etc. După felul emisiei **s. de p.** sînt: punctuale și instantanee, cînd se emit noxe în mod accidental din anumite instalații; continue, cînd sînt datorate funcționării permanente a tehnologiilor respective.

Suspendat (g, h) Formă sau fenomen dispuse deasupra unor văi care le limitează. 1. *Sinclinal* **s.** (vale, sau crîmpei de vale, axată pe un sinclinal care, în procesul eroziunii diferențiale, a devenit interfluviu). 2. *Pînză freatică suspendată*, deschisă pe versantul unei văi, sub formă de izvoare.

Suspensii (g, h) Particule de materie dispersate într-un fluid. În procesele geomorfologice, se referă la acele particule mai grele decît fluidul respectiv, dar care se mențin un timp în el datorită mișcării acestuia.

Swash (h) v. **Val.**

Ş

Şa (g) Porţiune mai coborîtă a unei culmi muntoase sau deluroase, situată între două porţiuni imediate mai ridicate, şi care pune în legătură două văi opuse sau obîrşiile lor. Sînt folosite obişnuit de poteci sau drumuri (pasuri). Există cîteva cazuri particulare de şei: **ş.** *de captare* (porţiune de albie rămasă pe interfluviu în urma unei captări), **ş.** *de transfluenţă* (pe unde o parte dintr-un gheţar trecea în bazinul vecin, ex., Şaua Bîlei), **ş.** *de difluenţă* (unde un gheţar se împarte în două limbi relativ egale), **ş.** *de flanc* (care desparte o culme principală de una secundară, sau de o măgură situată lateral etc.). Sin. *înşeuare, curmătură.*

Şa barică (c) Formă a reliefului baric cu aspect de şa, situată la intersecţia axelor de comprimare şi dilatare dintre doi cicloni şi doi anticicloni dispuşi pe diagonală.

Şanţ (g) Termen general semnificînd o scobitură foarte alungită, îngustă şi puţin adîncă realizată de om sau de apele de şiroire pe pante (ravene, ogaşe, torenţi). Prin extensiune (şi preluare din alte limbi), termenul s-a impus şi la forme similare mai mari, uneori foarte mari: **ş.** *de geosinclinal* sau *jgheab*, **ş.** *apalaşian* (văile înguste din structurile apalaşiene), **ş.** *prelitoral* (sau canale pe plaja submersă, mărginită de cordoane paralele cu ţărmul). Sin. *jgheab.*

Şanţ abisal (g) Depresiune mult alungită dar de dimensiune nu prea mare, care se extinde pe cîmpiile abisale. (A nu se confunda cu fosele oceanice.)

Şariaj (a) Fenomen tectonic şi structură geologică specifice pentru lanţurile muntoase născute din geosinclinale, ce se caracterizează prin încălecarea pe zeci de km a unor *pînze* alohtone peste un substrat *autohton*. Prin eroziune pot fi izolate bucăţi din pînză, numite *klippe.*

Şariaj de fund (h, g) v. **Transport fluvial.**

Şelf (g) v. **Platformă continentală.**

Şelf de gheaţă (h, g) Carapace de gheaţă ce înaintează de pe uscat pe platforma continentală, pe distanţe de pînă la sute de km, terminîndu-se cu o faleză denumită *barieră*; din ea se rup aisberguri. Se extinde mult în zonele de golf.

Şenal (h) **1.** Partea cea mai adîncă şi navigabilă a unui curs de apă. **2.** Canal săpat de om, sau natural, care facilitează navigaţia printr-o strîmtoare sau la intrarea în port.

Şerm (pl. **Şurum**) (g) Termen arab pentru un golf lung, ramificat şi sinuos, cu intrare strîmtă şi adîncă, mărginit la intrare (cel mai adesea) de construcţii coraligene. Seamănă cu rias-urile şi sînt tipice la Marea Roşie. Par a proveni din foste ueduri înecate sau blocate prin construcţii coraligene.

Şes (g) Întindere de pămînt fără diferenţă de nivel. Sin. *cîmp.*

Şes aluvial (g) Suprafaţă netedă construită prin aluvionare. Există două feluri de **ş. a.**: *cîmpii aluviale* şi *lunci.*

Şeptel (g e) Totalitatea animalelor domestice crescute într-o gospodărie, într-o comună, într-o zonă, într-o ţară (spre a obţine un beneficiu economic).

Şibleac (b) Formaţiune de tufişuri (de regulă secundară pe locul pădurilor de quercinee) din arbuşti cu frunze căzătoare în regiunile submediteraneene (din Iugoslavia, Bulgaria, partea sudică a României, Crimeea, Caucaz etc.). În alcătuirea lor intră una sau mai multe esenţe de arbuşti sub mediteraneeni: cărpiniţa *(Carpinis orientalis)*, mojdreanul *(Fraxinus ornus)*, liliacul *(Syringa* sp.*)*, iasomia *(Jasminium fruticans)*, scumpia *(Catinus coggygria)* ş.a.

Şir de observaţii (c) Succesiune plurianuală de date referitoare la un element meteorologic oarecare, pe baza căreia se calculează mediile, frecvenţele etc. Poate fi: *omogen* (cînd observaţiile s-au efectuat în condiţii de mediu neschimbate, după acelaşi program, pe baza aceleiaşi metodici etc.) sau *neomogen* (cînd pe parcurs au intervenit modificări în condiţiile mediului, în programul de observaţii, în metodica de lucru etc.).

Şiroi (h) Şuviţă de apă ce curge sinuos pe o pantă fără a avea maluri sau un făgaş definit, putîndu-se desface în firicele mai mici, reunindu-se în funcţie de micile obstacole întîlnite în cale.

Şiroire (h) Scurgerea rapidă a apei de ploaie sau din topirea zăpezii, pe versanţi. Ea îmbracă forme dintre cele mai variate: a) **ş.** *difuză* (sheet-wash, sub formă de firicele ce se reunesc şi se desfac în funcţie de obstacolele vegetale, inclusiv iarba; antrenează numai particule fine prăfoase, chiar nisipoase); b) **ş.** *în rigole*, sau în *şiroaie*, sau *rill-wash* (firicelele de apă se concentrează repede în şănţuleţe de eroziune — rigole — pe care se adîncesc permanent; este declanşată de averse pe pante descoperite de vegetaţie); c) **ş.** *în pînze*, sau *sheet-flood*, specifică numai regiunilor aride cu averse rare şi puternice *(şuvoaie* de apă ce curg cu putere şi se reunesc într-o pînză groasă de apă, sub formă de valuri succesive; au o mare putere de eroziune şi transport*)*; d) **ş.** *concentrată*, pe talvegurile torenţilor, care acţionează linear (este în fapt o scurgere fluvială).

Şist (a) Rocă ce are proprietatea de a se desface în foi subţiri după plane paralele: **ş.** argiloase (care provin din compresiunea straturilor de argile), **ş.** *bituminoase* (**ş.** argiloase împregnate cu hidrocarburi), **ş.** *cristaline* (**ş.** argiloase metamorfozate şi deci cristalizate).

Şistozitate (a) Textură specifică rocilor metamorfice, caracterizată prin aşezarea în plane paralele a mineralelor lamelare (ex.: micele); poate coincide şi cu planele de stratificare, dar nu se confundă cu aceasta, deşi noţiunea este folosită, prin extensiune, şi pentru capacitatea unor sedimente argiloase de a se desface în foiţe. A nu se confunda cu *clivajul* (proprietatea unor roci cristaline de a se desface după feţe plane, cînd sînt izbite, feţe ce ţin de structura interioară a cristalelor), sau cu *foliaţia*, care se plasează imediat peste şistuozitate.

Şleau (b) Pădure de foioase amestecate, cu predominarea unei esenţe (ex.: **ş.** de gorun) sau în amestecuri variate.

Şlefuirea rocilor (a) Acţiunea de frecare, reducere şi netezire a unor roci dure sau pietrişuri de către agenţii externi, încărcaţi cu nisip sau cu fragmente de roci, care joacă rol de abraziv. Cele mai tipice sînt: ş. *eoliană*, ş. *glaciară*, ş. *fluviatilă* şi ş. *marină*.
Şot (g) v. **Sebkha.**
Şteamp (a) Utilaj folosit în trecut la sfărîmarea minereurilor (în special a celor aurifere — în M. Apuseni).
Ştiinţa solului (p) v. **Pedologie.**
Ştrand (g) v. **Plaje.**
Şuvoi (h) Curent mare de apă care se scurge cu putere pe versanţi, în urma averselor sau a topirii zăpezii; nu are în mod obligatoriu un jgheab definit.

T

Taboleiro (tabuleiro) (g) v. **Hamadă.**
Tabular, relief ~ (g) Relieful podişurilor sau platourilor structurale, sau chiar al cîmpiilor ceva mai înălţate peste talveguri.
Tafoni (taffoni) (g) Termen din Corsica pentru excavaţiuni semisferice cu diametru de mai mulţi decimetri, formate în principal prin *coroziune* în roci cristaline cu textură uşor neomogenă (mai ales granite şi gresii silicioase), din regiunile cu două anotimpuri (mediteraneene, tropicale umede), sau pe unele porţiuni litorale. În anotimpul secetos acţionează dezagregarea diferenţială, iar în cel umed, alterarea. Sînt specifice în: Corsica, Sardinia, Brazilia, Antile etc.
Tahimetrie (t) Totalitatea lucrărilor topografice executate în teren pentru întocmirea hărţilor la scară mare, în care măsurarea distanţelor se face cu tahimetrul şi stadia.
Tahimetru (t) Aparat topografic, care derivă din teodolit, folosit pentru ridicări rapide ale hărţilor la scară mare, distanţele măsurîndu-se pe cale optică cu ajutorul unei stadii. Există şi **t.** *autoreductor*, care indică direct distanţele reduse la orizont şi diferenţele de nivel.
Taifun (c) Denumire a ciclonilor tropicali în Pacificul de Vest.
Taiga (b) Păduri boreale de conifere formate din pin, molid, brad, zadă etc., cu specii diferite în diversele sectoare ale acestei întinse zone (Europa nordică, Siberia, Canada).
Takîr (g) **1.** Tip de sol argilos-sărăturat ce se formează în partea joasă a unor depresiuni largi sau la poala unor cîmpii piemontane din regiunile foarte aride; sînt lipsite de vegetaţie şi prezintă crăpături care lasă între ele plăci cu aspect poligonal, iar sub ele o crustă dură de 8—10 cm, argiloasă, impermeabilă şi mai puţin salinizată. Uneori, se dă denumirea de **t.** numai crăpăturilor dispuse poligonal. Pe timp de secetă terenul este extrem de dur şi neted (cu excepţia crăpăturilor-lungi de 20—30 cm), încît pe el se fac unele încercări pentru automobile de mare viteză. **2.** Cîmpie argiloasă fin stratificată şi lipsită de vegetaţie, în zona deşertică (termen uzbec).
Takîric (p) **1.** Caracter diagnostic care, conform definiţiei FAO, implică o textură argiloasă şi o crustă superficială (lamelară sau masivă) ce crapă puternic în plăci poligonale. **2.** Subdiviziune în cadrul solonceacurilor şi yermosolurilor din legenda FAO, definită prin prezenţa caracterelor takîrice.
Tala (g) Depresiuni endoreice extinse pe zeci şi sute de km, în podişurile din Asia centrală, în interiorul cărora se individualizează depresiuni mai mici numite *gobi*.
Talatocratice, mişcări ~ (a) Mişcări de scufundare a scoarţei produse sub nivelul mării. Sin. *talatogenetice*.
Talasogeneză (g) Procesul de formare a oceanelor şi mărilor.
Talpa văii (g) Suprafaţa de sub aluviunile luncii, retezată pe roca în loc.

Taluz (g) Parte mai abruptă dintr-un versant, situată, de obicei, la baza acestuia sau sub un teren mai puțin înclinat. Termenul e folosit mai ales în două sensuri: **t.** *de dărîmături* (fruntea înclinată a unor materiale detritice acumulate la baza unui versant) și **t.** *de rambleu* sau de *debleu* (părțile înclinate ale acestora).

Taluz continental (g) v. **Povîrniș continental.**

Taluz recifal (g, h) Panta dinspre mare a unui recif, formată din sfărîmături recifale, rupte și depuse de valuri.

Talveg (h) Linia care unește punctele cele mai joase din lungul unei albii. Adîncimile sale nu descresc uniform din amonte în aval, prezentînd unele adînciri (mai ales în dreptul malurilor concave) și unele mici praguri. În timpul viiturilor își modifică poziția. Sin. *firul văii.*

Talveg depresionar (c) Formă negativă, alungită a reliefului cîmpului baric, reprezentată pe harta sinoptică prin izobare deschise (în formă de U), legate de ciclon. Presiunea scade dinspre periferii către o axă de convergență a vînturilor (axa talvegului), care separă adesea, mase de aer cu însușiri fizice diferite (front). Ca și în ciclon, mișcările verticale ale aerului sînt ascendente, iar timpul este instabil, cu înorări și precipitații frecvente.

Tanezruft (g) Cîmpie deșertică foarte extinsă și netedă, cu aspect de *reg*, fără nici un fel de vegetație permanentă (berber).

Taraj (h) v. **Curbă de taraj.**

Tardiglaciar (glaciarul tîrziu) (g) Partea finală a glaciațiunii Würm, plasată cam între 15 500 și 11 000 î.e.n. A avut trei oscilații reci *(Dryasul* vechi, mediu și nou — dominate de floră cu Dryas*)* și două oscilații calde *(Bölling* și *Allerød)*. În morfologie se remarcă prin două aspecte: a lăsat arcuri morenaice, ca urmare a fazelor reci (denumite salpausselkă în Scandinavia, iar în America de Nord: yowan, mankato, cochrane) și, i-au lipsit episoadele eoliene care caracterizează Würmul propriu-zis sau *pleniglaciarul*. Cît privește retragerea calotei scandinave în timpul **t.**, ea a avut trei episoade: *Daniglaciarul* (după staționarea în Danemarca, aproximativ între anii 14000 și 12000), *Gothiglaciarul* (cînd se eliberează peninsula Skania din S Suediei și frontul se repliază pe salpausselkă din S Finlandei — între anii 12000 și 9300) și *finiglaciarul* (ce s-a retras dincolo de salpausselkă în urmă cu 8 800 ani). Termenul de finiglaciar se folosește, prin extensiune, și pentru ultimele manifestări ale epocii glaciare plasate în post-würm. V. **Würm, Postglaciar, Neoglaciar, Glaciar.**

Tarniță (gg) **1.** Culme de munte, sau de deal, în formă de șa. **2.** Drum de munte bătut de oi sau de vite (regionalism).

Tassili (g) Platou tabular extins, dezvoltat pe formațiuni gresoase, fragmentat adînc de văi și delimitat în exterior de un front abrupt, adesea de tip cuestă (berber).

Taurirt (g) Stîlp sau vîrf izolat ce se ridică deasupra unei cîmpii deșertice (berber).

Taxonomie (Taxinomie) (a) Știința legilor clasificărilor. Unitățile taxonomice sînt numite *taxoane*; dintre cele mai utilizate taxoane în geografie: zonă, domeniu, regiune, subregiune, unitate teritorială etc.

Tăpșan (g) Suprafață netedă și ușor înclinată situată la baza versanților sau abrupturilor. Este un *glacis* restrîns ca lățime.

Tău (h) **1.** Lac, baltă, iezer (v). **2.** Prăpastie.

Tectodinamică (a) v. **Tectonică.**

Tectogen (a) Geosinclinal intrat în faza de cutare, faliere, șariaj. Cînd **t.** se ridică peste nivelul mării și începe să fie erodat tot mai puternic, el trece în *orogen*.

Tectogeneză (a) Procesele interne care duc la crearea structurilor geologice. Uneori, termenul e folosit și pentru *nașterea reliefului tectonic*, în special în sens de orogeneză.

Tectonica globală (tectonica în plăci) (a) Teorie apărută după 1962, care sintetizează structura, geneza și evoluția scoarței terestre și totalitatea fenomenelor legate de aceasta, concepute într-un tot coerent. Se referă cu precădere la: dorsalele oceanice, expansiunea fundurilor oceanice, formarea și dezvoltarea plăcilor din care se compune scoarța, deriva plăcilor și a continentelor, migrarea polilor, formarea munților și repartiția vulcanismului și cutremurelor etc. Pe scurt, se concepe că scoarța este compusă dintr-o serie de calote sferice numite *plăci*, care se delimitează între ele prin linii de extensiune, de forma unor mari despicături, numite *rifturi*, sau prin linii de compresiune și *subducție* (locul unde o placă coboară în astenosferă). În rift vine periodic magmă din astenosferă, care formează scoarță nouă, mărind suprafața celor două plăci laterale și creînd lanțuri muntoase vulcanice (dorsale), producîndu-se concomitent și o *extensiune a fundului oceanic*. În partea opusă riftului, la întîlnirea și ciocnirea a două plăci, una coboară (se *subduce*) în astenosferă, ajungînd pînă la 200—700 km adîncime, unde se transformă în magmă; cealaltă, cu precădere materia de tip continental (pătura granitică), încalecă pe cea care se subduce, se cutează și dă naștere la lanțuri muntoase (ex.: cordiliera andină). S-a calculat că într-un an apar cam 2 km² de scoarță nouă și cam tot atît dispare prin subducție. Cît privește viteza de deplasare a plăcilor, ea variază între 1 cm/an (ex., depărtarea între Africa și America de S) și 11 cm/an (placa turcă în deplasarea sa de-a lungul faliei anatolice). Există următoarele 6 plăci mari: pacifică, americană, africană, eurasiatică, indo-australiană și antarctică; la acestea se adaugă 6 subplăci: nazca, cocos, caraibă, somaleză, filipineză, arabică și multe microplăci — adriatică, egeeană, turcă etc. Întrucît **t. g.** este pe punctul de a se constitui ca o disciplină, acesteia i s-a propus și numele de *geonomie*.

Tectonică (a) **1.** Dispunerea geometrică a rocilor și stratelor ce compun scoarța terestră; sin. *structură geologică*. **2.** Mișcările interne care dau naștere la structuri *(tectogeneză)*. **3.** Ramură a geologiei ce se ocupă cu structura scoarței. Sin. *geologie structurală*.

Tectonosfera (a) Învelișul de la periferia globului, care cuprinde scoarța și astenosfera, în care materialele iau parte la procesele orogenetice și epirogenetice ce afectează scoarța. Limita inferioară a **t.** este plasată cam la 700 km, respectiv pe suprafața pe care are loc *echilibrul izostatic* (teoria izostaziei); după alții s-ar afla chiar mai în adînc (pînă unde se manifestă așa-zisele procese subcrustale ce influențează orogenezele).

Tefrocronologie (a) Cronologie ce se bazează pe studiul depozitelor vulcanice.

Tehnologie blîndă (m) Formă de tehnologie nepoluantă care nu perturbă în nici un fel mediul înconjurător. Conceptul de **t. b.** se definește prin patru trăsături fundamentale: aplicarea tehnologiei respective să nu prezinte riscuri pentru om, să se bazeze pe materii prime naturale, principalele materii prime să fie regenerabile, să consume energie puțină.

Teiș (b) Pădure de tei *(Tilia* sp.*)*.

Telmatologie (h) Disciplină care se ocupă de studiul mlaștinilor.

Temperatura aerului (c) Însușire fizică și principal parametru al stării aerului. Prezintă atît variații temporale periodice (diurne și anuale) și neperiodice (de la un an la altul și de lungă durată), cît și variații teritoriale. Pe verticală, cel mai adesea, scade paralel cu creșterea înălțimii. Se măsoară în grade

Celsius, Fahrenheit sau Kelvin, cu ajutorul termometrelor şi termografelor.

Temperatură absolută (c) Temperatură exprimată în grade Kelvin (conform scării absolute de temperatură, Kelvin).

Temperatură activă (c) Temperatură a aerului, care depăşeşte minimul biologic necesar dezvoltării unei plante, într-o fază oarecare sau în întreaga perioadă de vegetaţie.

Temperatură acumulată (c) Suma temperaturilor dintr-o perioadă determinată.

Temperatură constantă (m) Valoarea în grade Celsius a temperaturii care reprezintă pragul la care au loc anumite procese biologice specifice insectelor dăunătoare. Depăşirea în direcţie pozitivă sau negativă a **t. c.** produce stoparea procesului respectiv, care se declanşează imediat la revenirea **t. c.**

Temperatură echivalentă (c) Temperatură la care ajunge un volum dat de aer, dacă întreaga lui cantitate de vapori s-ar condensa. Se notează cu Te.

Temperatură potenţială (c) Temperatura aerului redusă, conform gradientului adiabatic uscat, la un nivel standard de presiune (1 000 mb). Se notează cu θ.

Tensiunea vaporilor de apă (c) Presiunea parţială a vaporilor de apă din atmosferă. Se deosebesc: **t.** *reală* (presiunea parţială a vaporilor de apă din atmosferă, măsurată la un moment dat) şi **t.** *maximă* sau *de saturaţie* (presiunea parţială a vaporilor de apă din atmosferă, aflaţi în echilibru indiferent cu o suprafaţă evaporantă).

Teodolit (t) Aparat pentru măsurat unghiurile orizontale şi verticale în lucrări topografice şi geodezice.

Teoria contracţiei (gg) v. **Ipoteze geotectonice.**

Teoria driftului (gg) v. **Deriva continentelor.**

Teoria eustatică (h, g) Teorie oarecum fixistă, care presupune imobilitatea continentelor şi explică o serie de forme de relief şi fenomene prin variaţiile nivelului oceanic: etajarea teraselor fluviatile, a suprafeţelor de eroziune, a plajelor, desfăşurarea în reprize mari a eroziunii.

Teoria geografiei (gg) Sistem închegat de idei şi principii care interpretează şi explică relaţiile dintre sferele de la exteriorul Pămîntului, inclusiv societatea, şi fenomenele care rezultă din interacţiunea lor. Poate avea aspect global, fenomenologic (o singură sferă), regional sau local şi, în toate cazurile, se referă la structură-sistem, funcţie şi istorie-dezvoltare.

Teoria izostaziei (g) v. **Izostazie.**

Teorii geotectonice (a) v. **Ipoteze geotectonice.**

Tephra (a) Ansamblul produselor vîscoase şi solide ejectate de vulcani.

Terai (b) Junglă de bambus (India, Indochina).

Terasare (g) Acţiunea de formare a unor trepte de relief (terase), care poate fi naturală (terasarea unei, depresiuni, a unui con de dejecţie glacis, piemont etc.), sau artificială (terase antropice).

Terasă (g) Formă de teren cu aspect de treaptă, care se extinde în lungul unei văi, al unui ţărm (marin sau lacustru), sau pe un versant. Terasele pot fi: *fluviatile*, *marine* şi *lacustre* (numite şi *litorale*), *structurale* şi *antropice*. Orice **t.** se compune din două elemente: *podul* **t.** (partea plană, orizontală) şi *fruntea* **t.** (abruptul care leagă podul de luncă sau de o **t.** inferioară). O **t.** mai are şi două linii de racord: *muchea* **t.** (linia de racord între pod şi frunte) şi *ţiţîna* **t.** (linia de racord a podului cu versantul sau cu fruntea unei **t.** superioare).

Terase antropice (g) Trepte sau cîmpuri înguste, construite de om, separate prin taluze sau ziduri,

pentru a descompune pantele versanţilor spre a le putea cultiva. Ele pot fi uşor înclinate sau orizontale (cînd sînt irigate). Sînt specifice pentru marginile Mediteranei şi regiunilor cu orezării din Asia. Sin. *terase de cultură*.

Terase de altiplanaţie (terase Goletz) (g) v. **Umăr.**

Terase de solifluxiune (g) v. **Umăr.**

Terase false (pseudoterase) (g) Trepte restrînse, similare teraselor fluviatile dar care nu se pot racorda cu acestea, avînd altă origine: **t.** *de alunecare* (alunecări consolidate sub formă de trepte), **t.** *de surpare*, *conuri-terasă* şi *glacisuri-terasă*.

Terase fluviatile (g) Treaptă plană de relief extinsă în lungul unei văi deasupra luncii şi care reprezintă porţiuni dintr-o fostă luncă, abandonată prin adîncirea rîului. **T.** se formează numai după ce rîul a atins profilul de echilibru, cînd roade lateral şi formează o luncă pe care o aluvionează mai mult sau mai puţin puternic; scoaterea rîului din echilibru (cauze climatice, eustatice, tectonice) şi adîncirea lui pînă ce lunca devine o treaptă neinundabilă, reprezintă faza de degajare a **t.** 1. După *origine*, **t. f.** sînt: a) *climatice*, se formează în timpul oscilaţiilor glaciar-interglaciar (extinderea şi acumularea podului se fac cu precădere în glaciar, iar tăierea frunţilor în interglaciar, dar aceasta poate diferi de la o treaptă la alta); b) **t.** *eustatice*, create de coborîrile nivelului marin (eustatism negativ), care sînt urmate şi de adîncirea talvegurilor (tăierea frunţilor are loc, de obicei, în timpul unui glaciar, cînd se realizează şi un eustatism negativ, dar cu precădere în anaglaciar; aluvionarea podurilor s-ar face în cataglaciar; o terasă eustatică are podul din cataglaciarul unei faze anterioare şi fruntea din anaglaciarul glaciaţiunii următoare); c) **t.** *tectonice* (neotectonice, epirogenetice), formate prin ridicări sacadate ale uscatului, ce impun adînciri ale rîurilor. Aceste cauze se combină, cel puţin cîte două (**t.** *mixte*), mai ales clima cu celelalte, dînd multe particularităţi zonale sau locale. 2. După *structură*: a) **t.** *în rocă* (care nu au pătură aluvionară, roca în loc apărînd pe suprafaţa podului); b) **t.** *aluviate*, care au o pojghiţă aluvionară, formată preponderent din pietrişuri bine rotunjite, numite *pietrişuri de* **t.** (unii autori le numesc **t.** *aluvionare*, în sensul că s-ar fi format printr-o fază aluvionară, iar alţii **t.** *etajate*, considerînd că pe frunte aflorează atît roca în loc cît şi pătura de aluviuni, deci două etaje); c) **t.** *acumulative*, sau de acumulare, unde podul coincide cu o suprafaţă terminală de aluvionare, iar fruntea este retezată complet în aluviuni; în acest caz pot apărea: **t.** *îmbucate* (păturile aluvionare ale fiecărei trepte se îmbucă una într-alta) şi **t.** *rezemate* (pături aluvionare ce se reazemă una în cealaltă, toate avînd aceeaşi talpă de rocă în loc). 3. După *dispunerea* în *profil longitudinal*: **t.** *concordante* sau *paralele* (cînd profilele lor sînt relativ paralele între ele, inclusiv cu cel al luncii), **t.** *convergente spre aval* (terasele neotectonice), **t.** *divergente în aval* (cele eustatice), **t.** *discordante* sau *deformate* (care au altitudini variabile pe sectoare, din cauza unor mişcări locale care le-au deformat), **t.** *în foarfecă* (care au suferit înălţări în amonte şi scufundări continui spre aval, aşa fel că **t.** mai vechi coboară lent în aval sub cele mai noi, fiind îngropate sub aluviunile acestora, **t.** *îngropate*). 4. După *dispunerea deoparte şi alta a rîului*: **t.** *simetrice* sau bilaterale şi **t.** *asimetrice* (poate fi asimetrie monolaterală şi asimetrie alternantă). 5. După *importanţa* nivelelor de terasă în scara regională: **t.** *majore* (care se întîlnesc în lungul tuturor rîurilor dintr-o regiune, putînd fi luate ca **t.** *reper*), **t.** *secundare* (care sînt mai discontinui, iar la rîurile mici nu apar sau se confo-

pesc cîte 2—3, pe anumite sectoare,) **t.** *locale* (nu apar decît pe anumite sectoare şi nu se racordează în lungul rîului); între **t.** *locale* pot fi menţionate cîteva tipuri: **t.** *fluvioglaciare*, formate de rîurile proglaciare, ce au mari oscilaţii de debite, **t.** *de baraj*, realizate prin adîncirea rîului într-un baraj, **t.** formîndu-se în aluviunile din amonte; **t.** *de meandru*, realizate prin retezarea succesivă şi mereu mai spre aval a lobului unui meandru; **t.** *de etiaj*, trepte mici erodate în luncă de apele mici de etiaj, cînd au încetat complet transportul şi rîul se adînceşte uşor. Tot după importanţa lor la scară spaţială: **t.** *planetare* (existente pe regiuni de pe tot globul — cele eustatice), **t.** *regionale* (epirogenetice, climatice, endoreice) şi **t.** *locale*. 6. Alte tipuri de **t.**: **t.** *de luncă* (fîşia de luncă înaltă afectată numai de viiturile catastrofale; pe cale de a deveni terasă), **t.** *de versant* sau *umeri de terasă* (care a fost fragmentată puternic şi a rămas doar ca umerii încorporaţi pantelor de versant), **t.** *de interfluviu* (situată la confluenţa a două rîuri — **t.** *de confluenţă*, sau ajunsă în această poziţie prin eroziunea laterală a interfluviului de către un rîu vecin), **t.** *epiglaciară* (tăiată de rîuri ce curg pe gheţari, în suprafaţa acestora), **t.** *poligenetice* (care au podul uşor înclinat şi format în timpul mai multor nivele de terasă, fără a putea fi deosebite net anumite trepte sau pînze aluviale aparte; aşa sînt, de ex., **t.** de pe lobul meandrelor sau din concavităţile unor mari coturi de vale; alteori, podurile înclinate provin din erodarea şi contopirea ulterioară a 2—3 poduri de **t.** ce nu mai pot fi deosebite), **t.** *ciclice* (termen folosit în sensul că **t.** apar ca forme ce se repetă şi se îmbucă unele în altele); în văile mari, dominate lateral de conuri plate de dejecţie şi de glacisuri scurte de eroziune, rîurile le retează lateral dînd *conuri-terase* şi *glacisuri-terase* (glacis-terasă se numeşte numai partea inferioară a glacisului şi care diferă de o **t.** propriu-zisă prin aceea că are pantă transversală mai mare, aluviunile sînt mai puţin rulate şi provin de pe versantul vecin). În România **t. f.** au aproximativ următoarele altitudini relative: 5—7 m, 8—15 m, 20 m, 30—35 m, 50—55 m, 75—80 m, 90—110 m, 150 m, 210 m, 260 m (cele subliniate sînt obişnuit, **t.** *reper*, iar ultimele trei apar foarte rar).

Terase marine (**litorale**) (g) Trepte de tipul plajelor şi platformelor de abraziune ridicate peste nivelul actual al mării (din cauza eustatismului negativ sau a înălţării uscatului). Se pare că eustatismul climatic, creat de glaciaţiunile cuaternare, a creat cele mai vaste **t. m.** actuale. Mecanismul exact nu a fost descifrat, în timpul glaciarelor nivelul oceanului trebuind să coboare, iar în interglaciare să se ridice. Se ştie sigur că în Würm nivelul oceanului (inclusiv Marea Neagră) a fost cu 130 m mai coborît ca azi, dar la glaciarele (şi interglaciarele) anterioare se constată numai o coborîre de 25—30 m de la unul la celălalt, fără reînălţări ulterioare. Astfel, scara generală a **t. m.** este, aproximativ: 80—100 m, 50—60 m, 25—35 m, 10—15 m, 5—8 m, 1—2 m. Regiunile litorale ce au fost acoperite de calote au **t. m.** deformate (ridicate) de către mişcările izostatice. Pe ţărmul românesc al Mării Negre nu se păstrează decît urme vagi din ultimele două terase (5—6 m şi 1—2 m), deoarece vechile linii de ţărm, aflate la peste 100 km E de Constanţa, au submers treptat.

Terase piemontane (g) Trepte prelungi, cu podul uşor înclinat, ce se observă, la marginile extreme ale piemonturilor devenite podişuri, trecînd de la o vale la alta peste interfluvii. Sînt, sau pînze aluvionare piemontane, din ce în ce mai noi spre exterior, şi care se racordează cu mari cicluri de terasă din amonte, fie sînt glacisuri de eroziune, uşor aluvionate (cum sînt cele 3—4 glacisuri de sub Dealurile Vestice).

Terase structurale (g) Trepte de tipul teraselor dar impuse de strate dure cu poziţie orizontală.

Terasete (g) Trepte de alunecări şi prăbuşiri fracţionate în felii, formate pe versanţi; au lărgimi reduse, 30—80 cm, podul este înierbat, iar fruntea este lipsită de vegetaţie (la *potecile de vite* este invers, taluzul fiind înierbat şi podul golaş).

Teren (g) Întindere de pămînt; solul şi subsolul privite din punct de vedere geografic sau geologic (ex.: **t.** de stepă, agricole, **t.** mezozoice etc.).

Teren degradat (gg) Suprafaţă de pămînt scoasă parţial sau total din circuitul agricol sau economic, din cauza afectării sale de către procesele de degradare a solului (eroziuni, alunecări etc.).

Teritoriu ecologic omogen (p) Porţiune de teren omogenă sub aspectul factorilor mediului natural (relief, sol, vegetaţie, apă, climă etc.). Unitate elementară ce se ia în considerare la lucrările de bonitare.

Termoanemometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară viteza vîntului, după variaţiile termice şi de rezistivitate ale unui fir metalic încălzit de un curent electric.

Termocarst (g) Totalitatea formelor şi proceselor ce apar pe suprafaţa gheţii, zăpezii şi terenurilor îngheţate, prin dezgheţ diferenţiat şi care au similitudini cu relieful carstic. V. **Gelisol.**

Termoclastism (g) Dezagregări ale rocilor cauzate de variaţii termice, fără intervenţia îngheţului.

Termoclin, strat ~ (h) Pătură de tranziţie, relativ bruscă, între apele de suprafaţă ale unui lac sau mare şi stratul de dedesubt ce are temperaturi diferite.

Termodinamica atmosferei (c) Parte a meteorologiei care studiază procesele atmosferice sub aspect energetic.

Termometru (c) Instrument cu ajutorul căruia se măsoară temperatura aerului. După principiul de funcţionare se disting: **t.** *cu lichid* (alcool, toluen, mercur) format dintr-un rezervor cu lichid termometric, un tub capilar, o scară divizată în grade şi un tub protector; **t.** *cu gaz* (hidrogen) bazat pe variaţia presiunii gazului în funcţie de temperatură; **t.** *cu receptor deformabil* (lamelă bimetalică, tub Bourdon) bazat pe deformarea unor receptoare cu coeficienţi de dilatare foarte mari şi **t.** *electric* (cu rezistenţă, termocuplu) bazat pe variaţia rezistenţei unui conductor electric. După destinaţie se deosebesc: **t.** *ordinar*, destinat efectuării observaţiilor momentane asupra temperaturii; **t.** *de maximă*, utilizat pentru determinarea celei mai ridicate valori termice dintr-un interval oarecare şi prevăzut în acest scop, cu o îngustare a tubului capilar, care permite alungirea coloanei de mercur, cînd temperatura creşte, dar nu şi întoarcerea lui în rezervor, cînd temperatura scade; **t.** *de minimă* folosit pentru determinarea temperaturii celei mai scăzute dintr-un interval oarecare şi prevăzut, în acest scop, cu un indice de porţelan sau de sticlă, care este antrenat de meniscul coloanei de alcool, cînd temperatura scade (şi rămîne nemişcat cînd temperatura creşte); **t.** *psihrometric umed*, destinat măsurării temperaturii în condiţii de umezire a tifonului cu care este înfăşurat rezervorul său; **t.** *psihrometric uscat*, destinat măsurării temperaturii aerului la un moment dat şi avînd rezervorul neacoperit cu tifon şi neumezit; **t.** *de sol pentru stratul arabil*, (tip Savinov, Fuess etc.) prevăzut cu tub capilar a cărui lungime variază în funcţie de adîncimea la care urmează să fie utilizat şi **t.** *de sol cu tragere verticală*, destinat măsurării temperaturii solului la adîncimi mari (pînă la 320 cm) şi prevăzut cu un rezervor cu mercur

mult mai mare decît al termometrului ordinar, precum și cu tije de extragere de la adîncimea unde funcționează.

Termosferă (c) Strat atmosferic situat la înălțimi cuprinse între 80—100 și 1 000—1 200 km. Este denumită și *ionosferă*. Se caracterizează prin temperaturi ridicate, distribuite invers (50—500°C în partea inferioară, 1 500—2 000°C în partea mijlocie și circa 3 000°C în partea superioară) și datorate proceselor de ionizare a aerului, care au loc sub acțiunea radiațiilor solare ultrascurte și corpusculare, precum și a radiațiilor cosmice. Aceste procese dau naștere unor straturi puternic ionizate (E, F_1, F_2, E_s și D) care prezintă o importanță deosebită pentru propagarea undelor radio. Interacțiunea radiațiilor corpusculare solare cu gazele rarefiate ale **t.** determină apariția aurorelor polare.

Terra fusca (p) Denumire pentru unele soluri argiloase din Europa Centrală, cu orizont A de culoare brună (sau brun-roșcată) și orizont B cambic sau argiloiluvial de culoare brunie-gălbuie (sau brunie-roșcată), formate pe roci puternic carbonatice (calcare, dolomite, gipsuri, marne etc.). Corespunde pp luvisolurilor cromice din legenda FAO.

Terra rossa (p) 1. Sol argilos de culoare roșie, format prin alterarea calcarelor în condițiile actualului climat mediteranean sau mai cald din trecut. Sin. *sol roșu*. 2. Depozit rezidual roșu sau roșu-brun, constituit din oxizi și hidroxizi de fier, rezultat din alterarea calcarelor în climatele subtropicale sau tropicale. 3. Tip de sol din clasa cambisolurilor (în sistemul român de clasificare) format prin alterarea calcarelor sau bauxitelor munților joși din sud-vestul și vestul țării. Succesiune tipică de orizonturi: Ao-Bv-R (sau C). 4. Solurile sau depozitele de **t. r.** corespu d pp luvisolurilor cromice și nitosolurilor din legenda FAO.

Terțiar (c) A treia eră, cu viață, în evoluția scoarței terestre, ce a durat cca 70 milioane de ani. Începe prin dispariția marilor reptile; acum se formează lanțurile muntoase alpine. Include sau nu și cuaternarul, limita între ele nefiind clară (în general se ia ca limită apariția Omului). Se subdivide în două perioade: 1. *Paleogen* (cu două epoci: *eocen* și *oligocen*) și 2. *Neogen*, care are două epoci: *miocen* (cu următoarele vîrste: aquitanian, burdigalian, helvețian, badenian, sarmațian) și *pliocen* (cu următoarele vîrste: meoțian, ponțian, dacian, romanian).

Tethys, Marea ~ (gg) Numele dat mării, de tip geosinclinal, care despărțea cele două mari continente paleozoice (Gondwana și Laurasia) și din care s-a format lanțul alpino-himalaian (nume dat de E. Suess). Sin. *Mesogaea*.

Textură (a) **1.** Proprietate fizică a solului determinată de alcătuirea sa din fragmente de diferite dimensiuni (de la cele coloidale pînă la cele bolovănoase). Sin. *granulometrie, alcătuire granulometrică, alcătuire mecanică*. **2.** Modul de aranjare a cristalelor într-o rocă cristalină; alteori se ia în sens de structură: modul de aranjare a elementelor unei roci.

Tholoid (g) Măgură sau con vulcanic ce n-a avut deschidere de crater; născut dintr-o masă de lavă împinsă la suprafață într-o singură fază, fără explozie și răcită relativ brusc (ex.: conul Răchitaș —1 152 m — din Harghita).

Thololite (g) Cupole de precipitare carstică agățate de tavanul peșterilor.

Thufur (g) v. **Desene periglaciare.**

Tigvă (g) Culme de deal sau de munte (regionalism).

Tigăi (g) Proeminențe masive de stîncă conglomeratică, sub formă de ciuperci uriașe, ce domină o

culme sau un mic platou de înălțime, formate prin dezagregare periglaciară diferențiată și șlefuite prin coraziune (eolizație); sînt specifice în Masivul Ciucaș.

Till (g) Depozit glaciar, depus numai de ghețar, nu și de apă, format din argile și fragmente colțuroase de blocuri, nestratificate, situat obișnuit în spatele morenelor frontale, pe grosimi de 6—15 m, dar pot ajunge și la 30—40 m. Formează uneori cîmpuri întinse, numite *cîmpii de* **t.**, alteori formează *drumlinuri*.

Tillit (g) Rocă rezultată din consolidarea unor morene glaciare vechi (mezozoice sau paleozoice), în care blocurile păstrate sînt subordonate argilelor. Se găsesc în: Pod. Braziliei, India, Africa și Australia, dovedind existența unor vechi glaciațiuni și deriva continentelor.

Timp Greenwich — T.M.G. (gg) Timpul meridianului zero, care trece prin localitatea engleză Greenwich.

Timp solar adevărat (c) Timp măsurat după mișcarea aparentă a Soarelui adevărat pe bolta cerească. Întrucît deplasarea inegală a Pămîntului pe orbită și înclinarea eclipticii lui față de ecuator determină inegalitatea zilelor solare adevărate, în practică se folosește timpul solar mediu.

Tinov (h) v. **Mlaștină.**

Tip de insolație (c) Distribuție verticală a temperaturii aerului în stratul microclimatic, caracterizată prin valori mari la suprafața solului și valori din ce în ce mai mici, pe măsura creșterii înălțimii. Este propriu orelor de zi cu timp calm și senin, mai ales vara.

Tip de radiație (c) Distribuție verticală a temperaturii aerului în stratul microclimatic, caracterizată prin valori mici la suprafața solului și valori din ce în ce mai mari, pe măsura creșterii înălțimii. Este propriu orelor de noapte cu timp calm și senin, în toate anotimpurile.

Tip de relief (g) v. **Modelarea reliefului.**

Tip de sol (p) În sistemul român de clasificare a solurilor, unitate sistematică de nivel superior, subordonată imediat clasei, în cadrul căreia se separă în funcție de particularitățile orizontului diagnostic și diverse caractere diagnostice specifice la acest nivel.

Tip de timp (c) Totalitatea condițiilor meteorologice determinate de un tip de circulație dat.

Tip genetic de relief (g) Model de formă sau de ansamblu de forme de relief, create de aceleași procese sau agenți geomorfologici, sau de aceleași combinații de procese (impuse de un tip climatic), sau degajate în aceleași roci sau structuri și care prezintă trăsături caracteristice (ex.: terasă, vale, relief fluviatil, relief deșertic, relief carstic etc.).

Tipuri de modelare a reliefului (g) v. **Modelarea reliefului.**

Tixotropie (a) Proprietatea unor roci prăfoase (argile, loess) de a se lichefia sub efectul unor trepidații sau agitație mecanică.

Tîrîre (h, g) Transportul unor particule de rocă, prin împingerea lor de către apă, vînt sau alt agent, fără a fi deslipite de pe suprafața pe care se deplasează.

Tjäle (g) v. **Gelisol.**

Toance (g) Sector de vale îngustă și adîncă cu praguri și cascade *(La Toance* — pe Bistrița*)* și cu un curs vijelios (regionalism).

Tola (b) Formațiune rară de subarbuști pe soluri sărate din *puna* Anzilor centrali.

Toleranță (m) **1.** Spațiu al stărilor factorilor mediului înconjurător în care aceștia sînt suportați de organisme. **2.** Însușirea unor organisme de a trăi în condițiile nefavorabile de mediu.

Tombolo (g) v. **Săgeată litorală.**

Tomillare (b) Formațiune friganoidă de tufișuri scunde și subarbuști cu predominarea labiatelor bogate în uleiuri eterice (rozmarin

levănțică, cimbru ș.a.) din regiunile mediteraneene.

Topliță (h) Braț mort de rîu repede, sau groapă cu apă legată printr-un șanț de alimentare și unul de scurgere de un rîu, ce se folosește pentru topitul cînepei sau pentru aclimatizarea păstrăvului născut în incubatoare, înainte de a-i da drumul în rîu. În acest ultim scop se folosește și un braț mort de rîu.

Topoclimatologie (c) Ramură a climatologiei care studiază topoclima.

Topoclimă (c) Ansamblul variațiilor înregistrate de elementele meteorologice din cadrul complexelor fizico-geografice și economico-geografice, incluzînd deosebirile față de regiunile înconjurătoare și particularitățile microclimatice existente în limitele lor, ca urmare a influenței specifice exercitate de suprafața activă.

Topografie (t) **1.** Ramură a geodeziei care se ocupă cu măsurătorile terestre (distanțe, cote, unghiuri) și cu reprezentarea grafică sau numerică a suprafeței terestre pe un plan orizontal. **2.** Are și un sens geografic și anume de *orografie* (descrierea reliefului), sau sens de descriere a locurilor (porțiune din spațiul terestru, inclusiv ceea ce a fost realizat de activitatea omului).

Topologie (g) Termen vechi (Berthaut, 1910) pentru *geomorfologie*.

Topometrie (t) Disciplină topografică ce se ocupă cu tehnica măsurătorilor în teren și a calculelor necesare pentru fixarea elementelor de planimetrie și nivelment a hărților la scări mari. Specialistul respectiv se numește *topometru*.

Toponimie (gg) Disciplină care studiază denumirile geografice proprii, sub următoarele aspecte: origine, sens, evoluție, scriere, pronunție, transliterare (trecerea dintr-un alfabet în altul) și traducere (dintr-o limbă în alta, cînd există echivalențe).

Tor (tors) (g) Mamelon de stîncărie, construit din blocuri și lespezi cu colțurile și muchiile tocite, ce au apărut prin degajarea lor pe calea alterărilor pe anumite aliniamente sau prin dezagregări pe loc. Sînt specifice granitelor (ex.: pe creasta Măcinului), dar similitudini pot apare și în alte roci cristaline.

Torent (g) **1.** Curs vijelios dar temporar de apă, ce se formează pe pantele înclinate cu vegetație discontinuă, în urma ploilor abundente sau a topirii zăpezii. Roade puternic și se încarcă cu mîl și fragmente de rocă. **2.** Forma de relief pe care se desfășoară și o modelează un **t.**, numită și *organism torențial*, are trei părți: *bazinul de recepție, canalul de scurgere* și *conul de dejecție*.

Torent de noroi (g) Curgere de noroi, care are forma unui torent (bazin de recepție, canal de scurgere, con de împrăștiere). Se dezlănțuie pe pante de peste 35%, pe locurile unde s-au acumulat mari cantități de materiale argiloase (și marnoase) alterate sau dezagregate mărunt și care se îmbibă brusc cu multă apă, sau care suferă trepidații. Sin. *curgere de noroi*.

Torent noroios (g) Torent cu debit solid foarte bogat (peste 40%), în care materialul scurs capătă aspectul unei lave *torențiale*. Este specific regiunilor aride accidentate, unde, după viitura torențială, rămîne o peliculă noroioasă heterometrică ce îmbracă conul de dejecție, sau canalul de scurgere, sau poala unor pedimente (fanglomerate). Există și **t. n.** fără un canal organizat, curgînd ca niște valuri succesive noroioase, denumite, în S.U.A., *mudflow*.

Torent de pietre (g) v. **Rîu de pietre.**

Torențialitate (h, g) **1.** Regimul neregulat de scurgere al torenților și al cursurilor montane vijelioase, cu talveg stîncos și cu bolovani în albie; se mai spune și *regim spasmodic*. **2.** Totalitatea proceselor de eroziune, transport și acumulare ce se produc pe un versant în timpul scurgerii concentrate (șiroire și torenți).

Tornado (c) Nume sub care sînt cunoscute: tromba puternică în America de Nord și vîrtejul de vînt cu oraje în Africa Occidentală.

Toross (g) v. **Gheață de mare.**

Toxină (b) Substanță otrăvitoare de origine organică (fitoxină, zootoxină) sau anorganică (v. **Noxă**).

Trafic (g e) Totalitatea transporturilor de mărfuri și/sau de pasageri care se fac pe o anumită cale de comunicație, cu anumite mijloace de transport, într-un interval de timp și în condiții precizate.

Traiectoria unui ciclon sau anticiclon (c) Traseu parcurs de centrul unui ciclon sau anticiclon de la naștere pînă la dispariție.

Transbordare (ge) Transfer de mărfuri sau de călători dintr-un mijloc de transport în altul. Locul de **t.** a servit adesea la localizarea diverselor activități economice. Anumite tehnici tind a mecaniza și a simplifica acest transfer de mărfuri.

Transfluență (g) Trecerea unei limbi glaciare sau a unei părți din ea, dintr-o vale în alta, peste o porțiune joasă a interfluviului *(șa de transfluență)*. **T.** sînt abundente la ghețarii din zonele arctice umede (tipul alaskian — reticular, anastomozat, dendritic).

Transformarea unei mase de aer (c) Schimbarea însușirilor fizice ale unei mase de aer sub influența suprafeței active. Ea poate fi: *relativă*, cînd masa de aer se deplasează lent peste o suprafață activă cu condiții termice diferite de cele proprii și *absolută*, cînd masa de aer staționează timp îndelungat deasupra unei regiuni geografice diferită de cea în care s-a format.

Transgresiune (h, g) Înaintarea apelor marine peste uscat și respectiv, retragerea liniei de țărm, datorită unei epirogeneze negative sau unui eustatism pozitiv. În acest timp are loc extinderea platformei de abraziune (continentale). O **t.** regională se numește *ingresiune*, iar una locală (cauzată de mișcări locale oscilatorii) se cheamă **t.** *marginală*. O *serie* de depozite transgresive începe cu materiale grosiere (pietrișuri, conglomerate) după care urmează roci mai fine (argile, marne).

Transhumanță (g p) Deplasare periodică a oamenilor și turmelor spre locuri de pășunat. Se disting cîteva tipuri de **t.**: *montană* (din văi spre pășunile de pe culmile din jur); **t.** carpato-danubiano-pontică (din Carpați către lunca Dunării și litoralul Mării Negre); *mediteraneană* (din platourile aride, vara, spre pășunile din munți); *saheliană* (la marginea deșertului) ș.a.

Translația continentală (gg) v. **Deriva continentelor.**

Transparența aerului (c) Însușirea atmosferei de a permite trecerea radiațiilor cu diferite lungimi de undă. Este dată de raportul dintre intensitatea radiației incidente la suprafața terestră și cea de la limita superioară a atmosferei.

Transparență (h) Calitatea unei ape de a lăsa să treacă prin ea energia luminoasă. Se exprimă prin *coeficientul de transparență* (raportul între cantitatea de energie luminoasă căzută pe suprafața apei și cantitatea absorbită și transformată în energie calorică), ce se măsoară cu fotometru, sau prin adîncimea pînă la care se poate vedea *discul lui Secchi* (disc de porțelan alb, sau vopsit în alb). Absorbția luminii variază în funcție de lungimea de undă. Cel mai adînc pătrunde lumina albastră (pînă la 220 m), de aceea mările se văd albastre. De asemenea, unde apa are suspensii multe (la țărm) lumina este difuzată puternic la suprafață (și fenomenul de absorbție este mai mare) și transparența scade; **t.** scade cu turbiditatea. Adîncimea pînă la care pătrunde lumina determină și adîncimea pînă la care cresc plantele.

Transport (g e) **1.** Deplasarea bunurilor sau persoanelor de la un loc

la altul. **2.** Totalitatea bunurilor sau a persoanelor care sînt transportate la un moment dat și în condiții determinate. **3.** (la pl.) Ramură a economiei naționale cuprinzînd totalitatea mijloacelor rutiere, aeriene și navale care asigură circulația bunurilor și a persoanelor. **T.** se caracterizează prin natura obiectului transportat, prin mijlocul de **t.** folosit și prin drumul urmat între punctul de plecare și punctul de sosire.

Transport de materiale (g, h) Procesul de deplasare al materialelor de la locul lor de desprindere (erodare) pînă la cel de acumulare, de către un agent: apa curgătoare *(fluviatil)*, vîntul *(eolian)*, curenții și valurile *(marin)*, gheața *(glaciar)*.

Transport eolian (g) v. **Eolian.**

Transport fluviati (h, g) Materialul adus de pe versanți sau rupt din albie și deplasat spre aval de către apele curgătoare. După forța rîului, mărimea particulelor și modul de deplasare se deosebesc: **t.** *în soluție* (materialele dizolvate sau descompuse — săruri), **t.** *în suspensie coloidală* (argile și mîluri), **t.** *în suspensie turbionară* (nisipuri fine — mai grele ca apa), **t.** *pe fund* (care poate fi prin: *saltare* și *tîrîre*). **T.** prin saltare se poate face *individual*, sau *în pînze*, ultimul dezvoltîndu-se cu putere la viituri mari. **T.** de fund este cel care deplasează și bolovani mari, care, spre sfîrșitul viiturilor, sînt depuși sub forma unui *pavaj* de *fund*, care împiedică, în continuare, eroziunea în adîncime. Legat de **t. f.** există și trei noțiuni: *capacitatea rîului* (cantitatea totală de aluviuni transportate), *competența rîului* (mărimea maximă a particulelor rulate pe fund), *turbiditatea*.

Transport marin (h) Deplasarea materialelor de către valurile de translație, curenții din fișia platformei continentale și curenții de turbiditate. Se face în: soluție, suspensie, pe fundul mării.

Transversal (g) Termen folosit pentru orice formă sau profil care se dispune perpendicular pe direcția longitudinală a unei forme de relief mai mari. Ex., *vale* **t.** (taie **t.** o culme muntoasă, sau un lanț de munți), *crevase* **t.** (pe limba ghețarului), *profil* **t.** (pe o vale) etc.

Trapp (g) Pînză bazaltică subțire și foarte extinsă, provenită dintr-o erupție ce a avut loc pe o fisură lineară. Cînd regiunile formate din asemenea pînze suprapuse sînt disecate de către eroziune, se formează o serie de trepte imense. Se întîlnesc în Pod. Deccan (India), Pod. Columbiei (S.U.A. și Canada) etc.

Travertin (a) Tuf calcaros, poros și cu numeroase cavități (urmele frunzelor, mușchilor, algelor, peste care s-a depus). Se taie ușor în plăci, se șlefuiește frumos, fiind întrebuințat ca piatră ornamentală pentru construcții. În România se exploatează la: Banpotoc (Hunedoara), Borsec (Harghita), Borz (Bihor).

Treaptă antitetică (g) Treaptă ce se ridică transversal pe albia unei văi, opusă sensului de curgere. Se întîlnesc pe văile din calcare, unde s-a produs o captare subterană, mai veche, chiar în talveg, după care, tronsonul de rîu rămas s-a adîncit.

Treaptă de altiplanație (g) v. **Umăr.**

Treaptă de confluență (g, h) v. **Confluență.**

Treaptă de falie (g) Rezultată din dispunerea la altitudini variate a unor blocuri despărțite de falii.

Treaptă geotermică (a) v. **Gradient geotermic.**

Treaptă structurală (g) Care a fost impusă de fața unui strat dur.

Treapturi (g) Terase fluviatile largi, cu poduri înclinate și dispuse în evantai (un fel de conuri de dejecție largi, terasate și îmbucate excentric); termen folosit în Depresiunea Hurezu.

Trecătoare (g) Loc relativ îngust peste care se face trecerea dintr-o parte în alta a unui lanț muntos, în lungul unei văi transversale.

Trepte de alunecare (g) Bucăți dintr-o alunecare sau blocuri alunecate și dispuse în trepte succesive pe un versant; uneori apar ca terase (terase false).

Trepte piemontane (g) **1.** Trepte de eroziune dezvoltate, pe rînd, la baza unui munte de tip masiv hercinic și care s-au înălțat treptat o dată cu masivul muntos. **2.** Trepte de acumulare spre exteriorul unui piemont. **3.** Trepte cu aspect de glacis de eroziune ce înconjoară în exterior interfluviile unor dealuri sau podișuri piemontane. V. **Terase piemontane.**

Triangulație (t) Metodă prin care se determină coordonatele punctelor din teren cu ajutorul unei rețele de triunghiuri care au vîrful pe aceste puncte.

Triasic (a) Prima perioadă a mezozoicului.

Tributar (h) Curs de apă ce se varsă într-altul mai mare

Triere (h, g) Procesul natural sau artificial de a selecta și grupa anumite elemente după granulometrie, greutate sau alte proprietăți. Ex.: trierea aluviunilor după greutate, mărime și formă.

Troficitate (b, p) **1.** Hrănire. Însușire a unui mediu de a oferi substanțe de nutriție pentru organisme și a organismelor de a le îngera și transforma în vederea echilibrului metabolic (ex.: mediu trofic, funcțiune trofică). **2.** Însușire a solului (sau a altui mediu de cultură) de a fi trofic, adică nutritiv pentru plante.

Trog (g) Vale glaciară secundară, care rămîne suspendată față de cea principală; are profilul longitudinal în trepte. Uneori, înțelesul este de *vale glaciară* în general.

Tropic (gg) Paralelă convențională a Pămîntului la 23°27′ latitudine, respectiv pe linia unde razele Soarelui cad perpendicular pe suprafața Pămîntului la 22 iunie în emisfera nordică și la 22 decembrie în cea sudică. Această linie rezultă din înclinarea axei polilor pe ecliptică. Sînt două **t.**: *Racului* (în emisfera N) și *Capricornului* (în S).

Tropism (b) Proprietatea părților în creștere ale plantelor și ale unor animale sedentare de a se orienta spre unii stimuli din mediul ambiant: gravitație, lumină, substanțe nutritive (în timp ce tulpina și frunzele se dirijează spre lumină).

Trovanți (g) Separațiuni sferoidale, în general neregulate, în strate de nisipuri sau în gresii friabile, cimentate puternic de apele calcaroase ce pătrund în aceste strate. Au diametru de 10—200 cm. Ex.: în Dealul Feleacului — Cluj.

Tsunami (h) Val oceanic de șoc provocat de un cutremur sau de explozia unui vulcan submarin (termen japonez). Se propagă cu viteze mari, deoarece are o mare lungime de undă (ex., valul provocat de explozia vulcanului Krakatoa, la 27 aug. 1883, a traversat Oceanul Indian în 12 ore), iar la țărm atinge înălțimi de 20—30 m; este extrem de distrugător.

Tub Bourdon (c) Tub metalic închis, de formă curbată, umplut cu alcool sau toluen, care servește drept piesă receptoare a unui termograf. Tub metalic închis, parțial vidat, care servește ca piesă sensibilă a unui barometru aneroid.

Tub Pitot (c) Tub îngust, îndoit la 90° și combinat cu un manometru, cu ajutorul căruia se poate măsura viteza unui curent de aer.

Tuf calcaros (a) Rocă sedimentară formată prin precipitare chimică la gura izvoarelor bogate în bicarbonat de calciu. Prin diageneză devine travertin.

Tuf vulcanic (a) v. **Proiecție vulcanică.**

Tugai (b) Albii inundabile, populate cu arbori, arbuști și pajiști (Asia Mijlocie).

Tulbureală (h) Totalitatea particulelor fine transportate în suspensie de un curs de apă și care îi impun culoarea în timpul viiturilor. Domină, cu precădere, argilele, mîlu-

rile şi nisipul fin. Sînt depuse în luncă, în bălţi şi lacuri de luncă (prin decantare), sau la gura de vărsare a rîurilor.

Tumul (g) Movilă antropogenă de înhumare.

Tundră (b) Tip de vegetaţie zonală, constituită din muşchi, licheni, ierburi şi arbuşti pitici, caracteristică regiunilor subarctice din nordul Eurasiei, Americii de Nord şi insulelor din Oceanul Îngheţat neacoperite de zăpezi persistente.

Tunel (g) Galerie subterană ce are un calibru relativ uniform şi este deschisă la ambele capete. Există mai multe tipuri: 1. **t.** *antropic*, care străpunge de obicei zone muntoase sau o culme, pentru căi ferate şi şosele; s-au realizat, mai recent, şi pe sub fluvii sau sub braţe de mare sau strîmtori; 2. **t.** *de abraziune*, creat de eroziunea valurilor pe sub un promontoriu; 3. **t.** *carstic*, creat prin coroziune în calcare; 4. **t.** *de lavă*, format sub cruste întărite de lave bazaltice, ca urmare a evacuării unor lave mai fluide de dedesubt; 5. **t.** *de sufoziune*.

Tunet (c) Efectul acustic al unei descărcări electrice, datorat încălzirii şi dilatării brusce a aerului pe traiectoria fulgerului.

Turbaţie periglaciară (g) Totalitatea deplasărilor pe care le efectuează materia în sol sau în depozitele mobile superficiale sub efectul îngheţului şi dezgheţului sau a altor procese specifice mediilor periglaciare (L. E. Hamelin, 1962). Deplasările efectuate sub impulsul îngheţului şi dezgheţului mai sînt numite şi *crioturbaţii*, *geliturbaţii* şi *congeliturbaţii*. Aceste mişcări creează o serie de desene periglaciare la suprafaţă (poligoane etc.), precum şi ridicări de blocuri şi umflături (gonflări) de materiale argiloase *(congeliturgescenţe)*. În adînc, împingerile respective creează *structuri periglaciare* cu aspect de *plicaţii* sau *involuţii libere*, care dau ondulări regulate *(ghirlande* sau *festoane* de material mai grosier etc.), sau *involuţii forţate*, cu un mers dizlocat de către presiunea îngheţului, sau chiar *pene (injecţii)* de tipul unor lame sau coloane formate din materiale fine ce au ţîşnit către în sus sub efectul presiunii (a nu se confunda cu penele de gheaţă, care se umplu cu material alohton după topirea penei).

Turbă (p, a) **1.** Depozit organic format din resturi vegetale incomplet descompuse în condiţii de permanent exces de umiditate şi anaerobioză. În funcţie de plantele care participă şi de condiţiile de mediu în care are loc procesul de turbificare se pot distinge: **t.** *eutrofă*, **t.** *mezotrofă* şi **t.** *oligotrofă*. **2.** Cărbune inferior format prin încărbunarea plantelor de mlaştină (trestie, papură, rogoz, muşchi etc.), într-un mediu neaerisit.

Turbă eutrofă (p) Turbă slab acidă sau neutră, cu conţinut ridicat în baze şi substanţe nutritive, formată în condiţii de exces permanent de apă freatică (înmlăştinire freatică permanentă). La turbificare participă obişnuit: stuf (Phragmites), papură (Typha), rogoz (Carex) etc. **T. e.** este caracteristică pentru turbăriile joase (plane).

Turbă mezotrofă (p) Turbă moderat acidă, cu conţinut moderat de baze şi substanţe nutritive formată în condiţii de exces de umiditate atît freatică cît şi din precipitaţii. Are caractere intermediare între **t.** eutrofă şi **t.** oligotrofă.

Turbă oligotrofă (p) Turbă foarte acidă, formată în condiţiile unui mediu oligotrof oferite de excesul de apă stagnată provenită din precipitaţii. La turbificare participă îndeosebi muşchiul alb *(Sphagnum)*, bumbăcăriţa *(Eriophorum)* etc. **T. o.** este caracteristică pentru turbăriile înalte (bombate).

Turbărie (h, b) Regiune bogată în turbă, sau o regiune mlăştinoasă în care sînt condiţii de formare a turbei. În procesul de evoluţie şi dezvoltare a unei turbării se deosebesc de obicei trei stadii: **t.** *plată* (cînd lacul sau mlaştina este invadată de vegetaţie), **t.** *intermediară* (cînd s-a format un strat de turbă verde din care se pot hrăni plantele de deasupra), **t.** *bombată* (cînd pe locul lacului apare o boltă compusă din turbă).

Turbărie înaltă (p) Turbărie formată din turbă oligotrofă, caracteristică regiunilor umede şi reci. Sin. **t.** *bombată*, *tinov*.

Turbărie joasă (p) Turbărie formată din turbă eutrofă, caracteristică regiunilor cu climat semiarid. Sin. **t.** *plană*, *bahnă*.

Turbificare (p) Proces de transformare a resturilor vegetale în turbă.

Turbiditate (h) Conţinutul în suspensii al apei unui rîu. Se exprimă în g/m^3.

Turbiditate, curent de ~ (h) v. **Curent.**

Turbion 1. (c) Mişcare spiralată a aerului (în jurul unui punct oarecare) datorată, în general, încălzirii puternice a suprafeţei active (ciclon, trombă, vîrtej de praf). **2.** (h) Deplasarea apei sub formă de vîrtej, în jurul unei axe verticale sau uşor oblice. **T.** pot fi staţionare *(ochiuri)*, sau se deplasează în sensul general de curgere a rîului, dispărînd pe parcurs şi reapărînd altele.

Turbulenţa aerului (c) Stare a aerului în care sînt prezente mişcări turbulente. După cauzele care o determină se disting: **t.** *termică* (datorată încălzirii inegale a diferitelor suprafeţe active şi aerului de deasupra) şi **t.** *dinamică* (determinată de interacţiunea curentului de aer în mişcare cu neregularităţile suprafeţei active).

Turbulenţă (h, c) Stare a aerului sau apei afectate de multiple mişcări pe verticală. La rîuri, rugozitatea patului de curgere determină apariţia scurgerii turbulente. Opus: *scurgere laminară*.

Turism (g e) Activitate legată de folosirea timpului liber, care antrenează deplasări temporare de populaţie, în special urbană, către anumite regiuni sau puncte de atracţie.

Turn (g) Formă mică de relief, cu aspect cilindric, prismatic sau conic ce se ridică brusc deasupra suprafeţelor din jur, formată pe seama calcarelor, gnaiselor (M. Cozia), conglomeratelor şi a altor roci în care are loc o dezagregare sau alterare selectivă.

Turnuleţ (g) Proeminenţă de tipul unui popic, cu versanţi subverticali, întîlnită în carstul tropical (v. **Hum**).

Ţ

Ţancuri (g) Vîrfuri ascuţite şi înalte de stîncă. Sin. *colţi*.

Ţărm (h, g) Fîşia de contact dintre mare şi uscat cuprinsă, în sens strict, între cele mai mici şi cele mai mari ape. În sens larg se confundă cu noţiunea de *litoral*, cuprinzînd atît fîşia de uscat supusă direct acţiunilor mării (malul mării), cît şi **ţ.** propriu-zis, adică acea bandă de teren, mai înaltă, ce se conturează la marginea mării cînd se priveşte din larg şi care suportă numai în mod indirect influenţa acţiunii marine. Asupra **ţ.** acţionează, în special, valurile, mareele şi curenţii, iar procesele principale sînt: abraziunea şi acumularea. Prin acestea **ţ.** evoluează continuu, retrăgîndu-se spre uscat (la transgresiuni), sau înaintînd (la regresiuni), festonîndu-se puternic, sau tinzînd să se îndrepte. Aceste aspecte ale evoluţiei sînt legate de: tendinţele de transgresiune sau regresiune ale mării, de tipul major de relief (munţi, cîmpie etc.), de mişcările tectonice locale, de structura şi alcătuirea petrografică a **ţ.** (raportate la linia de **ţ.**), de procesele morfoclimatice. Astfel, după tendinţa de înaintare sau retragere, există: a) **ţ.** *de submersiune*, cu tendinţă de a coborî sub ape (sînt mai sinuoase, cu golfuri adînci în prima fază; este situaţia majorităţii ţărmurilor actuale ce au suferit transgresiunea flandriană; cînd transgresiunea este mică, zonală se numesc **ţ.** *de ingresiune*; b) **ţ.** *de emersiune*, cu tendinţă de a se ridica de sub mare (sînt joase, mai lineare, cu plajă largă); c) **ţ.** *neutre* sau *staţionare* (se mai numesc şi *îndreptate*, *linear-rectificate*, *rectilinii* deoarece capurile au fost retezate, iar golfurile închise cu cordoane, în tendinţa de a realiza un contact cît mai rectiliniu; procesul respectiv se numeşte *îndreptarea* **ţ.**). De menţionat că, atunci cînd **ţ.** este alcătuit din alternanţe de roci moi cu roci dure, el rămîne festonat (cu intrînduri în rocile moi) chiar în stadiul neutru. Există variate moduri de a clasifica tipurile locale de **ţ.**, criteriile cele mai folosite fiind: geneza, formele specifice sau dominante, sau criterii descriptiv-morfometrice. Între acestea, mai des folosită este separarea a două tipuri generale (**ţ.** înalte şi **ţ.** joase), cu mai multe subtipuri locale. 1. **Ţ.** *joase*, sau de cîmpie, sînt cele care se formează în lungul cîmpiilor, aici dominînd, cu precădere, procesele acumulative. După formele de amănunt, dominante sau specifice, ele cuprind mai multe tipuri: a) **ţ.** *cu lido*, numit şi *mexican* (se extinde pe cca 2 500 km în NV şi V Golfului Mexic), sau **ţ.** *cu cordoane litorale* (este specific regiunilor cu mare aport fluviatil de aluviuni şi unde adîncimea mării e mică pe foarte mari suprafeţe; b) **ţ.** *cu lagune* (în care nota dominantă o dau lagunele şi mai puţin cordoanele, ca de ex., la N de capul Midia — Razelm); c) **ţ.** *cu delte* (extinse adesea în contextul altor tipuri); d) **ţ.** cu *estuare* (ex.: V Franţei); e) **ţ.** cu *limane* (ex.: NV Mării Negre):

f) **ţ.** *cu watt* (cu bancuri de nisip, cordoane joase, insule mici, care la reflux se alipesc în mare parte uscatului, ca de ex., între gurile Rinului şi Elbei); g) **ţ.** *aralian*, sau cu dune (din jurul Aralului, mai ales la gurile Sîrdariei şi Amudariei, unde au loc oscilaţii din cauza climatului; de ex., la creşterile de nivel unele dune devin insule sau peninsule iar spaţiile dintre ele, golfuleţe); h) **ţ.** *cu marsch* (marşe), sau mlăştinoase; i) **ţ.** *cu lande* (cîmpii nisipoase, cu mlaştini şi vegetaţie de lande); j) **ţ.** *cu mangrove* (litoral lagunar, cu mîluri, în zona intertropicală, cu o reţea bogată de rădăcini arborescente, dezvoltate pe amplitudinea etajului intertidal); k) **ţ.** *cîmpiilor glaciare* sînt, spre deosebire de celelalte tipuri de cîmpii, mult mai sinuoase, decupate de văi şi cu multe insule mici de acumulare; pot fi la rîndul lor: **ţ.** *cu skjärs* (şer) sau **ţ.** *finlandez*, cu multe insule mici, peninsule — foste drumlinuri, eskere, morene frontale; **ţ.** *cu fjärd*, cu golfuri şi strîmtori perpendiculare pe linia de **ţ.** (v. **Fjärd**); **ţ.** *cu förde*; l) **ţ.** *coraligene*, sînt, în general, **ţ.** joase şi pot avea formă de barieră sau de atoli. (v. **Recif**). 2. **Ţ.** *înalte* sînt formate din margini de podiş, de dealuri sau de munte, ale căror culmi se prelungesc adesea în interiorul mării, de aceea sînt mult mai festonate. Se subdivid în: **ţ.** *cu rias* (asocieri de estuare înguste, cu faleze înalte, cu plaje mici, uneori şi săgeţi litorale în unele intrînduri); b) **ţ.** *carstice* sau **ţ.** *cu calanco* (cu multe despicături provenite din chei, cu abrupturi, cu golfuleţe limpezi provenite din doline şi uvale, denumite *cala* sau *calanco*); c) **ţ.** *cu fiorduri*; d) **ţ.** *longitudinale*, ale căror forme structurale sau tectonice se dispun paralel cu **ţ.**, dînd canale în lungul litoralului şi insule alungite sau înşirate tot longitudinal; ele pot fi create de cute anticlinale şi sinclinale (**ţ.** *dalmatic*, *concordant*, sau *pacific*, şi un subtip, **ţ.** *albanez* care este oblic pe linia litoralului); mai pot fi create de structuri apalaşiene — **ţ.** *apalaşian* — unde canalele şi golfurile sînt pe benzile de roci mai moi, ca în NE Apalaşilor; sau, sînt create de falii, — **ţ.** *tectonice*, cu faleze înalte axate pe faţă de falie (foarte rare), sau cu canale extinse pe grabene longitudinale şi insulele pe horsturi; e) **ţ.** *transversale* sau de *tip atlantic*, unde cutele sau liniile de falii sînt perpendiculare pe linia de ţărm; se mai numesc **ţ.** *cu anse* (golfuri largi — circulare, formate pe sinclinale — şi capuri înguste), sau **ţ.** de *tip anatolian* (culmi muntoase înguste prelungite mult în mare, iar între ele golfuri largi), sau **ţ.** *cu şerm*, cum e cel de la Marea Roşie; f) **ţ.** *cu faleză de loess* (sînt de platou jos, în care pătura de loess se înalţă de la nivelul mării, ca la S de capul Midia în România); g) **ţ.** *vulcanice*, formate pe versanţii conurilor, sau prin retezarea unor curgeri de lave. 3. O clasificare mai nouă, împarte **ţ.** după raporturile lor cu extensiunea fundului oceanic: **ţ.** *de coliziune* (situate aproximativ la linia de subducţie a unei plăci terestre, ca de ex., V Americilor), **ţ.** *de împingere* sau *de expansiune* (formate la marginile unui ocean ce se află în expansiune, cum ar fi Atlanticul, sau Indianul), **ţ.** *de rift* (la mările înguste născute din rif-

turi continentale, ca Marea Roşie, G. Californiei). 4. Alte denumiri: **ţ.** *primare*, care au fost modelate foarte puţin de mare şi unde se păstrează bine şi *formele iniţiale*, nemarine (cum ar fi un **ţ.** *de falie*, un **ţ.** *vulcanic* etc.), **ţ.** *de gheaţă* (sculptat în gheaţă, în calotă, în banchiză), **ţ.** *extern* (aliniamentul cordoanelor litorale din faţa lagunelor), **ţ.** *intern* (ţărmul dinspre continent al lagunelor).

Ţiglăi (g) Movile de tipul unor căpiţe de fîn, care iau naştere prin modelarea de către şiroaie a unor mari valuri de alunecare (copîrşeu). Cînd se teşesc şi devin un fel de semisfere se numesc *grueţi*. Sînt foarte tipice în bazinul Hîrtibaciu, pe valea Aldeoara. Cînd apar foarte multe la un loc, poartă numele de *sută de movile*. (Regionalism, în Transilvania).

Ţinut (gg) **1.** Regiune, sau loc. **2.** Ţară de tip feudal. **3.** Teritoriu întins peste care în trecut se extindea autoritatea unui for administrativ unic şi care constituia, în acelaşi timp, o unitate administrativă.

Ţiţei (a) v. **Petrol.**

Ţîţîna terasei (g) v. **Terasă.**

Ţunami (h) v. **Tsunami.**

U

Ubac (g) Versant umbrit, expus spre nord. Are insolaţie mai redusă, amplitudini termice mai mici, procesele geomorfologice sînt mai puţin intense şi adesea de un tip diferit decît pe versantul sudic. Pentru munte, sin. *dosul muntelui*; opus: *faţa muntelui*.

Ududoi (g) v. **Hududoi.**

Ued (h, g) Denumire dată cursurilor de apă în Africa de N şi Pen. Arabia, care semnifică: 1. *curs de apă* cu regim spasmodic în deşert, sau curs temporar sau sezonier în regiunile semiaride; 2. *viitură* ce are loc numai la ploi; 3. *valea* pe care se scurge apa şi care este obişnuit seacă, presărată cu bolovăniş dispus haotic sau umplută parţial cu nisip adus de vînt. Unele asemenea văi, venite din munte, străbat deşertul pe zeci şi uneori chiar sute de km, multe dintre ele reprezentînd văi moştenite de la o perioadă mai umedă, cînd ele funcţionau ca rîuri. Sin. *ennedi* (arab), *wad* sau *wadi*, *omuramba* (în Kalahari), *arroios* (în America de Sud).

Ulet (g) Cîmpie aluvială de dimensiuni mici, intramontană, formată prin umplerea unui bazinet glaciar (ombilic), specifică Pirineilor. Are o pantă longitudinală înclinată şi o hidrografie anastomozată.

Ulmet (b) Pădure de ulm *(Ulmus* sp.*)*.

Ultrabazică, rocă ~ (a) Rocă bogată în minerale fero-magneziene, dar săracă în silice.

Ultraglacialism (g) Teorie care consideră eroziunea glaciară ca cea mai activă dintre toţi agenţii pentru modelarea reliefului în decursul timpilor geologici.

Uluc (g) Formă de relief cu aspect de şanţ, avînd profilul transversal în U. După geneză, sau poziţie se pot deosebi: **u.** *de alunecare* (jgheabul pe care glisează limba alunecării), **u.** *glaciar* (valea glaciară), **u.** *de contact* (depresiuni sau bazinete înşirate la contactul unui podiş cu munţi sau dealuri, sau cu un podiş mai înalt), **u.** subcarpatic (depresiune subcarpatică foarte alungită), **u.** *litoral* (paralel cu ţărmul şi mărginit în larg de un cordon sau de o creastă anticlinală).

Umăr (g) Suprafaţă mică plană sau uşor înclinată ce apare ca o treaptă pe versantul unei văi, absolut discontinuă în profil longitudinal. Pot fi: 1. **u.** *structurali* (impuşi de stratele mai dure); 2. **u.** *de eroziune* sau *ciclici* (reprezentînd resturi de terase — **u.** *de terase*, resturi de glacisuri — **u.** *de glacis*, sau resturi ale unor nivele de eroziune — **u.** *de eroziune*); 3. **u.** *de altiplanaţie*, sau **u.** *de goletz* (termen rus), sau *terase de altiplanaţie*, sau *macroumeri de geliplanaţie* (L. E. Hamelin), care apar pe părţile înalte ale munţilor arctici, formaţi prin procese periglaciare în masive vulcanice (deci nu sînt nici structurali nici ciclici); au un abrupt de 5—30 m, lăţimi de la cîţiva metri la cîţiva hectometri şi dau mai multe trepte; 4. **u.** *de crioturbaţie*, sau *microumeri de crioturbaţie* (sînt un fel de terase de

solifluxiune, au numai cîţiva metri şi se dezvoltă în materiale moi); 5. **u.** *glaciari*, formaţi prin dezagregări periglaciare imediat deasupra văilor glaciare, sau prin îmbucarea unei văi glaciare mai mici în una mai mare (cînd, adesea, mai păstrează urme de morene), sau e vorba chiar de aliniamente de morene rămase suspendate pe versant.

Umbra pămîntului (c) Umbra, sub formă de benzi albastre sau violacee, pe care planeta Pămînt o produce la crepuscul, pe straturile atmosferice inferioare, situate în partea opusă Soarelui.

Umbră de ploaie (c) Regiune situată în partea de *sub vînt* a unui lanţ montan, în care cantitatea de precipitaţii scade substanţial, comparativ cu partea *din vînt*, datorită încălzirii prin comprimare adiabatică a aerului descendent.

Umbric (p) Subtip de sol definit prin prezenţa unui orizont A **u.**, fără ca acesta să fie considerat diagnostic la nivelul tipului din care face parte.

Umezeala aerului (c) Conţinutul în vapori de apă al aerului. După modul în care se exprimă pot fi deosebite: **u.** *absolută* sau masa vaporilor de apă raportată la unitatea de volum de aer (g/m³); **u.** *specifică* sau cantitatea vaporilor de apă raportată la unitatea de masă a aerului (g/kg) şi exprimată prin raportul (s) dintre densitatea vaporilor de apă (ρ_v) şi densitatea aerului (ρ): $s = \frac{\rho_v}{\rho}$; **u.** *relativă* sau raportul (r) dintre tensiunea reală (e) şi tensiunea maximă, de saturaţie (E) a vaporilor de apă la aceeaşi temperatură: $r = \frac{e}{E} \cdot 100\ (\%)$.

Umflarea pămînturilor (a) Mărirea volumului materialelor argiloase sau marnoase, datorită absorbirii de apă. Umflarea acestora, reprezentînd liantul unor roci sedimentare sau chiar masa rocii, duce la reducerea sau suprimarea permeabilităţii, la împingeri laterale (alunecări), provocînd instabilitatea terenurilor.

Umiditatea pămîntului (h) Raportul dintre greutatea apei şi greutatea volumului de pămînt în care este conţinută.

Umiditate critică (p) Umiditate a solului sub valoarea căreia dezvoltarea plantelor este stînjenită.

Umland (g p) Sfera de influenţă economică şi culturală a unui oraş, centru urban. Echivalente: zona periurbană, zona suburbană.

Undaţie (a) Mişcare tectonică ce conduce la formarea de anteclize şi sineclize în platforme.

Undă (h) Mişcare oscilatorie a unui mediu solid, lichid sau gazos, provocată de o cauză externă sau internă. **U.** *de viitură*: creşterea şi apoi descreşterea unei viituri, fenomen ce se propagă din amonte spre aval. **U.** *marină*: oscilaţie periodică a apei marine, liberă sau forţată (cum ar fi valurile, seişele, ţunami, undele de cicloni sau de furtună, undele de maree, hula). **U.** *seismică* (provocată de cutremure şi care străbate scoarţa terestră).

Undă ciclonică (c) Undă a unui front atmosferic principal, de care se leagă apariţia ciclonilor şi anticiclonilor mobili.

Unde staţionare (c) Unde formate într-un curent de aer la trecerea peste o culme sau un lanţ montan. Ele se păstrează pînă la distanţe mari, în partea de *sub vînt* a obstacolului orografic care le-a produs.

Unghi de deviaţie a vîntului (c) Unghi format de direcţia vîntului cu izobara. Unghi format de direcţia vîntului cu gradientul baric.

Unghiul înălţimii Soarelui deasupra orizontului (c) Unghiul format de direcţia razelor solare cu orizontala, în punctul de observaţie. Se notează cu $h_\odot$.

Unghi zenital (c) Unghi format de direcţia razelor solare şi normala ridicată din punctul de observaţie sau unghiul dintre Soare şi zenit ($z = 90° - h_\odot$).

Unitate de relief (g) Porţiune de teritoriu care are o structură geomorfologică unitară (la treapta taxonomică considerată), are caracteristici omogene şi se delimitează relativ clar de unităţile vecine. În regionarea geomorfologică are un sens mai restrîns (v. **Regionarea geomorfologică**).

Upwelling (h) Urcarea apelor marine din adînc sau subsuperficiale, datorită împingerii divergente a apelor superficiale de către vînt (dinspre ţărm spre larg), sau la locul de pornire al unui curent de impulsiune. V. **Masă de apă.**

Uragan (c) Denumirea ciclonilor tropicali din Marea Caraibilor, extinsă ulterior asupra tuturor ciclonilor tropicali şi oricărui vînt care atinge sau depăşeşte 64 de noduri pe oră (gradul 12 al scării Beaufort).

Urnă crioconitică (g) Scobitură mică în zăpadă, umplută uneori cu praf, formată prin topire pe locurile acoperite cu praf de culoare închisă. Cînd sînt mai adînci şi mai largi se numesc *puţuri crioconitice*.

Urstromtal (g) v. **Pradolină.**

Uscat (g) Suprafaţa litosferei neacoperită de Oceanul planetar. Ocupă 29% din suprafaţa globului, respectiv 149 000 000 km², din care: 54,6% cîmpii şi podişuri joase (0—500 m), 18,2% dealuri şi podişuri (500—1 000 m), 23,1% munţi mici şi mijlocii (1 000—3 000 m) şi 4,1% munţi înalţi (3 000—8 848 m). Din acest uscat, 15 400 000 km² sînt acoperiţi cu gheţari.

Utilizarea terenurilor (gg) Modul de folosire al terenurilor, cu referire la două aspecte principale: *peisajul* (natural, rural etc.), care include tipurile şi forma parcelelor, dispunerea aşezărilor, a apelor (inclusiv amenajarea lor), a căilor de comunicaţie, aspectele de relief şi vegetaţie şi *sistemul agricol* (natura pămînturilor cultivate, fîneţe, păşuni, păduri, lacuri, mlaştini, degradări etc.) şi *exploatarea industrială a terenurilor* (unde e cazul).

Uvala (g) Termen croat pentru o depresiune carstică de suprafaţă, cu dimensiuni medii (diametru de cîteva sute de metri şi adîncă cca 100 m), formată prin unirea mai multor doline al căror contur se mai poate observa. Nu are o hidrografie organizată.

Urlătoare (h) Pîrîu care curge cu zgomot peste o cascadă.

V

Vad (h, g) Porţiune din albia minoră a unui rîu, puţin adîncă şi cu maluri joase, prin care se poate trece cu carul. Reprezintă, de obicei, locuri de acumulare la viituri (un fel de conuri de dejecţie submerse depuse în lungul albiei), situate după un mare cot. La ape mari nu sînt practicabile.

Val (h) Undă cu mişcare oscilatorie regulată, care afectează suprafaţa mării şi lacurilor şi se propagă în suite. Un **v.** are următoarele elemente: *creasta* (linia cea mai înaltă), *vîrful* (partea cea mai înaltă a crestei), *flancurile* (cele două pante laterale) şi *baza* sau *talpa* (planul ce uneşte cele două adînciturl laterale). De asemenea, un **v.** se caracterizează prin: *lungimea undei* (distanţa pe orizontală între două creste), *înălţimea* (distanţa pe verticală între linia de creastă şi baza **v.**), *perioada* (timpul scurs între trecerea printr-un punct fix a două creste succesive de **v.**), *viteza de propagare* sau distanţa parcursă de creasta **v.** în unitatea de timp (lungimea raportată la perioadă), *frecvenţa* (numărul de **v.** ce trec printr-un punct oarecare în unitatea de timp), *panta* sau curbura (raportul dintre înălţime şi lungime, sau unghiul în raport cu orizontala), *direcţia* (punctele cardinale, sau alte repere, ca de ex., linia de ţărm, spre care se îndreaptă). **V.** ating înălţimi de 6—8 m în oceane, la furtuni obişnuite; în mări, **v.** sînt mai mici (în Marea Neagră pînă la 4—5 m); în N Oc. Pacific s-au atins pînă la 18 m înălţime şi 400 m lungime. Cît priveşte adîncimea, ea poate afecta apa pînă la 40—50 m. Clasificarea **v.** se face diferit: **v.** *forţate* (produse de vînt, sau de alte impulsuri, ca de ex., cutremure), **v.** *libere* (sau hule), **v.** *de larg* (în largul oceanului şi nu deplasează apă), **v.** *litorale* (sau *de translaţie*, care deplasează apa) etc. Fiecare din aceste tipuri au diferite subtipuri. 1. **V.** *eoliene* sînt provocate de vînt şi sînt cele mai obişnuite; suprafeţele care încep să oscileze sub bătaia directă a vîntului se cheamă *arii generatoare*. Cînd adîncimea apei de sub **v.** devine mai mică de jumătate din lungimea undei, **v.**, se zice că, *simte fundul* şi se modifică: se reduce viteza de propagare dinspre bază, creşte panta sub presiunea **v.** din spate, creşte înălţimea, creasta se deformează şi se apleacă tot mai mult în faţă pînă ce se îndoieşte şi cade cu zgomot *(deferlează)*. Uneori, **v.** care se sparg de o stîncă (sau de un fund ridicat şi situat lîngă ţărm) se numesc *brizanţi*. Topografia fundului submarin ca şi a ţărmului schimbă direcţia de propagare a crestei **v.**, orientîndu-le pe direcţii paralele cu izobatele, fenomen numit *refracţie*; refracţia produce o concentrare a energiei **v.** *(convergenţă)* pe porţiunile mai ridicate ale fundului şi o *divergenţă* pe zonele de golf. *Difracţia* este modificarea direcţiei **v.** la izbirea cu un obstacol redus şi bine conturat (cap, insulă). *Reflecţia* este revenirea **v.** după izbirea cu un

obstacol (**v.** ce apar se numesc uneori *hulă grilată*). **V.** ce se întind prelung pe o plajă joasă, se răstoarnă (deferlează) cu spumă şi produc, prin interferenţă (**v.** ce vin se ciocnesc de apa ce se întoarce), o agitaţie complexă a apei, se numesc *ressac* (francez). După spargerea **v.**, plaja este inundată de o pînză de apă, mai înaltă ca suprafaţa mării. Dacă plaja este mai înclinată apare evidentă mişcarea de ridicare a apei (în urma deferlării **v.**), formînd *jetul de mal*, urmată de o retragere, ambele mişcări alternative fiind numite *swash* (în engl.). Cînd **v.** vin oblice pe ţărm, jetul de mal devine un *curent longitudinal* (chiar erodează ţărmul) care, concentrîndu-se, devine, pe anumite locuri, mai puternic decît **v.** şi atunci se întoarce brusc şi puternic spre larg; este *curentul de retur*, care smulge materiale de pe plajă şi este periculos pentru înotători. Ansamblul deplasării apei, dar şi a materialelor, de-a lungul litoralului, în condiţiile unor **v.** regulate oblice (în special hulă) de către toate formele de mişcare amintite mai sus, se numeşte *derivă litorală*; ea creează o fluctuaţie considerabilă a topografiei şi a mişcărilor apei. **V.** create de vînt pot fi: *regulate* (ondulări relativ regulate şi paralele), *de furtună* şi *de spargere* sau *răsturnare* (brizanţi, de deferlare şi ressac). **V.** *de furtună* sînt neregulate, uneori provin din rafale violente şi au creste *scurte*, alteori se măresc datorită interferenţei a două arii generatoare şi, de cele mai multe ori, creasta lor e retezată de vînt şi dă o spumă deasă numită *berbeci* (sau lebede, armăsari etc.). 2. **V.** *libere* sau *hula*, derivă din **v.** forţate, după ce a încetat vîntul, sau după ce a părăsit ariile generatoare. Ele sînt foarte regulate şi paralele. 3. **V.** *catastrofice* pot fi: a) *seismice* sau *tsunami* sau *raz de maré* (denumire improprie), b) *de alunecări* (alunecări de pe taluzul continental, de pe ţărmuri — inclusiv gheţari), c) *lame* sau *valuri de furtună*, sau *hula de uragan*, provocate de conjuncturi meteorologice neobişnuite, ca hurricane, uragane (nivelul lor creşte în mod gradat şi nu oscilează ritmic ca **v.** obişnuite; se numesc şi *hulă surdă*, deoarece apar fără zgomot la mal, înaintea furtunii). 4. **V.** *interne*, formate la contactul stratului de suprafaţă, mai dulce şi mai puţin dens, cu cel de sub el; nu se văd la suprafaţă şi apar mai ales în zonele arctice. 5. **V.** *staţionare* (v. **Seişe**).

Valahică, faza ~ (g) Fază de cutare de la începutul cuaternarului care s-a manifestat mai ales în Carpaţii de Curbură, în Carpaţii Orientali, în Subcarpaţi, dar a înălţat diferenţiat şi toate regiunile geomorfologice ale României.

Val de alunecare (g) Masă de teren alunecată care are lungimea dispusă perpendicular faţă de direcţia de deplasare; ondulări mari dispuse pe un versant în lungul curbelor de nivel şi rezultate din alunecarea terenului.

Val de căldură (c) Invazie masivă de aer cald sau încălzire puternică a aerului pe un teritoriu vast.

Val de eroziune (g) Un ciclu mai mic de eroziune, care se reia cu o oarecare periodicitate.

Val de frig (c) Invazie masivă de aer rece sau răcire puternică a aerului pe un teritoriu întins.

Val de pămînt (de apărare) (g) Val ridicat din pămînt, sau din zid, în jurul unei cetăţi, sau în lungul unei regiuni, cu scop de apărare (ex.: Valul lui Traian din Dobrogea).

Val de refulare (g) Val de material alunecat, format la extremitatea inferioară a unei alunecări, împins prin presiunea din spate peste poala versantului opus. Ulterior este separat de restul alunecării printr-un sector de rîu sau de drum. Uneori, **v. de r.** poate apare

și datorită rezistenței opuse de un loc plat față de fruntea alunecării, care se bombează sub formă de val.

Vale (g) Depresiune extrem de alungită și îngustă, deschisă în aval, care obișnuit este parcursă de un curs de apă continuu sau periodic. La origine, termenul însemna *loc jos*, de unde a derivat și *aval* (contrar lui *amonte*) și chiar *avalanșe*. Elementele unei **v.** sînt: *albia* (care poate avea: talveg, albie minoră și luncă), *maluri*, *terase* și *versanți*. Aceste elemente pot diferi totuși de la o **v.** la alta: de ex., la **v.** în V talvegul este tot una cu albia minoră (sau *patul*), lunca lipsind, ca și terasele, iar versantul este în contact direct cu malul; la **v.** de tip *copaie* (văiugi) talvegul lipsește sau e imprecis; la **v.** cu fund plat aluviat puternic, albia minoră poate să migreze des peste luncă, avînd poziții indecise; **v.** din cîmpie, de obicei, au numai maluri, nu și versanți. **V.** se clasifică după geneză, formă, stadiu de evoluție etc. 1. *După geneză*: a) **v.** *fluviatile* (fluviale), cele create de apele curgătoare și pot avea unele subtipuri: **v.** *torențiale* (cu regim de scurgere torențial), *chei* sau *clisuri* (înguste, fără luncă, cu pereți abrupți, formate mai ales în calcare), *defilee* (văi înguste, dar cu unele lărgituri; tăiate în podișuri cu roci dure, sau în munți), *canioane* (defilee foarte adînci și foarte lungi, care retează podișuri tabulare înalte); **v.** *epigenetice* sau *supraimpuse*, **v.** *antecedente*, **v.** *moartă* (rîul a fost captat, sau el a abandonat albia căutînd alt traseu), **v.** *decapitată* (o parte din bazin i-a fost captată de alt rîu), **v.**-*liman* (partea terminală ce formează un liman), **v.**-*estuar* (porțiunea terminală ce formează un estuar), *ueduri* (văi seci din deșert); b) **v.** *glaciare*, formate de curgerea limbilor glaciare; sînt mai mult niște *albii glaciare* (și nu văi propriu-zise), sub forma unor copăi și cu profilul longitudinal în trepte, cu praguri (zăvoare) și bazinete glaciare (ombilicuri); uneori sînt numite *trog*; c) **v.** *subglaciare* (create de torenți ce curg la baza gheților); d) **v.** *periglaciare* (cu fund larg, acoperit de detritus, sau formate prin eroziune deasupra subsolului înghețat); e) **v.** *de sufoziune* (formate prin unirea unor aliniamente de doline sufozionale); f) **v.** *carstice* (formate, în parte, prin dizolvare) și care au cîteva subtipuri specifice: **v.** *oarbe* (închise și în partea din aval, uneori curgînd din două sensuri opuse), **v.** *dolinare* (văi seci cu doline înșirate pe albia lor), **v.** *în trepte antitetice* (care au abrupturi transversale fixate în aval de locurile unor vechi captări succesive). 2. După *poziția față de structură*: a) în structurile monoclinale pot fi: **v.** *ortoclinale*, sau *subsecvente*, sau *monoclinale*, sau *izoclinale* (care curg la contactul a două strate cu durități diferite, respectiv perpendicular pe înclinarea stratelor), **v.** *cataclinale*, sau *consecvente* (curg în lungul stratelor pe distanțe mari), **v.** *anaclinale*, sau *obsecvente* (curg invers înclinării stratelor), **v.** *resecvente* (consecvente, dar care curg numai pe o singură spinare de cuestă); b) în structurile cutate: **v.** *de anticlinal* (inversiune de relief), **v.** *de sinclinal* (pe sinclinal), **v.** *ruz* (pe flanc de anticlinal), **v.** *de butonieră* (pe un anticlinal dar formată prin devierea și înaintarea regresivă a unei **v.** ruz), *sinclinal suspendat* (crîmpei de **v.** de sinclinal rămas la înălțime față de o vale vecină); c) **v.** *tectonice*, care pot fi: **v.** *de falie* (axată pe o falie unde blocurile au jucat pe verticală), **v.** *de fracturâ* (unde blocurile nu au jucat pe verticală), **v.** *de graben*; d) după direcția **v.** față de principalele structuri geologice și geomorfologice; **v.** *longitudinale* care merg paralel sau în lungul structurilor tectonice, ca de ex., Valea Cernei sau cele două Jiuri),

v. *transversale* (care taie o culme sau un lanț muntos (ex., defileele Oltului, Buzăului, Dunării etc.), **v.** *diagonale* (care nu țin cont de structură; *insecvente*). 3. După *stadiul de evoluție*: **v.** *incipiente* (cele mici, de la ravene, la torenți și văiugi), **v.** *tinere* (cu profil transversal în V și care se adîncesc continuu), **v.** *mature*, **v.** *bătrîne* (v. **Ciclu de eroziune**); **v.** mature sînt adesea și *asimetrice* (un versant se dezvoltă mai repede și este mai abrupt); de asemenea, în acest stadiu **v.** din podișuri și masive muntoase pot să capete o lățime uniformă (**v.** *calibrate*), sau să fie adînci dar destul de înguste la partea superioară, cînd se numesc **v.** *încătușate* (mai ales cînd au și meandre). 4. După modul cum **v.** se reunesc în rețea: **v.** *convergente*, **v.** *divergente* etc. (v. **Rețea hidrografică**). 5. Alte tipuri: **v.** *suspendată* (care are gura de confluență mult deasupra albiei în care se varsă — specifice văilor glaciare afluente), **v.** *moștenită* (care are albia creată de alt agent decît cel actual care curge pe ea, sau moștenită de altă etapă morfoclimatică și care a lăsat urme vizibile).

Vale rift (g) v. **Rift.**

Vale submarină (g) Vale care se află sub apele mării și poate fi: pe platforma continentală (prelungirea unor văi de pe uscat ce au curs la zi în timpul regresiunii würmiene), sau în zona taluzului continental *(canioane submarine)*.

Valleuse (g) Văiugă rămasă suspendată pe o faleză, deasupra nivelului mării, în urma unui recul rapid al falezei, al unei emersiuni sau regresiuni rapide. Mai tipice sînt în falezele formate din cretă, unde racordarea văiugilor cu noul nivel al mării este oprită de evoluția de tip carstic. Se observă și în Dobrogea de Sud.

Val morenaic (g) Construcție morenaică sub formă de val, uneori compusă din mai multe arcuri, realizatăla extremitatea unei limbi glaciare sau a unui lob de calotă. Dimensiunile sînt extrem de variabile; **v. m.** depuse la maximum glaciar și cele ale gheților de piemont sînt enorme, avînd cîteva sute de metri înălțime și mai mulți km lățime; **v.** *stadiale* și cele *de retragere* sînt mai mici etc. Partea internă, dinspre bazinul terminal, este concavă, iar cea externă este convexă și trece lent spre cîmpiile sau glacisurile fluvio-glaciare.

Vapori de apă (c) Apă în faza gazoasă și component cu proporție variabilă al aerului atmosferic. Rezultă din evaporarea apelor de pe suprafața Pămîntului și din transpirația plantelor și animalelor. Prin condensarea și sublimarea lor iau naștere norii, precipitațiile și alți hidrometeori. Densitatea **v. de a.** este egală cu 0,623 din densitatea aerului uscat în condiții identice de temperatură și presiune.

Vara fetelor bătrîne (c) Interval de încălzire care se produce frecvent la începutul celei de-a doua decade a lunii noiembrie în Europa de Vest și către sfîrșitul lunii octombrie în Europa Centrală.

Variantă de sol (p) Unitate taxonomică de nivel inferior (în sistemul român de clasificare), separată în funcție de modul de folosință a terenului și de alte modificări ale acestuia legate de utilizarea lui în producție.

Varietăți de nori (c) Subunități taxonomice ale clasificării internaționale a norilor, subordonate speciilor. Se individualizează în funcție de caracteristicile particulare ale dispunerii elementelor care alcătuiesc norii și de transparența acestora. O varietate dată poate fi constatată la mai multe genuri de nori, după cum unul și același nor poate prezenta caracteristici proprii mai multor varietăți. Există în total nouă **v. de n.,** dintre care șase determinate de dispunerea elementelor constitutive (Intortus-

in-, Vertebratus-ve-, Undulatus-un-, Radiatus-ra-, Lacunosus-la-, Duplicatus-du-) și trei determinate de transparență (Translucidus-tr-, Perlucidus-pe-, Opacus-op-).

Variscă, faza ~ (gg) Fază a cutărilor hercinice, orientată SV-NE în Europa Centrală.

Varve (g) Termen suedez pentru strate subțiri perechi, depuse în apele reci și liniștite ale unor lacuri proglaciare într-un an. Aspectul lor de foi a fost influențat de anotimpuri: elemente mai grosiere în timpul verii și mai fine în timpul iernii; mai nisipoase sau argiloase, mai închise la culoare sau mai deschise, mai groase sau mai subțiri. Suedezul *De Geer*, în 1910, a stabilit, pe baza lor, o *cronologie absolută* a perioadelor tardiglaciar și postglaciar.

Varzea (g) Termen portughez pentru cîmpia (lunca) aluvială inundabilă a Amazonului. Se delimitează de fluviu prin grindul de viitură, numit *restinga*. Sub aspect biogeografic, aici apare *pădurea de Varzea*, pădure tropicală tipică, etajată etc.

Văiugă (g) Vale mică, scurtă și puțin adîncă, cu versanți avînd pantă redusă (3—8°), cu fund relativ concav și obișnuit fără apă permanentă. După formă există: **v.** în V deschis (înguste), **v.** *în formă de copaie*, **v.** *cu fundul plat*. După geneză: **v.** *de gelivație*, **v.** *de gelifluxie*, **v.** *de denudare* și **v.** *de deraziune*. În regiunile temperate, multe **v.** provin din evoluția spre stingere a ogașelor, sau din **v.** periglaciare vechi, sau din **v.** *de deraziune*.

Vălătuc (h) Val paralel cu țărmul care deferlează în același moment pe o mare lungime.

Vărsătură (g) Materialele împrăștiate la gura unei ravene care se termină pe panta unui versant (nu la poala acestuia) și care nu se însumează de la o ploaie la alta pentru a da un con de dejecție.

Vega (g e) Cîmpuri irigate în S Spaniei pe care se obține o singură recoltă anual.

Vegetație (b) Ansamblu comunităților de plante dintr-un teritoriu.

Veld (b) Savană cu ierburi înalte (Africa de Sud).

Ventifact (g) Bloc sau proeminență de rocă dură modelată de vînt.

Vermic (p) **1.** Caracter diagnostic determinat de prezența crotovinelor, cervotocinelor, coprolitelor etc. (în proporție de peste 25—30%), rezultate din activitatea intensă a faunei solului. **2.** Subtip de sol, în sistemul român de clasificare, cu caractere vermice cel puțin în partea superioară a profilului.

Vermiculații (g) Trasee de forma unor găuri de rîme sau urme de viermi, dispuse în direcții variate la suprafața calcarelor, care iau naștere printr-o dizolvare diferențiată raportată la inegalitățile structurii de amănunt a rocii. Apar des pe suprafețele cu dizolvare subnivală, unde se combină și cu lapiezuri mici și cu asperități ascuțite.

Versant (g) Suprafață sau ansamblu de suprafețe înclinate, orientate în același sens față de o vale sau față de un deal, munte, sau lanț muntos, care se termină în partea de jos într-o vale, depresiune, sau cîmpie. Astfel, **v.** unei văi, **v.** unui munte, **v.** externi ai Carpaților etc. Geneza **v.** este legată de ridicarea diferențiată a unităților de relief (**v.** *tectonici*) și de adîncirea văilor (**v.** *de eroziune*, sau de vale). Elementele unui **v.**: *fața* sau planul versantului, *înălțimea* (amplitudinea verticală de la bază la muche), *panta* (unghiul mediu al înclinării), *lungimea* (distanța de la muchie la bază), *poala* (partea inferioară, obișnuit cu pantă mai mică), *baza* (linia pe care ia contact cu o formă plană din partea inferioară — luncă, terasă, cîmpie etc.) și *muchia* (linia de contact cu interfluviul și care, în general, e neclară. **V.** se clasifică după pantă, profil, dezvoltare etc. 1. După pantă: **v.** *abrupți*, **v.** *moderați*, **v.** *lini*. 2. După profil: **v.** *drepți (rectilini, reglați*, sau **v.** Richter — numele unui geomorfolog elvețian; au cam 25°—30°), **v.** *concavi*, **v.** *convecși* și **v.** *compuși* (aceștia fiind, fie *în trepte* și au deci *rupturi de pantă*, fie sînt *concavi-convecși* și atunci au o linie de inflexiune etc.). **V.** *convecși* se mai numesc și **v.** *în downs*. 3. După evoluție: a) **v.** *ascendenți* (care cresc datorită adîncirii văilor și pot fi rectilini sau convecși, ultimii cînd adîncirea văii e mai activă ca eroziunea de **v.**, b) **v.** *descendenți* (cînd adîncirea văii descrește sau stagnează, iar cea de **v.** o depășește, creînd o formă concavă). Aceștia din urmă capătă, în partea inferioară, pante tot mai line — de forma *glacisurilor* sau *pedimentelor* și se îmbracă tot mai mult cu o pătură de dezagregare și alterare; ei au mai fost numiți și **v.** *de echilibru* sau *de maturitate* (W. Davis), **v.** *cu mișcare dispersă* (W. Penck), sau *versanți-glacis* (cînd sînt mai scurți ca glacisul de eroziune, ușor concavi, mărginesc o vale, au suprafața nedisecată, iar în partea inferioară pot deveni glacis-terasă — v. **Terasă**). Evoluția **v.** se face prin așa-numitele *procese de versant*. Ele pot fi, pentru faza ascendentă: prăbușiri, alunecări, solifluxiuni, torenți, șiroire etc., iar pentru faza descendentă: șiroire, pluviodenudare, creep (creeping), eroziune bio-chimică etc. Cînd **v.** sînt abrupți și dezveliți de vegetație, eroziunea îi face să se retragă paralel cu ei înșiși, lăsînd la bază pedimente (mai ales în climate aride și semiaride); cei mai ușor înclinați și acoperiți de vegetație se îmbracă cu o pătură tot mai uniformă de alterări, au un profil în echilibru, descresc lent, ca altitudine, pe toată lungimea lor, prin procese de deplasare lentă a materiei.

Vertebrate (b) Încrengătură din grupul cordatelor cu corpul bine diferențiat (cap, trunchi, coadă) și cu schelet intern reprezentat prin coloană vertebrală (pești, amfibii, reptile, păsări, mamifere). Au apărut în paleozoic. Sin. *craniate*.

Vertic (p) **1.** Subtip de sol definit prin prezența unui orizont **v.** fără ca acesta să fie considerat diagnostic la nivelul tipului din care face parte. **2.** Caracter diagnostic care, conform definiției FAO, este determinat de prezența, în primii 50 cm ai orizontului B, a unor crăpături largi de peste 1 cm, în cea mai mare parte a anului. **3.** Subdiviziune în cadrul unor unități principale de sol din legenda FAO, definită prin prezența caracterelor vertice.

Vertisol (p) **1.** Clasă și tip de sol care grupează solurile la care orizontul vertic este diagonstic. Succesiune tipică de orizonturi: Ay-C sau Ay-By-C. **2.** Unitate principală de soluri din legenda FAO, care grupează solurile argiloase cu proprietăți vertice. În această categorie se includ majoritatea solurilor negre tropicale-subtropicale cu diferite denumiri populare: *regur* (India), *tirs* (Maroc), *barros* (Portugalia), *black earths* (Australia) etc., precum și soluri cu proprietăți apropiate din zona temperată: *morogan* (România), *smolnița* (Bulgaria), *smonița* (Iugoslavia) ș.a.

Vest (gg) v. **Apus.**

Vifor (c) v. **Viscol.**

Viitură (h) Creștere bruscă și puternică a nivelului unei ape curgătoare. Se mai numește și *umflarea apelor*. De obicei, la **v.** apele ies din albia minoră și se revarsă în luncă; se numesc **v.** *de inundație*, deoarece pot exista și **v.** *mici*, care nu ies din albie. Cînd **v.** au o singură cauză principală se numesc **v.** *simple* și pot fi cauzate de: ruperea unui baraj natural (un zăpor sau un baraj de alunecare), de o aversă, de topirea zăpezii. **V.** *complexe* au mai multe cauze

care se interferează peste un același bazin hidrografic și sînt specifice mai ales fluviilor, care se extind pe regiuni geografice diverse. Masa de apă ce umflă brusc rîul și se deplasează spre aval se numește și *undă de* **v.**, iar partea sa cea mai înaltă, *creasta* sau *vîrful* **v.** După mărimea și frecvența lor se deosebesc: **v.** *anuale* (obișnuite), **v.** *decenale* (mai mari), **v.** *excepționale* (la 100—1 000 ani odată, numite și *catastrofale*, deoarece au o putere deosebită și produc pagube enorme). Lacurile de retenție și barajele amortizează **v.**, retezîndu-i creasta, făcînd apa să se scurgă laminar etc.

Vijelie (c) Fenomen meteorologic complex, constînd din variația bruscă a direcției și vitezei vîntului, însoțită de creșterea rapidă a presiunii și umezelii relative, de scăderea temperaturii, de averse de precipitații cărora li se asociază uneori orajele.

Villafranchian (g) Nume dat de *Pareto*, în 1865, formațiunilor fluvio-lacustre care se intercalau între pliocen și postpliocen (Cuaternarul de mai tîrziu, admis la primul congres geologic, Londra, 1888), și care ar echivala cu *astianul marin*. Poziția sa a oscilat, fiind socotit cînd romanian mediu și superior, cînd cuaternar inferior. În 1909, *Depéret* propune două epoci pentru pliocenul superior: **v.** (caracterizat prin asocierea ultimilor mastodonți cu numeroase specii venite din Asia în Europa centrală, între care *Equs* și *Bos*) și *Saint-Prestien* (cînd dispar mastodonții). În 1911, *Haug* le plasează pe ambele în cuaternar, fapt admis și de congresul geologic din 1948, Londra (pe motiv că *Australopitecus* aparține acestei epoci), care îl paralelizează cu *calabrianul marin*. Sub aspect climatic se caracterizează prin deteriorarea generală a climatului anterior, avînd cel puțin trei-patru fluctuații temperate calde și temperate reci (de ex., pentru tot pleistocenul inferior, inclusiv *Saint Prestien*, unele foraje din Cîmpia Panonică au indicat, în general, un climat temperat cald, dar cu opt perioade: patru calde și umede, una temperat umedă, două temperat uscate, una rece și umedă). În România **v.** e reprezentat prin *Pietrișurile de Cîndești* (pietrișuri, nisipuri, argile, marne, cu structură încrucișată) și *argilele roșii* din Dobrogea. Acum s-au format cele mai extinse piemonturi din România. După **v.** au avut loc *cutările Valahice*. Unii autori îl echivalează cu presupusa glaciațiune *Donau*.

Vire (g) Provincialism francez pentru un umăr sau terasă îngustă (poliță sau brînă) pe un perete vertical, uneori cu grohotiș.

Viroagă (g) Vale de dimensiuni mici, dar adîncă (5—30 m) și cu versanți abrupți, creată în mod obișnuit de torenți (sau de părțile superioare ale torentului).

Virgație (g) Evantaie de culmi muntoase care se desprind dintr-un *nod orografic* și care închid între ele depresiuni sau văi largi.

Viscol (c) Fenomen hidrometeorologic constînd din spulberarea zăpezii de către vînt, astfel încît vizibilitatea scade extrem de mult, iar aprecierea privind căderea concomitentă a zăpezii este imposibilă. În situațiile cînd se poate stabili căderea concomitentă a zăpezii poartă numele de **v.** *cu ninsoare*.

Viteza vîntului (c) Distanța parcursă de aerul aflat în mișcare, raportată la unitatea de timp. Se exprimă în m/s, km/h, mile/h etc.

Vitric (p) Subdiviziune de sol, în legenda FAO, care grupează andosolurile cu textură mai fină și fără consistență unsuroasă.

Vizibilitate (c) Distanța maximă pînă la care poate fi văzut și identificat cu ușurință un obiect cu caracteristici definite.

Vizieră (g) Firidă îngustă, curbată ca o vizieră, ce se formează, prin dizolvare în calcare, pe faleză, în

zona intertropicală, mai sus de nivelul înalt al mării.

Vîlcea (g) Vale de dimensiuni mici, puțin adîncă (5—30 m), cu versanți slab înclinați (5—20°), cu fundul concav, sau plat, dar fără o albie minoră precizată. Se plasează între văiugă și vale. Diminutive: *vîlcel*, *vîlceluță*.

Vînt (c) Mișcarea aerului în lungul suprafeței terestre (cu precădere componenta orizontală) generată de forța gradientului baric orizontal și modificată de forța Coriolis, forța de frecare și forța centrifugă. Se definește prin direcție și viteză, ambele avînd o mare variabilitate temporală și teritorială. După mărimea ariei în care se dezvoltă există: **v.** *ale circulației generale* (**v.** vestice ale zonelor temperate, **v.** estice ale regiunilor polare etc.) și **v.** *locale* (brizele litorale și de munte, foehnul, bora etc.). După regimul anual se disting: **v.** *permanente* (alizeele) și **v.** *sezoniere* (musonii). După înălțime se disting: **v.** *la sol* (măsurate la înălțimea de 10 m a giruetelor de pe platformele meteorologice) și **v.** *la înălțime* (determinate prin sondaje aerologice în atmosfera liberă). După locul unde iau naștere se deosebesc: **v.** *de munte* (brizele de vale și de munte), **v.** *de litoral* (brizele de mare și de uscat), **v.** *de ghețar* (alunecarea aerului răcit deasupra ghețarilor, în lungul văilor înconjurătoare), **v.** *de avalanșe* (datorat presiunii exercitate de alunecare a bruscă a maselor de zăpadă) etc. După direcția mișcării în lungul pantelor se deosebesc: **v.** *anabatic*, cu componentă ascendentă (briza de vale) și **v.** *catabatic*, cu componentă descendentă (briza de munte, foehnul, bora). După orientarea față de izobare se disting: **v.** *de gradient* (mișcare uniformă a aerului în lungul izobarelor, rezultată din acțiunea conjugată a forței gradientului baric orizontal, forței Coriolis și forței centrifuge), **v.** *geostrofic* (vînt de gradient în cazul izobarelor rectilinii și paralele), **v.** *geociclostrofic* (vînt de gradient în cazul izobarelor circulare și paralele).

Vîrf (g) Partea cea mai de sus a unei culmi, a unor munți sau dealuri. După formă, **v.** pot fi: ascuțite, rotunde, conice, piramidale etc.

Vîrful viiturii (h) v. **Viitură.**

Vîrsta reliefului (g) Timpul care s-a scurs de la apariția unei forme de relief, sau a unei unități de relief pînă în prezent. Se exprimă în ani sau în subdiviziuni ale scării geocronologice (ex.: peneplena posthercinică). Pentru stabilirea **v. r.** se folosesc metode stratigrafice, paleontologice, radioactive, geometrice, comparative etc.).

Vîrstă (g p) Caracteristică demografică fundamentală avînd forma de variabilă continuă, notată cu X și cuprinzînd timpul scurs de la nașterea unei persoane (t) pînă la un anumit moment de observare (z).

Vîrstă absolută a solului (p) Durata procesului de solificare manifestat neîntrerupt și nestingherit de la începutul formării solului pînă în prezent. Putem vorbi de soluri de **v. a.** numai pe teritoriile care-și păstrează suprafața inițială orizontală (sau aproape orizontală) din momentul realizării ei și asupra căreia acțiunea factorilor pedogenetici s-a manifestat neîntrerupt și nestingherită de eroziune sau alți factori modificatori. În acest caz, **v. a. a s.** corespunde cu **v.** geomorfologică a suprafeței reliefului respectiv și deci cu **v.** procesului de solificare

Vîrstă geologică (a) v. **Eră.**

Vîrstă relativă a solului (p) Este apreciată după stadiul de evoluție a unui sol, stadiu determinat de condițiile locale de relief, rocă etc., care pot accelera sau încetini ritmul procesului de solificare. Ex., pe versanții supuși eroziunii, pe roci impermeabile sau bazice, ritmul solificării este mult încetinit față de depresiuni, roci permeabile sau acide, unde evoluția solurilor este mult accelerată.

Vîrtej (h, g) **1.** Turbion format prin rotirea apei într-un loc de pe un rîu în jurul unei axe fixe. Sin. *ochi de apă*. **2.** V. **Grohaşe.**

Vîrtej de praf (c) Mişcare turbionară cu diametrul de cîţiva metri, care ia naştere în zilele senine de vară, cînd stratificarea termică este instabilă, iar suprafaţa activă se încălzeşte excesiv. Cînd ia proporţiile unei *coloane* de cîteva sute de metri înălţime, ridică de pe pămînt praf, nisip şi diferite obiecte uşoare.

Vlei (b) Mlaştini ierboase (Africa de Sud).

Vocluzian, izvor ~ (h) v. **Izvor.**

Vorland (g) Porţiune rigidă a scoarţei terestre (ce formează podişuri sau cîmpii) situată în faţa unei regiuni de orogen. Cutele orogenului sînt răsturnate spre **v.** Opus: *hinterland* (partea din spate).

Vreme (c) Ansamblul valorilor tuturor elementelor meteorologice la un moment dat sau variaţia acestora într-un interval oarecare.

Vrulja (g) Termen sîrbo-croat pentru *resurgenţă* submarină pe coasta Dalmaţiei, cu debit bogat încît dă la suprafaţa mării un fel de clocotire a apelor. Sin. *moara dracului*, sau *mori de mare*.

Vulcan (g) Relief conic cu caracter muntos, rezultat prin acumularea lavei şi a produselor piroclastice în jurul unui orificiu de emisie numit crater. Se compune dintr-un *con* (masa totală a vulcanului), *craterul* (pîlnia centrală de emisie sau de explozie), *coşul* (leagă craterul cu vatra magmatică). În funcţie de activitatea eruptivă pot fi: **v.** *activi* (erup în vremurile actuale sau istorice), **v.** *stinşi* (nu sînt semnalaţi în istorie cu vreo erupţie, dar pot erupe), **v.** *vechi* (nu mai au condiţii geologice de erupţie). După forma şi natura elementelor componente există mai multe tipuri de **v.**: a) *strato-vulcan* sau *strombolian* (compus din alternanţe de lave şi proiecţii vulcanice; uneori e numit şi *vezuvian*), b) *vulcanian* (un con simplu de scorii, cu lavă vîscoasă, cu dopuri şi explozii — dar nu aşa puternice ca la cel pelean şi fără nor de gaze), c) *pelean* sau *cumulo-vulcan* (n-are crater, are formă de *dom* sau de cupolă uneori un dop înalt), d) *tipul Bandi-San* (un con din materiale piroclastice, sau *con de sfărîmituri* format prin explozia puternică a unui dop de lavă acidă care a pulverizat total un con vechi; ex.: Krakatau din Java), e) *ecosez* (un stratovulcan scufundat în partea centrală datorită unei subsidenţe locale, stratele de lavă înclină de la exterior spre centru, iar în exterior se realizează cueste), f) **v.** *gazoşi* (care produc cratere prin explozii, dar fără veniri de lave sau piroclastite; se mai numesc *maare*), g) *tipul hawaian*, numit şi **v.** *soclu* sau **v.** *scut*, sau *platou vulcanic* (conuri cu diametru de zeci de km şi cu pantă foarte mică, formate din suprapunerea unor întinse pînze de lavă fluidă), h) *tipul islandez* (erupţii de lavă fluidă pe crăpături lineare, ce se extind unilateral pe cîţiva km), i) **v.** *compus* (format din mai multe conuri şi cratere). Eroziunea atacă conurile vulcanice prin văi înguste radiare, numite *barranco*-uri, iar faţetele plate şi triunghiulare dintre ele se numesc *planeze* (sînt tipice mai ales în strato-vulcanii mari). Majoritatea **v.** de pe glob (78%) sînt grupaţi în jurul sau în interiorul Pacificului (Cercul de foc al Pacificului). Toţi **v.** se grupează în opt regiuni: intrapacifică, circumpacifică, arctică, atlantică, vest-europeană, est-africană, mediteraneană, pontică. Acestea sînt răspîndite în lungul limitelor plăcilor sau microplăcilor scoarţei.

Vulcan noroios (g) Erupţie de noroi însoţită de emanaţii de gaze, ce creează un con mic cu crater; apare în regiuni petrolifere sau gazeifere. Înălţimea conului atinge 5—8 m, în mod excepţional 40—50 m, iar craterul are un diametru de pînă la cîţiva metri, excepţional 100 m. Cînd se emană numai gaze (nu şi noroi) se creează gropi rotunde cu apă mîloasă în care gazele bolborosesc. Se mai numesc: *picle*, *fierbători*, *salţe*, *bolboroase*, *ochiuri*, *gloduri*.

Vulcanism (g) Totalitatea fenomenelor legate de activitatea vulcanilor, respectiv aducerea şi ejectarea la suprafaţă (erupţie) a unor lave, gaze, materiale solide (rupte din pereţii coşului etc.). V. **Magmatism.**

Vulcanitate (a) Rocile emise de un vulcan (roci efuzive), respectiv: lave, proiecţii, sill-uri. Opus: *plutonite*.

Vulcanocarst (g) Carst incipient (lapiezuri, doline, mici peşteri) format în unele roci eruptive, ca urmare a dizolvării feldspatului plagioclaz din aceste roci de către apele meteorice (ex., în andezitele şi piroclastitele din M. Căliman). Alţii îl consideră pseudocarst admiţînd că e format prin alterare chimică şi nu prin dizolvare.

Vulcanologie (a) Disciplina ce studiază vulcanii şi toată fenomenologia legată de activitatea lor.

W

Wad (wadi) (g) v. **Ued.**

Wadden (g) Mlaştină litorală, invadată de vegetaţie acvatică.

Warthe, glaciaţiunea ~ (g) v. **Riss.**

Water-gap (g) Porţi în crestele apalaşiene străbătute de rîuri.

Wildflich (g) Denumit şi *melange* sau fliş sălbatic, este un facies dezordonat de roci de tipul flişului de turbiditate (de origine continentală, depus însă într-o fosă oceanică), roci ultrabazice (ofiolite provenite din rift) şi radiolarite (depozite de platou abisal). **W.** se formează în procesul de subducţie, cînd placa superioară răzuie sedimentele de pe crusta oceanică şi le amestecă cu blocuri rupte din crusta oceanică şi cu depozite continentale cărate de curenţii de turbiditate şi depuse în fose. **W.** se găseşte în catenele muntoase tinere.

Wind-gap (g) Porţi în crestele apalaşiene modelate de vînt.

Windkanter (g). v. **Dreikanter.**

Wisconsin (g) v. **Würm.**

Würm (g) Ultima fază a glaciaţiunii alpine (în schema Penck-Brückner), care a avut mai multe stadiale şi interstadiale, diferenţiate de la nord la sud şi pe ramuri muntoase. 1. O primă divizare este aceea în: *eoglaciar* (sau Eémien sau interglaciarul Riss-Würm), cînd se instalează un mediu rece dar nu arctic), *pleniglaciarul* sau *mezoglaciarul* würmian (maximum glaciar) şi *tardiglaciarul* (cînd glaciaţiunea descreşte). 2. Altă împărţire este aceea în **w.** I pînă la III, sau chiar IV (mai ales în Franţa şi nordul Italiei). 3. Alţi autori introduc termenii de **w.** *vechi*, cu două oscilaţii (între 55 000—43 000 ani şi între 40 000—30 000 de ani), ce ar corespunde cu **w.** I şi **w.** II (cînd gheţarii din Alpi erau reduşi şi nu ajungeau în piemont) şi termenul de **w.** *propriu-zis*, sau principal (echivalent cu **w.** III şi IV din Franţa), care începe aproximativ acum 27 000—28 000 de ani şi are, uneori, trei şiruri de morene frontale în piemontul alpin din Elveţia şi Italia (ca şi în Stîncoşii americani), iar retragerea sa s-a încheiat acum 11 800 ani; cea mai înaintată morenă e prima ca vîrstă, iar a treia ultima, indicînd stadii de retragere. În Carpaţi nu există datări precise, dar pare să fi fost o singură glaciaţiune (ca şi în munţii joşi din Europa Centrală), cu trei stadiale (**w.** I — **w.** III) întrerupte de două interstadiale foarte oscilante *(Nandru* şi *Ohaba)*, fie cu un **w.** vechi (anaglaciar), un **w.** propriu-zis (dar cu unele oscilaţii) şi eventual un **w.** de tip tardiglaciar. În cîmpiile germano-poloneze **w.** corespunde cu *glaciaţiunea Vistulei* (cu trei stadii de staţionare: *Brandenburg*, *Poznań* sau *Frankfurt pe Oder* şi *Pomeranian*). În America de N corespunde cu glaciaţiunea *Wisconsin*, unii autori echivalînd-o cu Illinois, iar Wisconsian fiind ultimul său stadiu. În timpul **w.**, nivelul Oceanului, inclusiv al Mării Negre, a scăzut cu 100—130 m faţă de actual. V. **Glaciar.**

X, Y

Xantic (p) Termen care, în sistemul FAO de clasificare, indică feralsolurile cu orizont B oxic de culoare galbenă.

Xerocriofile (b) Organisme adaptate pentru a trăi în regiunile uscate şi friguroase.

Xerofile (b) Organisme adaptate la condiţiile din regiunile aride şi semiaride.

Xerofite (b) Plante adaptate la deficit permanent sau sezonier de umiditate.

Xeromorfe (b) Organisme cu adaptări structural-morfologice pentru viaţa în condiţii de uscăciune.

Xerorendzină (p) Rendzină din climatele aride şi semiaride.

Xerosol (p) Unitate principală în legenda FAO, care grupează solurile cu orizont A ocric slab dezvoltat şi cu regim hidric arid din regiunile deşertice-semideşertice.

Xerotermofile (b) Organisme adaptate spre a trăi în regiunile uscate şi calde.

Yardang (g) v. **Eolian.**

Yermosol (p) Unitate principală în legenda FAO, care grupează solurile din regiunile deşertice cu orizont A ocric foarte slab dezvoltat şi cu regim hidric arid.

Yoldia, Marea cu ~ (g) Prima fază de dezvoltare a Mării Baltice în postglaciar, în care trăia un lamelibranhiat — **y.** *arctica*. Marea comunica atunci cu Oceanul pe linia Skagerrak-Stockholm; ulterior, plajele acesteia s-au ridicat (cu cca 275 m pe alocuri), începînd cam de acum 10 000 ani, cînd legătura s-a întrerupt şi a urmat *lacul cu Ancylus* (un melc de apă dulce).

Yunga (b) Pădure tropicală umedă (bogată în epifite) dezvoltată pe versantul estic al Anzilor centrali (între 700 şi 1 500 m) la nivelul de condensare a vaporilor de apă aduşi de alizeu.

Z

Zambo (g p) v. **Metis.**
Zandră (g) v. **Sandră.**
Zăgaz (h) **1.** Stăvilar. **2.** Lac sau iaz format în spatele stăvilarului. **3.** Braţ derivat dintr-o apă curgătoare.

Zănoagă (g) Vale adîncă între munţi (bazinet adînc de obîrşie), adăpostită de vînt.

Zăpadă (c) Hidrometeor în stare solidă, care cade din nori sub forma unor asociaţii de cristale de gheaţă (fulgi) cu dimensiuni diferite.

Zăpezi persistente (**permanente**) (g) Zăpezile care nu se topesc total de la un an la altul. Se găsesc deasupra *limitei zăpezilor persistente.* **Z. p.** se reînnoiesc continuu după topire parţială, sublimare sau evacuarea sub formă de gheaţă; de aceea, termenul de **z.** *veşnice* nu e adecvat. Reîngheţarea zăpezii după topirile de suprafaţă creează o *crustă de zăpadă* sau *zăpadă armată.* Vîntul aglomerează zăpada în *troiene* (în spatele unui obstacol), sau în *cornişe* (troiene în surplombă sub vînt); cînd zăpada persistă numai pe unele văi sau văiugi, rîul sapă un tunel, rămînînd o *zăpadă-galerie.* Prin acumulări anuale zăpada se comprimă şi, prin unele topiri temporare se învecheşte, devine grăunţoasă, transformîndu-se în *firn.*

Zăpor (h) Îngrămădire de blocuri de gheaţă pe un sector îngust al unui rîu, în timpul dezgheţului; provoacă ridicarea apei în spate şi o viitură bruscă în momentul ruperii **z.**

Zăton (h) **1.** Lac lung şi îngust situat între perisipuri paralele cu litoralul (în Delta Dunării). **2.** Crîmpeie sinuoase de braţ de rîu secate. **3.** Loc în cursul unui rîu, cu apă domoală şi adîncă, unde pot ierna vasele pescăreşti. **4.** Scobitură în malul unui rîu unde se adună peştele. **5.** Îngrăditură de stuf sau nuiele aşezată în rîu pentru prinderea peştelui.

Zăvoi (b) Formaţiune de arbori şi arbuşti higrofili (sălcişuri, răchitişuri, plopişuri, aninişuri, sau amestecuri ale componentelor acestora) în lungul luncilor rîurilor.

Zenit (c) Punctul imaginar unde se intersectează verticala locului cu bolta cerească.

Zi cu ninsoare (c) Zi în care echivalentul în apă al zăpezii căzute este egal sau mai mare decît 0,1 mm.

Zi cu ploaie (c) Zi în care cantitatea de apă căzută sub formă de ploaie este egală sau mai mare decît 0,1 mm.

Zi cu precipitaţii (c) Zi în care cantitatea de apă provenită din precipitaţii de orice fel este egală sau mai mare de 0,1 mm.

Zi de iarnă (c) Zi cu temperatura maximă egală sau mai mică decît 0°C.

Zi de îngheţ (c) Zi cu temperatura minimă egală sau mai mică decît 0°C.

Zi de vară (c) Zi cu temperatura maximă egală sau mai mare decît 25°C.

Zi tropicală (c) Zi cu temperatura maximă egală sau mai mare decît 30°C.

Zid de foehn (c) *Zid* de nori, care continuă în înălţime creasta unui munte. Se datorează formării neîncetate a produselor de condensare pe panta expusă vîntului (unde aerul în ascensiune se răceşte adiabatic) şi evaporării acestora pe panta adăpostită de vînt (unde aerul în coborîre se încălzeşte adiabatic).

Ziduri eoliene (g) Îngrămădiri de blocuri în deşert, aliniate, rezultate prin dezagregări, dar modelate puternic de coraziune, ce apar ca ruine ale unor ziduri.

Ziduri ciclopice (g) Abrupturi cu structură de zid, în care elementele constitutive sînt blocuri enorme, rezultate prin alterare şi dezagregare, în roci masive dar eterogene, direcţionate paralelipipedic.

Zonal (gg) Calificativ aplicat fenomenelor geografice care depind ca formă, evoluţie sau răspîndire de zonalitatea climatică (soluri zonale, reliefuri zonale etc.). *Azonal* este un fenomen independent de un anumit tip de climă (ex.: solul de luncă); *extra-z.* este un fenomen caracteristic unei zone, dar întîlnit totuşi pe alocuri şi în altă zonă; *polizonal* este acel fenomen întîlnit în mai multe zone.

Zonalitate geografică (g g) Organizarea majorităţii fenomenelor fizico-geografice de la suprafaţa globului şi în primul rînd a celor climatice, în fişii numite zone, dispuse aproximativ în lungul paralelor şi succedîndu-se de la ecuator spre poli. **Z. g.** provine din sfericitatea Pămîntului.

Zona aurorelor (c) Zonă situată la latitudini geomagnetice de 10—15° faţă de polii magnetici ai Pămîntului, în care aurorele polare au frecvenţă maximă.

Zona calmului ecuatorial (c) v. **Calmul ecuatorial.**

Zonare urbană (g p) Acţiunea de a delimita zone funcţionale în interiorul spaţiului urban. Operaţia este destinată mai ales transformării progresive, remodelării, spaţiilor respective astfel delimitate, diferenţiate.

Zona înghetului peren (g) În care persistă înghetul multianual.

Zonă (gg) **1.** V. **Zonă geografică. 2.** Se spune că este *zonal* un fenomen care se dezvoltă cu aproximaţie în sensul paralelelor. **3.** Urbaniştii folosesc termenul de **z.** pentru a deosebi, uneori chiar arbitrar, anumite părţi, relativ distincte ca funcţionalitate, ale unui oraş (**z.** verde, industrială etc.); se foloseşte chiar termenul de *zonare* în sensul lui *zoning* (engleză) sau *zonage* (franceză); acestui termen de **z.** i se adaugă de obicei, unul explicativ (**z.** de agrement etc.). Geografii folosesc şi ei acest termen, legat de oraş, dar cu un sens mai apropiat de cel original şi anume, se referă la ariile de influenţă ale oraşului către exterior (**z.** de atracţie, **z.** de influenţă, **z.** de convergenţă, **z.** de distribuţie etc.).

Zonă abisală (h) v. **Regiune abisală.**
Zonă batială (h) v. **Regiune batială.**

Zonă de alterare (g) Partea superioară a litosferei pînă unde pătrunde apa, contribuind la alterarea rocilor. Depozitele rezultate numai prin alterare se numesc *alterite.*

Zonă de convergenţă intertropicală (c) Regiunea circumterestră situată între limitele dinspre ecuator ale alizeelor din cele două emisfere ale Pămîntului. I se mai spune şi *front tropical.*

Zonă de divagare (h, g) Unitate teritorială situată la poala unor munţi sau dealuri, afectată adesea de subsidenţă şi pe care rîurile aluvionează puternic, părăsesc des albiile oscilînd lateral, nu au terase, luncile formează în fapt şi interfluviile.

Zonă de influenţă (g p) Aria în interiorul căreia anumite aspecte ale fenomenului urban sînt proiectate asupra **z.** înconjurătoare. Variante ale **z. de i.** — **z.** *de atracţie,* **-z,**

de distribuție. Sin. *umland*. Limitele **z. de i.** nu pot fi întotdeauna precizate.

Zonă de protecție (m) Spațiu în care nu se permite amplasarea construcțiilor de locuit sau altor obiective sociale, datorită pericolului prezentat de sursele de poluare existente sau potențiale.

Zonă de sol (p) Zonă latitudinală sau altitudinală, în care reprezentativ este solul corespunzător condițiilor bioclimatice ale zonei respective.

Zonă frontală (c) Strat atmosferic cu poziție înclinată, care separă două mase de aer cu însușiri fizice diferite și se caracterizează prin gradienți foarte mari ai tuturor elementelor meteorologice. Ea poate fi: **z. f.** *înaltă*, cînd este situată în atmosfera liberă și **z. f.** *planetară înaltă*, cînd este situată la înălțimi mari în atmosfera liberă și înconjoară întreg Pămîntul.

Zonă geografică (g g) Fîșie largă ce înconjoară globul mai mult sau mai puțin continuu, pe direcția paralelelor, cu lățimi uneori variabile, avînd caracteristici fizico-geografice relativ omogene pe uscat și specifice pe apă, în special sub aspectul climei, vegetației solului, proceselor hidro-morfologice, dar chiar și sub aspectul modului de folosire a terenurilor, a populării etc. Geodezic, globul terestru se subdivide în cinci zone: *două zone polare* (între poli și cercurile polare), două *zone temperate* (între cercurile polare și cele tropicale) și o *zonă tropicală* sau *intertropicală* (între cele două tropice). Sub aspect geografic însă zonele sînt modificate, nu merg exact în lungul unor paralele și au ca bază de conturare temperaturile, precipitațiile, urmate de vegetație etc. Astfel: *o zonă ecuatorială, două tropicale, două temperate* și *două reci*, cu unele *subzone* între ele.

Zonă litorală (g) Litoralul plus fîșia limitrofă de pe uscat, influențată indirect de mare, plus fîșia submarină în care se găsesc forme litorale înecate.

Zonă monetară (ge, a) Ansamblu de țări care au ales aceeași monedă de referință spre a-și asigura schimburile lor internaționale. Ex.: **z. m.** a francului francez (în Africa), **z. m.** a lirei sterline.

Zonă morfoclimatică (g) Zonă climatică ce impune un anume sistem de eroziune (v. **Sistem de eroziune, Sistem morfoclimatic**).

Zonă neritică (h) v. **Regiune neritică.**

Zonă protejată (m) Spațiu în care se interzice amplasarea obiectivelor poluante sau parțial poluante.

Zonă tidală (h) v. **Maree, Intercotidal, Estran.**

Zonă urbană (g p) Unitate funcțională în interiorul spațiului urban. Se vorbește de **z.** industriale, **z.** comerciale, **z.** verde ș.a.

Zone climatice (c) Regiuni ale Pămîntului dezvoltate longitudinal și avînd condiții climatice care le disting net unele de altele (ex.: **z. c.** *ecuatorială*, **z. c.** *tropicală*, **z. c.** *temperată* etc.).

Zone climatice verticale (c) Etaje climatice care se succed în munți, ca urmare a modificărilor cantitative (valorile) și calitative (regimurile) ale tuturor elementelor meteorologice, paralel cu creșterea altitudinii.

Zonele vînturilor de vest (c) Regiunile circumterestre cuprinse între latitudinile de 35 și 65° ale celor două emisfere, în care predomină circulația zonală vestică a aerului, mai ales în troposfera superioară și stratosfera inferioară. Mai clar exprimată este **z. v. de v.** din emisfera sudică, unde predomină oceanele.

Zone oceanice (h) Fîșii suprapuse de apă cu condiții diferite de viață, specifice domeniului pelagic (ex.: zona epi-pelagică, meso-, infra-, bathi-, abiso-pelagică).

Zone subtropicale de mare presiune (c) Brîuri circumterestre de presiune ridicată, centrate pe paralela de 35° latitudine nordică și 30° latitudine sudică. Sînt formate din anticicloni cu deplasări sezoniere la nord și la sud de pozițiile mijlocii.

Zoocenoză (b) Comunitatea de animale dintr-o biocenoză; ea nu există de sine stătătoare ci în complex cu fitocenoza și microbiocenoza. V. **Biocenoză.**

Zoogeografie (b) Ramură a biogeografiei care studiază răspîndirea animalelor și comunităților de animale în raport cu mediul geografic. Principalele ei subramuri sînt: **z.** *ecologică* (studiază cauzele ecologice ale răspîndirii animalelor), **z.** *regională* (sau *descriptivă*, studiază diviziunile faunistico-geografice ale globului), **z.** *istorică* sau *genetică* (studiază evoluția faunelor în trecutul geologic în raport cu evenimentele paleogeografice). Sin. *geografia animalelor.*

Zooplancton (b) Animalele care intră în alcătuirea planctonului.